AHMET CEVDET PAŞA

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

AHMET CEVDET PAŞA

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

I. CİLT

Yayın No: 43
Tarih: 08
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-1 / Ahmet Cevdet Paşa

Genel Yayın Yönetmeni / Ahmet İzci

Yayın Kurulu / Doç. Dr. Mustafa Gencer
Doç.Dr. Dündar Alikılıç
Yrd.Doç. Dr. Abdüllatif Armağan
Gaye Yavuzcan
İrfan Bülbül

Editör / Uzm. Mustafa Güçlükol-Bilge Bozkurt

Transkripsiyon / A. Basad Kocaoğlu

İç Tasarım / Adem Şenel

Kapak / Yunus Karaaslan

Baskı - Cilt / Çalış Ofset
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk.
No. 8 Topkapı-İstanbul Tel: 0212 482 11 04
5. Baskı / Ağustos 2011
İstanbul, Ağustos 2011
ISBN: 978-9944-978-48-4
T. C. Kültür Bakanlığı Sertifika No:14111

İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
Çatalçeşme Sokak. No: 27/7
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 526 39 75
Belgegeçer: 0212 526 39 76
www.ilgiyayinevi.com
ilgiyayinevi@gmail.com

AHMET CEVDET PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Kendi ifadesine göre hicrî 1238 yılı hıdrellezinden kırk gün önce (13–14 Recep 1238/ 26–27 Mart 1823) Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğdu. Asıl adı Ahmed olup, Cevdet mahlasını İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada şair Süleyman Fehim Efendi'den aldı (1843). Babası Lofça ileri gelenlerinden ve meclis azasından Hacı İsmail Ağa, annesi yine Lofçalı Topuzoğlu hanedanından Ayşe Sümbül Hanım'dır.

Küçük yaşta büyükbabası Hacı Ali Efendi'nin teşviki ve desteğiyle Lofça müftüsü Hafız Ömer Efendi'den Arapça okuyarak öğrenim hayatına başlayan Ahmed, kısa zamanda İslâmî ilimlerle ilgili kitapları okuyacak derecede ilerleme gösterdi. Ardından kadı naibi Hacı Eşref Efendi ve müftü Hafız Mehmed Efendi'den çeşitli dersler aldı.

Öğrenimini daha da ileri seviyeye götürmek için 1839 yılı başlarında büyükbabası tarafından İstanbul'a gönderildi. Burada kısa sürede ilmî muhitlerde kendini gösterdi; devrin meşhur âlimleri Hafız Seyyid Efendi, Doyranlı Mehmed Efendi, Vidinli Mustafa Efendi, Kara Halil Efendi ve Birgivî Hoca Şâkir Efendi'nin derslerine devam etti. Ayrıca Miralay Nuri Bey ve Müneccimbaşı Osman Sabit Efendi'den hesap, cebir, hendese gibi dersler gördü.

Ders vermek üzere bazı hocalardan icazet aldı. Bu arada ilmî ve edebî cemiyetlere de girdi; devam ettiği İstanbul Çarşamba'daki Murad Molla Tekkesi'nin şeyhi Mehmed Murad Efendi'den Mesnevî okuyarak Farsça bilgisini derinleştirdi ve kendisine Mesnevîhanlık icazeti verildi. Ayrıca Süleyman Fehim Efendi'nin Karagümrük'teki konağına devam edip, ondan Şevket ve örfî divanlarını okudu; bir yandan da devrin tanınmış mutasavvıflarından Kuşadalı İbrahim Efendi'nin sohbetlerine katıldı.

Bu muhitlerde tasavvuf ve edebiyatın belli başlı eserlerini okuyarak bilgisini ve kültürünü ilerletti; şiir ve edebiyat alanındaki eksikliklerini tamamladı. Aynı yıllarda Sâmî ve Nef'î'yi taklit ederek şiire, Veysî ve Okçuzâde'yi örnek alarak inşâya heves etti. Bu hevesle Reşit Paşa ve kapı yoldaşlarının şiirlerine tahmisler ve nazireler söyledi. Fuad Paşa ile ortak gazeller yazdı ve Reşit Paşa'ya bazı kasideler sundu.

Kendi ifadesine göre okuyup yazabilecek seviyede Arapça ve Farsça, anlayabilecek ölçüde Fransızca ve Bulgarca biliyordu. Ahmed Cevdet'in büyük bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesinde özel gayretlerinin önemli ölçüde tesiri olmuştur. Nitekim öğrenimi sırasında tatil zamanlarında bile sürekli kitap okuduğunu, sadece bayram günlerinde tatil yaptığını bizzat kendisi söylemektedir.

Öğrenim hayatından sonra devlet hizmetine, Ocak 1844'te Rumeli kazaskerliğine bağlı Premedi kazası kadılığı ile başladı. 29 Haziran 1845 tarihinde İstanbul müderrisliği ruûsunu aldı. 1848'de Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın bir talimatını bildirmek üzere Bükreş'te bulunan Keçecizâde Fuad Efendi'nin (Paşa) yanına gönderildi. 10 Nisan 1849'da "hareket-i hâriç" rütbesini aldı. 14 Ağustos 1850 tarihinde Meclis-i Maarif-i Umûmiye azâlığı ve dârülmuallimîn müdürlüğüne tayin edildi.

Bu arada İstanbul'a dönen Fuad Efendi ile birlikte Bursa'ya gitti ve orada kaldığı kısa süre içinde onunla birlikte *Kavâid-i Osmaniye*'yi yazdı ve Şirket-i Hayriye'nin kuruluş nizamnamesini hazırladı. İstanbul'a döndükten sonra 1851'de Encümen-i Dâniş üyeliğine seçildi. Yeniden kaleme aldığı Kavâid-i Osmaniye'yi encümenin ilk eseri olarak Abdülmecid'e sundu.

Ekim 1853 tarihli bir mazbata ile 1774–1826 devresi Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirildi. 1854'te yazmaya başladığı tarihinin ilk üç cildini tamamladı ve padişaha takdim etti. Bunun üzerine kendisine "mûsıle-i Süleymaniye" derecesi verildi. Şubat 1855'te vak'anüvis tayin edildi. Bu görevi sırasında bir yandan tarihinin devamını yazarken bir yandan da geleneğe uyarak zamanın siyasî olaylarını anlatan Tezâkir-i Cevdet'i kaleme aldı. Vak'anüvislik görevini 1865 yılına kadar yürüttü.

Devlet kademelerindeki bu yükselmenin yanı sıra ilmiye mesleğinde de ilerleyerek 9 Ocak 1856'da mevleviyet derecesindeki Galata kadılığına getirildi; aynı yılın 9 Aralığında Mekke-i Mükerreme kadılığı, 21 Ocak 1861'de de İstanbul kadılığı payelerini aldı. 18 Mayıs 1861 tarihinde

Rumeli teftişine çıkan, Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa’ya refakat ettikten kısa bir süre sonra İşkodra’da meydana gelen isyanı bastırmak üzere “memûriyet-i fevkalâde” ile görevlendirildi. İki ayda bu vazifesini başarıyla tamamladı.

1863’te Bosna eyaletini teftiş göreviyle ilgili hazırlıklarını yaparken 24 Haziran 1863 tarihinde Anadolu kazaskerliği payesine ulaştı. Bir buçuk yıl içinde Bosna’da gerekli ıslahatı gerçekleştirip masrafı bölge halkı tarafından karşılanmak üzere iki alay asker tanzimine de muvaffak oldu. Bu başarıları dolayısıyla o zamana kadar hiçbir ilmiye mensubuna verilmemiş olan ikinci rütbeden “Nişan-ı Osmanî” ile mükâfatlandırıldı.

Haziran 1864’te Kozan tarafına gönderildi. Derviş Paşa ile birlikte Fırka-i Islahiye’yi oluşturup Cebelibereket, Çukurova ve Kozan dağlarını dolaştı, altı ay içinde gerekli ıslahatı yaptı. Ancak onun bu başarıları kendisini çekemeyenlerin harekete geçmesine yol açtı; hatta şeyhülislâmlığa getirilecekken ilmiye sınıfından mülkiyeye nakline karar çıkarıldı ve 13 Ocak 1866’da kazaskerlik payesi vezarete çevrildi. “Efendi”likten alınıp “paşalığa” geçirilmesine gücendiği anlaşılmaktadır. Nitekim memurların hâl tercümelerinin kaydedildiği Sicill-i Ahlâk’ta kendisine yapılan bu haksızlık karşısında duyduğu üzüntüyü ifade eder.

Ahmed Cevdet Paşa bundan sonra Maraş, Urfa, Zor sancakları ve Adana eyaletinin birleştirilmesiyle oluşturulan Halep Valiliği’ne tayin edildi; iki yıl süren bu görevi sırasında yeni valiliğin teşkilâtlanmasını gerçekleştirdi. 1868’de kendisine, Meclis-i Vâlâ-yi Ahkâm-i Adliye’nin ikiye ayrılmasıyla teşkil edilen Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Başkanlığı verildi. Adliye nâzırı oldu ve bu dönemde nizamî mahkemeler teşkilâtını kurarak bununla ilgili kanun ve nizamnameleri hazırladı.

Cevdet Paşa’ya şöhret kazandıran gelişmelerden biri de kendisi tarafından ortaya atılan, Hanefî fıkhına dayalı bir kanun kitabının hazırlanması gerektiği düşüncesidir. Nitekim bu düşüncesi kabul edilerek Bâb-ı Âli’de teşkil edilen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti’nin reisliğine getirildi. Devrin önde gelen fıkıh âlimlerinin de yer aldığı bu cemiyet, *Mecelle*’nin ilk dört kitabını yayımlamaya muvaffak oldu. Beşinci kitabın hazırlığı biterken Cevdet Paşa reislikten azledilerek Bursa Valiliği’ne tayin edildiyse de birkaç gün sonra bu görevinden de alındı (1870).

Bu arada cemiyet başkanlığına Gerdankıran Ömer Efendi getirildi, Mecelle-i Ahkâm-i Adliye Cemiyeti de Bâb-ı Meşihat'a nakledildi. Ancak cemiyetin *"Kitâbü'l-Vedia"* adıyla çıkardığı altıncı kitabın büyük tenkitlere uğraması üzerine 24 Ağustos 1871'de Cevdet Paşa'ya yeniden Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti ile Şûra-yi Devlet Tanzimat Dairesi başkanlıkları verildi. Mecellenin sekizinci kitabı hazırlandığı sırada Maraş Valiliği'ne tayin edildiyse de on sekiz gün sonra bu defa Divan-i Ahkâm-ı Adliye üyeliği ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti başkanlığına tayin edilerek tekrar İstanbul'a alındı (6 Ağustos 1872).

Kısa bir süre sonra Şurâ-yi Devlet üyesi, ardından da Evkaf Nazırı oldu (1873). Aynı yılın ortalarına doğru Maarif Nazırlığı'na getirildi. Nazırlığı zamanında ilkokullardan yüksek okullara kadar her seviyede ders programları yapıldı, yeni bir elifba cüzü hazırlanarak bastırıldı. Nuruosmaniye Camii avlusunda modern usullere göre "ibtidâiye" adıyla bir ilkokul açıldı. Dârülmuallimîn teşkilâtı sıbyan, Rüştiye ve idâdî olmak üzere üç dereceye ayrılarak yeniden düzenlendi. Kendisi de *Kavâid-i Türkiye, Mi'yâr-ı Sedâd* ve *Âdâb-ı Sedâd* adını taşıyan üç okul kitabı yazdı. *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserinin üç cüzünü de bu arada tamamlayarak bastırdı.

1874'te Şurâ-yı Devlet başkan vekilliğine getirilen Cevdet Paşa, *Mecelle*'nin on ikinci kitabını da hazırlatmıştı. 2 Kasım 1874 tarihinde Yanya Valiliği'ne, 1875'te de önce Maarif Nazırlığı ve kısa bir süre sonra da Adliye Nazırlığı'na getirildi. Bu sonuncu görevi sırasında Ticaret Nezareti bünyesindeki ticaret mahkemelerini Adliye Nezareti'ne bağladı.

Bu arada Bulgaristan'da görülen isyan belirtileri üzerine 1876'da Rumeli teftişiyle görevlendirildi. Edirne ve Filibe yoluyla Sofya'ya gitti; döndüğünde nazırlıktan azledilip Suriye Valiliği'ne tayin edildiyse de daha Suriye'ye varıp görevine başlamadan üçüncü defa Maarif Nazırlığı'na getirildi. Bir müddet sonra yeniden Adliye Nazırlığı'na tayin edildi. Bu sırada on altıncı kitabını da bastırarak *Mecelle*'yi tamamladı.

İbrahim Edhem Paşa sadrazam olunca 1877 yılında Dahiliye Nazırlığı'na getirildi. Nazırlığı sırasında mülkiye memurlarının hâl tercümelerinin kaydedildiği *Sicill-i Ahval Defteri*'ni tanzim ettirdi. Aynı yıl içinde Evkaf Nazırlığı'na naklen tayin edildi. 1878'de Suriye valisi olarak Şam'a gitti. Bu arada Kozan'da Kozanoğlu Ahmed Paşa tarafından çıkarılan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Ancak isyanın bastırılması sırasında Şam

Valiliği'ne Midhat Paşa'nın tayin edilmesi üzerine açıkta kaldı ve görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü. Yolda Ticaret Nazırlığı'na tayin edildiği haberini aldı.

Haziran 1879'da Tunuslu Hayreddin Paşa'nın sadaretten istifası üzerine on gün müddetle sadrazamlığı vekaleten yürüttü ve Meclis-i Mahsus-i Vükelâ'ya başkanlık yaptı. Sait Paşa başvekil olunca tekrar Adliye Nazırlığı'na getirildi. Bu defaki Adliye Nazırlığı sırasında 26 Haziran 1880'de açılan Mekteb-i Hukuk'ta usul-i muhâkeme-i hukukıye, belagat-ı Osmaniye ve talim-i hitabet derslerini verdi.

Ahmed Vefik Paşa'nın başvekil olması üzerine 30 Kasım 1882'de Adliye Nazırlığı'ndan ayrıldı ve üç buçuk yıl resmî görevlerden uzak kaldı. Bu sırada tarihini tamamladı, *Kavâid-i Osmaniye*'nin eksiklerini ikmal etti.

Cevdet Paşa son olarak Server Paşa'nın vefatı üzerine 11 Haziran 1886 tarihinde beşinci defa Adliye Nazırlığı'na getirildi. Ancak Sadrazam Mehmed Kâmil Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle bir süre sonra ayrılmak zorunda kaldı. 10 Mayıs 1890'da II. Abdülhamid onu Meclis-i Âlî'ye tayin etti.

Cevdet Paşa bundan sonraki hayatını ilmî çalışmalarına ve çocuklarına ayırdı. Kısa bir hastalıktan sonra 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etti ve Fatih Sultan Mehmed Türbesi haziresine defnedildi.

•••

Tanzimat devrinin önde gelen şahsiyetlerinden olan Cevdet Paşa, son asır Türk-İslâm ilim âleminin mümtaz simalarından biridir. Ahmed Cevdet büyük bir devlet adamı olduğu kadar aynı zamanda tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyologdur. Henüz genç bir medrese talebesiyken olağan üstü zekâsı, çalışkanlığı, bilgisi ve isabetli tahlilleriyle hocalarının dikkatini çekmiş, zaman zaman hocalarıyla ilmî meselelerde tartışmalara girmiştir. Genç yaşta İslâmî ilimlerle birlikte Arapça ve Farsçayı çok iyi bir şekilde öğrendi; Emin Efendi adlı bir kişiden Fransızca dersleri de aldı.

Cevdet Paşa, medeniyeti cemiyet hayatının gereği kabul etmekteydi. Ona göre insan doğuştan medeniyete yatkındır. İnsanoğlunun medenî hayata geçiş sürecinde toplumlar arasında bazı basamak farkları doğmuştur. Böylece medeniyet, toplumların göçebelik ve yerleşik durumundan sonra üçüncü ve son merhalesini oluşturur. Bu merhaleye ulaşmanın temel şartı

insanların kemale erdirilmesidir ki bu da ancak eğitim ve öğretimle mümkündür. Cevdet Paşa bu husustaki çalışmalarını başlıca üç noktada yoğunlaştırmıştır:

a) Yeni eğitim ve kültür kurumlarının açılması,

b) Her derecedeki okullar için yeni ders kitaplarının hazırlanması ve yayın faaliyetlerinin arttırılması,

c) Türkçenin bilim dili hâline getirilmesi.

Cevdet Paşa nazırlıkları döneminde bu konularda önemli kararlar almış ve üstün başarılar elde etmiştir. Nitekim Encümen-i Dâniş'in teşkilinde büyük katkılarda bulunmuş, dârülmuallimîn yönetmeliği onun müdürlüğü zamanında düzenlenmiş ve 1872'de İstanbul'da ilk idâdî de onun Maarif Nazırlığı sırasında açılmıştır.

On iki ciltlik *Tarih-i Cevdet*'i devrine göre sade bir dille yazmış olması, onun dilde sadeliğe verdiği önemin bir sonucudur. Ayrıca okullarda okutulmak üzere modern metotlara göre Türkçe ders kitapları hazırlamıştır. Öte yandan Türkçenin ilim dili olamayacağını iddia edenlere bir cevap olmak üzere *Takvîmü'l-Edvâr* adını verdiği risalesini bastırarak herkese Türk diliyle de güzel eserler yazılabileceğini göstermiştir.

Cevdet Paşa, Osmanlı kurum ve kuruluşlarına yeniden şekil verilmesi konusundaki farklı fikirlerin hız kazandığı bir dönemde, gelenekçi Türk-İslâm Doğu kültürü ile yenilikçi Batı arasında senteze varmaya çalışmış bir şahsiyettir. Osmanlı müesseselerinin İslâmî esaslara dayandığını dikkate alarak Batı devletleriyle Osmanlı Devleti'nin farklı din ve medeniyetlerden doğduğunu, bu sebeple de her yönden Batılılaşmanın hem yanlış hem de imkânsız olduğunu düşünmüş; sonuç olarak Batı taklitçiliğine ve maddeci felsefeye şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak bütün icraatında Osmanlıyı ve İslâmı savunmakla birlikte metotta yenilikçiliği benimsemiş, Batı'nın pozitif bilimler, teknik ve yönetim alanlarındaki üstünlüğünü kabul ederek bu alanlarla ilgili Osmanlı müesseselerinin Batı tarzında ıslahını savunmuştur.

Avrupa kanunlarının ve kurumlarının olduğu gibi alınmasına karşı çıkan Cevdet Paşa, İslâmî geleneklerin korunması gerektiğini söylemiş ve bir kısım devlet ileri gelenlerinin Fransız kanunlarının tercüme edilip alınması yönündeki görüşlerine karşı çıkarak *Mecelle*'nin hazırlanmasında en önemli rolü oynamıştır.

Cevdet Paşa'ya göre İslâm dini, herkese hak ettiği hürriyeti verdiği için, İslâm dünyasında Batı'daki gibi bir hürriyet mücadelesi vuku bulmamış, buna karşılık adaletin tesisi gayretleri ön plana geçmiştir. Cevdet Paşa, devletin ve hükûmetin ancak İslâmî esaslara uymakla fitne, fesat ve zulmü önleyebileceğini düşünmektedir. Aynı sebeple gayri Müslimlere de "şer'-i şerife uygun" muamele edilmesini istemiştir. İslâm'daki bu eşitlik-adalet uyumundan dolayı Avrupa'daki sınıf çatışmaları, feodalite, sömürü ve zulüm Osmanlı toplumunda görülmemiştir.

Cevdet Paşa'nın millet anlayışı ise İslâm geleneğine uygun olarak Müslüman milletlerin siyasî birlik ve bütünlüğünü temsil eden Osmanlılık temeline dayanmaktadır. "Milliyet" karşılığı olarak "kavmiyet"i kullanır ve bunun Fransız İhtilalı'ndan sonra bulaşıcı bir hastalık gibi Avrupa'da yayıldığını söyler. Vatan fikri konusunda da muhafazakârdır. Vatan mefhumunun Müslüman halk arasında Avrupa'da olduğu gibi rağbet bulamayacağını, bunun yerine dinin daha tesirli olacağını savunur.

Ona göre Osmanlı'nın asıl büyüklüğü hilafet ve saltanatın birleştirilmesinden doğmuştur. Devleti devlet yapan esas unsur İslâmiyet'tir. Cevdet Paşa, meşrutiyet idaresine de karşı çıkar. Nitekim I. Meşrutiyet'in ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sırasında Sultan Abdülhamid'in siyasetini desteklemiş ve Adliye nâzırı sıfatıyla Midhat Paşa'nın Yıldız Mahkemesi'ndeki yargılanmasında önemli rol oynamıştır.

Cevdet Paşa, iktisadî hayatta liberalizmi benimsemekle birlikte, devletin kalkınması için kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini savunmuş, iş hayatında Müslümanların da anonim şirketler kurmasını teklif etmiştir.

Cevdet Paşa, pek çok vasfı yanında özellikle tarihe dair eserleriyle klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni bir bakış açısı getirmiş; tarihçilik, tarih felsefesi ve metodolojisi bakımından da eski vak'anüvis tarihlerinden farklı yeni bir anlayışın yolunu açmıştır. Osmanlı tarihçiliğinin klasik geleneğine şeklen bağlı görünmek ve İslâm tarihçiliğinin "ilmî tarihçilik" ekolünü takip etmekle birlikte, bunun belagata önem veren İran tarzı edebî tarihçilikle ahenkli bir terkibini gerçekleştirmiştir. Böylece bir bakıma Kâtib Çelebi ve Müneccimbaşı gibi aynı terkibi yapmış olan tarihçi neslin son temsilcisi olmuş, eski ile yeni tarihçilik anlayışı arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Cevdet Paşa tarih felsefesi ve metodolojisinde geniş ölçüde, bir kısmının tercümesini yaptığı İbni Haldun'un *Mukaddime*'sinin tesirinde kalmıştır.

Talebesi Selim Sabit'e, fikrî dünyasının gelişmesinde Michelet, Taine, İbni Haldun, Alman tarihçisi Hammer, İngiliz tarihçisi Buckle ve Macaulay, Fransız âlimi Montesqueu'nun etkisi olduğunu belirtmiştir.

Cevdet Paşa'nın Batılı müelliflerden ne ölçüde faydalandığı tartışmalı ise de İbni Haldun'un görüşlerinin onun tarihçilik anlayışında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Nitekim İbn Haldun'un asabiyet prensibini Osmanlı Devleti'ne uygulayarak bu devleti *"Türklüğe mahsus olan sıfât-ı sâbite-i memdûha ile şecaat ve diyanet-i Arabiyeyi cem' etmiş bir cem'iyet-i cemîle"* şeklinde tanımlar.

Cevdet Paşa, İbni Haldun'un "beş tavır" nazariyesini Kâtib Çelebi, Müneccimbaşı, Naîmâ gibi Osmanlı tarihçilerine benzer bir anlayışla nakletmiş ve her devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküş safhalarından geçeceğini, ancak beşinci tavrın tıpkı diğer Osmanlı tarihçilerinin söylediği gibi değiştirilebileceğini belirtmiştir. Böylece tarihte mutlak bir determinizme inanmamakla İbni Haldun'dan ayrılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesini, yükseliş döneminde sınırların fazla genişlemiş olmasına bağlamış, tıpkı Naîmâ gibi, uzağı gören devlet adamları sayesinde devletin ömrünün uzatılabileceği, hatta yeniden canlandırılabileceği fikrini benimsemiş, "değişmez muayyeniyet" yerine "iradeci" görüşe taraftar olmuştur.

Cevdet Paşa tarihini yazarken kaynak eserleri ve diğer tarih malzemelerini topladıktan sonra bunları titizlikle değerlendirmiş, yeri geldikçe eski tarihleri ve tarihçileri ciddî şekilde tenkit etmiştir. Mesela tarihçi Edîb'i hükümlerinde sübjektif davranmak ve ölçüsüz tahminlerde bulunmakla, Enverî ve Âsım Efendi'yi yeteri kadar ilmî titizlik göstermemek ve çelişkili bilgiler vermekle suçlamış, Şânîzâde'nin taraflı davrandığına ve doğru olmayan nakiller yaptığına işaret etmiştir.

Kaynak seçimi ve bunları kullanmadaki titizliği yanında, olayların sadece cereyan şekillerini aktarmakla yetinmeyip, aralarındaki sebep-sonuç bağlarını ortaya koyarak anlatmaya çalışmıştır. Özellikle kurumların bozuluş sebeplerine önem verip, bu bozulmanın tahliline girişmiştir. Böylece müessese tarihine dair ilk denemeyi gerçekleştirdiği gibi, olayların meydana gelişinde farklı bir yaklaşımı yakalamaya çalışmıştır.

Tarihin her şeyden önce bir merak konusu olduğunu belirten Cevdet Paşa, tarihi mütalaa etmenin faydasının bir olayın şu tarihte şöyle olduğunu bilmekten ibaret olmadığını belirtir. Ona göre tarih, büyük ve önemli olayların meydana geldiği gibi, güçlü bir muhakeme ile ifade edilmesinden ibarettir.

Bu ise eğitim ve telkin bakımından önem kazanmaktadır. Ancak küçük olaylar ve önemsiz gibi görünen faktörler de mutlaka hesaba katılmalıdır. Çünkü olayların sebebini araştırmada bunlar da etkili olabilir ve bu husus, tarih ilminin asıl görevidir. Bütün olaylar birbirini takip eden gelişmelerin birer sonucudur. Ayrıca tarih, devletin nizamının korunması için de önemlidir. Hatta Cevdet Paşa bazı ulemanın, geçmişteki usullerin yeni döneme uygulanması açısından da tarihin öğrenilmesi gereken bir ilim olduğu fikrine katılır.

Cevdet Paşa’nın öncü rollerinden birini de Avrupa tarihine ait değerlendirmeler teşkil eder. Osmanlı tarihi çerçevesinde Avrupa’nın iyi tanınması ve hadiseler üzerinde Batı’daki gelişmelerin etkileri onun için önem kazanır. Avrupa’daki olayları ve kurumları sağlam bir şekilde kavradığı, bunları ifade berraklığı ile nakletmesinden de anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin çözülüşünü XVII. yüzyıldan başlatan Cevdet Paşa, Tanzimat devri ideolojisiyle uyum içindedir ve devletin restorasyona değil reforma ihtiyaç duyduğu fikrinde olan kesimin görüşlerini benimsemiştir. Bu bakımdan Doğu-Batı mukayesesi, medeniyet tarihçiliği yapan Cevdet Paşa için önemlidir. Hatta tarihî çağlar bile onu ilgilendirmiş, Avrupa’nın zamanlama ölçülerinin İslâm tarihine uymayacağını belirterek bunun Doğu için İslâm öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılması gerektiğini, İslâm dininin ve hukukunun tarihi kendi şartlarına göre biçimlendirdiğini yazmıştır.

Fransız İhtilali’ni tahlil eden ve sonuçları üzerinde duran Cevdet Paşa, anayasasız ve ihtilalsiz gelişen İngiltere parlamentosu ve rejimi taraftarıdır. Osmanlı Devleti’nin başlıca hasmı durumundaki Rusya’yı çok iyi tanıdığı ve bu konuya özel bir ilgi duyduğu, Viyana sefiri Sadullah Paşa’ya yazdığı mektubundan anlaşılmaktadır. Burada I. Petro ile II. Mahmud’un reformları arasında yaptığı mukayese, onun tahlil gücü hakkında fikir verebilecek değere sahiptir. İngiltere’de inkılabın asil sınıfın zorlaması ve halkı yanına alması ile Fransa’da halkın ayaklanması ile gerçekleşirken Rusya’da ve Osmanlılar’da tepeden geldiğini belirtir.

Cevdet Paşa, devlet adamlığı ve tarihçiliğinin yanı sıra, aynı zamanda Tanzimat döneminin önemli hukukî düzenlemelerini yapan bir hukuk adamıdır. Bu dönemde hazırlanan kanunların ve kurulan müesseselerin önemli bir kısmı onun imzasını taşımaktadır. Bu sebeple Bernard Lewis'in onun hakkında kullandığı *"dâhi hukuk adamı"* ifadesi mübalağalı sayılmaz.

Öğrenimi sırasında İslâm hukuku alanında özel olarak çalışmamış; üstün kabiliyeti ve okumaya düşkünlüğü sayesinde fıkıh ağırlıklı medrese tahsilinden fazlasıyla faydalanmış, Lofça'da iken Halebî ve Mültekâ gibi Osmanlılar'ca büyük önem atfedilen fıkıh kitaplarını okumuş, kendi ifadesiyle "ulûm-i şer'iyede biraz mümârese kesbetmişti". Daha çok genç iken bir süre müsevvidlik yapmış, Lofça müftüsünce verilen fetva müsveddelerini kaleme almıştır.

Tanzimat'ın ilan edildiği yıl İstanbul'a gelerek medrese öğrenimine burada devam ederken gerek zekâsının parlaklığı gerekse çalışkanlığı sayesinde ilim muhitlerinde kısa sürede tanınmıştır. Nitekim Sadrazam Mustafa Reşit Paşa meşihattan, yapacağı düzenlemelerin şer'î yönünü aydınlatmak üzere bir ilim adamı istediğinde, "arzuya muvafık meşihattan gönderilen zat" denilerek kendisine Cevdet Efendi takdim edilmiştir.

Yirmi dört yaşında Mustafa Reşit Paşa'nın yakın çevresine dahil olması ve bu çevrede Batılılaşma yanlılarının fikirlerinden istifade etmesi, İslâm-Osmanlı ve Batı kültürlerinin faydalı bir sentezini yapabilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Şekilde kısmen Batılı, fakat özde daima İslâm'a bağlı kalarak hukuk sahasında daha sonra ortaya koyduğu çalışmalar, onun gerçekten "arzuya muvafık zat" olduğunun delilidir.

Cevdet Paşa'nın Tanzimat döneminde hukukla ilgili en önemli eserleri, hazırlamış olduğu kanun ve nizamnamelerle tesis ettiği hukuk kurumlarıdır. Bu alandaki ilk hizmetleri, 1850'de dârülmuallimîn müdürü ve Meclis-i Maarif azâsı olmasıyla başlar. Bu görevlere geldikten sonra hem dârülmuallimîn nizamnamesini hem de bu dönemde Meclis-i Maarifçe hazırlanan bütün nizamnameleri bizzat kaleme almıştır. Bu hizmetlerinde göz doldurması, kanun ve nizamname kaleme almada belirli bir tecrübe ve meleke kazanması sebebiyle, 1855'te Osmanlı medenî kanununu hazırlaması düşüncesiyle kurulan Metîn Komisyonu'na üye seçilmiştir.

Bu dönemde gerek adı geçen komisyondaki görevinin icabı, gerekse bu sırada tayin edildiği Galata Kadılığı dolayısıyla fıkıhla daha yakından

ilgilenmeye başlamıştır. Cevdet Paşa'nın bu çalışmadan daha sonra hazırlayacağı *Mecelle* için tecrübe kazanmış olduğu söylenebilir.

Cevdet Paşa kısa bir süre sonra, henüz otuz beş yaşında iken Meclis-i Tanzimat üyesi oldu (1857). Tanzimat devrinde hazırlanması düşünülen kanun ve nizamnameleri kaleme almakla görevli bu meclise Cevdet Paşa'nın üye olması, hem meclis hem de kendisi için çok verimli olmuştur. Bu dönemde Meclis-i Tanzimat'ça hazırlanan bütün kanun ve nizamnameler Cevdet Paşa'nın kaleminden çıkmıştır. Onun meclisteki ilk çalışması, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi üzerine olmuş ve kendisinden önce hazırlık çalışmaları başlayan kanunun kaleme alınmasında emeği geçmiştir.

Bu kanunnamenin tamamlanmasından sonra Cevdet Paşa'nın bu defa Meclis-i Tanzimat tarafından hazırlanması kararlaştırılan Arazi Kanunnamesi için kurulan komisyona başkan olduğu görülmektedir. Onunla birlikte Tahsin, Ârif ve Mehmed Rüşdü efendilerden oluşan komisyonun hazırlamış olduğu 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat döneminin iki orijinal kanunundan biridir ve gerek dilinin sadeliği gerekse kanun tekniği bakımından devrinde hazırlanmış kanunların en başarılı örneklerindendir.

Ancak Cevdet Paşa sadece kanunu hazırlamakla kalmamış, daha sonra bununla ilgili olarak Tapu Nizamnamesi, Tapu Senedâtı Hakkında Talimat ve Tapu Senedâtı Hakkında Tarifname'yi de kaleme almıştır. Ebü'l-Ulâ Mardin'e göre 100 yıla yakın bir süre hukuk fakültelerinde okutulan ve tenkitçi nazarla incelenen Arazi Kanunnamesi ve ilgili nizamnamelerin eksiklik kabul edilecek noktalarının yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Daha sonra Meclis-i Tanzimat'ça yine o dönemde düzenlenen ve tam sayısının tespiti hayli zor olan çok sayıda kanun ve nizamname de meclis adına Cevdet Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Ardından bütün bu kanun ve nizamnameleri *Düstur* adı altında bir kitapta toplayan Cevdet Paşa, böylece bugün beşinci tertibi yayımlanmakta olan ve hukuk mevzuatını bir araya toplayan bu eserin ortaya çıkmasında en önemli rolü oynamıştır.

Cevdet Paşa'nın Meclis-i Tanzimat'taki çalışmalarından sonra hukuk alanında en önemli hizmeti Divan-ı Ahkâm-i Adliye'nin kurulmasında görülür. 1860 tarihli Ticaret Kanunname-i Hümâyunu'na eklenen bir zeyil

ile İstanbul ve taşrada ticarî davalara bakmak üzere ticaret mahkemeleri, 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesi ile de kaza, sancak ve vilâyetlerde ceza ve hukuk davalarına bakmak üzere nizamiye mahkemeleri kurulmuştu. 1868 yılında bu mahkemelerin temyiz mercii olarak Divan-ı Ahkâm-ı Adliye kuruldu.

Bu tarihe kadar Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye adıyla faaliyet gösteren meclis Şurâ-yi Devlet ve Divan-ı Ahkâm-i Adliye olarak ikiye ayrıldı. Bugünkü Danıştay'ın ilk şekli olan Şurâ-yı Devlet'in başkanlığına Midhat Paşa, Yargıtay'ın ilk şekli olan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin başkanlığına da Cevdet Paşa getirildi. Cevdet Paşa, bir taraftan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye nizamnamesini bizzat kaleme alırken ve divanın sağlam hukukî esaslar üzerine kurulması için gayret gösterirken, diğer taraftan divan üyelerinin bilgili ve dirayetli hukukçular arasından seçilmesi için çalıştı.

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi, özellikle hâkimlerin azledilemeyeceği hükmünü getirmesiyle dikkati çekmektedir. Bu hüküm, Osmanlı Devleti'nde asırlarca uygulanmış olan belirli sürelerle hâkim tayini uygulamasına tam bir aykırılık teşkil etmektedir. Cevdet Paşa, mahkemelerde adaletin icrası bakımından hâkimlerin belli bir süre ile sınırlı olarak tayinlerinin mahzuru ve dolayısıyla hâkim teminatının lüzumu üzerinde ısrarla durmuş, 1872'de sadarete takdim ettiği bir layihada da şer'iye ve nizamiye mahkemelerindeki hâkimlerin azledilmemeleri gerektiğini önemle vurgulamıştır.

Cevdet Paşa daha sonra Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin iç nizamnamesini de hazırladı ve bu kurumu biri temyiz, diğeri istinaf olmak üzere iki mahkeme hâlinde teşkilâtlandırdı. Bu dönemde, Cevdet Paşa'nın gerek mahkemenin düzenlenişi gerekse üyelerin seçilişinde büyük gayret ve titizlik göstermesi sayesinde önemli bir gelişme olarak sistematik temyiz usulü Osmanlı hukukuna girmiştir. Cevdet Paşa çok sonraları 15 Temmuz 1887 tarihli bir geçici kanunla divana bir de istida dairesi ekleyerek Osmanlı yargıtayının kuruluşunu tamamlamıştır.

Bugünkü hukuk fakültelerinin nüvesi sayılabilecek Mekteb-i Hukuk 1880'de onun Adliye Nazırlığı döneminde açılmıştır. Hazırlıkları daha önce başlayan bu okulda ilk dersi, hem Adliye nâzırı hem de mektebin hocalarından biri olması sıfatıyla Cevdet Paşa vermiştir.

Cevdet Paşa’nın İslâm ve Osmanlı hukukuna kazandırdığı en önemli eser, şüphesiz Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye’dir. Bütün İslâm devletlerinde İslâm hukuku alanında hazırlanan ilk kanun olma özelliğine sahiptir. Cevdet Paşa’nın bu kanunun ortaya çıkmasındaki rolü, *Mecelle*’yi hazırlayan heyetin başkanı sıfatıyla sadece kanunun hazırlanmasından ibaret değildir. Bu noktaya gelmeden önce Fransız medenî kanununun alınmasını isteyenlere ve bu arada en başta Sadrazam Âlî Paşa ile Fransız büyükelçisi De Bouree’ye karşı vermiş olduğu mücadele sonunda Code Civile’in iktibası yerine millî bir kanunun hazırlanması fikrini kabul ettirmesi ve bu fikre sonuna kadar sahip çıkarak, *Mecelle*’nin tamamlanmasını sağlaması en az telifindeki emeği kadar önemlidir

Mustafa Reşit Paşa’nın etkisiyle elden geldiğince sade bir dil kullanmayı tercih eden Cevdet Paşa, gerek *Arazi Kanunnamesi* ve *Mecelle*, gerekse kaleme almış olduğu diğer kanun ve nizamnamelerle Türk hukuk dilinin oluşmasında önemli bir role sahiptir.

Hayatının en verimli dönemlerini müfettişlik, valilik, meclis üyelikleri ve muhtelif nezaretlerde nazırlık gibi çok çeşitli devlet görevlerini ifa etmek, tarih, edebiyat, mantık, matematik alanlarında muhtelif eserler yazmakla geçiren, kurduğu mahkemeler ve kaleme aldığı kanunlarla Osmanlı hukukuna yeni bir yapı kazandıran Tanzimat döneminin bu dâhi hukukçusu, hukuk alanındaki mesaisini kanun ve nizamname yazmaya hasretmiş, bu yoğun çalışmalar içerisinde ayrıca hukuk kitabı yazmaya fırsat bulamamıştır.

Eserleri:

1. *Tarih-i Cevdet:* Osmanlı tarihinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına kadar olan dönemini ihtiva etmektedir. On iki cilt olan eserin kaynakları arasında vak’anüvis tarihleri, sefaretnameler, özel tarihler, arşiv kayıtları, resmî tezkireler ve kendi hatıraları bulunmaktadır. Eserde diğer vak’anüvis tarihlerinden farklı olarak Avrupa tarihine de önemli bir yer ayrılmıştır. Otuz yılda tamamlanan Tarih-i Cevdet’in çeşitli tertip ve baskıları vardır. Bunlardan birincisi, ilk üç cildi 1854–1857 basılmış ve 1301’de (1884) tamamlanmış olanıdır. İkincisi, Cevdet Paşa’nın bazı ekler ve düzeltmeler yapmak suretiyle Matbaa-i Osmaniye’de 1309’da (1891) yapılan baskısıdır ki buna “tertîb-i cedîd” adı verilmektedir.

2. *Tezâkir:* Cevdet Paşa’nın vak’anüvisliği zamanında (1855–1865) bizzat kendisinin de içinde bulunduğu olaylara dair tuttuğu notlardan teşekkül eden bir hatırat niteliği taşımaktadır. Cevdet Paşa, bu notları kendisinden sonra vak’anüvis olan Ahmed Lütfi Efendi’ye tezkireler hâlinde yollamıştır. Bu sebepten dolayı da esere Tezâkir-i Cevdet adını vermiştir. Kırk tezkireden meydana gelen eserin ilk tezkiresi daha önceki vak’anüvislerin durumları hakkındadır; ardından gelen dört tezkire Ahmed Lütfi Efendi’ye bazı vesikalar gönderdiğine dairdir. 6 ile 39. tezkirelerde ise Cevdet Paşa’nın bizzat yaşadığı Tanzimat devrinin bir kısım olayları ile bu dönemin hemen hiçbir eserde bulunmayan siyasî, sosyal ve ahlâkî durumu yer almaktadır.

Eserde Bosna-Hersek teftişi, Kozan ıslahatı gibi kendisinin katıldığı olaylarla devlet ve saray adamlarının birbirleriyle olan çekişmeleri, türlü menfaat çatışmaları, İstanbul’un o zamanki iç yüzü samimi ve sade bir dille anlatılmıştır. Son tezkirede kendi biyografisi yer almaktadır. Eserin yeni harflerle tam bir neşri ise Mehmet Cavit Baysun tarafından dört cilt hâlinde yapılmış olup Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Eserin 1986’da yine Türk Tarih Kurumu tarafından aynı tertip üzere ikinci baskısı da yapılmıştır. Tezâkir-i Cevdet’in Cevdet Paşa’nın el yazısıyla olan müsveddeleri yirmi bir defter hâlinde İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda bulunmaktadır.

3. *Marûzât:* 1255–1293 (1839–1876) yılları arasındaki tarihî ve siyasî olayların özet hâlinde yazılmasını şifahî olarak isteyen Sultan II. Abdülhamid’in emriyle kaleme alınmıştır. Padişaha sunulması dolayısıyla müellifin “*Marûzât”* adını verdiği bu eser “cüzdan” denilen kısımlara ayrılmıştır. Devrine göre sade bir dille ve beş cüzdan hâlinde kaleme alınmıştır. Birinci cüzdanı Tanzimat’tan Abdülmecid’in saltanatının sonlarına, ikinci cüzdanı Sultan Abdülaziz’in ilk devirlerine, üçüncü cüzdanı Sultan Abdülaziz’in aynı yılda Mısır seyahatinden 1864 yılında İskenderun’a çıkışına, dördüncü cüzdanı 1866 yılına, beşinci cüzdanı ise aynı tarihte Halep zabtiyesinin tanziminden II. Abdülhamid’in saltanatının ilk devirlerine kadar gelmektedir.

Eser *Tezâkir*’le aynı zamanlara ait olup aynı kalemden çıkmış olmasına rağmen takdim şekli, gayesi ve muhtevası bakımından önemli farklılıklar taşır. Marûzât’ın cüzdanları II. Abdülhamid’in tahttan indirilişine kadar

onun yanında kalmış, daha sonra Yıldız evrakı arasında ele geçmiştir. Bu arada birinci cüzdan kaybolmuştur. Eserin Cevdet Paşa'nın el yazısı ile olan müsveddeleri İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Sultan Abdülhamid'e takdim edilen üç ve dördüncü cüzdanlar ise Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndedir. İki, üç ve dördüncü cüzdanlar bazı atlamalarla Ahmed Refik (Altinay) tarafından Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın XIV-XV1. (1924–1925) ciltlerinde neşredilmiş, ayrıca eserin tamamı yeni harflerle yayımlanmıştır.

4. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ:* Hayatının son yıllarına doğru yazdığı bir eserdir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen peygamberlerin kıssalarından, İslâm dininin ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'in hayatı ve Hulefâ-yi Râşidîn ile Emevî, Abbasî halifelerinden, diğer Türk-İslâm devletlerinden ve Osmanlı tarihinin 1439 yılına kadar olan ilk devirlerinden bahseder.

Daha çok eğitim ve öğretim gayesiyle kaleme alınan eserin tamamı on iki cüzdür. İlk altı cüzü Cevdet Paşa'nın sağlığında basılmıştır. Tam ve yanlışsız şekli ise kızı Fatma Âliye Hanım tarafından 1915 senesinde on iki cüz hâlinde neşredilmiştir. Bu eserinde yer yer üslûp şaheseri denebilecek örnekler ortaya koyan Cevdet Paşa'nın dili daha sonra birçok yazar tarafından takdirle karşılanmıştır.

5. *Kırım ve Kafkas Tarihçesi:* Halim Giray'ın Gülbün-i Hûnân'ından istifade ederek kaleme aldığı küçük bir eserdir. Kafkasya'nın tarihî coğrafyası ile buralarda yaşayan toplulukların etnografyasının yer aldığı kitap, İngiliz elçisi Lord Stratford Canning'in isteği üzerine Paris Konferansı'nın toplanmasından önce yazılıp Mustafa Reşit Paşa'ya sunulmuştur. Reşit Paşa eseri Fransızcaya çevirterek Canning'e vermiştir.

6. *Mukaddime-i İbn Haldun:* İbn Haldun'un El- Cîber adlı Arapça genel tarihinin girişi olan birinci cildin altıncı faslının tercümesidir. Tarih felsefesinden, tarihin faydalarından ve tarihçilik mesleğinden bahseden mukaddimenin tercümesine ilk olarak 1. Mahmut devri şeyhülislâmlarından Pîrîzâde Mehmet Sâhip Efendi başlamış ve beş faslını tercüme etmiş, onun eksik bıraktığı son bölümü de Cevdet Paşa tamamlamıştır. Eser, iki cildi Pîrîzâde'ye, son cildi Cevdet Paşa'ya ait olmak üzere üç cilt hâlinde basılmıştır.

7. *Belagat-ı Osmaniye:* Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından meydana gelmiştir. Klasik İslâm belagat anlayışına göre düzenlenmiş edebiyat kurallarını ve bunlara uygulanan Türkçe misalleri ihtiva eder. Bu alanda yazılmış ilk Türkçe eser olup çeşitli baskıları yapılmıştır.

8. *Kavâid-i Osmaniye:* Eser Türkçede yayımlanan ilk dil bilgisi kitabı olarak önem taşıdığı gibi, Cevdet Paşa'nın hayatının sonuna kadar ilgileneceği dil konusundaki çalışmalarının da ilk adımını teşkil eder. Kitabın ilk tertibi Cevdet Paşa ile Keçecizâde Fuat Paşa'ya aittir. Ancak daha sonra Cevdet Paşa, eseri *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmaniye* adıyla yenilemiş ve kendi ismiyle bastırmıştır. Kitap Cevdet Paşa tarafından ayrıca muhtasar olarak tertip edilmiş ve değişik adlarla otuzdan fazla baskısı yapılmıştır.

9. *Medhal-i Kavâid:* İlkokul talebelerini *Kavâid-i Osmaniye*'ye hazırlamak üzere yazılmıştır.

10. *Kavâid-i Türkiye:* Sıbyan mektepleri için kaleme alınan bu eser, ilk defa 1875 yılında basılmış olup *Medhal-i Kavâid*'in basitleştirilmiş şeklidir.

11. *Divan-ı Sâib Şerhi'nin Tetimmesi:* İranlı şair Tebrizî'nin *Divan*'ı Süleyman Fehîm Efendi tarafından şerh edilmekte iken onun 1845'te ölümü üzerine eksik kalan kısım Cevdet Paşa tarafından tamamlanmıştır.

12. *Mi'yâr-ı Sedâd:* Oğlu Ali Sedat için yazdığı mantığa dair bir eser olup zamanına göre sade bir dille yazılmış ilk Türkçe mantık kitabıdır.

13. *Âdâb-ı Sedâd fî İlmi'l-Âdâb:* Tartışma usul ve kurallarını ihtiva eden eser *Mi'yâr-ı Sedâd*'ın bir eki mahiyetindedir.

14. *Beyânu'l-Unvân:* Henüz öğrenci iken Türkçe yazdığı bu eser, İslâm ilimleri metodolojisine dairdir.

15. *Takvîmü'l-Edvâr:* Şemsî-hicrî tarih esaslarını anlatan bir eserdir.

16. *Mecmua-i Ahmed Cevdet:* İslâm dinini kabul eden iki kişiye, bazı sorularının karşılığı olarak Cevdet Paşa tarafından yazılıp Bâb-i Meşihat'ça gönderilen, cevapları ve eski Şam Müftüsü Mahmut Hamza Efendi ile dinî meselelere dair aralarında geçen yazışmaları ihtiva eder.

17. *Hulâsatü'l-Beyan fî Te'lîfi'l-Kur'ân:* Kur'ân'ın cem'ini anlatan Arapça bir eserdir. Ali Osman Yüksel tarafından *Muhtasar Kur'an Tarihi*

adıyla tercüme edilerek Cevdet Paşa'nın hayatı ve eserlerine dair bir girişle birlikte yayımlanmıştır.

18. *Mecmua-i Âliye:* Kızı Fatma Âliye Hanım'a okuttuğu hikmet, felsefe, ilm-i ruh, matematik, geometri, astronomi ve çeşitli İslâmî ilimlere dair dersleri bu eserde toplanmıştır.

19. *Malûmât-ı Nâfia:* Rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere yazdığı bir eseridir.

20. *Hilye-i Saadet.*

21. *Eser-i Ahd-i Hamîdî:* İbtidâî mektepleri için kaleme aldığı bir ilmihal kitabıdır.

Cevdet Paşa'nın bazı eserlere yazdığı talikatları da vardır. Ayrıca şiirlerini Sultan Abdülhamid'in isteği üzerine hayatının sonlarına doğru bir divanda toplamıştır. Divandaki şiirlerin çoğu kaside ve gazel tarzında olup içlerinde şarkı, rubâî, tarih ve müfredler de bulunmaktadır. Cevdet Paşa'nın şiirleri, kuvvetli bir dil ve teknik bilgi ile geniş bir kültürün beslediği parlak bir zekânın ürünüdür. Genellikle sade ve temiz bir Türkçe ile yazılmıştır.

AHMET CEVDET PAŞA'NIN ÖN SÖZÜ

Geçmiş nesillerin geleceklere kalıcı olacak en güzel yadigârı, tarih ilmi olup, çeşitli milletlerin geçmiş zamanlarda birbirlerine olan üstünlük ve meziyetlerinin bir ölçüsüdür. Tarihçiler, zamanlarının olaylarını zaptetmek sureti ile nesilden nesile bu emsalsiz ilme hizmet etmişlerdir.

Her devlet kendi olaylarını yazdırmaya himmet ettiği gibi, Devlet-i Aliye'de de tarih sahnesinde göründüğü andan itibaren bugüne kadar olaylar birbiri ardından zaptedilmiş, basılmış ve yayılmış olduğu hâlde, durumların gereğince, bu âdet ihmal ve terk edilmiş ve yazılan şeyler de düzeltilmeden ve tenkit edilmeden unutulma köşelerinde bırakılmıştır. Oysa asıl tarihe geçirilecek ve her fıkrasından pek çok ibret alınacak olaylar, bu

devrede vuku bulmuştur. Allah'a şükür ki ulu padişah Sultan Abdülmecit Han Efendimiz'in bu asrın en uğurlu günü olan tahta çıkış günlerinden beri maarifi yayma hususunda gösterdikleri cihan değerindeki himmetleri arasında, unutulmaya terk edilmiş olan nice güzel eserler ortaya çıkarılmış ve nice yeni olaylar yazılıp ortaya konmuştur.

1188 senesinden itibaren Devlet-i Aliye olaylarını yazdırma hususu, Maarif-i Umûmiye Meclisince defalarca görüşülmüş ve padişahımıza danışılarak 1188'den 1241 yılına kadar eskilerin adını yaşatacak ve geleceklerin duasını celbedecek bir eser yazmaya padişahımız Efendimiz, bu âcizi memur buyurmuşlardır. Gerçi buna liyakatim olmadığı hâlde Maarif Meclisi azasından bulunduğum ve daha nail olduğum bunca lütufların şükranını edadan âciz olduğum hâlde hiç olmazsa bu vazifede emek sarf etmek farz olduğundan, hemen Allah'ın yardımına güvenerek 1188 senesinden 1241 senesine kadar olayların tarihini yazmaya işbu 1270 senesinde başladım.

Cenab-ı Hak şevketlü padişahımızın ömrünü uzun etsin ve maarif sever huzurlarına nice değerli eserlerin sunulmasına imkân versin. İşbu 1188 senesi Devlet-i Aliye'nin tarihinde bir dönüm noktası olup, bu tarihten sonra olayların rengi değişmiş olduğundan ve asrımızın olaylarını geçen asırlar hazırlamış bulunduğundan, geçmiş devrin bir özetini yaparak işe başlamak münasip olacaktır.

BİRİNCİ KISIM

Tarih Öğrenmenin Faydası

Tarih; insanları geçmiş olaylara ve geçmişte önde gelenlerin gizli ve açık fikirlerine muttali kıldığından, amme için faydalı ve münevverler arasında makbul bir ilimdir.

İnsan yaratılışından medenî olduğundan, dayanışma için yer yer topluluklar meydana getirir. Bu toplulukların birçok dereceleri vardır. En ilkeli göçebe hâlinde yaşayan kabile topluluklarıdır ki sadece beşeri ihtiyaçlarını tedarik etmeye ve hayat ağacının meyvesi olan üremeye vesile olurlar. Bu kabileler; ilimden, hünerden ve diğer insanların birikiminden ve meziyetlerinden mahrum olurlar. Köy halkı şehir halkına nispetle medeniyet nimetlerinden uzak oldukları gibi, çadırda yaşayanlar da köy halkından medeniyetçe daha geri seviyede kalırlar.

Cemiyetlerin yüksek derecesi olan medeniyet devlet ve saltanat mertebesidir. Bu topluluklar, bir devletin koruyuculuğu altında birbirlerine fenalık etmekten ve düşman endişesinden azâde yaşarlar; bir yandan beşeri ihtiyaçları tedarike, bir yandan da insanî olgunluğa erişmeye uğraşırlar.

Şöyle ki; herkes, zatî haklarını hükûmete emanet edip onun hükmüne razı olur. Böylece, kemâlât tahsiline fırsat bulurlar. Bu milletler, sınıf sınıf olup kimisi ziraat ve ticaret, kimisi devlet ve askerlik işlerinde hizmet eder.

İlim ve sanatın kuvveti ile yüz kişiye ihtiyaç duyulan bir işi on kişi temin edebileceğinden, gelişmiş milletlere kendilerini geliştirmek için daha çok zamanları kalır, bu zamanlar kemal tahsili için sarf edilebileceğinden medeniyet bu ölçüde ileriye gider.

Bu seviyeye gelen milletler, artık sadelik ve basitlik içinde kalamazlar. Lüks ve külfetler artar, ihtiyaçlar çoğalır ve şahsî menfaatler ve garazlar da bu ölçüde artar. Böylece o milletin idaresi güçleşir, artık iyi bir idare ancak iktidarı elinde bulunanların himmetine bağlı kalır.

İdarede vukuf ise ancak tecrübeyle kazanılır. Her şeyi tecrübe etmeye de bir insanın ömrü hatta bir asrın olayları kâfi gelmeyeceğinden devletin ileri gelenleri; başkalarının deneyimlerinden ve tarih ilminden hem şahısları için hem de devlet işleri için faydalanmalıdırlar. Onun için vatanını ve memleketini seven devlet ve milletin bekasını isteyen ecdadımız, kendi asırlarının olaylarını zaptedip torunlarına yadigâr bırakarak, onların duasını kazanmışlardır. Geçmiş ve gelecek olaylara hatta ezel ve ebet sırlarına nüfuz etmeye çalışmak insanda tabiî bir eğilim olduğundan bütün insanların tarih ilmine ihtiyacı açıktır.

Devlet-i Aliye'nin nizamlarının korunması tarih ilmiyle olup geçmiş usullerin şimdiki olaylara uygulanmasında çok faydalar olduğundan, bazı din bilginleri tarih öğrenme ve öğretmenin farz olduğunu söylemişlerdir.

Abbasî halifesi Kaim Biemrillah zamanında Hayberli birkaç bilgin Yahudi Bağdat'a gelip cizyeden muaf tutulmalarının gerektiğini göstermek için bir vesika ortaya koymuşlardır. Güya bu vesika Hazret-i Ali'nin el yazısı ile Hazret-i Peygamber tarafından kendilerine verilmiş ve Ashab-ı kiramdan birkaç zatın şahit olarak isimleri yazılmış.

Halife bu vesikaya itibar ederek Yahudilerin cizyeden muaf tutulmaları hakkında ferman vermek üzereyken, ulemanın reisi Ebü'l-Kasım bin Mesleme'ye şüphe gelmiş: *"Bu vesika bir kere zamanımızın tarihçisi Hatib-i Bağdadî'ye gösterilsin."* demiş. Belge Hatib-i Bağdadî'ye gösterilmiş. Bunun üzerine tarihçi senedin sahte olduğunu, tarih ilmi ile ispat etmiştir.

Şöyle ki: Bu senette yazılı şahitlerden Hz. Muaviye, Hicretin sekizinci senesi Mekke'nin fethi günü İslâm ile müşerref olmuştu. Hayber'in fethi ise

Hicretin yedinci senesinde olmuştur. Şahit yazılanlardan Said İbni Maaz Hicretin beşinci yılı Hendek günü ölmüş ve Hayber fethinde bulunamamıştı. Böylece vesikanın sahteliği meydana çıkarılmış ve devlet hazinesi zarardan korunmuştur.

Devletlerin Safhaları ve Hükûmet Çeşitleri

Dünyaya bakılınca her gün değişen bir ibret hengâmesi olduğu görülür. Bu değişmeler her şeyde caridir. Mesela her şahıs gerek vücutça gerek hâl ve davranışlarıyla nasıl bir ilerleme ve bir gerileme devri gösterirse, devletler de bunun gibi kâh kuvvet bulur, kâh zayıf düşer.

Her devlet doğuşunda sade ve basit olup günden güne kuvvetlenirse de eskidikçe sadeliği kalmayıp külfetleri ve ihtiyaçları artar. Olağanüstü masraf yapmak icap ettiğinde darlığa duçar olur. Bu esnada devletin idaresi de kötü olursa zaaf, devletin yakasına yapışır. Hangi devlet olursa olsun, bu safhalardan geçer. İşte bu safhalara göre çare ve ilaç aramak lazım gelir. Her şahısta büyüme, durulma ve gerileme çağı olduğu gibi her devlette de bu üç çağ görülür. Devlet insan vücuduna benzediğinden her davranışına dikkat etmek lazımdır.

Gerileme bazen hissedilmeyecek surette gizli olur, bazen da aşikâr olup tedavisi zor olur. Bazen de ileri derece çöküntü emareleri baş göstermişken bilgece alınan tedbirlerle tazelendiği ve kuvvetlendiği görülür. Bazı durumlarda devletin maruz olduğu tehlike ziyade olup, dıştan da bazı illetler arız olursa yenilenmesi ve kurtarılması çok zorlaşır. Bu yenilenmeye ait örnekler varsa da bunlar ancak büyük inkılaplarla olabilmiştir. Nice devletler de durulma çağını bitirmeden, kendi kusuru ile veya bir kaza ile çöküp dağılabilir.

Malûm ola ki Hristiyan devletlerinin siyasetleri akıllı adamların toplanmasıyla meydana gelmiş olup hükûmetleri; biri dinî hükûmet, öteki cismanî hükûmet olmak üzere iki bölüme ayrılır. Dinî hükûmet, Katolik

mezhebinde Papa’nın hükûmetidir ki bütün Katolik rahiplerin âmiri ve kiliselerin reisi olup Hazret-i İsa’nın vekili olarak kabul edilir. Bütün Katolik ülkelerde Papa’nın ruhanî hükûmeti yürür.

Vaktiyle Avrupa’da ruhanî hükûmetin tesiri ve nüfuzu çok yaygındı. Lakin hükümdarlar Papaların elinden çok eziyet çektiklerinden yavaş yavaş Papalık nüfuzunu azalttılar. Rum mezhebinde bulunan Hristiyanlar Papa’yı tanımayıp ruhanî hükûmet olarak İstanbul patriğine bağlıdırlar. Ermeniler Gürcistan’daki büyük kilisede bulunan büyük papazlarına bağlıdırlar. Protestanlar ise hiçbirini tanımazlar. Onlarca ruhbaniyetin o kadar itibarı yoktur.

Maddî hükûmetler de üç türlüdür: Mutlak hükûmet, Meşrutî hükûmet, cumhurî hükûmet.

Mutlak hükûmet: Dizginlerinin bir şahıs elinde bulunduğu hükûmettir. Rus Devleti böyledir.

Meşrutî hükûmet: Millet meclisinin reyine uyan hükümdarın hükûmeti olup bu da iki türlüdür. Birisi genel meşrutî hükûmet olup, Prusya ve Sardunya devletleri gibi bütün halk eşit bulunur. İkincisi sınıflı meşrutî hükûmet olup zâdegân sınıfı ahaliden imtiyazlıdır. İngiltere Devleti gibi ki halk lortların sahip olduğu imtiyazlara nail değildir, fakat her kazadan seçimle gelen üyelerden mürekkep bir meclisleri vardır. Bir iş evvela bu mecliste görüşüldükten sonra lortlar meclisinde karara bağlanır. Vekiller kral tarafından tayin olunmuş memurlar olup devlet işlerini müzakere ve krallarına imza ettirdikten sonra icra ederler.

Cumhurî hükûmet: Ayrı bir hükümdarı bulunmayıp rey çokluğu ile birisi seçilerek kral makamında olmak üzere geçici olarak getirilir. Amerika Cumhuriyeti gibi Fransız Devleti, eskiden mutlak hükûmet iken millet içine ihtilal düşerek cumhuriyet olmuşlardır. Cihangirlik iddiasına düşen Napolyon imparatorluk rütbesini haiz olmakla Fransa yine mutlak hükûmete dönmüştür. Fakat Napolyon’dan sonra Fransa genel meşrutî rejime döndü, Lui Filip’in krallığında bu hâl devam etti.

1789 senesindeki ihtilalde rejim cumhuriyete dönüp Lui Napeleon dört sene için cumhurbaşkanı seçildi. Lakin ahali arasında ittifak olmayıp kimisi krallık, kimisi cumhuriyet taraftarı idiler. Kimisi de böyle bir cumhuriyete de kanaat etmeyip işi azıttılar. Mülkiyet ve zevciyet haklarını inkâr edip “Herkes her hususta eşit olmalıdır” diyen ayak takımı bu düşünceyi

mizaçlarına uygun görerek Fransız Cumhuriyeti'ni bu renge boyamaya teşebbüs ettiler. Fransız ileri gelenleri ve akıllıları bu durumdan ürkerek cumhuriyetten hatta meşritî hükûmetten yüz çevirip Napolyon'u imparator yaparak mutlak hükûmete inkıyat ettiler.

Bu Fransız ihtilalleri arasında Nemçe halkı hürriyet sevdasına düşerek ve pek çok kanlar dökerek hükûmetlerini meşrutî şekle çevirmek istedilerse de imparator kuvvetleri galip gelerek yine mutlakıyet içinde kaldılar. Bu rejimlerin her birinde birer türlü kötülük görülmüş olup, hele cumhuriyetin anlattığımız aşırı şekli, bütün bütün akıldan ve sağduyudan uzak bir düşüncedir.

İslâm hükûmeti ise hilafet ve saltanatı toplamış ve Müslümanların imamı olan İslâm padişahı şeriatın koruyucusu olduğundan hamdolsun her türlü tefrikadan uzaktır. Gerçi aşağıda anlatılacağı gibi Abbasî Devletinin sonunda İslâm ülkelerinde baş gösteren ihtilaller dolayısıyla hilafet ve saltanat birbirinden ayrılarak, hilafet; dinî riyaset ve saltanat da maddi riyaset derecesine indiyse de yüce Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkması ile İslâm Devleti yenilenmiş ve aslî hâlini bulmuştur.

Osmanlı Devleti'ne Kadar Kısa İslâm Devletleri Tarihi

Türk ve Arap milletleri mevkileri icabı ara sıra coşarak ve sel gibi etrafa taşarak defalarla dünyayı istila etmiş iki büyük millettirler. Arapların en kuvvetli ve en son çıkışları Allah kelâmını yüceltmek maksadı ile olanıdır ki Peygamberimizin zamanında Arap kabileleri iman kelimesi etrafında tek dil ve tek gönül hâline geldiler.

Peygamber Efendimiz mübarek ruhu ebediyete uçtuğunda, nice kabileler yeniden putperestlik uçurumuna düşmeye mail idi. Büyük imamlık makamına geçmiş olan Hazret-i Ebu Bekri Sıddık (Allah ondan razı olsun) her tarafa muzaffer askerlerini sevk etti. Dinden dönenleri tedip edip Arap taifesini yine tek imanda topladı. Meydana gelen bu kuvveti Hazret-i Ebu

Bekir'den sonra hilafet makamına gelmiş olan Hazret-i Ömer gerektiği gibi kullanmış, Ashab-ı kiramı gazaya teşvik edip taraf taraf ordular sevk etmiştir.

Bu mübarek sahabelerin çoğu, seferlere çıkıp ölünceye kadar cihat işine sarılmışlardır. O kadar ki gazaya giden bu kişilerin evlerinde su taşıyacak kimseleri kalmadığından Hazret-i Ömer, bütün müminlerin emiri ve yeryüzünün halifesi olduğu hâlde sırtına tulum alarak gazilerin evine su taşıdı. İslâm orduları her bakımdan adaletli olup, itaat edenler her tehlikeden emin olduğundan az vakitte tahminlere sığmayacak ülkeler fethedildi. Sonraları hilafet makamına ziynet veren Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'nin zamanlarında da bu yoldan gidilerek İslâm ülkeleri genişledi.

Dinin dört temel direği olan bu halifelerin günleri Peygamberimizin devri gibi adaletli geçmiştir. Hatta Hazret-i Ömer'in hilafetinde bir gün Peygamberimizin neslinden birisi gelip ihtiyacını bildirdiğinde, beytülmaldan 1.000 altın verilmesini emretmiş, biraz sonra yanına gelen kendi oğlu Abdullah'a ise bir dirhem vermişti. Oğlu bu dirhemi pek az görüp itiraz edecek olduğunda koca Halife Hazret-i Ömer şöyle demişti:

"Ya Abdullah, Evlad-ı Resulün talep hakkı beytülmaldandır. Beytülmal hazinesi ise elhamdülillah zengindir. Senin hakkın ise yalnız babandan olup, babanın nesi var ki çok şey umuyorsun."

Fakat Hazret-i Osman ve Ali halifelikleri zamanında bazı anlaşmazlıklar meydana geldi. Ali'den sonra Emevî Devleti zuhur etti.

Emevîler zamanında da İslâmlar gazadan vazgeçmemişler ve nice ülkeler fethetmişlerdi. Bu devlet zamanında Afrika'da başbuğ olarak bulunan Musa bin Nasir, Kuzey Afrika'yı boydan boya fethedip Atlas Denizi kıyısına indiğinde, atını denize sürüp, at göğsüne kadar suya dalınca bayrağını çekmiş: *"İşte Yarabbi, ötesi yok. Olsaydı, senin ulu adını daha ileri götürürdüm."* demişti.

Musa bin Nasir'in ordusunda bir fırkanın kumandanı olan Tarık bin Ziyad, Hicretin 92'nci yılında İspanya'ya geçip hâlâ kendi adıyla anılan Cebeli Tarık'a dayanıp gemilerini yakarak askerine: *"İşte arkanız denizdir, eğer sabır ve sebat edip yiğitlik gösterirseniz bu memleketi fethedersiniz. Ve eğer sebat etmezseniz hepiniz deryaya gömülürsünüz."* diye İslâm askerini

harbe teşvik etmiş ve kendi ordusundan kat kat üstün düşman kuvvetlerini yenerek birçok yerleri fethetmiştir.

Emevî halifelerinin bazıları, dinin sınırlarını aşıp günahkârlığa düştüklerinden ilâhî gayrete dokunarak devletleri çökmüş ve İslâm Hilafeti Hicretin 112'nci yılında Abbasîlere geçmiştir. Emevîlerin yıldızı sönerek Abbasîlerin yıldızı parladı. Sonraları Emevîlerin bazı şubeleri Mağrip ve Endülüs taraflarında saltanat kurmuşlarsa da İslâm ülkeleri ve Halifelik Abbasîlerin elinde idi.

Abbasî halifeleri de sonraları israfa düşüp devlet idaresine önem vermediklerinden saltanatlarına zaaf gelerek idarede nüfuz, Türk kumandanlarının eline geçti. Bir vakitler Halifelik ruhanî kuvvet hâline gelmiş, kumandanlar kendi adlarını halifeninkiyle beraber hutbede okutur olmuşlardı. Halife Me'mûn'dan sonra Horasan'da saltanatlar kuruldu. Bunların çökmesinden sonra Gazneli Mahmut zuhur etti ki *Şehname-i Tûsî* bunun adına yazılmıştır. Sonraları Büveyhîler, daha sonra Harzemşahlar, nihayet Atabekler Devleti zuhur etti ki Şeyh Sadî bu devirde yaşamıştır. Daha sonra İsmailîler hükûmeti kurmuşlardır.

O zamanlar Moğol ve Tatarların coşup taştıkları zaman olup Cengiz Han, İran ve Turan'ı ele geçirmiş, doğu ülkeleri uzun müddet Cengiz sultanlarının elinde kalmış, nihayet Hülâgu Han, halife Mutasım'i öldürmüş, Abbasî Devleti tamamı ile çökmüştür. Yavuz Sultan Selim zamanına kadar bu hâl devam etmiştir. Mağrip ve Endülüs'te bulunan Emevî şubeleri arasında nifak olduğundan hükûmetleri çökmüş ve yabancılara intikal etmiştir.

Böylece İslâm ülkeleri parçalanmış, Doğu tamamı ile Moğolların eline geçmiştir. Cengiz, Müslüman değildi. Müslümanlar esaret altında kaldılar. Sonraları Cengiz sultanlarının bazıları İslâm ile müşerref oldularsa da bunlar da çöktü. Doğuya, Timur'un zuhuruna kadar tek başına hâkim olan olmadı. Anadolu'da Selçukların bir şubesi saltanat kurdularsa da güneyde Mısır sultanları ile ihtilafa düştüler, doğudan gelen Tatarlar elinde bizar oldular, bir müddet Tatarlara haraç vererek yaşadılarsa da sonra nizamları bozularak bütün bütün çöktüler.

Mısır'daki Eyyûbî Devleti iyice kuvvetlenmiş, hatta içlerinde Selâhaddin gibi değerli bir sultan zuhur ederek Kudüs'ü ele geçirmiş olan Haçlıları perişan etmiş ise de onların ömürleri de bu yabancılarla savaşla geçti.

Batıda da büyük-küçük hükûmetler batıp çıkmakta idi. Velhâsıl İslâm hükûmeti Arapların elinden çıkıp Türk ve Tatarların eline geçmiş ve Halifelik bir kuru sözden ibaret kalmış ve İslâm birliği kaybolmuş iken, Allah'a hamdolsun, Osmanlı saltanatı şan ve şevketle doğup İslâm ülkelerini nura gark etti.

Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi

Osmanlı Devleti, başlangıçta küçük bir beylik idi. Fakat Türklüğe mahsus güzel vasıflar ile yiğitlik ve dindarlığı cemetmiş güzel bir topluluk olduğundan Müslümanları birleştirecek bir dayanak olabilmişti. Osmanlılar, hazır bir memleket ve devlete konmuş imtiyazlı bir cemiyet olmayıp yeniden fetihler yaparak genişliye genişliye kendisine yurt kurmuştu.

Osmanlı milleti, çeşitli dilleri konuşan ve toplumların en güzel vasıflarını toplamış yeni bir cemiyet olduğundan bu devletin ortaya çıkışı ile İslâm milleti yenilenmiş, Müslümanlara gelmiş olan zaaf geçmiş ve huzur ve güven sağlanmıştı.

Osmanlı sultanlarının, ulu atalarının Türkistan illerinde han ve sultan olarak çok asil ve şanlı bir hanedan olduğunu tarih yazar. Sonraları Türkistan'da baş gösteren ihtilaller dolayısıyla büyük ataları olan Süleyman Şah kabilesiyle Anadolu'ya hicret etmiş, oğlu Ertuğrul Şah Söğüt'te yerleşmişti. Ölümünde oğlu Osmancık Hazretleri kabileye bey olmuş ve Selçuk Devleti tarafından takdir edilmiş, kendisine davul, bayrak ve istiklâl beratı verilmiştir.

Osman Bey'in yurt edindiği mevki Bizans ülkesiyle sınır olduğundan, Osman Gazi, Selçuk Devleti'nin çökmesini dikkatle izlerken İstanbul'daki Rumlar arasında mezhep kavgalarını gördü, meydanı müsait buldu. Bir taraftan şahsî cesareti, diğer taraftan hakimane tedbirleri ile Anadolu'da eyalet beylerinin istiklâl sevdasına düştükleri sırada Bursa Yenişehir'in de namına hutbe okuttu.

Yirmi yedi sene devletin başında kaldı. Kâh kendisi gazaya çıkarak, kâh oğlu Orhan'ı başbuğ ederek Bizans'ın birçok şehirlerini fethetti. Ondan sonra büyük oğulları onun izinden yürüyerek Anadolu ve Rumeli taraflarında nice fütuhata muvaffak olup devleti genişlettiler.

Osmanlı padişahları devletin sürekliliğini sağlayacak merkezin İstanbul olabileceğini anladıklarında Rumlar arasında mezhep kavgası Bizans'ı zaafa düşürmüş ve devlet kuru bir isim ve resimden ibaret kalmıştı. Hatta Fatih, Rumeli Hisarı'na yerleşince Rumlar şaşkınlığa düşerek Ayasofya'da yaptıkları bir toplantıda birbirleri ile dövüştükleri rivayet olunur.

Böylece İstanbul'un fethi imkân dâhiline girmişti. Bu emeli Fatih Sultan Mehmet gerçekleştirdi. Bir milletin mutluluğu ve kuvveti, ancak birlik ve beraberlikle olacağı bir kere daha sabit oldu. Osmanlılar Anadolu'nun bir köşesinde küçük bir beylik iken; Rumlar bilgi ve şöhret bakımından Osmanlılardan üstün idi.

İstanbul coğrafî bakımından dünyanın seçme yerlerinden olup ona sahip olan devletin başka devletlere hâkim olması tabiî idi. Osmanlılar İstanbul'a yerleşerek kuvvetlerini arttırıp başkalarına galebe imkânlarını hazırladılar. İstanbul fetih olunmasaydı Devlet-i Aliye bu kuvvete ulaşamazdı. Napolyon dermiş ki: *"Dünyada tek hükûmet olsa, merkezi İstanbul olmalıdır."*

Osmanlılar Anadolu'nun bir köşeciğinde küçük bir topluluk iken Rumlar, şöhret ve bilgi bakımından üstündüler. Hatta fetihten sonra Avrupa'ya yayılan Rumlar orada ilimleri yaymışlardı. Fakat aralarındaki garaz ve kin devam ettiğinden malî ve ilmî kudretleri kendilerini kurtaramamış, her bakımdan küçük olan Osmanlı topluluğuna râm olmuşlardır. Böylece bir milletin mutluluğu ve kuvveti, ancak birlik ve beraberlikle olduğu gerçeği bir kere daha sabit oldu.

Timur'un saldırısı ve Yıldırım Beyazıt'ın yenilgisi üzerine Osmanlılar, sarsıntı geçirdi. Yıldırım'ın ölümüyle Osmanlı Devleti on bir sene dağınık kaldıktan sonra Çelebi Mehmet tahta çıktı ve devleti yeniden kurdu. Oğlu II. Murat, hem Anadolu'da hem Rumeli'de devletinin hudutlarını daha da genişletti. Onun oğlu Fatih, Osmanlıların ülküsünü gerçekleştirerek İstanbul'u fethetti. Fatih'in torunu Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i yenerek İran'a, Gürcistan'a uzandı. Şah İsmail, Osmanlılara hudut bir Müslüman hükûmetin yaşamayacağını anlayarak İran'da Şiî mezhebini yayarak Safevî Devleti'ni kurdu ve Müslümanların arasına tefrika soktu.

Mısır Devleti de Şah İsmail'e taraftar olduğu gibi, Mısır sultanı Gavri de Anadolu'yu istila fikrine kapılmıştı. Hatta bununla yetinmeyerek İstanbul'u almak sevdasına düşmüştü. Bunun üzerine Yavuz, Halep dolaylarında Mısır ordusunu karşılamış Kansu Gavri maktul düşmüş, Yavuz mağlûp düşmanı kovalayarak Halep'i, Şam'ı, Mısır'ı, Hicaz'ı almış; iki Harem'in hadimi, unvanını ve Halifelik lakabını almış ve Hilafetin sembolü olarak mukaddes emanetleri İslâm'ın merkezi olan İstanbul'a getirmiştir.

Yavuz'un ömrü kısa olmuş, sekiz sene saltanatta kaldıktan sonra, batıya yönelmek niyetinde iken vefat etmiştir. Yavuz'un kurduğu askerî ve mülkî nizam, kara ve deniz kuvveti oğlu Kanunî Sultan Süleyman zamanında en yüksek dereceye ulaşmıştır. Kanunî kırk altı sene saltanatta kalarak kâh doğuya, kâh batıya ordular sevk etmiş, bizzat seferlere çıkmış birçok ülkeler fethetmiştir. Kanunlar koyarak halkın muamelatını tanzim etmiş, babasının bütün emellerini gerçekleştirmiş; devri, Devlet-i Aliye'nin en azametli, en kuvvetli zamanı olmuştur. Zamanının büyük vak'alarını yazmak sahifelere sığmaz.

Devlet-i Aliye'nin komşusu olan devletlerin, piyadesi harp sanatından gafil, süvari ise hükümdarlarla eşitlik iddia eden kumandanlar emrinde idiler. Talimli Yeniçeri piyadelerinden başka yüz seksen bin süvariden kurulan Osmanlı ordularının kuvvet ve şöhreti bütün iklimleri dehşete düşürürdü. Devlet-i Aliye, donanmaya da önem vermiş ve Osmanlı donanması, bütün donanmalardan daha güçlü hâle getirilmişti.

Barbaros Hayrettin Paşa, defalarca Avrupa donanmalarını yenmiş, bütün Akdeniz kıyılarına dehşet saçmıştı. Başlangıçta korsanlık ederdi. Karada bir karargâhı yoktu, aldığı ganimetle servetini artırırdı. İcabında gemilerini Tunus limanına çekip Akdeniz adalarına gelip giderdi. Hayrettin Paşa donanmasıyla varıp Cezayir'i fethetti. Cezayir Kalesi'ni tamir etti, halkına teslim ettiyse de kendi başlarına idare edemeyeceklerini anlayan halk, Paşa'nın emir olmasını istirham ettiklerinde Paşa, hutbe ve sikke sultanlara ait olmak şartı ile bu vazifeyi kabul edeceğini söyledi, onlar da kabul ettiler. Paşa, bu haberi, hediyelerle padişaha arz etti. Padişah onu, İstanbul'a davet ederek Kaptan-ı derya nasbetti.

Devlet-i Aliye'nin, başlangıcından bu tarihe kadar Osmanlı sultanlarının her biri, taç ve tahta şeref verdiler, dünyada birbiri ardından bu kadar kudretli hükümdarlar gelmemiştir.

Fazıl Ahmet Paşa’nın Ölümüne Kadar Olan Dönem

Osmanlı Devleti, Kanunî devrinde en geniş hâlini almış, sınırlar içinde çoğalan işlere göre kanunlar konmuş, memurlar tayin edilmiş ve iyi bir idare için gayret harcanmış ve bu devir Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa’nın ölümüne kadar böylece sürmüştür.

Gerçi bu zaman zarfında biraz kayıplara uğranmışsa da verilen yerler yine geri alınmış, Girit gibi bazı önemli yerler fethedilmiş, böylece mevcut durum muhafaza edilmişti. Gerçi gülün olduğu yerde dikenin bulunduğu gibi, genişleyen devlette bazı kötülükler peyda olmuşsa da bunlar tesirlerini ileriki devirlerde göstermişlerdir.

Nemçelilerin bütün Avrupa devletleri ile ittifak ederek ordularla Eğri Kalesi’ne doğru saldırdıkları Osmanlı ordusuna haber verildi. Osmanlı ordusunda harbi kabul edip etmeme üzerinde tartışmalar olurken padişahın hocası Sadettin Efendi, III. Mehmed’i dedeleri gibi bizzat sefere çıkmaya teşvik etmiş, padişahın cesaretini harekete getirecek sözler söylemiştir. Bunun üzerine ordu harbe tutuşmuş, ilk anda Osmanlı ordusu bozulmuşsa da Sadettin Efendi, padişahın huzurunda sabır ve sebat telkin etmiş, padişah âlemin kutbu gibi ayak diremiştir. Eğri Kalesi’ni fethetmiş ve bir meydan muharebesi kazanmış olduğundan Kanunî devrinin ihtişamı avdet etmişti.

Bu muharebede padişahın maiyetindeki aşçılar, bekçiler bile gayrete gelerek düşmana saldırmış ve düşman ordusu perişan edilmişti. Serdar-ı Ekrem olan İbrahim Paşa’nın Avusturyalılara galebesi, Kanije’de Tiryaki Hasan Paşa’nın harp hileleri ile başarısı herkesin hayranlığını uyandırmıştı.

Şu var ki Devlet-i Aliye Rumeli de bu harplerle meşgulken Anadolu taraflarına bakılamamış, burada Celâliler her tarafı istila etmişlerdi. Bu karışıklığa I. Sultan Ahmed’in Kuyucu Murat Paşa’yı sadarete getirmesi son vermiştir.

I. Sultan Ahmet babadan oğla irsiyetin son hükümdarı olup ondan sonra saltanat kardeş çocuklarına geçmiştir. Sonraları yüze gülücülerin yüz bulması, kötü adamların söz geçirir olması ve *“Emanetleri ehline veriniz.”* emrine uyulmaması yüzünden işler bozulmuş, Genç Osman vak’ası gibi bir korkunç olaylar meydana gelmiştir. Bundan faydalanan İran Şahı II. Abbas,

Osmanlılara saldırarak Bağdat'ı ele geçirmişti. Sonraları kudretli hükümdar IV. Murad'ın yiğitçe azmi, idarenin düzelmesini sağlamış; hükümdar orduyla gidip Bağdat'ı geri almıştır. Fakat IV. Murad'ın ölümünden sonra yine eski huzursuzluklar baş göstermiştir.

Askerde itaat ve hazinede para olmadığından işler düzelemiyordu. Düzenin bozulması sebebiyle devlet geliri eksilmiş, milletin kanına fesat tohumları aşılanmıştı. Yedi yaşında tahta çıkan IV. Sultan Mehmet, bu gidişin vahametini idrak etmişse de derde deva olabilecek bir zat bulamadığından saltanatının ilk yılları buhranlı geçti. Nihayet 1650 yılında Köprülü Mehmet Paşa'yı tam yetki ile sadarete getirerek işleri ona bıraktı. Bu büyük adamın himmetiyle halkın damarlarına girmiş olan kötülükler giderilmiş, devletin bünyesi sıhhate kavuşturulmuştu.

Köprülü Mehmet Paşa sadarete geldiğinde yaşı doksana yakındı. Fakat azmi kuvvetli ve düşüncesi genç olduğundan aldığı tedbirlerle devlet bahçesini yaban otlarından temizlemiş, beş senelik sadareti müddetince devletin bünyesine sağlamlık vermiş ve hiçbir vezirin yapamadığı hizmetleri yapmıştır. Ölümünde oğlu Fazıl Ahmet Paşa sadrazam oldu. Babasının aksine, gayet genç olduğu hâlde reyde ve tedbirde olgun, her hareketi akıllıca olduğundan on beş senelik sadaretinde devlete büyük hizmetler görmüştür. Devrinde hudutlar, Kanuni devrindeki genişliğe ulaştığı gibi, Girit gibi bazı yerler ve kaleler fethedilmiştir.

Damat İbrahim Paşa Devrine Kadar Geçen Olaylar

Osmanlı Devleti bu devirde birçok iç ve dış gailelere duçar olmuşsa da eski devirlerdeki seviyesini korumuştur. Fazıl Ahmet Paşa'dan sonra sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Köprülülerin ekolünden yetişmiş idi. Devletin en ünlü vezirlerinden olup yedi sene süren sadaretinde ülkeyi iyi

idare etmişti. Daha sonra Avusturya üzerine sefer açıp Viyana'yı kuşatmış ve fethe çok yaklaşmış idi.

Türk hududu ile Viyana arasında bulunan Yanık Kalesi düşmanın elinde olduğundan, düşmanı arkada bırakıp ileri gitmek tehlikeli idi. Önce bu kale fetholunmalı ve ertesi yıl Viyana fethine girişilmeliydi. Sadrazam bu bir seneyi beklemeyip doğrudan Viyana üzerine yürümüş ve Osmanlı hudutlarından hayli uzaklaşmıştı. Yanında çok kalabalık bir ordu bulunduğundan kıtlık baş göstermiş, askere bezginlik gelmiş, ordu bozulmuş, Devlet-i Aliye büyük zayiata uğramıştı. Bu sırada Lehistan sözünü bozarak Osmanlı ordusuna pek çok zararlar verdirmişti.

Sadrazamın düşmanları, bu başarısızlıkları fırsat bilerek başkalarına ibret olması için "öldürülmelidir" dediler ve Paşa'yı idam ettirdiler. Düşünmediler ki böyle bir çalışkan vezirin yeri doldurulamazdı. Şahsî kin ve çıkarlarını devlet menfaatine üstün tuttular. Bu büyük vezirin acele etmesi gibi bazı zaafları olsa bile öldürülmesi daha büyük bir hataydı.

Bir misal; Prusya kralı Büyük Frederik'in generallerinden birisi defalarca yenilgiye uğradığından azledilmesini isteyenlere karşı Frederik: *"Bu general mağlûp ola ola galip gelmesini öğrenmiştir. Yerine başkasını getirirsem galip gelmesi için defalarca mağlûp olması lazım."* demiş, gerçekten de bu general sonunda zaferler kazanmıştır.

Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra Nemçe harplerinde daima yenilgiye uğradık, ordu içinde nifak baş göstererek, birtakım eşkıya zuhur etti. Bu eşkıya, padişahı tahttan indirdi, sonra İstanbul'a gelip devlet işlerine müdahale etti, halka yapmadık zulüm bırakmadı. Sadrazam Siyavuş Paşa bunları kahretmeye teşebbüs ettiyse de isyancılar Bâb-ı Âli'yi basıp sadrazamı şehit ettiler. Fakat sonunda ilâhî gayrete dokunarak kahroldular.

Bu olaylar esnasında asilerin bir kısmı, şeriflerden birinin eşyasını yağma ettiler. Bu şerif bir sırığın ucuna bir mendil asıp: *"Müslüman olan sancak altına gelsin."* diyerek halkı topladı. Sancak-ı şerif açıldı söylentisi duyularak halk saraya toplandı. Bunun üzerine gerçekten sancak-ı şerif çıkarıldı, toplanan ahali ile eşkıyanın hakkından gelindi.

Devlet bu iç ihtilallerle uğraşırken Nemçeliler Belgrad'a kadar olan kaleleri aldılar. Niş, Vidin ve Eflak'ı ele geçirdiler. Anadolu'da ortaya çıkan eşkıya Kartal'a kadar geldi. Venedikliler de sözleşmeyi bozarak Karadan ve denizden Devlet-i Aliye'ye saldırmışlardı. Reayadan birisi de başına

haydutlar toplayıp ve taç yerine bir kalpak giyinip: *“Ben Kumanova kralıyım.”* diye ortaya çıkmıştı.

Devlet maliyesi bozulmuştu. Bunun üzerine işlerin kötüye gittiğini anlayan idareciler, işlerin akıllı, tedbirli ve çalışkan bir vezire verilmesi lüzumunu ileri sürdüler. Köprülüzâde Mustafa Paşa sadarete getirildi. Mustafa Paşa ilk olarak, malî darlığa bir çare bulmak üzere gümrüklerdeki ve iltizamlardaki haksızlıkları ve vezirlerin bayram hediyesi vermek gibi âdetlerini ortadan kaldırdı. Adaleti yeniden temine teşebbüs etti.

Devletlerin gerçek gelirleri halkın servetine dayanır. Onun için devlet gelirini artırmak, halk servetini çoğaltmakla olur. Sadrazam Köprülüzâde Mustafa Paşa, adaletsiz vergi ve gelirleri ortadan kaldırmak sureti ile ilk anda devlet gelirini azaltmışsa da bu tedbirler halkı çalışmaya teşvik etmiş, üretim artmış, devletin geliri eskisinin beş misline kadar yükselmiştir. Böylece asker, aylığını muntazam almaya başlamış; kendisi ile beraber harbe gitmeye heveslenmiş ve halk hayır dua etmeye başlamıştı. Gerçi gelirleri kesilen birtakım parazitler halkın zihnini bulandırmaya çalıştılar. Fakat Paşa, böyle dedikodulara kulak asmadı.

Devlette düzeni sağladıktan sonra düşmandan intikam almak için sefere çıktı. Yıllardan beri Nemçe, Leh ve Venediklilerle harp zaten devam ediyordu. O sene Rusya da anlaşmayı bozup Osmanlı hudutlarına saldırdı. Sadrazam, Rusların üzerine Tatar askerini sevk etti. Ruslar perişan oldu. Topları ve mühimmatı ele geçti. Venedikliler de mağlup edildi. Bizzat sadrazam orduyu hümayunla Nemçe üzerine hareket ederek Niş, Semendere ve Belgrad’ı geri aldı. Donanmayı Hümayunla Vidin Kalesi’ni ele geçirdi. Böylece Osmanlıların, dolayısı ile Müslümanların kederleri sevince döndü.

Edirne’de ikamet etmekte olan sultan II. Süleyman, bu güzel haberlere sevinmiş ve İstanbul’a gelmiştir. Muzaffer ordunun başında İstanbul’a dönen sadrazam, o kış mevsiminde de adaleti perçinlemeye gayret etti. Yalnız büyük işlerle uğraştığından eşya fiyatlarına dikkat edemedi. Bu, halkın dedikodusuna maruz kaldı. Maalesef bu kadar büyük işleri düzene koymuş ve fütuhatla meşgul olmuş bu büyük vezir hakkında da: *“Lahana ve mercimeğin narhına bakmıyor.”* diye dedikodu yapılabilmiştir. Ne olursa olsun, sadrazam bu dedikodulara kulak asmayarak o kış tedbirlerini almış, devlet hazinesini doldurmuştu.

Bahar geldiğinde padişah Edirne’ye gitti, sadrazam da orduyla Belgrad’a sefere çıktı. Lakin II. Süleyman’ın ömrü Edirne’de sona ermiş, sadrazam da Belgrad’da kurşunla vurulmuş olduğundan halkın kederi kat kat oldu. Sonra yine keder verici haller baş gösterdi. İdareciler arasına sen-ben düşüncesi girdi.

Bu sırada defterdar Cânib Ahmet Efendi, devlet malından akçe sektirmez, yalan bilmez dürüst bir kişi olduğundan bazı dalkavukları gücendirmiş idi. Sadrazam olan Hacı Ali Paşa, Ahmet Efendi’nin vazifede kalmasına gayret ettiyse de başaramadı. Defterdar azledilerek yerine ehliyetsiz biri getirildiğinden huzur-ı hümayunda sadaretten istifa ve mühr-i hümayunu teslim ile emekliliği tercih etti.

Daha sonra Sultan II. Ahmet ölüp Sultan II. Mustafa tahta çıkarak hemen Rumeli seferine çıkıp Nemçelilere iki defa galip geldi. Fakat sonunda vüzera arasına nifak girdiğinden Osmanlı ordusu bozguna uğradı. Köprülülerden Amcazâde Hüseyin Paşa sadarete getirildi. Yeni sadrazam orduyla Belgrad’a gitti. İngiltere ve Felemenk devletlerinin araya girmesi ile Nemçe ile barış yapıldı. Sadrazam beş sene iyi bir idare ile devlete taze hayat getirdi.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, sadrazamın şöhretini çekemeyerek onu üzecek işler yapmaya başladı. Sadrazam çok cesur, çalışkan ve haysiyetli bir vezir olduğundan bu dalaverelere dayanamayıp bir müddet padişah divanına varmadı. Nihayet sadaretten istifa ettiğinde padişah kendisine: *“Senden hoşnudum, fakat istediğin gibi tekaüt olmana izin veriyorum.”* dedi. Köprülü’nün geleneği böylece son buldu. Devlet idaresinde başka başka yollar açılmaya başladı.

Feyzullah Efendi, padişahın hocası olduğundan padişah kendisine çok teveccüh gösteriyordu. Bu efendi ise oğluna şeyhülislâmlık payesi ve mensuplarına yüksek rütbeler temin etmek, devlet gelirlerini kendi evlat ve maiyetine tahsis etmek gibi eski ulemada hiç görülmeyen ve hiç yakışık olmayan hareketlere başvurduğundan halkın öfkesini tahrik etmişti.

Hüseyin Paşa’yı emekli olmaya mecbur etmesi, devlet büyüklerini rencide etti. Nihayet Edirne vak’ası gibi şimdiye kadar görülmemiş olayın çıkmasına sebep olmuştu. İkbal hırsı bunların gözlerini bürümüş olduğundan hem kendilerine ettiler hem de velinimetlerinin başını belaya uğrattılar. Sonra Sultan III. Ahmet tahta çıktı. Devlet bahçesini ayrık

otlarından temizleyip devlete kuvvet ve intizam verirken Rusya ve İsveç vak'aları zuhur etti.

Rus Devleti dünyanın dokuzda birine sahip olmuş, Avrupa'da nüfuz ve şöhret bulmuş, büyük bir kitle olmuştu. Bunun kurucusu Çar Deli Petro'dur ki Avrupa sivil ve askerî nizamlarını taklit ederek ve evvela Avrupa usulü asker tanzimine başvurdu. Rusya'nın eski askerleri sık sık fesat ve fitne ateşine düşerdi.

Petro, yeni nizam üzerine askeri çoğaltarak eski asker ocağını ilga ve imha etmiş ve düşündüklerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Bir taraftan ziraat için yeni topraklar ele geçirmeye, öte yandan da deniz kuvvetleri hazırlamaya koyulmuştu. Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e doğru toprağını genişletmeye çalışmıştır. Fikirlerinin bir kısmını kendisi gerçekleştirmiş bir kısmını da vasiyet etmiştir.

Deli Petro evvela bir bölük "Nizam-ı Cedid" askeri tertiplemiş, kendisi de bir nefer gibi aralarına katılmıştır. Sonra bu bölüğü tabur hâline getirmiş ve taburunun komutanlığını üzerine almıştır. Rusya, Kırım Hanlarına verdiği haraçtan kurtulmak için Devlet-i Aliye'nin Nemçe ve Venedik'le savaşmasını fırsat bilerek Kırım'a yürümüş ve Azak Kalesi'ni ele geçirmişti. Bu harpte yeni askerlerinin başarısını görünce kısa zamanda bu askerlerin sayını 12 bine çıkarmıştır. Sonra kıyafet değiştirerek Felemenk'e gitmiş, marangozluk öğrenmek için gündelikçi amele olmuştu. Daha sonra Londra'ya geçip teknik ve matematik tahsil etmişti.

Deli Petro memleketine döndüğünde eski asker ocağını kaldırarak, yeni bir nizam yerleştirmeye başlamıştır. Evvela donanma hazırlayıp, Baltık sahilinde İsveç elinde bulunan kıyıları ele geçirmek için. Danimarka ve Lehistan'la ittifak ederek İsveç'e saldırmıştır. İsveç kralı "Demirbaş" diye anılan 12'nci Şarl Rusları püskürtmüştür. Fakat sonunda Petro galip gelmiş, Şarl, Devlet-i Aliye'ye sığınma mecburiyetinde kalmıştır. Petro, bu suretle Baltık kıyılarını ele geçirmiş ve şimdiki Petersburg şehrini inşa etmiştir.

Bu sırada Şarl'ın teşvikiyle Devlet-i Aliye, Rusya'ya harp açmış, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa, Tuna üzerine köprü kurup Besarabya'ya geçmişti. Bu sırada Rus ordusu Prut nehrini geçerek Tuna sahiline doğru ilerlemekteyken Mehmet Paşa Prut kenarından yukarı doğru varıp Rus ordusunun arkasını kesmek üzere Prut'u geçmeye başlamıştı. Petro asker yollayarak Osmanlı askerinin Prut'u geçmesine mani olmak istemişti.

Osmanlı askeri ise kendilerini suya atarak Prut'u geçmişler, karşılarındaki Rusları kaçmaya zorlamışlar ve hemen o gece Prut üzerine üç yerden köprü kurarak seher vakti Rus fırkasını tarumar etmişlerdi.

Ertesi gün ordu-yı hümayun uykusuzluğa bakmayarak altı saat yol alıp, ikindi vakti Rus ordusunun karşısına dikilmiş ve yorgunluğa bakmadan Rusların üzerine atılmışlardı. Petro bu mesafenin beş altı günde alınacağını tahmin ettiğinden bir tek günde yapılan bu hareket karşısında ne yapacağını şaşırıp bozguna uğramış, ama bir taraf su, öte tarafta da Kırım Hanı bulunduğundan aman dilemeye mecbur olmuştu. Bu çevirme esnasında Rus askerinin ağaç kabuğu yediği sonradan anlaşılmıştır.

Petro bu durumda ne istenirse kabul edeceğini beyan ile sadrazamdan aman dilemiş, Lehistan Devleti'ne, müdahale etmemek, Azak Kalesi'ni geri vermek, hudutta inşa etmiş olduğu kaleleri teslim etmek ve öteki krallardan başka bir unvan taşımamak şartı ile anlaşmaya razı olmuştu. Baltacı kurnaz bir vezir olup Rusya olayları üzerine ikinci defa sadarete getirilmiş, Petro gibi bir hilekâra galip gelmiştir. Rus ordusunu mahvedebilecek iken barışa razı olması *"Meyus olan düşmanın üzerine gitmek münasip olmaz, bu galebe ile yetinmek ihtiyata uygundur."* mülâhazasına dayanır.

Bazı tarihçiler bunu, Baltacı Mehmet Paşa'nın gafletine verirler. İstanbul'da bulunan devlet erkânı kendisinden emin olmadıklarından ve böyle fırsat ele geçmişken Rus ordusunu bütün bütün yok etmeyişini Ruslardan rüşvet almasına atfederek azline uğraşmışlardır. Fakat Sultan Ahmet "Böyle gazada bulunmuş bir vezirin taltifi lazım gelir, azli münasip olmaz." demişse de hatır ve hayale gelmez iftiralar ortaya atılarak İstanbul'a gelmeden Baltacı'yı azl ve nefyettirdiler. Gerçi o bu iftiralardan münezzeh ise de ilk sadaretinde kendisi de başkalarına hileler yapmış olduğundan "suça uygun ceza" sırrı belirdi.

Prut vak'ası üzerine Baltacı Mehmet Paşa tarafından yazılan buyruldu:

Allah'ın büyük lütfüyle Prut kenarında Moskof Çarı bilcümle askeriyle baskı altına alındıkta barış yapmaya talip olmuştur. Bu barışın şartları olarak şunları ileri süreriz:

Azak Kalesi, Devlet-i Aliye'ye teslim oluna. Tazgan, Kanke, Şamarak kaleleri tamamen yıkıla. Kale içindeki top ve cephane Devlet-i Aliye'ye teslim oluna. Ve bundan böyle oraya kale yapılmaya.

Kırım Han'ı Devlet Giray Han'a ve ona tabi Kazaklara müdahale olunmaya, İstanbul'a tüccardan başka elçi namıyla kimse gönderilmeye. Müslüman esirler Devlet-i Aliye'ye teslim oluna, İsveç, kralı Devlet-i Aliye'nin inayet kanadına sığınmış olduğundan bundan böyle kralın memleketine selametle gitmesine asla müdahale edilmeye. Devletimizin içinde bulunan reayaya tecavüz olunmaya ve yaptıkları küstah hareketlerinden dolayı affedilmeleri şevketlü, izzetlü, padişahımızın lütuf ve keremlerinden istirham oluna.

Vekâleti mutlakam dolayısıyla işbu buyrultu yazılıp Çara verildi. Ve merkum Çar tarafından alındıktan sonra askerlerinin doğru yoldan memleketlerine gitmesine gerek askerlerimiz ve gerek Tatarlar tarafından müdahale edilmeye.

Bu ahitname alınıp verildikten sonra rehine olmak üzere merhum Çar tarafından ordu-yı hümayuna gönderilen Petro Şafrof ve General Bikail hizmetlerini tamamladıktan sonra memleketlerine dönmelerine izin verilmek için buraya yazı yazıldı.

1113. Hoşgeçti Sahrası.

Baltacı Mehmet Paşa'dan sonra, Damat Ali Paşa kadar gelen sadrazamlar başarısız olduklarından sık sık azledildiler. Damat Ali Paşa devlete nizam verdikten sonra Karadağ isyanını bastırdı. Bizzat ordu-yı hümayunla Venedik harbine girerek İstandil, Anapali, Kaster gibi kaleleri fethedip zaferle İstanbul'a döndü.

Ertesi baharda Venedik Devleti'ni mahvetmek niyeti ile sefere çıktı. Nemçeliler Venedik düşerse arkadan çevrileceklerini anlayarak Venedik seferinden vazgeçilmesini, aksi takdirde harp açacaklarını bildirdiler. Nemçe'nin bu tutumu üzerine Serdar-ı Ekrem, Nemçe üzerine hareket etti. Fakat bu harpte bazı erkânın kötü tutumlarından ordu-yı hümayun bozguna uğradı ve Serdar-ı Ekrem alnından vurularak şehit oldu.

Ali Paşa gayet akıllı adil ve yiğit bir vezir olup, halkın işlerini görmeye ve disiplin kurmaya muvaffak olmuş ve kısa zamanda hiçbir vezire nasip olmayan fütuhatı başarmıştı. O sırada ilmiye mesleği ve hâkimlik mesleği bütün bütün ehliyetsizler eline geçmiş olduğundan Ali Paşa, kimsenin şefaatine bakmayıp her hususta liyakate önem verdiğinden, ilim mesleğine de nizam vermiş hatta müderrislerden birisini olağanüstü terfi ettirerek nişancı yapmıştı. Rüşveti ve buna yakın olan hediyeyi yasak etmişti. Bu

yüzden şahsî çıkarlarına düşkün ve devleti düşünmeyen pek çok kimseler sızlanmaya başlamışlardı.

Bazı tarihçiler yazarlar ki: *“Böyle kısa zaman içinde bu kadar fütuhat padişahlar içinde Yavuz’a, vezirler içinde Damat Ali Paşa’ya nasip olmuştur.”* Nasıl Yavuz’dan herkes titrer idiyse, Damat Ali Paşa’dan da korkarlardı. Ölümünde çok kimseler sevindi ve: *“Vezir öldü, ordu bozuldu ama bize de emniyet geldi”* dediler. Devlet nizamına bozukluk geldiğinde böyle çalışkan ve dirayetli kimselerin sevilmemesi doğaldır. Paşa’nın ölümünden sonra Nemçe üzerine gönderilen Serdar-ı Ekremin başarısızlığı, askerin gayretsizliği günden güne arttı. Nice yerler bu meyanda Nemçelilerin eline geçti.

Disiplinsiz askerle zafer imkânsız olduğundan ve Nemçeliler de barış istediğinden, *“Barış yapılsın ve askere nizam verilsin.”* diye Damat İbrahim Paşa barışı tercih etmiş ise de askeri *“O güzel Tamşıvar düşmana bırakılır mı?”* diye, ilmiye mensupları da: *“Barış istersek düşmanlar zaafımıza verir.”* diye harbe taraftar olunca İbrahim Paşa yalnız kaldı. Harp yine başladı.

Bu defa bozgun daha büyük oldu ve Belgrad da elden gitti. Bunun üzerine İbrahim Paşa sadrazam oldu ve barış yapıldı. Bazı tarihçiler İbrahim Paşa’nın bu hareketini beğenirlerken, bazıları da onun barış istemekle düşmanı şımarttığını ve bu yüzden sulh şartlarının ağırlaştığını söylediler. Harbin sorumlusu olmadığı için bu durum İbrahim Paşa için büyük bir kabahat sayılamaz.

Damat İbrahim Paşa, 12 seneden fazla ve tam yetki ile sadarette bulunduğu hâlde askere nizam vermek şöyle dursun, askerî ve mülkî nizamı büsbütün bozdu. İsraf ve sefahatten başka birşey düşünmedi. İstanbul’da bu esnada bilginler arasında “dat” harfi “zat” mı okunmalı “dat” mı okunmalı ihtilafı baş göstermişti. Bu ihtilaf avama da yayıldığından zat taraftarı olan şeyhler sürgüne gönderildi.

Ragıp Paşa Devrine Kadar Olan Olaylar

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın barış yapmasından sonra harp sözü yasak oldu. Zevk ve safa aldı yürüdü. Silah tezgâhları yerine mine imalâthaneleri, talimgâhlar yerine safa sofraları kuruldu. Ruslar uzak görüşlülükleri ile bu hallere bakıp İbrahim Paşa'nın harp sözünden hoşlanmadığını anlayınca, İstanbul'a elçi gönderip ağır tekliflere başladılar.

Rus elçisi: "*Biz Prut Anlaşması'nı mecburen yaptık. Kralımızın unvanı düşürüldü, bunu değiştirmezseniz anlaşmayı bozacağız.*" diye ayak diretti. Mecburen İstanbul'da Rus sefirinin oturmasına ve hükümdarlarına kral denmesine razı olundu. Rus elçisi "Bir Lehistan'a girelim, onları tedip ettikten sonra yine çıkarız" dedi. Bu, çocuğun bile inanamayacağı söz olmasına rağmen kabul edildi. Nice canlar bahasına elde edilmiş olan neticeler sadece zevk ve safa bardağı kırılmasın diye terk olundu. Oysa Ruslar bu talepleri için binlerce asker feda etmeye hazırdı.

Bu barış devrinde askere nizam verilip düşmandan intikam almak üzere hazırlık gerekirken halk tembelliğe ve sefahate koyuldu. Halk içinde yürüyen âdap ve usul hatta karı kocalar arasındaki tabiî bağlar çözüldü.

Çeşitli mermerlerden yapılmış tarhlar, renk renk lalelerle süslenip geceleyin kandillerle donatılarak ve kaplumbağaların sırtına mumlar konup lalezar içine bırakılarak Çırağan sefaları tertip olundu. İbrahim Paşa, Beşiktaş'ta yaptırdığı Çırağan yalısına her sene padişahı ve şehzâdeleri davet edip haftalarca çırağan seyri tertiplerdi. Bazen da helva sohbeti için Paşakapısı'na gidilip beş altı gün eğlenilirdi.

Kâğıthane devlet ricaline paylaştırılarak altmış kadar saray ve bahçeler yapıldı. Sadâbâd Kasrı yaptırılıp çağlayanlar kurdurularak çırağanlarla süslendi. Gerçi devletin şanını ecnebîlere göstermek için hükümdara böyle bir gönül açıcı yer lazımdı ama Kâğıthane'deki sefahatler haddini aşmıştı. Şiir ve inşa çok rağbet buldu. Lakin lale soğanı pahalandı. Hatta "Mahbup" ismi verilen lale 500 altına satılmaya başlandı. Merakı olup da lale edinemeyenler kederlendiğinden lale çeşitlerine narh kondu ve Mahbup lalesinin bin kuruştan fazlaya satılması yasak edildi. Velhâsıl zevk ve safa

bakımından İstanbul’un en parlak devri idi. Fakat devlet nizamına bozukluk ve millete durgunluk geldi; cezasını sonra gelenler çekti.

O sırada elçi olarak İran’a gidip gelmiş olan Dürrî Efendi’ye bazı İranlılar: *“İran’ın hâli yamandır, iyiler unutuldu, kötüler yüz buldu, böyle giderse iki seneye varmaz Safevî Devleti çöker.”* demişler. Öyle de olmuş, iki seneye de varmadan Afganlılar İranlılara karşı galip gelmişler. Safevî Devleti’nin perişan olduğu öğrenildi. Bu fırsattan istifade edilerek Hamedan, Gence, Revan, Şirvan gibi nice eyaletler zapt olundu. Zamanın idarecileri buraları korumaya muktedir olmadılar. İran’da iktidara gelen Nadir Şah, Devlet-i Aliye’den bu yerleri geri aldı.

Ruslar, bu İran seferi esnasında yine tahammül olunmaz teklifler ileri sürdüler. Buna karşı koyacak kuvvet olmadığından Rusların her istediği kabul edildi ve Ruslar Hazar denizi kıyılarına yerleştiler. Fakat harbe girilseydi bozguna uğranılacağı da muhakkaktı. Çünkü vükelâ, sefahatleri bırakmak niyetinde değildi. Bu halleri görenler İbrahim Paşa’nın tutumunu yermeye başladılar. Halk da sızlanmakta idi. Asker ve vezirler talime istekli iken sadrazam oyunlar tertip ediyor, padişaha da zevk ve sefayı aşılıyordu.

Halk her yerde, açık veya gizli olarak: *“Vezirlik rütbeleri eskiden layık olanlara verilirken, şimdi helva sohbeti yapanlara tevcih edilir oldu. Bunca ehli İslâm düşman elinde kaldı.”* diye söylenerek İbrahim Paşa’dan bahsedilirdi. İbrahim Paşa işin kötüye gittiğini hissederek Nadir Şah’ın gözünü korkutmak için *“Acem üzerine gidilecek”* diye Üsküdar’a padişah çadırını kurdurdu. Lakin kâh padişah gidecek, kâh sadrazam gidecek diye vakit geçirildi. Herkese yeis verildi. Bazı müfsitler fesat çıkarmağı âdet edindiklerinden İstanbul’da fitne ve fesat alevlenmeye başladı.

İbrahim Paşa’nın bazı dostları ihtarda bulundularsa da Paşa’nın takımı, ikbal sarhoşluğu içinde ve dalkavuklar elinde bulunduklarından böyle ihtarlara canları sıkıldı. Hatta isyan olayından az evvel, birisi sadrazamın kethüdasına gidip: *“İş kötüye gidiyor, umûmî efkârı değiştirecek tedbirler alınsın.”* dediğinde Kethüda: *“Böyle zamanda, böyle şeyler hatıra gelmez.”* diye adamı azarladı. Böylece herkes bir tarafa çekilip eşkıya sokaklara döküldü. Bazı devlet büyükleri padişaha durumu anlatmışlarsa da padişahın İbrahim Paşa’ya teveccühü haddinden fazla olduğundan azlettirmeye muvaffak olamadılar ve birer köşeye çekilip kaza ve kaderi bekler oldular.

Nihayet Sultan Ahmet, İbrahim Paşa'yı ve bazı mensuplarını öldürtüp eşkıyaya teslim ettikten başka kendisi de saltanatı terk etmeye mecbur kalarak, Sultan I. Mahmud'u tahta çıkardı. Sultan Mahmud'un tahta çıkması ile ortalık sükûn bulduysa da eşkıyalar azıp istenmeyen işlere teşebbüs ettiklerinden bir müddet onların mazarratını gidermekle uğraşıldı. Eşkıyanın İstanbul kadısı tayin ettikleri kendini bilmez bir divane olduğundan verdiği bir ilâm üzerine Kâğıthane'deki bahçeler ve saraylar yerle bir edilerek yabancılar gözünde bir büyük rezalet çıkardılar.

O sırada Rus çariçesinin Moniç adlı generali Rum devletini ihya edeceğini ilan etti. Rumlar da bu emele düştü. Boğdan ahalisi Rus askerini davet edince General Tuna'yı geçmek sevdasına düşmüştü. Fakat Sultan Mahmut'un tedbirleri ve İsveçlilerin Rusya'ya saldırması Moniç'in teşebbüsünü önlemişti. Fransa'nın araya girmesiyle anlaşma yapıldı.

Sultan Mahmut, çok çalışkan ve şanlı bir padişah olup zamanında büyük fütuhat olmuştur. Padişahın 25 yıllık devrinde Devlet-i Aliye taze bir hayat buldu.

1774-1775 Yılına Kadar Olan Olaylar

Osmanlı'da düzen bozulurken düşmanlar talimli asker icat etmişler ve harp tekniğinde ilerlemişlerdi. Osmanlılarda iş, günü kurtarmaya kalmış ve hiçbir yeniliğe girişilememiştir. Bu sırada Rusya'da, Rus hanedanından olmayıp Deli Petro'nun torunu, III. Petro'nun karısı iken türlü hilelerle kocasını tahttan indirmiş, onun yerine imparatoriçe olmuş ve kocasını öldürtmüş Katerina tahtta bulunuyordu.

Katerina, bu durumu Rus milletine unutturmak için büyük işlere girişmiş ve Deli Petro'nun düşünüp de gerçekleştiremediği işleri ele almıştı. Bu cümleden olarak Lehistan'a asker sokmuş ve devlet işlerine müdahaleye başlamıştı. Bu hâl Osmanlılarla olan anlaşmaya uygun değilse de Devlet-i

Aliye’nin harp açmaya takati yoktu. Rusya’ya karşı koymak devletler dengesi bakımından bütün Avrupa devletlerine farz olmuşken, her biri kendi çıkarı peşinde idi.

Bu sırada Fransa, Rusya’yla açıkça çatışmaktan kaçınmakla beraber İstanbul’daki elçisi ile Devlet-i Aliye’yi harbe kışkırtıyordu. İstanbul’da harbi ancak sözlükten öğrenenler, savaşı arzulamaya başlamışlardı. O zaman Sadarette bulunan Muhsinzâde Mehmet Paşa, gençliğinde Rumeli’nde dolaşmış, sınır boylarının ahvalini görmüş bir adam olduğundan: *“Bir müddet hazırlanalım.”* diyerek harbe mani oldu. Fakat devlet büyüklerinden bir kısmı şahsî çıkarlarına alet olmak üzere Sultan III. Mustafa’yı harbe teşvik edip sadrazamı korkaklık ve gevşeklikle suçlayarak azlettirdiler ve böylece Rusya’ya harp ilan ettirdiler.

Rusya üzerine gidilmişse de nizamsız ve talimsiz askerin, talimli askere karşı koyamayacağı bilinen gerçekti. Bundan başka, ordu daha Edirne’de iken başlayan kıtlık, Tuna’nın öte tarafından orduyu perişan edecek bir hâl aldı. Nehirler geçilirken o sene taşan sular büyük zayiat vermemize sebep oldular. Özü suyunun taşması Osmanlı askerini bozguna uğrattı. Tuna’nın öte tarafında bulunan bütün kaleler Rusların eline geçti. Baltık denizinden inen Rus donanması Akdeniz adalarında tahribat yaptı ve Kırım tamamen elden gitti.

Kırım ahvaline dair: Devlet-i Aliye o taraflarla meşgul olacak takatte olmadığından Rus casusları meydanı boş bulup Kırım içinde fesat çıkarıyorlar, Beyleri kandırıyorlardı. Tatarlar Kırım Başbuğu bulunan Silahtar İbrahim Paşa’ya hakarete başlamışlar ve: *“Bize Osmanlı askerinin lüzumu yok.”* demeye koyulmuşlardı. Ordu içindeki Tatar askeri de çok azdı. Bu sırada Nogay Tatarları Rusya’ya bağlanmışlardı. Kırım hanı Kaplan Giray Han, Kırımlıların da Rusya’ya sığınmalarını telkin ediyordu. Velhâsıl Kırımlılar, Rusya’yla Devlet-i Aliye arasında gerçek tutumlarını belli etmiyorlardı.

Katerina, Petro’nun vasiyetlerinden birçoklarını gerçekleştirmiş ve Lehistan’ın paylaşılmasındaki vahameti Avrupalılardan gizlemeye muvaffak olmuştu. Katerina, Rusya kralı ile birlikte Volter gibi Fransız filozoflarını alet ederek bütün emellerini onların vasıtası ile kabul ettiriyordu. Avrupa’nın o tarihte Devlet-i Aliye’yi desteklememiş olması tarihi büyük bir hatadır. Geçmiş devirlerin özeti budur.

1774-1775 Senesinden Sonraki Olayların Özeti

Yazılmasına memur olduğum tarih, 1774-1775 senesinde başlamıştır. Bu tarihten sonraki olayların özeti şudur:

Küçük Kaynarca Antlaşması, Devletin omzuna ağır bir yük olarak bindikten sonra, dış gaileler eksik olmamış ve içte karışıklıklar devam etmiştir. Sonraları bu anlaşmanın düzeltilmesine çalışılmış ise de başarılamamış, nihayet Kırım tamamen Rusların eline geçmiştir. Daha sonra Sultan III. Selim bazı yeniliklere teşebbüs etmiş, hatta talimli asker icat etmişse de bin bir emekle meydana getirdiği bu büyük eser, eşkıyanın tecavüzü ile mahvolmuştur.

Devletin bu durumu Sultan II. Mahmut zamanında vukua gelen vak'a-i Hayriye'ye kadar böyle sürüp gitmiştir. Bu vak'ada Sultan Mahmut eşkıyayı mahvederek devlet bahçesini, onların vücut pisliklerinden temizlemiş ve nihayet sayesinde ve devrinde emniyet bulduğumuz ve hilafet süresini bir bahar mevsimi bildiğimiz cihan sultanlarının sultanı Abdülmecit Han'ın güzellikler dolu asrında yapılan mülkî ve askerî ıslahat ile devlet taze bir hayat buldu.

Osmanlı Devleti ağacının tohumunu Osman Gazi ekmiş, bu fidan oğul ve torunlarının himmetiyle büyüyerek Kanunî devrinde kemal seviyesine erişmiş, sonraları kâh intizamın baharına ve kâh ihtilalin hazanına düşerek nihayet yukarıda yazıldığı gibi bir kötü duruma girmiş iken; Sultan II. Mahmud'un kudreti ile devlet ağacına musallat olan arızalar ve haşereler giderilmiş, kuru dallar kesilmiş ve saltanat ağacına tazelik gelmiştir.

Kırım'ın Osmanlı Devleti ile Münasebetleri

Kırım ve dolaylarında öteden beri Cengiz Han soyundan olan Hanlar irsiyet usulü ile tahta çıkarlar ve bağımsız olarak yurdu idare ederlerdi. Fatih devrinde Devlet-i Aliye'nin himayesine girdiler ve yavaş yavaş bağlarını genişleterek Kırım ülkesi tamamen Osmanlı Devleti'ne geçti.

Cengizliler sel gibi etrafa akın ettikleri sırada bunların bir kolu Hazar denizini dolaşarak Kazan ve Ejderhan'ı zaptetmişler, Kazan'ı Başkent yaparak Rusya'yı haraca bağlamışlardı. Bunların bir kolu Kırım'ı fethetmiş ve burada hükûmet kurmuşlardı. Zamanla Kırım Tatarları Kazan'a da hâkim olmuş daha sonraları Kırım da zayıflamış ve Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuştu.

Kırım Hanlarının adlarına Giray kelimesinin eklenmesi 841 tarihinde Han olan Hacı Giray zamanında âdet olmuştur. Han ve Tatar ileri gelenlerinin âdetleri gereğince süt çocukları gençlik çağına kadar kabilelerden birinin terbiyesine teslim edilirdi. Hacı Giray'ın babası olan Gıyasüddin Sultan, Giray isimli kabilenin terbiyesine teslim edilmiş, bu kabilenin ileri gelenlerinden Devlet Geldi'nin geldiği gün, Gıyasüddin Sultan'ın bir oğlu dünyaya gelmiş, bu oğlana Hacı Giray ismi verilmiştir. Babasını büyütmüş kabileden bir hatıra olarak bundan böyle Cengiz sultanlarına Giray lakabı verilmesini niyaz etti. Bu ricası kabul edildi.

Tatar kabileleri arasında sütkardeşliğe çok önem verilirdi. Bir çocuk hangi kabileden süt emmişse o kabileye mensup sayılır, kabile de onu himaye ederdi. Kırım hanları, çocuklarını Çerkez kabilelerinden birine verirlerdi. Kırım Hanı'nın bir evladının dünyaya geldiği Çerkez kabilelerinde duyulduğu vakit bu kabileler halkı, bir sahrada toplanırlar ve ihtiyarların huzurunda kendilerinden bir kadını sütnineliğe seçerler ve onu yanlarına alarak birkaç yüz süvari ile üç gün Kırım Hanı'na misafir olurlardı. Fakat Hanın mutfağından birşey yemeyip beraberlerinde getirdikleri un, bal ve boza ile geçinirler ve ev sahiplerine de ziyafet çekerlerdi. Sonra içlerinden birini elçi seçerek Han'a yollarlar ve Han'ın çocuğunu beslemek üzere almak istediklerini ve çocuğu almadıkça geri dönmeyeceklerini bildirirlerdi.

Eskiden beri devam eden âdetlere göre, çocuk kendi anasından ayrılır ve daya hatuna teslim edilir, Çerkezler memnun olarak yurtlarına dönerlerdi. Dadılar çocuğu öz evlatlarına tercih ederek terbiyesine itina ederlerdi. Çocuk yedi yaşına girince ata binmeyi, kaçıp kovalamayı ve harp tekniğini

öğrenirdi. Sütnine ve sütbaba çocuğa azarlama şeklinde birşey söylemezler, kabiliyetine göre büyütürlerdi.

Çocuk on beş yaşına geldiğinde babasına teslimi zamanı gelmiş olurdu. O zaman çocuğa yeni elbiseler giydirilir, silahlar takılır, süslü bir ata bindirilir, yanına süvariler katılarak ve yiyecek içecek alarak Başkent Bahçesaray'a götürülürdü. Sarayda üç gün Han ailesine ziyafet çekerler, Han da kendilerine hediye olarak meşin, sahtiyan, tüfek, yay, klaptan çuha verirdi. Çerkezler bu hediyeleri aralarında paylaşarak yerlerine dönerlerdi.

Bu suretle büyütülen çocuğa düşmanlarına korku versin diye yırtıcı hayvan isimleri takılırdı. Kırım Hanları bedeviliğe alışkın olup sırtlarındaki bir kat elbiselerinden başka giyecekleri bulunmaz, bu elbise eskiyinceye kadar yenisini almazlardı. Soyunacak olsalar adamlarından birinin elbisesini giyerler ve çıkardıkları elbiseyi bir daha giymezlerdi.

Tatar halkı ise bütün bütün bedevilik hâlinde bulunduklarından yiyip içme, oturma ve elbise hususunda gayet sade olurlar, her ne zaman Han tarafından çapul yapmak üzere: *"Filan günü filan yerde bulununuz."* diye bir emir çıkarılsa derhal istenildiği kadar süvari toplayıp denilen yerde hazır bulunurlar ve neresi yağma edilecek ise oraya yollanırlardı.

Böyle bir çapula gitmezden birkaç gün önce hayvanlarına binerler ve idman için yağma gününe kadar hayvan sırtından inmezlerdi. Her nefer yükünde üç dört beygir götürür, hayvanlar karları ve buzları eşerek buldukları ot ve köklerle yetinirler kendileri de darı unu ile beygir yağından yapılmış bir ekmek yerlerdi.

Tatar askeri başka ordular gibi mühimmata muhtaç olmayıp hemen gittikleri yeri çalıp çırparlar ve sular donsun da çapul kolaylaşsın diye çocuklara dua ettirirlerdi. Gezgin bir toplum olarak, gece, gündüz yağmaya çıkarlar, uzak yerleri talan ederek nihayetsiz mal ve esir getirirler ve esirleri eza ve cefa ile kullanırlardı. Onun için Rus halkı Tatar'dan titrerdi. Rus Devleti Kazan'ı zaptettikten sonra Tatar yağmalarından kurtulmak için Kırım hazinesine vergi verirdi.

Tatar hanlarının hükümlere itaatleri fazla olup bilginlerden birini dolgun maaşla kazasker yaparlardı. Bu zat kimseden para almaz ve kabileler içinde çalışacak fakirlere niyabet verirdi. Sonraları bu âdet terk olundu. Bu niyabetler alınıp satılmaya başladı. Zamanla dinî hükümlere itaat kalmadığı gibi sefahat de arttığından düşmana karşı koyacak takatleri kalmadı.

Bu Tarih Kitabı Nasıl Yazıldı?

Tarih ilminden maksat, olayların gerçek sebeplerini inceleyip uyanıklık ve ibret verecek bilgiler kazanmaktır. Tarihçinin vazifesi, ibrete medar olacak olayların gerçek sebeplerini araştırıp herkesin anlayacağı şekilde açık seçik ifade etmektir. Yoksa sanat göstermek veya hüner arz eylemek veya jurnal vermek yollu hikâyeler değildir. Ama eskilerin beliğ ve şairane yazdıkları kitapların faydası tarihe değil, edebiyata bir hizmettir.

Tarih yazarken edebiyat yapma külfetine katlanmak istenir birşey değildir. Bu gibi sadece edebiyat endişesiyle yazılmış tarihlerde hikâyelerin gerçeklere uygunluğu pek aranmamıştır. Onun için eski vak'alara dair yazılmış olan kitapları incelerken evvela bu kitapların ne maksatla yazıldığını bilmek lazımdır.

Yazmaya teşebbüs ettiğimiz bu kitaptan maksadımız, tarihten faydalanmak olduğundan, edebiyat yapmak külfetinden vazgeçip, olayların doğru anlatılmasına önem verilmiş ve Devlet-i Aliye'de öteden beri yazılmasına itina edilen vak'alar yazılıp sözün uzatılmasından kaçınılmıştır.

Bu kitapta, her yıl mevsimi gelince padişahın kışlıktan yazlığa ve yazlıktan kışlığa geçişi, bahar geldiğinde donanmanın Akdeniz'e çıkışı ve güz geldiğinde tersaneye girişi, asker aylıklarının üç ayda bir verilişi, her sene verilen unvanlar ve ilim kariyeri silsilesi, ramazanlarda padişah huzurunda ders takriri, Hırka-i Şerif'e ziyareti gibi gündelik işlerin yazılmasından vazgeçilmiş, ancak bunlar içinde tarih bakımından bir fevkaladelik gösterenler olmuşsa onlar yazılmıştır.

Biz bu tarihimizde 1774 yılı vak'alarından başlayacağız. Bu tarihin en mühim olayı Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'dır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Metni:

1. Madde: İki devlet arasında geçmiş olan her türlü düşmanlık bugünden itibaren ebedî olarak bertaraf edilmiş olup, iki tarafın silahlı çarpışmalarından doğan zararlar ve tecavüzler ebedî olarak unutulacak ve bu yüzden hiçbir zaman intikam almaya kalkışılmayacaktır. Düşmanlık yerine karada ve denizde hiç değişmeyecek bir barışa riayet olunacaktır.

Gerek taraf-ı hümayunumdan ve atalarım tarafından gerekse Rus padişahı ve halifeleri tarafından imzalanan ittifak samimî ve müebbed olacak ve bütün maddeleri ihtimamla tatbik edilecektir. İki devletin tebaaları da aynı suretle dostluğa riayet edilecektir. İki taraf, birbiri aleyhine açık-gizli bir fiile teşebbüs etmeyecektir. İki taraf tebaalarının suçları af olunacak, hapiste bulunanlar salıverilecek, malları kendilerine geri verilecektir. Başkaları tarafından da bunlara tecavüz edilmesi önlenecektir.

2. Madde: Bu anlaşmanın imzası ve tasdiknamelerin mübadelesinden sonra iki devletin tebaasından birisi bir suç ve ihanet dolayısıyla, ötekine sığındığı takdirde Devlet-i Aliye'mde İslâmiyeti kabul edenlerle Rusya'da tanassur edenlerden gayrisi hiçbir bahaneyle kabul ve himaye edilmeyecek ve derhal geri gönderilecek. Böylelerinin iki devlet arasında soğukluk meydana getirilmesine imkân verilmeyecek.

3. Madde: Kırım, Bucak, Koban, Bedisat, Canboyluk, Yedigül kabileleri ve Tatar taifeleri iki devletçe serbest sayılacak ve ecnebî bir devlete tabi olmadıkları kabul olunacaktır. Tatar taifesi halkın reyi ile Cengiz soyundan seçilen Hanlara tabi olacaklar. Başka bir devlete hesap vermeyecekler, işlerine ve seçimlerine Devlet-i Aliye ve Rusya karışmayacak, yalnız mezhep işlerinde İslâm şeriatına tâbi olacaklar.

Kırım, Koban taraflarında istila olunan bütün kaleler ve kasabalar Özü Kalesi Devlet-i Aliye'nin tasarrufunda kalacak. Bu muahedenin tasdikli suretlerinin mübadelesinden sonra Rusya Tatar memleketlerinden bütün askerini geri çekecek, Kırım'ın ve Koban ve Tamam'ın kaleleri ve kasabalarından Devlet-i Aliye feragat eder ve bundan böyle buralara asker göndermez.

4. Madde: Her devlet kendi memleketinde münasip göreceği nizamı icra eder. Ve kendi ülkelerinde diledikleri yerde kaleler ve kasabalar inşa edebilirler ve tamir edebilirler.

5. Madde: Bu muahedenin yapılmasıyla dostluk kurulduktan sonra Rus Devleti ortaelçi payesinde bir murahhas elçiyi sürekli olarak İstanbul'da bulundurabilir. Bu elçiye mutat olan merasim ve riayet ifa olunur. Bu elçinin mevkii Hollanda Büyükelçisi'nden sonra, bu büyükelçinin bulunmadığı zamanlarda Venedik Büyükelçisi'nden sonra gelir.

6. Madde: Rus elçisinin hizmetinde bulunanlardan birisi hırsızlık veya büyük bir suç işlediği takdirde, çalınan eşya elçi tarafından beyan olunacak tarzda tamamen geri alınır. Sarhoşluk hâlinde Müslümanlığı kabul etmek arzusunda bulunanlar İslâm dinine kabul olunmayıp, sarhoşlukları geçtikten sonra bu husus elçi tarafından gönderilecek bir adamın yanında tekrar ederse kabul olunacaktır.

7. Madde: Devlet-i Aliye Hristiyan dininin hakkına riayet ve kiliselerini siyanet eder. Rus elçisi her ihtiyaçta kiliselerin korunması maiyetinin sıyaneti hususunda müracaatta bulunabilir. Bu müracaat komşu ve dost bir devlet mümessilinin samimi arzusu olarak Devlet-i Aliye tarafından kabul olunacaktır.

8. Madde: Rus Devleti'nin gerek rahipler gerek başka tebaasından olanlar Kudüs ve diğer ziyarete layık olan makamları ziyaret edebilirler. Bu yolculardan gerek yolda, gerek Kudüs'te hiçbir namla cizye, haraç, vergi alınmayacaktır. Başka devletlerin tebaalarına verilmiş olan fermanlar, bunlar hakkında da tatbik olunacaktır. Devlet-i Aliye topraklarında her türlü müdafaa ve taarruzdan masun olup şeriat hükümleri iktizasınca himaye ve siyanet edilirler.

9. Madde: İstanbul'daki Rus elçilerinin tercümanları hangi milleten olurlarsa olsunlar iki devlete de hizmet etmekte olduklarından saygı ve itibar göreceklerdir. Oğullarının işlediği suçlardan dolayı muaheze edilmeyeceklerdir.

10. Madde: Bu muahede imza olunup başkumandanlara iletilinceye kadar bir çarpışma ve istila vuku bulursa muteber tutulmayacaktır.

11. Madde: İki memleketin denizlerinde her iki devletin gemileri serbestçe seyredeceklerdir. Rus gemilerine limanlara girme hususunda Devlet-i Aliyem tarafından izin verilecektir. Rus gemileri Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e geçebilecekler, bütün limanlarda durabileceklerdir.

Devlet-i Aliye topraklarında Fransa ve İngiltere gibi en ziyade müsaadeye mazhar olmuş devletlere ait muafiyetler Rus tebaalarına da tatbik olunacaktır. Rus gemileri Tuna nehrinde de seyir edeceklerdir.

Başka milletlerden alınan vergi, Rus gemilerinden de alınacaktır. Rus tacirleri her türlü malı bu vergiyi ödedikten sonra nakil ve ihraç edebilecekler, bütün denizlerde gemilerin serbestçe hareketine riayet edilecek, her iki devlet kendi tacirlerine iş icabı kalmak istedikleri kadar oturmalarına izin verecekler. Diğer dost devlet tebaalarına tanınmış olan serbestlikler Rus tüccarına da tanınacaktır. Devlet-i Aliye, Rus Devleti'nin lüzum göreceği yerlerde konsolos veya konsolos vekili bulundurmasına izin verecektir. Bu konsoloslara öteki devlet konsoloslarına tatbik edilen merasim uygulanacaktır.

Maiyetlerinde padişah tarafından berat verilmiş tercümanlar bulunduracaklardır. Bu tercümanlar başka devlet tercümanlarının haiz oldukları muafiyetlere sahip olacaklardır. Devlet-i Aliye tebaalarına da Rusya'da mutat vergiyi ödedikten sonra ticaret yapmalarına izin verilecektir. Denizde kazaya uğrayan gemilere her iki taraf yardım edecektir.

12. Madde: Trablusgarp, Tunus ve Cezayir ile Rusya ticaret anlaşması yapmak istedikleri takdirde böyle anlaşma yapmasına Devlet-i Aliye yardım edecek ve bu ocaklar hakkında Devlet-i Aliye kefil olacaktır.

13. Madde: Bütün anlaşmalarda, Rus imparatoriçesine Devlet-i Aliye'ce Türk dilinde Rusyalıların padişahı tabiri kullanılacaktır.

14. Madde: Başka devletler gibi Galata tarafında, Beyoğlu yolunda Ruslar bir kilise bina ettirebileceklerdir. Bu kilise ilelebet Rus elçisinin himayesinde olup her türlü müdahale ve taarruzdan emin olacaktır.

15. Madde: Hudutların tespiti sırasında beklenmeyen sebeplerle zarara uğrayanlar olursa bunları ödemeye iki devlet karar vermişlerdir. Böyle hallerde hudutta bulunan hâkim veya müfettiş hadiseyi tahkik edecek ve geciktirmeden şahısların hakkı verilecektir. Bu türlü hadiseler bu muahedenin yürümesini engellemeyecektir.

16. Madde: Bucak, Akkirman, Kili, İsmail, kaleleriyle öteki köy ve kasabalar bütün eşyalarıyla beraber Rusya tarafından Devlet-i Aliye'ye geri verilecektir. Bender Kalesi de Devlet-i Aliye'ye iade edilecektir. Eflak ve Boğdan bütün kaleleri kasaba ve köyleri cümle eşyalarıyla Devlet-i

Aliye'ye iade edilecektir. Devlet-i Aliye aşağıdaki şartlarla bu memleketleri kabul edecek ve bu şartları tam olarak yerine getirecektir.

a- Bu iki Voyvodalık halkının işledikleri suçlar, tamamıyla affedilecek. Payeleri ve malları kendilerine verilecektir.

b- Hristiyan diyaneti serbest olarak icra edilecek, yeni kiliseler yapılmasına ve eskilerin tamirine engel olunmayacaktır.

c- Manastırlara ait olan İbrail ve Hotin arasındaki arazi geri verilecektir.

d- Rahiplere ait olan imtiyazlar muteber olacaktır.

e- Memleketi terk etmek isteyen hanedanlar eşyalarını serbest olarak çıkarabilecekler ve eşyalarını taşımaları için bir sene mühlet verilecektir.

f- Eski vergilerden hiçbir şey tahsil olunmayacaktır.

g- Harp esnasında halkın maruz olduğu zararlar tazmin edilecektir.

h- Muafiyet devresi geçtikten sonra cizyelerin tayininde Osmanlı Devleti insaf ve mürüvvetle hareket edecek ve cizyeler iki senede bir ve mebuslarının aracılığı ile ödenecek. Bu cizyeler ödendikten sonra hiçbir paşa veya hâkim, hiçbir nam altında kendilerinden bir şey talep edilmeyecektir. IV. Mehmet zamanında verilmiş imtiyazlar devam edecektir.

i- Voyvodaların İstanbul'da Rum mezhebinde birer maslahatgüzarları bulunacaktır. Bunlar hakkında Devlet-i Aliye mürüvvetle muamele edecek ve kendileri her türlü taarruzdan emin tutulacaktır.

k- Devlet-i Aliye, Rus elçiliklerine bu iki voyvodalıktan siyanet etme müsaadesi verir. İki devlet arasındaki dostluğun icabınca elçilerinin taleplerine riayet edeceklerdir.

17. Madde: Rusya elinde bulunan Akdeniz adalarını Devlet-i Aliye'ye iade edecektir. Devlet-i Aliye de bu tebaanın kabahatlerini affedecek ve Devlet-i Aliye aleyhine giriştikleri hareketi külliyen unutacaktır. Hristiyan diyanetine hiçbir tazyik yapılmayacak, kiliselerin onarılmasına ve yenilenmesine engel olunmayacak, bu kiliselerde hizmet eden şahıslara asla bir müdahale ve taarruz vaki olmayacak. Bu adalar halkından hiçbir vergi alınmayacak. Adaları terk edip başka yerlere göçmek isteyenlere mallarını taşıma, müsaadesi verilecek. Rus donanması üç ay zarfında bu adalardan ayrılacak ve bu donanmanın bir şeye ihtiyacı olursa Devlet-i Aliye imkân nispetinde yardım edecek.

18. Madde: Özü suyu boğazında vaki Kalberden Kalesi ve bu nehrin su kıyısında yeter arazi ile Aksu ve Özü arasında boş saha Rus Devleti'nin tasarrufuna bırakılacaktır.

19. Madde: Kırım'da vaki Yenikale ve Kireç limanları içlerinde mevcut eşya ve topraklarıyla, Karadeniz'den başlayıp Buhaça'ya ve buradan geçerek Azak Denizi'ne kadar çizilecek bir düz çizgi dahilindeki bütün topraklar Rus Devleti'ne terk edilecek.

20. Madde: Miladın 1700 senesi Hicri 1300 senesi Tolstoy ile Acu muhafızı arasında imzalanan senet gereğince Azak Kalesi eski hududuyla ilelebet Rusya Devleti'ne bırakılacaktır.

21. Madde: Büyük Kabarta ve küçük Kabarta isimli Tatar taifesiyle etraflarındaki toprakların Rus Devleti'ne tahsisi Kırım hanlarının ve Tatar başlarının iradesine bırakılacaktır.

22. Madde: İki devlet arasında eskiden yapılmış ahitnameler Belgrad Kalesi'nde yapılan ahitname ve bunlardan sonra vücuda gelen anlaşmalar ahkâmı iki devletçe ortadan kaldırılıp unutulacaktır. Bu ahitnamelere göre iki devlet bir hak iddia etmeyeceklerdir. Yalnız Tolstoy ile Hasan Paşa arasında Acu Kalesi ve Koban sınırının tayinine dair sözleşme muteber kalacaktır.

23. Madde: Gürcü ve Megril dolaylarında vaki Rusların işgalinde bulunan Bağdatcık, Şehriban ve Kütansi kalelerinin eskiden beri veya uzun müddetten beri Devlet-i Aliye'me ait oldukları tahkikatla anlaşılırsa bu kaleler Devlet-i Aliye'ye verilecektir.

24. Madde: İşbu muahede tasdiknamelerinin mübadelesinden sonra Rus askeri bu kaleleri boşaltacaktır. Devlet-i Aliye de şunu taahhüt eder ki harp süresince buranın halkından Devlet-i Aliye aleyhine hareket edenlerin suçları tamamen unutulacaktır. İlelebet oğlan ve kız vergisi ve cizye ödemeyeceklerdir

25. Madde: Gürcü ve Megrillerin işgalinde bulunan topraklar ve müstahkem yerler bunlara terk edilecektir. Kiliselerine ve dinlerine hiçbir taarruzda bulunulmayacaktır. Çıldır Paşası ve başka kumandanlar hiçbir bahaneyle bu topraklara taarruz etmeyeceklerdir.

26. Madde: Muahedenin imzasından sonra iki ay zarfında Rus Başkumandanı mutemet adamlarını göndererek Kalberon Kalesi'ni ve o civardaki araziyi tesellüm edecektir. Bu iş iki ay zarfında tamamlanacaktır.

27. Madde: Bu muahedenin iki devlet arasında dostluğu kuvvetlendirmesi için tasdiknameler büyükelçilerle göndertilecek ve elçiler sınır boyunda eşit muamele göreceklerdir. Rus elçileri Devlet-i Aliye nazarında en ziyade müsaadeye mazhar olan elçilere gösterilen muamele ve saygıyı görecektir. İki tarafın itimat ve muhabbetinin delili olmak üzere elçiler vasıtasıyla karşılıklı olarak devletlerinin şanına layık hediyeler gönderilecektir.

28. Madde: Devlet-i Aliye murahhasları olan Tevkii Resmi Ahmet ve reisülküttap İbrahim Münip Efendiler Rus Devleti'nin murahhasları Ligonta ve Ribinin taraflarından bu ebedî muahedenin imzasından sonra sadrazam ve Rus mareşalinin tembihatıyla karada ve denizde her türlü düşmanca hareketin yasaklanması icap etmektedir. Bundan dolayı derhal sadrazam ve mareşal tarafından Akdeniz, Karadeniz ve Kırım karşısındaki donanmaya ve öteki harp sahalarına her türlü düşmanlığın durdurulması için ulaklar gönderilecektir. Bu ulaklar her iki tarafta dokunulmazlıklara sahip olacaklardır. Akt olunan bu muahedenin nihaî imzasına padişah tarafından sadrazam ve Rus padişahı tarafından Mareşal Romancof memur edilmişlerdir.

İşbu iki zat muahedenamenin altına imzalarını koyacaklar ve muahedeyi hiçbir değişikliğe tabi tutmadan ve hiç kimsenin müdahalesine izin vermeden tatbik edeceklerdir. Sadrazamın tasdik senedi Türkçe ve İtalyanca yazılacaktır. Muahedename beş gün veya kabilse daha kısa bir zamanda mübadele olunacaktır.

Son Kısım: Harp ve ihtilafları ortadan kaldıran ve barışı perçinleyen bu vesikayı şu şekilde tamamlarız ki ahitnamede yazılı 28 madde ve diğer iki kıta nişanı hümayunumda yazılı maddeler şartlarına riayet olunacağı Rusya tarafından murahhasları marifetiyle taahhüt edilmiştir. Bundan dolayı, gerek taraf-ı hümayunumuzun, gerekse vükelâ, beylerbeyi, ümera, asker ve bütün tebaa kullarımız bu ahitname hilafına hareket etmeyeceklerdir.

Burada bahis olunan nişan-ı hümayunumda yazılı iki maddeden birisi harp tazminatıdır ki bununla Devlet-i Aliye senede beşer bin kese akçe olmak üzere Ruslara üç senede on beş bin kese akça ödemeyi taahhüt etmiştir. İkincisi, Akdeniz adalarının Rus donanması tarafından üç ay zarfında, mümkün olursa daha önce boşaltılması Rus Devleti tarafından taahhüt edilmiştir.

1774-1775 SENESİ OLAYLARI

I. Sultan Abdülhamid'in Şeyhülislâm Konağını Şereflendirmesi

Sultan I. Abdülhamid 1774 yılında tahta çıktığında dünyayı harp ateşi içinde buldu. Barış yapıldıysa da İslâm ümmeti yorgundu. Küçük Kaynarca Barışı Devlet-i Aliye'ye bir iç acısı olduğundan, ayrıca şurada burada ortaya çıkan âsiler ve eşkıya şehirleri tahrip etmekte ve ahaliye zarar vermekte olduklarından; padişah bu eşkıyanın pis vücutlarını ortadan kaldırmak, hükûmet yapısını onarmak üzere daima fikir alışverişinde bulunuyordu.

Bu arada padişah, şeyhülislâm İvaz Mehmet Paşazâde İbrahim Efendi'yi taltif etmek ve onunla istişare etmek üzere kıyafet değiştirerek şeyhülislâm konağına gitmiş ve bir süre önemli devlet işlerini görüşmüş, sonra çıkarılan yemeği yemeye tenezzül ederek üç saat kalmıştı.

Bazı Vezirliklerin Kaldırılması

Devlete hizmet edenlere hâllerince mükâfat verilmek büyük işlerde kullanılabileceği umulan kimselere mansıplar ve mertebeler ihsan olunmak *"İnsan ihsan kuludur."* kaidesince kadim âdetlerden olduğundan, bu rütbelerin kolay elde edilmesi neticesinde payelerin en yükseği olan

vezarete ne idüğü belirsiz birçok kimseler ulaşmış idiler. Oysa harp gailesi kalktıktan sonra vazifesiz vezirlerin bir yerde oturmaları kadim kaidelere aykırı ve mevcut eyaletler vezirlerin ancak dörtte birine yeter olduğundan sancaklara da vezir gönderilmeye başlandı.

Bu sancakların geliri yetmediğinden sancak vezirleri türlü zulümlere başladılar; halk padişaha dilekçeler yolladı. Padişah bu zulümlerin vezir çokluğundan doğduğunu düşünerek hem vezir sayısını azaltmak hem de başkalarına ibret olmak üzere Bâb-ı Âli''ye hatt-ı hümayun gönderdiğinden, sadrazam konağında şeyhülislâm, devlet ricali, vüzera, kapı kethüdaları toplandı. Hatt-ı hümayun okundu, iltimas ve şefaatle veya önemsiz hizmetler karşılığı vezarete yükseltilmiş sekiz kişinin vezirlikleri kaldırıldı. Bütün eyaletlere adalet emirleri gönderildi. Bu sırada arpalıklar da ehliyetsiz naipler elinde kaldığından arpalık kethüdalarından beşi ibret olmak üzere Akdeniz adalarına sürüldü.

Darüssaade Kâtibi Ahmet Efendi o ayın onuncu günü mevkufatcılık memuriyetine gönderilip yerine Bahçıvanzâde Mustafa Efendi tayin olundu. Ahmet Efendi memuriyetinin tebliği için Bâb-ı Âli'ye çağırıldığında kaftan giydirilmek eski âdetken uzak yere gönderilmesinden dolayı kırılan gönlünü tamir için Sadrazam İzzet Mehmet Paşa, kendisine kıymetli bir samur kürk giydirdi.

Ahmet Efendi'nin azil sebebi şöyle anlatılır:

Yeni padişah tahta çıktığında Ahmet Efendi ikbal sarhoşluğuna düşmüş, haddinden büyük işlere karışarak, herkesin müracaatgâhı olmak sevdasına düşmüştü. O vakitler Hazine Kethüdası olan Seyit Mehmet Efendi çok hilekâr bir adam olduğundan, Ahmet Efendi'nin meydana çıkmasını çekemeyerek hakkında türlü desiseler döndürmeye başladı. Şöyle ki: Sanki dostça görünerek: *"Sizin böyle adi esvapla gezmeniz münasip değildir. Al şaldan câme giyiniz."* diye mutat dışı kılıklar telkin etmiş, o biçare ise bu desiselere aldanarak şal câmeler giymeye ve hâline yakışmaz süslü eğerler kullanmaya başlayınca, adı deliye çıkarılmış, Kethüda ara sıra padişah huzurunda, *"Efendim, mülkü devlet harap oluyor, rüşvet kalkmalıdır. Filan iş için kulunuza 50.000 kuruş verecek oldular; Maazallah kabul etmedim."* derdi. Oysa filan madde dediği yazıcıya ait bir maslahat olduğundan

yazıcının rüşvet aldığını padişaha gammazlar, bir yanda da yazıcının yüzüne gülerek rüşvete teşvik ederdi.

Kethüda bir gün yazıcıya: “*Kerem buyurun, beni haberim olmadan Galata Mevlevîyetine tayin ettirin.*” diye yalvarmakla o biçare işin aslını bilmeyip padişah: “*Kethüda emektar kulunuzdur, Galata’ya çırağ buyurun.*” dediğinde padişah öfkelenmiştir. Nihayet bu desiselerle memuriyetinden azledilmiştir.

Mehmet Paşa’nın Vezirliğinin Kaldırılması: Hac Emiri Osman Paşa ölmüş ve 10.000 kese mal bırakmıştı. Oğlu Mehmet Paşa, babasının on bin kese akçasını devlete verip mütebaki eşyanın kendisine bırakılmasını ve uhdesine vezaret verilmesini niyaz etmişti. Merhameten ricası kabul olunmuş ve uhdesine vezirlik verilerek Halep Valiliği tevcih edilmişti. Fakat taahhüt ettiği hâlde babasından kalan paranın tamamını Hazineye vermemiş ve fakir olduğunu ileri sürerek bu parayı ödemesi için kendisine Hac Emirliği verilmesini talep etmişti.

Yaşı küçük olduğundan Hac emirliği verilememiş fakat borcunu ödeyebilmesi için, Halep Valiliği’ne ilaveten geliri fazla olan Rakka da verilmişti. Fakat borcunu yine ödemediğinden parayı tahsil için padişah tarafından dergâh-ı âli kapıcı basısı Tayfur Bey memur edildi. Bu zat akçanın tahsili mümkün olamamaktan başka bu adam, Rakka’da kaldığı müddetçe Hac Emiri olarak Şam’da ihtilal çıkaracak diye yazıldığından, Rakka’dan azledilip Sivas’a nakil olundu.

Hac Emirliği sevdasından bir türlü vazgeçemediğinden ve iyi bir hizmet görmediğinden vezirliği kaldırmak ve bütün mallarına el konmak ve kendisi de Sivas Kalesi’ne konmak üzere tedip edilmiş ve sırdaşları İstanbul’a getirilmişti.

Kırım İleri Gelenlerinin İstekleri

Bugünlerde Cengizli ileri gelenlerinden ve Kırım bilginlerinden bir heyet gemiyle İstanbul'a gelerek Devlet-i Aliye'ye olan ubudiyetlerinden bahsetmişler ve Kırım'da serbestlikten vazgeçilerek Hanların Devlet-i Aliye tarafından tayin edilmesini, hutbenin ve sikkenin yine padişah adına olmasını ve hanlığa II. Sahip Giray Han'ın getirilmesini niyaz etmişlerdi.

Bunun üzerine mihmandar ağaya emir verilerek bu misafirlere bir ev döşetilmiş günlük masrafları devletçe temin olunmuştu. Gerçi Kırım işlerine müdahale edilmemesi Kaynarca muahedesinde tespit edilmişse de henüz muahede tasdiknameleri mübadele edilmemiş olduğundan hiç olmazsa hutbelerin padişah adına okunması hakkında reisülküttap İsmail Efendi vasıtası ile Rus kumandanına bir takrir yazıldı. Bunun metni:

Kaynarca Muahedesinin Bazı Maddelerinin Açıklanması için Rusya'ya verilen Takrir:

Devlet-i Aliye'yle Rusya arasında Küçük Kaynarca isimli yerde tanzim olunan müsalâhanın üçüncü maddesinde Kırım'ın serbestliği ve Tatarlar hakkında yazılmış olan maddeler muteber tutulmakla beraber, İslâm padişahı bütün müminlerin Halifesi olmak cihetiyle, Tatarlar devlet idaresine halel getirmeyecek mezhep işlerini padişah İslâm şeriatına göre tanzim edecektir. Yalnız bu tanzimin şekli muahedenamede tasrih edilmediğinden iki devletin arasını açma fırsatı arayan garazkârların işine yarayacağından ve İslâm şeriatı iki Halife'ye izin vermediğinden mezkûr maddenin şu şekilde tevzihi icap eder.

Kırım ve Koban tarafında oturan bütün Tatar kabileleri dış ve içişlerinde kendi reyleriyle idare olunup Cengiz Han torunlarından seçecekleri bir Han'ın idaresinde bulunurlar. Başka bir hükûmet idaresine girmezler. Devlet-i Aliye ve Rusya bu işlere müdahale etmez. Tatarların reyi ile seçilecek Kırım Hanı yabancıdan olmayıp Cengiz soyundan olacaktır.

Tatar kavmi bir Han seçtiklerinde Müslüman Halifesi olması itibariyle Âl-i Osman padişahına keyfiyet arz ve inha edilecek ve Halife de hiç geciktirmeksizin nişan-ı şerifi ve teşrifatını gönderecektir. Cuma ve bayram namazlarında bilumûm Kırım cami ve mescitlerinde hutbe Âli Osman padişahı adına okunacak ve şeriat hükümlerini yürütecek kadılar Kırım ulemasından olacak ve İstanbul'da kazasker efendi tarafından seri izinleri verilecektir.

Gürcü Maddesi Hakkında:

Muahede yazılı Gürcistan esirleri hakkındaki madde Devlet-i Aliye'ye ağır bir ıstırap yükü olup, Rus Devleti, Devlet-i Aliye'nin böyle bir ızdıraba maruz olmasının aradaki dostluk dolayısıyla arzu etmeyeceğinden bu maddenin tasdiknameden çıkarılması, mümkün olmazsa tatbikinde ısrar edilmeyecektir.

Kırım maddesi ve Gürcü esirleri hususunda yazılan bu takrir, Abdülkerim Efendi elçi tayin edilerek Rusya'ya gönderildi.

Kırım'ın serbestîsi, Rusların Devlet-i Aliye'yi Kırım'a müdahaleden vazgeçmek gayesine yöneldiği aşikârdır. Ne vakit bir han seçilmek lazım gelse Cengiz'in torunlarından her birisi kendisini seçtirmek için rakipleri aleyhine birtakım tertipler düzenler ve halk arasına fesat düşürürlerdi. Bu fesat da Rusların müdahalesine imkân verirdi. Kırım'da Rus askeri bulundurulması bunun neticelerinden birisidir.

Hutbenin padişah adına okunması bu Rus planına bir engel olmadığı için Ruslar o zaman bu teklife muvafakat etmişlerse de sonraları fırsatları kollayarak Kırım'ı tamamen ele geçirmişlerdir.

Müderris Osman Paşa'nın Öldürülmesi ve Bir Değerlendirme

Müderris Osman Paşa, I. Mahmut vezirlerinden Topal Osman Paşazâde Ahmet Paşa'nın oğludur. Babası, onu yüksek kariyerlerin en yücesi olan ilim kariyerine sokmuştu.

Bunun bir sebebi de babasının yıldızına baktırması olmuştur. Baba, oğlu için vezaret yolunu tehlike bulmuş ve onu ilim yoluna sevk etmişti.

Hâlbuki bu zat, ilim rütbelerinden yükselerek Sahn Müderrisi mertebesine gelmiş ve Yenişehir Fener'de oturmaktaydı. Bu sırada Mora'da zuhur eden ihtilal esnasında emir almadan kendi adamlarından asker toplayıp Mora Muhassılı Mehmet Paşa'nın maiyetine girmiş ve bu hizmette yiğitlik göstermiş olduğundan Mehmet Paşa, padişaha mektup yazmış, bunun üzerine kendisine vezaret rütbesi verilmiştir.

Şöyle bir rivayet de vardır: Osman Paşa hakkında Mehmet Paşa'dan gelen raporlar üzerine Sultan Mustafa: *"Kendi yolunda iki derece terfi etsin."* buyurmuş, Şeyhülislâm Sait Efendi: *"İlim rütbeleri nefsiyle cihat eden bilginler için konmuştur. Bu zata alelade cihatla uğraşanların rütbeleri verilmelidir."* diye zarifane itiraz edince gönül adamı olan padişah, Osman Paşa'ya vezaret rütbesi vererek onu ilim kariyerinin zirvesi olan kazaskerlikten üstün bir rütbeye nail etmişti.

Eskilerden müderrislik mesleğinden vezarete nail olanlar arasında Fazıl Ahmet Paşa vardır. İkincisi bu Osman Paşa olup Müderris Osman Paşa adıyla şöhret bulmuştur. Sonraları zulüm ettiği şayiaları çıktığından evvela Eğriboz'a tayin edildi, sonra Silistre'ye serasker yapıldı. Oradaki meşhur bir muharebede yiğitlik gösterdiğinden Rumeli eyaleti tevcih olundu.

Kalender meşrepli, cömert, cesur bir vezirdi. Fakat aşırı şöhretinden ötürü, büyükler için en büyük kusur olan kibre müptela oldu. Bu kibir hastalığı düşmesine sebep oldu.

Şöyle ki; barıştan sonra mühim memuriyetlerden birisi olan Bender Kalesi muhafızlığına tayin edilmişken, memuriyet mahalline gitmeyip affını istirham etti.

Böylece küstahça istifası öfkeyi mucip olmuşsa da eski hizmetlerinden dolayı istifası kabul edildi. Fakat Rumeli eyaletinin işlerini iyi çevirmesi boynunun borcu iken halka zulüm etmeye başladı. Padişahın iradesi ile sadrazam ve şeyhülislâm kendisine nasihat yollu birer yazı göndermişlerse de o zulüme devam etmiştir. Bunun üzerine katli tasavvur olunarak bu işe başlanmak üzere evvela Rumeli eyaletinden azl, sonra Eğriboz'a naklolundu. Arkasından tebdil giyerek tüccar kılığına sokulan tebdil Hasekisi Hacı Hüseyin Ağa gönderildi. Yolda paşaya mülâki olan Haseki Eğriboz'a kadar Paşa'ya refakat etti.

Eğriboz'a yaklaştıklarında âdet üzere ileri gelenler karşılamaya çıktıklarında Paşa, kale kapılarından ikisinin arasından geçerken hakkındaki katl fermanı okundu.

Karşı koymanın faydasız olacağını anlayan Paşa, atından inip abdest alarak iki rekât namaz kıldıktan sonra katl fermanı yerine getirildi. Kesilen başı padişaha yollanarak sarayın orta kapısı önünde ibret taşına kondu.

Bir değerlendirme: Bilindiği gibi tarihten maksat, sadece bir olayın filan tarihte vukuunu bilmek değildir. Mesela yukarıdaki hikâyede anlatılan

Müderris Osman Paşa’nın öldürülmesini ve öldürülme şeklini öğrenmekle bir şey ele geçmez. Tarihçiler geçmiş olayların güzel ve çirkinini, haklı ve haksızını ibret alınmak üzere gelecek kuşaklara naklederler.

“Tarihçi doğru söylemekle mükelleftir.” kaidesine uyarak bu konuda düşüncelerimi anlatmayı vazife sayıyorum:

Devlet idaresi akıllıca ve hukuka uygun düzenlemelere bilgili ve kabiliyetli kişilere muhtaçtır. Harpte yiğitliği görünen bir adama devlet idaresinde mükâfat olarak mevki vermek, sonra da o adamın kabiliyet ve tecrübe eksikliğinden dolayı bir hatası olduğu zaman muhakemesiz öldürmek, hukuka ve insafa aykırıdır.

Memleket idaresi başka, harpte yiğitlik başkadır. İyi muharip kötü bir vali olduğu gibi, güzide, akıllı ve kâmil bir vali, harpte hiçbir işe yaramayabilir. Bu sebeple devlet idaresi ile askerliği birbirine karıştırmak hatadır. *“Emanetleri ehline veriniz.”* emrine tamamen zıttır.

Mehmet Tahir Molla’nın Vukuatı, Bazı Eşkıyaların Yok Edilmesi

Eski şeyhülislâm Feyzullah Efendi merhumun oğlu müderris Mehmet Tahir Molla, Sütlüce’de otururken bahar geldiğinde kendisi de toy bir genç olduğundan mayısın on yedinci günü kayıkla Bahariye semtine geçip, dünyadan habersiz, o taraflarda gezip dolaşmakta ve yanında vücutlarının kaldırılması lazım gelen üç serseri ile Bahariye çayırında dolaşmaya çıkmışlardır.

Sultan Efendi’nin adamları bu çayırı korumak için bir seyis tayin etmiş olduklarından bu seyis: *“Çayırı çiğnemeyin.”* diye üzerlerine vardığında genç molla gazaba gelip yanındaki rezillere: *“Vurun şu herife.”* demiş, onlar da seyisi dövüp yaralamışlar. O sırada Sultan’ın baş ağası Bostancı Hasan, Bahariye sarayında bulunmakta imiş. Seyis, feryat ederek ona müracaat etmiş.

Baş ağa oraya gelip: *“Biçare seyisi bu hâle neden koydunuz?”* demiş. Molla, daha fazla öfkelenip yanındaki serserilere baş ağayı beş yerinden yaralatmış ve Molla da belindeki şiş ile ağayı yaralamış. Bu olay padişahın kulağına gidince padişah: *“Ulemadan olduğu hâlde böyle serserilerle arkadaşlık edip şeriata uymayan hareketlere cesaret eden Molla’nın tedibi lazımdır.”* diye şeyhülislâma bir tezkere yollamış ve tedip şeklini şeyhülislâma bırakmıştır.

Şeyhülislâm kadılardan Mehmet Salih Efendi’yi davet etmiş. Kadı mecruhun üç yerinde bıçak yarası, iki yerinde sopa beresi gördüğünü ve dövenin Molla ile üç arkadaşı olduğunu bildirmişti. Molla tedip için Gelibolu’ya sürülmüştü.

Manastır civarındaki Florina halkından olup hakkında defalarca padişah emri çıkmış olan “Muslu” namındaki haydut, türlü zulümlere cür’et etmişti. 20–30 kasabayı harap ve bitap ettiğinden Rumeli Valisi Ali Paşa hakîmane bir üslûpla bu adamı yanına getirtmiş, birkaç gün tuttuktan sonra hasımları ile duruşması yapılmış, şer’an katli icap ettiğinden kafası kesilerek kesik başı padişaha yollanmıştır.

Bolu kasabasına dokuz saat mesafede Düzce kazası halkından ve eşkıyalardan “Arapoğlu” isimli adamın idamı için irade çıktığından, dergâh-ı âli kapıcı başısı ve Bolu Voyvodası Hacı Ahmet Ağa bu işe memur edilmiş, o da büyük tedarik görerek Bolu’dan yola çıkmıştı. Şaki dayanamayacağını anladığından dağa çıkmış, bir müddet Ankara sancağında gezip dolaşmış, sonra yine Düzce’ye gelip dağlarda dolaşmaktayken Ahmet Ağa, kendisini usuletle ele geçirmiş ve kafasını keserek İstanbul’a göndermiştir. Kesik başı Galata’da siyaset meydanına konmuştur.

Maraş eyaleti halkından isyan hâlinde bulunan Kılıçlı ve Mandallı aşiretleri eşkıyasının şer’an tedipleri hakkında Maraş Valisi Abdullah Paşaya irade yollandığından Paşa kapı halkını ve birtakım aşiretlerden topladığı askerle yola çıkıp eşkıyanın üzerine saldırdı. Eşkıya bu hücuma dayanamayarak bir kısmı Çobanoğlu ve Fettah gibi şakilere iltica eylemiş, bir kısmı da Gâvur Dağlarına kaçmışlardı. Neticede on dokuz şakinin kelleleri kesilmiş ve İstanbul’a yollanmışlardır.

Derviş Paşa’nın Sadrazam Olması

Bu sırada Kırım’dan heyet gelmiş, Devlet-i Aliye’den isteklerde bulunmuştu. Hâlbuki Kırım, Kaynarca Antlaşması ile yeni statüye bağlanmıştı. Olumsuz cevap verilip ümitsizliğe düşürmemek için Rus elçisinin gelmesinin beklenmesine karar verilmişti.

Dolmabahçe’de Kırım heyetine ziyafet verildi. Yemekten sonra Şeyhülislâm İbrahim Efendi ile Sadrazam İzzet Mehmet Paşa sohbet etmekteyken şeyhülislâm babasından kalma “Selim Ağa” isimli bir bendesine bir mukataa rica etti. Sadrazam: *“Otuz kese fazlasına talibi var, veremem.”* dediğinden şeyhülislâm gazaba geldi ve herkesin içinde ve Tatar ağalarının arasında pabucunu çadırda bırakıp arabasına atlayarak Beşiktaş’taki yalısına gitti.

Bu iş çirkin bir şey olduğundan sadrazam ve şeyhülislâmdan birisinin azli lazım geldiğinde, şeyhülislâmın tarafı galip ve sadrazam gevşek ve tembel olduktan başka kayınbiraderi Çelebi İsmail Ağa’nın rüşvet almasına müsaade ettiğinden, sadrazam azledildi.

Yalnız bu azil maslahat icabı olup padişahın teveccühünü giderecek bir hareket olmadığından, kendisi rencide olmayarak uhdesine Aydın Muhassıllığı verildi ve yerine Sadr-i Âli kethüdası Derviş Mehmet Ağa tayin olundu. Ertesi günü sebepsiz yere Çavuşbaşı Sait Efendi azledilip yerine yeni sadrazamın kayınbabası saray kapıcısı Mehmet Ağa tayin olunmuştu.

Dolmabahçe’de geçen olay sadrazamın azline sebep olduysa da şeyhülislâm hakkında da dedikodu olduğundan 22 gün sonra o da azledilmiş, yerine Reisülulema Mehmet Emin Efendi tayin edilmişti. Azledilmiş Şeyhülislâm İbrahim Efendi’ye padişah tarafından Çırağan’da bir yalı hediye edilmişti.

Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Ayvaz Mehmet Ağa isimli şaki, kötü huylu birisi olduğundan İzmir voyvodalarının hizmetinde bulunurken İzmir havalisinde bazı mukataalar ele geçirmişti. İzmir bezirgânlarından aldığı paralarla evini genişletmiş ve İstanbul’daki koruyucularına hediyeler

gönderip ün yapmaya başlamıştı. Yaptığı zulümler karşısında valiler ve hâkimler birşey diyemez olmuş ve şeriat hükmü icra edilemez olmuştu.

Buna rağmen maiyeti kalabalık olduğundan harpte bir işe yarar ümidi ile cinayetlerine göz yumulmuş ve Sakız Muhafızlığına tayin olunmuştu. Fakat bu adam tekin oturur adam olmadığından, İzmir Voyvodasını tazyik için şehri basmış ve yanındaki serserilere yağma ettirmişti. Bu suretle idamı lazım gelmişken Devlet-i Aliye harp ile meşgul olduğundan cezası başka zamana bırakılmıştı. Bu defa Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa donanmayla Akdeniz'e gittiğinden bu şakinin cezalandırılması ona havale edildi. Hasan Paşa münasip tertipler alarak bu şakiyi ve maiyetinden on beş kişiyi öldürüp kesik başlarını İstanbul'a yolladı.

Rus Elçisinin Gelişi

Devlet-i Aliye Rusya'ya Abdülkerim Paşa'yı elçi göndermişti. Bu yapılınca iki tarafın elçi göndermesi devletlerarasında âdet olduğundan, Ruslar da General Nikoladis'i elçi göndereceklerini bildirmişlerdi.

Ekim ayının on yedinci günü elçinin Büyük Çekmece'ye geldiği haberi ulaştığından, kadim âdete göre Divan tercümanı Çekmece'ye gönderilip elçi onunla birlikte Ayastafanos çiftliğine getirilmiş ve teşrifat usullerince büyük bir alay tertip olunarak Maltepe'de yemek verilmiş ve oradan Galata'da hazırlanan konağa getirilmişti.

Elçi daha İstanbul'a birkaç konaklık mesafedeyken şiddetli teklifler yapmaya başladı. Mesela hatırını sormak için Divan tercümanı gönderilmiş fakat elçi; "Niçin büyüklerden biri gelmiyor?" diye laf etmiş, Ayastafanos çiftliğine gönderilen tayinata da itiraz etmiş ve karşılamaya behemehâl Çavuşbaşı'nın gönderilmesini istemişti.

Bazı Olaylar ve Doğumlar

Bursa'da Kadiriye Şeyhi Abdülkadir Efendi'nin bazı kerametlerini şeyhülislâm padişaha anlattığından duası alınmak üzere İstanbul'a davet olunmuş, Berat gecesi padişah huzuruna getirilmiş biraz vaaz ve nasihat ettikten sonra padişah tarafından kendisine kıymetli, hediyeler verilmiş ve kakım kürk giydirilmişti.

Bayramdan sonra resmi ziyafetlere başlandı. Usule göre sadrazamlar zaman zaman Ramazan bayramında padişaha ziyafet çektiklerinden bu yıl bayramın yedinci günü sadrazam, padişahı kendi sarayına davet etmekle ricası kabul olunarak padişah sadrazam konağına gelmiş, kendisi için hazırlanan yemekleri yemiş, sonra gösterileri seyretmiş, daha sonra sadrazam mücevherli bir hançer ve samur kürk ihsan etmişti.

Yeniçeri ağası Mustafa Ağa da sadrazama ziyafet çekip bir müddettir unutulmuş olan âdetlerin, oyun takımlarının provası yapıldı. İstanbul'a gelmiş olan Rus Elçisi Bab-ı Âli'ye geldiğinde merasim yapılmış, kendisine ve memurlarına kürk ve hil'atler giydirilmiş ve sonra ziyafet tertip edilmişti. Arkadan elçi sadrazam konağına davet edilmiş, misafirperverlik gösterilmiş hil'at giydirilmiş altına donanmış at çekilerek konağına iade olunmuştu. Daha sonra da Kaptan Paşa tersane bahçesinde bir ziyafet tertip edip Canbaz, Perendebaz, hokkabaz seyretilmişti. Kaptan Paşa da elçiye bir donanmış at hediye etmişti. Aynı suretle Yeniçeri ağası ve defterdar da birer ziyafet vermişlerdi.

Bu yıl imtihan verenlerden olup rüus azlığı dolayısıyla emellerine nail olamamış olan talebelerin sevindirilmesi lazım gelmiş ise de rüuslardan üç-beş tanesi imtihan vermiş olanlara verilip çoğu ulema çocuklarına dağıtılmış olduğundan, imtihan verenler kederlenmiş ve şeyhülislâm aleyhine padişaha arzuhal vermişlerdi. Padişah hazretleri bu talebinin terbiye ve tembihe tâbi tutulmasını emrederek şeyhülislâmın gönlünü almak üzere bir adet vaşak kürk yollamıştı.

Uzun zamandır padişah çocuğu doğmadığından halk mahzundu, hatta Sultan III. Mustafa'nın kızı Hîbetullah Sultan doğduğundan olağanüstü şenlikler tertip olunmuştu. Kırk senedir şehzâde doğmamasına karşılık tek teselli Sultan III. Ahmed'in beş şehzâdesinin afiyette olmaları idi. Fakat

Sultan III. Osman’ın saltanatının sonlarında şehzâdelerin en büyüğü Sultan Mehmet ve III. Mustafa devrinde Sultan Numan ve Sultan Beyazıt vefat ettiklerinden şehzâde olarak yalnız Sultan Abdülhamit kalmıştı.

Herkes padişahın zürriyeti için dua etmekte olduğundan Sultan Efendi’nin gebe olduğunu ebeler haber verdiklerinde dua edilmesi emrolunmuştu. Doğuma bir ay kala dükkânlar süslenmişti. Fakat çocuk ölü doğdu. Devlet ricali saraya gidip taziyede bulundular. İki ay sonra Hatice Sultan dünyaya gelince herkes sevindi. Yedi gün yedi gece şenlikler tertip edildi.

Padişahın temiz sulbünden eylülün on üçüncü günü Sultan Mehmet, dünyaya geldiğinden halk beş gün donanma tertip etti. Üçer fasıl top şenliği yapılıp altıncı gün denizde ve karada şenliğe başlanarak yedi gün, yedi gece şehrayn tertip edildi.

Aralığın otuzuncu günü Şehzâde Sultan Ahmet doğdu. Etrafa gönderilen müjde iradesinde kimseden bir şey alınmaması ve fukaranın rencide edilmemesi yazıldı. İstanbul halkı böyle doğumdan vesile ile eğlence ve oyuna ziyadesiyle düştüğünden bu defa oyun ve şenlik yerine fukaranın yüzünün güldürülmesi ferman olundu. Sadrazam konağında sofralar kurularak her taraftan gelen fakirler, biçareler ve mektep çocukları doyuruldu. Öteki vükelâ da mahallelerindeki fakirleri doyurarak padişaha dua etmeleri sağlandı.

1779-1780 SENESİNE KADAR CEREYAN EDEN OLAYLAR

Yapılan Bazı Düzenlemeler

Levent Askerinin Kaldırılması: Geçmiş yıllarda Anadolu’da Celali eşkıyası türemişti. Bunların en azgınları, Sultan I. Ahmet Han zamanında ortaya çıkanlardı. Rahmetli Kuyucu Murat Paşa göz kamaştıran kılıcı ile bunların kökünü kazımıştı.

Anadolu müfettişi tayin edilen Konya Valisi Kuyucu Süleyman Paşa, Anadolu’da zuhur eden Levent eşkıyasını himmetiyle nispeten tedip etmişti. Fakat Paşa’nın ölümünden sonra bu eşkıya yine fukaraya zulmetmeye başladıklarından, valilerin bundan böyle Levent askeri kullanmamaları ve Levent askerinin kaldırılarak bunlara başka bir isim verilmesi hakkında padişah fermanı, özel mübaşirlerle her tarafa gönderildi. Bu sayede eşkıyalığın önü alındı.

Haremeyn Rütbesinin Nizamı: Öteden beri İstanbul Kadılığı, Haremeyn Kadılıklarında bulunmuş faziletli zevata verilirken zamanla bu kaide bozulmuştur. Şöyle ki; Haremeyn Kadılığı rütbesinde nöbet, geçkin ihtiyarlara gelmiş, sonraları kadı çocuklarına verilir olmuştu.

Böylece İstanbul Kadılığına basamak olmak gibi bir değeri kalmamıştı. Bu sebeple Haremeyn Kadılığına rağbet kalmamıştı. Sonraları Haremeyn kadısı varken başkalarına İstanbul Kadılığı rütbesi verilmemesi hakkında padişah, şeyhülislâma bir name yazmıştı.

Askeri alanda yapılan düzenlemeler: Devlet-i Aliye’de süvari olarak tertiplenmiş olan zeamet ve tımar askerleri toplu bulundurmak için sancaklara bağlı alay beylikleri ihdas edilmiş ve bu asker alay beyi sancağı altında toplanır olmuştu. Fakat zamanla bu husustaki nizamlara riayet edilmez olmuş, zeamet ve tımar askerleri şuraya buraya dağılmış, alay beylikleri ehliyetsizlere veriler olmuş, beyler iki-üç ayda bir sebepsiz azledilir olmuşlardı. Osmanlı Devleti’nin seçkin ve yetişkin askerinin durumu sarsılmış artık bu kurum çökmekte idi.

Bu yüzden barış zamanında askerler, Bey’in sancağında ve harp zamanında Bey’in maiyetinde bulunmaz olmuşlar. Bu sebeple harp zamanlarında gerektiği zaman süvari askeri temin etmek için birçok hazineler sarf ediliyordu. Böyle harp zamanı parayla yazılan süvari askerleri ise harplerde nice fenalıklara sebep oluyorlardı. Padişah iradesiyle reis efendi, defter emini ve diğer yetkililer toplanarak bundan böyle yapılacak işlem budur diye nizamname çıkardılar.

Tımar ve Zeamet Nizamnamesi:

Bundan böyle alay beyleri, maiyetine memur oldukları vezirlere arz akçesi veya başka namla hiçbir akçe ödemeyecekler.

Alay beyliği, her sancağın zeamet ve tımar sahiplerinden vakur, iş bilir, askerlik umuruna âşinâ, güvenilir, doğru ve nüfuz sahibi kimselere verilecektir.

Böyle şahsiyetleri aramak için derin incelemeler yapılacak, sancak halkının reyleri alınacak, valilerin veya maiyetine memur oldukları vezirlerin inhasiyle tayin olunacaktır.

Zeamet ve tımar sahipleri de garazlarına kapılmayıp her bakımdan alay beyliğine layık kimseyi tercih edecekler ve ona itaat edeceklerdir. Valiler de bir tarafı himaye etmeyip sancaklıların seçtikleri kimseleri tayin edeceklerdir.

Alay beylerinin hizmette kusurları ve fena hareketleri ve zararları zuhur etmedikçe azlolunmayacaktır. Kötü hareketleri müşahede olunursa azilleriyle yetinilmeyip öldürülecekleri başkalarına ibret olmak üzere her birisine anlatılacaktır.

Alay beyleri adaletten ve doğruluktan ayrılmayıp haksız yere bazı kimselere gadretmeyecekler ve haksızları himaye etmeyeceklerdir.

Sefer olmadığı zamanlarda, kadim kanuna göre, harbe yarar asker ve ocakzâdelerden her sancak nüfusunun onda biri kadar mülâzimler seçeceklerdir. Bunların eşkâllerini, isim ve şöhretlerini kayıt ederek ellerini mülazemet belgesi verilmek üzere arz edeceklerdir.

Bunlardan berat aldıktan sonra yer değiştirenler, o sancakta zeamet ve tımar alamayacaklardır. Harpte bu mülâzimlerden gayrı bir kimsenin yararlığı görülürse, öyle yiğitlerin talebi reddedilmeyip, sefer olmadığı zamanlarda boşalacak mülâzemetlere tayin olunacaklardır.

Alay beyleri mülazımlıkları için arz yaparken, her nahiyenin çeribaşıları ile dindar ve doğru birkaç zeamet ve tımar sahibiyle istişare edecektir. İstişare ettiği kimselerin adını arz tezkeresine kaydedecektir.

Zeamet ve tımar sahiplerinden birisi sefer olmadığı zamanlarda veya seferde ölür ve erkek evlat bırakırsa oğullarının üç büyüğüne müşterek bir tımar, tek oğlu varsa tam bir tımar verilecektir. Kanunî evlattan gayrisine verilmeyecektir.

Erkek evladı yoksa mülazım olan kardeşine verilecektir. Bu da yoksa sancağın kıdemli mülazımına verilecektir.

Aceze, miskin olanlara zinhar zeamet ve tımar verilmez. Babası öldüğü zaman ana rahminde bulunan evlada verilmez.

Sefer olmadığı zamanlarda mahsulünü yiyip seferde hizmeti terk edenlerin tımarları ellerinden alınmakla yetinilmeyip ceza tertip edilecektir.

Tımar ve zeamet sahiplerinin kendi sancaklarında oturmaları çok faydalı olduktan başka, memleketin imarı, tebaanın himayesi bakımlarından da tercihe şayan olduğundan, herkesin kendi sancağında oturmasına alay beyleri son derece itina edecekler, hakikati saklamaktan ve iltimastan kaçınacaklardır.

Harplerde yararlığı görülen ve kelle getirenlere istidat ve istihkaklarına göre bin akçeden altı bin akçeye kadar terakki emri verilecektir.

Tımar ve zeamet sahiplerinin kendi rızalarıyla çekilmeleri caiz olup, bu hususta alay beyleri inhada bulunacaklardır. Fakat bu devir ancak kendi sancağında bulunan yiğit evladına ve akrabasına ve mülazimlere yapılabilir. Başkalarına devre zinhar caiz değildir. Bu gibilere yeniden münhal zeametlerden tahsis yapılamaz.

Tımar ve zeamet sakinleri yaralı, ata binemeyecek kadar ihtiyar ve zayıf olmadıkça tekaütleri arz edilemez. Aksine hareket eden alay beylere ceza verilir.

Alay beyleri geçimlerine yardım olmak üzere arz ettikleri zeamet ve tımarların onda biri kadar arz akçesi alırlar.

Zeamet ve tımar sahiplerinden birisi bir iş için İstanbul’a veya başka yere gitmek icap ed erse alay beyinden izin almadıkça gidemez. Bu gibi işlerden alay beyleri hiçbir ücret alamazlar.

Divan-ı Hümayun kalemi gediklilerine elli, şakirtlerine 40 Defterhane kitabı gediklilerine on beşer, Divan-ı Hümayun kâtiplerine yetmişer gedik tahsis olunacaktır.

Kâtipler zümresi saltanat ricalinin en azizlerinden ve devlet hâdimlerinin en şereflilerinden olduklarından, bunların mahir, yazı, nişan ve mühim işler yazmaya kadir kimselerden olması, gece ve gündüz kaleme devam etmeleri lazımdır.

Bunlardan birisi ölürse gediği büyük oğluna verilir. Diğer oğulları varsa gedik alıncaya kadar kaleme mülâzemet ederler. Yazı bilmeyen evlatlara verilmez.

Yukarıda yazılan kanunlar ve şartlar Divan-ı Hümayun ve Defterhane defterine yazılacak ve tatbikat için düstur olacaktır. Eskiden yapılmış olan tevcihler değiştirilmeyecektir.

Tayinler, Aziller, Ölümler ve Sürgünler

İsmail Raif Efendi sadrazamın bazı yakınlarıyla uyuşamadığından onların fesatları ile reislikten azl ve Kıbrıs'a sürgüne gönderildi.

Kırım'dan gelen heyetin istekleri Rusya'yla olan anlaşmaya aykırı olduğundan, Rus elçisi gelinceye kadar İstanbul'da tevkif olunmaları icap etmişti. Bu aynı zamanda devlet için masraflı olduğundan vükelâ muzdaripti. Fakat Rus muahedesinin icabından olduğundan çare bulunamadı.

Laleli Camii Şeyhi'nin ve Konya Posnişînin sürülmesi: Laleli Camii Şeyhi Mardin Efendi bazı vaaz ve nasihate himmet etmek ve camiin varidatıyla yetinmek gerekirken buna kanaat etmeyip daima vükelâ konaklarına gider, vazifesinden hariç işlere karışır ve nazırlar hakkında söver sayar bir şahıs olduğundan, bazı rical onun dilinden kurtulmak için hediyeler veregeldiklerinden iyice zengin olmuştu. Fakat gittikçe azıttığından tedibi lazım gelmişti. Bu esnada rivayete göre Enderun-ı Hümayun'da vaaz ederken bazı yakışıksız sözler söylediğinden azledilip Mardin'e sürüldü.

Konya Posnişîni Mevlânazâde Çelebi Efendi memleketi karıştırıyor diye Konya Valisi Çerkeş Hasan Paşa mektup yazdığından Manisa'ya sürülmüştü. Fakat iki ay sonra Şeyh'in bu fesatlara dahli olmadığı anlaşıldığından makamına iade olundu.

Bu sırada zamanın padişahı Sultan I. Abdülhamit analarının yolundan giderek bir cami ve imaret inşasını tasavvur etmişti. Ancak seçilen yerler cami ve mescitle dolu olduğundan ve Bahçekapı'da Valide Camii civarında bir imaret yapılmasına lüzum görüldüğünden Şaban ayının 23. günü o yerde imaretin temeli atıldı.

Şeyhülislâmın azli ve eski sadrazam Halil Paşa'nın ölümü: Şeyhülislâm Salihzâde Emin Efendi, geçkin ihtiyar olduğundan zapt ve rapta kadir olamıyor ve maiyetinin dedikodusuna sebep oluyordu. Şevvalin 16. günü azlolundu. Azledildiği gün rüus imtihanlarını yapmak üzere birkaç yüz danişmendi fetvahaneye getirtmişti. Azli duyulunca danişmentler dağıldılar. Yeni şeyhülislâm Mehmet Esat Efendi, on gün sonra danişmentleri tekrar toplayıp rüus imtihanlarını yaptı.

Selanik mutasarrıfı iken Sivas Valiliği'ne tayin edilen Halil Paşa Sivas'a giderken Nallıhan kazasında öldü. Halil Paşa Bağdat fatihi İvaz Mehmet Paşa'nın oğlu olup 1724-1725 tarihinde İstanbul'da doğmuş, babasının maiyetinde bazı seferlere katılmıştı. Sultan Mahmut devrinde hayli önemli işlerde bulunduktan sonra Mirahorluğa getirilmişti. 1768-1769'de Kaymakam Kethüdası 1769-1770'te Mirahor-ı Evvel olmuş uhdesine vezaret verilerek Hotin Muhafızlığı'na giderken sadrazam olduğu kendisine bildirilmişti. Fakat zamanında İslâm askerine, kader icabı, perişanlık arız olduğundan bir sene sonra azledildi ve nihayet Sivas Valiliği'ne giderken yolda öldü.

Bazı tarihlerin yazdığına göre padişah kendisine uyacak bir sadrazam aramaktayken, bazılarının teşvikiyle, "Kara Silahtar" adı ile anılan padişah silahtarı Seyit Mehmet Efendi'yi bulmuş ve sadarete getirtmek üzere Kethüda tayin ettirmiştir. Filvaki on beş gün sonra sadrazam olmuştur. O tarihlerde Yahudilikten dönme "Lâtif" namında bir çengi bazı devlet büyüklerine helva sohbeti tertip ettirip kendisini de davet ettirmiş olduğundan zamanın zarifleri: *"Helva sohbeti Latif'in şöhretine ve sadrazamın zilletine sebep olduğu idi."* derlerdi.

Darendeli Mehmet Ağa'nın sadrazamlığa tayini: Sadrazam Mehmet Derviş Paşa zilkadenin 25'inde azledilmiş Gelibolu'da ikamete memur kılınmıştı. Bu zat sadareti esnasında 17.000 kese akça aldığı hâlde masrafı çok olduğundan azledildiğinde 600 kese borcu çıkmıştır. Yerine Darendeli Mehmet Ağa sadrazam tayin olundu. Bu husustaki hatt-ı hümayun şudur:

“Sen ki sadrazam ve vekîl-i mutlakımsın, seni selamete götüren selamımla taltif ettikten sonra bilesin ki selefin Mehmet Paşa, devlet işlerini görmekteki ihmali ve gevşekliği ve makamına yakışmayacak hareketlerden çekinmemesi ve lâubaliliği iğbirarımı mucip olmuş kendisine defalarla tembihler yapılmış olduğu hâlde, fayda vermediğinden azli gerekmiştir.

Sen devlet ricalinin emektarı sadakatlisi ve zatında olan hamiyet cevheri ve zekâ ışığı ve öteden beri memur olduğun büyük işlerdeki başarılarından başka, kethüdalık rütbesi kazanmandan beri gösterdiğin sadakat sayesinde bundan böyle de dinine ve Devlet-i Aliye’ye layık, saltanatımın namusuna uygun hizmetler göreceğin memul olduğundan hakkında cihanı kaplayan inayetim zuhur etmiş ve istiklâl ile büyük vezirlik hamiyetli omuzlarına tevdi edilmiştir.

Sözlerini ve tutumunu şeriata uygun ve uhdene verilmiş işleri en iyi bir tarzda görmeye gayret ve hakkındaki güvenimi perçinleyecek işlere girişesin. Bana Allah’ın emaneti olan tebaam üzerine, iyilik ve şefkat kanadını geresin. Bilhassa saltanat merkezi halkının refahını temin ederek hayırlı dualarını celp eyleyesin.

Ehlisünnete nifak vermeye kalkışanlara ve din hainlerini tenkil edecek çareleri halk edip saltanatı seniyemin namusunu tamamlayasın. Kimsenin hatır ve gönlüne bakmaksızın ricalimi ve saltanatı hadememi istidatlarına göre kullanasın. Sadakatleri görünenlere ikram ederek rıza-yı şahanemi tahsil eyleyesin. Cenab-ı Hak bütün işlerimizi yüce tevfikine muvaffak eyleye. Âmin”.

Birkaç yıldan beri bazı sefihler, kadınlara benzeyerek sıkma şeritli yakası oymalı, yenleri sırmalı kaftan ve buna uygun entari diktirip 30 kuruştan fazla terzi parası verdiklerinden aldıkları aylıklar masraflarına yetmiyor ve borçlanıyorlardı. Efendilerinin çocukları da bu yüzden gayrımeşru işlere girişiyorlardı.

Velhâsıl; sefiller orta hallileri, orta halliler zenginleri taklit ile halk israfa düştü. Bu ise nizam bozucu olduğundan saltanat hademeleri vezirler, ulema, zabit ve askerler için başka başka elbiseler tayin olmuş, bundan fazla bir şey giyilmemesi emrolunmuştu. Otuz sene önce hademe makulesi ne giyerse şimdikilerin de onu giymeleri ilan olundu ve başka türlü esvap diken terzinin de asılacağı bildirildi.

Tersane işleri saltanatın en önemli işlerinden iken bir müddetten beri memurlarının dikkatsizliği yüzünden malzeme ve mühimmat azalmıştı. Padişahın emri üzerine sadrazam tersaneye gidip Kaptan Paşa'yla görüşerek lazım gelenlere şiddetli emirler verildi. Yeni kalyonlar yapılmasına başlandı. Tersane için İzmit dağlarından kesilen kereste İstanbul'a geldiğinde, kereste kâtibi Ârif Efendi, kimisini boyu, kimisinin eni uygun değildir diye ret ettiğinden, kesim yerinde bulunması için Ârif Efendi evinden alınarak İzmit dağlarına yollandı.

İran'a Sefer Açılması

İran meselesi büyük işlerdendi. İşlerin içyüzünün öğrenilmesi için Kars muhafızından, Şehrizor Valisi'nden, Ömer Paşa'dan raporlar istendi.

Sadrazam konağında yapılan toplantıda Kerim Han üzerine sefer açılması kararlaştırılmış ise de bazı değişiklikler araya girdiğinden tekrar yapılan toplantılarda, vükelâ aynı kararda ısrar eylemiş idi. Bu sırada Devlet-i Aliye'nin Kaynarca Muahedesi'ni hafifletmek gibi büyük bir endişesi olduğu hâlde padişahın azmine halel gelmeyerek, Allah'a güvenip harp ilan olunmuştu. Meclis kararı gereğince Bağdat Valisi Abdullah Paşa'ya Zor Valisi Hasan Paşa'ya, hazırlık için emirler verilmiş Zor Valisi'ne 500 kese akçe gönderilmişti.

Bağdat Valisi'ne yazılan emirde 5.000 nefer asker istenmiş bundan başka Çakır Ahmet Bey, Karahisar Mutasarrıfı Mehmet Paşa, Akşehir Mutasarrıfı İsmail Paşa, Abzulu Aşireti Beyi Hasan Bey'e beş yüzer nefer mir-i süvari; Bozok Mutasarrıfı Mustafa Bey, Rişvanzâde Enver Paşa'nın biner nefer asker vermeleri emrolundu. Millî Aşireti reisinin geçmiş cürümleri bedeli olarak 1.000 nefer ve kapısı halkı; Anadolu, Karaman, Halep, Maraş, Akka, Sivas ve Musul vilâyetleri zeamet ve tımar sahiplerinin o tarafa gitmeleri; Harput, Diyarbakır Malatya, Siverek havalisinden 8.000 nefer piyade temini emrolundu.

Bütün aşiret beylerine emirler yollandı. Mardin, Nusaybin taraflarından 25.000, Rakka ve Malatya'dan 55000 kile Halep'ten 60.000, Musul'dan 29.000 kile zahire alınması ve kerestenin Halep ve Maraş'ta sağlanması, Birecik iskelesinde 150 gemi yapılması emrolundu.

Her taraftan İran üzerine asker yollanması kararlaştığından Kars tarafından gelecek askerin Azerbaycan üzerinden yürütülmesi lazım geldiğinden, Azerbaycan hanlarının İran ile müttefik olup olmadıklarının araştırılması icap etti. Sadrazam, Azerbaycan hanlarına mektuplar yolladı. Bu hanlardan Devlet-i Aliye'nin himayesini niyaz eder yollu cevaplar verildi.

Bundan sonra Rusya'dan el çekip tam olarak Osmanlı Devleti'ne sığınacaklarını, padişah eşiğine bağlılığını sürdüreceklerini ifade ettiler. Padişah, Han'ın cevabından memnun kalarak Azerbaycan Hanı Ereğli Han'a 1.000 altın, bir samur kürk, bir donanmış at, Hüseyin Ali Han'a 2.000, Ahmet Han'a 1.500 mahbup altın, birer samur kürk hediye edildi.

Zilkadenin 17. günü saat yedide Amasya, Merzifon ve Köprü havalisinde deprem vuku buldu. Köprülü oğlu camii ve bazı mescitler yıkıldı, yüz kişi öldü.

Yılın Gelişen Bazı Olayları

Kaptan Paşa'nın Bursa'ya Gitmesi: Devlet-i Aliye, İran seferiyle meşgulken Kırım meselesi yüzünden Rusların harp açması alâmetleri belirdiğinden her tarafta karalarda tedarikât alınırken, denizde de bir taraftan yeni kalyonlar inşasına bir taraftan da tersanenin tamamlanmasına gayret olunmaktaydı. Lazım olan kereste öteden beri İzmit dağlarından getirilirken Domaniç yaylasından getirilirse naklinin kolay olacağı haber verildiğinden Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa işi yerinde görmek üzere yirmi-otuz adamıyla Bursa'ya geçti.

Yenişehir taraflarında eşkıyalık eden Ahmet Bey'i yakalayıp öldürdükten sonra 15–20 gün Domaniç dağlarını incelemiş ve kereste işlerini bir nizama bağlamıştı.

Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi rebiyülevvelin sekizinci günü azledilmiş, yerine Sadaret mektupçusu Süleyman Feyzi Efendi getirilmiş. Gerçi mektupçuluktan birden bire Kethüdalık mertebesine gelmek olağanüstü bir keyfiyet ise de Süleyman Efendi bilgi ve dirayetiyle bu terfiye hak kazanmıştır.

Sadrazam bir iş sahibi kıyafetine girerek rebiyülevvelin on dokuzuncu günü saat iki sularında Defterdar kapısını dolaşmış, Mevkufat Kesedarı'ndan gayrı kimsenin gelmemiş olduğunu görmüştü. Bu ise iş sahiplerinin han köşelerinde sefil olmalarını intaç ettiğinden, bundan böyle memurların sabah saat birde, iş başına gelip saat on buçukta evlerine dönmeleri ve ihmali olanların azilleriyle yetinilmeyip başkaca cezalandırılmaları emrolunmuştu.

Padişah Hazretleri işleri düzletmekle meşgul olduğundan yazlığa çıkma fırsatı bulamayıp, bu yıl rebiyülevvelin yirminci günü Karaağaç bahçesini teşrif ederek bir müddet dinlendikten sonra Beşiktaş sahil sarayını teşrif etmişlerdir.

Uzun zamandan beri medrese köşesinde okuyup mülâzemet devirleri yedi seneye varan ve rüus almaya hak kazanmış olan danişmentlerin imtihanları yapıldı. Yedi-sekiz gün zarfında yüzden fazla danişmendin imtihanları yapılarak imtihanı kazanan otuz kişiye rüusları verildi. Rüus alan hoca efendiler teşekkür için sadrazamın huzuruna girdiklerinde sadrazam bulunan Darendeli Mehmet Paşa, kendi hazinesinden her danişmende yirmişer kuruşluk harçlık ihsan etti ve bu hâl sadrazamlar için âdet hâline geldi.

Mirahor-ı evvel Hacı Mustafa ağa, padişahın teveccühünü hazmedemeyip, büyüklere payelerine göre riayet etmediğinden başka, böyle ikbal heveslilerinin saltanat yakınında bulunması doğru olmadığından azli için cuma günü sadrazam, huzuru hümayuna çağırıldı. Mustafa Ağa'nın vezaret rütbesiyle bir memuriyete memur kılınması, padişahın isteği olduğu sadrazama bildirildi. Sadrazam ağayı hemen huzuruna getirtmek istedi. Ağa yaz kıyafetlerini hazırlamakla meşgul olduğundan ancak ertesi gün gelebileceğini bildirdi.

Bu hâl, padişah fermanına aykırı idi. Çünkü öteden beri vezaret alıp da konağa gidecek olan zevatın kılık ve kıyafetleri sadrazamca temin olunduğundan bu kıyafetler hazırlanmış bulunuyordu. Adam gelmeyince sadrazam hayret etti ve Ağa'ya ikinci defa haber salarak: *"Acele görüşülecek işler vardır."* dedi. Ağa nihayet geldi.

Vezir rütbesi ile Anadolu Valiliği'ne tayini tebliğ edildiyse de Ağa kabulden çekindi ve değiştirilmesini istedi, ısrar etti. Vakit akşama yaklaşmıştı, Namaz için sadrazam abdest almaya kalktığı esnada saraydan sıvıştı. Sadrazam ister istemez olanı biteni padişaha arz etti.

Padişah bu işe öfkelenerek Ağa'nın hemen o gece bir yere sürülmesini ferman etti. Gece Kethüda ve reisülküttap bu iş için sadaret dairesinde kaldılar. Mübaşirler vasıtası ile Ağa'yı Üsküdar'a geçirdiler. Ertesi gün padişah bunu da affederek Ağa'yı Hanya Valiliği'ne tayin ettiyse de Ağa yeni bir istifa göndererek yine değiştirilmesini istedi. Fakat bu azil ve nasplar arasında Ağa'nın akli dengesi bozuldu. Aklı yerine gelinceye kadar Bursa'da oturup sonra Kütahya'ya gitmesi ferman olundu.

Kadı Beyzavî tefsirlerine başlamak: O devrin âlimleri bütün ilimlerin tedrisini tamamlayıp da hayat dersini tamamlayacakları yaklaşınca, yani geçkin ihtiyarlıklarında Kadı Beyzavî tefsirlerine başladıklarından, bitirmeye muvaffak olanlar pek nadir olurdu.

Onun için: *"Kadı Beyzavî'ye başlamak, ölümün yaklaştığına alâmettir."* diye bir inanç yerleştiğinden bazı âlimler Beyzavî okutmaya cesaret edemezlerdi. Yirmi seneden beri Şehzâde Camii'nde Kâdi Beyzavî tefsiriyle meşgul olan Köprülü Halil Efendi tefsiri tamamladığından ekim ayının yirmi sekizinci günü hatim duası yapıldı.

Boğdan voyvodasının cezalandırılması: Boğdan voyvodası Ligor, evvelce Divan-ı Hümayun tercümanı olarak devletin nimetiyle beslenmişken 1768 Haziran/Temmuzunda ordu için kendisine sipariş olunan levazımın tedarikinden kayıtsızlık göstermiş, daha sonra güya esir düşmüş gibi düşmana sığınmış ve üç sene Rus hizmetinde kaldıktan sonra yapılan barış anlaşması ile kendisini yine voyvodalığa tayin ettirmişti. Bu vazifedeyken gizlice Ruslarla temasta bulunduğu anlaşıldığından cezalandırılması için Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşısı Karahisarlı Ahmet Bey'e vazife verildi.

Bu zat münasip surette voyvodayı yanına çağırtıp başını cellada kestirdi. Yerine yine Divan-ı Hümayun tercümanlarından Konstantini Bey voyvoda

tayin edildi.

Sultan I. Abdülhamid'in yaptırdığı imaretin tamamlanması: Valide Camii civarında Sultan I. Abdülhamid'in yaptırdığı imaret, okul ve sebilhane inşaatı tamamlandığından Müneccimbaşı'nın tavsiyesiyle aralığın on dördüncü günü padişah, sadrazam, şeyhülislâm hazır oldukları hâlde dualar yapılarak binalar açıldı. Yapı hizmetinde bulunmuş memurlara hil'atler giydirildi. Binanın kitabesi Baş Hattat Mehmet Esat Yesarî Efendi tarafından yazıldı.

Valide Sultan Camii'nin tamamlanması: Padişah, annesi Rabia Sultan namına İstavraz ile Çengelköy arasına Beylerbeyi Sarayı'nın Hırka-i Şerife Odası yerinde bir cami yapılmasını irade eylemiş ve 1777 Nisanının 3'üncü perşembe günü camiin temeli atılmıştı.

Bu yıl ağustosun cumartesi günü cami tamamlanmış, cuma günü padişah, cuma namazını bu camide kılarak caminin adına Rabia Sultan Camii denmesini emretmiştir. Bu vesileyle tarihçi Enverî Efendi'nin düşürdüğü tarih şudur:

Söyledi züvvâr tarihin işittim Enverî:

Oldu Hakk'a Camii Abdülhamid Han secdegâh.

Mustafa Ağa'nın Düğünü, Saliha Sultan ve Safiye Sultan'ın Vefatı: Mustafa Ağa'nın padişaha hizmetleri olduğundan, kendisine Kapıcıbaşı Kethüdalığı rütbesi verildi. İlaveten padişah, biraderi Sultan, Mustafa'nın evlenme çağına gelmiş kızı Şah Sultan onunla nişanlanmış olduğundan eylül ayının yirmi yedinci cumartesi günü ağa, sadrazam huzuruna çağrılarak evvela Rakka Valiliği tevcih edilmiş ve vezaret hil'ati giydirildikten sonra saraya damat olduğu için bol yenli samur kürk giydirildi.

Birkaç gün sonra, bu Mustafa Paşa uhdesine nişancılık verilerek İstanbul'a yerleştirildikten sonra aralık ayının yirmi dördüncü günü müneccimlerin tayin ettiği mesut bir vakitte, Şah Sultan'a vekâletten Kızlarağası, Damat Paşa'ya vekâleten kapı kethüdası tarafından kasımın 16. pazar günü nikâhları kıyıldı.

Gelin alayı tertip olunarak ata binmiş hâlde sadrazam, şeyhülislâm, vükelâ, ulema, rical, Divan-ı Hümayun hocaları ve kapıcı başı Ağalar, Şah Sultan Hazretlerini, harem-i hümayundan alıp muhteşem alay ile Cebehane, Soğukçeşme ve Şengül Hamamı yoluyla At Meydanı'ndan ve Peykhane

Sokağı'ndan geçirerek Divanyolu'na, oradan Saliha Sultan Sarayı önünden Cağaloğlu Konağı civarında bulunan Saray-ı Sultanî'ye götürdüler.

Ertesi gün Sultan Abdülhamit cuma namazını kıldıktan sonra Şah Sultan'ın sarayını teşrif ederek Damat Paşa'ya, bol yenli samur kürk giydirdi. Damat Paşa da padişah maiyetinde bulunanlara kırk-elli kadar saat hediye etti. İkindiden sonra padişah, Damat Paşa tarafından takdim edilen atına binerek saraya döndü. Arası çok geçmeden, Damat Paşa hakkında yeniden padişahın teveccühü belirerek memuriyeti Rakka Valiliği'nden Aydın sancağına tahvil olundu.

Padişahın kız kardeşi Saliha Sultan, hidropos illetinden hasta olarak Eyüp'teki yalısına tebdil-i hava için taşınmak istedi. Ancak vücudunun arabaya tahammülü olmadığından ekimin 21. gecesi tahtırevanla yalısına nakledildi ise de o gece vefat etti. Haber sadrazama gece saat üçte ulaştı. Ertesi gün naaşı Eyüp Sultan camiine götürüldü. Namazı Anadolu Kazaskeri tarafından kılınarak Eyüp Sultan'a gömüldü.

1698-1699'da Sultan Mustafa'nın Edirne'de doğmuş olan kızı Safiye Sultan'ın yaşı sekseni aşmış olduğu hâlde şiddetli bir nezleye tutularak sekiz gün sonra öldüğünden Süleymaniye Cami-i Şerif'i mezarlığına gömüldü. Kendisinin bırakmış olduğu vakfın gelirlerinden Ayasofya, Sultan Mehmet, Sultan Beyazıt ve Valide Sultan camilerine ders, vaaz ve dua için paralar ayrıldı. Ayrıca iradın fazlasından her yıl Haremeyn'e Sürre ayrılmış ve Lütfi Paşa Mahallesi'nde yeni çeşme yapılarak leziz bir su akıtılmıştır.

Osmanlı - Hindistan Münasebetleri

Hindistan'daki Malibor Hükûmeti'nden, bölgedeki Mecusîlerle savaşmaktan dolayı hazinelerinde para kalmadığından Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmek üzere bir heyet gelmişti. Elçi Hacı Ali, Hint sultanından bir mektup getirmişti. Mektupta daha önce Osmanlı'dan gelen yardım sayesinde düşmana galebe edildiği belirtiliyor yine yardım

isteniyordu. Osmanlı'nın şimdiki durumu müsait olmadığından yardım edilemedi.

1543-1544 yıllarında bazı Hint eyaletlerinin yardım talepleri kabul edilmiş olduğu hâlde buna devam edilmemesi ve sonraki taleplere alaka gösterilmemesi çok teessüf edilecek hususlardandır. Eğer Devlet-i Aliye'nin Hindistan taraflarına dirayetli elçileri bulunmuş ve o büyük kıtada bulunan İslâm devletlerinin korunmasına gayret edilmiş ve Hint ticareti ele geçirilmiş olsaydı, şimdi Hindistan'ın bir hayli yeri Osmanlılar elinde bulunur ve oradaki İslâm devletleri de perişan olmazdı.

Şimdiki hâlde büyük kıtanın üçte ikisi İngiliz Devleti'nin elinde olup yüz milyondan ziyade tebaası vardır. Önce Portekizler, sonra Hollandalılar, Danimarkalılar ve Fransızlar, Ümit Burnu yolunun Vasco de Gama tarafından keşfinden sonra ticaret için Hindistan'a gelmiş ve birçok yerleri ele geçirmişlerdi. Bu tarihten 170 sene önce İngilizler bir Hint kumpanyası kurarak ticarete ve memlekete zaptına başlamışlar ve kısa zamanda rakiplerini oradan uzaklaştırmalardır.

Hâlbuki Ümit Burnu yolu çok uzak ve tehlikeli, kendileri Hristiyan oldukları hâlde Hint devletlerinin hiçbiri o dinde olmadığı hâlde, İngilizler gayret bilgi ve sebat ile o kadar mümbit ve güzel bu büyük ülkeyi ele geçirmişlerdir.

İslâm devletlerinin en şereflisi ve hilafete sahip olmak bakımından bütün Müslümanların yöneldiği yer olan Süveyş ve Basra körfezi gibi kestirme Hint yollarını elinde bulunduran Devlet-i Aliye, İngilizlerin onda biri kadar himmet etmiş olsaydı neler olmazdı.

Necid'de Vehhabîliğin Ortaya Çıkması

Arap Yarımadası'nda Basra ile Mekke arasında bulunan Necid dolaylarında Hz. Ebubekir (R.A.) zamanında "Müseylemetü'l-Kezzab" adında yalancı peygamber çıkmış, yalanları ile ortalığı karıştırmaya kalkmıştı. Şimdi de Mehmet bin Abdülvehhap isimli adam, ehlisünnet yolundan çıkıp dalalet ve bidat yoluna saptı. Bu Abdülvehhap'ın ileri sürdüğü batıl fikirlere inananlara Vehhabî denir. Bu adamın başına topladığı birtakım eşkıya ile Haremeyn üzerine saldıracağı haberleri çıktı. Haremeyn halkı telaşa düştü.

Bu adam Necid dolaylarında dolaşarak birtakım batıl fikirlerle nice Arapları kandırmış ve Deriye ahalisini bütün bütün kendine bağlamış ve Deriye şeyhi Mehmet bin Suud'la beraber Haremeyn'de yapmadığı fenalık kalmamıştı. Onun için Mekke Şerifi'nin telaşı yerindeydi. Mekke Şerifi padişahtan külliyetli yardım isteyerek bu eşkıyayı defetmek teklifinde bulundu. Fakat bu şikâyeti Şerif'ten gayrı Haremeyn halkından kimse yapmadı. Durum, padişaha arz edildi.

İstanbul'da Hicaz ahvaline vâkıf olanlardan alınan bilgiye göre bu eşkıyanın böyle bir şeye kıyam edemeyeceği öğrenilmiş bir taraftan da Bağdat, Şam, Cidde valilerinden durum sorulmuştu.

Padişah da: *"Mesele dikkatle incelensin."* buyurmuştu. Fakat vükelâ bu işi ciddîye almadıklarından sonraları pek büyük bir gaile hâline geldi. Bu sırada Medine-i Münevvere'de de cenk ve cidal eksik olmuyordu. Taraflar arasında vuruşmalar oluyor, hatta atılan tüfeklerden bazı kurşunlar Peygamberimizin sandukasına isabet ediyordu. Bunun üzerine Halep Valisi Ahmet İzzet Paşa askerle Medine üzerine gönderildi. Bunlar ancak Sultan II. Mahmud'un kahramanlığı devrinde ele geçirilip kahredilebildiler. Bu Vehhabîler küçük bir kıvılcım iken vükelânın kayıtsızlığı yüzünden büyük bir ateş olmuştu.

Yahudilerin Selanik ve İzmir Gibi Yerlerde İskân Olunmaları

Lehistan’ın paylaşılması yüzünden etrafa dağılan halktan 150 kadar Yahudi’nin Tuna yalısına gelerek İstanbul’a gelmek üzere oldukları haber alındığında, İstanbul’a çıkarılmayarak Selanik ve İzmir gibi yerlerde iskân olunmaları ferman olundu. Fakat bunların arkası kesilmeyip peyderpey geliş gidişleri devlet erkânını huzursuz kıldığından, İstanbul’a gelmek isteyen Yahudilerin gemilere alınmaması için Tuna kıyılarında bulunan kumandalara emirler yazıldı.

Sınır boylarındaki kalelerin tamiri ve donanmanın teçhizi çok masraf istediğinden bu yıl Şaban ayının sonlarında askere dağıtılacak para da eksik göründüğünden Şıkk-ı Evvel Defterdarı Hasan Efendi, sipahi ve silahtar ocaklarına 400 kese eksik maaş verilmesini bu ocakların ağalarıyla gizlice anlaşmış iken, bu ocak halkından bir kısmı “Başka ocakların ulûfeleri tam verilir de bizimki neden noksan verilir?” diye dedikoduya başladılar.

Bunları susturmak için ister istemez aylıklarının eksiği ödendi ve Defterdar Hasan Efendi Midilli’ye sürüldü.

Kırım’da Gelişen Olaylar

Kırım’a han seçilen Devlet Giray Han, Devlet-i Aliye’ye olan sadakatinden dolayı kendisine padişah ve sadrazamın teveccühü vardı. Aradan çok zaman geçmeden Kırım’dan dört Tatar, yanlarında bir Rus olduğu hâlde İstanbul’a gelip Şahin Giray’ın han seçildiğini arz ettiler ve kendisine menşur ve berat verilmesini istediler. Devlet-i Aliye Şahin Giray’ın hanlığını kabul etmedi, Kırım halkının seçtiği eski han III. Selim Giray Han’ı Kırım’a yolladı. Devlet Giray Han da Rumeli’ye gönderildi.

Kaynarca Muahedesi’ne göre Kırım’ın hür bırakılması yüzünden meydana gelen ihtilaller, Rusya ile Osmanlı arasında bu kadar zahmetle yapılmış olan sulhun bozulmasına sebep olacağı İstanbul’daki Rus elçisine

defalarla ifade olunmuştu. Elçi kâh buna bir çare bulunacağını söyleyerek, kâh aldırış etmeyerek zaman geçiyordu. Bu yüzden yine harp tehlikesi görünüyordu. Katerina'nın Kırım'ı ele geçirmek için bahane aradığı da biliniyordu.

Bu sebeple Devlet-i Aliye; Bender, Akkirman ve Vidin kalelerinin tamiri için adamlar gönderdi. Menziller de yoluna kondu. Bu maksatla görevlendirilen Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarına on ikişer, saray silahşörlerine yedişer, gediklilere beşer, Tatarlara birer at ve tuğralı emir verildi. Gelip gidenlere saat başına yirmi akçe ücret ile at kiralanması buyruldu. Böylece menzilhanelere kuvvet verildi.

Lehistan'ın Bağımsızlığı

Lehistan'ın birçok yerleri paylaşıldıktan sonra Ruslar bu devleti tamamen ortadan kaldırmak için türlü oyunlar çevirmekte idiler. Bu arada Lehistan sefiri İstanbul'a gelmişti. Devlet-i Aliye Lehistan'ın bağımsızlığını tasdik etmişti. Elçi gelişinin üçüncü günü âdet üzere saraydaki ulûfe dağıtılması merasimini seyir ettikten sonra padişahın huzuruna kabul edilmiş bu suretle vazifesi son bulmuştu.

Kırım meselesi yüzünden Devlet-i Aliye'yle Rusya arasında gerginlik hâsıl olduğundan Lehlilerin Devlet-i Aliye tarafına kazanılmaları için Kesriyelizâde Numan Bey, Lehistan'a elçi olarak gönderildi.

Hristiyanlık hakkında kısa değerlendirme

Hristiyan dini muhtelif fırkalara ayrılmış olup başlıcaları şunlardır:

1- Garp, Latin ve Katolik kilisesi denilen ve Roma'daki papanın ruhanî riyasetine bağlı olan mezhep.

2- İstanbul Rum patriğine bağlı Ortodoks veya Şark Kilisesi denen mezhep,

3- Ortodoks Kilisesi'nin bir şubesi olup fakat Rum patriğinin reisliğini tanımayan özel bir patriğe bağlı Ermeni mezhebi.

4- Hiçbir ruhanî riyaset kabul etmeyen Protestan mezhebi.

Osmanlı toprakları üzerinde doğu ve kuzeyde vaktiyle yalnız Rum ve Ermeni kiliseleri olup, bu sebepten Devlet-i Aliye Hristiyan tebaası için yalnız bu iki mezhebi tanımış ve onlara birtakım imtiyazlar ihsan etmiştir.

Şam'da, Bosna'da ve Akdeniz adalarında Latin mezhebine bağlı, bazı tebaa varsa da sayıları pek azdı. Bu mezhebin papazları çok defa ecnebîden olur. Zaten Katolik mezhebine ecnebî nazariyle bakılır; Protestanlık ise buralarda bilinmezdi.

Her yerde özellikle doğu memleketlerinde mezheple milliyet ayrı şey olarak görüldüğünden tebaadan bir kısmının velev ruhanî olsun bir ecnebî hükûmet ile alaka peyda etmesi memleket için zararlı görülür. Papa Devleti, dinî durumunu nüfuz âleti yaparak Avrupa'da pek çok çarpışmaya sebep olmuş ise de asrımızda Papa Devleti sırf ruhanî bir devlet olarak kalmış ve hükûmeti Katolik mezhebinin ruhanî reisliğine inhisar etmiş ve bu manevî bağlantının devletçe korkulacak yeri kalmamıştır. Katolik mezhebine girmiş olan tebaanın o mezhepte bulunan devletlerin zaferine dua edecekleri fikri ise tamamıyla ispat edilmiş bir hüküm değildir.

Çünkü bağlı olduğu devletten hoşnut olan ve onun himaye ve adaletinde rahat yaşayan tebaanın sırf dinî uygunluk dolayısıyla başka devlete meyletmesi pek zordur. Bu sebeple bazı Ermenilerin, Katolik mezhebine girmelerini önlemek için şiddetli davranmak adalete ve basirete uygun değildir. Farzımuhal olarak bu mahzur olsa bile, mahzuru kaldırmanın şiddet tedbirleriyle olmayacağı bilenlere malûmdur. Ancak Hristiyan mezheplerinin bilinmeyenlerinin durumunu Devlet-i Aliye tetkik etmelidir.

Protestanlar İncil ve Tevrat'ın hakikî manasıyla âmili olduklarını iddia edip ibadetgâhlarında tasvirleri ve putları kaldırmış, öteki mezheplerin birçok bidatlerini imha etmiş olduklarından belki asıl kitap ehli onlar iken, bunları Müslümanlar nazarında nasıl başka göstermişlerse, Ermeniler de

kendilerinden ayrılıp Katolik olanları Devlet-i Aliye nezdinde itham etmişler ve sarraflık gibi hizmetlerle büyüklerin huzuruna girerek onları da Katolikler aleyhine kışkırtmışlar ve devlet gazabının alevlenmesine sebep olmuşlardır.

Lakin her şeyde olduğu gibi inançlarla alakalı yasaklama ve zorlamalar, *“İnsan yasağa haristir.”* hükmünce hırsları harekete getirir. Nitekim Ermeniler tarafından vuku bulan aşırı izaçlar ecnebîlerin müdahalesini celbetmiş ve patriğin azline sebep olduğu gibi daha sonraları Katoliklerin ayrı bir millet kılığına girmesine yol açmıştır.

Ermeniler ve Ermeni Meseleleri

Devlet-i Aliye’nin Hristiyan tebaasından olan Ermeniler, Rum ve Katolik mezheplerinden ayrı özel bir âyine mensup bulunup 1630-1631 yıllarına kadar bunların içinde mezhep ihtilafı bilinmezdi.

Böyleyken Frenk rahipleri onların içine girip, gerek İstanbul’da gerek Anadolu’nun bazı yerlerinde bir kısım Ermenileri, Roma’da bulunan Papa’nın ruhanî riyaseti altındaki Katoliklik mezhebine sokmuşlardı.

Rum ve Ermenilerin ruhanî reisleri olan patrikleri Osmanlı topraklarında bulundukları hâlde Katolik kilisesi yabancı bir ruhanî reise tabi olduğu ve batı memleketlerinin çoğu bu mezhepte bulunduğu için Devlet-i Aliye tebaasından bir grubun böyle bir ecnebî kiliseye bağlanmalarında fesat görüldü. Ermeni cemaatine mensup oldukları hâlde, Katolik olanlara asıl Ermeniler düşman olduklarından hakkında isnatlar başlamıştı. Bu durum Sultan IV. Murad’a arz olunduğunda tebaanın böyle ifsadına cür’et edenlerin cezası verilmişti.

1734-1735 yıllarında bu olay tekerrür ettiğinden Hekimoğlu Ali Paşa’nın sadareti zamanında bu hususun zararları göz önüne alınarak bu tayfadan bir kaçı idam edilmiş ve Ermeni patriklerine emirler verilerek Katolik dinine girenlere kürek cezası vermeleri emrolunmuştu. Fakat bir müddetten beri bu

emre uyulmamaya başlanmış, tebaadan bazı zenginler Katolik mezhebine girmiş ve onların yardımıyla Katolik papazları Papadan aldıkları beratlarla köy kent dolaşıp birçoklarını kandırarak Katolik yapmaya başlamışlardı. Oysa evvelce Ermeni patriklerine verilmiş olan emirlerde Katolik mezhebine girenlerin cenazelerinin kaldırılmaması yazılmıştı.

Bu sırada zuhur eden veba salgınında Katolik cenazelerinin kaldırılmasına Ermeni patrikleri mâni olduklarından, Katolikler bunun sırrını ve sebebini söylemeksizin, cenaze kaldırmak üzere kendilerine mahsus Patrik tayin olunmasını Bâb-ı Âli'den rica ettiler. Bunun üzerine kabinede durum görüşülmüş ve Reissülküttap Ömer Vahit Efendi aşağıdaki raporu sunmuştu:

"Devlet-i Aliye Hristiyan tebaasının çoğu Ermeni taifesi olup kendilerine Ermeni denmesinin sebebi, eskiden sakin oldukları Azerbaycan bölgesindeki Ermeni kasabasından gelmiş olmalarıdır.

O bölgenin o sıradaki hâkimi Ermen ismini taşıyordu. 1200 yılına gelinceye kadar Küçük Ermenistan, Antakya, Van, Erzurum, Sivas eyaletleri ve Büyük Ermenistan Azerbaycan tarafları müstakilen mülkleri olup, Selçuk sultanlarından Süleyman Gıyasüddin zamanında bu memleketler istila edilmiş, hükümdarları yakalanmış ve kendileri tebaalığa kabul edilmişlerdi. Sonraları IV. Murat zamanına kadar bu taifenin mezhepleri başka Hristiyanlardan ayrı ve tek mezhep idiler.

Kendi hallerinde yaşar, sade bir taife oldukları hâlde, Avrupalılar Devlet-i Aliye'de fesat çıkarmak için, nasıl Ruslar, harp esnasında Rumları ifsat etmekten faydalanıyorlarsa Frenkler de Ermenileri Katolikliğe alarak hem kendi nüfuzlarını artırmak hem de Osmanlı ülkesinde fesat çıkarmak isterlerdi. Bu yüzden zuhur eden isyanlar katl ile tedip olunmuşlardır.

Hâlen Ermenilerle Katolikler birbirlerinin kestiğini yemezler ve birbirini öldürmeyi sevap sayarlar. Asıl Ermeniler Devlet-i Aliye'nin zaferine dua ederlerken, Katolik olan Ermeniler Frenklerin zaferini temenni ederlerdi. Az zaman önce Rus seferi esnasında, Ruslarla Rumlar arasında görülen durumlar bu iddiamızın delilidir.

Atalarının âyinine sadık kalan Ermeniler tarafsız olduklarından Devlet-i Aliye'ye sadakat gösterirler. Ama Katolik mezhebine giren Ermeniler Avrupa'da kilise satın alarak zenginleri, yakınlarını terbiye etmek için o kiliseye gönderirler. Başlarına şapka ve Frenk elbisesi giyerek terbiyelerini

bozduktan başka sarraflık ve bezirgânlık bahanesiyle rical ve kibarın evlerine intisap ederek devlet sırlarını çalmaya uğraşırlar.

Bu taifeden olanlar öldüklerinde mallarını, papalar zaptederler ve her sene topladıkları bin keselik parayı Frengistan'a yollarlar. Bunlara yüz verilirse, Allah etmesin, Rumeli ve Anadolu'da bulunan Hristiyan tebaa bütün Katolik olacaklardır."

Reisülküttab'ın bu raporunu sadrazam, padişaha sundu. Padişah da bir irade çıkararak Ermeni tayfasını iğfal edenler, kim olursa olsun, tedip edilmek üzere Ermeni patriğine bir buyruk yazıldı. Katolik ölülerinin meydanda bırakılmayarak "üslûb-ı hakimane" ile defin olunması da tembih edildi.

Sadrazam Paşa'nın Azli

Sadrazam Darendeli Mehmet Paşa sadrazamlıktan önce dakikası dakikasına iş bitirdiğinden, şöhretine binaen Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı'ndan birden bire Sadrazam Kethüdalığı'na, az sonra da Sadaret'e getirilmişti. Fakat kendisinden umulan hizmeti göremediği gibi, hazinedarının sözlerine kanarak padişahın teveccühünü uzaklaştıracak hareketlere giriştiğinden azl edilerek Bozcaada da oturmaya mecbur edildi. Yerine Yeniçeri Ağası olup dürüstlükle hizmet eden Mehmet Ağa sadarete getirildi. Bu husustaki hatt-ı hümayun şöyledir:

"Sen ki vezir-i azam ve vekili mutlakım Mehmet Paşa'sın, selefin Mehmet Paşa'nın tamahı gevşeklik ve yavaşlığı devletin işlerinin gecikmesine sebep olduğu gibi, hazineden ve akrabası vazifeleri olmayan işlere müdahale ederek rüşvet aldıklarından azli icap etti. Senin barışta ve savaşta şöhretin mesmu-ı hümayunum olduktan başka iki defa Yeniçeri Ağalığı'nda rıza-yı hümayunuma uygun hareketlerin bence malûm olduğundan Allah'ın izniyle bundan böyle de dinine ve devletine hayırlı şeriat ve kanuna uygun

hareketlerde bulunacağından seni seçtim ve bu büyük vekâlet ile mümtaz kıldım, göreyim seni.

Askerin, sivilin, taşraların, vezirlerimin ve devlet ricalimin hallerine vâkıf olduğundan Allah'ın emaneti olan tebaamın zulümden korunmasına, herkesin istidadına ve hakkına göre vazifelendirilmesine ve özellikle en mühim işlerden olan cephane, tophane, tersane ve baruthanelerin eksiklerinin tamamlanmasına gayret edesin. İstanbul'un ve seferlerin muhtaç olduğu zahirenin toplanmasına, sınır boylarının cihazlanmasına, İsmail, Kırım ordularının tanzimlerine dikkat ve erbabı ile danışarak işleri göresin. Hak Teâlâ işlerinizi her hâlde tevfika mukarin eyliye. Âmin."

Mehmet Paşa'nın mazisine bakılırsa kendisinden iyi hizmetler beklenirdi. Lakin selefi Darendeli Mehmet Paşa'nın sadaret bahsinde söylenen sebeplerden onun da bu muazzam sadaret yükü altından yüz aklığıyla çıkamayacağı belli idi.

Kırım'ın Durumu

Kırım halkına yardım için Devlet-i Aliye harbi tercih ederek İsmail taraflarına külliyetli asker gönderdikten başka denizden de Canik muhassılı Hacı Ali Paşa kumandasında 40.000 asker ve kırktan fazla gemi ile Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa gönderildi.

Bahar geldiğinde Donanma-yı Hümayun tersaneden çıkıp Karadeniz'e gitmek üzere muvafık hava beklemek için Beşiktaş önünde demirledi. Lakin politik hava değişti. Vükelâ harbi göze alamaz oldular. Çünkü Ruslar; "Devlet-i Aliye Kırım'a asker gönderirse barış bozulur." diye iddialarda bulundular. Kırım seraskeri ve kaptan Paşa Kırım'a yaklaştıklarında Rus generaline yumuşak bir eda ile mektup yazarak Rus askerinin harpsiz Kırım'dan çıkarılmasını teklif ettiler.

Bu sırada Devlet-i Aliye'yi Leh meselesinden dolayı harbe teşvik eden Fransız elçisi bu defa harbe mâni olmak için elinden geleni yapmaya

başladı. Bu hâl Devlet-i Aliye'yi tereddütte bıraktı. Hatta bu sırada Rus elçisi harbi ima ile memleketine döneceğini ifade edince Devlet-i Aliye vükelâsı onun gitmesine mâni olmaya çalıştılar. Devletin bu tereddütleri Rusların cesaretini artırdı ve Kırım'a bir kat daha yerleşmesine ve orada para kuvvetiyle ve türlü türlü vaatlerle halkı kandırarak tahakküme başladılar.

Bu sırada Rusya'nın içişleri de karışmış ve Katerina bile harbe taraftar olmamıştı. Lakin bunu belli etmeyerek harp tedarikine başladılar. Bir taraftan da türlü hilelerle harbi önleyecek teşebbüslere giriştiler. Ne fayda ki o vaktin Osmanlı vükelâsı içinde Rusların hilelerine vâkıf bir zat yok idi. Olsa bile vükelâ arasında anlaşma yoktu. Elçiler de türlü türlü telkinlerde bulunuyorlardı. Böylece kimse mesuliyet almıyordu. Ruslar bütün bu durumlardan çok faydalandılar.

Rusya ile İlişkiler ve Donanmanın Karadeniz'e Çıkması

Fransızların evvelce Devlet-i Aliye'yi harbe teşvik ederken bu defa; anlaşmayı telkin etmesinin sebebi şuydu: Bir müddetten beri Ruslarla İngilizler arasındaki anlaşmayı Fransızlar çekemiyor ve bunu bozacak bir sebep arıyorlardı. Bir taraftan da Amerika meselesinden dolayı Fransa'yla İngiltere arasında harp vardı. Bu sebeple Fransızlar, Rusların kendi aleyhlerine hareket etmelerinden endişe ederek Ruslara bir cemile göstermek istiyorlardı. Katerina'nın arzusuna uyarak evvela Osmanlıların harp açmasını önlemeye çalışıyorlardı.

Bu sırada Avusturya ve Prusya devletleri arasında da harp zuhur ettiğinden, Avrupalıların Kırım işine müdahale edecek vakitleri yoktu. Her birisi Rusları kendi tarafına çekmek için Kırım işinin bir an evvel bitmesini ve Rusların serbest kalmasını isterlerdi. İşte Avrupa'nın bu karışık durumu Rus-Osmanlı münasebetlerine tesir ediyordu. Böylece Devlet-i Aliye

vükelâsı bir karara varamadıklarından kaptan Paşa Beşiktaş önünde muvafık hava bahanesiyle bekletilmekteydi. Havanın muhalefeti, Allah'ın işi, kırk günden fazla sürdüğünden asker ve mühimmat dolu gemilerin bu kadar müddet beklemesi herkesi şaşırtıyordu.

Bu sırada Medine ahalisinin büyüklerinden olup bu sırada İstanbul'a gelmiş olan Buharî hafızı Ebuttayyip Efendi altı-yedi arkadaşı ile beraber Hırka-i Şerife Odası'na çağrılarak, *Buharî-i Şerif* okutulmasına başlandı. Rivayet olunduğuna göre Sultan Abdülhamit zaman zaman *Buhari-i Şerif* dinlemeye gelip Peygamber'in temiz ruhuna salavat hediye eder ve dua eyler imiş. Henüz *Buharî* okunması yarıya gelmeden bir Peygamber mucizesi zuhur ederek muvafık rüzgâr esip Donanmayı Hümayun denize açıldı.

Kaptan Paşa donanmayla Sinop'a varıp Serasker Paşa'yla görüştükten sonra birlikte Temmuz'un 27. günü denize açılarak uygun rüzgârla bir gün zarfında Kırım'ın Soğucak ve Anapa mevkilerine vardılar. Aldıkları talimata uygun olarak Rus generaline şu mealde bir mektup yazdılar:

"Tatarlar serbest ise Rus askerinin Kırım'da ve donanmasının Karadeniz'de bulunması lüzumsuzdur. Eğer bizi Tatarlar davet ediyor derseniz bütün Kırım halkının ve sultan ve emirlerinin temsilcileri İstanbul'a gelip sizden ve Şahin Giray'dan şikâyet ve İmam-ı Müslimîn olan padişahtan istimdat etmişlerdir.

Onların kurtarılmasına memur olarak padişah tarafından asker ve donanma ile gönderilerek üzerinize varmak üzereyiz. Fakat Devletimizin maksadı barış olduğundan size top ve tüfek atmayız. Fakat yanaşacağımız yerlerde ve su alacağımız mahallerde mümanaat vaki olursa meydana gelecek istenmeyen şeylere siz sebep olursunuz.

İslâm askeri Rus hudutlarını geçmeyecektir; fakat İslâm memleketlerinden olup şeriata göre hilafet toplumuna manevî bağlantıları şüphesiz olan Dindar Tatar halkının ülkesine barış için girmemiz sulhu bozmaz."

Mektubu götürenler Kırım'a vardıklarında: *"40 gün karantina beklemek lazımdır."* diye cevap verildiğinden, su almak için Kırım'ın ne tarafına yanaşılsa Rusların karşı koyacağı ve zorla su almaya kalkışılsa harbe sebep olacağı malûm olduğundan, Serasker ve Kaptan Paşalar İstanbul'a mektup yazarak kesin bir emir verilmesini istediler.

Bunun üzerine kesin ifadeli bir ferman gönderildi. Buna göre; Doğru Kırım'a veya Tasman'a geçilip Ruslar tarafından taarruz edilmezse bir mahalde ordu kurulacak ve uyanık olarak beklenecek. Ruslar taarruz ederse katiyen çekinmeden barışı Rusların bozduğu bilinerek Allah'a tevekkül ve Peygamber'in ruhaniyetine sığınılarak mahallin fethine girişilecekti.

Bu ferman varana kadar deniz mevsimi geçer gibi olmuştu. Osmanlı ordusu Kefe'ye vardıklarında Rus donanmasına tesadüf ettiler. Ruslar dost gibi görünerek Donanma-yı Hümayunun arkasından geçip gittiler. Donanmayı Hümayun Kefe önlerine gelip, asker ihracına elverişli bir yer aramaktayken Ruslar vebayı bahane ederek Kırım'a çıkmanın tehlikeli olacağını beyan ve keyfiyetin üç konak ileride bulunmakta olan generallerine bildirilmesi lazım geleceğini söylediler.

Bu sırada güz mevsiminde mutat olan Kestane karası fırtınası çıktı. Donanma Kefe'den ayrılıp, Sinop limanına girmeye mecbur oldu.

Henüz Kırım'ın muhtariyeti hazmolunmamışken Rus ticaret gemilerinin bütün Karadeniz'e yayılarak İstanbul önünden gelip geçmeleri İslâm milletine gayet ağır geldi. Ruslardan intikam almak hırsı şiddetli olduğundan donanmanın böyle harp etmeden dönmesi İstanbul'a dedikoduyu mucip olmuş, hatta iki kalyoncu neferi Rus elçisini öldürmek üzere saldırdıklarında Kaptan Paşa tarafından tedip olunmuşlardı.

Buna ilaveten Ruslar Eflak ve Boğdan beyliklerinin hiçbir bahaneyle azledilmemelerini teklif ettiklerinden bu da Devlet-i Aliye'ye giran gelmekle gerginlik artmış, harp belirtileri görünmüştü.

Devlet-i Aliye iskelelerinde bulunan bütün Rus ticaret gemileri zaptedilmişti. Bu esnada Katerina, İran Şahı Zend Kerim Han ile muhabere edip Ruslar Rumeli'den Kerim Han Anadolu'dan Devlet-i Aliye'ye saldırmak üzere ittifak etmişlerdi. İşte bu ittifak Katerina'nın cesaretini artırmıştı.

1779-1780 senesi olayları

Rusya ile Aynalıkavak Senedi'nin Tanzimi

Fransız elçisinin aracılığı ile Abdürrezzak Bahir Efendi, Aynalıkavak'ta Rus elçisi ile görüşerek ihtilaf konusu olan maddeler teker teker ele alınmıştır. Ruslar Şahin Giray'ın kaydı hayat şartıyla Kırım Hanı olmasını istiyorlardı. Devlet-i Aliye ise bunun altında gizli olan mahzurlardan çekiniyordu. Birkaç ay zarfında müzakereler neticesinde Aynalıkavak'ta iki tarafın kabul edebileceği bir senet tanzim olundu. Bu senet Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı maddelerini açıklığa kavuşturmaktan ibaretti.

Devlet-i Aliye'yi içten ve dıştan barışa zorlayan birçok sebepler bulunduğundan ve bu senet de devletçe kabul edilebilir görüldüğünden vükelâ arasında görüşüldükten sonra padişah huzuruna arz edildi. Muharremin onuncu günü sadrazam konağında Umûmî Meclis toplanıp bu senet herkese okundu. Sonra sadrazam:

"Vezirler, rical, ocak ağaları, şeyhülislâm bu maddelerde günün şartlarına göre şeriata ve saltanatı seniye kanununa zıt bir şey var mıdır bildirilsin ve herkes bildiğini söylesin." diye hazır olanlara hitap etti. Orada bulunanlar:

"Bu senet Kaynarca Antlaşması'nın hafifletilmesinden ve açıklanmasından ibarettir. Gerçi Kırım'ın serbestliği ve Şahin Giray'ın hanlığı tasdik ediliyorsa da Ruslar da Özükırı meralarını, Devlet-i Aliye'ye iade ve Eflak ve Boğdan hakkındaki aşırı iddialarından feragat ettiklerinden ve Devlet-i Aliye'yi harp hazırlığından vareste kılacağı için zamanın icabına uygundur." dediler. Hatta bu senedi hazırlayan zatı takdir ettiler ve padişaha dua ettiler.

Bunun üzerine Devlet-i Aliye murahhası ile Rus elçisi tersane bahçesinde Nevruz günü buluşup imzalı vesikaları mübadele ettiler. Ertesi gün murahhas efendi, sadrazamın huzuruna çağırılarak bol yenli samur kürk giydirildi. Maiyetinde mükâleme kâtibi olarak bulunmuş olan Beylikçi Mehmet Hayri Efendi'ye ve divan tercümanına birer erkân kürkü giydirildi.

Rus elçisi, sadrazam konağına davet edilip süslü at gönderilerek, iskeleden Çavuşbaşı tarafından karşılanarak sadrazam huzuruna çıkarıldı. Sadrazam kendisine bir erkân samur kürk ve bir donanmış at hediye etti.

Ertesi günü bu işe aracılık yapmış olan Fransız elçisine de ikramda bulunuldu. Bu suretle barış perçinlenmiş olduğundan toplanmış ve toplanmakta olan asker evlerine gönderilerek şevketlü padişaha dua etmeleri ilan olundu. Abdürrezzak Bahir Efendi, bu hizmetine mükâfat olarak reisülküttap nasbolundu.

Senetlerin mübadelesinden birkaç ay sonra Rusya tarafından tasdik edilen anlaşma metni geldi. Eski âdet gereği, Gümrük Emini tarafından hazırlanan elli kadar üçer çifte ve çavuş başının yedi çiftesiyle Rus sefiri Tophane iskelesinden beri tarafa geçirildi. Bâb-ı Âli'de tasdiknameler mübadele edildi.

Senetlerin mübadelesi sırasında Şehzâde Süleyman'ın doğumu vuku bulduğundan Katerina, bu doğumu bir hayır alâmeti addederek Şehzâde'ye elmasla murassa bir çelenk ve bir tulum siyah tilki gönderdi. Rus sefiri bu hediyeleri sadrazama takdim etti. Bunun üzerine sefire alâ samur kürk, oğluyla on beş kişilik maiyetine kakım kürkü ve hil'at giydirildikten sonra, sadrazamın donattığı at ile kendi yerine gönderildi. Abdürrezzak Efendi ile mükâleme kâtibi Hayri Efendi'ye samur kürkler ve teşrifatçı müverrih Enver Efendi'ye kürk giydirildi.

Bazı yabacı tarihlerinin yazdığına göre, bu anlaşmadan Katerina pek memnundu. Çünkü harp etmeksizin Kırım hakkındaki emeline kavuşmuştu. Padişaha ve vükelâsına ağır hediyeler takdir ettikten başka İstanbul'daki sefirine mükâfat olarak bin kölesiyle bir çiftlik vermiş, Fransız elçisine bir nişan ve elli beş bin rublelik hediye ve altı bin ruble maaş tahsis etmiştir. Katerina'nın esas maksadı Şahin Giray'ı yerinde tutmak olduğundan anlaşma ile onu temin etmişti. Bu suretle Kırım'da istediği fesadı çıkarabilecekti.

Fransızlar da memnundu. Çünkü bu suretle Rusya'yla İngiltere'nin arasını açmışlardı. Böylece gerek Kırım ve gerek Lehistan işlerinde durum Katerina'nın istediği gibi gelişmişti.

Aynalıkavak Senedi'nin metni:

1. Madde: Küçük Kaynarca'da aktolunan ebedî barış ahitnamesine bu vesika da kelime kelime yazılı sayılacaktır. İki büyük Devlet arasında barış ve iyi komşuluk bozulmayacak ve ebedî olarak yürürlükte kalacaktır. Bu muahedeye uymayan veya zararlı olan şeyleri iki tarafın tebaasından kimsenin yapmasına cevaz verilmeyecektir.

2. Madde: İki devlet arasındaki dostluk icabına göre Tatarlar serbest olarak kendi reyleriyle hanlarını seçecekler. Bu husustaki belgeyi özel ulak ile Devlet-i Aliye'ye bildirecekler ve bunda padişahın Müslümanlar İmamı ve Müminler Halifesi olduğunu açıkça kabul edecekler ve şeran takdis edilmesini istida eyleyecekler. Bunların diyanetlerini icra hususunda Rusya hiçbir muhalefet etmeyecek. Devlet-i Aliye de Tatar hanlarının devlet idaresinde istiklâllerine müdahale etmeyecektir. Hanlık münhal olduğunda Tatar kavmi bu makama serbest reylerle yeni hanlarını seçecek. Devlet-i Aliye ve Müslümanlar Halifesi buna takdis belgesinin verilmesinde hiçbir güçlük çıkarmayacaktır.

Kaynarca'da aktolunan muahedeye göre Devlet-i Aliye bütün Tatar kavimlerinin dünyevi işlerine hiçbir suretle müdahale etmeyecektir. Tatarlar konusunda bu muahedede ön görülmemiş olan bir hâl zuhurunda iki devlet dostça muhabere etmeksizin hiçbir teşebbüse girmeyeceklerdir.

Avusturya'nın Prusya'yla barışı

Bavyera hükümdarı evlat bırakmadan öldüğünden bu memleketin veraseti hususunda Avusturya ile bir kısım Alman kralları arasında ihtilaf çıkmış, Almanlar Nemçe'nin tabiî düşmanı olan Prusya Devleti'ne başvurmuşlardı. Prusyalılar, Almanya'ya hâkim olmak ve Bavyera'yı Nemçe'ye kaptırmamak için Nemçe'ye harp açmışlar ve dört yüz bin kişilik bir kuvvet toplamışlardı.

Katerina Alman işlerine müdahale etmeyi fırsat bildiğinden ve Nemçe Devlet-i Aliye'yi Rusya aleyhine kışkırttığından Prusya'yı destekliyordu. Nemçeliler bu durumda Fransa ve İngiltere'nin tavassutunu istediğinden murahhaslar barış müzakerelerine başlamışlardı. Bu sırada Aynalıkavak Tavzihnamesi'nin imzalandığı haberi geldiğinden Nemçelilere bıkkınlık geldi, birçok isteklerinden vazgeçtiler ve barış akt edildi.

Süveyş'te Ecnebî Gemileri

Haremeyn'in asayişini korumak için Süveyş denizinde ecnebî gemilerinin Cidde iskelesinden öteye geçmeleri yasaktı. Süveyş denizinde yabancı gemilerin fazlaca dolaşmaları ve Mora eşkıyası, Devlet-i Aliye'yi meşgul ediyordu.

Yedi-sekiz sene önce Mısır emirlerinden olup Devlet-i Aliye'ye isyan eden Ali Bey zamanında Habeş sahilinden Süveyş'e gelmiş olan bir İngiliz kaptanı, bazı hediyeler vererek gemisini Süveyş iskelesine bağlamak için izin almıştı. Diğer ecnebîler de bu izinden faydalanarak Süveyş iskelesine gelmeye başlamışlardı.

Ali Bey'in halefi, gümrük vergisinden faydalanmak için ecnebî gemilerinin gelmesine göz yumuyordu. Ecnebîler bununla da yetinmeyerek Süveyş'te bir han yapmaya başladılar. Bu durumu haber alan Devlet-i Aliye, İngiliz elçisine durumu bildirdi. İngiltere'nin buna mâni olmasını, aksi takdirde, yakalandıklarında korsan kabul edilecekleri ve hapsedileceklerini; mallarına ve gemilerine el konulacağı bildirildi.

Yurt İçindeki Bazı Gelişmeler

Şehzâde Süleyman'ın Doğumu: Seferin 28. Çarşamba gecesi saat üçte padişahın bir şehzâdesi dünyaya gelmiş ve Süleyman adını almıştı.

Bu hususta tebaanın tekellüfe düşmemesi ve herkesin saltanata dua etmesi için bu doğumun müjde ve ilan olunması ferman edildi. Medreselerde okuyan danişmentlerin sevindirilmesi için sadrazam ve şeyhülislâm taraflarından kırkar, kazaskerler tarafından dörder ve İstanbul Kadısı tarafından birer mülâzemet yazılmasına ruhsat verildi.

Şehzâde Sultan Mehmed'in saçı uzayarak tıraş olma vakti geldiğinden bu ayın beşinci günü padişah Hazretlerinin berberbaşısı bu hizmetle müşerref edildiği sadaret makamına bildirildiğinden, sadrazam tarafından, Şehzâde'ye donanmış bir Midilli atı, maiyetine ve berberbaşıya on bir kese akçe, bir samur kürk ve bir süslü at hediye edildi.

Aynı ayın on beşinci gecesi destereciler başında bir berberde çıkan yangın yirmi dört saat sürmüş, çok zayiat olmuş, birçok kimseler açıkta kalmış olduğundan bunlara padişah tarafından toplu yardım verildi.

Beş-altı gün sonra Kalıpçılar Köşkü'nde yine bir büyük yangın çıktı. Padişah ve vükelâ yangın yerine gittilerse de sabaha kadar söndürülemedi. Arkadan Küçükpazar civarında yine büyük bir yangın çıktı.

Darüssaade Ağası Beşir Ağa, işleri arapsaçı gibi karmakarışık ettiğinden azledilerek Mısır'a gönderildi. Yerine uzun müddet Medine'de Harem-i Nebevî hizmetinde bulunmuş olan Cevher Ağa tayin edildi.

Seyyit Mehmet Efendi'nin Sadarete Yükseltilmesi

Küçük Kaynarca Muahedesi devlet şanının kaldıramayacağı büyük bir yük olduğundan, bundan kurtuluş mülkî ve askerî işlerin iyi nizama

sokulmasına ve devletin kuvvetlenmesine bağlı olduğundan, Sultan Abdülhamit buna bir çare bulabilecek sadık bir vezir bulma ümidiyle sık sık sadrazam değiştirmeye mecbur olmuştu. Fakat Allah'ın hikmeti, kim sadarete geçirilse bir tedbire muvaffak olamıyor ve kendisinden büyük hizmetler umulan zatlar bu mevkie getirilince bir iş göremiyorlardı.

Sadrazam Mehmet Paşa'nın Yeniçeri Ağası iken yaptığı hizmetlere bakan herkes onun sadarette muvaffak olacağını umuyordu. Bu ümit gerçekleşmediğinden başka, onun sadaretinde pek çok yangın çıkmış, İstanbul'un dörtte biri yanmış olduğundan dedikodu artmıştı. Kaldı ki kendisi ümmî olduğundan devlet sırlarına dair olan hatt-ı hümayunu başkaları okuyor ve sırlar ifşa ediliyordu.

Nihayet kendisinden mühr-i hümayun geri alındı. Yerine padişah silahtarı Seyit Mehmet Efendi sadarete yükseltildi. Bu zat "Kara Vezir" diye meşhurdur. Bir müddetten beri padişahın hususi hizmetinde liyakat gösterdiğinden sadarette de başarılı olacağı umulmuştur.

Hakkında hatt-ı hümayun şudur:

"Siz ki müstakilen vezir-i azam ve vekil-i mutlakımsınız. Sizi ve işlerinizi, güçleri kolaylaştıran Cenab-ı Hakk'ın tevfikine emanet ettikten sonra malûmunuz ola ki selefiniz ümmî olmak dolayısıyla devlet sırlarını ihtiva eden hatt-ı hümayunlar zarurî olarak yabancı ellere geçmiştir. Bu şekilde sırlarını ecnebî eline geçmemesi lüzumu aşikâr olduğundan siz ki kendi elimle yetiştirdiğim ve itimadımı haiz olansınız, her bakımdan, zatınıza güvenim olduğundan en büyük emanet olan sadaret makamını istiklâl ve istihkak ile size tevdi ediyorum.

Size ihsan-ı şahanem olan bu istiklâl keyfiyeti sözden ibaret olmayıp fiilen de icrası iradem olduğundan hiçbir şeyden çekinmeden denenmiş olan sadakatinizle istiklâl üzere çalışmanıza tam iznim vardır. Cenab-ı Hak kudümünüzü uğurlu eylesin, tevfikini size yakın eylesin."

Yeni sadrazam tayinlere başladı. Sekiz gün sonra vezirlik tevcihine başlayarak vezirlerin çoğu yerlerinde ipka olundu. Trabzon Valiliği Çerkeş Hasan Paşa'ya Erzurum Valiliği Dağıstanlı Ali Paşa'ya verildi. Eski sadrazam Darendeli Mehmet Paşa ile bir evvelki sadrazam Mehmet Paşa'nın ricaları kabul edilerek Darendelinin kendi memleketinde ve Mehmet Paşa'nın Gelibolu'da oturmalarına izin verildi.

Daha sonra sadrazam, Sadâbâd’a gidip top ve kumbara talimi yaptırarak zabitlere hil’atler giydirmiş neferlere beşer kuruş ihsan ederek silah talimine askeri teşvik etti. Padişah askerlik işlerine sadrazamın böyle gayret ettiğini duyunca ona şu takdirnameyi gönderdi:

“Çırağı hasım, nizam-ı devletim ve eşsiz vezirim.

Allah’a şükür sadarete teşrifinden beri devletim nizam bulduğundan size olan hayırlı duam Allah nezdinde makbuldür. Hemen Cenab-ı Hak her işinde başarı ihsan edeceğine şüphem yoktur. Bugün Sadâbâd’ta teşrifiniz malûm olduğundan kader ve şanını yükseltmek için vücud-ı ahanemi korumaya mahsus olan kürklerimden bir siyah tilki kürkümü odabaşıyla gönderdim. Kürkü giyerek bana hayır dua eyle. Seni, koruyucuların en hayırlısına, bütün tebaamı sana emanet ederim.”

Sadrazam bu sıralarda cami imaretlerine birçok şey ilave ederek ve ekmeklerini has ekmeye yükselterek halkın hayır duasını almıştı. Sadaret mevkiinde geceyi gündüze katıp işleri iyi görmeye gayret ettiğinden padişahın teveccühü artıyordu.

Aşağıdaki hatt-ı hümayun bunu gösterir:

“Benim vezirim, Hak Teâlâ’ya malûmdur ki bütün işlerinden ve Devlet-i Aliye’ye olan hizmetlerinden memnunum ve müteşekkirim. Özellikle biri malları zamanında tahsil, tediyatı muntazam icra hususundaki dikkatin, makbul-i hümayunum olduğundan sana has kürklerimden bir samur kürk, mücevher kabzalı bir hançer gönderdim. Göreyim seni, devletinin bütün işlerini tam bir istiklâl ile idare et, İnşallah her hususta hayra muvaffak olursun.”

1780 SENESİ OLAYLARI

Rus Ticaret Gemilerinin Boğazlardan Geçişlerinin Tanzimi

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerinin boğazlardan gelip geçmeleri ve her türlü malı taşımaları, Devlet-i Aliye'nin bütün sularında ticaret yapmaları kabul edilmişti.

Buna dayanarak Ruslar yasak olan ve olmayan zahire ve eşyayı Kırım'ın ve bütün Karadeniz kıyılarının bütün zahirelerini ele geçirebileceğinden ve İstanbul'u geçindiren zahire ithaline de zarar verecekleri aşikâr olduğundan, muahedenin bu noktasında ittifak edilememiş ve bu hususların sonra müzakere edileceği kaydedilmişti.

Antlaşma metinlerinin mübadelesinden sonra Rusların Akdeniz'e gitmek üzere İstanbul'a ayrılan zahireyi taşıyan gemileri geldiğinde durdurulmuştu. Rus elçisi sulh namede ticaret serbestîsine işaret ederek gemilerin geçmesinden ısrar ettiğinden zarurî olarak müsaade edilmişti.

Bu esnada reisülküttaplığa getirilen Halil Hamit Efendi bu serbestinin Devlet-i Aliye'ye zarar vereceğini ve İstanbul zahiresi başka yere götürülüyor diye dedikoduya sebebiyet vereceğini sadrazama ve şeyhülislâma bildirmişti. Netice olarak Rus elçisine ve aracılık yapan Fransız elçisine İstanbul'a mahsus zahirenin başka yerlere taşınmasının mümkün olmayacağı bildirilmişti.

Nihayet Fransız sefirinin aracılığı ile Rus gemilerinin kendi mallarını şerbetçe taşımaları ve İstanbul'a lüzumlu olmayan malların geçirilmesine de Devlet-i Aliye'nin mâni olmaması kararlaştırıldı.

İngiltere-Fransa Savaşı, Tarafsız Devletlerin İttifakı ve Osmanlı Devleti

İngilizlerin Amerika'da elinde bulunan eyaletleri ticarî konularda bağlı bulundukları devlet olan İngiltere'den şikâyetlerine bir cevap alamadıklarından kırgın bulunuyorlardı. Fransızlar bunu fırsat bilerek halkı isyana teşvik ediyorlardı. Bu suretle başlayan isyan 1773-1774 yıllarında şiddetlenmiş nihayet halk İngiliz uyruğundan çıkıp bağımsız hükûmet kurmaya karar vermişlerdi.

İngiltere donanma ve asker göndererek isyanı bastırmaya uğraştıysa da Fransızlar top, mühimmat ve uzman göndererek isyancılara yardım ediyorlardı. Amerikalılarla İngilizler arasında şiddetli bir harpten sonra Amerikalılar bağımsızlığını ilan etmişlerdi. Bu cumhuriyeti ilk olarak Fransa tasdik edince Fransızlarla İngilizler arasında harp başladı. Hollandalılar, İngilizlere kızgın olduklarından Fransa'yla birleştiler. İspanyollar öteden beri Fransızlarla müttefik idi.

Gemi yapımında ihtiyaç duyulan kereste ve zahire Baltık ülkelerinden temin edildiğinden, deniz savaşlarında Baltık sahillerinin ticaret hacmi genişlerdi. Onun için Katerina ticareti genişletmek arzusuyla Baltık sahillerinden her türlü zahire ihracına izin verdi.

Fransa-İngiltere harbi başlayınca Felemenk, Danimarka ve Alman ticaret gemileri Fransa'ya mal götürüyor diye İngilizler tarafından yakalanıyor ve Rus bayrağıyla hareket eden gemiler de İngilizler, yardım ediyor bahanesiyle İngiliz tersanelerine götürülüyordu. Bu hâl Katerina'nın gururuna uygun düşmediğinden, kendi iskelelerinden yük taşıyan gemilerine İngilizlerin taarruz etmelerini çekemedi.

Rusya tarafsızlık adı ile yeni bir ittifak tanzimine girişti. Şöyle ki; Rusya, İsveç ve Danimarka devletleriyle mukavele icabı tarafsız olmak ve muayyen miktarda gemilerden oluşan bir donanma ile ticaret gemilerini koruyacaktı. Savaşan devletlerden hangisi ticaret gemilerine saldırırsa üç tarafsız devletin donanması beraberce karşı koyacaktı. Bu şartla yeni bir anlaşma yaptılar.

Katerina o zamana kadar görülmemiş olan böyle bir ittifak şekliyle ticaretin koruyucusu rolüne girdi ve bu yeniliği kendisinin icat ettiğini ilan etti. Oysa buluşu kendisine İsveç ve Danimarka elçileri telkin etmişti. Bu muahede hazırlanırken İngiliz elçisi farkına varmış ve bunu önlemek için çok uğraşmış ise de Fransız elçisinin desisesi ona galip gelmişti.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da zuhur eden umûmî harp esnasında savaşan devletlerin gemileri, kendi sularında birbirine saldırdıklarından Mora'nın nihayetinden Girit körfezinin sol tarafına doğru, Mısır'ın batısından geçecek bir hat çizilip bu hattın içinde her devletin ticaret gemileri emniyet üzere ticaret yapacaklar, birbirlerine saldırmayacak ve aksine hareket eden olursa gemileri zaptedilecekti. Kaptanları hapsolunacak ve konsoloslardan senet alınmadıkça gemilerine bir şey koyamayacaklardı.

Bu husustaki karar İstanbul'daki sefirlere tebliğ edildi. Fakat Fransız ve İngiliz gemileri bu şartlara riayet etmediler. Rast geldikleri yerde, birbirlerine saldırdıklarından ve her biri kendi ticaret gemilerini korumak için Devlet-i Aliye sularına harp gemileri soktuklarından ve nihayet Osmanlı Devleti ve tarafsız devletlerin ticaret gemilerini de yoklamak bahanesiyle zaptettiklerinden, Devlet-i Aliye suları bir harp sahası hâline geldi.

Bunun üzerine evvelce bildirilen kaidelere riayet etmeleri ve Devlet-i Aliye sularında birbirine taarruz edecek gemilere mâni olunacağı İngiliz ve Fransız elçilerine bildirildi

Ermeni Patriğinin Azli

Ermenilerden Katolik mezhebine meyledenleri, Ermeni patriği Zaharya men etmekteydi. Fakat bu hususta aşırı şiddet gösterdiğinden, hatta Katolikliğini hissettiği reayanın defin olunmasına izin vermez, ölülerin taaffün etmesine (kokmasına) sebep olur ve Avrupa'ya gidip gelenlere mâni olurdu.

Bu hâl bazı mahzurlar doğuruyor ve özellikle ecnebîlerin şikâyetine sebep oluyordu. Şöyle ki; Nemçe Başvekili'nden bir mektup gelmiş, Katoliklik mevzuundan bahis edilerek Ermeni Patriği bizim Trieste iskelemize tüccarın gelmesine mâni oluyor diye şikâyet edilmişti.

Nemçe baş tercümanı, o tarihten itibaren reisülküttap Efendi'ye ikide bir gelip muahedeye göre bunu isteriz diye baş ağrıtırdı. Reis Efendi de: *"Bu talebiniz muahede şartlarına uymaz. Ermeni patriği şu kadar bin tebaanın memuru olmakla ecnebî talebiyle azledilmesi devletimizin işlerini bozar. Bir dost devlet, dostunun nizamının bozulmasını istemez."* derdi. Lakin Nemçe elçisi *"Devletim bunu ister."* diye ısrar ederdi.

Durum meclis-i vükelâda konuşularak elçiye "Bu talebine ait kendi başvekilinden bir kâğıt getirirse o vakit ihtilaftan kaçınmak için patriği azlederiz." dendi. Bu suretle devletin patriği zor altında azlettiği havadisinin şayi olması ve özellikle Rusların devletimiz işlerine müdahalesi hususunda bir emsal yaratılmış olması ihtimali önlenmek isteniyordu.

Neticede Katolik mezhebine girenlerden bir kaçının azarlanması ve sonradan bu konuda tekâsül eylediği bahanesiyle patriğin azlolunması tensip edilmiş ve patrik Bursa'ya sürülerek yerine Bursa metropoliti Ohannes nasbolunmuştur. Fakat Ohannes selefinin aksine, pek gevşek davrandığından ve kendi milletiyle iyi geçinemediğinden bir seneye varmaksızın azledilmiş, yerine eski Piskopos Zaharaya Bursa'dan getirilerek patrik nasbedilmiştir.

Donanma-yı Hümayunun Çıkışı ve Haremeyn Nizamı

Birkaç seneden beri Mısır'da zorbalık yoluna sapan ümera Mısır hazinesini İstanbul'a göndermediklerinden başka aşırı tamahlarından dolayı her sene Haremeyn'e gönderilmesi mutat olan eşyayı göndermemiş ve bu hâl Haremeyn halkının kıtlıktan padişaha şikâyet etmelerine sebep olmuş olduğundan, bu ümeranın cezalandırılma işi Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa'ya havale edilmişti.

Donanma-yı Hümayun mutat vaktinden evvel ruz-ı Hızır'a (6 Mayıs) bir ay kala tersaneden çıkarıldı. Mısır emirleri, Kaptan Paşa'nın gelişinden

dehşete düşerek Mısır hazinesini derhal İstanbul'a yollamışlar ve Haremeyn hediyesini göndermekte gecikmeyeceklerini bildirir niyaz nameler göndermişlerdi. Bununla beraber Kaptan-ı Derya'nın dehşetinden korkarak kıymetli eşyalarını uzak yerlere kaçırmış ve firar yolunu tutmuşlardı.

Bu Senenin Diğer Bazı İç Olayları

Enverî Tarihi'nin padişaha Sunulması: Teşrifatçı müverrih Enverî Efendi'nin yazdığı tarihin birinci cildi bu esnada biterek padişaha arz olunduğunda tarihçiyi taltif zımnında şu hatt-ı hümayun yazılmıştı:

"Benim muhlis vezirim,

Teşrifatçı efendinin bu defa yazdığı tarih çok makbulüm olmakla bu hizmeti karşılığında 2.500 kuruş ihsan-ı şahanem olmuştur. Cenab-ı Hak Devlet-i Aliye'me sadakat gösteren rical kullarımı iki cihanda aziz eyliye. Âmin."

Emirgan Camii'nin yapılması: Emirgân yalısının yanında bir camii şerif yapılmasına irade çıktığından derhal temeli atılmış ve cami sekiz ay zarfında tamamlanmıştır. Padişah Hazretlerinin gönül açan o semte rağbetlerini gören halk, yavaş yavaş fırın, hamam, değirmen, dükkân ve yalılar yaparak az vakitte burasını mamur hâle getirmişlerdir.

Dergâh-ı Âli gediklilerinden Zaim Mustafa Ağa, evvelce Kırım Seraskerliği Defterdarlığı'na tayin olunmuştu. Samsun havalisinin durumu hakkında kendisine sorulan suallere cevap vermedikten başka Kırım'a kaçan Canikli Ali Paşa ile dostluk peyda ettiğinden, İstanbul'a getirilerek, bu kabahatlerinden başka daha nice kötülükleri izhar olunduğundan, hemen idam edildi.

Büyük tezkereci Bekir Paşazâde Ataullah Efendi'nin aşırı mizaha meyli ve ehil olmayanlarla arkadaşlığından dolayı büyük tezkerecilikten azledildi ve Mısır Cizyeciliği'ne tayin edildi. Bu suretle açılan büyük tezkereciliğe de Namık Efendi getirildi.

Ekim sekizinci pazar gecesi Nişancı tarafında yangın çıktığından derhal padişah, sadrazamla beraber yetişmiş güneş doğarken yangın bastırılmıştı. Herkes evine dönmüşken, az sonra Cibali tarafında bir büyük yangın daha zuhur etmiş, o da söndürüldükten sonra gece Yeniçeri kışlalarında yangın zuhur ederek beş-altı kışla yanmıştır.

Sivas Valisi Dağıstanlı Ali Paşa gayet dindar bir adam olmakla beraber, akrabasına hâkim olamadığından, bulunduğu eyaletlerde ahaliye zulmederdi. Bu husus her ne kadar kendisine tembih edilmişse de dairesi halkını zapte kadir olamadığından vali bulunduğu vilâyeti halkının şikâyetleri üzerine Sivas'a gönderilen özel mübaşir tarafından kellesi kesilmiş ve kesik başı başkalarına ibret olmak üzere siyaset meydanına konmuştu.

Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Feyzi Ağa Erzurum Valisi iken Mikdat Paşa'nın mallarını beytülmale getirmeye memur edildiği hâlde bunu yapmayarak hazineye ihanet ettiğinden başka vefat eden Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın mallarının mühürlerini açarak bazı eşyayı gasp ettiğinden derhal mahallinde idam edilerek kesik başı İstanbul'a getirildi.

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'da Konsolosluk Talebi ve Nemçe'yle İttifakı

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Rusların münasip görecekleri her yere konsolos gönderebilecekleri yazılmıştı. Aynalıkavak senedi yazılırken de bu hükmün mahzurları hatırlanmamıştı. Ruslar böyle şeyleri asla unutmadıklarından, Eflak ve Boğdan'a gidecek tüccarlarını korumak üzere, birer konsolos göndermek istediklerini Bâb-ı Âli'ye bildirdiler. Reisülküttap Halil Hamit Efendi, Rus elçisine bunun mahzurlarını bildirmişti. Elçi de bu hususu devletine ulaştırmıştı. Bu cevap geldiğinde Rus sefiri reisülküttapa

konsolos tayininden asla vazgeçmeyeceklerini ve muahedenin bu hakkı verdiğini söyledi.

Osmanlı Devleti “her yer” tabirini Fransız ve İngilizlerin konsolosluk açtıkları yerler manasına alıyordu. Buna göre Rusların Eflak ve Buğdan’a konsolos göndermeye hakları olmayacaktı. Nihayet ısrar üzerine Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi sırf hatır için vali ve hâkim bulunan yerlerde konsolosluk açılabileceğini, çünkü Devlet-i Aliye’nin bütün işlerinin şeriata bağlı olduğunu bildirdi. İşin bu şekilde neticelenmesi Süleyman Feyzi Efendi’nin maharetine hami olunarak takdir edildi.

Nemçe imparatoriçesi olan Marya Terezya, yaşı yetmişe varmış olduğu hâlde kasımın otuzuncu gecesi ölmüş, yerine oğlu II. Jozef imparator olmuştu. Marya Terezya, Devlet-i Aliye’nin Nemçe’nin sıkışık zamanlarında harp açmamasını takdir ederek Osmanlı Devleti aleyhine kırk sene harbe girmemiştir. Daima Devlet-i Aliye ile ittifak hâlinde bulunmuştur. Oğlu Jozef acemiliği hasebiyle Katerina’nın hilesine aldanarak Osmanlı Devleti aleyhine onunla ittifak etmiştir.

Bu sırada Devlet-i Aliye de Prusya’yla veya İngiltere’yle ittifak yapsaydı Ruslara karşı bir kuvvet hazırlanmış olurdu. Fakat Devlet-i Aliye’de kimsenin hariciye hakkında bilgisi olmadığından devlet yalnız kalmış ve bundan büyük zararlar görmüştür.

1780-1781 SENESİ OLAYLARI

Şehzâde Sultan Mehmet’in Besmele Merasimi ve Vefatı

Şehzâde Sultan Mehmet'in Kur'an-ı Kerim öğrenme çağı gelmiş olduğundan, devletin kadim kaidelerine göre büyük alay tertip olunarak ocağın dördüncü günü Müneccimbaşı tarafından tayin edilen uğurlu vakitte, İncili Köşkü'nde besmeleye başlatılmış, arkasından şeyhülislâm ve Ayasofya şeyhi tarafından padişaha dua edilmiştir. Ancak Şehzâde Sultan Mehmet çiçek hastalığından vefat etmiştir. Şehzâdenin cenazesi, Bahçekapı'daki yeni türbeye defnedilmiştir.

Sadrazam Seyyit Mehmet Paşa'nın Vefatı

Şehzâde Mehmed'in vefat ettiği gece Sadrazam Seyyit Mehmet Paşa da vefat etmiştir. Bu iki vefata padişah çok üzülmüştür. Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa, sadrazam kaymakamı olarak tayin edilmiştir.

Usulen sadrazamların cenaze namazları Fatih Camii'nde eda olunurdu. Fakat sadrazamın Bahçekapı türbesine gömülmesine irade çıktığından, Fatih camii uzak olduğundan, şeyhülislâmın onayı alınarak cenaze namazı Valide Camii'nde (Yeni Camii) kılındı.

"Kara Vezir" adiyle meşhur olup Niğde'nin Arapsun Köyü eşrafından Seyyit Ali namında birisinin oğludur. 1735-1736'da doğmuştu. 1750-1751 yılında İstanbul'a gelerek dayısı Sürre Emini ve Aşçıbaşılık ile tanınmış Süleyman Ağa'nın yanında helvahaneye çırağ edilmiştir. Süleyman Ağa, çocuğun terbiyesini, Hacı Odabaşı'ya havale etmiş, çocuk bu zattan okuma yazma öğrenmiştir. Dayısının ölümünden sonra teberdaran-ı hassa zümresine girmiş, bahtı açık olduğundan kısa zamanda Hazine Kâtibi daha sonra Hazine Kethüdası ve padişah Silahtarı olmuştu.

Kara Vezir, sadrazam olarak, 18 ay ve 17 gün ülkesine hizmet etmiş, daha büyük başarılar beklendiği bir çağda vefat etmiştir. Gayet dindar bir zat olup namazlarını cemaatle kılardı. İşine bağlı ve çalışkandı. Doğum yeri

olan Arapsun köyünde sekiz çeşme, han ve dükkân yaptırdığı gibi doğduğu evin civarında medrese ve kütüphane yaptırmıştır.

Yeni Sadrazam ve Bazı Tayinler

Sadrazamın ölmesinden birkaç gün önce kendisinden ümit kesildiği hazık hekimler tarafından bildirildiğinden vezirlerin en yaşlısı, Erzurum Valisi Mehmet İzzet Paşa sadarete getirilmişti. Bu sırada Belgrad muhafızı öldüğünden, eski sadrazamın kardeşi Mustafa Paşa Rumeli Valiliği'ne getirildi. Ölen Belgrad muhafızı Mehmet Paşa vezirler içinde bilgi ve olgunlukla seçkin olduğu gibi, Asaf mahlasıyla güzel şiirler de yazardı.

Meşk-i Evvel Defterdarı Mustafa Efendi, sadrazam yakınlarının telkiniyle azlolunmuş, selefi Hasan Efendi liyakati bulunduktan başka hiçbir geliri olmadığından ve uhdesinde bulunan defter emaneti gelirsiz olduğundan evini idareden âciz kalmış olması hasebiyle meşki evvel defterdarlığına getirildi.

Halep valisi iken, bazı müfterîlerin Sadrazam Seyit Mehmet Paşa'ya telkinleriyle vezareti alınan Ahmet İzzet Paşa'nın mallarına hükûmetçe el konmuştu. Oturmaya memur olduğu Kudüs'e giderken, elinde avucunda ne varsa yol kesiciler tarafından gasp edilmiş, kendisi ve maiyeti çıplak kalmışlardı. Kendisinin Kudüs'te yiyecek ekmeği olmadığı gibi, Halep halkının yardımıyla geçinir olmuştu. Bunu haber alan sadrazam, merhamete gelerek Ahmet İzzet Paşa'ya Köstendil sancağını verdi ve vezaretini iade etti.

Canikli Ali Paşa isyan ettiğinden üzerine asker sevk olunmuş ve kendisi Kırım'a kaçmıştı. Sonradan yaptığı hareketin, isyan olmayıp, devlet nezdindeki ikbaline olan gururundan ileri geldiği ve buna isyan rengi verilmesinin münafıkların eseri olduğu yeni sadrazam tarafından bilindiğinden İstanbul'a getirildi. Çocukları ve maiyeti rical konaklarında

misafir olarak yaşamakta idi. İçli ağlamaları ve yalvarmaları padişahın merhametine sebep oldu.

Bu sırada Kırım Hanı'ndan da bir şefaatname geldiğinden Ali Paşa ve oğlunun vezaretleri iade edildi. Ali Paşa'ya Trabzon Valiliği, oğlu Mikdat Paşa'ya Amasya sancağı ihsan olundu.

Buhara, Kırım ve Rus Elçilerinin Gelmesi

İstanbul'a gelmiş olan Buhara elçisine saygı gösterilmesi ve ağırlanması hakkında irade çıktığından, Kaptan Paşa tarafından parlak bir ziyafet tertip edilmiş, sonra elçi padişah huzuruna çıkarak güven mektubunu sunmuştur. Bu mektupta özetle; Buhara halkı, bilginleri ve şeyhleri Devlet-i Aliye'nin şevketine dua etmekte oldukları beyan ediliyor ve elçilerinin hac ibadetini eda etmeleri hususunda Devlet-i Aliye'nin yardım etmesi isteniyordu.

Hac mevsimine kadar elçilerin İstanbul'da büyüklerin ziyafetleriyle vakit geçirmeleri hakkında irade çıktığından muharremin ilk günü defterdar Mustafa Efendi tarafından bir ziyafet tertip edildi. Recebin 12. günü devletin güzel âdetlerine uygun olarak Haremeyn'e gitmek üzere "Sürre alayı" yola çıkarıldığında; Buhara elçisi, oğlu ve on dört kişilik maiyeti, Sürre emininin refakatinde Hicaz'a yollandı. Fakat Sürre alayı Konya Ereğlisi'ne vardığında elçi vefat etmiş olduğundan yerine geçen oğluna padişah tarafından şefkat gösterilmiştir.

Şahin Giray'ın elçileri Dersaadet'e gelmiş ve padişah huzuruna kabul edilmeleri Ruslar tarafından niyaz edilmişti. Reisülküttap Abdürrezzak Efendi tarafından: *"İslâm devletleri elçilerinin padişah huzuruna girdikleri vaki değildir."* cevabı verilmişti. Sonradan Buhara elçisi huzura kabul edilmişti. Buna itiraz etmek isteyen Rus elçisi tercümanına reisülküttap, Buhara Devlet-i Aliye'yle sınırı olmadığından elçisinin huzura kabulünde bir mahzur görülmediği beyanında bulunmuştur.

İstanbul’daki Rus ortaelçisi azil olunmuş, yerine Bulgarof tayin olunmuştu. Yeni elçinin Kırım’dan deniz yoluyla geleceği haberi alınınca o ana kadar Rus elçilerinin Karadeniz üzerinden gelmeleri mutat olmadığından durum Kavak Hisarı ricaline bildirilmişti. Elçi gemiyle İstanbul Boğazı’na geldiğinde Rus gemilerinden ve Kavak Hisarı’ndan toplar atılarak devletlerarası usuller yerine getirildikten sonra elçi Büyükdere’de kiralanmış olan konağına geldi.

Bazı olaylar: Yangınlar, Tayinler, Ölümler

Tütün içmek ve israfın önlenmesi: Tütün içmenin helâl veya haram olduğu hakkında fakihlerin birçok risaleleri olup caiz olup olmadığının kestirilmesi güç olduğundan, tütün kullanma, öyle yayılmıştı ki bir mecliste on beş kişi toplansa tütün içmeyen ancak iki veya üç kişi bulunurdu. Tütün içme takımları da tekellüf hâline gelmiş, beş kese akçeye bir buçuk takımı satılmaya başlanmıştı.

Kadınların da çok pahalı murassa, telli yaşmaklara rağbetleri arttığından bu da israf derecesine varmıştı. Bu hususlar padişahın kulağına varınca, halkı böyle beyhude masraflardın ve gayrimeşru israflardan menetmek üzere sadrazama hatt-ı hümayun gönderildi:

Rumeli Kazaskeri İshak Efendi 1195 senesi ocağında müptelâ olduğu nikris illetinden vefat etti. İshak Efendi Hazine Muhasebecisi Mehmet Efendi’nin oğlu olup yüksek ilimleri Şeyhülislâm Abdullah Efendi’den tahsil etmiş ve Şeyhülislâm Mehmet Efendi’nin himmetiyle müderris olarak mertebeleri kat edip Rumeli kazaskerliğine yükselmişti. Beyazıt Camii civarında, Kaptan İbrahim Paşa Camii avlusunda gömülüdür. Bu zat âlim ve şairlerden olup özellikle irticalen söz söylemekte eşi nadir bulunur bir zat idi.

Muharremin sekizinci günü “Rüus imtihanı” açılmış 200 danişmend imtihana alınarak otuzu hakkıyla müderris olmuşlardır. Bu imtihanın mümeyyizleri Gelenbevî İsmail Efendi, ders vekili Köprülü Halil Efendi, Palabıyık denmekle maruf Mehmet Efendi; Vefa Şeyhi Abdullah Efendi idiler.

Rüus, medrese tahsilini bitirip “mülâzim” olanlardan imtihanda başarı kazananlara verilen beratın adıdır. Medrese tahsilini bitirenler “mülâzim” olur, isimleri “Ruznamçe-i Hümayun”a kaydolunurdu. Bu mülâzimlerden yedi sene mülâzemet müddetini bitirenler imtihana girerler, muvaffak olanlar rüusa nail olurlardı. İmtihanda başarı kazananlar rüusla beraber “ibtida-yı hâriç” medreselerine müderris tayin olundukları için buna “ibtida-yi hâriç rüusu” da denilirdi. Rüus alanların teşrifatça isimleri istihkakları derecesine göre yazılırdı. İbtida-yi hariç medresesinden sonra sıraları geldikçe terakkî ile dahil ve Sahn medreseleri müderrisliklerine geçerlerdi.

Rüus imtihanları hele sonraları, araya giren sahabetler yüzünden dedikodulu olduğu için ekseriya şeyhülislâmlar rüus imtihanından teşe’üm ederler, vakti gelmesine rağmen geri bıraktırmak isterlerdi. İmtihan sonlarında birçok defa şeyhülislâmların değişmesi buna delalet eder.

Mısır Mevlevîyeti (Kadılığı) fetva emini Kırımlı Tatarcık Abdullah Efendi’ye verilmiştir. Bu Tatarcık Abdullah Efendi, “ayaklı kütüphane” adıyla maruf Antalya müftüsü Mehmet Efendi’nin talebelerinden olup, bütün ilimlerde mahir bir zat idi. Hatta Mısır’a gittiğinde orada meşhur Matematik âlimi Cebesti ile karşılaştığında ona: “*Ben Mısır’a hükûmet için gelmedim. Senin cebir ilmindeki maharetini duyduğumdan bu fenni senden öğrenmeye geldim.*” demiştir.

Nevruzda, Şehzâde Süleyman’ın tıraşına başlanmış olduğundan sadrazamlığa aşağıdaki hatt-ı hümayun gönderilmişti:

“Benim halis ve sadık vezirim. Allah’ın inayetiyle oğlum Şehzâde Sultan Süleyman’ın tıraşına bugün başlanmış olduğundan; senin kadir ve şanını yükseltmek için kendi kullandığım siyah tilki kürkümü berber başıyla sana yolladım. Kürkü giyerek bana hayır dua eyle. Devletin işlerini tanzime ve kulların bütün müşküllerini halle gayret eyliyesin. Bütün kulları sana ve seni koruyucuların en hayırlısına emanet ederim.”

Bu sene Beşiktaş sarayı civarında bulunan Hasbahçe'nin seksen arşınlık miktarı, saraya ayrılarak müteaddit köşkler ve bir güzel havuz inşa olundu. Saray da tamir olundu. Padişah, Beşiktaş Sarayı'na taşındı.

Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın adamlarından bazıları avlanmak için kırlarda gezerken dört ayaklı, iri ve acayip bir hayvana rast gelerek diri diri tutmak istemişlerse de mümkün olamayıp öldürerek Süleyman Paşa'ya getirdiler. Hayvan ne görülmüş, ne işitilmişti ve görülmeye şayan olduğundan İstanbul'a gönderildi. Sadrazam divanına getirildiyse de burada da bir isim verilemeyip Enderun'a gönderildi.

Buhara elçisi Mehmet Şerif hacdan dönerek Kırım üzerinde memleketine gönderilmesini rica ettiğinde padişah tarafından Buhara Hanı Ebu'l-Gazi Seyit Bahadır Han'a hediye olmak üzere gümüş kabaralı kesme gümüş üzengili at ve nefs yazılı Tarikat-ı Muhammediye, Şifa-yı Şerif, Molla Güranî tefsiri, mücevher bir saat, dört kıta süslü tüfek, bir mücevher tirkeş, beş adet Cezayir ehramı ve İstanbul kâri birçok güzel eşya verildi.

Namesi Farisî olarak sadrazam kapısında yazdırıldı. Gemi de hazırlandı. Divan kurulup sefir padişah huzuruna kabul edildi. Padişahın mektubunu Miralem Ağa (Padişahın bayrağının hamili ve bayrak mehterlerinin âmiri idi. Padişahın önünde çekilen tuğları muhafaza ve idare etmek de vazifesi cümlesindendi. İcabında rikâb-ı hümayunu da tutardı. Çok eski vazifelerdendir.) elinden aldı. Kendisine ve adamlarına yirmi kese akçe yolluk olarak verildi.

Bunun ardından Boğdan Voyvodası tayin olup memuriyetine gitmek üzere bulunan Aleksandr Bey, padişah huzuruna kabul edildi.

Temmuzun yirmi birinci gecesi Samatya civarında Harabatlar yakınında keresteci dükkânında yangın çıktı. Derhal sadrazam ve padişah yetiştilerse de yangın etrafa yayılarak binden fazla ev ve dükkân yandı.

Şaban ayının on üçüncü günü Balat'ta bir yangın çıktı. Padişah ve sadrazam yangın yerine geldilerse de yangın o gece ve ertesi gün devam ederek Sultan Selim Camii, Karagümrük, Hırka-i Şerif mahallelerini ve civarındaki bütün evleri kaplayarak 7.000 evin yanmasına sebep oldu. Hırka-i Şerif padişahın babası Sultan Ahmet tarafından yapılmış olduğundan, derhal imarına girişildi.

Ramazanın son üçüncü günü Cibali'de fresk değirmeni bitişiğinde yangın çıktı. Padişah ve sadrazam yetiştilerse de yangın söndürülemedi. Narlıkapı,

Samatya, Davutpaşa, Langa, Mevlevîhanekapısı, Silivrikapı'da birçok evler yandı. Yangından çıkarılan mallar Fatih Camii'ne, Laleli Camii'ne, At Meydanı'na ve boş arsalara taşındıysa da yanmaya devam ettiler. Hatta mallarının başından ayrılmak istemeyen tamahkâr pek çok kimse Laleli Camiinde mallarıyla beraber yandılar.

Yanan eşyanın alevinden Fatih Camii ile Laleli Camii'ne ve Şehzâde Camii'nin minarelerine zarar gelmiş olduğundan hemen tamirlerine başlandı. Bu yangında Müneccimbaşı Abdullah Efendi'nin evi masum kalmıştı. Bunu bazıları bu zatın ömür yıldızının yanacağına atfettiler. İki ay sonra bu zat yürek ağrısından vefat etti.

Sadrazam Mehmet İzzet Paşa'nın gevşekliği ve bazı kötü adamlara meyli yüzünden azli lazım gelmekle ramazanın on altıncı günü mühr-i hümayun geri alındı. Yerine Rumeli Valisi Hacı Yeğen Mehmet Paşa getirildi.

Evvelce tersane âmiri olan Selim Sırrı Efendi bir müddetten beri hasta olduğundan mizacında hiddet peyda olmuştu. Bu yüzden bazı devlet memurlarını gücendirmişti. Bu meyanda Fransızlara gemi kerestesi satılıp satılmaması konusunda Fransız Sefarethanesi tercümanıyla tartışmış, Reisülküttap Hayri Efendi'ye de ağır sözler söylemişti. Tersane Emaneti'nden azledilerek Bursa'ya sürüldü.

Eflak Voyvodalığı'ndan istifa edip İstanbul'a gelmiş olan Aleksandır Bey, kâh Arnavutköyü'nde, kâh Tarabya'da oturup samur kalpaklı hademe ve dört çifte kayıkla Boğaziçi'nde gezmeye ve haşmet göstermeye başladıktan başka, Divan-ı Hümayun tercümanı Mihalâki ile birleşerek Rumların mezhep işlerine karıştığından her ikisi birer adaya sürüldüler.

Eski sadrazamın bütün mülkleri zaptedilip bazı sualler sorulmak için yeğeni Arpa emini İsmail Ağa hapsedilmişti. Sonra alacaklılara borçlarını ödemek şartıyla hapisten bırakılmıştı. Fakat ödemediğinden Bostancılar hapishanesine atıldı.

İspanya ile Yapılan Antlaşma

Don Karlos, Sicilya kralı iken Devlet-i Aliye ile bir anlaşma akdetmiş, İspanya kralı olduğunda Sultan Mustafa devrinde Devlet-i Aliye'yle İspanya arasında bir anlaşma yapmak istemişti. Bu talebe olumlu cevap verilmiş, hatta birçok maddeleri kaleme alınmış iken, Sadrazam Ragıp Paşa'nın ölümü üzerine yüz üstü kalmıştı.

1779-1780 tarihinde İspanya yine bir ticaret anlaşması yapılmasını istemiş ve "Polini" adlı elçisini yollamıştı. Vükelâ anlaşma yapmaktan kaçınmakla beraber, ret cevabı vermeyi de uygun görmeyerek, münasip surette sefiri baştan savmayı istediklerinden; Polini'ye hakimane bir tavırla; Devlet-i Aliye aleyhine Atlantik kıyılarında bulunan devletlerden biri Osmanlı sularına donanma gönderecek olursa İspanya'nın, Septe Boğazı'ndan geçmelerine mâni olmaları şartıyla anlaşma yapılabileceğini söylemiştir. Oysa İspanya Septe Boğazı'nın muhafazasına muktedir olmadığından Polini bu teklife yanaşmamıştı.

Abdürrezzak Efendi bu defa sefiri baştan savmak için İspanya'da olan Müslüman esirlerin salıverilmesini teklif etti. Sefir: *"Devletim bir hayli Müslüman esirini serbest bırakmıştır ve bu esirler İstanbul'a gönderilecektir."* dediğinden meselenin devlet ricali arasında görüşülmesine karar verildi. Nihayet uzun müzakerelerden sonra aşağıda yazılı beş maddelik anlaşma imzalandı.

1. Madde: Devlet-i Aliye din birliği dolayısıyla Fas ve Yemen'den başka bir devletle İspanya arasında bir savaş çıkarsa, İspanya'nın hasımlarına hiçbir yardımda bulunmayıp tarafsız kalacak. İspanya da Fransa ve Sicilya'dan gayrı devletlerden birisiyle Devlet-i Aliye arasında harp çıkarsa onlara hiçbir yardımda bulunmayarak tarafsız kalacak.

2. Madde: Devlet-i Aliye'yle İspanya arasında akdedilmiş olan bu muahede Cezayir, Tunus, Trablus halkına ve Beylerbeyine bildirilecektir. Bu ocaklar Devlet-i Aliye'nin başka devletlerle olan muahedelerinde müstesna bırakılır ve barış hususunda iradeleri kendi ellerinde olduğundan İspanya ile dostluk kurmak isterlerse Devlet-i Aliye buna memnun olur ve böyle bir anlaşmaya teşvik eder; bu hususta bu ocaklara padişahtan fermanlar gönderilecektir.

3. Madde: Esirler hakkında Sicilya ile yapılan anlaşmanın hükümleri uygulanır.

4. Madde: İspanya Devleti Malta ve Ceneviz korsanlarının Devlet-i Aliye sularında zararlarını defetmeye yardımını esirgemeyecektir.

5. Madde: İki devlete faydalı görülecek maddeler müzakere edilerek bu anlaşmaya ilave edilebilecektir.

Birinci kısmı bitirirken temenni: Allah'a şükür olsun ki Birinci cildi bitirip ikinciye başlamak kısmet oluyor. Dileriz ki Peygamberimizin yüzü suyu hürmetine bu ikinci cilt de tamamlansın da padişahın yüce katına gönül rahatı ile sunabilelim.

İKİNCİ KISIM

1781-1782 SENESİNİN OLAYLARI

Rusların Kırım Emelleri ve Kırım'da Gelişen Olaylar

Kırım Hanı Şahin Giray, Rusların hileleriyle fesatlarının pek farkına varamayacak kadar saf olduğu gibi, Frenk göreneklerine uyarak herkesin gözü önünde içki içmeye de koyulmuştu. Öte yandan genç çocukları zorla askere alıyor, kaçanları, savsaklayanları asıyor ve halkın kaldıramayacağı ağır vergiler toplamaya kalkışıyordu.

Şeriatın uygun bulmayacağı, halkın da dayanamayacağı böyle yersiz davranışlarından başka Rus İmparatoriçesi Katerina'dan uygun bir rütbe verilmesini istemesi de kendisinden daha çok nefret edilmesine sebep

oluyordu. İmparatoriçe, onu Petersburg'daki bir alaya kumandan göstermiş, bu rütbeye mahsus bir kat elbise ile bir de şövalyelik nişanı göndermişti. Artık kardeşleri de nefret edenler arasında idi.

Halk, onların arkasına düşerek Şahin Giray'ın sarayına saldırdı. Şahin Giray, çaresiz bir gemiye atlayıp Yenikale kıyılarına kaçtı. Kırım halkı Bahadır Giray'ı hanlığa seçtirdi.

Kırım halkı, bu olan bitenleri anlatmak ve Bahadır Giray'a hanlık fermanının ve gereklerinin gönderilmesini sağlamak için İstanbul'a bir heyet göndermişti. Zaten Şahin Giray'ın densizlikleri yüzünden, İstanbul'da Kırım'dan gelen haberlerin doğruluğuna pek inanılmaz olmuştu. Ancak Kırım mirzalarından on ikisinin meydana getirdiği meclisin mührü ve onların imzaladıkları bir yazı olmadıkça Kırım'dan gelen bir haberin, bir isteğin gerçekten Kırım halkının dileği sayılmamasına karar verilmişti

Şahin Giray Kırım'dan kaçarken bu on ikilerden birkaçını yanına almış, Yenikale yakınlarındaki Rus generali ile de anlaşarak ondan emanet ve hediye aldığı gemilerle kıyıları dolaşarak halka: *"Şahin Giray'ı isteriz."* dedirtmek, daha doğrusu halk adına böyle konuşmanın kolayını bulmuştu

Bunların İstanbul'da duyulması, Rusya ile aramazın bozulmasına sebep olmuş; Dışişleri Bakanı Mehmet Hayri Efendi İstanbul'daki Rus elçisi ile birkaç defa konuşup tartışmıştı. Antlaşmalar gereği Kırım işlerine kimsenin karışmaması gerekirken Rusların Şahin Giray'ı bu kadar yakından ve içten arkalamasının iki devlet arasında savaşmaya kadar gidebileceğini Büyükelçiye anlatmıştı. Elçi, "Bu konuda konuşmaya ve söz vermeye yetkim yok." diye bahsi değiştirmek istemiş, sonunda da bütün bu istek ve ihtarların devletine yazılı olarak bildirilmesinde ısrar etmiştir.

Rus elçisinin bu durumuna karşı nasıl bir vaziyet alınacağını kararlaştırmak ve Kırım'dan gelen ricacılara ne söylediğini belirtmek üzere yetkili bir meclis toplandı. Mehmet Hayri Efendi, olan biteni anlattıktan sonra;

"Kırım halkı Bahadır Giray'ı istiyor ve zaten seçmiş bulunuyor, Ruslar ise Şahin Giray'ı tutuyorlar ve koruyorlar. Rus elçisi de Kırım halkından Şahin Giray'ı istemeyenler belki vardır ama isteyenler de vardır; bir kere İmparatoriçemizin fikri sorulsun diyor, sizler, ne dersiniz? Herkes fikrini birer birer söylesin." dedi.

Fikri sorulanlardan birkaçı "Rusların bir-iki gemi ile Şahin Giray'ın yardımına koşması çekinilecek bir şey değildir. Daha ileriye gitmeyi göze alamaz. Kendisini haklı gösterecek bir tutamakları da yok" şeklinde konuştu. Sonunda, İmparatoriçeye bu görüşlerin bildirilmesi için karar verildi. Cevap gelene kadar da Kırım temsilcilerinin İstanbul'da alıkonması uygun görüldü.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ve kendisine komşu Osmanlı ülkeleri hakkındaki görüşleri, hırsları ve istekleri zaten Kaynarca Antlaşması'ndan belli olmuştu. Kırım'ı kendi topraklarına katma düşüncesi ise artık iyice meydanda çıkmıştı. Kırımlıların kendilerinden hiç hoşlanmadığı ve Avrupa devletlerinin bu kadar büyüyüp yayılmalarını hoş görmeyeceklerini bilen Ruslar, o anlaşmada Kırım işinin Osmanlılarca uygun görülen bir çözüme kavuşmasını müspet karşılamışlardı. Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden kopararak istiklâline kavuşturmak ve o dayanıksız müstakil devleti himaye etmeli derken ele geçirmek çaresini zamana bırakmayı daha uygun bulmuşlardı. İstedikleri de oluyordu.

Bağımsız bir devlet başkanı gibi görünen Şahin Giray'ın kanına girmesini, onu kandırmasını, kendilerine çeşitli çıkarlarla bağlamasını başarmışlardı. Biliyorlardı ki Şahin Giray Rusya'ya yakınlık göstermekle halkın nefretini kazanacak, işler karışacak ve Rusya, komşusu olan bu devletin o günlerdeki başkanı tarafından yardıma çağırılınca Kırım topraklarına girmek hakkını kazanacaktı.

İngilizler, Amerika'daki sömürgelerinde meydana çıkan karışıkları gidermekle uğraşıyorlardı, Fransa ile İspanya o kıtada menfaatlerinin bozulduğunu ileri sürerek işe karışmış bulunuyorlardı. Avusturya İmparatoriçesi ölmüş, oğlu tehlikeleri kavrayamadan annesinin azimli davranışını iyice gevşetmişti. İşte Katerina "fırsat bu fırsattır" dedi, ordusunu Kırım'a gönderdi. Koca bir memleketi göz göre göre zaptetti, istila etti.

Rusya'nın Kırım Planı ve Nemçe ile Antlaşması

Katerina, Osmanlı Devleti hakkındaki gizli ve kötü düşüncelerini gerçekleştirmenin yolunu çoktan tutmuş bulunuyordu. Üstelik kendisinin yakın ve güvenilir adamı olan General Potemkin de işe Kırım'dan başlamak gerektiğini İmparatoriçesine telkin edip duruyordu. Ancak Nemçe İmparatoru Jozef'in bu işe razı olması gerektiğini hatırlatıyor, onunla bir gizli anlaşma yapılmasını sağlık veriyordu. Bu işi bir karara bağlamak için bir Meclis topladı; başbakanı bu düşünceyi o günkü devletlerarası durum karşısında gerçekleştirmeye elverişli bulmadı.

Nemçe İmparatoru ile anlaşmak da onun düşmanı Prusya Kralı ile bozuşmak olacaktı. Ama Katerina, Potemkin'in görüşünü kendi maceracı mizacına daha uygun buldu ve onu uygulamaya girişti. Başbakanı bu yüzden kırıldı, sinirleri bozuldu, işine gücüne bile bakmaz oldu. Önceki anlaşmalarla Rusya toprağına katılmış bir uzak yerde Nemçe İmparatoru ile buluştu, şu birkaç esaslı noktada anlaşmaya vardılar.

— Osmanlı Devleti'nin topraklarına ansızın saldırmak ve alınacak yerleri aralarında bölüşmek,

— Osmanlı uyruğu Yunanlıları kışkırtıp uyandırarak başkaldırmalarını sağlamak,

— Nemçelilerin Felemenk elinde kalan topraklarını ele geçirmelerine ve Baltık Denizi'nde donanma tertiplemelerine Rusya tarafından yardım edilmek.

— Katerina, bu gizli anlaşma üzerine, sırası ile şunları gerçekleştirmeye koyuldu:

— Kırım Hanı Şahin Giray'ı kendi tarafına çekmek, kendi tarafına çektiğini belli ettirerek halkının ondan soğumasını sağlamak;

— Kırım halkının, Şahin Giray'ın kardeşi Bahadır Han'ı seçmesi için aralarına teşvikçiler ve fesatçılar salmak,

— Şahin Giray'ın sınırdaki General Potemkin'den yardım isteyince imdadına gidiyormuş gibi Kırım'a asker yollayıp bir daha çıkmamak; çıkmamak şöyle dursun, bütün Kırım'ı istila ve işgal etmek

Rusya'nın teşviki ve tahriki ile Şahin Giray, Kırım hükûmetinin başına geçip yeniden Rusya'nın zoru ile han olduktan sonra, Osmanlı hükûmetinden Özi Kalesi'nin Kırım'a ait olduğunu, kendisine verilmesini istemeye başladı. Bu sırada Nemçeliler de Osmanlı sınırına asker yığmaya

başladılar. Osmanlı Devleti, bu yüzden telaşa düştü. Savaş tedbirleri almayı gerekli gördü.

İlk iş olarak da orduya baş olabilecek birini seçmesi gerekiyordu. Aydoslu vezir Seyyit Mehmet Paşa Eflak cephesine başkumandan tayin olundu. Özi Valisi Çatalcalı Ali Paşa, Vidin muhafızlığına getirildi. Anadolu yakasına da Samsunlu Hacı Ali Paşa'nın kumandan yapılması düşünüldüyse de daha önce, kim bilir ne sebepten, bu kimsenin vezirlik rütbesi kaldırılmış ve bütün malları elinden alınmış olduğu için ne eski varlığı ve gücü kalmıştı ne de devlete güveni ve yaranma şevki.

Osmanlı Devleti, böyle yarım yamalak tedbirlerle oyalanıp avunurken Rusya'nın azmine ve hızına daha fazla cür'et gelmiş oldu. Kırım için düşündüklerini bir bir gerçekleştirmenin kolayını buldu.

Rusya ile Kırım Görüşmeleri

Mehmet Hayri Efendi, Rusya elçisi ile konuşma emrini alınca onu Beylerbeyi'ndeki yalısına çağırdı. Daha ev sahibi söze başlamadan Rusya elçisi, yavuz hırsız misali, ev sahibini bastırmaya girişerek Kırım dolaylarında olan bitenlerden ilkin o sızlanmaya koyuldu. Elindeki bir kâğıdı öne sürerek Mehmet Giray adındaki bir adamın, Kaynarca Antlaşması ile bağımsızlığı kabul edilen Kırım'ın işlerine Osmanlı Devleti namına karışmaya başlamış; bundan bütün halk şikâyetçi diyecek oldu. "Her şeyden önce, ben bunu önce sizden bir sorup öğrenmek istiyorum." diye sözünü keser kesmez, Mehmet Hayri Efendi gereken cevabı şöyle verdi;

"Osmanlı Devleti'nin bütün yaptığı işler ve aldığı tedbirler anlaşmalara uygundur. Şimdiye kadar anlaşmaya aykırı hiçbir şey yapmış değildir. Koban suyunun bize ait kıyısındaki arazi bizimdir, orada oturanlar da Osmanlı uyruğudur.

Biz oralar için gereken tedbirlerimizi almakta her zaman serbestiz. Buralarda güveni ve düzeni sağlarken Kırımlıların ve başka yabancı devlet uyruklarının bu düzensiz ve temkinsiz kimseler tarafından tedirgin edilmesini de önlemiş oluruz. Onların üzerine sözü geçer, tedbiri kesin adamlar gönderiyoruz. Ve onlara ille tembihimiz; Kırım'a ve Tatarlara zarar vermemeleri, işlerine hiçbir suretle karışmamalarıdır."

İkinci konuşma başlayınca, bu sefer ilk sözü Reis Efendi aldı: *"Osmanlı Devleti sözünde durduğu için, Kırım'da ne olup bitti ise sizden gizli tutacak bir karışması, bir baskısı olmamıştır. Ama sizin han yaptığınız Şahin Giray hiç uslu durmuyor, bakın neler yapıyormuş."* diye oralardaki Osmanlı yetkili ve sorumlularının yazıp gönderdiklerini bir bir gösterdi ve açıkladı.

Elçi, bunun üzerine, Osmanlı Devleti'nin anlaşmalara samimiyetle sadık olduğuna bir daha inandığını söylemekten ve Şahin Giray'a gereken ikazların yapılması için devletine gereken telkini yapacağına söz vermekten geri kalamadı.

Üçüncü konuşmada ilk sözü yine Mehmet Hayri Efendi aldı, haklı olarak hücuma geçti ve:

"Görüyorsunuz ki ve bir daha inandınız ki Osmanlı Devleti, anlaşmalara sadıktır. Sözünde dağ gibi sabit duruyor. Ama oralarda Osmanlı Devleti'nin çıkarına ve İslâm dininin hükümlerine aykırı olaylar birbirini kovalayıp durursa bir gün sabrı tükenebilir. Oraların halkı da hangi milletten olursa olsun çoğunluğu ile Müslümandır.

Osmanlı padişahı da bütün Müslümanların halifesidir; bir Müslüman ülkesinde dine-diyanete aykırı şeylerin sürüp gitmesine Müslüman halkın zalimler ve ecnebîler elinde bu derece ezilmesine göz yumamayız. Bu düzensizlikleri yerinde incelemek ve aramızdaki anlaşmaları bozmadan düzeltmek imkânını araştırmak için adamlarını gönderdi, daha yetkililerini de gönderecek. Mesele bundan ibarettir. Telaş edecek, siz değilsiniz; ancak biziz." dedi.

Rus elçisi, bunları dinleyince yatışmış göründü. "Ahde vefa" böyle olur diyerek takdirlerini bildirip: *"Benim devletim sözünde durur, anlaşmayı bozmaz."* diye söz verip ayrıldı.

Reis Efendi'nin ve Rus elçisinin istekleri üzerine konuşmalar birbirini kovaladı. Her seferinde Reis Efendi hulusla teminat veriyor ve elçi hep

oyalayıcı sözlerin yanına tehditler kattıktan sonra işi tatlıya bağlayıp İmparatoriçesine elverişli fırsatı hazırlamasına imkân vermiş oluyordu.

Sonunda, kendi kışkırtmaları ile tertiplenen ayaklanmalar sonucu Şahin Giray'ın Rusya'ya kaçmasını, Osmanlı Devleti'ne yüklemek yüzsüzlüğünü de gösterdi ve:

"Onun tekrar Kırım Hanı olması, Kırım'ın bağımsız sayılması ve sizin Kırım işlerine karışmamanıza inanılması için ilk şarttır. Bunun için gerekirse harbi de göze alırız." tehdidini de savurup gitti.

Devlet-i Aliye'nin Tedbirleri ve Rus Tehditleri

Osmanlı devlet adamları ile saltanat büyükleri toplanıp Rusya elçisi ile Dışişleri Bakanı'nın konuşmalarından ne gibi sonuçlar çıkacağını araştırmaya koyuldular. Rusya elçisine verilen notaya cevap beklenirken, Rusların niyetinin *"hem Şahin Giray'ı han tanımak, hem Şahin Giray aleyhine halkı ayaklanmaya teşvik etmek, ilk bahaneyi bulur bulmaz da güya sınırlarına yakın kargaşalığı bastırmak üzere Kırım'a asker göndermek olduğu"* artık anlaşılması üzerine, gereken tedbirlerin alınmasını uygun gördüler.

İlk tedbir olarak iki parça çamlıca kayığı hazırlandı, ikisinin daha sefere çıkacak hâle sokulması için harekete geçildi. Ayrıca iki saltanat kalyonunun da kereste nakli ve liman temizlemesi bahanesiyle Sinop'a yollanması uygun görüldü. Orada kışlasınlar mı, kışlamasınlar mı diye uzun uzun düşünüldü. Bunların Kırım'ın imdadına gönderildikleri nasıl olsa belli olacak diye kaygıya düşüldü. Bunlar haber alındıkça yapılacak sıkıştırmalara gereken oyalayıcı cevaplar da verilsin ama içlerindeki askerler karaya çıkarlar da görünürlerse, gemilerin kurtarma âletleri eksik ve bakımsız olduğuna göre Sinop gibi fırtınası bol bir limanda oldukları

yerde işe yaramaz hâle gelirlerse diye çok endişe edildi. Buna göre sıkı tembihler yapıldı, birtakım tedbirler alınacak oldu.

Bu arada Rusya'nın Karadeniz kıyılarında bir Rum devleti icat ederek General Potemkin'i bu devlete kral yapmaya özendikleri haberi gelmişti. Bu arada Potemkin'in Kırım'a gönderildiği haber alınınca bu girişimlerinin doğru olduğu meydana çıkar gibi oldu. Bütün konuşmalara; "Rusya Kırım'ı alacak, Karadeniz kıyılarımızı zorlayacak. Özi Kalesi'ne, Rusçuk dolaylarına el atacak" kaygıları hâkim olmaya başladı. Rusya'nın gün ışığına çıkar gibi olan altı ay hazırlıklarına karşı bizim de boş durmamamız istendi. Yeni tayinler, yeni tedbirler teklif edildi.

Bu arada: *"Mademki Rus elçisi, Kırım halkı, Şahin Giray'ı istiyor, istemeyen birkaç Tatar beyidir, gürültüyü koparak, Şahin Giray'ı yıldıran onlardır diyor. O hâlde teklif edelim, Rusya'dan ve bizden iki tarafın da güvenebileceği adamlar gitsin, Kırım halkının gerçek istediğini yoklasın."* diyenler oldu. *"Eğer Rusya buna razı olursa mesele açığa çıkmış olur. Yok, olmaz da körü körüne inat ederse ileride Osmanlı Devleti'nin anlaşmalara son haddine kadar nasıl ısrarla sadık olduğu anlaşılır da yabancılar ileride belki bizi haklı bulur."* diye düşünüldü. Konuşmalara böylece son verildi.

Reis Efendi bir kere daha Rus elçisini çağırdı. Daha bu teklifi iyice açıklamasına meydan kalmadan Rus elçisi: *"Bunun vakti geçti. Artık çok geç. Bahadır Han Kırım'a girdikten sonra şimdi halk onu sever, onu istemek zorunda kalır. Aynalıkavak Antlaşması'ndan açıkça aksi yazılı iken bizler nasıl olur da Şahin Giray'ı hanlıktan atılmış sayabiliriz?"* diye kestirip atacak oldu. Reis Efendi:

"Ya Şahin Giray ölse veya delirse yeniden bir seçim olmayacak mı idi? Mademki iki zıt var, geriden haksız ve yersiz bir hükme varmaktansa halkın nabzını yoklamak, yeni ve gerçek bir seçime varmanın tek çıkar yolu değil midir?" yollu susturucu bir cevap verdi. Fakat her haksız zorba gibi Ruslar kızmış ve gücenmiş görünerek bildiklerini yapmak için bahane bulmuş oldular. Bu konuşma da böyle sona erdi.

Milletlerarası İlişkiler ve Devlet-i Aliye Üzerine Düşünceler

Medeniyetteki gelişmeler ve siyasî kanunlar, yeryüzünde sınırsız hürriyet eğiliminde olan insanoğlunu belli sınırları aşmayacak ve gerekli kurallara uymaya zorlayacak birtakım bağlar ve kayıtlar demektir.

İnsanoğlu, geme vurulmuş ve azmasın diye bir uygun yere bağlanmış hayvan gibi bu bağları koparıp kırmaya her zaman heveslidir. Hiçbir zaman hakkına razı olmaz. Bu şartlar içinde o gerekli bağlar ve kayıtların olduğu gibi kalabilmesi, gerektiğince az çok değişmesi, adalet dağıtan ve yürütenlerin göz kulak olmasına ve bu düzeni korumasına bağlıdır. Yoksa bir iş biraz gevşek tutuldukça her şeyin alt üst olduğu bin kere görülmüştür.

Devletlerarasındaki anlaşmalar da böyledir. Fırsat buldukça iki devlet de hele daha güçlü ve azgın olanı, bu bağları koparmak, vaktiyle kopardığı kolaylıkların ve ayrıcalıkların ötesine geçmek ister. İstediğini yapmaya kalkışsa karşı taraftan çıkacak zorlukların başına bela olacağını bilir de her şeyi olduğuna bırakmış görünür ve bir uygun zamanı gözetler durur. Kendisi güçlendi ya da karşı taraf zayıfladı mı fırsat bu fırsat, anlaşmayı en güç bir bahane ile bozuverir. Zayıf, toparlanana kadar ses çıkarmayayım derken güçlü daha da zorlu olur, karşılıklı konuşmada haklı çıkmaya da çabalar.

Kimin haklı olduğu apaçık meydanda bile olsa devletler mahkemesinde hâkimin eli kılıcın kolu olduğuna göre, güçlünün yaptığına elbette bir kulp bulur. Kalemle yazılanı kılıç bozar, kılıç kalemden uzundur, daha çabuk ve daha keskin yazar. Öyleyse devletlere düşen, barış sırasında boş durmayıp, israf ve sefahatle vakit geçirmeyip, her dakikasını ilerideki savaşlara el altından hazırlık için fırsat anı bilip, gücünü artırmak ve hazırlığını tamamlamaktır.

Bu, bütçenin kaldıramayacağı ve milletin dayanamayacağı kadar bol asker ve silah toplamakla da olmaz. Asıl mesele, halkı kalkındırmak ve ülkeyi bayındırlaştırmaktır. Bunun için de ilk yol vergi almak ve plansız harcamak değil; fakir milletin boğazından keserek verdiği paraları tam yerine harcamak şarttır.

Bir tarlaya ne kadar çok tohum atarsanız o kadar bol mahsul alınacağını hepimiz biliriz. Bu ürünleri çabuk ve kolay taşımaya araç ve yol, çalışanları

beslemeye iyi ve düzgün yiyecek; işleri düzenle yürütmeye uygun ve ileri görüşlü kanunlar vakit kaybetmeksizin yapılmalı ve gerçekleştirilmelidir ki yurttaş memnun olsun, memnun oldukça çalışsın, çalışırken devlete servetiyle ve emeği ile iyi hizmet imkânına kavuşsun. Yoksa çiftçi ve çoban gibi kimseleri toplayıp da bol askerimiz oldu diye övünmek ve göz boyamak hiçbir şeye yaramaz, iyi netice vermez.

Devletlerin ayakta kalabilmesi, yaşayabilmesi düzgün ve tertipli orduların bulunmasına, bu da yüksek masraflara, bu masrafların ödenmesi ise ülkenin ve halkın düzgün, çalışkan ve bayındır olmasına bağlıdır. Yabancılarla şeref ve haysiyet dairesinde iyi geçinmek de bu tedbirler arasındadır. Devlet adamları, bu konuda aşırı davranmamalı, devletin haysiyetini yerde süründürmemelidir. Bilmelidirler ki bir devlet ne kadar güçlü olursa olsun herhâlde en az bir-iki dosta muhtaçtır.

Mesela bu Kırım işinde Katerina'nın Avusturya İmparatoru'nu ele alması ve öteki Avrupa devletlerini de ayrıca kandırmaya çalışması yanında; bizim dış siyasette beceriksiz ve gaflet içinde oluşumuz, bu iddiamızın isabetli olduğunu açıkça göstermektedir. Bizim bu işlerde, asker toplamamız, onları hazırlayarak ülkelerinin bayındırlığını ve halkın iyi geçimini sağlayacak bir program ve planı hazırlayıp gerçekleştirmekte hiçbir verimli çaba göstermeyişimiz yanında Rusların her zaman tedbirli, hazırlıklı olarak bizi tam bir gaflet içinde avladıkları gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Devlet-i Aliye'nin, zamanın gereklerine uygun bir askerî düzen, bir idarî nizam sağlayamayışı, dışişleri düzeninin de bunlardan beter oluşu yanında idarecilerin de birbirine düşmüş olması, yenilgimizin başlıca sebepleri olmuştur. Rusya İmparatoriçesi ise yapacaklarını önce aklına koyduktan, gerçekleşme imkânlarını birer birer sağladıktan, gereken temasları yapıp müttefiklerini tedarik ettikten sonra amacını açığa vurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin harp edecek hâlde ve niyette olmadığını kestirmişken bile "ne olur ne olmaz" diyerek bütün ihtimalleri hesaba katmış, hatta İsveçlilerin öç alma fırsatını dahi hesaba katarak onlarla da gizlice anlaşma yolunu bulmuştu.

Hastalığını bahane ederek sınıra kadar bile gelemeyeceğini söyleyen İsveç Kralı'na, "Öyleyse ben Stokholm'e kadar gelebilirim." diye direnmiş, buluştuklarında da İsveç Kralı'nın ilerideki Türk-Rus harbinde tarafsız kalmasını sağlamış, buna karşılık o zamanlar Danimarka'ya ait olan

Norveç'i İsveçlilerin elde etmesine göz yumacağına da söz vermişti. Bu arada İsveç Kralı'nı büsbütün memnun edebilmesi için yol masrafını bahane ederek iki yüz bin ruble hediye etmeyi de ihmal etmemişti. Avrupa devletlerinin kendi derdine düşmüş olduklarını hesap eden Katerina, davranışından tek ürktüğü İsveç'i de böylece saf dışı ettikten sonra elini kolunu sallayarak Osmanlı Devleti üzerine yürümeyi tasarlamıştı.

Hayrı Efendi ise işi lafa boğmuş, karşılıklı konuşmada hasmını sözde mat etmiş, fakat işin sonunda kazanan; daha önce davranan, tedbir alan ve işi iyi yürüten Rusya olmuştur. Abdülhamit Han, Başvekilliğe getirdiği vezirleri bu yolda uyarıyor, savaş hazırlıklarını savsaklamasınlar diye birbiri ardına fermanlar gönderiyordu. Ne çare ki başvekilliğe gelenler hemen ve tam uyulması gereken bu emirlere aldırmıyorlar: *"Gün bugündür, hele zamanımız hoş geçsin."* diyerek fırsatı ziyan ediyorlardı.

Padişah bunun farkına varmakta gecikmeyip kendisi işleri düzeltmeye girişti. Yeni topların dökülmesine, iki bin kişilik de olsa yeni ocaklar kurulmasına, idarede verimli yenilikler yapılmasına tek başına çaba harcadı. Önemli işler için şeyhülislâm kapısında toplanması âdet olan müzakere heyetinin halk arasında yeni kaygılara yol açmaması için daha başka yerlerde, daha gizli toplanmasını emretti. Sınırdaki kalelerin onarılmasını, askerlerine daha iyi bakılmasını, cephede eksiklerin iyice tamamlanmasını sağladı. Ama iş işten geçmiş, iş başa düştükten sonra bu tedbirler acele ve yarım yamalak alınmıştı.

Bu hazırlıkları zamanında haber alan Ruslar ve Avusturyalılar, çeşitli bahanelerle bunları durdurmaya, bu hazırlıklar iyice tamamlanmadan savaşın açılması için olur olmaz teklifleri birbiri arkasına ileri sürmeye başlamışlardı. Bu yersiz tekliflerden çoğunu Osmanlı Devleti'nin kabule yanaşması, savaş hazırlıklarının bir türlü tamamlanmadığını, savaştan iyice çekinildiğini dosta düşmana anlatmaya yetiyor ve hasımların şımarıp isteklerini artırmalarına sebep oluyordu.

1782-1783 SENESİ OLAYLARI

Rusların Kırım'ı Haksız Olarak İstilâ Etmeleri ve Beyanname Yayımlamaları

Ruslar Kırım'a girip Bahadır Giray'ı tahttan indirip, Şahin Giray'ı yeniden Kırım tahtına geçirdiler. Osmanlı Devleti açıktan hiçbir tedbir almamış, doğru dürüst bir tepki gösterememişti. Sadece Özi tarafına biraz asker gönderilmiş ve Soğucak muhafızı Ali Paşa sınır yakınlarının koruyuculuğuna atanmıştı. Rusların Kırım'da kendiliklerinden han seçmeleri anlaşmalara uygun düşmüyorsa da o günlerin şartları yüzünden bu işe göz yumulmuştu.

Rusların önceleri yaptıklarını tekrarlamak suretiyle Şahin Giray'ı han yapıp Kırım topraklarından çekilip gideceği sanılmıştı. Hâlbuki Ruslar bu sefer hanlığı ortadan kaldırıp bütün ülkeyi kendilerine mal etmek için bahane arar olmuşlardı. Bu arada Soğucak Muhafızı Ali Paşa'nın Şahin Giray'dan gelen bir temsilciyi öldürmesini bahane ederek Ruslar asker sevk ederek Kırım'ı ve Koban'ı zaptediverdiler.

Şahin Giray'ın güya bir devlet başkanı olarak yetkisine dayanıp kendilerini imdadına çağırması üzerine bu davranışa geçmenin devletlerarası törelere uygun düştüğünü de ileri sürmeyi unutmadılar.

Rus generali Potemkin, ordusunun başında Kırım'a girip bütün ülkeyi zaptetmeyi tamamladıktan sonra, Kırım'ın ortasındaki Karasu denen yerde karargâhını kurdu. Kırım'ın bütün ilim ve idare büyüklerini toplantıya çağırdı. Önce onları iyice azarladı:

"Siz, ne fesatçı bir toplumsunuz! Bize ne kadar çok zahmet verdiniz. Sizden çektiğimizi bir başka milletten çekmedik. Fesadınızdan kurtulmak için Osmanlı Devleti sizden el çekti, sizi kendi hâlinize bıraktı. Bu sırada bile bize sığınıyor görünüp, Osmanlı dostlarımızla aramızı bozmak

istediniz. Ama iki dost yine barış içindeler. Sizi yeni bir bela çıkarmamanız için, şimdiye kadar sizin yüzünüzden yaptığı masrafa ve kaybettiği askere karşılık İmparatoriçemiz Kırım'ı kendi memleketine katmaya, kendi malı saymaya karar verdi. Bu konudaki beyannameyi okuyayım da durumunuzu anlayın."

Katerina'nın beyannamesini okuduktan sonra sözlerine şöyle devam etti: *"Artık alabildiğine özgür değilsiniz. Bundan böyle Rusya tebaası sayılıyorsunuz. Bu hâle razı olmayıp gitmek isteyenler varsa yol açık; kalacaklar, hiçbir sıkıntıya uğramadan yaşayabilecekler. Dininize, mezhebinize bir karışan olmayacak. Hadi bakalım, siz de bir bir imparatoriçemize ve devletimize sadık kalacağınıza yemin ediniz."*

Kırımlılar neye uğradıklarını o anda anladılar ama iş işten geçmişti. Artık Rusya tebaası olmaktan başka çare göremeyenler Kırım'da kaldılar. Bu hâle razı olmayanlar da Osmanlı Devleti topraklarına göç etmeye koyuldular. Bu arada Togaylar ve birçok Tatar ocakları on bin evlik bir kalabalık hâlinde Özi'yi geçmek için Kılburuna gelmişler, fakat bu kadar insanı karşıya geçirecek gemi bulunmadığı için, çok zahmet çekmişlerdir.

Bu arada Rus subayları "Bu göçmen ve kaçak Tatarlar, bizim ağaçlarımıza saldırıyor, otlaklarımızı darmadağınık ediyorlar." diye Ali Paşa'ya ev sahibini bastıran arsız hırsızı hatırlatan sızlanış mektupları gönderip duruyorlardı. Bir toplumun uzak dedelerden kalma topraklarını, geçim araçlarını hem ellerinden haksız yere alıyorlar, hem de ondan bir parçasına muhtaç olup da el uzatmaya kalkışan zavallıları ayıplamaya, kalkışıyorlardı. İnsafın o yerde namı yoktu artık.

Bu arada Şahin Giray'ın da ayakları suya erdi. Hainliğe varan ahmaklığı yüzünden kendisinin de milletinin de neler kaybettiğini çok iyi anladı Ama düşmanlık denizinde pisipisine boğulmaktan başka elinden ne gelirdi artık; Ruslar onu biraz daha aldatıp kullanmak için yılda sekiz yüz bin ruble maaş bağlamayı söz verdiler. Katerina, bütün bu haksızlıkları ve düzenbazlıkları yapıp Osmanlı Devleti'nden esaslı bir karşılık görmeyince, kendisini yabancı devletler gözünde haklı bir iş yapıyor gösterecek şöyle bir beyanname hazırlayıp yayınlamak cür'etini de gösterdi:

"Kırım kılıcımızın hakkı olduğu hâlde biz Osmanlı Devleti ile aramızı bozmamak ve buraların durumuyla yakından ilgili Avrupa devletler

dengesine zarar vermemek için Kırımlıların bağımsız bir toplum olarak yaşamalarını istedik.

İlk zamanlarda sağlıyor göründükse de onlar birbirlerine düşmekten, başlarındaki hanları, ya alaşağı etmekten ya tekrar tahta geçirmekten başka bir şey yapmadılar. Bu arada bizim bütün emeklerimiz boşa gitti. Birçok askerimiz mahvoldu. Çok büyük masraflara girdik ve nihayet anladık ki onları kudretli ve adaletli Rus Devleti'nin tebaası yaparsak ancak huzur ve refaha kavuşturabiliriz.

Devamlı barışa Kırım halkının bu ilkel ve şuursuz davranışı, bu bitmez tükenmez kargaşalığı engel olup duracaktır. Bu kötü ihtimali ortadan kaldırmanın tek çaresi, onları, kendileri için de hayırlı olacak şekilde, Rus tebaası yapmak ve Kırım'ı mazbut bir devlet nizamı altına almaktır."

Katerina, Tatarları kendine ısındırmak için din ve mezhep işlerine baştan hiç karışmadı. Ama Tatarlar, hürriyetlerinin elden gittiğini, er ya da geç bütün bağımsızlıklarını ve yaşama haklarını kaybedeceklerini kavrayarak tedirginliklerini belli ettiler. Ama bu geç kalmış davranış Potemkin'in hiddetini köpürtmekten ve yirmi-otuz bin Tatar'ı kılıçtan geçirmesine sebep olmaktan öteye geçemedi.

Fransa Krallığı, Katerina'nın beyannamesini alır almaz bütün bu dil döküşleri yersiz ve asılsız görüp Aynalıkavak Antlaşması'na uyulmaktan başka bir tedbire geçmenin devletler münasebetine hiçbir suretle uygun düşmeyeceğini açıkça belirtmişti. Bu beyannamenin aynısı kendisine de gönderilen Osmanlı Devleti'nce: *"Hazırlığımız yok; durup dururken kafa tutup başımıza yeni bir bela almayalım."* diye cevap verilmemiş ve güya için için hazırlanmak avuntusu ile yetinilmiş, Rusya'ya korku belası meydan boş bırakılmıştır.

Bizim devletimizin yapamadığını İngiltere tüccarından biri Rusya tüccarından birine yazdığı bir mektupta tam bir mantık ve isabetle yapmayı başarmıştır ki işte onu da ibret olsun diye buraya kaydetmekten kendimizi alamıyoruz:

"... Rusya imparatoriçesi denizlerde İngiltere'nin yardımı ve rızası olmadıkça istediği üstünlüğü elde edemeyeceğini bildiğinden, Kırım'da neler yaptığının hesabını verircesine hazırladığı beyannamenin bir suretini

de İngiliz Devleti'ne göndermiştir. Dolayısıyla bizim de haberimiz oldu; okuduk da hayretler içinde kaldık.

1882-1883 tarihine gelinceye kadar Karadeniz'in bütün limanlarının Cenevizlilerin elinde idi. Timur Han'dan sonra ise Tatar hanlarının eline geçti. Üç yüz yıldır Osmanlı Devleti'nin sınırları içine alınmış bulunuyordu ama hanlarını kendisi seçiyordu.

Bin yedi yüz otuz beş yılına kadar Rusya Kırım'ı tanımıyordu bile; Tatarları han seçiminden yoksun bırakan, Kırım'ı Kırımlıların gönlünü almadan onları memleketine katmaya yeltenen ilk devlet Rusya oldu. Şimdi tutmuş, Kırım'da düzeni ve esenliği sağlamaya, onu bir memur eden bulunmuş gibi yaptığı masraflara, harcadığı emeklere ve kaybettiği askere karşılık Kırım'ı Rusya sınırları içinde tutsak saymaya kalkışmış, bir de bunu devletlere haber vermek ve kendisini haklı bulmalarını istemek cür'etinde bulunuyor.

Tatarlar Rusya içlerine mi saldırmışlar da Rusya askerî harekete geçmiş, masraflara girişmiş, telefat vermişti? Devletlerarasındaki kurallara hiçbir surette uymayan bu davranışınız akla, mantığa, insafa sığdırmaya imkân var mıdır ki bir de böyle beyannamelerle başka devletlerin ve milletlerin gözlerini boyamaya uğraşıyorsunuz. Bundan sonra hangi devlet ve millet, Rusya'nın iyi niyetinden, komşuluğundan ve himayesinden emin olabilir?

Amerika ahalisi hürriyetleri uğrunda ayaklandı diye Fransa bir bahane bulup Amerika'yı zaptetmeye, işgal etmeye girişirse İngiltere ve İspanya devletleri hoş karşılayabilirler mi idi? Öyle ise ey Rusyalılar, hileyi, riyayı bir yana bırakın da "Akdeniz'de ve Karadeniz'de sözümüzü geçirebilecek hâle gelmek için bunları yaptık." deyin kurtulun. Ama bu hareketlerin kötü sonuçlarını da şimdiden hesaba katın.

Fransa Kralı, Amerikalılara nasıl insanca hürriyet bağışladı, bundan ibret almak yok mudur? Altın hırsı, akçe vaadi, bir devlet için ön planda düşünülecek şeylerdir. Siz Taman'da bir subayın öldürülmesini bahane edersiniz de Şahin Giray'ın bu yüzden Osmanlı Devleti'ni protesto edip etmediğini, etmişse Osmanlı Devleti'nin buna olumlu bir karşılık da vermediğini hiç hatırlatmak istemiyor musunuz? Şahin Giray, protesto

etmeyi akıl etmiş ve bu protesto reddedilmiş olsa bile ona sahip çıkmak bir dereceye kadar akıl kârı iken, bu yüzden Kırım'ı zaptetmek doğrusu hiç akla sığar şeylerden değildir. Bu yaptığınızın arkası geleceğe benziyor.

Eflak ve Boğdan'daki karışıklıkları ve tedirginlikleri bahane ederek orayı da ele geçirmeye niyet edeceğinizden de pekâlâ şüphe edebiliriz artık. Bunun arkası Akdeniz'in cahil ve saf halkını yer yer kışkırtarak ufak tefek ayaklanmaları bahane ederek; Almanya'ya, İtalya'ya Fransa'ya bile bir uçtan el atmak olabilir. Ama bunun sorumlusu, hırsınız kadar gücünüz olsa bile bütün Avrupa ölçüsünde tutuşturmaya hazır olduğunuz yangını daha başlamadan, böyle ilk kıvılcımı göze çarpınca, söndürmeye geçmeyenler olacaktır."

Devlet Borçlarının Bir An Önce Ödenmesi Hakkında Ferman

"Dünya durdukça ayakta kalacak büyük devletin, yapması gereken işler için lazım olan parayı sağlayabilmesi için, gelirlerinin zamanında ve tamamıyla tahsil edilmesine bağlıdır. Bu sebeple bütün derebeylerin ve mültezimlerin ödemeleri gereken vergileri, harçları, devlete olan her türlü borçlarını senesi içinde hazineye ödemiş olmaları şarttır.

Tahmin edildiği ve hesaplandığı kadar paranın devlet hazinesine yatırılmaması hâlinde devlet, kendine düşen vazifelerden birçoğunu hakkıyla ve tamamıyla yerine getirememektedir. Dolayısı ile İstanbul ve taşrada kimin devlete borcu varsa hemen ödenmesini talep etmek, ödemeleri savsaklayanlar kimin nesi olursa olsun, hemen mallarına ve mülklerine el konulup satışa çıkarmak, bu işe memur edilenlerin en esaslı, en acele vazifesi olmalıdır.

Eski, yeni birikmiş bütün borçların itina ile bir bir deftere geçirilip hesap edilerek en kesin usullerle, en kısa zamanda, hatıra, gönüle bakılmayarak bir tek akçesi geri kalmaksızın tez elden toplanmasına son derece dikkat etmelisiniz..."

Fas Hâkiminden Gelen Elçi ve Elçinin Sorgulanması

Fas Hâkimi Muhammed tarafından büyükelçi olarak İstanbul’a gönderilen Seyit Tahir’le maiyetinde ikinci elçi Muhammed Arabî, beraberlerinde birbirinden güzel şekilde eyerlenmiş altı emsalsiz mağrip atı ile altı zenci köle ve iki mühürlü sandık, bir de fağfur eşya ile dolu bir başka sandık getirmişlerdi.

Elçiler, daha önce Tunus Beylerbeyi Ali Paşa eliyle gönderilen hediyelerin kabul olunmasından ve makbule geçmesinden cesaret alarak bunların gönderildiğini bildirdiler.

Fas Hâkimi’nin bu yeni hediyelerle sadakat ve bağlılığını belirtmekten zevk duyduğunu ifade ettiler. Hâkim ayrıca dedesinden kalma tarihi bir kılıcı da kabzasının eskiliğine bakmadan, hatta bu hâlini makbul saydığı için değiştirmeden padişaha özel armağanı olarak sundu. Bu sunumdan sonra elçilerden bazı suallerin cevaplanması istendi. Elçilere sorulan sualler ve verdikleri cevaplar:

Birinci soru: Bu gönderilen hediyeler padişahımızca kabul olunacaktır. Ancak hâkimin Nemçe Kralı’na da altı at gönderdiği, altısının da mücevherli eğerlerle süslü olduğu haberini aldık. Bu, Nemçe Kralı’nı Osmanlı Padişahı’ndan üstün tutmak anlamına gelmesin.

Cevap: Hâkimimiz şu ve bu yüzden kâfir eline geçen Müslüman kimseleri esaretten kurtarmak için elinden gelen her çareye başvurmaktadır. Bu arada Nemçelilerin insan ve eşya yüklü bir Fas gemisini esir aldıkları haberi alındı. Bu geminin içindekilerle birlikte geri verilmesi için bir elçimiz Nemçe Kralı’na başvurdu. Kral bu başvuruyu çok iyi karşıladı. İçindekilerin tamamıyla o gemiyi geri verip, bize teslim etmekle kalmadı; önceleri esir almış olduğu altı yüz kadar Müslüman’ı da serbest bırakıp memleketlerine dönmelerini sağladı. Buna karşılık da hâkimimiz ona birtakım hediyeler gönderdi ama Nemçe Kralı’na giden atlar, hâkimin kendi ahırından ve seçkin atlardan değildi. Rastgele binek hayvanları idi; eğerler de mücevherli değil, sadece sırmalı idi.

Müslümanlar Halifesinin hoşuna gideceğini bilerek ekleyelim ki hâkimimiz İspanya Kralı’na da başvurarak iki bin kadar Müslüman esiri de

İspanyolların elinden kurtarmak için fidye vermeye başlamıştır. O kadar ki İspanyol gemicileri, bize istediğimiz gibi kullanacak tayfa kalmıyor diye sızlanmışlarsa da bin dört yüz esir Müslümanı daha kurtarmak üzereyiz.

İkinci soru: Fas Hâkimi Sicilya Kralı ile de bir anlaşma yapmış diyorlar, doğru mudur?

Cevap: Geçen yıl Batı Trablus'ta kıtlık baş göstermişti. Oranın beylerbeyi, bizden iki gemi dolusu buğday istemişti. Biz de bunun üzerine hemen yola çıkmıştık. Bunlardan birisini Sicilya korsanları esir alıp memleketlerine götürmüşlerdi. Bunu haber alan Sicilya Kralı daha biz kendisine başvurmadan: *"Biz Fas'la baba dostuyuz, buyursunlar gemilerini."* demiş. Bu hâl hâkimimizi çok memnun etti; teşekkür mektubu gönderdi. Biz yola çıkana kadar bir anlaşma olmamıştı ama olması beklenebilir.

Üçüncü soru: Bu hediyeleri padişaha takdim etmekten başka vazifeniz var mı?

Cevap: Hâkimimiz haber aldı ki Rusya, Osmanlı Devleti'ne saldırmak için bahane aramakta ve her vesile ile yeni bozgunculuk çıkarmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de şanına yakışır karşılıklar vereceğini, gereken hazırlıklara giriştiğini yine aynı kaynaklardan haber almakla sevindik. Fas Hâkimi, bunu yetkililere yaptığı bir toplantıda açığa vurunca bütün hazır olanlar, bütün gönülleriyle Osmanlı Devleti'nin zarara uğramamasına ve zafere ulaşmasına dualar ettiler. Ayrıca karara vardılar ki Osmanlı Devleti bu hazırlıkları sırasında nelere ihtiyacı varsa bildirsin; biz canla başla yardıma koşmaya hazırız; asıl bunu bildirmek için elçi atandık; saygı ile arz ederiz.

Bu cevaplar padişaha arz olundu. Şaban ayının yirmi ikinci günü Fas elçileri padişah tarafından kabul olunmak şerefine erdiler. Bundan önce Fas Hâkimi'nin hiçbir elçisi, padişahın huzuruna çıkmak şerefini kazanmamışlardı ama daha önce İstanbul'a gelen Buhara elçileri gibi bunlara da aynı itibarın gösterilmesi uygun görüldü.

Rusya ile Yapılan Ticaret Antlaşması

Rusya, Avusturya (Nemçe) ile aralarında anlaşma yapınca, elçileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne üç meselede (ticaret, Kırım meselesi, Eflak ve Boğdan) ültimatoma benzer tebliğde bulunmuşlar, üç meseleyi nalıncı keseri gibi kendi taraflarına yontarak bir karara ve anlaşmaya bağlamak istemişlerdi.

Osmanlı Devleti bunlara aklı başında bir cevap verene kadar; Rusya, kendiliğinden işi oldubittiye getirip Kırım'ı işgal etmiş, orada istediği gibi at oynatmaya başlamış, üstelik ortada anormal hiçbir şey yokmuş gibi 81 maddelik bir de ticaret anlaşması teklif etmişti.

Osmanlı Devleti, bunu da baş eğercesine hoş görmüş ve bu teklifleri, sanki savaşta yenilmiş de yenenin her isteğini kabule mecburmuş gibi, aynen kabul edip anlaşmayı imzalamaktan geri kalamamıştı. O kadar ki Hayri Efendi böyle nazik zamanında tek başına sorumluluğa girmekten çekinmiş, yanına güya müşavir diye İstanbul Kadısı Müftüzâde Ahmed Efendi, devlet adamı sayılan Resmi Ahmet Efendi ve eski kethüdalardan Hacı Mustafa Efendi katılmışlardı.

Osmanlı temsilcileri, anlaşma tasarısının bir ikisine şöyle bir itiraz edecek oldularsa da Rus elçisi, bu maddeleri dikte etmek için getirdiğini, değiştirmeye yetkisinin olmadığını, ufak bir değişikliği devletinin hoş görmeyeceğini söyleyip olduğu gibi tasdik edilmesini; aksi takdirde zorlama cihetine gidilecek olursa, bir muharebeye hazır olunması tehdidinde bulunmuştu.

Osmanlı temsilcileri, bazı maddeleri beğenmemekte ve değiştirmekte ısrar ettilerse de Rus elçisi: *"Siz bir kenara isteklerinizi yazın, belki devletim ufak değişiklikler yapmaya yanaşır. Bu, onun mürüvvetine kalmış. Siz bu ticaret anlaşmasını toptan bir tasdik edin, ben sizi memnun edecek bir ifadeye kavuşturmak için, hatırınıza binaen çaba harcarım."* diyerek imzalattığı o anlaşmanın bazı maddeleri:

1. *Madde: Osmanlı ülkesinin her yerinde, denizlerinde, ırmaklarında ve topraklarında Rusya uyruklu herkes ticaret yapmaya ve gemi yürütmeye izinlidir. İsteyen Rusya tüccarı, Osmanlı ülkesinde, devletin*

imtiyazlı misafiri olarak, istediği sürece oturabilir, alış verişte bulunabilir.

2. Madde: İki tarafın da uyrukları, öteki devletin topraklarında mal-mülk sahibi olmak hakkına da sahiptirler. İki devlet karşılıklı olarak, arabalarında veya gemilerinde başka milletlerden kimseler bulunsa bile onları hoş tutacak, böylelerine hiçbir zorluk çıkarmayacak. Bu gezileri sırasında iki devletten birinin uyruklarından biri ötekine kaçar ve sığınırsa, dinini değiştirip yerleşmedikçe, öteki devletin isteği üzerine hemen geri verilecektir.

3. Madde: Yalnız tüccar değil, bütün Rus uyrukları, memleketlerinden almış oldukları geçiş kâğıtlarıyla Osmanlı ülkesine sorguya ve güçlüğe uğramaksızın girebilirler. Kendi memleketlerinde nasıl giyiniyorlarsa o kıyafetle Osmanlı ülkesinde dolaşabilirler. Sınırda ödeyecekleri belirli bir paradan başka kendilerinden hiçbir vergi ve haraç alınamaz. Osmanlı uyruğu olup da Rusya içinde ticaret yapmak isteyenler de aynı haklara ve imtiyazlara sahip sayılırlar.

4. Madde: Kaynarca Antlaşması'ndan faydalanarak Osmanlı şehirlerine ve limanlarına girip çıkmakta olan Ruslara, Osmanlı Devleti dostça, dikkatli ve saygılı davranmaya söz verir. Bunlardan herhangi bir sebeple yardıma muhtaç olanlara devletin bütün imkânlarıyla kısa zamanda yardım etmesi Rusya dostluğunun tabiî icaplarından sayılır.

5. Madde: Rus gemilerinden biri, kazaya uğrayıp da Osmanlı ülkesinin kıyılarına düşerse o gemiyi kurtarmayı, içindeki malları ve canları sağ salim yola çıkarmayı, bunun için hiçbir vergi ve ücret almamayı Osmanlı Devleti memnunlukla kabul eder. Bir Osmanlı gemisi böyle bir durumda kalırsa Rusya Devleti de ona aynı şekilde davranacaktır.

6. Madde: Rus uyruklu kimseler, İstanbul'dan başka herhangi bir Osmanlı şehrinden ipek, pirinç, Yemen kahvesi, rugan ve zeytinyağı satın alıp Rusya'ya nakletmeye izinlidir.

Bundan sonraki maddeler de Rus uyruklu kimselerin uğrayabileceği güçlükleri ortadan kaldırmaya zorlayan ve teferruatla dolu olan maddelerdir.

İngiltere’nin Kırım Meselesinde Aracılık Teklifi

İngiltere’nin, Bâb-ı Âli’ye bir yazı ile gönderdiği elçi: *“Osmanlı Devleti’ne, devletimin bazı teklifleri vardır; bunları konuşmaya memur edildim.”* demesi üzerine, Reis Efendi’nin Ayazma’daki yalısında buluştular.

Elçi; Rusya’yla Nemçe’nin Osmanlı Devleti’ne karşı birleşmiş göründüklerini, bu iki devletle birden başa çıkmanın bugünkü şartlarda zor olacağına göre müttefiklerle Osmanlılar arasında iyi-kötü bir anlaşmaya varılması için İngiltere’nin aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi ve ilave etti: *“İki taraf da sınıra asker yığıyor. İstemeden bir tutuşma, bir vuruşma olmasını önlemek istiyoruz.”*

Reis Efendi, İngiliz elçisine, Osmanlı Devleti’nin bu hazırlığı barışı bozmak için değil, bozmak isteyenlere karşı hazırlıklı olmak ve böylece onları amaçlarından vazgeçirmek için yaptığını belirtti ve: *“İngiltere’nin aracılığı nasıl olacak, karşı devletlerin bu aracılıktan haberi var mı?”* diye sordu. Elçi, buna karşılık olarak: *“Osmanlı Devleti’nin Kırım’dan vazgeçmesi ve Aynalıkavak Antlaşması’na iki tarafın da riayet etmesi”* şartıyla iki tarafı uzlaştırmasının mümkün olacağını umduklarını ifade etti.

Reis Efendi: *“Bu bir kere daha büyüklere sorulmaya değer, ama Osmanlı Devleti’nin sadık dostu Fransa’yı bu işten haberdar etmek ve onun da sizinle birlikte aracı olmasını rica etmek gerekecektir.”* deyince elçi: *“Biz buna çoktan razıyız, fakat Rusya’nın uygun göreceğini sanmam.”* cevabını verdi. İngiliz elçisine diğer buluşmalarda, Osmanlı Devleti’nin Kaynarca ve Aynalıkavak antlaşmalarına sadık kalmaktan başka bir iddiası ve isteği olmadığı tekrar tekrar anlatıldı.

Hâlbuki o sırada Fransa, Katerina’ın sadece Kırım’da yaptıklarına değil, hatta daha cür’etle düşündüklerine göz yummaya razı olmuştu. Fransa’nın aracılığından fayda umanlar ve bunda ısrar edenler, dünya işlerinden habersiz Osmanlı Devleti adamları idi. İngiltere ise başında Amerika belası olduğu için Rusya’nın meydanı büsbütün boş bulması ve ileride İngiltere’nin çıkarlarını bozacak işlere girişmeye cesaret edememesi için aracılık yapmaya yanaşıyordu. Bizim tarihçilerin hiçbirinin bunlardan haberi yoktu.

Amerika Birleşik Devletlerinin Kuruluşu ve Bağımsızlığı

“Yenidünya” diye anılan bu topraklar, 1584 yılında İngilizlerce zapt olunmuş ve değişik zamanlarda bazı kumpanyalara ve nüfuzlu kimselere kiralanmış, satılmış veya devir olunmuştu.

İngiltere’deki mezhep anlaşmazlıkları yüzünden krallığın zulmüne uğrayanlar, ana yurtlarından bu yenidünyaya göçüp kurtulmayı göze almışlardı. Ayrıca Avrupa’nın başka yerlerinde kanunca, ahlakça ve dince makbul sayılmayan kimseler de bu yenidünyaya göç etmeyi, kayıtlardan ve takiplerden kurtulmak için tek çıkar yol görmüşlerdi. Kalabalıklaşan bu topraklarda her biri İngiltere’ye bağlı yeni hükûmetçikler kurulmuştu. Zamanla bu topluluklar, İngiltere’ye bağlı olmaktan, İngiliz kanunlarıyla idare edilmekten bıkmışlar, ilk umdukları hürriyete tekrar sahip olma sevdasına düşmüşlerdi.

İngiltere, kendisinden kopmaya yüz tutan bu zenginlikleri tekrar kendisine bağlamak için tedbirlere başvurmuş, buraların İngiltere ile ticarî münasebetlerini kesmemelerini sağlamak için bütün gücünü ortaya koymuştu. İngiltere, imar ettiği bu toprakların birden zenginleşen halkından yeni vergiler almaya kalkınca halk ayaklanmış, İngiltere ile bağlarını koparmış ve bağımsızlığını elde etmeyi başarmıştır.

İngilizler koydukları bazı vergileri halkın ayaklanması üzerine kaldırmışlarsa da halkta bir kere hoşnutsuzluk başlamış, İngiliz askerlerinin gelmesi üzerine bu hoşnutsuzluk artmıştır. Yenidünya’nın değişik milletlerden oluşan halkı ayaklanma acemiliğini göstermeyip İngiliz mallarına karşı boykot yapmak suretiyle daha etkili karşı konulmaz bir mücadele yolu seçmiştir.

İngiltere Hükûmeti, bunun üzerine Boston şehrini ambargoya almış, ötekilerin bundan ibret alıp gevşeyeceklerini sanmıştı. Çeşitli dinlerin ve milletlerin karışımı olan Amerika halkının bir araya gelip birleşip direneceğini hiç ummamıştı. Umûmî menfaat, insan gruplarını birbirine kaynaştırmıştı. Eğer Boston şehrine konulan yasak tamamen kaldırılmazsa hiçbir Amerika şehrinin İngiltere malı almayacağına karar vermişler ve bu kararlarını kesinlikle uygulamaya başlamışlardı. Filadelfiya şehrinde toplanan Amerika yetkilileri, bu kararı bütün Amerika’ya yaymayı

üzerlerine almakla beraber, İngiltere kralına da bir mektup gönderip İngiltere'ye bağlı olduklarını, ancak kendilerine bir parça hak tanınmasını istediklerini bildirmişlerdir.

Bu yumuşaklığı gevşeme sanan ve çıkarları için burnundan soluyan Lordlar, kısa görüşlü ve hırslı davranarak bu işi asker gücü ve kaba kuvvetle halletmeye uğraştılar. Amerikalılar da silaha sarıldılar, asker topladılar, cephane yığdılar ve ilk fırsatta düzgün ordu kurup memleketlerini korumaya hazırlandılar. Başlarına da George Washington adında bir lider geçince cesaretleri arttı.

Fransa, İngiltere'nin Avrupa'daki rakibi olarak onun ne sebeple olursa olsun, kuvvetten düşmesini istediğinden, el altından Amerika âsilerine yardıma gecikmedi. İspanyollar, Amerika kıtasında sömürgelere sahipti. İlk bakışta onların çıkarı, Amerikalıların her halleriyle Avrupalı efendilerine muhtaç kalması idi. Fakat İngiltere'nin Amerika'yı sömürmekte ağır basması üzerine onlar da İngiltere'nin kendilerine bir zararı dokunmadan zayıflamasını sağlama fikrine kapıldılar.

İspanyollar, Fransız'ların aylardan beri yaptığı telkine uyarak Amerika asilerine önce el altından, sonra da açıkça yardımdan geri kalmadılar. Hollandalılar da aynı kaygılar ve düşüncelerle İngiliz'lerle anlaşmayıp Amerikalılara yüz vermek durumunda kaldılar.

Amerika'nın İngiltere bütçesine kazanç oluyor derken başına bela olduğu zamanlarda İngiltere, Osmanlı Devleti'nin sırtından Rusya'yı kazanmak için bu aracılık teklifine girişti. Bu zamanlar da Katerina'nın Osmanlı Devleti'nden topraklar, haklar ve imtiyazlar koparmaya yöneldiği günlere rastlamakta idi. Katerina, İngiltere'nin bu gailelerle uğraştığı günleri cür'etli atılımları için fırsat zamanı saymıştı.

Rusya, büyük rakip diye İngiltere'yi görüyordu: onun dünya ölçüsünde nüfuzunun eksilmesini ve gururunun kırılmasını için için istiyordu. İngiltere haksız olduğunu kabul etmese bile yalnız kaldığını kavrayarak, Rusya ile Avusturya'nın aracılık teklifini kabul etti.

Amerika'nın bağımsızlığı böylece Avrupa devletlerinin hepsinin birden tasdiki ile dünya ölçüsünde gerçekleşmiş ve kabul edilmiş oldu. Avrupa'nın sömürgeci devletlerinden her biri öteden beri Amerika'da sağladıkları çıkarları bir müddet ellerinde tutmayı başardılar ama Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmuş olmasını açıkça kabul etmekten başka çare de

bulamadılar. Böylece, geniş, verimli ve zengin topraklarıyla her gün biraz daha ilerlemeye ve gelişmeye aday bir devlet meydana çıktı.

Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasında, bu savaşların başkomutanı George Washington'un savaş sırasında gösterdiği yiğitlik, akıl ve becerisinin payı büyüktü. Harpten sonra askerlerin biriken maaşlarını alamamaları yüzünden bu sefer yeni devlete karşı başkaldırmaları tehlikesini de şahsî nüfuzunu kullanıp meclisle ordunun arasını bularak bertaraf etmiş, iç savaş çıkmasını önlemiştir.

Bütün bu vazifelerini yerine getirdikten sonra; memleketinde gördüğü saygı ve sevgiyi kaybetmeden ve yaptığı hizmetler için hiçbir karşılık istemeden köşesine çekilmeyi başarmıştır.

İran'daki Gelişmeler ve Rus -İran İlişkileri

Rus çarı Deli Petro, yalan dolanla şunu-bunu oyalayıp kandırarak Derbent ve Bakû kaleleriyle, Keylan ülkesini İranlıların elinden almıştı. Sonradan tahta geçen Nadir Şah, Rusya'nın aldıklarını tek tek geri almayı başarmış ve bir İngiliz kaptanı İran uyruğuna alıp İslâm ile müşerref kılmış, onun denetiminde güçlü bir donanma tertiplemiş ve Hazar denizinde Rusya'ya karşı daha güçlü olmuştu.

Nadir Şah'ı yola getiremeyen Ruslar, ancak onun öldürülmesiyle rahat nefes alabilmişlerdi. Nadir Şah'tan sonra birbirlerine düşen İran idarecileri, Ruslarla uğraşmaya ve Rusların İran'a el uzatmasını önlemeye zaman ayıramamışlardı. Bundan faydalanan Rus İmparatoriçesi Katerina, Hazar'daki İran donanmasını ortadan kaldırmış, yeni bir Rus donanması kurup büyüklü, küçüklü gemilerle güçlendirmesini bilmişti.

Donanmanın amirali yalnız o gemileri idare etmekle değil, İran idarecileri arasına fitne sokmakla kalmayıp onları hediyelerle kendi taraflarına çevirmek için el altından epey gayret de göstermişti.

O sıralarda Ağa Muhammed Han’la Murtaza Kolihan, İran’a egemen olmak için birbirleri ile uğraşıyorlardı. Ruslar Murtaza’yı tuttularsa da Ağa Muhammed Han ağır bastı. Katerina o sırada Kırım’ı karıştırmakla meşgul olduğu için, İran işlerine ayrıca akıl yormaya ve kuvvet harcamaya yanaşmadı. Ağa Muhammed Han, Rusların Hazar’daki donanmasını hileye karşı hile kullanarak harap etmesini Rus donanma idarecilerini, hatta askerlerini bile esir almayı başarmıştı.

Ruslar Kırım’ı yutmadan İran’a el atmayı akıl kârı saymadıklarından Ağa Muhammed’in yaptıklarını bilmezlikten, görmezlikten geldiler ve General Potemkin eliyle onu ağırlamasını ve avutmasını bile ihmal etmediler. Ağa Muhammed Han, görgülü ve ileri görüşlü idi. Rusya’nın Osmanlı ve İran devletlerine tekrar baş belası olmadan, yok edilmesini değilse bile yola getirilmesini aklına koymuştu. Bunu da ancak Osmanlı Devleti’nin yardımıyla başarabilirdi. Osmanlı Devleti böyle bir anlaşmaya tenezzül etmeyince bu ihtimal de ortadan kalktı.

1783 – 1784 ve 1785-1786 SENELERİ OLAYLARI

Rusya, Prusya ve Nemçe’nin Birbirini Kovalayan İstekleri

Harbe hazırlıklı olmayan, olacağa da benzemeyen Osmanlı Devleti’nden yalnız Rusya değil, ondan cesaret alarak, Nemçe ve Prusya (Almanya) da birbiri üzerine, isteklerde bulunmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu’nun kendine gelemeyip, isteyeni güçlü ve cür’etli gördükçe, isteklerine boyun eğip razı oldukça, yeni istekleri sökün etti.

Rusya'nın Kırım'ı haksız ve zamansız istilasına göz yuman Osmanlı Devleti, Nemçe'nin Eflak-Boğdan'da bir uçtan hak iddia etmeye, aynı yoldan yürüyüp Eflak ve Boğdan beylerinin seçimine karışmaya başladığını da görmek, buna da susmak ve boyun eğmek durumuna düştü. Arkadan yeni türemiş Prusya da aynı şımarıklık ve yırtıklıkla Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmaya özendi.

Rusya, bu sırada Kırım'da kendiliğinden yaptığı bütün yeni işgalleri Avrupa devletleri gözünde haklı göstermek için Osmanlı Devleti'ne yeni bir teklifte bulunarak, Kırım, Taban ve Koman ülkeleri Rusya elinde kalmak ve Koban Irmağı ayırıcı sınır olmak üzere Soğucak Kalesi ile dolaylarından el çekmeye hazır olduğunu bildirdi. Köprü altından su bağışlarcasına Osmanlı Devleti'nden zorbalıkla ve ansızın kopardığını Osmanlı Devleti'ne bir lütuf gibi bağışlamaya yetkili olduğunu belirtti.

Yapılan görüşmede Osmanlı Devleti'ni temsilen İstanbul Kadısı Müftüzâde Ahmet Efendi, Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi, bu kırıcı teklife kendilerinin karşılık veremeyeceklerini, bunu Divan'dan sormak gerekeceğini, her şeyden önce de Osmanlı Devleti'nin şeref ve haysiyetini dosta, düşmana karşı korumuş gözükecek birtakım kayıtların teklife eklenmesinin şart olduğunu söylediler.

Rusya elçisi hiç oralı olmayıp: *"Bu teklifimizi kabul etmeniz iki devlet arasında kötü olaylar patlamaması için ilk şarttır. Sadrazam mı bunu tasdik eder, yoksa siz temsilciler mi bir anlaşmaya varırsanız, orası sizlerin bileceğiniz işler."* deyip kestirip attı. İşte antlaşmamızın bizim tarafımızdan iyi niyetlerle ve son fedakârlıklarla hazırlanmış şekli diye bir de kâğıt uzatıp: *"Bunda bir değişiklik yapılmasını devletim hoş görmez, ben de bu konudaki yetkili değilim."* diyerek konuşmayı kesti.

Bizim temsilcilerimiz, denize düşen yılana sarılır, kabilinden: *"İngiltere ile Fransa daha esaslı ve devamlı barış için aracılık yapmaya hazır olduklarını söylemişlerdi. Müzakereye bu dostlarımızın aracılığı ile daha geniş ve elverişli bir zamanda başlayalım."* diye işi ertelemeye ve etrafı yoklamak için zaman kazanmaya çabaladılarsa da bir faydası olmadı.

Rus elçisi: *"Onların aracılığı sadece Rusya'nın hızını kesmek ve Osmanlı Devleti'ni lüzumsuz bir harp hazırlığına sürüklemektir. Hâlbuki ne kadar zaman geçerse geçsin, sizin harp edecek hâle giremeyeceğiniz bizce bellidir.*

Gelin başınız hiç belaya girmesin; bizim bu barışçı ve uzlaştırıcı teklifimizi kabul edin.” demekle yetindi.

Bunun üzerine Osmanlı delegeleri, dünyanın gidişini ve olayların gelişip değişişini kadere havale ederek susmaktan başka çare görmediler.

Durum Değerlendirmesi

Avusturya Devleti’nin yurttaşları çok çeşitli milletlerden meydana gelmiş idi. Osmanlı Devleti sınırında olan bölgelerinde hele Bohemya’da yerleşmiş olanlar Hırvat, Sırp, Boşnak ve Bulgar, kısacası Slav asıllı oldukları için kendileriyle bir ırktan olan Ruslarla dil bakımından da daha yakın, daha kolay anlaşabilir durumda idiler. Avusturya’nın bütün bunları göz önünde tutulması ve Rusya’nın buraları yutmaması için Osmanlı Devleti ile el ele vermesi gerekirdi.

Rusya, er ya da geç bunu yapmayı aklına koymuştu. Bugün olmazsa yarın, ilk fırsatta bunu gerçekleştirmek hırs ve kararı içinde idi. Ne çare ki Avusturya İmparatoru II. Jozef, toy, tecrübesiz, haris ve acemi bir zenperest gibi, Katerina alüftesinin kolları arasına manen düşmüş oldu. Osmanlı Devleti’ni birlikte sıkıştırdılar, koparacaklarını kopardılar fakat Avusturya’nın hissesine düşenin, Rusya’nın pençesine geçeceğini gaflet içindeki Avusturya siyasîleri vaktinde anlayamadılar.

Az tamah çok ziyan getirir. Keşke, “*Tuna boylarında ve Arnavutluk kıyılarında Osmanlı Devleti’ne düşman olan, Avusturya’ya da er veya geç düşman olacaktır.”* gerçeğini zamanında hem Osmanlılar hem Avusturyalılar iyice kavramış olsaydı, oralar bu hâle düşmemiş, Rusya da bu kadar kolay büyümemiş olurdu.

Osmanlı Devleti’nde o zamanlarda Avrupa’daki gelişmeleri ve ilerde olacaklar değil, burnunun dibindeki tehlikelerin farkında olacak idareciler yoktu. Düşmanları onu istedikleri gibi alıp satıyorlardı da o hâlâ oturup

duruyordu. Dünyanın sonuna kadar ayakta kalmasını dilediğimiz bu devlet, Buhara ve Semerkand gibi dünyanın bir ucunda değil, Dünya'nın merkezi denilecek önemli bir coğrafya parçasında idi. Hele devlet merkezi, boğazların ağzında olduğu için dünya deniz ticaretinin en önemli geçidi idi.

Osmanlı Devleti, yalnız yakınlarıyla değil, bütün Avrupa devletleriyle anlaşmak zorunda idi. Bütün bu devletlerin, plan, program ve politikalarının ne olduğunu bilmeli ve ona göre davranmalı idi. Hâlbuki bizim devlet adamlarımız, her Müslüman görüneni bizden ve Hristiyan olanı tam manasıyla bizim aleyhimize anlaşmış sayarak, politikalarını körü körüne yürütme yolunu tuttular.

Hâlbuki o sıralarda gerek iktisadi çıkarları gerek mezhep farklılıkları sebebiyle Hristiyan Avrupa devletleri birbirine düşmüş bulunuyordu. Biz bunun farkında olamadık, Avrupa siyasîleri ise değil kendi aralarındaki meseleleri konuşurken, hatta sadece Osmanlı Devleti'nin akıbetini müzakere ederken bile bizden hiç kimseyi içlerine almadılar. Biz bu lüzumu kavrayıp onlara telkin etmenin ne lüzumunu duyduk, ne yolunu bildik.

Katerina, planlı idi. Bizim de onun gibi yabancı dil bilir, dünya hâlini olduğu gibi kavrar bir-iki elçimiz olsa Avusturya İmparatoru'nu değilse bile Volter gibi o sarada kalemi kılıç kadar etkili kimseleri bizim tarafımıza çekmek ve onları Avrupa'nın ilerideki akıbeti hakkında uyarıp yola getirmek imkânı pekâlâ bulunabilirdi.

Hiç değilse Osmanlıların Avrupa'da sadece kargaşalık ve hatta zulüm vasıtası ve sebebi olduklarını durmadan yayan insafsız ve asılsız propagandanın önüne geçilmiş olabilirdi. Gün geçtikçe, Rusya'nın hırsına bilmeden buna alet olan Avrupa devletleri, bu davranış ve aldanışlarından ne kadar pişman olacaklar, ne kadar dövünecekler ama o zaman iş işten geçmiş olacak.

Osmanlı Devleti’nin İçler Acısı Durumu

Rusya, Osmanlı Devleti’nin az çok haysiyetini kurtarır görünen bütün anlaşma metinlerini, hem suçlu hem güçlü olarak, Osmanlı Devleti’ne dikte edercesine anlaşmaya zorluyordu. Bu anlaşmalardan faydalanarak Kırım’da istediği hakları koparıyor, toprakları alıyor, her şeyi Osmanlı Devleti’nin rızası ve Kırım halkının isteğiyle yapıyor görünmek için yeni isteklerini, yeni anlaşmalarla Devlet-i Aliye’ye dayatıyordu. Yeni teklifi, yeni bir acayip teklif takip ediyor, bunlara karşı Osmanlı Devleti’nin perişan yetkilileri, birbirine benzeyen, iradesiz, günü kurtarıcı toplantı yapıp şu minvalde konuşuyorlardı:

Sadrazam, Cebeci Paşa Hacı İsmail Ağa’nın, Tevkii Çelebi Mehmet Efendi’nin ve Tersane Emini Selim Sırrı Efendi’nin, acı durum değerlendirmelerini ağlamaklı dinledikten sonra hazır olanlara dönüp haykırdı:

“Bu konuda ne düşünüyorsunuz açıkça söyleyin. Şimdi, burada susup da evlerinize dönünce toplantılar yapıp bizleri çekiştirmeye, ukalalık etmeye kalkışmayın. Şevketli padişahımızın açıkça fikir yürütmesini emrettiği bu mecliste söylemediklerinizi sonradan başka yerlerde söylediğinizi duyarsam, evladımdan yakın da olsanız, cezanızı vermekten çekinmem. Gözünüzü açın, meramınız ne ise şimdiden söyleyin.”

Bunun üzerine Sipahiler ağası Hacı Selim Ağa söz aldı:

“Moskoflar Kırım’ı şimdi mi zaptetti ki? On senedir elinin altında tutuyor. Önceleri adı var, kendi yok bir han vardı. Şimdi sadece o yok. Başka bir fark var mı sanki. On yıldır ses çıkarmadığımız yerden, “Şimdi çık.” diyebilir miyiz? Desek de çıkar mı? Eh öyleyse, ne için direnmeye niyetli gibi görünüyorsunuz? Bize sefer açmaya kalksa, Allah esirgesin, rezil olur kalırız. Antlaşmaktan, barışmaktan başka çare mi var?”

Bu sefer sadrazam, şeyhülislâma dönüp şöyle söyledi:

“Ha din işi olmuş, ha dünya işi. Bunlara da fetvayı verecek, son sözü söyleyecek sizlersiniz. İşte davanın aslı enine boyuna konuşuldu. Belgeler ortaya döküldü. Şimdi kararınızı, fetvanızı bekliyoruz. ‘Hüküm, anlatışa göre verilir.’ sözü meşhurdur. Anlatılanları dinlediniz, verin fetvanızı.”

Şeyhülislâm Nasip Efendi ve Müftüzâde aralarında bir müddet konuştular. Aralarında ağzı en iyi laf yapan Müftüzâde cevap vermeye koyuldu:

“Şeriatın gereği budur ki bir meselede şerler bir araya gelir de hayra yer kalmazsa, şerlerin en ehvenini kabullenmekten başka çare yoktur, vacip olan da budur. Mesela bir mümin namaz kılmak isterken elbisesi pislenmiş olsa, başka giyeceği de yoksa namazını çıplak mı kılacak, yoksa kirlenmiş elbiseyi giymiş olarak mı? Eh, çaresiz çıplak değil, kirli elbise ile namaz kılacaktır.”

Mecliste baş başa, kulaktan kulağa sızlanmalar ve söylenmeler uzayıp gitmeye yüz tutunca Sadrazam ve Nakip Efendi tekrar hazır olanlara seslendiler:

“Efendiler, Ağalar. Söyleyin, senet mi verilsin, cenk mi olunsun?”

Herkes birbirine baktı. Şeyhülislâm ve yanındakiler, kesin sözü söylemekte yetkili sayılıyordu. Aralarında bir daha konuştular ve bu şartlar içinde şeriata en uygun olan “barış üzere olmaktır” kararını bildirdiler. Bu sefer sadrazam herkese birden *“Kararınız budur, değil mi?”* diye sordu. Herkesten birer birer “evet” cevabını aldı.

Bu sırada Laleli Mustafa Efendi adında bir halk adamı: “Bari Rusya’nın Gürcistan tarafına da akmamasını şart koşabilseydik; hiç olmazsa bunu elçiden rica etseydik” diye sızlandı. Bunu duyanlar: *“Doğru, elçiden ricacı olalım, belki Devletini razı eder.”* yollu birbirlerini avuttular.

Sadrazam: *“Öyleyse yeni senedi Rusya’ya vermek kararındayız. Ama bugün, ama yarın. Bu yapılana kadar bu mecliste konuşulanlar dışarıya sızmasın.”* tembihinde bulundu.

“Bundan önceki meclislerimizde ne konuşulmuşça yabancı devlet elçilerinin kulağına gitmiş. Bu sefer boşboğazlık etmeyeceğinize yemin edin.” dedi. Herkes yemin etti. Topçubaşı Ağa da: *“Kim bu mecliste*

konuşulanları başka mecliste tekrarlarsa Allah onu kahretsin.” diye beddua etti. Bir ağızdan Fatiha okuyup dağıldılar.

Diğer Bazı Olaylar ve Düzenlemeler

Peygamberimizin ayak bastığı taşın Şam’dan İstanbul’a getirilişi: Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v.) genç yaşta ticaretle uğraşırken, Şam’a geldiğinde, kervanıyla bu kale yakınına konmak için inerken ayak bastığına inanılan taşın, Şam ilinin Havran bucağında “eski Şam” diye anılan Bassi kalesinde bulunduğu öteden beri söyleniyordu.

Vezir Mehmet Paşa, Şam valisi iken, o mübarek taşı kaleden almış; Şam’a getirip Emevîye Camii’ne yerleştirmek istemişti. Şimdiki vali Derviş Mehmet Paşa, “Bu taşı eski karara uyarak Emevîye Camii’ne mi yerleştirelim, yoksa İstanbul’a mı gönderelim?” diye soruyordu. “Bu dar ve buhranlı zamanda böyle mübarek bir taş İstanbul’a getirilirse, bir ferahlığa yol açabilir.” inanışı ile hemen yola çıkarılması padişahın emri ile valiye bildirildi. Taş, üç ay içinde, büyük merasimlerle İstanbul’a geldi. Bütün şehir sarayın gösterdiği büyük ilgiye uyarak ayaklandı ve bu taşın yoluna düştü.

Mübarek taş, Bahçekapı yakınındaki I. Abdülhamit Han Hazretlerinin ihya ettiği yere konuldu. Sonradan taşın ne dereceye kadar mübarek sayılabileceği, Peygamber’in ayağının o taşa gerçekten değmiş olup olmadığı üzerinde tartışmaya cür’et edenler olduysa da bir kere mübarek sayılmış, halk da ona bir hürmet duymuş olduğuna göre, gerçekten o mübarek ayak o taşa değmiş ve üstelik iz bırakmış kabul edildi.

İstanbul Boğazı’nın tahkimi: Karadeniz Osmanlı Devleti’nin bir havuzu hâlinde iken Rusya’nın Kırım’ı işgali üzerine bu üstünlük elden gitmişti. Üstelik Rusya, en güzel limanlara sahip olmuş ve donanmasını, günden güne güçlendirmeye yönelmişti. Bu şartlar içinde er geç Osmanlı Devleti ile

Rusya arasında bir savaş çıkacağı anlaşılıyordu. Karadeniz Boğazı'nın tahkimi artık ihmal edilemez olmuştu.

Boğaziçi'nde ve yakınında eski, yeni ne kadar kale varsa onarılması ve sağlamlaştırılmasına önem verildi. Eski muhafızların yerine, gözü açık, iş bilir erler seçilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa tarafından düzenlenen defter gereğince, Boğazın her iki yanında ve yakınında ne kadar kale varsa hepsine yeni koruyucular, yeni toplar yerleştirildi. Bu kalelerde her gece nöbet bekletme esası konuldu.

Dışarıdan gelen bir gemi ilkin Rumeli feneri Kalesi'nden görüleceğine göre, bu kalenin bekçileri hemen havaî fişekler atacaklar ve öteki kalelerdeki topçulara haber vermiş olacaklardı. Rumeli ve Anadolu Kavağı kalelerinde fitil ateşlemeye hazır duran askerler, işaret üzerine toplarını atmaya ve gelen geminin boğazdan daha içerlere sokulmasını önlemeye girişecekler, girmekte inat eden gemiyi batıracaklardı.

Bu işler için bütün tedbirlerin alınması, eksiklerin tamamlanması, askerlerin hazır ve talimli olması için emirler verildi, teftişler yapıldı. Padişah Kaptan Paşa'ya kendi el yazısıyla bir de ferman gönderdi.

Sinop'taki Rus Konsolosu'nun kaçıp İstanbul'a gelişi: Rusya'nın ısrarı üzerine Sinop'ta bir konsolos bulundurulmasını Osmanlı Devleti kabule mecbur olmuştu. Sinop halkı şimdiye kadar Rus bayrağını kendi şehirlerinde çekilmiş görmedikleri için telaşa düşmüşler ve konsolosluk önünde birikerek bağırıp çağırmışlardı. Bunun üzerine devlet, oraya münasip kuvvetler ve aklı başında yetkililer göndererek bu işi kapatmak üzere iken konsolos, kendi hayatının ve devletinin haysiyetinin tehlikede olduğunu bildirerek limandaki bir Rus gemisine atlayıp İstanbul'a gelmişti.

Rus elçisi, bu hâli bahane ederek Osmanlı Devleti hariciyesini yeniden sıkıştırmaya ve konsolosun hayatiyle eşyasının korunmasını istemekle yetinmeyip Sinop'ta halkın galeyanına sebep olan kadı ve müftünün cezalandırılmasını iki devletin iyi münasebetlerinin devamı için şart koştu. Gerçi Reis Efendi (Dış İşleri Bakanı): *"devletin işidir. Memurların cezalandırılması birtakım şartlar ve hükümlere bağlıdır. Onları sizin hatırınız için hemen gözünüzün önünde cezalandıramayız."* yollu direnmeler gösterebildi ise de Rus elçisi "Hadi cezayı biz tertip etmeyelim ama siz muhakkak ve hemen tatbik edin." diye zorladı.

Reis Efendi'nin: *"Ne yapalım, Sinop gibi yerde yabancı bayrağının sallanmasını siz istediniz. Ahali şimdiye kadar böyle şey görmedikleri için memleketlerinin elden gittiğini sanıp ürktüler, ayaklandılar, işin aslı kendilerine anlatılana kadar böyle telaşlanmaları yersiz görülmemelidir."* cevabı da meseleyi halletmedi.

Konsolosun kaybolduğunu ileri sürdüğü eşyası ödendi; yanına istediği kadar koruyucu katıldı; Sinop kadısı azledilip Bursa'ya; müftünün elinden de fetva yetkisi alınıp Kastamonu'ya sürüldü.

Defterdar Efendi'nin azli ve bazı malî kurallar: Devletin masrafları çok olduğu için hazine açık üzerine açık veriyordu. Bu hâle çare bulmaya defterdar Reşit Süleyman Efendi'nin gücü, bilgisi yetmiyordu. Defterdar Emini Hasan Efendi, bazı tedbirlerle bu işi hâl yoluna koyacağına söz verince defterdar yapıldı. Yeni defterdar birçok kimseleri zengin eden muhassıllıkları (vergi toplayıcılığı) baştan peşin para ile satmak ve almak o muhassılların gittikleri yerlerde toplayacakları vergilerin adalete uygun düşmesini kontrol etme esasını koydu.

Halep Muhassıllığı bu zengin gelir kaynaklarından biri idi. İstanbul'da sefalet yüzünden yoksul ve borçlu düşenler yolunu bulup iltimas ve rüşvet ile kendilerini Halep Muhassıllığı'na tayin ettirirlerdi. Tarihçi Vasıf Efendi bunlardan birini şöyle anlatır:

Halep'te, yirmi beş yıl önce, Vanlı Selim Ağa adında bir kapıcı başıya rastladım. Halep'te evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olup yerleşmiş. "Niye İstanbul'a dönmüyorsun?" diye sorunca bana: *"Orada devlet hizmetinde aldığım belli maaşla geçinmeme imkânı yoktu. Epeyce de borçlanmıştım. Buraya yevmiyeli geldim. Muhassıl emrinde çalıştım. Boğazıma da masrafım olmuyor, ondan bundan geçiniyorum. Eh, epey para biriktirdim. İstanbul'da böyle bir geçim sağlayamam ki gitmeye heves edeyim."* diye cevap verdi.

İşte yeni Defterdar Hasan Efendi, böyle soygunculuklara son vermiş olmak, hiç değilse sonradan toplanacağın büyük bir kısmını peşince devlet hazinesine aktarmış olmak için bu usulü buldu. Ayrıca gümrük resimlerini toplamayı da muhassıllardan alıp başka ellere verdi. Onları da ayrıca devlet hesabına satmayı akıl etti.

Prusya Kralı’nın Ölümü

Prusya Kralı Büyük Frederik, *“Kendisi için son günlerine kadar bir öğrenme ve yetişme yeri saydığı”* dünyayı terk etti. Her çeşit ilimde, hele hendese ilminde ve harp sanayinde bilgisi örnek sayılabilecek bir kraldı. O zaman hiçbir devlette rastlanamayacak kadar bilgili asker yetiştirmiş, ordusunu zamanının en iyi ordusu yapmayı başarmıştı. Derdi; memleketini ve ordusunu geliştirmekti. Gece gündüz bunlarla uğraşıyordu. Bu sayede, önceleri Prusya Devleti, Avusturya’nın koltuğunda bir küçük devlet gibi iken, kırk altı senelik idaresi zamanında, devletini birinci planda bir devlet düzeyine yükseltmiştir.

Avusturya, Fransa ve Rusya devletlerinin kendi aleyhine birleştikleri zamanlarda cesaret ve iradesi ile onları ayrı ayrı sindirmesini, birleşmelerini önlemesini ve vakti gelince de onlara korku salacak kadar tertipli ve hazırlıklı davranmasını bilmiştir. Frederik küçük hükûmetler hâlinde olan Alman beyliklerini bir arada kendi emrinde toplamasını bilmişti. Rusya İmparatoriçesi Katerina bile orduyu düzenlemek, idare etmek, komşu devletlerle göz boyayarak da olsa, iyi geçinmek usullerini ondan öğrenmiştir.

Osmanlı Devleti’nin, dünyadaki gelişmelerden haberi olmayan siyaset adamları Frederik’le anlaşmasını bilseler, Rusya’nın Almanlara ve Osmanlılara ne kadar tehlikeli olacağını ihtar ettiği zaman ileriyi görüp hak verselerdi, Frederik, Almanya için olduğu kadar, bizim için de hayırlı olabilirdi. Neden sonra Osmanlı Devleti adamlarının akılları başlarına gelir gibi oldu. Rusya ve Avusturya’nın tükenmek bilmeyen şımarık ve saldırgan isteklerine karşı Prusyalılarla anlaşmak yoluna gidildi, ama artık iş işten geçmiş, Ruslar ve Avusturyalılar koparacaklarını koparmışlardı.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Üçüncü Kısım Hakkında

Cenâb-ı Hakka hamdolsun ki bizleri peygamberlerin efendisi, âlemlerin iftiharı olan Hazret-i Muhammet (s.a.v.) Efendimiz'e ümmet kıldı. Padişahımız Gazi Abdülmecit Han'ın güzelliklerle dolu devrinin adalet ve inayetinden pay aldırdı.

Bu kitabın âciz müellifi bu eserini telif ederken, yüce Devletimizin 1769-1770 senesinden 1785-1786 senesi sonuna kadar olan hadiseleri birinci ve ikinci ciltlerde anlattı. Üçüncü cilt ise hicri on üçüncü (milâdî on dokuzuncu) asrın olaylarına bir giriş mahiyetinde olacak ve geçen asırda başlayan hadiselerin tertip ve neticelerini okuyucuların zihinlerine intikal ettirebilmek gayretini gösterecektir. Bu sebeple bu cilt, birinci ve ikinci ciltleri tamamlayıcı olacak ve 1786, 1787-1788 seneleri olaylarını hikâye edecektir.

Bu cilt, altı bölüme ayrılmış, bir başka tarzda düzenlenmiştir.

1. Bölüm: Arabistan dolaylarının eski ve yeni olaylarını,
2. Bölüm: Hindistan haberlerini,

3. Bölüm: Kafkasya’nın durumu, Dağıstan, Gürcistan ve Çerkezlerin hâlini.
4. Bölüm: Rumeli’ye ait bazı önemli olayları,
5. Bölüm: İslâm milletlerinin durumu ve Rusların saldırılarını,
6. Bölüm: 1786, 1787-1788 yıllarının hadiselerini, Rus ve Avusturya seferlerinin sebeplerini anlatacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Mısır’ın Tarihi ve Mısır’da Gelişen Olaylar

Bu bölümde anlatacağımız olayların başlıcaları “dünyanın anası” ismini alan ve birçok hazineleri göğsünde saklayan Mısır’ın garip halleri olacaktır.

Eski Mısır’ın halkı, Kıptî milleti olup hükümdarlarına Firavun denirdi. Hazret-i Musa’nın karşısına çıkan Firavun da bunlardandır. Ancak Kıptî Devleti çok sürmemiş, çökmüş ve Kıptî halkı yabancı boyunduruğu altına girerek, her asırda yabancı bir kavmin kahredici emirlerine boyun eğmiştir.

Mısır, Hazreti Ömer zamanında fetih olunduktan sonra hayli müddet Hilafet merkezinden niyabet usulü ile yönetilmiş, sonradan bağımsız devletler zuhur etmiştir. Bu devletlerden birisi Rafıziye Devleti’dir. Bir müddet Mısır’da Rafızî mezhebi yayıldıktan sonra Eyyûbî Devleti zuhur etmiş, Rafızîlik ortadan kaldırılarak İslâm dini tekrar kurulmuş ve Suriye kıyılarını ele geçirmiş olan Haçlıları imha etmiştir. Eyyûbî Devleti 81 sene sürmüş; ilk hükümdarı Melik Selahattin, son hükümdarı ise Melik Salih’in Şecerüddür isimli karısıdır.

Mısır’da ilk olarak birçok köleler alıp onlardan asker yapan bu Melik Salih’tir ki Eyyûbî Devleti bu yüzden çökmüştür. Şöyle ki: Melik Salih ölüp oğlu Nuran Şah Mısır’a sultan olduğunda, babasının asker yazdığı kölemenlere itibar etmediğinden onlar da bundan ürkerek kendisini öldürmüşler ve yerine annesi Şecerüddürr’ü tahta çıkarmışlardır. Üç ay sonra onu da tahtından indirmişler, o zaman Mısır’da Türk Devleti hâkim olmuştur.

Türk Devletinden “Kalavun” adlı zat, Mısır hükûmetine el koymuş ve kendisine “Melik Mansur” ismini vererek Kalavun Devleti’ni kurmuştur. Bu devlet Mısır’da 100 sene hüküm sürdükten sonra bu memleketin fitneciliği yüzünden çökmüştür. Kalavun hükümdarlarından Melik Eşref, memlekette hüküm süren şakileri sürmeyi emrettiğinde şakiler başkaldırıp Eşref ile harbe tutuşmuşlar ve neticede perişan olmuşlardı.

Sultan Eşref bunların kimisini öldürmüş, kimisini sürmüş, bir kısmı da bazı emirlere sığınarak Mısır’da kalmışlardır. Bunların çoğu Çerkez olup bu vak’ada gözden düşmüşler ve Mısır’da tahkir edilmişler fakat Kalavun Devleti’ni düşürmek için fırsat aramaya başlamışlardır.

Milliyetçilik bağları kuvvetli olan ve manen birlik hâlinde bulunan bu Çerkezlerden bir kısmı da padişaha yanaşmış ve punduna getirerek Eşref’i öldürmüşler. Mısır’ın kaynaklarını ele geçirmişler, hor görülürken birden bire sözleri geçer olmuş. Fakat birçok iç harpler olmuş, nihayet Çerkez Berkok hepsini yenerek Melik Eşref’in oğlunu tahttan indirmiş, kendisi tahta geçmiştir.

Çerkez hükümdarları Mısır’da 130 sene kadar hüküm sürmüşler, nihayet son Çerkez hükümdarı Kansu Gavri, Yavuz Sultan Selim’e mağlup olmuş ve Çerkez Devleti dağılmıştır. Bundan sonra Mısır, Dört Halife devrinde olduğu gibi, hilafet merkezinden niyabet suretiyle idare edilmişse de bu memlekette karışıklıklar sona ermemiştir.

Sultan Selim’den sonra Mısır beyleri ve askerleri “Fıkariye ve Kasımiye” adıyla iki fırkaya bölünmüş ve bu iki fırka birbirlerini öldürmeye devam etmişlerdir.

Bunun sebebi şu imiş: Yavuz Sultan Selim Mısır’ı fethedip Çerkez beylerini ele geçirdikten sonra bir gün divan-ı hümayunda “Çerkez beylerinden görmediğimiz kimse kaldı mı?” diye sorduğunda huzurda bulunan Hayır Bey: “*Evet efendim, Sevdun Bey namında gayet yaşlı birisi*

var ki evine çekilmiştir. Onun Zülfikar ve Kasım namında iki oğlu var ki yiğitlikte eşleri yoktur. Babaları onları da evinde hapsedip, halkla temastan yasaklamıştır.” dedi.

Yavuz Sultan Selim Han bunun üzerine Hayır Bey’e: *“Bu adam uzak görüşlü ve gönülden anlayan birisi olsa gerek, hemen ziyaretine gidip nasihatlerini dinleyelim.”* deyip doğru Sevdun Bey’in evine varmışlardır. Görmüşlerdir ki kendisi Kur’ân-ı Kerîm okuyor ve etrafında birçok adamları hizmet ediyor.

Sevdun Bey gelenin Sultan Selim olduğunu anlayınca hemen ayağa kalkıp kulluk merasimini ifaya başlayınca Yavuz, kendisine iltifat etmiş ve yanına oturarak kenara çekilmesinin sebebini sormuş. Sevdun Bey demiş ki:

“Devletimizin işleri bozuldu. Hükümdarlarımız da akıllı ve tedbirli adamların sözünü dinlemeyip devlet büyüklerini idam etti ve büyük makamları küçüklere verdi. Onlar da yüz bulup fukarayı incitmeye, fesat ve zulme başladılar. Bu sebeple fakirler sultandan yüz çevirip Allah’a yalvarmaya başladılar.

Ben bu hâli görerek devletimizin ilâhî intikama ve adalete maruz kalacağını anladım ve derhal inzivaya çekildim. Doğacak belalardan korkarak oğullarımı da halkla temastan men ettim.”

Sultan Selim, oğullarını getirtip hâl ve tutumlarında yiğitlik görerek kendilerini taltif etmiş ve onlara bazı akarlar ihsan etmiştir. Ertesi günü sahraya çıkıp bütün emirleri ve askerleri davet etmiş, Âmir Sevdun ve oğulları da gelmiş. Sultan Selim, Kasım ile Zülfikar’ın atlarına binip binicilik hünerlerini göstermelerini istemiş. Onlar da atlarına binerek o kadar hüner göstermişler ki gözler kamaşmış. Osmanlılar bu maharete pek ziyade şaşmışlar, padişah tarafından ikisine de hil’atler giydirilmiş.

Sultan Selim bir gün sonra yine böyle bir divan yapıp askeri iki fırkaya ayırmış, birisine Zülfikar Bey’i, ötekine Kasım Bey’i başbuğu kılmış. Zülfikar’ınkilere beyaz, Kasım’ınkilere kırmızı esvap giydirilmiş ve cenk şeklinde birbirlerine saldırmaları emrolunmuş, onlar da toz kaldırarak ve mızraklarını tokuşturarak hamleler yapıp hakikî cenk şeklinde hareketlere başlamışlar. İş o kadar kızışmış ki az kalsın meydanda öldüresiye saldırılar olacakmış, iş bu hâle gelince güç bela durdurulmuş, fakat iş bununla bitmeyip hırs baki kalmış.

Mısır emirleri ve askerleri Fikariye ve Kasımiye diye iki fırkaya bölünmüşler, birisi kırmızı, öteki beyaz giymeye başlamışlar; beyazlar kırmızıdan ve kırmızılar beyazdan nefret etmeye başlamışlar, Fikariye grubu Osmanlılara ve Kasımiye grubu da Mısırlılara meyletmişler. Bu cahilane gayret bir âdet hâline gelmiş, her fırka kendi renginde bayrağını taşımaya başlamış, bu tefrika yüzünden nice canlara kıyılmıştır.

Mısır'da mansıplar bu iki fırka arasında bölünmüş. Mesela Haraç Emirleri Fıkarriye'den, Defterdar Kasımiye'den, Müteferrikabaşı Fikariye'den, Çavuşlar Kâhyası Kasımiye'den olurmuş. Bunlar sık sık birbirlerine tahakküm hevesine düşmüşler ve aralarında büyük cenk ve kıtal süre gitmiştir.

Bu keşmekeş, 1729-1730 yılına kadar süregelmiş. Bu yıl Mısır'da iki fırka arasında büyük bir harp olmuş, Fikariye galip gelip Kasımiyenin çoğunu öldürmüşler, kalanların kimi Anadolu'ya ve Şam'a kaçmışlar. Bu suretle Fikariye grubu Mısır Emirliğini tek başına ele geçirmişse de onlar da fırkalara bölünerek birbiriyle boğuşmuşlardır. Hatta Koca Ragıp Paşa Mısır Valisi iken, bunları barıştırmaya uğraşmışsa da başa çıkamamış 1729-1730 senesinde valilikten azledilmiştir.

1766-1767 senesine kadar Mısır emirleri birbirini öldürmeye devam etmişlerdir. Bu esnada Emirlerden Ali Bey hasımlarını yenmiş, mansıpları kendi taraflarına vermiş ve meşhur Ebuzzeheb Mehmet Bey'in eliyle pek çok hasımlarını idam ettirmiştir.

Ali Bey birçok memlûklar satın alarak bunları yetiştirmiş, ümera mesleğine sokmuş hazinedarı olan Büyük İsmail Bey'e imaret vermiş, Ebuzzeheb'i de onun yerine hazinedar yapmıştır. Ebuzzeheb, çok yiğit ve tedbirli olduğundan, çok geçmeden kendisine emanet verilmiştir.

Mehmet Bey'e Ebuzzeheb (altın babası) denmesinin sebebi şudur: Kalede emaret hırkasını giydikten sonra bahşiş olarak etrafa altın dağıtmış, sokakta fakirlere altın serpmiş ve daima böyle altın ihsan ettiğinden, bu adı almıştır.

Her hususta talihi yaver gitmiş ve mağlûbiyet tatmamıştır. Böylece herkesin gözünde şanlı görünmüş ve Ali Bey indinde de makbul olmuştu.

Cezzar Ahmet Paşa da bu sırada Mısır emirlerinin ileri gelenlerinden idi. Ali Bey önemli işlerini Ebuzzeheb ile Cezzar Ahmet Paşa'ya gördürürdü ve hasımlarını onlara idam ettirirdi.

Emirler içinde Ali Bey'in sakınacağı bir Salih Bey kalmıştı. Onunla birbirlerine ihanet etmemeye sözleşmişlerdi. Fakat Ali Bey idarede rakipsiz kalmak istediğinden Cezzar'la Ebuzzeheb Mehmet Bey'e, Salih Bey'i öldürmelerini emretmişti. Cezzar, Salih Bey'e ubudiyette kıdemli olduğundan bu işten çekinmiş, bunun üzerine Ali Bey'in Cezzar'a olan sevgisi düşmanlığa dönünce Cezzar Mısır'dan kaçmaya mecbur olmuştur.

Cezzar Ahmet Paşa

Cezzar Ahmet Paşa, aslen Bosnalıdır. On sekiz yaşındayken İstanbul'a gelmiş, berber olarak Hekimoğlu Ali Paşa'nın konağına intisap etmiş, Ali Paşa, Mısır valisi olunca, o da Mısır'a gitmiş ve bir müddet Paşa'nın konağında istihdam edilmişti.

Kendisi cesur ve yiğit olmakla beraber harp ve dövüş tekniklerinde de maharet kazanmıştı. Sonraları, Mısır emirlerinden yukarıda adı geçen Salih Bey'e intisap etmiş, onunla birlikte hacca gidip gelmişti. Salih Bey, kendisinden hoşlanmış ve ona Mısır emirlikleri esvabı giydirmiş ve "Boşnak Ahmet" diye tanınmaya başlamıştır.

Cezzar, bir müddet sonra emirlerden Abdullah Bey'e intisap etmiş, onun Bahire Araplarına yaptığı sefere iştirak etmiş, Abdullah Bey'in bu seferde ölümü üzerine Boşnak Ahmet Bahire'de bir köye müsellim tayin edilmiştir.

Orada Hünadi Araplarını bulup öldürürdü. Bunların ileri gelenlerinden dört tanesini öldürüp kesik başlarını Mısır'a yollayınca kasap manasına

gelen Cezzar lakabı verilmiş ve “Cezzar Ahmet” diye nam salmıştı. Ali Bey, onun bu şöhretini duyunca Mısır’a çağırıp zaptiyenin başına geçirmişti.

Bu memuriyette bulunan kimsenin, görevi gece gündüz şehir içinde dolaşarak asayişi sağlamaktı. Cezzar bu işindeki başarısı ile Ali Bey’in takdirine mazhar olmuş ve kendisine emirlik verilmiştir. Cezzar, bilgisini kılıcının kuvvetiyle birleştirerek Mısır emirleri içinde sivrilmişti. Ali Bey, Ebuzzeheb ile Cezzar’a rakiplerini ortadan kaldırma işini onlara havale etmişti.

Ali Bey ile Salih Bey’in aralarında ittifak anlaşması vardı. Diğer rakiplerini bertaraf eden Ali Bey, Salih Bey’in de ortadan kaldırılmasını onlara havale etmek isteyince, Cezzar, ekmek yediği kapıya karşı (Salih Bey’e) hıyanet edemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ali Bey, deşifre olmamak için: “Cezzar, meramım seni denemekti. Sadakatin indimde şimdi sabit oldu” diyerek lafı değiştirmek istemiş fakat aralarındaki güven kaybolmuştu.

Cezzar, Ali Bey’in yanından ayrıldıktan sonra Salih Bey’in konağına gitmiş, olanı biteni ona anlatmıştır. Fakat Salih Bey buna ihtimal vermemiş ve: *“Ali Bey kardeşim ile baştan beri aramızda sözleşme var, bana suikast yapacağına aklım kesmez.”* demişti. Bu konunun şüyu bulmamasını isteyen Ali Bey, ertesi gün Salih Bey’in konağına gidip: *“Ebuzzeheb Mehmet Bey ile Cezzar’ı senin hakkında nasıl denedim, anlatayım mı?”* deyip bin dereden su getirerek: *“Onları nasıl denedimse siz de adamlarınızı benim hakkımda böyle deneyiniz.”* diye Salih Bey’i inandırmıştı.

Sonra Ebuzzeheb Mehmet Bey’i çağırıp: *“Artık bize lazım olan Salih Bey’le Cezzar’ın işlerini bitirmektir.”* diye katillerini ona havale etmişti. Ebuzzeheb Mehmet Bey, fırsatını bulduğu bir gün kılıcını çekerek Salih Bey’i öldürmüştü. Bu vak’ada Cezzar da hazır bulunup tarafsız durmuş, bu yüzden Ali Bey taraftarlarının tenkitlerine muhatap olmuştu.

Bu esnada Ebuzzeheb Mehmet Bey, kılıcını silerken Cezzar’a: *“Getir kılıcını bakayım, benimki gibi midir?”* demiş. Cezzar, Ebuzzeheb’in niyetini hissetmiş: *“Birader, benim kılıcım düşman yüzüne çıkar.”* demişti. Ebuzzeheb Mehmet Bey, işi şakaya vurmuşsa da Cezzar’ın ona güveni

kalmamış, hemen o gece evinden çıkıp tebdili kıyafetle İskenderiye'ye gitmiş, hasımlarını bir iki gün oyalamak için arayanlara: *"Hastadır."* dedirtmiştir.

Bir-iki gün içinde kaçtığı anlaşılarak arkasından adam saldırılmış ise de bu müddet içinde Cezzar, İskenderiye'de bir gemiye binmişti. O vaktin denizcilik âdetlerine göre gemiden çıkarılmayıp 1768-1769 tarihinde İstanbul'a getirilmişti. Bundan sonra Cezzar pek çok sıkıntılar çekerek Anadolu'ya geçmiş; Halep'e ve oradan Şam'a gidip serseriyane bir hayat sürmeye başlamıştı.

Mısır emirlerinin kötü idaresi yüzünden Haremeyn tahsisatı ödenmediği gibi, Mısır hacıları da türlü belalara uğramaktaydılar. Bu hâl Devlet-i Aliye'yi üzüyordu. Şam Valisi ve Hac Emiri Derviş Paşa'nın gevşekliği ve kudretsizliği yüzünden gaileler bitmemiş, devam etmişti. Bunun üzerine Darüssaade Ağası'nın teklifi ile Cezzar Ahmet Paşa veya Azimzâdelerden birisinin tayini gerekmişti. Yapılan soruşturmalarda Azimzâdelerden bu işi görebilecek kimse bulunamadı.

Cezzar, servetinden ve kudretinden başka cesurluğu ile de aşiretler arasındaki ün salmıştı. Şeyhülislâmın konağında yapılan toplantıda Hac Emirliği ve Şam Valiliği için herkesin fikri soruldu sonunda, Müftüzâde Ahmet Efendi sözü bağlayarak: *"Hemen Allah'a güvenip Cezzar'a Şam Valiliği ve Hac Emirliği verilsin."* dedi. Cezzar'ın Şam'a yakınlığı, kuvveti, dolayısıyla tayinini uygun gördü.

Ali Bey ve Akıbeti

Ali Bey, Salih Bey'i öldürttükten, Cezzar da kaçtıktan sonra, Mısır'ın idaresini tamamen eline geçirmiş, çekineceği bir kimse kalmadığından, keyfine göre hükmetmeye başlamıştı.

Ali Bey, Çerkez beylerinin tarihlerini öğrenerek; Mısır’da Çerkez Devleti’ni yeniden kurmak gibi bir olmaz hayale düşmüş, kendisini Berkok gibi görmeye başlamıştı. Ama Osmanlı saltanatının kudreti, şan ve şerefi Kalavun Devletine benzemezdi. Ali Bey gibi nice şakiler isyan edince cezalarını görürlerdi.

O sırada Osmanlı Devleti, Rusya seferiyle meşgul olduğundan, Ali Bey meydanı boş bulmuş, Ruslar da kendisini kandırmış, Osmanlı Devleti’ne başkaldırmıştı. Mısır Valisi Mehmet Paşa’yı önce azletmiş, sonra zehirletmişti Bundan sonra dört sene kadar Mısır’a vali gönderilemedi.

Ali Bey bu arada isyanı artırmış, 1770-1771 senesinde asker toplayarak. Ebuzzeheb Mehmet Bey ve Cüdavî Hasan Bey’i göndererek Hicaz’ı zaptettirmiş, İsmail Bey’i de Şam’ı zapta memur etmişti. Şam’da bağımsızlığı ilan etmiş olan Tahir Ömer’den bu hususta yardım istemiş, Tahir Ömer de kabul ederek oğullarını Ebuzzeheb Mehmet Bey’in maiyetine vermişti. Şam Valisi Gürcü Osman Paşa bu durumu öğrenince, karşı koyamayacağını anlayıp Şam’ı terk etmek zorunda kalmış ve Hama’ya gelip asker toplamaya koyulmuştu

Ali Bey işte bu eğri yola sapmış ve Moskof İmparatoriçesi Katerina’ya uymuştu. Oysa Ruslar bizim din düşmanımız olduklarından mümin olanların onlarla harp etmeleri farz olmuştur. Ebuzzeheb Mehmet Bey ile İsmail Bey Şam’a girmişler, Ali Bey kendilerine asker ve cephane yollamış ve ilerlemelerini emretmişti.

İsmail Bey, uzağı gören bir zat olduğundan, Ebuzzeheb Mehmet Bey’in fikrini değiştirmeye çalıştı ve dedi ki: *“Yüce devlet Rus seferi gailesini ortadan kaldırırsa öfkesi bizlere yönelecektir. Kaldı ki İslâm Sultanı’na isyan şeytan aldatmasındandır.”*

Ebuzzeheb Mehmet Bey, subaylarını toplayıp Ali Bey’den gelen yazıyı onlara okumuş ve: *“Gurbet ellerde sefere devam etmemiz emrolunuyor. Biz ise borcumuzu ödedik. Artık evimize barkımıza dönmeliyiz.”* demesi üzerine, Mısır’a dönmeye can atan emirler hemen Ebuzzeheb Mehmet Bey uyarak Mısır’a döndüler, Osman Paşa da tekrar Şam’a girdi. Böylece Ali Bey’le Ebuzzeheb Mehmet Bey’in arası açıldı.

Ebuzzeheb Mehmet Bey, halkın sevgilisi olduğundan, taraftar kazanmıştı. Ali Bey bir gece Ebuzzeheb Mehmet Bey’in konağını askerle sarmışsa da o, kaçmaya muvaffak olmuş, hatta Kasımiye fırkası artıklarından birçok da

asker toplamıştı. Duruma hâkim olamayacağını anlayan Ali Bey, Akkâ'ya kaçmıştı. Ebuzzeheb Mehmet Bey gelip Mısır'ı ele geçirdi ve olup bitenlerini Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Bu haber 1772-1773 yılında Osmanlı ordusuna erişmiş, büyük sevinç uyandırmıştı.

Ali Bey ise Şam'da asker toplayıp Mısır'ı ele geçirmek üzere Rusya'nın Akdeniz donanmasını Akkâ'ya getirtmişti. Ebuzzeheb Mehmet Bey ile Ali Bey arasında Salihliye'de vuku bulan çarpışmada Ebuzzeheb Mehmet Bey galip gelmiş ve Ali Bey yaralı olarak ele geçirilmişti. Ebuzzeheb Mehmet Bey kendisine saygı ve ihtimam göstermiş ve tedavisi için hekimler tayin etmişse de sonradan zehirlenip öldürülmüştür, böylece Mısır Valisi Mehmet Paşa'ya ettiğini bulmuştur.

Cezayirli Hasan Paşa'nın Mısır Seferi

Ali Bey'in ölümünü duyduğu anda Mısır Emiri Tâhir Ömer, Akka'yı ele geçirdi ve artık çekinecek kimse kalmadığından şekavet ve isyanını arttırdı. 1775-1776 senesinde Mısır işi, Cezayirli Hasan Paşa'ya havale edildi. Hasan Paşa, donanmayı alarak Akka yolunu tuttu. Maiyetine Şam Valisi Azimzâde Mehmet Paşa, Sayda Valisi İbrahim Paşa, Adana Valisi Mehmet Paşa ve kendisine Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmiş olan Cezzar Ahmet Paşa verildi.

Bu kuvvetle karadan ve denizden Tahir Ömer'in üzerine saldırıldı. Durumu öğrenen Tahir Ömer bir danışma meclisi topladı. Bu mecliste Sayda mütesellimi Karadenizli Ahmet Ağa (Gazi Hasan Paşa'nın Ahmet Ağa ile gizli haberleştiği ettiği de söylenir): "*Selamet sultanın emrine itaattir. Hemen biraz akçe vererek Kaptan Paşa'yı razı edelim.*" dedi. Tahir Ömer bu fikri tasvip etti ve adamlarına para toplamalarını emretti. Fakat yeterli para yoktu.

Ahmet Ağa: *“Bana birkaç yüz akçe verin, gidip Hasan Paşa’yı ikna edeyim. Devletin kılıcı uzundur.”* dediyse de mecliste bulunan ötekileri harp taraftarı oldular. Bunun üzerine Ahmet Ağa kale burçlarında bulunan muhafızlara: *“Tahir Ömer’in niyeti padişahın askeriyle vuruşmaktır. Biz ise Müslümanız; Müslüman sultanına itaat vaciptir.”* dedi. Muhafızlar padişah askerine karşı kurşun atmamaya karar verdiler.

Kaptan Paşa donanmayla Akka Kalesi’ni dövmeye başladı. Tahir muhafızlara donanmaya ateş açmalarını emrettiyse de bunlar emri dinlemediler. Tahir kaçmaktan başka çare bulamadı; kaçarken bir rivayete göre Karadenizli Ahmet Ağa tarafından kurşunla vuruldu. Kaptan Paşa askeriyle karaya çıkıp Akka’yı zaptetti ve Tahir Ömer’in mallarına el koydu. Birçok kıymetli eşyadan başka 82.000 keselik nakit ele geçirildi.

Mısır hazinesi Haremeyn’e verdiği tahsisattan gayrı, İstanbul’a her sene para gönderirdi: bu para gelince merasimle hazineye teslim edilirdi. Yavuz Sultan Selim devrinde her sene İstanbul’a gelen para 600.000 florin idi.

Florin her tarafta geçen Venedik altınıdır ki yaldız altına muadildir. Sonraları florin tabiri değiştirildi. Fakat zamanla ihtilaller ve kargaşalıklar yüzünden Mısır varidatı azala azala 1754-1755 senesinde iki bin keseye inmişti. Ali Bey’in isyanı sıralarında bu para İstanbul’a gönderilmez olmuştu. Gitgide isyanlar yüzünden Osmanlı Devleti’nin bu varidatı iyice azalmış ve emirlerin zulmünden halk bizar olmuş, nihayet Mısır, Cezayirli Hasan Paşa eliyle tedip edilmiştir.

Lübnan’ın İdaresi ve Ahalisinin Durumu

Sayda eyaleti, sancaklara bölünmüştü. Lübnan, eyalet içinde bulunmakta, nahiye ve ilçelere ayrılmış durumdaydı. Her bölgede ayrı bir hanedan hâkimdi ve bunlar “Emir Cebel” denen bir genel hâkimin emrindeydi. Önce

bu hâkimlikte Muin oğulları hanedanı sonra Şahab oğulları hanedanı hüküm sürmüştür.

Şahap oğullarından önce Cebeli Lübnan ahalisi “Krisiye” ve “Yeminiye” diye iki fırkaya bölünmüştü. Bunlar boyuna birbiriyle boğuşuyorlardı. Bu hanedanın hepsi Dürzî idiler. Hanedan mensuplarının bazıları şeyh, bazıları emirdi.

Emir ve şeyhlerden biri Cebeli Lübnan hâkimiyle görüşmek isterse, gelen Şahap oğullarından ise oda kapısından girdiği anda, hâkim hemen ayağa kalkar, o da gelip hâkimin omzunu öper. Gelen başkası ise hâkim selam aldıkça ayağa kalkmaz ve eğer, Ebicemi’den ise hâkimin pazusunu, Beni Restan’dan ise bileğini veya başparmağını öperdi. Emir ve şeyhlerden biri bir suç işlerse öldürülmez, hapsedilmez, yalnız mallarına el konur veya sürülürdü.

Lübnan nüfusu o zaman 217.000 olup 6.000’i Sünnî, 11 500’ü Şiî, 30.000’i Dürzî, 120.000’i Marunî, 47.000’i Rum, 1.000’i Yahudi idi. Şam taraflarında da 130.000 kadar Marunî, 128.000 Dürzî, 4.000 Şiî vardı ki bunların toplamı 300.000’i bulur. Marunîler 42.000, Şiîler 4.000, Dürzîler 58.000 asker çıkarırlardı. Dürzîlerin çoğu çiftçi idi. Diğerleri sanat ve ticaretle uğraşırlar. Dürzî kadınların güzellikleri öteki guruplar kadar değildir.

Cebel-i Lübnan’ın havasının güzelliği inkâr olunmaz. Halkı çok çeşitli yemek yemediklerinden vücutları sıhhat üzeredir. Marunîler Katolik mezhebindendirler. Bunları Hristiyan yapan Manı isminde bir papazdır.

Dürzîler; görünüşte Müslümanlık iddiasında iseler de aslında İslâm akidelerini, hatta bütün dinleri inkâr ederler. Dürzîlerin hamiyetleri ve gururları fazla, sabır ve tahammülleri çok olup, dillerine hâkimdirler; öfkelenseler bile kötü söz söylemezler. Sözlerine bağlıdırlar; dost edindikleri kimselere sadıktırlar ve onların uğrunda tehlikeye atılmaktan çekinmezler.

Kabileler arasında vuku bulan çarpışmada taraf tutarlar, dostları uğruna hayatlarını tehlikeye sokarlar. Kadıları gerçi İslâm şeriatına göre hüküm verirlerse de nikâh ve boşanma gibi hususlarda kendilerine göre usulleri vardır.

Evlenmeleri şöyledir; biri kız almak istediğinde önce kızın evine bir görücü gönderir. Kızın ailesi kızı verecek olurlarsa hemen bir parça tatlı

getirip beraber yerler ki bu tatlıya “numaniye” derler. Bu tatlı yenilince nişan yapılmış olur. Görücü kocaya haber verdiğinde, o da kendi kabilesinde bazı kimseleri göndererek anlaştıkları mehir üzerine senet yazdıklarında kız onun zevcesi olmuş olur.

Eğer kız muvafakat etmeyecek olursa, hemen onu boşayıp başka biriyle evlenir. Dürzîlerde iki kadının cemi caiz değildir. Birini boşamadıkça, ötekini alamaz. Erkek boşadığı kadını bir daha alamaz.

Dürzîlerin bazı muamelatında da İslâm şeriatına uymayan âdetleri vardır. Mesela bir adam bütün mallarını evlatlarının birine vasiyet edebilir, ötekileri mahrum edebilir. Yalnız atalardan intikal etmiş mallar evlatlar arasında eşit bölünür.

Dürzîlerin batini inanışlarından birisi de Fâtımî hükümdarlarından, Hâkim Biemrihi’nin Allahlığına inanmalarıdır. Bu kişinin ismi, Mansur Ubeydi’dir. Astrolojiye fazla rağbet ettiğinden, Dürzîler de ona uyarak bu bilgilere dalmışlar, başka ilimlere rağbet etmemişlerdir.

Hâkim Biemrihi Rafızî’dir. Adı Hâkim Biemrillah iken Allahlık iddia ettiğinden “Hâkim Biemrihi” lakabını almıştır. Bu adam birtakım garip hallere düşmüş, nihayet öldürülmüştür. Dürzîlere göre ise ölmemiş, göklere çıkmıştır.

Bu adam, beyaz bir eşeğe binip dolaşmak itiyadındaydı. Bir gün Mısır civarında bir yere gittiğinde birkaç Müslüman birden bire kendisini öldürmüşler, leşini bir kuyuya atmışlar, esvaplarını da eşeğinin yanına bırakıp kaçmışlardı. Hâkim’in adamları bu hâli görünce *“Eşeği ve gömleği orada, kendisi yok. Göklere çıktı.”* demişlerdir.

Adamın ulûhiyetini ilk tasdik eden, Şeyh Mehmet Dürzî’dir. Bunun adamları Mısır’da gizlice tapınaklar inşa etmişler ve Hâkim Biemrihi’ye tapmaya başlamışlardı.

Dürzîler görünüşte Müslüman iseler de peygamberleri inkâr ederler ve onlara göre namaz ve oruç yerine asıl farz olan şey, doğru söz ve dostu esirgemektir. Kur’ân-ı Kerîm’i okurlarsa da kendilerine göre yorumlarlar. Reenkarnasyona inanırlar ve ilâhî hüviyetin her asırda bir kalıba girdiğini ve nihayet hâkimde tecellî ettiğini söylerler. Yalnız bu gibi maksatla batıl inanışlarını aralarında bir sır gibi saklarlar, yabancıya açılmazlar. Halkı “akıllılar ve cahiller” diye ikiye ayırıp kadınları da böyle tasnif ederler. Her taife ancak kendi gibilerle temas eder.

Kur’an-ı Kerim’e kendilerine göre mana verirler. Mesela: *“Namaz insanı fuhuştan ve haramdan tenzih eder.”* manasındaki âyeti fuhuş ve haramdan maksat Ebubekir ve Ömer’dir diye yorumlarlar. Dürzîliğin esası Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’den nefret etmek ve Ali’yi sevmektir. Onlarca hakikî namaz “Hakim Biemrihi” nin ilahlığına inanmaktır.

Nusayriler; Lazkiye ve Trablus yörelerinde, dağlarda otururlar. Onlar da batıniyeden olup Dürzîler gibi, görünüşte İslâm olmakla beraber, reenkarnasyona inanırlar. Batıl inanışlarda Dürzîlere benzemekle beraber, bazı hususlarda onlardan ayrılırlar. Mesela Dürzîler iffetli olup zinadan kaçınırlar ama Nuseyriler zinayı mubah sayarlar.

“Bir kadının imanı kendi mezhepdaşlarına nefsini vermesiyle kâmil olur.” derler. Bunlar da birçok fırkalara ayrılmış olup bazıları kadınları hayvan derecesinde sayarlar ve ölünce yok olduklarına inanırlar.

Her dindeki adamın ruhunun o dinden başka birine geçtiğine inanırlar. Bazıları insan ruhunun yırtıcı hayvanlara geçtiğine inanırlar. Ülûhiyetin son olarak Hazret-i Ali’ye intikal ettiğini, ondan da göklere çıkarak güneşe yerleştiğini kabul ederler. Bu sebepten gün doğması ve batmasında güneşe secde ederler. Camileri olmadığından, evlerde toplanırlar. Bu toplantı yerleri mahrem olup, yabancı biri girecek olsa onu gizlice öldürürler. En büyük bayramları 4 Nisan Nevruz günüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

Hindistan ve Osmanlı ile İlişkileri

Hindistan'ın eski hükümdarı Şekrut Fermas, bi'setten (Peygamberimize peygamberlik verilmeden) önce ayın yarılması mucizesini rüyasında görmüş, Biset'ten sonra Mekke'ye gelirken yolda ölmüştür. 1780 senesinde Hindistan hükümdarı Bibi Sultan, bu zatın torunlarındandı. Bibi Sultan, Sultan Ali Race'nin kız kardeşi olup onun ölümünde tahta çıkmıştı. O civarda bulunan Müslümanlara hükümdarlık ediyordu.

Osmanlı Padişahı'na yazdığı mektupta, bu diyarda ateşe tapanların kendisine hücum ettiğini belirterek Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti. Bir sene süren harplerden sonra Müslümanlar muzaffer olmuşlardı. Fakat bir sene sonra Mecusiler İngilizlerden yardım alarak tekrar Müslümanlara saldırmışlar ve kalelerini ele geçirerek oradaki Müslümanları kılıçtan geçirmişlerdi.

Bibi Sultan, yardım talebini 1784-1785 senesinde tekrarladıysa da Osmanlı Devleti içte ve dışta gailelerle meşgul olduğundan yardım edecek durumda değildi. Bibi Sultan, bu saldırışlar karşısında eskiden Milibar sultanlarının dara düştükçe Osmanlı Devleti'nden yardım gördüklerini ileri sürerek (Mesela Sultan Murat tarafından bu yardım yapılmıştır.) yardım istiyordu. Bunun üzerine padişah İngiliz kralına bir mektup yazarak Milibar hükümdarından aldıkları kalelerin ve gemilerin geri verilmesini istemişti.

Osmanlı Devleti gaileleri dolayısıyla bir yardım yapamadığı gibi İngiliz hükümdarına yazılan mektuptan da bir sonuç alınamamıştı. Yalnız Hint hükûmetlerinin çöküş ve yenilgilerinin sebebinin birbirinden ayrılmaları yüzünden olduğu ihtar edilmiş, hatta vaktiyle Osmanlı hükûmeti bunların birleşmeleri için gayret sarf etmişti.

Hint Elçilerinin Gelişi

1786 senesi eylül-ekim ayında Bağdat Valisi Süleyman Paşa'dan Bâb-ı Ali'ye gelen mektupta Hindistan, Paten eyaletinin hükümdarı Tipo

Sultan'ın elçilerinin bazı hediyelerle geldiği ve yedi kıta gemiyle Mısır'a çıktıkları bildiriliyordu. Tipo Sultan'ın arzusu Halife'ye bağlanmak olup Patent ilinin Menkir ve Bender şehirlerinin bütün mahsulünü padişaha vermek istediklerini bildirmek ve burasını idare etmek için bir vali gönderilmesi isteniyordu.

Gönderilen mallardan Frenklerden olduğu gibi yüzde üç gümrük alınması isteniyor, numune olarak Frenkkârî tüfek, tabanca ve on iki saat suda kaldığı hâlde kuru kalan bant gönderileceği ve Bağdat'ta bulunan evliya türbelerine hediyeler verileceği bildiriliyor. Elçilerin yanında 20 tavus kuşu, üç dudu kuşu, 20 siyah maymun ve bir siyah fil gönderileceği yazılıyordu. Padişah sefirlerin İstanbul'a gönderilmelerini ve yanlarına 300 kişi verilmesini Bağdat Valisi'ne bildirdi.

Elçilerin ifadesine göre Tipo Sultan'ın isteği; Halife'ye bağlanmak ve bunu teyit için Paten eyaletinin şehirlerinden ikisini bütün ürünleriyle beraber padişaha hediye etmek olduğunu ve bu maksatla oraya bir vali gönderilmesini rica etmekti. Her ne kadar devletlerarasında hediye alıp vermek alışılmış bir şey idiyse de Tipo Sultan'ın yaptığı gibi toprak hediye etmek görülmemiş bir şey olduğundan, elçilerin gelmesi merakla bekleniyordu. Nihayet Gulam Ali Han, Nurullah Han, Lütfü Ali Han ve Cafer Han namında dört elçi 1786-1787 senesinde İstanbul'a gelerek Reisülküttap Süleyman Feyzullah Efendi'yle görüştüler.

Bu görüşmenin zabıtlarından bazı fıkralar: Hindistan geniş ve büyük bir memleket olup içinde nice hanlar hükümrandır. Uzun zamandan beri Timur'un torunları bütün hanlara hâkimdirler. Delhi bunların başkentidir. Vezirlerine "nizamülmülk" derlerdi.

Bundan kırk sene önce Timur torunlarından Hindistan hükümdarı Mehmet Şah ölmüştü. Yerine gelen Ahmet Şah yedi sene saltanatta bulunduktan sonra, erkek evladı olmadığından Timur Devleti akraba çocuklarına geçti. O vakitten eri Timur hükümdarları, istiklallerini kaybederek her eyalette bulunan hanlar bağımsızlıklarını ilan etmişler ve mal-mülk toplamaya koyulmuşlardı.

Ateşe ve puta tapan Hintliler, bir taraftan da ticaret maksadıyla Hindistan'a gelip giden İngiliz, Fransız, Portekizliler; Bengal, Güecerat gibi

nice geniş ve geliri çok eyaletleri ele geçirmişler, erkek ve kadınları esir etmişler, mescitleri kiliseye çevirmişler, hanlar arasına nifak sokmuşlardı.

Elçiler, Tipo Sultanı'nın Paten eyaletini başkent yaptığını söylemişler ve reisülküttaba bu Sultan'ın bastırdığı altınlardan numuneler vermişlerdi. Elçiler sözlerine devam ederek İngilizlerin bütün Hristiyan hükümdarlarına galebe ettiklerini, hatta Fransızlar gibi büyük bir devletin Hindistan'da ele geçirdiği ülkeleri de zaptettiklerini anlattılar.

Tipo Sultan'ın babası Ali Haydar Han, İngilizlerin Hindis-tan'daki bu saldırılarına dayanamayarak onlara ve onların maşası olan Mehrete kavmine savaş açmış olduğunu ve şiddetli muharebeler olduğunu ve nihayet İngilizlerin Paten Sultanı'yla barışa mecbur olduğunu ve Fransızların bu sultanla dostluk kurduklarını hatta İngilizlere karşı sultanı desteklediklerini anlattılar.

Elçiler Hindistan'da Muson yağmurlarının aylarca sürdüğünü ve mahallî ürünleri saklamakta zorluk çektiklerini, bunun için Basra'yı kendilerine vermek ve buna mukabil Hindistan'da istedikleri yeri padişah vermek ricasında bulundular. Reisülküttap Efendi anlamazlıktan gelerek: *"Basra'yı icaret isteğini bir hoşça anlayamadım. Af buyurun, Basra'nın ödünç verilmesi ne demektir? Bundan maksadınız Basra'da bir maslahatgüzar veya bir vekiliniz bulunması mıdır?"* diyerek nâzikâne ve hakimane isteklerini anlamaya çalıştı.

Elçiler şaşkınlıkla birbirlerine bakarak: *"Elçi göndermeyi Bağdat için arzu ederiz, Basra'yı bize kiraya veriniz. Basra'da sizin mütesellininiz var, hasılatı toplayıp Bağdat Valisi'ne gönderiyor. O mütesellim oturacağına bizim bir adamımız otursun, her yıl varidatı Devlet-i Aliye'ye yollayalım."* dediler.

Reisülküttap: *"Basra'ya yollayacağınız adam nasıl makule adam olacaktır?"* diye sorduğunda: *"İşte, şu yanımızdaki Cafer Han gelecektir."* dediler. Reisülküttap: *"Bu adamın rütbesi nedir?"* diye sordu. Elçiler: *"Buna "Mengelen" derler. Bender serdarıdır."* dediler. Reisülküttap Efendi elçilerin arzusunun Basra'yı istemek olduğunu anlayarak sözü uzatmaya

koyuldu: *"Sizin oraların suyu ve havası nasıldır?"* diye sordu. Elçiler: *"Suyu ve havası mükemmel, deniz kıyısında müstesna bir yerdir. Pirinç, tarçın, karanfil, filfil çıkar. Etrafı dağlık ve akarsularla doludur. Dokuma fazladır."* dediler. Elçiler bu Benderlere Devlet-i Aliye tamah eylesin diye rakamları şişiriyorlardı. Reisülküttap dedi ki: *"Cafer Han'ı Basra'ya oturtup buna mukabil Menkelü Benderini Devlet-i Aliye'ye vermek istiyorsunuz."* dediğinde elçiler birbirine bakıp gülüşerek: *"Evet, muradımız budur."* dediler.

Reisülküttap Efendi: *"Sübhanallah"* dedi. *"Sizler Basra'dan İstanbul'a kaç günde geldiniz ve kaç hanlık ve padişahlık ülkesi geçtiniz. Aslında Basra ve Kûfe Hilafet merkezi değil mi idi? Bağdat Abbasî Halifelerinin merkezi olmadı mı? Musul, Diyarbakır, Sivas, Konya, Kütahya, Tokat gibi meşhur şehirler geçmiş çağlarda Meliklerin hükûmet merkezi idi.*

Halife Efendimiz, bir bendesini isterse bir günde yüksek payeye eriştirir ve böyle bir ülkeyi inayet ediverir. Bağdat, Basra, Musul, Diyarbakır ve başka şehirler hep padişahımızın hükmü altındadır. Padişahımıza ait şehirleri saymak mümkün değildir. Bunları söylemekteki maksadım şudur ki padişahımız şehir ve kasabalara muhtaç değildir. Sayısız kaleleri ve memleketleri vardır. Bir kulunu bir saatte vezir veya han eder, memleketler bahşeder. İnayeti karşılık almak için değildir. Size edeceği ihsanın karşısında sizlerden memleket istemek şanına düşmez." dedi.

Bunun üzerine elçiler: *"Basra'yı top ve tüfekle tahkim edip müdafaa etmek için istiyoruz. Mengenu şehrine karşı Basra'yı verirseniz hem baharat ve kumaşlar çok gelir, ticaret gelişir, hem de ikide bir de Arap ve Acem saldırışından kurtulur."* dediler.

Reis Efendi yine gülümseyerek: *"Bu sözleri ferasetinize yakıştıramadım. Bizim topumuz, tüfeğimiz cephanemiz yok mudur? Biz muhafız masrafından kaçar mıyız? Şimdiye kadar Bağdat Basra'yı zaptedenlerin hangisinin elinde kaldı? Allah'ın inayetiyle Âl-i Osman padişahının öyle nice Arap ve Acemden Bendeleri olduğu inkâr edilebilir mi? Siz şimdiki karışıklığa bakmayın, yarın padişahımız emreder, hepsinin hakkından gelinir. Devlet-i Aliye kimseden hele nice öyle Arap ve Acemden korkmaz."* deyince elçiler bozuldular ve: *"Bizim muradımız öyle değildir."* diye af dilediler.

Haydar Ali ve Tipo Hanlar ile Hindistan'ın Durumu

Haydar Ali, Peygamber sülalesinden olduğunu iddia eden bir ailedendir. Ailesi Pencap'a sonraları Haydarabat'a yerleşmişti. Haydar Ali 1718-1719 senesinde doğmuştu. Safter Ali Han hizmetine girerek Benlü Kalesi'ni zapt ve Maysar hükümdarını vergi vermeye mecbur etmişti.

O sırada İngilizlerle Fransızlar savaşmakta idiler. Haydar Ali, Fransızlara yardım için İngilizlerle harbe tutuşmuş sonra Balamur hükümdarını ansızın basıp hesapsız servetine el koymuş ve parayı askerlerine dağıtmıştı. Buna dayanarak Paten şehrinde büyük bir İslâm Devleti kurarak Bahadır unvanını almıştı. Bu sırada etrafta bulunan hükûmetleri, arasında bazen fesat çıkararak bazen de hücum ederek bu beylikleri birer birer ele geçirmişti.

Sonraları İngilizler üstün kuvvetlerle saldırmışlar; birçok kaleleri geri almışlar, buna çok üzülen Haydar Ali, kanser illetinden 1782-1783 yılında ölmüş ve yerine Tipo lakabıyla tanınan oğlu Feth Ali Han geçmiştir.

Tipo'nun sahip olduğu memleketin yüzölçümü 27.000 saat genişliğinde, askeri 160.000, geliri bir milyon Macar altını idi. Tipo 1748-1749 yılında doğmuş ve Feth Ali Han adını almıştı. Tipoluğu on altı yaşındayken verilmiştir. Babasının sağlığında büyük cesaret ve mertlik göstermiş, büyük isim yapmıştı.

Babası öldüğü zaman Taphur'da bulunmaktaydı. Babasının makamına geçmek için yola çıktığında İngilizler bu durumu fırsat bilerek ülkenin bir kısmım ele geçirdiler ve Sultan'ın akrabalarını esir ettiler. Tipo Sultan bunun üzerine Fransızlardan yardım alarak İngilizlere saldırmış, onları çekilmeye mecbur etmişti. 1784-1785 yılında İngilizlerle bir antlaşma imzalamıştı.

Sonraları babası gibi tedbir ve ihtiyattan vazgeçerek saldırganlığa aşırı debdebeye düşmüş, askerinin aylıklarını ödeyemez olmuş, buna rağmen bütün Hindistan'a hâkim olmak emeliyle yardım temini için İstanbul'a ve Fransa'ya müracaat etmişti. Bu elçilerden ikisi ölmüş, birisi de Hac için Cidde'ye gitmiş ve bir netice elde edememişlerdir. Fransa hükûmeti de XVI. Lui devrinin zaafı sebebiyle fiili bir yardımda bulunamamıştı.

Tipo buna rağmen saldırganlıktan vazgeçmeyerek Hollandalıların Malaband sahillerindeki kalelerine hücum etmişti. İngilizler Lord Konyalis

kumandasında bir orduyla Tipo’yu muhasara altına almışlar, 1792-1793 yılında onu barışa zorlayarak harp tazminatı olarak mallarının yarısını ve iki oğlunu ele geçirmişlerdir.

Tipo bu şartlar altında Hint Racalarına, Timur’un torunlarına, Afgan Şahı’na ve Fransa Cumhuriyeti’ne başvurarak yardım istemiştir. İngilizler Napolyon’un Mısır’dan Tipo’ya gönderdiği mektupları ele geçirmişler: “*Sen bizim düşmanımızla haberleşiyorsun.*” diye 1792-1793 yılında öldürmüşlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kafkasya ve Bölümleri

Devlet-i Aliye ile Rusya arasında vukua gelmiş çekişmelerin gerçek sebeplerini anlamak için Kafkasların coğrafi durumunu bilmek gerektiğinden bazı coğrafya ve tarih kitaplarından oraların ahvaline vâkıf zevatın ifadelerinden istifade ederek aşağıdaki bilgileri vermeye cesaret ediyorum.

Kafkas Dağı ki buna Kafdağı da derler, Karadeniz kıyısında Anapa Kalesi’nden başlayarak kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan ve Bakû Kalesi’nde son bulan büyük bir silsiledir. Buralarda oturan halkların bir kısmı, Çerkez, Lezgi, Gürcü gibi asıl yerlilerdir. Diğer bir kısmı, hicretten iki üç yüz sene evvel Tataristan’dan güneye doğru hücum eden Gotlar, Hunlar, Çeçenler, Karmuklar ve Acarların bakiyeleridir. Nihayet bir kısmı da Selçukluların yerleştirdiği Türklerdir.

Kafkas dağının doğu bölümü, Dağıstan, Batı bölümü Çerkezistan'dır. Ortada bulunan Elburs tepeleri bu iki bölümü birbirinden ayırır. Çerkezistan, batıda Karadeniz sahili, Güneyde Gürcistan kuzeyde Kaban, doğuda Elburs dağları arasında kalan bölgedir. Bu ülkenin tahminen yüz bin evden fazla olan ahalisi Şapsih, Batra, Çiyit, Obih, Beşlini, Nakigay ve Sibil sancaklarına ayrılır.

Başlıca iki tayfaya ayrılırlar ki birisi asıl Çerkezlerdir ve kıtanın kuzeyinde otururlar. Diğeri Abazalardır ki güneyde otururlar. Bu kavimlerin çoğu yakın zamanlara kadar din ve devletin ne olduğunu bilmezlerdi. Sultan Abdülhamit Han Hazretleri'nin zamanlarında Ferruh Ali Paşa Çerkezistan Valisi bulunduğu sırada İslâm ile müşerref olmuşlardır.

Kabartay kabilesi 60.000 evliktir ve hepsi ehlisünnettir. Buralar Kaynarca muahedesiyle Ruslara terk edilmiş ise de din ve mezhep birliği dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıkları kaybolmamıştır. Kafkas Dağı'nın üçüncü bölümü Dağıstan ülkesidir ki bunun her köşesinde başka kavimler oturur, her tarafında başka diller konuşulur.

Bu yüzden Araplar buraya "diller dağı" demişlerdir. Güney Dağıstan'da muhtelif kavimler oturur. Silyan ve Bakû'de 10.000 kadar Şiî Şirvan ve Seki taraflarında on bin hane kadar Ermeni mevcut olup 50.000 hanesi Türk ve Lezgi olup ehlisünnettir.

Kafkas Dağı'nın dördüncü bölümü Gürcistan'dır, dağın güneyindedir. Kazak aşiretleri, Gümrü, Ahıska sancakları Acara buradadır. Buralara sonraları bir miktar Rus ve Avusturyalı iskân edilmiştir. Bunlar 100.000 hane kadardır. Bunlardan 8.000 hanesi putperesttir. Oturdukları yerler sarp olduğundan hiçbir hükûmete itaat etmezler, 14.000 hanesi ehlisünnet, 80.000 hanesi Hristiyan'dır. Gürcistan'ın güneyi Ermenistan'dır.

Kafkas halkının çoğu Müslüman olup güneyden ve kuzeyden hücum eden İran ve Rusların tesiri altında kalmışlarsa da çok defa padişahın himayesine mazhar olmuşlar ve Osmanlı hilafetini kabul ederek Devlet-i Aliye'ye meyletmişlerdir.

Dağıstan Tarihi

Hazret-i Ömer zamanında Araplar İran'ı fethettikleri sırada İslâm başbuğu Hz. Süraka bin Ömer, Azerbaycan'ı ve Bekir bin Abdullah, Dağıstan'ı fethettiler. Ahalisine İslâm dinini telkin ettiler. Gürcistan beylerini cizyeye bağladılar. Dağıstan'ın fethi esnasında Derbend'in kutsal bir yer olduğuna dair bir hadis rivayet edildiği için Müslümanlar dalga dalga o tarafa akıyorlardı.

Emevîler zamanında başlarına on iki dilimli kırmızı şaldan derviş tacı giyerek Kızılbaş ismini almış olan Şeyh Haydar Safevî'nin oğullarından I. Şah Tahmasb, oralara sefer ederek birçok ganimet elde etti. Bu suretle kırk sene kadar Güney Dağıstan Kızılbaşların elinde kaldı.

Tatarların hücumları sırasında Cengiz Han bütün İran'ı ele geçirdikten sonra Kafkasya'nın zaptına muvaffak oldu ve oğlu Çağatay'ı han yapıp katliama memur ederek birçok Tatar iskân etti. Yüz sene sonra Timur buraları ele geçirerek, Toktamış Han'ı hükümdar yaptı; bu han, Timur'a isyan etti. Fakat sonunda Timur, Toktamış'ı tahtından indirdi.

Bundan sonra Akkoyunlular, Dağıstanı ele geçirdiler. III. Murad devrinde İran üzerine sefer eden Sadrazam Mustafa Paşa maiyetinde bulunan Özdemir Osman Paşa'yı Dağıstan tarafına gönderdi. Osman Paşa oraları ele geçirdi.

Birçok harplerden sonra bir barış yapıldı, buna göre yerli halk hutbeyi Ali Osman namına okutacaklar ve Kırım hanından gelecek Tatar askerinin İran'daki Osmanlı ordusuna geçmesine müsaade edecekler; buna mukabil kendilerinin seçeceği bir hükümdarları olacak ve bu hükümdara padişah tarafından tuğ, alem, kılıç ve kaftan verilecek, Osmanlı tüccarından gümrük alınmayacaktı.

Anadolu'da Celâlîler isyanı baş gösterince İran Şah'ı Abbas, Dağıstanlıları kandırarak Osmanlı askerine saldırttı ve buraları İran'a bağladı. Sonra Ruslar bu havaliye el attılar. İran Şah'ı ile yaptıkları anlaşmada, Derbend, Bakû, Mazenderan ve Esterâbâd Ruslara terk edildi.

Rusların buraya yerleşmeleri Osmanlılar için zararlı olduğundan Sultan Ahmet devrinde Gürcistan tekrar fethedildi. Osmanlılar buraları imar ettiler.

Sonra Nadir Şah buraları istila etti. Fakat yerli halk Osmanlı padişahına sığındılar. I. Sultan Mahmut devrinde Dağıstan’ın fethi tasavvur edilmişse de devrin devlet adamlarında bu işe yetecek bilgi ve cesaret yoktu.

Kırım meselesinden dolayı Osmanlı Devleti’nin Ruslarla çarpıştığı esnada Kabartaylılarla anlaşmak istemişse de padişah I. Abdülhamid’e verilen tezkerede bulunan cahilane fikirler yüzünden bu işe muvaffak olunamadı. Bu tezkerede Kabartaylıların kime ait olduğunu devlet adamlarımız bilmemekteydiler. Böylece Ruslar, Osmanlılara ait olan bu ülkeye yerleşti.

Osmanlı Devleti adamlarının gaflet uykusuna dalmış oldukları sırada Ruslar adım adım Kafkasya’yı ele geçirerek Anadolu’ya sarkmaya başlamışlardı. Bu gafletin sonunda Ruslar hem Kırım’ı, hem Tiflis’i ele geçirdiler ve İran hanlarına da söz geçirmeye başladılar.

Osmanlı vezirleri, bu sırada İslâmiyet dolayısıyla padişaha kalben bağlı olan Kafkas ahalisini kazanmak için hiçbir şey yapmamışlardır. Hâlbuki Rusya İmparatoriçesi Katerina ve generali Potemkin, bu havali beylerine kıymetli hediyeler yollamaktaydılar.

Çerkez Kavimlerinin İnançları

Asya kıtası din ışığının doğduğu yer olup bu havalinin insanları, tek Allah’a inanmak sayesinde, hayvan seviyesinin üstüne çıktıkları vakit dünyanın başka yerleri cehalet karanlığı içindeydiler. İnsan fıtratı kendisini yaratan bir mabudu arar olduğundan cehalette kalmış kavimler, bu karanlıkta ellerine geçen şeyi tanrılaştırmışlar, kimisi ırmaklara ve ağaçlara, kimisi karınca veya yılana taparak dalalet uçurumuna düşmüşlerdi.

Çerkez ve Abazalar da batıl bir sebebe dayanarak “Kodoş ağacı” dedikleri bir ağacı mabut edinmişlerdi. Vak’anın hikâyesi şudur:

Sohum ile Soğucak arasında Goye namındaki dağda meşe ağacı cinsinden garip bir ağaç hâsıl olmuştur. Bu ağaca Kodoş ağacı derler. Senede bir kere dağlardan gayet iri ve heybetli bir boğa gelerek, başını Kodoş ağacına dayar ve kurban olmaya hazır olurmuş. Etrafta bulunan cemaat boğanın üzerine saldırıp kurban ederler, hayvanın başına ve gözüne boza ve rakı döküp kalpaklarını ellerine alıp başı açık o ağaca taparlar ve boğanın etini ve derisini aralarında paylaşırlardı.

Korsanlığa veya hırsızlığa gittiklerinde bu ağaca adaklar adarlardı. Böylece ağacın üzerinde birçok adaklar asılı dururdu. Başka yerlerde daha küçük bir ağacı Kodoş edinerek şafak vakti o ağaca taparlardı.

Cengiz sultanları, emzirmek ve terbiye etmek üzere çocuklarını Çerkez beylerinden birisine verirlerdi. Bu çocukları almak üzere Müslüman Tatarlarla temas ettikçe İslâmiyete meyletmeye başladılar. Senede bir ay oruç tutmak, aşure pişirmek, hocalara mevlit okutmak gibi İslâmiyeti taklit eden hareketlere başlamışlardı. Ferruh Ali Paşa’nın Çerkezistan Valiliği sırasında Çerkez kabilelerinin çoğu İslâm ile müşerref oldular ve taptıkları ağaçları gülünç bulmaya başladılar.

Çerkez ve Abazalar akıllı, olgun, istidatlı, cesur ve yaratılışları temiz, sözlerine bağlı insanlar olup asla yalan söylemezler ve yalan yere yemin etmezler. Bir Çerkez köle ne kadar âsi olursa olsun, yemin verilirse katiyen aksine hareket etmez. Yalnız yemini verirken her maddeyi ayrı ayrı tasrih etmek lazımdır. Çünkü Çerkez köle ancak bu maddelere sadık kalır.

Bunlar cömert ve misafir sever insanlardı. Şöyle ki; ev sahibi bey, misafiri bayağı adam olsa bile misafirin huzurunda oturmaz, ayak üzerinde hizmet eder ve sabaha kadar uyumayıp silahlı olarak misafiri korur.

Misafirin yemeğinden ev sahibi yemez. Tavuk pişirildiğinde başıyla beraber misafirin önüne konur Bu: *“Başım yoluna fedadır.”* demektir. Elbiseleri tek biçimdir. Fakirleri ve zenginleri fark olunmaz. Kardeşlik iddiasında olduklarından birine ne lazım olursa öbüründen rahatça ister, o da verir. Geçimler daraldığı zaman Rus sınırını geçerek esir ve hayvan getirir, Ruslardan asla korkmazlar.

Bir Çerkez on Nogay’ı esir alabilir. Ele geçirdikleri esirleri dövüp sövmezler, yemesine içmesine itina ederler. Hırsızlığı ayıp saymazlar, yiğitlik sayarlar, hırsızlığa kadir olmayanlar adamdan sayılmaz. Gençleri

yaşlılarına kul gibi hizmet ederler. Kendilerinden aşağı sınıftan kız alıp vermezler.

Mahalle ve dernekleri yoktur, evleri dağ başlarında ise de bir iş zuhurunda, sesle dağdan dağa haber iletirler. Gerektiğinde kısa zamanda bir yere toplanıp danışırlar. Düşman üzerine gidilmek lazım gelirse içlerinden birini başbuğ seçip ona itaat ederler. Fakat döndüklerinde yine herkes başına buyruk olur. Yönetimde sürekli bir başkan olmadığından bir işi sonuca erdiremezler. Velhâsıl Devlet-i Aliye hizmetine layık ve acayip mahlûklardır. Kendileri vahşî ve dağlı adamlar olup hayırla şerri, küfürle imanı birbirinden ayıramazlar.

Ülkelerinde, yabancılar kendi başlarına seyahat edemeyip bir kabilenin içinden geçerken zarar vermesinler diye o kabileden hatırı sayılır bir kişiyi kılavuz alırlar. Kabileler içinde gezmek icap ederse, soyu belli bir kişiye besleme olmak, yani hediyeler vermek lazım gelir.

Kılavuzlar hediyelerini kabile beyinin evine götürür. Ev sahibi evde değilse, karısı, taze gelini bile olsa misafir eve girer. Kadının memesini ağzına alır. Kadın, hediyeyi kabul ettiğini ima ederek arkasını sıvar, kocası geldiğinde bu benim beslememdir diye elini öptürür, o da kabul eder ve hemen yiyecek içecek tedarik edilir ve komşular çağırılarak bir çeşit bayram yapılır.

Misafir bundan sonra serbestçe dilediği yere gidip gelir. Artık kendisine ve malına bir ziyan gelmez. Tenha yerde giderken bir eşkıyaya rastlasa: *“Ben filanın beslemesiyim.”* deyince ona dokunmazlar. Şayet haramî kabile kanunlarına riayet etmeyip, beslemenin malını alırsa, misafir olduğu adam haramîden malın dokuz mislini alır. Haramînin vermeye kudreti yoksa kendisi esir alınıp, satılır. Harami bu cezadan kaçınamaz. Yalnız haramînin kızları varsa onun yerine iki kızı alınıp satılır.

Adam öldürme, pek büyük bir cürüm sayılır. Eğer kazaen birisi öldürülürse diyet alınır. Bu diyetler, esir, at, kılıç, tüfek gibi şeylerdir. Esirlere güzelliklerine göre fiyat biçerler. Esir aldıkları Rus Kazaklarını ellerindeki cariyelerle çiftleştirirler ve bunların çocuklarını satarlar. Yetim ve yalnız olan kız ve kadınları beyleri mal edinirler. Bunları Rus esirleri ile çiftleştirip evlatlarını (ki bunlara Toka denir) satarlar. Çerkezler kendi evlatlarını satmazlar, ama karıları zina edecek olursa o vakit evlatlarıyla beraber satarlar.

Zina eden kadının, kocası kayınpederine giderek: *“Kızınız haramzâde imiş, istemem, nikâhta verdiğim bedeli veriniz, kızınızı alınız.”* der. Ebeveyni kabul etmezse adam karısını ve ondan olma bütün evlatlarını *“Piçtir.”* diyerek esirciye satar.

Kadın: *“Ben bu adamın kadınıydım, bana iftira ettiler.”* diye fahişeler gibi feryat etmez. Hemen cürmünü itiraf ve kanuna itaat eder; kocası esirciden aldığı bedeli ve malı evine gelinceye kadar dostlarına paylaştırır.

Ertesi gün birkaç ihtiyarla zamparanın bulunduğu yere varıp: *“Kadını şu miktara sattım, hakkımı isterim.”* diye bir elçi gönderir. Karı ne bedelle satılmışsa zampara dokuz mislini vermeye mecburdur. Eğer gücü yoksa ve kimse de yardım etmezse, kendi ebeveyni onu kemende bağlayıp: *“İşte hakkın budur.”* diye adama teslim ederler. Sövmek ve kötü söz söylemek ayıp olduğundan zamparayı saygıyla pazara götürüp satar. Aldığı bedeli hemen etrafında bulunanlara dağıtır.

Livata aralarında gayet ayıp olduğunda nadir vuku bulur. Kabileye yeni gelmiş olanlardan biri, böyle çirkin bir iş yapacak olursa hemen herkese söylenir. Herkes oğlanı maskara etmeye başlar. Adam çaresizlikten hemen sahile iner. Rastladığı bir kaptana: *“Beni İstanbul’da veya Mısır’da satın.”* diye teslim olur. Livatayı yapanın kimse yüzüne bakamaz. Ya diyarı terk etmeye mecbur olur veya oğlanın kabilesi elinde maktul olur.

Böylece zina ve livata gayet güç ve akıbeti vahim olduğundan herkes bundan çekinir. Ferruh Ali Paşa zamanına kadar aralarında meşru nikâh yoksa da karı-kocanın birbirine bağlanması lazım olduğunu idrâk ederlerdi.

Nikâhları şöyledir ki: Delikanlı, kızın evine gelerek konuşurlar. Birbirini beğenip kabul ettikten sonra, başka bir gün arkadaşlarıyla kayınpederin evine gelip verilecek diyet tespit edilir. Damadın dostlarından biri bir zırh, başkası bir kılıç, bir başkası at vererek kayınpedere teslim ederler. Başka şeyleri damat tedarik ettikten sonra, zaman zaman kayınbabasının evine gelip karısı olacak kadınla sohbet eyler.

Ana-babanın bulunmadığı bir zamanda kızla anlaşırlar ve mesela: *“Ben seni yeni doğacak ayın mesela üçüncü gecesi ilk horoz öttüğünde filan ağacın altında bulayım.”* diye sözleşirler. O zaman bahadır ve hırsızlıkta mahir genç süvarilerden yirmi otuz kadar kafadarıyla o ağacın altına gelir. Kız da ebeveyninden gizli olarak orada bekler.

Süvarilerden hangisi kızı görürse hemen terkisine alıp kaçar ve kendi evine götürerek dünya ahiret kerimesi olmuş olur. Artık yedi göbek bunların çocukları evlenmez. Kız kaçırırken babası ve kabilesi işi anlarlarsa atlarına binip bir harbe tutuşurlar ve bir kıtal başlar. Kızını damada teslim etmek bunların tabiatına uygun olmadığından kızı kaçırmak gerekir.

Kıza anası, babası tarafından bir şey verilmek âdet olmadığından damat dağda bir kulübe yapıp bir kazan, bir kova, bir ağaç çanak tedarik edinceye kadar kız, kaçıran adamın evinde misafir kalır.

Ferruh Ali Paşa zamanından itibaren, Çerkezler Müslüman olunca artık imam çağırıp meşru nikâh yaptırmaya başlamıştır. Fakat eski âdetlerini terk etmemişlerdir. Şöyle ki: Oğlan, kızı aldıktan sonra bir daha kayınpederinin evine varmaz. Oğlan, kızı aldıktan sonra önce başka bir yere bırakır. Bazen kendi babasının evine götürür. Bu müddet zarfında karı-koca beraber yemek yiyemezler.

Çerkezistan'ın havası ve suyu güzel, dört mevsimi tatlı, toprağı mümbit ve her türlü sebze yetiştirmeye elverişli ise de Çerkezler ve Tatarlar sebze yemezler. Yalnız et yerler.

Çerkezistan'la Devlet-i Aliye'nin Münasebetleri ve Ferruh Ali Paşa

Çerkezistan 200 seneden beri Devlet-i Aliye'nin elindeydi. Fakat idaresi Kırım hanlarına bırakılmış olduğundan ne Devlet-i Aliye Çerkezlerin hâlini bilir, ne de onlar Devlet-i Aliye'yi tanırdı. Çerkezistan Kırım hanlarının çiftliği mesabesindeydi ve kabile beyleri de onların sütbabaları idi.

Çerkezlerin Tatarlardan başkasıyla temasları yoktu. Devleti Aliye'den başlarına zabit ve vali gönderilmediğinden din ve devlet tanımazlar ve Dünya'da Tatarlardan başka adam olduğunu bilmezlerdi.

Ruslar, Kabartay havalisini ele geçirip dalga dalga içerlere akmaya başlayınca Çerkez kabileler işin vahametini görüp bağımsızlıklarını korumak için 1777-1778 senesinde Rusya'yla harbe tutuşmuşlardı. O sırada Devlet-i Aliye'yle Rusya arasında gerginlik bulunduğundan Canikli Ahmet Paşa Kırım başbuğu tayin olunmuş, Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa ile o tarafa gidip Soğucak limanına demir atmıştır.

Çerkez kabileleri, Osmanlı askerini ilk olarak burada görmüşler, Osmanlı askerinin kendilerine nazaran muhteşem kıyafetlerini görüp hayran kalmışlardı. Osmanlı askeri alışveriş için kendilerine madenî para verince bunun ne olduğunu anlayamamışlardı. İlk gece Osmanlı askerlerinden bazılarını karargâhlarından çalıp dağlara kaçırmışlar ve satmışlardı.

Devlet-i Aliye birden bire büyümüş olduğundan bu geniş ülkenin her tarafını teftişe vakit olmamıştır. Çerkezistan'ın idaresi ise Kırım hanlarına bırakılmış olduğundan Devlet-i Aliye ülkesinin bir parçası olduğu hâlde bu kadar yıl buraların halkıyla pek alakadar olamamış, asker almaya da ihtiyaç hissetmemişti. Canikli Ahmet Paşa'yla Kaptan-ı Derya'nın verdikleri rapor üzerine buraları imar etmek lüzumu duyulmuştu.

Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı Devlet-i Aliye'den ayrılmış olduğundan, Karadeniz'de, Sinop'tan başka Osmanlı gemilerinin demir atabileceği liman kalmamıştı. Ruslar bir taraftan da Dağıstan ve Gürcistan'a el atmışlardı. Rus tehlikesine karşı Çerkezistan'ı elde tutabilmek için bu vazifenin, vezirlerden Koca Abdi Paşa yanında divan kâtibi olarak yetişmiş ve devlete birçok hizmetler ifa etmiş ve o sırada Kocaeli Mutasarrıfı bulunan Ferruh Ali Paşa'ya verilmesi kararlaştırılmıştı.

Ali Paşa İstanbul'a çağırılıp padişahın emri kendisine tebliğ edilince şu şartları ileri sürdü.

1- Soğucak Kalesi'nde bulunan muhafızların ekmek ihtiyacının karşılanması,
2- Kaleye top, cephane arabası, birkaç sürat topu ve birkaç bal yemez topu, 12.000 kazma ve kürek gönderilmesi,
3- Kendi maiyetine 1.000 kadar asker ve bunlara teçhizat verilmesi,
4- "İnsan ihsanın kuludur" fetvasınca Çerkezlerin mizaçlarına uygun hediye Tatar yamçısı, Abaza tüfeği, Ladik basması, meşin, sahtiyan, çakmak taşı gibi eşya verilmesi,

5- Hazineden 500 kese akçe ve kendisine asker toplamak üzere beylerbeyilik verilmesi.

Hükûmet bu tekliflerin hepsini kabul etti. Paşa 1781-1782 senesinde yola çıktı. Soğucak Kalesi'ne vardığında kale muhafızlarının kendisini karşılamadığını görünce hayret etmişti. Kaleye girince bütün askerin açlıktan ölmüş olduğunu gördü.

Ferruh Paşa bu faciayı kendi maiyetinden saklamak için adamlarından birkaçını gizlice kaleye gönderip kale topların, attırdı ve bunu karşılama merasimi olarak tanıttı. Bu sırada kale civarında bulunan bir Çerkez ileri geleni Paşa'nın huzuruna getirilip teklifleri dinlendi. Bu adamın teklifleri şuydu:

1- Önce dil bilen bir tercüman bulmak,

2- Kabile beylerinden birinin kızını size nikâhlamak,

3- Sancak, davul ve bayrak göstererek mehabet arz etmek,

4- Kabileler içinde beş vakitte ezan okutulup namazlardan sonra Kur'an dinlemek,

6- Kabilelere sertlik gösterilmeyip herkese seviyesine göre bir hediye vermek.

Ali Paşa bu tedbirleri beğendi Ertesi günü Soğucak'ta bir divan tertip etti. Ali Paşa toplantıyı tesirli bir konuşma ile açtı, asker Paşa'nın uğrunda can feda etmeye yemin etti. Paşa: *"Gece gündüz silahınızı çıkarmayınız, birbirinize kardeş muamelesi ediniz, yalan söylemeyiniz, zina ve livata eylemeyiniz, kimseden bir şey istemeyiniz, sır saklayınız, kabilelere saygı gösteriniz."* diye son öğütlerini verdi. Bundan sonra kabilelerin fethine başlandı.

Kabileleri dine davet hususunda kolaylık olması için Ferruh Ali Paşa Şapsih kabilesi beylerinden birisinin kızını kendisine aldı. Mutantan düğün yaptırdı. Kızın ebeveynine büyük hediyeler verdi. Hediyeyi götürenlere emirler verildi ki: *"Kimseye kötülük edilmeye, herkese hediyeler dağıtıla."* Bu muhteşem merasimin akisleri dağdan dağa yayıldı.

Düğün üç gün üç gece sürdü. Her gün toplar atıldı, her yerde Kur'ân ve ezan okundu. Kabilelerin içleri Hz. Muhammed'in ruhaniyetiyle doldu. Çerkezler 200 kadar güzel kızı ortalarına alıp âdetleri üzere oynayarak

şenlik yaptılar. Düğün bittiğinde birçok eşya ortaya dökülerek “bunlar padişahımızın ve Başbuğ Ferruh Ali Paşa’nın sizlere hediyesidir!” diye ilan edildi.

Şapsih kabilesi bu suretle fethedilmiş oluyordu. Bu minval üzere öteki kabilelere de nüfuz edildi. Sonra birçok Türk dilaverleri Soğucak’a getirilerek orada yeni ve mamur bir şehir meydana getirildi. Çerkez kabileleri isimlerini de yavaş yavaş değiştirip Ali Paşa’nın taktığı; Mehmet, Ali, Hasan, Hüseyin gibi Müslüman isimlerini almaya başladılar. Önceleri çocuklarına; mutlu köpek, yürük köpek, keskin köpek gibi köpek adları verirlerdi.

Ferruh Ali Paşa, fazilet ve kemal ehli idi. Yanındakiler onun kerametine inanırlardı. Hele yepyeni bir diyara gidip vahşî kabileleri dine davet etmesi, bir şehir kurması büyük başarıdır. Bu uğurda uykusunu, rahatını ve bilcümle varını da feda etmiştir.

İstanbul’a köle ve cariye hediyesi hususunda cömert olmadığı için bazı devlet adamları aleyhine dönmüşler ve “Kabilelere dağıtacağım diye hazineden 5.000 kese aldı, bunu telef etti, fütuhatını genişletirse Devletin başına gaile çıkaracak.” diye dedikodu yaptıklarını duyunca, bu sırada da kızının ölümü bütün arzuların söndürmüş olup, ahirete yönelmişti.

1785 senesi ağustos-eylül ayında bütün yapı ustalarını toplayıp kendisi de amele gibi çalışarak, yaptırdığı caminin yanında bir türbe yaptırarak oraya gömülmesini vasiyet etti. Kendisini hasta hissedince kâtibi Haşim Efendi’yi çağırarak: *“Yakında öleceğimi devlete bildirin. Bu kaleye ehliyetli adam hazırlasınlar.”* diye emir verdi. Türbesinin inşası bitince o gece karısıyla beraber türbede ibadetle meşgul oldu. Paşa bu minval üzere geceleri türbede kalır, gündüzleri hükûmet işlerine bakardı.

Kırk gün bu şekilde dolunca: *“Artık vakit tamamdır ancak birkaç gün mihmanlığımız vardır.”* dedi. Ondan sonra Ferruh Ali Paşa iki gün Allah’ı anmaya devam ettikten sonra dördüncü gün: *“Veda vaktidir.”* diye göklere el kaldırıp bütün maiyetine dua etmiş ve gelip veda etmelerine ruhsat vermiş onlar da, âdeta muayede eder gibi takım takım gelip birer birer veda etmişlerdi.

Bu sırada Paşa kapıcıbaşı Hüseyin Ağa’yı, nakibüleşrafı ve imam efendileri çağırdı. Hüseyin Ağa’yı vekil bırakıp, vali gelinceye kadar nizama halel getirmemelerini tembih etti. Vasiyetini tamamladıktan sonra bir seccade serdirip oturarak İsm-i Celâl’i söylemeye başlamış ve (Hüve) hatimesini söylerken ruhunu teslim etmiştir. Allah sırrını aziz eylesin.

Durumu hanımı duyunca kadın, feryat ederek: *“Ben senin hem zevcen, hem cariyenim. İşte ve dışta Hüda’ya âşinâ olduğunu öğrendim. Bundan sonra kendime bir ferdi mahrem etmem muhaldir. Dört gün önce türbe içinde nasıl birlikte oturuyor idiysen yine bu fakireyi yanına al.”* diye merhumun ayaklarına yüz sürdükten üç gün sonra o da ölmüş ve vasiyeti üzere merhum Paşa’nın yanına defin olunmuştur.

Merhum Paşa’nın mal denebilecek bir terekesi kalmayıp o havalide nice hazinelere bedel olabilecek bir nizam bırakmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Rumeli Olayları

Anadolu, Kafkasya, Kırım, Mısır ve Arabistan’da birçok gailelerle uğraşılmakta iken, devletin gözbebeği mesabesinde bulunan Rumeli kıtası düşman ağzında idi. Ahalisinin çoğu Ruslara vurgun ve özellikle Mora, Sırbistan, Eflak reayası fesada meyilli olduklarından devletin en ziyade gocunacağı yerlerdendi. Arnavutluk ihtilal hâlinde bulunduğundan buranın

yatıştırılmasına çalışılmakta, bir taraftan da Eflak ve Boğdan ile uğraşılmakta idi.

İşkodra Olayları

İşkodra'nın hâkimi Puçatlı hanedanı idi. Fatih burasını fethettikten sonra bu hanedan İslâm ile müşerref olduklarından, buranın mutasarrıflığı bu hanedana verilmiş ve evlattan evlada geçmişti.

I. Abdülhamid devrinde buranın mutasarrıfı Beylerbeyi Kara Mahmut Paşa idi. Bu zat Devlet-i Aliye'nin nimetleriyle bezenmiş olduğu hâlde bu nimeti hazmedemeyip zaman zaman isyan ederdi. Cezalandırılacağını anlayınca kendisine çekidüzen verirdi.

Arnavutlar aslen serkeş bir kavimdir. Topraklarına göre nüfusları fazlaca olduğundan rahat oturamazlar; dışarıya saldırırlar, her yere zarar verirlerdi. Arnavutluğun birçok nahiyeleri ocaklık suretiyle birer hanedana verilmiş olduğundan ölümlerinde rütbe ve mansıpları oğullarına geçerdi.

Arnavut idareciler zaman zaman başkaldırırlardı. Bunların üzerine asker yollamak mesafenin uzun olması dolayısıyla pek mümkün olmadığından haklarında yumuşak muamele olunurdu.

Eflak ve Boğdan Olayları

Kıpçak çölü taraflarından Hazar kıyılarına inmiş olan kavimlerden birisi de Dak'lardır. Bu kabileden bir kol Kırım yoluyla Aksu ve Tuna taraflarına

yayılmış ve Romalılarla uzun müddet harp etmişlerdir.

Roma imparatorlarından Trayan bu tarafa külliyetli asker göndermiş ve bu havaliyi Roma Devletine bağlamıştı. Oraya yerleştirdiği askerler zamanla bu Dak'larla karışmış ve şimdi Eflak, Boğdan, Besarabya, Bukovina, Erdel halkı meydana gelmiştir.

Zamanla buralar başıboş kalmış ve Asya'nın kuzeyinden Avrupa'ya akın eden Hazarlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar, Türkler ve Tatarlar yağmaya girişmişlerdi. Bu sırada dağlara sığınmış olan kadim halk; tekrar şehirlere inmişler, Macar ve Bulgarlara karşı koymaya başlamışlardı.

1789-1790 senesinde bu havalinin emirlerinden Radongiro, eyaletinin idaresini nizama bağlamış ve hükümdarların seçimle gelmesi usulünü getirmişti. Kendisinden sonra Mihal namında birisi hükümdar seçilmişti. Moldava halkını başına toplayarak ayrı bir hükûmet kurmuştu. Bu beyler imar ettikleri şehirlerde halkı cehaletten kurtarmak için kilise ve manastırlar inşa etmişler ve İstanbul patrikleriyle münasebete girişmişlerdir.

Nihayet Yıldırım Beyazit zamanında bu havali Beyleri "aman" dilemişler ve padişah kendilerine bir berat vermiştir. Eflaklılar bu beratı bir bağımsızlık vesikası sanmışlarsa da aslında bu Türklerin bahşettiği bazı müsaadeleri ihtiva eden bir fermandan ibaretti.

Bu beratın metni şudur:

"Yüksek ve şahane atıfetimiz gereğince ezici kuvvetimizle itaate mecbur ettiğimiz Eflak vilâyetinin kendi nizamatiyle idare olunmasına müsaade ederiz. İslâm dinini kabul eden Hristiyanlar Eflak'e giderek tekrar tanassur ederlerse, bunlar geri almakta ısrar olunmaya, Voyvodalar Hristiyan olduklarından metropolitler tarafından seçile.

Şahane lûtfumuzun bir eseri olan bu emrimiz icabınca bu memleketin voyvodası dahi nüfus kütüğümüze 'reaya' olarak kaydoluna. Her yıl hazinemize o memleketin akçesiyle 3.000 kızıl kuruş yani kendi sikkemizle 500 kuruş eda etmesi şart ola."

Eflak'ın Devlet-i Aliye'ye bağlanması böylece tespit edilmişse de Eflaklılar buna bir ittifak sözleşmesi nazariyle bakarak Silistire Kalesi'ni genişletmeye kalktılar. Bu yüzden üzerlerine asker göndermek icap etti. Niğbolu harbinde Eflaklılar Macarları desteklediler. Yıldırım Bayezit'in oğullarından Musa Çelebi'yi, diğer oğlu Çelebi Sultan Mehmet aleyhine başkaldırmaya tahrik ettiler.

Bu sıralarda Çingene taifesi de bu havaliye gelip bilhassa Bükreş bölgesine yerleştiler. Eflak Beyi bunları demircilik, arabacılık gibi sanatlara sevk ederek hırsızlıktan vazgeçirmeye uğraşmış ise de bunlar zamanla yerli halkla karışmıştır. Bir kısmı da Erdel, Almanya, Çekoslovakya'ya yayılmışlardı. Çingenelerin bir kısmı Anadolu yoluyla Şam'a ve Mısır'a oradan Afrika'nın şimalini geçerek İspanya ve İtalya'ya yayılmışlardı. Bunlara Kıptî tabir olunur.

Çingenelerin Hindistan'dan her tarafa yayılmalarının sebebi şöyle hikâye edilir ki bunlar Hindistan'da süflî işlerle meşgul olarak, diğer halk nazarında aşağılık sayılırdı. Bunlar Timur ordularının peşi sıra dolaşarak Eflak ve Buğdan taraflarına gelmişler, bazıları da çiftliklere köle olarak girmişlerdir. Nereye gitseler hâlleri değişmeyip okuma yazma öğrenmezler, hiçbir dine uymazlar, görünüşte bulundukları yerin dinine uyarlarsa da yine bildiklerini yaparlar.

Eflakliler bir düzen kuramadılar, Fatih, üzerlerine ordu sevk etti. 1460-1461 tarihinde padişaha sığındılar ve yılda 10.000 yaldız altını cizye vermeyi taahhüt ettiler. IV. Mehmet zamanında fermanları yenilendi. Devlete kâh isyan, kâh itaatle vakit geçirdiler. İkinci Viyana kuşatmasında Avusturya ve Lehlilerle gizlice anlaştılar.

1715-1716 senesinde Divan-ı Hümayun tercümanı Nikolaki Mavrokodato padişah tarafından Eflak voyvodası ve Rum ileri gelenlerinden Mihal Rakoviçe, Boğdan voyvodası tayin olunmuşlar, böylece voyvodalık İstanbul Fenerli Rumların ileri gelenlerine ve özellikle Divan-ı Hümayun tercümanlığında bulunanlara tahsis edildi ve bu da âdet hâline geldi.

Voyvodaların Fenerli Rumların arasından tayin edilmesi Devlet-i Aliye'nin lehinde gibi görünürse de bundan Ruslar daha fazla faydalanmışlardır. Çünkü bu sırada yeniçerilerin itaatsizliği dolayısıyla devlet nizamı bozulmuş, vezirler sık sık değiştirilmeye başlanmıştı. Yeni vezirler menfaat için yeni voyvodalar tayini yolunu tutmuşlar, voyvodalar da verdikleri rüşveti çıkarmak için halkı soymaya başlamışlardır.

Rum voyvodalar sık sık değiştirilmelerine karşı bir sığınak ararken nüfuzu günden güne yayılmakta olan Ruslara dayanmaya başlamışlar ve onlara hizmete başlamışlardır. Rüşvet ve irtikap belası böylece tehlikelere yol açmıştır. Eflak ve Boğdan ahalisi ise Fenerli voyvodaların zulümlerinden şikâyetçi oldukları gibi, buralara gidip gelen Devlet-i Aliye

memur ve askerleri de pek fazla eza ve cefa ettiklerinden halk bütün bütün meyus olup Rusya’ya meyletmiş ve onu kendilerine koruyucu seçmişlerdi.

Velhâsıl, Voyvodalıkların Fenerlilere geçmesi memleketin harabına, halkın nefretine ve düşman kucağına düşmesine sebep olmuştur. Eflak’e rahip kılığında gönderilen casus Yermanos, yerli papazları kandırarak Rusların lütuf ve himayelerinden gelecek iyiliklere alıştırmıştı.

Rus donanması Akdeniz kıyılarında dolaşmaktayken, Eflak, Boğdan halkı ayaklanarak Türk ordusuna ağır kayıplar verdirmişlerdi. Rus imparatoriçesi Katerina, kendisine sığınan Eflaklileri tatmin etmek ve buralarda nüfuzunu artırabilmek için Kaynarca Muahedesi’ne Eflakliler lehine bazı maddeler koydurmuştur.

Kaynarca Muahedesinden sonra 1782-1783 yılında çıkarılan padişah fermanıyla Eflak’tan alınacak cizye 300.000 kuruş, Boğdan’ın cizyesi 200.000 kuruş olarak tespit edilmiş, ayrıca Rum voyvodalarının aldıkları vergilerle halk büsbütün fakir düşmüştü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İslâm Dünyası ve Rus Politikaları

İslâm’ın gücü genişleyip yayılmış ve her tarafından Hristiyan ülkelerini çevirmeye başlamıştı. Fransa’nın da yarısı ele geçirildikten sonra 732-733 yılında Poitie şehri önlerinde Arap Emiri Abdurrahman ve Fransa taifesinin başbuğu Kari Martel arasında cereyan eden büyük harpte 12.000

kişi telef olmuş ve bu savaşta İslâmlar mağlûp olduğundan beri Batı tarafında İslâm kuvveti gerilemeye başlamıştı.

Bu sırada doğu tarafında Müslümanlar, Anadolu'ya doğru ilerleme başlamıştı. Bu büyük harpten sonra Kari Martel eski Fransız hanedanını devirmiş ve Kari Martel'in oğulları hükümdar olmuşlardır.

Abbasî halifelerinden Harun Reşit zamanında İslâm Maveraünnehir, Tataristan ve Hindistan'a doğru yayılırken, Kari Martel'in torunu Şarlman; Fransa, İtalya, Almanya, Lehistan, Macaristan'a kadar olan yerleri zaptetmiş, Roma'da Papa'nın elinden imparatorluk tacı giymişti.

Şarlman, bir taraftan Endülüs'teki Emevîlerle savaşırken, öte taraftan onların rakipleri olan Abbasî halifeleriyle münasebet kurmaya başlamıştı. O sırada Doğu ve Batı milletleri arasında vahşet ve nefret son haddini bulmuştu. Avrupa'da ilim nuru ve fazilet büsbütün sönmüştü. Tıp ilmi bile İslâm memleketlerinde tahsil görüp Frenk ülkesine giden Yahudilerin eline geçmişti.

Şarlman, İshak adında bir Yahudi'yi, mektup ve hediyelerle, Harun Reşit'e göndermişti. Yahudi İshak, Şarlman İtalyan'ın başkenti mesabesinde olan Ravena şehrinde iken gelmiş, Harun Reşit'in üç elçisiyle beraber hediye olarak; saat, Argnon, fil ve nefis kumaşlara getirmişlerdi. Cahil Frenkler bunlara büyü eseri gözüyle bakmışlar, şaşırıp kalmışlar, hatta saati parçalamak istediklerinde imparator mâni olmuştu.

Şarlman, o tarihte Kudüs'ü ziyarete gidecek Hristiyanları himaye etmek için, bazı sözleşmeler yapmıştır. Şarlman'ın ölümünden sonra çocukları öyle geniş memleketleri tutacak cesaret ve kabiliyete sahip olmadıklarından, bu geniş ülke üçe bölünmüş Almanya hükûmeti bir imparatora, İtalya başka birine, Fransa üçüncüye verilmişti.

Abbasî Devleti'nin de kuvveti düştükçe halkın fikri bozulmuş, gerçek dinî gayret taassuba dönmüş, reaya perişan olmuştu. 995-996 yılında Cerbestus bilgisi ve talihle Papalık makamına çıkmış, Avrupa'yı İslâm aleyhine kışkırtmaya başlamıştı.

Bu sırada Selçuklular İstanbul yakınlarına kadar ilerlediklerinden Rumlar karamsarlığa düşmüşlerdi. Bizans İmparatoru'nun davetiyle 1095-1096 yılında Avrupa silahşörleri ayaklanmıştı. Göğüslerine haç resmi yaptırdıklarından "Haçlılar" ismini almış olan 300.000 kişilik Haçlı ordusu, Antakya'da İslâm ordularını yenerek 1100-1101 yılında Kudüs'te bir

Hristiyan devleti kurmuştu. Bu devletin hudutları Antakya ve Urfa'ya varıyordu.

Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü geri alması ve Hristiyan devletinin çökmesi sebebiyle 1254-1255 yılına kadar sekiz kere büyük ordularla Haçlılar saldırmış, Kudüs birkaç defa el değiştirmiş ve böylece doğu ve Batı âlemi arasında münasebetler sıklaşmıştır. Daha sonra Avrupa devletleri bölündükleri için bir daha böyle seferlere kalkamamışlardı.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin zuhuruyla birden bire büyümeye ve Rumeli'de genişlemeye başlaması, Papa Venedik, Almanya ve Bizans hükûmetlerini telaşa düşürmüş, bunlar Akkoyunlular ve Mısır Sultanlarıyla münasebet kurarak, Osmanlı Devleti'ne gaile çıkarmaya başlamışlardı. Hatta Fransa kralı Altıncı Şarl, Timur'u Yıldırım'a karşı zaferinden dolayı tebrik etmişti. Fakat o vakit Avrupa halkı kendi problemleri içine dalmış ve medeniyetten uzak durumdaydılar.

Avrupalılar o vakit doğu memleketlerinin adını bile unutmuştu. Timur'un saltanatı da sel gibi gelip geçtikten sonra, dünyanın göz bebeği olan İstanbul'u Osmanlılar ele geçirdi. Rum ileri gelenleri ve medeniyet erbabı Avrupa'ya, bilhassa İtalya'ya yayıldı, her biri bir yere yerleşti. Nihayet Osmanlı orduları Viyana kapısına dayandı.

Osmanlı saltanatının kurucusu olan Osmanlı Gazi son nefesinde oğlu Orhan'a şu üç şeyi vasiyet etmişti:

1- Her hususta şeriata uyacak ve önemli işlerde erbabına danışacaksın.
2- İleri gelenlere ve halka mertebelerine göre inam ve ikram edecek ve İslâm dininin direkleri olan bilginlere saygı göstereceksin.
3- Allah uğruna cihada gayret edeceksin.

Sultan Osman'ın bu vasiyetini evlatları ve torunları tutmuşlar, İslâm ülkelerindeki zulmü ve taassubu kaldırarak gerçek dindarlık ve adalet üzere hareket ederek İslâm hilafetine yakışacak şekilde adalet üzere nizamlar kurmuşlardır.

Sultan Orhan zamanında kurulmuş Yeniçeri Ocağı'nı, Sultan Murad genişletmiş ve asker taliminin mucidi olan Yıldırım Bayezid askerî disipline sokmuş ve Kanunî bu nizamları tamamlamıştır. O devirde yeniçeriler askerlik fenninde en ileri seviyeye varmış, silahın en iyisini kullanmıştır. Bu devirde Avrupa askeri talimli olmadığından Osmanlı orduları 1591-1592 tarihine kadar daima muzaffer olmuştur.

Devlet-i Aliye, o devirde deniz kuvveti bakımından da üstün olup Akdeniz'de mutlak hâkim olduktan başka, Hint denizi kıyılarında da nüfuzlu idi. Fransa kralı Fransuva, Kanunî'ye sığınmıştı. 1524-1525 senesinde orta elçi unvanıyla Françiyani, kralın mektubuyla İstanbul'a gelmiş ve 1525-1526 yılında aldığı şu name-i hümayunla dönmüştür.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Fransa kralı Fransuva'ya mektubu

Ben ki Sultanlar Sultanı, Hakanlar rehberi, yeryüzü hükümdarlarının tacı iki dünyada Allah'ın gölgesi, Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın, Dulkadir'in, Diyar-bakır'ın, Azerbaycan'ın, Acem'in, Şam'ın, Mısır'ın, Mekke'nin, Medine'nin, bütün Arap diyarının ki ulu atalarım kılıçlarının kuvvetiyle fethetmişlerdi ve kendimin fetheylediğim nice diyarım Sultan ve padişahı Bayezid Han oğlu Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım.

Sen ki Frence vilâyetinin kralı Françesko'sun, huzuruma yarar adamın Franjan ile mektup gönderip, bazı ağız haberi de yollayarak memleketinize düşman girmiş olduğunu ve hapsedildiğinizi bildiriyorsunuz, kurtulmanız hususundan benden inayet ve medet ve istida eyliyorsun.

Her ne ki demişsen benim huzuruma arz olundu. Şimdi padişahlar sinmek ve hapis olmak acz değildir. Gönlünüzü hoş tutun, kalbiniz kırılmasın. Bizim ulu atalarımız daima düşmanı def ve memleketler feth için seferden uzak kalmamışlardır. Ben de onların yolunu tutup memleketler, yalçın kaleler fethederek gece gündüz atımız eyerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Cenab-ı Hak hayırlar nasip eylesin. Durumu ve haberleri adamınızdan öğrenirsiniz."

Kaptanıderya Hayrettin, Turgut ve Piyale Paşalar Fransa'nın imdadına gitmişlerdi. O tarihlerde Kanunî'nin veziri olan İbrahim Paşa Fransa

elçisine bir de nutuk söylemiştir.

Vezir İbrahim Paşa’nın Divan-ı Âli’de Fransız elçisine söylediği nutuk:

“*Bu yüce divanda her gün devlet ileri gelenleriyle toplanışımızın sebebi, şevketlü kudretli padişahımız Efendimizin büyük devlet işlerini müzakere etmektir. Herkes bu divana ayağını basınca garazı ve illeti terk ederek düşündüğü şeyleri tam serbesti içinde ve doğru söyleyerek ifade eder. Biz şimdi doğruluğun ve hakkın yoldaşı olan serbestlik ile size ne söylersek gönlünüz kırılmasın.*

Metbuunuz olan Fransız kralı, Saltanatı seniye ile ittifak edeliden beri padişahımızın Fransızlar hakkında beslediği teveccüh gereğince düşmanlarınızın şerrini uzaklaştırmak ve devletinizin bünyesini takviye etmek için Saltanatı seniyenin kuvvet ve himmeti esirgenmemektedir.

Bu hususta Devlet-i Aliye, hiçbir kusurda bulunmamaktadır. Oysa Fransız tarafından duyulan iddialar hak ve insaftan uzak, ırz ve namusa zıt, dostluğa uymaz ve ittifakın bozulmasını mucip olur birtakım küstahça hareketler vardır.

Müttefik olan iki devlet doğruluk ve samimiyetle tehlikelere karşı ortaklaşa çalışmaları gerekir. Bir taraf bu hususta kusur işlerse ittifak bozulur. Siz Fransız dostlarımız ise Devlet-i Aliye bir tehlikeye duçar olsa duymazlıktan geliyorsunuz. Sizin başınıza bir sıkıntı geldiğinde ise yardım istemekte ısrar ediyorsunuz. Siz sadece boş vaatlerle dostluk gösteriyorsunuz.

Alman imparatoru ve İspanya kralı, Devlet-i Aliye aleyhine batı memleketlerinin bilcümle askerini toplayıp Mora’ya ve Tunus’a saldırırken siz hangi yardımda bulundunuz? Gerçi dostluğa zıt olan bu kusurunuzu mürüvvetle affetmek isteriz ama öyle sıkışık zamanda bize alaka

göstermemeniz ve düşmanın ihanetinden müteessir olmamanız hatta onu tebrik etmenize nasıl tahammül edelim.

Size yardım etmek üzere seraskerimiz İtalya'ya varmak için Avlunya'ya kadar varmış iken sahillerde vaat ettiğiniz dost askerini göremedik. Dostluk icabı oydu ki siz de İtalya'yı işgale iştirak etmek üzere asker sevk edesiniz. Gerçi biz, sizin yardımınıza muhtaç değil isek de sizler ne bize, ne kendinize yarayacak bir iş yapmıyorsunuz ve dostluğunuzu gösterme fırsatını kaybediyorsunuz.

Venedik Cumhuriyeti, saltanat-ı seniyenin ezici kuvvetini ve vefasını denemiş olup sizler müşterek düşmanımızla mütareke yapıyor ve onun, topraklarımız üzerindeki kötü kastini terviç ediyorsunuz. Biz başkasından yardım istemeksizin düşmanımızdan intikamınızı aldık ve Hayrettin Paşa'nın himmetiyle düşmanın donanmasını perişan ettik, İspanya korsanlarını mahvettik.

Bilesiniz ki bu fütuhatta sizin bir payınız olmadığı için size teşekkür etmeyiz. Şu var ki devletlerimiz arasındaki dostluğa hürmeten artık maziyi anmayız. Hulûs ve muhabbetimizi size ispat etmek isteriz. Talihin acı ve tatlı gösterişlerine güvenmek akıl kârı olmadığından biz hâlin icabına ve mevsim ve havaya nazaran hareket ederiz.

Bizden talep ettiğiniz donanmayı bu mevsimde denize indirirsek akılsız cür'et olur. Yaz geçmiş ve Kasım günleri yaklaşmış olduğundan donanma çıkarılamaz. Ağustos'ta Hayrettin Paşa'nın geçirdiği kaza bu mevsimden sonra açılmanın hata olduğunu gösterir.

Size bu kadar açıklık ve hulûs ile içimdekini söylediğime gücenmeyiniz. Rica ve isteklerinizin yerine getirilmesi padişahımızın iradesine bağlı olup, ne türlü emir çıkarsa size bildiririz."

Sultan Süleyman Rodos'u aldığında oranın hükümdarı Viliya'yı huzuruna getirdiklerinde ihtiyarlığına acıyarak gözleri yaşarmış ve "Böyle bir ihtiyarı evinden çıkardığıma üzüldüm." diyerek saygı ile gemilere bindirmişti. Böylece siyaset bakımından güzel bir misal vermişti.

Devlet-i Aliye'nin deniz kuvveti gerilemeye başlayınca Hint, Yemen ve Habeş'teki deniz üstünlüğü kaybolmuş, Akdeniz'deki nüfuzu sarsılmış fütuhatın arkası kesilmiş, XI. asırda yalnız Girit gibi bazı adaların fethi ile yetinilmiş ve eldekinin muhafazasına gayret edilmiştir. Bu asırdan itibaren

askerî düzen sarsılmış, nice alçaklar üste çıkmış, nice ehliyetsizler iş başına geçmiş, ahlâk bozulmuş ve devlet temeli sarsılmıştır.

Nemçe (Avusturya) generallerinden Montekokoli, harp tekniğine dair yazdığı kitapta Devlet-i Aliye'yle, kendi devleti arasında geçen harpleri tafsilatıyla anlatmış. Devlet-i Aliye'nin askerinin muvazzaf oluşunu, âmirlerine itaatini söyleyerek, "Böyle askere karşı konamaz," demişti.

Kendi memleketinde Osmanlı Devleti'ni taklit ederek yetiştirdiği askerle 1659-1660 tarihinde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın bir fırkasını Zap Nehri kıyısında bozguna uğratmıştı. Ama bu onun yiğitliğinden olmayıp Osmanlı ordusunda yeni başlamış nizam bozuculuğunun bir eseridir. Bundan sonra Avrupa teknoloji ve sistemde ilerlemiş ve Büyük Frederik zamanında harpte teknoloji ön plana çıkmıştır.

Devlet-i Aliye mağlûbiyetler üzerine artık harp iddialarından vazgeçmeğe, barış aramaya mecbur kalmıştı. Fakat harp etmeyen askerin, askerlik kudreti zaafa uğramış, her tarafta mağlûbiyetler başlamış ve bundan en çok Ruslar faydalanmıştır.

Cengizlerin bir kolu olan Kazan hanları, önceleri, Kazan ve Ejderhan taraflarında hükûmet kurmuş, Kırım Hanlığı'nı egemenlikleri altına almış, Rusları haraca bağlamışken, sonraları Kazan hanlarının nesebi tükenmiş, Kırım'a tabi olmaya mecbur olmuştu. Kırım hanları Moskova'ya kadar Rus ülkesini yağma etmişlerdir. Fakat Ruslar, Kanunî devrinin sonunda Kazan ve Ejder devletlerini ele geçirdiler.

Kırım hanlarının kuvveti çok sayıda Tatar süvarisinden ibaret idi. Bir memleketi vururlar fakat tutunamayıp geçerlerdi. Ruslar Tatarların bu saldırışından korunmak için Kırım hanlarına haraç verirlerdi. Osmanlı Devleti bu hanlara yardım etseydi bu kaleler elde tutulurdu. Hâlbuki Kırım hanlarının mizaçlarında fitne ve fesat olduğundan Kazan ve Kıpçak'ı ellerinde tutmaları Devlet-i Aliye tarafından tasvip edilmemişti.

O vakitler Ruslar önemsenmez, o tarafa ehemmiyet verilmez, Nemçe tarafında fütuhata koşulurdu. Oysa Macaristan ve Hırvatistan fütuhatıyla

uğraşmaktansa Kazan ve Kıpçak eyaletlerini elde tutmak çok daha hayırlı idi.

Devlet-i Aliye, başlangıçta bir kabileden ibaretti. Selçukluların çökmesinden sonra Anadolu’da bulunan Türkler aynı ırktan olması sebebiyle bu mayaya eklenerek Osmanlı Devleti içine girmişlerdi.

Yavuz Sultan Selim, Mısır ve Arabistan’ı alıp saltanat ve hilafeti cem ettiğinde Osmanlı Devleti, bütün Müslümanların devleti olmuş, bütün müminler bu devlete tabi olmuştur. Fakat Şah İsmail, Şiî fitnesini çıkarmış, Müslümanlar arasında büyük bir parçalanma olmuş, İran halkı bu camiadan ayrılmıştır.

Devlet-i Aliye’nin maslahatının icabı doğu ve batıda Hint ve İran’da hilafete bağlanabilecek kuvvetleri kendi emrinde toplamaktan ibaret idi. Özellikle Kafkas, Ejderhan ve Kazan Tatarlarını ele alıp yakınlık ve din beraberliği dolayısıyla az zamanda Osmanlı milletine bağlamak mümkündü. Bu suretle Kırım hükûmetinin de Devlet-i Aliye’nin eyaletleri arasına katılması gerekirdi. Yavuz’un fikri buydu.

Yavuz Sultan Selim Han’ın ölümünden sonra bu güzel fikir terk olunmuş ve görünüşe kapılarak, devlet şanını görünüşte yükseltecek teşebbüslere girişilmişti. Gerçi devletçe içte ve dışta pek çok şanlı şeyler yapılmış, nice memleketler fethedilmiş, devlet hududu genişletilmişti. Lakin Türk ve İslâm unsurunun bu geniş ülkeleri muhafazaya tahammülü olmadığından az vakitte cümlesi elden gitmişti.

O vakit Ejderhan ve Kazan eyaletleri elde tutulmuş ve Tataristan tarafları ele alınmış olsaydı bu kuvvetle Macaristan’ı ve nice ülkeleri zapt ve muhafaza etmek kabil olurdu. Kısaca, Kanunî devrinde Yavuz’un tuttuğu yoldan gidilmiş olsaydı, Devlet-i Aliye’nin kuvveti pek başka olurdu. İşte Ruslar, Kanuni devri başında böyle büyük bir siyasî hatadan faydalanarak iki büyük ülkeyi ele geçirmişler, Kafkas sınırlarına kadar yayılmışlardı.

On ikinci (on sekizinci) asır başlarında meşhur Deli Petro zuhur ederek Avrupa’yı taklit edip devletinin bütün kurumlarını yenilemiş, bir taraftan İsveç’e, bir taraftan Osmanlı ve İran’a saldırmıştı. Başlıca emeli Karadeniz’e hâkim olmak olduğundan evvela Azak Kalesi’ni ele geçirmesi icap etmişti.

O sırada Osmanlı Devleti ile Avusturya savaş hâlinde idi. Büyük Petro iki ülke arasındaki harbi fırsat bilerek Avusturya’ya yardım için Devlet-i

Aliye'ye harp açmış başlangıçta mağlûp olmuşsa da sonunda yeni koyduğu nizamlar kuvvetiyle Azak Kalesi'ni ele geçirmişti. 1700-1701 yılında yapılan barış anlaşmasıyla Devlet-i Aliye bu kaleyi ve güneyindeki daha bazı yerleri Petro'ya terk etmişti.

Daha sonra Baltacı Mehmet Paşa, Purut'ta Petro'yu mağlûp etmiş, yapılan antlaşmada Azak ve verilen kaleler Osmanlı Devleti'ne bırakılmış ancak: *"Rabbim, mevsimler geçirmiş olan yılana güneş göstermesin."* fehvasınca Petro selamete çıkınca barış muahedesindeki hükümleri icra etmemeye başlamıştır.

Petro yeni hülyalar peşindeyken 1725-1726 yılında ölmüşse de Poltava Harbi'nde İsveç ordusunu yenince Rus Devleti'nin artık rakibi kalmamıştı. Elhâsıl Petro, Rus Devleti'nin bütün dünya'ya hâkim kılmak sevdasına düşmüş, hileli yollardan fütuhata devam etmiş ve şu vasiyette bulunmuştur.

Rus Çarı Petro'nun vasiyetnamesi:

1. *Askeri daima harbe hazır tutmak için sürekli harp hâlinde bulunulmalıdır. Malî zorluklar yüzünden ara sıra ara verilir. Ara verilse de her an hücum için müsait vakit gözetlenmeli.*
2. *Avrupa'nın en bilgili milletlerinden subaylar ve ilim adamları getirtilerek Rus milletini faydalandırmalı ve Rusya'nın kendi iyi şeylerinden de hiçbir şey kaybettirilmemeli.*
3. *Avrupa'da baş gösterecek ihtilaflara daima müdahale edilmeli. Özellikle Almanya vukuatına fırsat düştükçe el konulmalı.*
4. *Polonya'da daima iç ihtilaller ve tefrikalar çıkarılmalı. İleri gelenler para ile celbedilmeli. Kral seçiminde müdahale edilerek, rüşvet kullanarak Rus taraftarı olanları seçtirmeli ve onları korumak için Polonya'ya Rus askeri sokmalı. İcabında komşu devletlerle Polonya'yı bölüşerek başkalarına düşen payı fırsat düştükçe geri almalı.*
5. *İsveç'ten mümkün olduğu kadar fazla toprak zabtı için bir harp bahanesi bulmak üzere İsveç'i harp açmaya icbar etmek. Bu maksatla İsveç'le Danimarka arasına nifak sokmalı.*

6. *Rus imparator hanedanına Alman hanedanından kız almalı, bu suretle Almanya'da nüfuz kazanmalı.*
7. *İngiltere'yle ittifak etmeye gayret etmeli. Onlara kereste satarak altınlarını memleketimize getirmeli.*
8. *Baltık ve Karadeniz sahillerinde Ruslar günden güne yayılmalı.*
9. *İstanbul'a hükmeden bütün cihanın hakikî hükümdarı olacağından Osmanlılara mütemadiyen harp açarak Karadeniz'de tersaneler yapmalı ve adım adım Karadeniz'i ele geçirmeli. Basra körfezine kadar inmek için İran'ın çöküşünü çabuklaştırmalı. Doğu memleketlerinin ticaretini Şam yolu ile yaptırarak cihanın ambarı olan Hindistan'a gitmeli, böylece İngiltere'nin altınlarından müstağnî olmalı.*
10. *Avusturya'nın ittifakını temin edip onun Alman hükümdarlığını ele geçirmesini teşvik edip, bir taraftan da öteki hükümdarla hasetlerini kışkırtarak onları Rusya'dan yardım istemeye zorlamalı.*
11. *Türkleri Rumeli kıtasından kovmak için Avusturya hanedanını kışkırtmalı. Avusturyalılar İstanbul'u alınca öteki devletleri Avusturya aleyhine tahrik ederek İstanbul'u elinden almalı.*
12. *Macaristan'da Türkiye'de yaygın olan Rum mezhebinde bulunan Hristiyanların cümlesini kendimize bağlayıp Rusya'yı muin tanımalarına gayret etmeli ve bu mezhebe bir riyaset ihdasına çalışılarak her bir vilayette bize taraftar adamlar kazanmalıyız.*
13. *İsveç, İran, Türkiye zapt olunduktan sonra bütün dünyanın hükümdarlığını paylaşmak üzere evvela Fransa'ya sonra Avusturya'ya gizlice teklif yazılmalı. Bunlardan birisi kabul edeceğinden kabul etmeyenin üstüne tahrik edilmeli, geride kalan tek müttefik de imha edilmeli.*
14. *Bu devletlerden ikisi de teklifimizi kabul etmezse aralarında nifak çıkararak ikisini bir biri ile uğraştırmalı. Rusya Anadolu'dan asker toplayıp Fransa sahilleri basılmalı. Bu iki devlet mağlûp edilince bütün Avrupa elimize geçer.*

Petro’nun halefleri bu vasiyeti uygulamaya muvaffak olduğundan Rus Devleti günden güne genişlemiş ve kuvvetlenmişti.

Rusların başlıca politikaları; Devlet-i Aliye ne zaman Almanya ve Avusturya ile harbe girerse bundan istifadeye kalkışmalarıydı. I. Mahmut devrinde açılan Avusturya harbinde Ruslar yine İmparator’a yardım için Devlet-i Aliye’ye harp ilan etmiş, Azak Kalesi’ni ele geçirmişti. Azak Kalesi 1745-1746 muahedesi gereğince Ruslara bırakılmış ve Ruslar Karadeniz’de donanma yapmaya başlamışlardı.

1757-1758’de Rus tahtına çıkan Katerina, Petro’nun cihangirlik sevdasına devam etmiştir. İlk olarak Lehistan’a saldırmıştır. Osmanlı Devleti sıranın kendisine geleceğini kavrayarak Ruslara harp açmışsa da Osmanlı ordusu, idarenin bozukluğu yüzünden bozguna uğramış ve 1768-1769’da bir muahede akdine mecbur olmuştur.

Ruslar her şeyden evvel, Tatarları Osmanlı Devleti’nden sökmeye çalışıyorlardı. Çaresiz kalan Devlet-i Aliye Kaynarca Muahedesi’yle Kabartayları, Yeni Kale’yi terke ve Kırım Hanlığı’nın istiklâlini kabule mecbur oludu.

Rusya türlü hilelerle Devlet-i Aliye ileri gelenlerini korkutarak harp açmaktan alıkoymuş ve nihayet Fransa elçisinin tavassutu ile Aynalıkavak Antlaşması yapılmıştır. Bu sırada Avusturya, Lehistan paylaşmasından bir hisse almak sevdasına düşmüş, Fransa lâkırdı ile vakit geçirmeye başlamıştı.

Katerina ise Prusya ve İngiltere’yle ittifak ederek bir taraftan Gürcistan’ı ifsat etmeye, bir taraftan Eflak ve Boğdan işlerine müdahale etmeye başlamış, bir taraftan da Karadeniz donanmasını kuvvetlendirerek Kırım’ı alma imkânlarını hazırlamıştır. Bütün bu işleri yaparken, Avrupalıları da oyalayarak bu emeline nail olmuştur.

Katerina, Lehistan’dan alacağını aldıktan sonra Prusya’ya ihtiyacı kalmamış, onu da bırakmış, Rumeli’ye el atmak için yeni tahta çıkan Avusturya imparatoru Jozef’i kandırarak Devlet-i Aliye aleyhine onunla birleşmiştir. Bu sırada Amerika meselesinden dolayı Fransa ve İngiltere harbe tutuştuklarından doğu ile ilgilenememişler, Katerina bundan faydalanarak Kırım’ı ele geçirmiş, Devlet-i Aliye yalnız ve tedariksiz olduğundan bu emr-i vakiyi kabule mecbur olmuştur.

Katerina bütün bunlardan şımarıp Türk topraklarına fesat sokmaya ve içişlerine karışmaya başlamıştır. Avrupa devletlerinden Rusya'nın bu tutumunu anlamış olanlar var idiyse de müttefik olarak hareket etme imkânına sahip değillerdi. Katerina Kırım'a yerleşerek İstanbul'u göz hapsine almıştı.

Fransa'da 1777-1778 yılında XVI. Lui tahta çıkınca, Kırım mevzuunda Rusya ile Avusturya'nın anlaşmalarından telaşlanmış, İngiltere'yle barış istemiş, İngilizler Katerina'yı gücendirmek istememiş ve Amerika'da toprak kaybettiğinden Fransa'yla ittifaka yanaşmamıştı.

Prusya Kralı da İngiltere'yle anlaşmadıkça ortaya atılmaya cesaret edememiş ve Devlet-i Aliye'den de münasip cevap alamadığından Fransa'yla anlaşmaya yanaşmamıştı. Avusturya ise Bosna ve Sırbistan'da bazı yerleri almak sevdasına düşerek Katerina ile ittifaka karar vermişti. Venedikliler, Devlet-i Aliye'yle ittifak yapmışlarsa da bu güvenilir bir kuvvet teşkil etmiyordu.

Böylece durum Katerina'nın lehine gelişmiş ve Karadeniz hâkimiyeti ona geçmişti. Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet Rusların yayılmasına ve bu suretle kendilerine büyük bir rakibin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

ALTINCI BÖLÜM

1786-1787 ve 1787-1788 SENELERİNİN OLAYLARI

Fransa’da İhtilal Fikirlerinin Doğması

1786-1787 yılı, nice zararlı olaylarını müşahede edeceğimiz Avrupa politikasının büsbütün değişmesine sahne olan Fransız İhtilali’nin sebeplerinin hazırlandığı yıldır. Bu sırada Fransız Devleti ekonomik kriz içindeydi. Buna çare aranırken hürriyet fikirleri meydana çıkmış, halkın zihni bu sevdaya sarılmış ve Paris’te büyük ihtilaller meydana gelmiştir.

Fransa’daki millî uyanış ve galeyan, Avrupa devletlerinin uyanmasına sebep olmuş ve bu fitne ateşini henüz kıvılcım iken söndürmeye teşebbüs ederlerken Napolyon’un çökmesine kadar Avrupa kıtası cenk ateşi içinde kalmış, sonunda nice devletler perişan olmuş, nicelerinin idare usulleri yerinden oynamış, Avrupa haritası bozulmuştur.

Osmanlı Devleti ve Avrupa’nın Durumu

Bu sırada, Devlet-i Aliye’de eski usulleri değiştiren Sultan II. Mahmut, iki yaşına girmiş, Nizam-ı Cedid fikrini ilk olarak meydana koyan III. Selim bu asrın başlangıcında tahta çıkmıştır.

Devlet-i Aliye içte ve dışta birçok gailelerle meşguldü. Şöyle ki; Arabistan ve Gürcistan kargaşalık içinde, Rumeli’de İşkodra gailesi ortadayken Rusya’ya sefer açılmak üzere olduğundan Devlet-i Aliye tedbirler almaya mecbur kalmıştı. Bu sırada, malî darlık son haddinde bulunduğundan işbu 1786-1787 yılı devletçe bir endişe ve telaş hengâmesi olmuştu.

Prusya kralı Büyük Frederik, Ruslardan çekindiğinden ittifak arayışına girdi. İngiltere kralı bu davete herkesten önce icabet etti. Böylece 1784-1785 senesinde Berlin’de bir ittifak senedi imzalandı. Bu ittifak Katerina’nın öfkesini mucip oldu.

İngilizlerin Ruslarla her milletten ziyade ticaret imtiyazları vardı, bu ticaret anlaşmasının bitmesine iki yıl kala, anlaşmanın yenilenmesi için İngiltere, Rusya'ya elçi gönderdi. Katerina, Almanların İngiltere ile ittifakına öfkelendiğini göstermek için bu anlaşmayı yenilemedi.

Devlet-i Aliye, Avrupa'nın en güzel parçasına sahip olduğu hâlde kendisini Avrupa devletlerinden ayrı sayardı ve bu ittifakın da dışında kalmıştı. Yalnız ittifak Ruslara karşı olduğundan Devlet-i Aliye'ce faydalı görülmüştür. 1785-1786 tarihinde Frederik ölmüşse de anlaşma baki kaldığından Rusya'yla Prusya ve İngiltere arasındaki gerginlik devam etmiştir.

Fransa'nın Petersburg elçisi bunu fırsat bilerek, Rusya'nın Fransız mallarını İngiltere'den alacağına bizzat Fransız'lardan almasının faydasını anlattı ve Potemkin'i ikna etti. 1786-1787 yılında İngilizlerin imtiyazları Fransızlara verildi.

İngiltere, bir taraftan Almanya'yı bir taraftan Devlet-i Aliye'yi Rusya aleyhine tahrike başladı. Bu sırada Frederik'in ölümünden sonra kral olan, kardeşinin oğlu Frederik Wilhem Devlet-i Aliye'ye mektup ve hediyelerle özel bir elçi gönderdi. Elçi, padişaha mektup ve hediyeler sundu ve çokça iltifata mazhar oldu. Elçi, Devlet-i Aliye'yi Rusya aleyhine harbe teşvikten ibaret olan vazifesini yaptı.

Rusya ve Nemçe'ye Harp İlanı

Kırım'ın kaybından sonra Devlet-i Aliye'nin susması zarurî idi. Çünkü önceki harplerde askerin inzibatsızlığı görülmüş, devlet ricali askere disiplin verilinceye kadar harpten çekilmeyi tercih etmişlerdi. Fakat askerî disiplinin tesisi için ciddî bir adım atılamamış ve her şey sözde kalmıştı. Kırım'ın kaybedilmesi herkese iç acısı olmuş ve bu olay çok ağır gelmişti.

Bu sırada, Koca Yusuf Paşa sadrazamlığa getirilmiş, dalkavukluğu yükselme vasıtası kılmış olan Nakizâde Ahmet Efendi de şeyhülislâmlığa

getirilmişti. Yusuf Paşa, ümmî idi. Devlet idaresi bilmezdi. Hiddet ve hamiyeti çoktu. Halkın galeyanına, İngiliz ve Prusyalıların tahriklerine uyarak Kırım'ı tekrar alma sevdasına düşmüştü.

O sırada İstanbul'da bir grup, başta padişah olmak üzere barış, diğer bir grup başta Yusuf Paşa harp istiyordu. Devlet bu iki fikir arasında bocalıyordu. Katerina ise Deli Petro'nun vasiyetini yerine getirme sevdasına düşerek ve Devlet-i Aliye'yi korkutup emeline nail olmak için baskı yapmaya devam ediyordu.

Rusya'da nüfuz kazanmış olan Potemkin, Osmanlı topraklarından bir kısmını zaptedip bir hükûmet kurmak ve başına geçmek sevdasına düşmüştü. Potemkin, Katerina'nın sevgilisi idi. Ondan bütün nişanları almış, yalnız harp kazanarak alınan "Saint George" nişanını alamamıştı.

Bu nişanı alabilmek için Osmanlı Devleti'ni gazaba getirerek harbe sokmaya çalışıyor, İstanbul'daki Rus elçisi de Potemkin'in arzularına göre hareket ediyor; Gürcistan ve Koban meselelerini, Rus tüccarlarından menşe vergisinin alınmamasını, Cezayirlilerin aldıkları Rus gemilerinin iadesini, Rusya'dan kaçanların iadesini, Kaynarca Muahedesi'nde ön görüldüğü gibi istediği yere konsolos göndermek hakkını ileri sürüyordu.

1786 yılı aralığının başında Rus elçisi, Reisülküttap Ataullah Efendi'nin konağına geldi: *"İmparatoriçemiz, Mareşal Potemkin'i hudut meselelerini halle memur etti, bu mesele halledilirse dostluk bakidir."* dedi ve yukarıda söylenen istekleri ileri sürdü.

1787'nin ocağın 24. günü şeyhülislâm konağında Sadrazam Yusuf Paşa, kazaskerler, Defterdar Efendi ve diğer danışmanlar toplandı. Konuşmalardan sonra Devlet-i Aliye'nin sözle ve fiille tecellüd göstermesi, Karadeniz'e mükemmel donanma göndermesi, sınır boylarına yeteri kadar asker gönderilerek devletin şanının gösterilmesi istendi. Sefire bu yolda cevap verilmesi kararlaştırıldı.

Bu sırada Reisülküttap Ataullah Efendi azledilerek yerine Süleyman Feyzi Efendi getirildiğinden Rusya'ya verilecek cevap gecikti. Rus sefiri ise tacize devam ediyordu. Yeni reisülküttap barışa taraftardı. Mülayim bir

cevap hazırladı ve bunu padişaha kabul ettirerek Rus sefirini çağırdı. İhtilaflı meseleler üzerinde ufak tefek tavizlerle barışı kurtarmaya çalıştı. Bu kararlar elçiye yazı ile de bildirildi. Rusların meşrepleri malûmdu. Kelimelere istedikleri manayı verirler ve şu lafızlardan murat budur diye arzularını kabul ettirmek isterlerdi.

Bu hâl devam ederken İskenderiye'deki Rus konsolosu Mısır beylerini tahrik ederek fitne çıkarmaya uğraşıyordu. İzmir ve Boğdan'daki Rus konsolosları da fesat karıştırıyorlardı. Öte yandan Rus gemileri anlaşmayla elde ettikleri imtiyazları kötüye kullanarak yasak eşyaları da getiriyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin bütün bunlara karşı barışsever tutumu Rusya'yı yumuşatmamış, aksine şımartmıştı. Rus elçisi isteklerinde ısrara devam ediyordu. Katerina, Devlet-i Aliye'yi ele geçirmek hayaliyle, torunlarından birine "Konstantin" ismini vermiş, kendisine Rumca öğretmen tayin etmişti. Torunu Konstantin'i İstanbul'un kapısı mesabesinde olan Kırım'a götürmek ve kendisi de Kırım Krallığı tacını giymek niyetiyle büyük bir debdebe ile Petersburg'dan yola çıktı.

Katerina, Özi Nehri sahiline vardığında, eski sevgililerinden Leh Kralı ziyaretine geldi ve Nemçe İmparatoru da gizlice oraya geldi ve görüşmeler başladı. Ancak bu sırada Tatarlarla Ruslar arasında çarpışma ve kıtal baş gösterdiğinden İmparatoriçe Kırım tacı giymekten vazgeçmiş, şehrin üzerine Rumca *"İstanbul'un kapısıdır."* diye levha astırmıştı. Kırım'da İmparatoriçe para dağıtarak Tatarların gönlünü almaya çalışmışsa da Tatarlar hoşnut olmamışlar, yine muhalefete başlamışlardı.

Devlet-i Aliye Katerina'nın bu seyahatini bir husumet ilanı saymış, İngiliz ve Prusya elçileri bunu fırsat bilerek devleti harbe tahrik etmeye başlamışlardır. Hatta Sadrazam Yusuf Paşa, İngiliz elçisini Aynalıkavak sarayına çağırıp ona: *"Sizinle çoktan beri dostuz. Şimdi rütbemizi bir yere bırakalım da iki dost gibi konuşalım. Katerina, Kırım'a elli-altmış bin askerle geliyor, meramı harp etmektir. Dosdoğru söyle, düşünceni bildir."* dedi.

Elçi: *“Bildiğimi sizden saklamam. Katerina elde ettiği başarılarla öyle gururlanmıştır ki “Devlet-i Aliye’ye galip geldik. Kırım’ı aldık, artık ne teklif edersek elde ederiz.” diye düşünüyor. Avrupa’yı böyle kandırıyor. Devlet-i Aliye herhangi bir isteğini kabul etmezse hududa asker yığarak ve elçileri vasıtasıyla korkutarak netice alıyor.*

Devlet-i Aliye ilkbaharda Karadeniz’e donanma indirir; Özi, Bender, Hotin kalelerini tahkim eder ve kuvvetli bir başbuğ emrinde kırk-elli bin asker sevk ederse Katerina sulha talip olur. Çünkü Rusların parası yoktur. Askerî hazırlıklarını borçla yapmışlardır. Görünüşte harp isterlerse de içlerinden istemezler. Maksatları mugalâta ile işlerini yürütmektir.” dedi.

İngiliz ve Prusya elçileri Devlet-i Aliye’nin samimiyetini coşturacak tahriklerden geri durmuyorlardı. Bazı Avrupa tarihçileri derler ki; Osmanlılar yaradılışlarında çabuk öfkelenirler ve uyumuş gibi görünürken birden bire uyanarak şiddetli muamelelere girişirler.

Reisülküttap bu sırada Rus elçisini çağırarak şu ihtarlarda bulundu: *“Boğdan konsolosunuz müfsit ve hilekârdır; devletlerimizin arasını açmaya uğraşır, padişahımız bu şahsın geri çağrılmasını ister. Bundan başka Rus askeri Tiflis’ten ve Gürcistan’dan çekilmelidir. Boğazdan geçen Rus gemileri istisnasız kontrol edilecektir. Tüccarlarımızı himaye için Rusya’ya memurlar göndereceğiz.”* Elçi bu istekleri devletine bildireceğini söyledi.

Birkaç gün sonra toplanan umûmî mecliste Yusuf Paşa cenge arzulu göründüğünden Şeyhülislâm Müftüzâde Ahmet Efendi’nin yazdığı fetva üzerine harbe karar verildi. Rus elçisi Yedikule’de hapsedildi. Harp ilan edildiği taşralara bildirildi. Harbin gerekçesi ve harbi ilan eden belgeler:

Rusya’ya harp açılması hakkında Devlet-i Aliye’nin beyannamesi:

Devlet-i Aliye ile Rusya arasında 1773-1774 tarihinde yapılan antlaşma, iki taraf halkının refah ve asayişlerini temin mülâhazasına dayandığı hâlde Rus Devleti tarafından samimiyete aykırı türlü teklifler ileri sürümüş ve Kaynarca barışına rağmen Kırım'ı ani olarak istila etmeleri;

Devlet-i Aliye'ye tâbi olduğunu gösterir menşuru olduğu hâlde Tiflis Hanı'nı tahrik ve Tiflis'e Rus askeri gönderme, Gürcistan'daki kalelerimize saldırma, hudut boyları halkına eziyet, Eflak, Boğdan ve Adalar'a ve lüzumsuz mahallere konsoloslar yollayarak Devlet-i Aliye tebaasını iğfal ile devletimizin iç işlerine müdahale etmeleri;

Rus tüccarları Osmanlı topraklarında rahatça dolaşabildikleri hâlde, Osmanlı tüccarlarından kat kat fazla gümrük alınması ve alacaklarını tahsil için Rusya dahilinde gezmelerine izin verilmemesi, bazılarının idam edilmesi, Osmanlı gemilerini sahillere yanaştırmamak ve gemilerimize top ateşi açmak gibi sebeplerle emniyetimiz tamamıyla zail olmuş;

Kırım'ı iade etmeleri şartıyla bir barışmaya Devlet-i Aliye razı olmuşken Rusya'nın Kırım'dan vazgeçmemesi ve daha bunun gibi sayılması imkânsız birçok sebeplerle Müslümanlar üzerine cihat farz olmuş ve Rusya üzerine sefer açılmasına karar verilmiştir.

Dostlarımızın insaf ve hakkaniyet gözlerine bu beyanname sunulur.

Rusya'ya karşı sefer için padişahın yazısı:

Sen sadrazamım ve mutlak vekilim ve mutemedimsin: Cümlenin bildiği gibi kabirleri nur olsun, ulu atalarım bu memleketleri; vezirlerin, ocaklıların, zulümden ve israftan kaçınmaları, gönül birliği ile padişahlarına itaatleri az ve çok demeyip kanaatleri ve Allah yolunda harp etmeleri sayesinde fethetmişlerdir. Düşmanın saldırısını bertaraf etmek Muhammed ümmetine farz olduğundan gaza kapıları açılmış ve Müslüman askerlerinin savaşa girmeleri yüce emirlerimle cümleye malûm olmuştu.

Senden beklediğim sadakat ve dindarlık gereğince askerlik işlerini erbabına danışmak üzere senin istiklâlini ilan ediyorum. Hizmetimde bulunan kullarımdan kahvecibaşı kulum ile işbu hatt-ı hümayunumu ve bir adet mücevherli kılıcımı gönderiyorum. Hemen sefere çıkasın, şöyle ki: İktizaya göre hareket olunarak götüreceğin cümle rical ve ocaklılar tedariklerini görsünler ve sefere hazır olsunlar. Geçen seferki gibi gösteriş ve sefahat olmayıp herkes haddine göre seferdeki vazifesi kıyafetinden anlaşılacak şekilde hazırlana.

Cümlenin malumu olsun ki Rusların niyeti, Kırım'ı istila etmelerinden ve Karadeniz'e donanma indirmelerinden anlaşılmıştır. İğreti bir emanet olan dünya hayatı için ehl-i İslâm'ın hakarete tahammülü olamaz.

Cümle varım yoğum, gayret ve sebat eden kullarıma bahşişimdir. Allah ve Peygamber aşkı için birleşip metanet gösteriniz. Zabitlerim askerlerime öğüt versin. Hepinize tembih-i şahanem olur ki; her şeyden önce zulümden ve israftan kaçınınız. Başbuğunuz olan sadrazamın emrini tutunuz. Ve Allah'ın rızasını kazanmak için gayret ediniz.

Benim doğru sözlü vezirim, evvela seni Allahü Zülcelâl'in birliğine emanet ederim ve sonra cümle ricalimi ve asker kullarımı sana emanet ederim. İtaat etmeyenlerin tedip ve tecziyelerini ve yararlılık gösterenlerin taltifini de sana havale eylerim. Göreyim seni. Şeriat, kanun, adalet ve insaftan ayrılmayarak hareket ve zafere eresin.

Âlemlerin Rabbi bu yolculuğunuzda sizleri ve ben âciz kulunu meyus etmeyip din ve gaza yolunda düşmandan intikam alınarak cümlemizi sevindire. Uğurunuz açık olsun."

Bu harp, padişahın arzusu hilafına, Yusuf Paşa'yla Potemkin'in hırsları yüzünden açılmıştı. Bu sırada Mısır'da bulunan Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa İstanbul'a gelmiş ve Yusuf Paşa'nın acele harp kararı vermesini kınamıştır. Fakat asıl kusur bunca yıldır devletin ıslahına gayret edilmemesidir. Yoksa Rusya gibi kudretli ve hilekâr bir devletin yakınında bulunan bir devlete ne kadar mülayim davranırsa davransın güvenilmeyeceği şüphesizdir.

Rusya'ya harp ilanı kararından sonra Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa ordunun hazırlanmasına, Gazi Hasan Paşa da donanmanın tamamlanmasına çalışırken Anadolu ve Rumeli hudut boyu istihkâmlarının takviyesine gayret edilmiştir. Tuna kıyılarına külliyetli asker sevk edilmiş Dağıstan ve

Çerkezistan halkı Ruslar üzerine yürütülmüş ve bunların beylerine bol hediyeler yollanmıştı.

Tatarlar ise öteden beri Devlet-i Aliye tebaası olmaya istekli ve Rusya'ya ısınamamış olduklarından Katerina'nın bahşişlerini reddetmişlerdi. Koban Hanı Şahbaz Giray Han, Besarabya üzerine sevk edilmiş ve maiyetine 40.000 Tatar toplamıştı. Rum reayasının tutumundan şüphelenerek ellerindeki silahları toplatmıştı.

O vakitler Osmanlı Devlet erkânı, devletler bilgisinde acemi idi. Aralarında anlaşma lazımken ihtilaflardan kurtulamazlardı ve işler bozuk düzen giderdi. Bizim elimize geçen kayıtlardan bu kadarını öğrenebildik. Fakat ecnebî tarihlerinde şu yazılmaktadır ki Rus askerinin yaptığı sahte ricatı kavrayamayan Türk kumandanlarının aczi neticesi büyük miktarda Osmanlı askeri şehit olmuştur.

Rus imparatoriçesi Katerina çoktan beri Osmanlılara harp açmağı tasarladığından elçisinin hapsedildiğini öğrenince bütün askerlerini Potemkin'in idaresine vermiş ve Karadeniz'e külliyetli gemi indirmişti. Bu esnada 80.000 Nemçe askeri Katerina'ya yardıma gelmiştir.

Katerina bir taraftan harbe Osmanlılar tarafından zorlandığını bildiren beyannameler neşretmiş, bir taraftan da Fransızlara Mısır'ı vereceğini vaat ederek onları kazanmaya çalışmıştır. Hâlbuki Fransızların Osmanlı ülkelerinde imtiyazlı ticaretleri olduğu gibi, devletler dengesi bakımından Osmanlılardan ziyade Ruslardan çekinmekteydiler.

Rusların böylece kuvvetlenmesinden en ziyade Nemçelilerin çekinmeleri lazım gelirken, İmparator Jozef, acemiliği ve fütuhat hırsı yüzünden Katerina'nın oyununa gelmiş ve Türk hudutlarına saldırmıştı. Bunun üzerine Devlet-i Aliye de Avusturya'ya harp açmıştır.

Bazı Biyografiler ve Olaylar

Yeğen Mehmet Paşa: Hacı Yusuf adlı Belgrad serdengeçtilerinden birisinin oğlu olarak 1726-1727 yılında Alanya'da doğmuş ve 1742-1743'te Belgrad'a gitmiş, babası gibi Alanya tarafına kaçarak orada da fesat çıkarmış, serdengeçti olmuş, orada çaresiz kalarak İstanbul'a gelip Valide Hanı'nda gizlendikten sonra 50.000 kuruş caize vererek cürmünü affettirmiştir.

Bunun üzerine Eflak Serdarı payesiyle İsakça Köprüsü'nün muhafazasına memur edilmiş, daha sonra Silistre'ye başbuğ olmuş; iki ay geçmeden Yeniçeri Ağası, beş ay sonra vezir olmuştu. Çok geçmeden ağalıktan azledilmiş ve bir müddet taşra mansıplarında vakit geçirdikten sonra 1781-1782 yılında sadrazam olmuş, dört ay sonra azledilerek Vidin Muhafızı, sonra Mısır Valisi olmuştur.

1785-1786 senesinde Mısır'dan azledilmiş ve Köstence'ye vardığında ölmüştü. Bazı tarihçiler bu vezirin fesatçı, kışkırtıcı ve tamahkâr olduğunu yazarlar.

Silahtar Mehmet Paşa: 1710-1711'de Cihangir'de Ahmet Kaptan'ın oğlu olarak doğmuş, bir aralık Enderun'da helvahaneye çırak girmiş, 1731-1732 tarihinde kiler oğlanı olmuş, 1732-1733'te rikâb-ı hümayun çuhadarı ve 1743-1744'te tüfekçibaşı olmuştur. Sonra mabeyinden çıkarılarak Özü Valiliği'ne yollanmıştır.

Sultan Mustafa tahta çıkınca, şehzâdeliğinde tanıdığı bu ağaya Ayşe Sultan'ı vermiştir. Ağa, bu Sultan'la birçok valiliklerde dolaşmıştır. 1771-1772 yılında serdar-ı ekremliğe getirilmiş fakat muvaffak olmadığından azlolunarak Kütahya Valiliği'ne getirilmiş ve Girit isyanını bastırmaya muvaffak olduğundan yüz akıyla ömrünü tamamlamıştır. Kütahya'da bir camii vardır.

Esma Sultan'ın Ölümü: Sultan I. Abdülhamit Han'ın küçük kardeşi Esma Sultan 1787-1788 senesinde ölmüş, vasiyeti üzerine Eyüp Sultan'da medfun bulunan kocası eski sadrazam Mehmet Paşa'nın kabri yanına gömülmüştür.

Bu Sultan, gayet tutumlu ve mal toplamaya meraklı olduğundan uhdesinde birçok haslar ve topraklar toplamıştı. Harp vesilesiyle devlet darlığa düştüğünde bu Sultan'ın birikmiş parasından medet umulmuşsa da bir habbe nakdi zuhur etmemiştir. Bunun üzerine Sultan'ın adamlarından

Sakızlı Dimitri ve kâhyası Çelebi Efendi, Müderris Osman Efendi, toplanıp tevkif edilmiştir.

Bu Dimitri bezirgânlıkla yetinmeyip iltizam işlerine karışmış ve Sultan'a güvenerek halkın malını kendi ölçüsüne göre takdir etmiş ve Sakız halkını kul gibi kullanmıştı. Bu hanım sultanın öteki adamları, halka etmedik zulüm bırakmamışken kimse padişaha durumu anlatamazdı. Gerçi Abdülhamit Han durumu öğrenmişse de hatır için müsamaha göstermiş ve Sultan'ın ölümünden sonra bu Dimitri'yi ibret olsun diye öldürtmüştür. Bütün mallarına el konmuştur.

1786-1787 senesinde İstanbul'da Vebadan birçok kimseler ölmüştür. Sultan Mustafa'nın kızı Hatice Sultan, Anadolu Valisi Seyit Ahmet Paşa'ya nişanlı olduğundan *"Hayırlı iş geciktirilmez."* hadisince nikâhları kıyılmış ve Sultan büyük alaylarla saray-ı hümayundan kendi sarayına taşınmıştır.

Bir Fransız mimarı tarafından tersanede yapılan 59 zira genişliğinde bir kalyon tamamlanmış ve "Mukaddeme-i Zafer" adını almıştır.

1787-1788 yılı Şaban ayının dokuzuncu günü birçok dedikodulara sebep olan güneş tutulması olmuştur. Müneccimler güneş tutulmasını 20 dakika hata ile evvelden bildirmişlerdi. İstanbul'da âdet hükmüne girmiş yangınlar da bu sırada hükmünü icra etmiştir.

Bir süredir birtakım mürtekiplerin zulüm ve irtikâpları sebebiyle, halk elinde dolaşmakta olan sikkeler düşük ayarlı olduğundan, Darphane Nazırı Yusuf Ağa bu işi bir nizama bağladı. Şöyle ki rayici 110 para olan Frenk riyal akçesi 100 paraya ve beş buçuk kuruşluk yaldız altını, beş kuruş on paraya, Fındıklı ve Macar altını beş kuruşa, İstanbul ve Mahbup üç buçuk kuruşa ayarlandı.

Harp esnasında para darlığı yüzünden sıkıntı çekilmekteyken Keban madeninde kırk seneden beri görülmemiş verimli cevherler bulunmuş olduğu maden emini tarafından bildirilmekle birçok, fırınlar işletilerek bol altın sikke kesilmiştir.

Vasıf Efendi Sefaretnamesi

Bu sırada İstanbul'a, Vasıf Efendi'nin *Sefaretname*'si gelmiştir. (*Sefaretname*: Yabancı memleketlere gönderilmiş olan sefirlerin (elçilerin) İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle görüştükleri devlet adamları, siyasî hâdiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır.

Osmanlılar III. Sultan Selim'e gelinciye kadar ecnebî memleketlere daimî sefir (elçi) göndermemişlerdir. Padişahların cülûslarını (tahta çıkışlarını) bildirmek, muahede akdetmek gibi hususların ifası için gönderdikleri elçileri hep muvakkat olarak yollamışlardır. Hâlbuki Avrupalılar bunu mukabil Türkiye'de daimî sefirler (elçiler) bulunduruyorlar, memleketlerinin menfaatlerini onlar vasıtasıyla koruyorlardı.

Sefaretnameler, elçiler tarafından bizzat vücuda getirildiği gibi sefirin maiyeti halkından biri tarafından da yazıldığı vâkidir. Yine sefaretnameler mensur olarak yazıldıkları gibi manzum olmak üzere de vücuda getirilmişlerdir.

Sefaretnamelerde; bulunduğu memleketten hareket edildikten itibaren, hangi vasıta ile nerelere uğranılarak gidilecek yere varıldığı ve sefaret vazifesinin ne suretle ifa olunduğu yazıldığı gibi görülen yerler ve tesadüf olunan hâdiselerden de bahis olunmuştur.

Binaenaleyh sefaretnamelerden coğrafya nokta-i nazarından istifade kabil olmakla beraber, en ziyade devletlerarasındaki anlaşamamazlıklardan bahsetmeleri, bazı mühim vesikaları ihtiva eylemeleri hasebiyle diplomasi tarihi için pek kıymetli birer menba teşkil ederler.

Vasıf Efendi Sefaretnamesi:

1787 senesi temmuzunun birinci pazar günü Tophane önünden demir alarak temmuzun yirmi beşinci çarşamba günü İspanya sahillerinde Katalonya eyaletinin başkenti olan Barselona şehri önüne vardık ve vardığımızı toplarımızla ilan ettik. Gemimize gelen karantina memuru bizi fazla beklettiğinden kendisini top ateşimizle yine gemimize çağırdık. "Bu gecikmenin sebebi nedir?" diye sorduk. "Bizde karantina işleri çok mühimdir. Mimaska adasında hastalık zuhur etti. Mısır, İstanbul ve Afrika'dan gelenleri karantinasız geçirmemek için kralımızın kesin emri vardır. Hele sizin geleceğiniz devletimiz tarafından bize bildirilmedi.

Kaderinize layık ikramın ne olduğunu bilmiyoruz.” diyerek bin defa özür dileyip “Minorka adasında oturacaksınız.” dedi. Fakat Minorka’nın uzak olduğunu bildiğimizden karantinayı Barselona’da geçirmenizi talep ettik. “Başka yere gönderirlerse geri döneriz. Hediyelerimiz de mahvolur.” dedik. Böylece karar verildi. Bir gün daha gemide kaldık.

Karantina mahallini hazırladılar. O gün maiyetimizden on kişiyle gemiden çıkıp yeni yapılan köprüden geçerek ikamet edeceğimiz yere vardık. Barselona’nın muteber yerleri ve askeri çok olduğundan bir general emrindeymiş. Bütün zabitler sahile gelip itizar ve âşinâlık ettiler. Bir dahi özürlerini kabul eyledik.

Karantina mahalli etrafı hendekle çevrili olduğundan seyirciler etraftan gelip uzaktan merhaba ederlerdi. Ömürlerinde devletimizin adamını ve kıyafetini görmediklerinden büyük şaşkınlığa düşerlerdi. Burada 27 gün oturduktan sonra hekimleri gelip fert fert adamlarımıza baktılar, sonra Devlet-i Aliye’nin şanına layık alay ile çıktık. Şehre çeyrek saatlik yol olduğu hâlde öyle kalabalık vardı ki konağımıza beş saatte vardık.

“Cennet şehri” derlermiş, şehir iki kat sur ile çevrili, hendeği derin limanı mahfuz olup Cezayirlilerden korktuklarından, daima muhafaza altında bulunur. Kral ve oğlu mülakatımıza talip olup haber gönderdiklerinden altı-yedi gün ikametten sonra kralın mukim olduğu şehre azimet olundu. Hareketimizin beşinci günü Tartusa şehrine indik. Onuncu günü Belgiya şehrine vardık. Burada da kalabalıktan zahmet çektik. Şehirlerden ve köylerden gelen halk konağımızı ihata ederdi.

Belgiya şehrinin generali gelerek: “Kral tarafından maiyetinize memuruz, aşçılarınızı verin, âdetinizce yemek hazırlasınlar, ziyafetimiz var.” dedi. Aşçıları gönderdik. Evvelce Barselona’daki generale mükemmel bir bohça verilmişti. Bu ikinci general, başvekilden sonra gelen adam olduğu için devletin şanını göstermek için mükemmel bohça da ona verildi. Buna karşılık iki şişe zeytinyağı yollamış. İspanya halkının alçaklığı ve âdiliği bundan anlaşıla. Bu şehir derya nehri kenarında olup, deryaya üç mil mesafede bağ ve bahçelik bir yerdir.

Bir gece burada kalıp yola çıktık ve yirmi altıncı gün kralın bulunduğu Granka’ya vardık. Şehre yarım saatlik mesafede kralın teşrifatçıları ve

tercümanları kralın faytonunu getirdiler, konağa onunla geldik. Mihmandarımız muteber bir kimseydi. Merdiven başında bizi karşıladı ve kral namına hatırımızı sordu. Bir saat sonra otuz tabla üstünde envai şekerlemelerle bir maiyet adamı geldi. Teşrifatçıları bu adamın rütbesini haber verdi, kendisini bir mücevher enfiye kutusu ile taltif ettik. Ferdası günü teşrifatçıları gelip alay ve sair âdetlerini bir kâğıda yazıp bize arzetti.

"Avrupa âdetleri bizim devletimizde cari değildir." dedik. "Evvela Başvekille görüşmek âdettir." dediler. Biz ise "ancak tebdilen varılır, yoksa kralla buluşmadıkça varılmaz" dedik. Bu bapta çok mücadele ettik. Kendileri çokça korktular. Biz ise şüpheyi gidermek için: "Sırf dostluğumuzu teyit için geldik." dedik ve evimize döndük.

Granka'da bize bir küçük konak tedarik eylediler. Hediyelerimizle oraya girmemizi rica eylediler. Bir kolaylık olsun diye kabul ettik. Lakin Avrupa'da ortaelçilere yapılan muameleyi yapmayı murat ettiler. Çünkü Moskof elçisi: "Bizim âdetimiz Osmanlı elçilerine huşunetle sözümüzü geçirmektir" demişler. Aramızda çok tartışıldı. Biz ise: "Gerçi unvanımız ortaelçidir ama başkaları gibi değiliz. Elçilik geçici bir nesnedir. Bizim Devlet-i Aliye'de kadrimiz vardır ve her devletin kaidesi kendisine mahsustur." diye dayatıp Allah'ın izniyle Büyükelçi muamelesi yapmaya mecbur ettik. Hakkımızda öyle tazim eylediler ki başka devlet elçileri kıskandılar ve haset ateşiyle yandılar.

Madrid vilâyeti, Grankay'a on dört saat mesafede olduğu hâlde kralın emriyle bütün beyzâdeler Madrid'den getirtilip mülakat gününe hazırladılar. Mülakat günü olarak pazar tayin edildi. O gün teşrifatçılar on beş kadar süslü at gönderdiler ve padişah hediyelerinin o gün gitmesini istediler. Bunun üzerine evvela 20 torba Yemen kahvesi münasip nesnelerle arabalara yükletildi. Sonra kral kendi atlarından üçünü gönderdi.

Bu atlara padişahın gönderdiği mücevherli eğerler takıldı; her birine padişahımızın hediyeleri birer adama verilerek seyredenlerin gözleri fal taşı gibi açılmış olduğu hâlde yola düzüldü. Nihayet hediyeler saraya vardı. Kral ve oğullarının seyir için saray avlusuna indikleri haber alındı. Bir saat sonra name-i hümayunu kethüdamız makamında olan bir atlı adamın eline verip muhteşem bir alay ve sonsuz bir maiyetle gittik.

Bu fakir, kürk giymiş ve kâtibi sarık sarmıştı. 25 kadar adam önümüzde ve arkamızda kavaslar üç nefer çavuş, kralın akrabasından altı beyzâde bir

miktar atlı ve piyade askeri önde yürüyüp kendilerine mahsus davul ve zurnalarını çalarlardı. Sağımızda ve solumuzda kralın birer muteber adamı, arkamızda bizim tercümanımızla, onların baş tercümanları yürüyorlardı.

Saraya yüz elli adım mesafede ileri gelenler sıraya dizilmişlerdi. Zabitleri yaklaşıp baş eğerlerdi. Seyircinin çokluğu ise tarif olunmazdı. Evlerin pencereleri doluydu. Yollardan kalabalıktan at bile geçemezdi. Hatta seyir için bir pencerenin yüz kuruşa kiralandığı söylendi. Bu hâl ile saraya girdik. Merdiven başında teşrifatçılar bizi karşılayıp kendi usullerince tazim göstererek bizi odaya aldılar.

Kral ayak üzerindeydi. Sağında başvekil, solunda Hind-i Garbî vekili, generaller, kralın akrabası ve devlet ricali ayakta duruyordu. Biz name-i hümayunu büyük saygıyla kethüdamızın elinden aldık, üç kere öpüp başımıza koyduktan sonra, başımızdan yukarı tutarak yavaş yavaş krala doğru yürüdük. Kral karşımıza geldiğinde gür sesle:

“Yeryüzü padişahlarının en büyüğü, en kudretli, azametli, kerametli padişahım Sultan Abdülhamit Han Hazretlerinin haşmetlü İspanya kralı cenaplarına inayet ettikleri name-i hümayundur. İspanya Devleti’nin talip olduğu sulhu te’kid, dostluğu takviye iradesiyle padişahımız, mektup ve hediyeleriyle bizi elçi tayin buyurdular.” dediğimizde kral 75 yaşında bir titrek ihtiyar olmakla name-i hümayuna el uzattığında namenin mehabeti dolayısıyla mektubu eline alamadı. Başvekil yardım etti.

Kral, Küçük İspanya’nın kralı olarak Devlet-i Aliye’yle barışı kendisinin yaptığına şükür edip ağlamaya başladı ve: “İnşallah iki Devletin halkı ve tüccarı rahat ederler. Bizim Ali Osman padişahına karşı samimî olduğumuz şüphe götürmez. Çünkü İspanya’nın karşısına büyük bir düşman çıktığında Devlet-i Aliye’nin imdat vaadini kıyamete kadar unutamayız.” dedi.

Biz dahi: “Devlet-i Aliye mürüvvetli bir devlettir.” deyip lazım geleni söyledikten sonra veda tavrı almışken kral: “Oğullarım size pek mütahassırdır.” dediğinden yol üzerinde üç oğluna ve kızına uğradık, çok tazim ettiler. Kralın faytonu emrimize verildiğinden onunla evimize geldik. İspanya’ya gelen elçiler, öteki elçilere ve asillere ziyafet vermek âdet

olmakla kral bizi mesariften korumak için başvekilin ziyafet vermesini tembih etmiş. Bize haber verdiler. Reddi kabil olmadığından davet üzerine kalkıp başvekile gittik.

Başvekil, oda kapısında karşıladı. Altın ve gümüş kaplarla sofrayı süslemişler. Sadrazamımızın, başvekile olan mektubunu o gün verdik. Bunlar haşin ve devlet merasiminden habersiz olduklarından bize öteki Avrupa elçileri gibi muameleyi murat eylediler. Kâtipleri ve teşrifatçıları Kudüslü Ermeni olup fesat ve şeytanlıkta eşleri yoktu. Baş tercüman konağımıza gelip, Devlet-i Aliye tarafından kralın oğullarına, karılarına, başvekile ve öteki ricale derecelerine göre hediye vermemizi istediler. “Bizim elçimiz İstanbul’da şu kadar verdi, siz de tedarik edip verin.” dediler.

Biz: “Devlet-i Aliye tarafından imparatorlara ve krallara elçi gönderildiğinde, bunlardan gayrı kimseye hediye verilmediği devletimizin kaidelerindendir. Gerçi öteki devletlerden gelenler bizim ricalimize verirler, ama devletimizin verdiği görülmemiştir.” dedik. Fakat çok ısrar ettiler: “Bu hediyeleri vermezseniz kralla buluşamazsınız, bunlar inatçı ve kibirli bir taifedir, işi krala duyurmak münasiptir.” dediler. Biz de münasip surette krala duyurduk. Kral: “Osmanlı Devleti’nin hediye vermesi mutat değilse de elçi hazretleri kendi tarafından imkân nispetinde bazı İstanbul yadigârları verirse memnuniyetimi mucip olur.” demiş.

Biz de çaresiz kalıp İstanbul’da tedarik ettiğimiz eşyadan veliahta ve oğluna altın bir kılıç, gümüşle donanmış bir tüfek, bir kürk, serapa elmasla süslü mineli bir hançer ve bir miktar ıtriyat, avretine bir kat iyi cins hamam takımı verdik. Başvekile hançerden maada veliahta verilenin aynı ötekilere de derecelerine göre tarafımızdan hediyeler verildi. Kral ve maiyeti buna mukabele etmedikleri gibi, verdikleri tayinat masrafımıza yetmedi. Memleketleri öyle bir kıtlık üzereydi ki tarif olunmaz. Günde üç koyun alınırdı, her koyun 12 kuruş, sadeyağ 2 kuruş, bir araba odun 40 kuruş, bir tavuk 40 para idi.

Bir gün kralın meşhur bahçesine gittik. Çok ağaç vardı. Havuzlar ve acayip heykeller bulunuyordu. Temaşadan sonra avdet ettik. Topçu umuruna memur general tarafından Granka’ya iki saat mesafede Skaya adlı yere davet edildik. General bizi karşıladı. Ziyafetten sonra talimhaneye girdik. Burası hendese aletleriyle doluydu. Kale muhasarası ve diğer

askerlik usulleri burada öğretilirdi. Son yaptıkları lâğım ve top talimlerini gösterdiler. Maharetleri malûm oldu. Burada İslâm ve sairleden kalma garip eserler gördük. Burada güzel çuhalar dokunur. Bir eski darphanesini seyrettik. Kral bizi Üskurba adlı yere davet etti.

İspanya'da at nadir olduğundan faytonlara katır koşarlardı. Bu katırların ücretleri inanılmayacak kadar yüksekti. Granka'dan Üskübra sekiz saat mesafe olup üç yerde katırlarımızı değiştirdiler ve buna karşı 77 riyal ücret aldılar. Ferdası gün kral gelerek bizi ava davet etti. Kral ihtiyarlığına rağmen senenin her gününü avla geçirir ve işleri vekillere bırakırmış. Her ne zaman padişahımızın adı geçse, büyük padişah unvanıyla yâd ederdi.

Ertesi gün ava çıktık. Maiyet ricali ve elçiler vardı. Veliaht şapka çıkarıp bizi selamladı. Biz de dostluğa layık davrandık. Büyük bir sürgün avı yapıldı. Kral bir geyik yüreğini yardırıp içinden diş gibi bir kemik çıkardı. Eldivenini çıkarıp kanını sildi ve bir kâğıda sarıp bana verdi: "Doğum güçlüğüne karşı ilaçtır." dedi. Etraftaki elçiler haset ettiler: "Biz kralın bu iltifatına bütün varlığımızı verirdik." dediler.

Üskürba dedikleri yer, aslında bir manastır olup içinde kütüphanesi vardır. Endülüs'e Frenkler girdiğinde İslâma ait kitapları toplamışlar ve bu manastır'ın iki yerine yerleştirmişler. Biri yanmış ki içinde 12.000 cilt kitap varmış. Şimdi kalan yerde 5.000 cilt kitap bulunuyor. Kitap fihristini aldım. Üstte ehl-i İslâm kitapları, altında kendi kitapları vardı. İslâm kitaplarını inceledim. Eski yazıyla on kadar Mushaf vardı. Fıkıh, kelâm ve hadise dair sayısız kitap vardı. Çok mütahassis ve müteessif olduk.

Bir gün sonra Madrid'e giderek bir saraya indik. Çok tekellüflü mesireli ve havuzlu bir mahaldi. Madrid payitaht olmakla kalabalıktı. Seyircilerden soluk almaya mecal kalmıyordu. Hele yemek adabımıza baktıkça parmakları ağızlarında kalıyordu. Maiyetimizde bulunan sazende ve hanendeleri pek beğendiler.

Kralın emriyle bütün ileri gelenler bizi birer kere yemeye çağırdılar. Kendilerine mahsus bizi sıklete duçar ettiler. Kanunları hilafına başvekilleri üç defa konağımıza gelip bunun sadece Devlet-i Aliye'ye mahsus bir ikram

olduğunu hissettirdiler: Başkent Taledo şehri iken havası ve suyunun güzelliği dolayısıyla Madrid'i seçmişler.

Kral sarayı şehrin kenarındaydı. Bütün binaları taştandı. Amerika'dan getirilmiş bazı nebatlar ve ağaçlar ekilmişti. Burada bir çeşit menekşe gördük ki insanın parmağı dokunduğunda titreyip hareket ederdi. Fransa'da olduğu gibi bunlar da şehre bir saat mesafede havuzlar yapıp gemileri havuzlardan aşırdıklarını gördük. Madrid'in meyvesi azdır. Endülüs'ten getirirler. Üzümünün kabuğu kalındır.

4,5 ay ikametten sonra memlekete dönmek üzere ruhsat istedik. Name-i hümayunun cevabını verdiler. Sahilde Kartaca iskelesine gittik; gariptir ki oraya vardığımızda mihmandar gelip, “Devletimizde Osmanlı elçilerine kürk ve at vermek âdet değildir. Size bunun bedelini gönderdiler.” diye 3.500 riyal getirmişti. Onu tayinat bedeline mahsup ettiler. Elçi tercümanlarına, Devlet-i Aliye günde onar kuruş verdiği hâlde bizim tercümanımıza bir habbe vermediler.

Hareketimizin on ikinci günü Mersiye adlı şehre vardık. Burası İşbili'ye benzer. Halkı oyuna ve eğlenceye düşkündür. Yüzsüzdür. On beşinci günü Kartacana iskelesine indik. Yanımıza bir binbaşı ve dört nefer vermişlerdi. Onlara hallerine münasip hediyeler vererek devletin şanını tamamladık. Kartacana sahilde bir metin kaledir. Geniş limanı vardır. Mükemmel tersanesi ve levazımatı vardır. Orada hazırlanan firkateyne bindik. Hava iyi iken bozulduğundan Malta Adası'na eksiklerimizi tamamlamak için uğradık. Orada üç gün oturduk. İslâm esirlerine ikram ettik.

Endülüs ülkesi, dört köşeli geniş bir iklim olup İspanyol halkı, orta boylu, esmer, mizaçları sıcak ve kuru, sevdaya meyilleri fazla olup, övünmesi fazladır. Batıl dinlerinde taassupları sonsuzdur. Halkın ahvali perişan, yeme ve içmeleri kıt ve kötü. Halk üstlerine düşmeyen işlerle uğraşıp düşmanlarına hile düzmekle uğraşırlar. Harp fennini öğrenmek için birkaç yerde talimhaneleri vardır. Piyadesi süvarisinden iyidir ve çoğu başka memleket halkındandır. Mektep çoksa da halk maarife düşkün değildir. Hatta bir hazık hekimleri bile yoktur.

İspanyol halkı, Rum taifesine muti idiler. Sonra Gotlar İspanya'yı aldılar. Got kralı bir İspanya beyinin güzel kızını zorla almak istedi. Kız, Müslümanlardan istimdat etti. “Gelip bu memleketi alın.” dedi. Bunun üzerine Tarık bin Ziyad ve İbni Musa askerle Septe Boğazı'ndan Endülüs

adasına geçtiler. Got kralı 100.000 askerle karşı koydu. İslâmlar muzaffer oldu. Kral öldürüldü. Bütün meşhur şehirleri 708-709 yılında İslâmların eline geçti. Yedi-sekiz yüz sene İslâm hükümdarları burada hüküm sürdü. Sonra İslâm emirleri birbirlerine düştüler ve 1494-1495 tarihine kadar bütün Endülüs kâfirlerin eline geçti.

Halen İspanyalıların Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da bütün devletlerden fazla topakları vardır. Limanlarında 100 parça büyük gemileri bulunur. Amerika'dan yılda dokuz milyon altın gelirleri vardır. Toprak gelirleri de on bir milyon akçeyi bulur. Lakin İngilizlerle olan harplerde çok masrafa girdiklerinden, şimdi borçları fazladır. Bunlar İspanya'daki madenlerini yüz üstü bırakıp, yeni dünyadaki madenlere itibar etmişlerdir. Madenle uğraştıklarından çiftçilik azdır. Zahireyi Afrika'dan alırlar. Bu sebeple Fas hükümdarlarını müdafaa ederler.

Cezayirliler İspanya ile anlaşıp çok menfaatler sağlamışlardır. İspanya'nın Cezayir'de 1.200 esiri bulunmakta, her bir esir bin riyale satılmaktadır. Hatta ölen esirlerin bile parasını alırlar. Cezayirlilerin dindarlığı kâfirlere çok tesir etmiştir. Biz Barselona'dayken Cezayirliler iki Ceneviz gemisini gözümüzün önünde kaçırdılar.

DÖRDÜNCÜ KISIM

1788-1789 SENESİ OLAYLARI

I. Abdülhamid'in Vefatına Kadar Geçen Olaylar

(I. Abdülhamid 1725 senesi mart ayının yirminci salı günü doğup 1789 senesi mart ayının yirmi sekizinci salı günü ölmüştür. Altmış altı yıl yaşamış, on beş yıl padişahlık etmiştir.)

Ordu, hazırlığını bitirmiş, Rusya sınırına hareket etmeye hazırlanmıştı ki Avusturya'nın anlaşmayı bozduğu ve topraklarımıza saldırmaya niyetlendiği haberi geldi. Ordunun önce hangi sınıra gitmesi gerektiğini kararlaştırmak üzere Başkomutan Yusuf Paşa, Şeyhülislâm Müftüzâde Ahmet Efendi, Kaptan Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan

Paşa ile o günün ünlü devlet ve idare adamlarının birçoğu, padişahın huzurunda toplandılar.

Uzun konuşmaların sonunda, esaslı haber alma teşkilâtının noksanlığı yüzünden kesin bir bilgiye dayanılmadığı için belli bir karara varılamadı. Ordunun Edirne'ye gitmesi, orada karargâh kurması ve durumun gelişmesini bekleyerek oradan gereken yöne hareket etmesi sonucuna varıldı.

1788-1789 yılı martının beşinci pazartesi günü bütün devlet adamları ve ordu büyükleri güneş doğarken padişahın sarayında toplandılar. I. Abdülhamid başkomutan seçtiği Yusuf Paşa'nın başına kendi eliyle işlemeli sorgucu koydu, beline de mücevherli bir sadakla pek kıymetli bir kılıç kuşattı. Elmas şemiyeli bir de kaput giydirdikten sonra, Hırka-i Şerif Odası'ndan aldığı sancak-ı şerifi de eline teslim etti. Titrek olduğu kadar coşkun bir sesle şöyle söyledi:

"Bak Paşa, seni Allah'ın inayetine emanet ediyorum. Senden, dinine ve devletime layık yararlılık ve doğruluk beklerim. Sana tam yetki verdim; işine karışacak kimse yok; neyi reddedersen biz de onu reddetmiş olacağız; neyi kabul edersen o bizim makbulümüz olacak. İşte şu yanımda duran öz oğlum için bile bir isteğin, bir sızıltın olursa onu da düşünmeden söyleyebilirsin ve gereğini yerine getirebilirsin."

Yusuf Paşa, işin ciddiyetini hemen kavrayarak, lüzumundan fazla gösterişe önem vermemiş ve eski alâyişli törenleri kısa keserek hemen yola çıkmayı ve mukaddes sancağı kavrayıp ordusunun başına geçmeyi uygun bulmuştu. Sancağın sefere çıkarılışının üçüncü günü şeyhülislâm efendi ile sadrazam vekili de saraya çağrılmış, ikisine samur kürkler giydirilip hatırları alınmıştı. Ayrıca Kaymakam Paşa'ya hitap eden ve sefer hâlinde yapılması gereken şeyler için talimat ve salâhiyet veren bir de ferman hazırlandı.

Ordu, Davutpaşa'da yedi gün kalıp hazırlıklarını tamamladı. Yeniçerilerin de çıkarıldığı gün, yağan şiddetli yağmur bütün düzeni daha başlamadan bozmuştu. Bir-iki günlük gecikmeden sonra bu iş de yoluna girdi. Padişah kayıkla Eyüp iskelesine, oradan Davutpaşa kışlasına gelerek başkomutanını ve ordusunu törenle uğurladı.

Bu teşyi İncirli denilen yere kadar devam etmişti; orada asker saraydan gelen yemekleri yiyerek ağırlandı; sonra da Serdar-ı-Ekrem, padişahın

hediye ettiği sabah rüzgârı yürüyüşlü seçkin ata binerek yavaş yavaş zafere yoldaş sancak-ı şerifle sarmaş dolaş Edirne tarafına yola çıktı. Padişah da Eyüp Sultan'a uğrayıp dua ettikten, bu sefer için hazırlanmış donanmayı gözden geçirdikten sonra sarayına döndü.

Bu sefer için Osmanlı ülkesinin her yerinden serdengeçtiler seçilip orduya kaydolunması kararlaştırılmıştı. Bu arada Kütahyalı Abdi Ağa da beş yüz serdengeçti bulup orduya katılması için emir almıştı. Gerçi zamanında İstanbul'a gelmiş, yanındakilerle birlikte Davutpaşa meydanında orduya yetişmiş, Sadrazam eliyle hil'at giymişti ama sonradan topladıklarının beş yüz dediği hâlde iki yüz elliyi geçmediği, bunları toplamak bahanesiyle de bütün vilâyet halkına olmadık zulümler ettiği, para toplayıp zimmetine geçirdiği anlaşılınca ordu Çekmece konağında iken başkalarına ibret olsun diye öldürüldü.

Yusuf Paşa'nın ciddiyeti, himmeti ve dirayeti ile ordunun geçtiği yerlerde mal ve can kaybına, Hristiyan ve Yahudi Osmanlı tebaasına kötülük etmelerine meydan verilmedi. Şu kadar ki yeni başkomutanın tez canlılığı yüzünden ordu ile harekete geçmesi gereken bazı ağırlıklar, Davutpaşa'da kalmıştı; neden sonra güç bela sevk edilerek Edirne'ye yetiştirilebildi.

İstanbul'la Edirne arasında ordu o zamanın imkânlarına göre ağır ağır ilerlerken uzak sınırlardan gelen haberler askerin maneviyatını kuvvetlendiriyordu. Kırım'da, Eflak'te, Rus ve Avusturya saldırılarının püskürtüldüğü, esirler alındığı, top ve tüfek ganimet elde edildiği haberleri geliyordu.

Yolların bozukluğu ve taşıtların azlığı, Edirne'ye gelene kadar orduyu iyice yormuştu. Edirne'de on beş gün olsun kalmak, dinlenmek, toparlanmak kararına varıldı. Bu arada tembel ve gevşek davranan kumandanlardan ve idare âmirlerinden azledilenler, yerleri değiştirilenler oldu. Bu sırada donanma da Karadeniz'e açılmış bulunuyordu.

Donanmanın Karadeniz'e Çıkışı

Karadeniz’e Hacı Abdurrahman Ağa kumandasında birtakım gemiler çıkarılmıştı. Akdeniz’in gereken limanlarında da savaş gemileri vardı. Ayrıca ihtiyat olanlar sefere hazır tutulmakta idi. Asıl büyük donanma ise Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa emrinde Karadeniz’e açılmak üzere hazırlanmıştı. Geleneğe uyularak, 1789 senesi martın yirmi altıncı günü I. Abdülhamit Han, Yalı köşküne geldi.

Şeyhülislâm, sadrazam vekiline ve Kaptan Paşa’ya samur kürkleri giydirdikten sonra Dolmabahçe’de hazırlanan yemeye gitti. Tam o sırada donanma tersaneden kalkıp top atarak Yalı köşkü önünden geçip Büyükdere önlerinde demir attı. Ancak Hızır gününe (6 Mayıs) bir ay kadar bir zaman olduğu için bu mevsimde Karadeniz’e açılmak tehlikeli olacağından donanmanın bir müddet beklemesi uygun görüldü. Gerçekten bu sırada Karadeniz’de dehşetli fırtınalar baş göstermişti.

Kaptan Paşa’nın, “Daha fırtınaların arkası kesilmedi, hâlâ tehlike vardır fikri.” değil de “artık fırtınalar dinmiştir.” diye donanmanın Karadeniz’e açılmasında acele edilmesini isteyenlerin görüşü ağır bastı. Kırım’ı kurtarmak amacıyla bekleyen donanma Boğaz’dan kırk elli mil açıldı, güneş batacağı sırada çıkan fırtına; geri dönmeyi gerektirdi. Bu yersiz ve acele çıkış yüzünden üç kalyonla bir büyük sal sulara gömüldü. Karaya vuran bu gemilerde birkısım asker düşmana silah atmaya imkân bulamadan boğulup gitti.

Donanma böyle birkaç kere denize açılmaya girişip vazgeçti. En sonunda şaban ayının ondördüncü günü lodos çıktı da gemilere engine açılma kısmet oldu.

Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa Osmanlı Devleti’ne büyük yararlıkları dokunmuş, güler yüzlü, aslan yürekli, doğru sözlü bir kimse idi. Mısır’da iyi hizmetler görmüş, Mısır’da topladığı vergi ile İstanbul’a dönüp donanmanın eksiklerini tamamlatmak imkânını bulmuştu.

Bir aralık devlet hazinesi dara düştüğü zaman, Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın delaleti ile kendisinden I. Abdülhamid’in borç istemesi üzerine, Topkapı Sarayı’na on iki bin kese akçeyi teslim edecek kadar da zengin ve fedakârdı. Bu kadar büyük yararlıkları olduğu hâlde hiç de şımarmamış, kirlenmemişti.

Çeşme’de Rus donanmasıyla yapılan savaşta uğranılan büyük yenilgi içine dert olmuştu. Öç almak için fırsat kolluyordu. “İşte bu sefer tam

zamanıdır.” diye gayrete geldi. Bu sefer Osmanlı donanmasını o idare edecekti. İşin başına geçer geçmez bütün kaptanları yanına çağırdı ve şöyle söyledi:

“Benim nereden geldiğim, ne yaptığım, ne yapmak istediğim cümlenizin malûmudur. Din uğruna, devlet uğruna can verip şan alacak günümüz geldi. Niyetim ya düşmanın hakkından gelmek ya da ölmektir.

Cariyelerimi, kölelerimin hepsini azat ettim, helâllik verdim. Ne borcum varsa verdim, dünya ile hesabımı kestim. Karıma bile kendisini bir daha görmemin pek kısmet olmayacağını söyleyip ayrıldım. Sağ kalıp dönersem, Allah’ın hikmeti bu imiş der de şükrederim.

Hepinizi öteden beri yoldaş bilirim de ondan bunları söyleyip sizi uyararak demek istiyorum ki içinizde cesaret edemeyip de ölümden kaçacak kimse varsa şimdiden açıkça söylesin, gücenmeden kendisine izin veririm. Şimdi söylemez de cenk üzerinde iken yüreksizlik edip de hava elverişli değildi, askere söz geçiremedim yollu özürler bahanelerle bedduaya kalkışırsa, padişah başı için aman zaman dedirtmem, başını uçururum.

Hizmet edenlere de umduğundan fazla mükâfat vereceğimi de hemen söylemeliyim. Bu şartlarla gitmeye razı olan hazırlansın da doğrulukla hizmet edeceğine yemin etsin.”

Bu sözler üzerine bütün denizciler ayağa kalktılar, ölümde de dirimde de bir ve beraber olmaya ant içtiler.

Kırım Savaşı

Başkomutanın ordu ile Nemçe üzerine yürümesi kararlaştırıldı. Rusya cephesi denizden Kaptan Gazi Hasan Paşa’ya, karadan da eski sadrazam Şahin Ali Paşa’ya havale edilmişti. Ali Paşa, Halil Mehmet Paşa’nın hazinedarlığından yetişmiş yiğitliği, gözü pekliği, askerlikteki bilgisi ile de ün yapmış bir kumandandı. Seksen iki seferinde sancak-ı şerifi çekerek

topladığı adamlarıyla Bender’e ulaşmış. Hotin Kalesi’nin imdadına yetişmiş, bu kalenin muhafızlığına tayin edilmiş ve düşman ne taraftan baş gösterdi ise o tarafa koşarak zafer kazanmayı başarmıştı.

Ali Paşa, Halil Hamit Paşa’nın azlinden sonra sadrazam oldu. Yiğitlikten başka marifeti olmadığı, doğru dürüst okuma yazma bilmediği, Devletin başka işlerine aklı ermediği için da azlolunmuştu. Ama ordudaki başarıları hesaba katılarak tekrar devletin dar zamanında hizmete çağrılmış ve işte böylece İsmail Kalesi cephesinin başkumandanlığına getirilmişti.

Rusya feldmareşali Puşkin ise devletine sözünü geçiren ve her türlü yetkiyi elde edip kullanmasını bilir olduğu için Aksu boyundaki ordusunu yüz elli bin kişiye çıkarmayı başarmış, bütün hazırlıklarını tamamlamış, büyük havan toplarından başka yüz otuz yedi “sürat topu”nu da emrinde bulundurmuştu. Rusya ve Nemçe orduları bir araya gelince oralardaki bütün savaşları kazanmaya başladılar. Nihayet Hotin de elden gitti. İsmail askerinden medet uman Hotinliler, tek başlarına ve yalnız, imdatsız kalınca, şehri bırakıp iki bin sekiz yüz kadar arabaya en lüzumlu eşyalarını yükleyip Bender ve İsmail taraflarına göç ettiler.

Puşkin de bu savaşlarda önemli kayıplara uğruyordu; erzak ve cephane ikmalini uzak yerlerden yapmak zorunda kalıyordu ama onun azmi ve Katerina’nın inadı, Rusların duraklaması şöyle dursun, bir kat daha ilerlemesini sağlıyordu. İsmail ordusu ise ekmeksiz, cephanesiz kalıyor; bu da yetmiyormuş gibi kaçan askerler yüzünden gittikçe sarsılıp çöküyordu. Puşkin bu hâllerden iyi ve çabuk faydalanmasını bildi. O cephenin kilidi demek olan Özi Kalesi’ni kuşattı. Özi açıklarındaki donanma yanıp işe yaramaz olunca kuşatma denizden de tamamlanmış oldu.

Rus donanması Karadeniz’e açılıp da Osmanlı donanmasının heybetini haber alır almaz savaştan çekinince hemen amirali azlolunmuş, yerine gelen amiral umulmaz bir zamanda büyük bir cür’etle Osmanlı donanması üzerine yürüyünce, bu sefer de Osmanlılar savaştan kaçınıp Özi limanına sığınmışlardı. Hâlbuki limanın daha kolay korunmaya elverişli bir yerinde Rus donanmasının bir kısmı demir atmış bulunuyordu.

Böylelikle Osmanlı donanması, iki ateş arasında kalıp sıkışmış oldu; bir kısmı karaya oturdu, bir kısmı iki taraftan gelen ateşle tutuşup yandı. Bu savaşta Cezayirli Seydi Ali Kaptan’ın cesareti biraz işe yaradı ise de zaferi değil, kurtuluşu bile sağlayamadı.

Parça parça gelişip sonuçlanan deniz savaşlarından kesin sonuç elde edebilmek ve Osmanlı denizcilerinin maneviyatını yükseltmek için Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa, başa geçip işe girişti. Emri altındaki kaptanların cesaretsizlikleri ve tedbirsizlikleri onu yıldırmadı. Tek başına, meydan okurcasına Rus donanmasına saldırdı. Ruslar, dayanamayacaklarını anlayarak deniz üstündeki savaş meydanını Osmanlı gemilerine terk ettiler ve Avlunya limanına sığınmaktan başka çare bulamadılar.

Gazi Hasan Paşa, limanın ağzına kadar geldi; gemilerinin orada karaya oturması ihtimalini hesaba katarak, içeri sokulmadı, liman ağzında bekledi ve Ruslara: “Erkekseniz gelin, minderden kaçmayın, deniz üstünde güreşelim.” diye haber saldı. Ruslardan ses çıkmadı.

Gazi Hasan Paşa’ya ne donanmasını güçlendirmek, ne asker tamamlamak için doğru dürüst imdat ve yardım geldi. Özi Kalesi’ni koruması için arkasında bıraktığı Giritli Halil Paşa: “Gemiler harap oldu, kurtarabildiğim kadarı kârdır.” bahanesiyle savuşup İstanbul yolunu tuttu. Ama daha boğaza girerken suçu anlaşılıp deniz üstünde başkalarına ibret olsun diye boğduruldu.

Kırım Hanı Şehbaz Giray ise Boğdan düşman eline geçince emrindeki Tatar askeri ile Bender tarafına çekilmişti. Tatarlar bir kere çözülmeye başlayınca etraftaki masum ve şaşkın halka saldırmaktan başka şeye yaramıyorlardı. Şehbaz Giray, kendisine bağlı bir avuç askerle bir şeyler yapmaya çabalarken büyük oğlunun de şehit olması azmini giderdi. Orduya, *“İmdat gelmezse burada ya açlıktan ya da düşman elinde telef olup gideceğiz.”* diye haberler yağdırmaya koyuldu.

Ordu, kışın şiddetinden, erzakın azlığından perişandı. Hayvanlarının yarısı yollarda telef olmuştu. Rusçuk içinde bir okka saman beş-altı paraya, bir kucak odun kırk-elli paraya satılır olmuştu. Bunları ucuz-pahalı bulmaya da imkân yoktu. Açlıktan, hastalıktan kaçıp savuşanlara göz yumulur olmuştu. Bu hâlde ordu Şehbaz Giray’a nasıl yardım edebilirdi. Sızlanış mektuplarına Kur’ân-ı Kerîm’den âyetler ve umut verici avuntularla cevap vermekten başka çare yoktu. Başkumandanın padişaha yazdıkları Şehbaz Giray’ın kendisine yazdıklarından pek farklı değildi. Aldığı cevaplar da kendisinin Şehbaz Giray’a gönderdiklerine benziyordu.

İstanbul’un hâli de ayrıca yürekler acısı idi. Yiyecek, içecek, ekmek, un, her şey yok denecek kadar azalmıştı. İnsafsız esnaf, her şeyi kendi bildikleri

gibi alıp sattıkları için İstanbul halkının büyük çoğunluğu büyük sıkıntı çekiyordu. Yağın, mumun ismi var, cismi yoktu. Ekmek alabilmek için fırın kapılarında toplanıp bekleşenler günden güne artıyordu. Sıra kapmak ve ekmek aşırmak için kanlı bıçaklı olanlara rastlanıyordu.

İstanbul Kadısı, gereken düzeni kuramıyor diye azlolunmuştu. Hâlbuki Kadı'nın da elinden gelecek birşey yoktu. Üstelik kış da her senekinden daha şiddetli idi. Denizden de karadan da yollar kesik ve kapalı idi. Hiçbir taraftan İstanbul'a un ve ekmek gelmez olmuştu. Esnaf bu hâli fırsat bilmiş gibi bir paralık şeyi on paraya satmaya kalkışıyordu.

Özi Kalesi'nin Düşmesi

Padişah, üzgün, bitkin, başkumandanın sızlanmalarına şöyle cevaplar yazıyordu:

"Benim büyük vezirim, yazdıklarını okurum, hâlini öğrenirim. Orada kışın ne kadar dehşetli olduğunu da biliyorum. Bu da Allah'ın bir hikmeti. Başka ne denir? Adamlarının hiçbirinde sendeki doğruluk ve yiğitlik yok. Gece, gündüz, senin için ve ordum için dua ediyorum, seni, seninle birlikte dine ve devlete yararlık gösterenleri Allah'ın birliğine ve büyüklüğüne emanet ediyorum. Bundan böyle Allah'ın emriyle havaların açılacağı umulur. Hemen Özi'ye imdat yetiştirmeni istiyorum."

Aslında iş, baştan bozuktu. Askerin toplanabilmesi için İstanbul'a da zorluklar çekilmiş, rezaletlere katlanılmıştı. Kaldı ki bu İslâm askerlerinin o zaman cenge gitmeleri, ganimet diye sefer esnasında mal yağmalamak amacını güdüyordu. Yusuf Paşa'nın Nemçe üzerine sefere gitmeleri orada yağma edilecek varlık bulunduğunu hesaba katmalarındandı.

Yusuf Paşa'nın Nemçe seferi ile askerine ganimet sağladığı haberi İstanbul'a yayıldı mı kıtlık ve yoksulluk çeken koca şehirde ne kadar ipsiz

sapsız varsa orduya yazılmak için başvurmadık yer bırakmıyorlardı. Hâlbuki zafer; yalnız fedakârlık, disiplin ve dayanıklılık gösterebilenlere kazanılabilir, böyle çapulcularla elbette kazanılamazdı.

Rusya'dan gelirken oralarda yağma edilecek bir şey olmadığını bilenlerin o taraflara sefer etmeye, oralarda savaşa girmeye elbette gönülleri olmazdı. Boğdan taraflarına gidip gelenler birşey bulamazsa esir diye yakaladıklarını getirip satmakla geçiniyorlardı. Asıl kabahat, böyle hallerin başına geleceği… Ruslarla Avusturyalıların er geç birleşip üzerimize yürüyeceği belli olup dururken zamanında tedbir alınmaması, erzak ve cephane biriktirilmemesi, ordunun ve donanmanın gerektiği kadar güçlendirilmemesidir.

Böyleyken başkumandanın emrindeki askerlerin yine hazırlıklı, talimli ve teçhizatı tam düşman askerlerine karşı arada bir de olsa zafer kazanmaları doğrusu yine de takdire şayandı.

Özi Kalesi, gittikçe şiddetini arttıran kuşatmaya karşı artık yardımın gelemeyeceğini de anlayınca, fazla dayanamamış ve teslim olmaktan başka çaresi kalmamıştı. Zaten Rusların gece gündüz kale içine yağdırdıkları gülle ve hamlelerin seksen bir taneyi geçtiği söyleniyordu. Nihayet Başkumandan Yusuf Paşa, üç bin asker hazırlayıp yola çıkmaya karar verdi, imdat yetişmeden son bir saldırıya geçmeleri üzerine kale düştü. İçindekiler, çoluk çocuk bile ya öldüler ya göç edip yollarda perişan oldular. Kaleyi koruyan Hamit Hüseyin Paşa da yaralı olarak esir düştü. Bunun üzerine hiç olmazsa Bender ve Akkirman kalelerini korumaya çalışmaktan başka çare kalmadı.

Özi Kalesi'nin düşman eline geçtiği haberi I. Abdülhamid'in yüreğine inen bir felaket oldu. Sadrazam vekili, "Böyle şeyler olabilir, kaç kere böyle kaleler düşman eline geçti, tekrar geri alındı." gibi avutucu şeyler yazdı ise de hamiyetli padişah: "*Ben bunları biliyorum ama benim yandığım devletteki gevşekliktir.*" diyordu.

Osmanlı Devleti'nin İdari ve malî Durumu

Savaş sebebi ile yiyecek, içecek ne varsa hepsinin fiyatı artmıştı. Üstelik bedelini ödemeye razı olsanız da kolay kolay bulmak mümkün değildi. Herkes daralmış ve sıkışmış olduğu için karaborsa, yalan ve hile ile geçinme yolları almış yürümüştü. Savaşa katılanların yerine bırakılan vekil "mütesellim"ler ise geçici olduklarını bildikleri için bu yerde kaldıkları sürece keselerini doldurmaya, mümkün olduğu kadar çok ve çabuk çalıp çırpmaya bakıyorlardı.

Ordunun sefere çıkışından bu yana, mesela Kütahya'da olduğu gibi yedi-sekiz mütesellim gelip gittiği ve her biri de çarpıp çırptığı için memleketin harap olduğu ve halkın sefilliğe düştüğü görülüyordu. Mütesellimlerin bu hâllerini bilenler, aslı olsun olmasın, kolay inanılacağını kestirerek, şikâyetler yağdırıp değiştirilmelerine sebep oluyorlar ve doğru bir adamdır diye daha hayırsız ve uğursuz bir yakınlarının mütessellim tayin edilmesini sağlayabiliyorlardı. Arada birbirini tutmaz sahte emirlerle birbirlerinden mütesellimliği zorla teslim alanlar, işin aslı anlaşılana kadar vuracağını vurup izini kaybedenler de oluyordu.

(Mütesellim: Tanzimattan evvel vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılır bir tâbirdir. Lügat manası teslim olunan şeyi alıp kabul eden demektir. Bunlara "voyvoda" denilirdi. II. Mahmut zamanında merkeziyet usulü tesis edilinceye kadar vezirlerle mirmiran [Mülkî rütbelerden birinin adıdır. "Beyler Beyi" demektir.] gibi mansıp sahiplerinin ekserisi sefere gittikleri zaman mansıplarını "Mütesellim" ile idare ederlerdi. Bunların avaidi mütesellimler tarafından toplanır ve kendilerine gönderilirdi.)

İstanbul'dakiler kıtlıktan, pahalılıktan, taşradakiler zulümden ve soygunculuktan bıkkın ve bitkin bir hâlde idiler. Etin okkası on sekiz paraya çıkmış, mumun tanesi bir paraya bile bulunamaz olmuştu. Hâlimiz ne olacak diye halkın feryada başladığı I. Abdülhamit Han'ın kulağına gidince, *"Allah için olsun şu zahire meselesine bir çare bulunsun."* diye sadrazam Vekili'ne emirler göndermişti. Ticaret gemileri ise Karadeniz'den emniyetle zahire getirebilmeleri için savaş gemilerinin himayesini istiyorlardı.

İstanbul'daki yetkililer Payitahtın böyle dertlerine çare aramaktan devlet işlerini ve dış münasebetlerini yürütmeye değil, düşünmeye bile vakit ayıramıyorlardı. Hiçbir yerden, önce tahmin edilenin yarısı kadar olsun

vergi gelmiyordu. Koca Osmanlı ülkesi karışıklıklar, kıtlıklar, soyguncular ülkesi olmuştu. Her taraftan bir evvelkini bastıran bir başka sızlanış yükseliyordu. Arada bir akl-ı evvel filan memleketin tüccarları zengindir ve hamiyetlidir, onlardan devlet hazinesi borç alsın diye bir fikir ortaya atıyor, nice danışmalar ve sıkıştırmalar sonunda bu tavsiyenin de bir hoşça netice vermediği görülüyordu.

Esma Sultan'ın ölümünden sonra gözden düşüp katl olunan Dimitri bezirgânla Rusya'ya kaçan Boğdan Voyvodasının mallarını devlet hesabına satmak, orada burada birikmiş alacaklarını devlet eliyle zor kullanarak toplama ümidi de verimli olmamış, onlardan kalıp satılan eşya düşük bedellerle şunun bunun elinde kalmıştı.

Dimitri'nin mallarının daha dikkatle satılıp parasının daha çabuk toplanması için padişahın ferman çıkarması, devlet hazinesinin ve padişah varlığının nelere muhtaç hâle düştüğünü açıkça göstermekte idi. Bir ara vakıflardan ve onların mütevellîlerinden medet umulmuş, bundan da bir sonuç alınamamıştı.

Başta padişah, bütün İstanbul'daki yetkililer, Payitahtın derdine çare ve karşılık arayıp çırpınırlarken Başkumandandan gelen feryat işi büsbütün karıştırmıştı. Tez elden üç-dört bin kese gönderilmezse ordunun açlıktan kırılacağı acı ve açıkca anlatılıyordu. Bu feryada İstanbul'dan ancak dua ile karşılık verilebildi. Koca padişah büyük vezirine şöyle yazdı:

"Benim büyük vezirim ve Başkumandanım. Nasıl sıkıştığını ve paraya nasıl ihtiyacın olduğunu biliyorum. Eğer bende paraya benzer birşey olsa kendi harçlığımı da göndermek isterim. Böyle zamanda senden bir şey esirgenebilir mi? Sen de hazinelerin hâlini bilmiyor değilsin. Bu akçe tedariki düşüncesi gece gündüz rahatımı kaçırıyor. Oralardan ordu zoru ile gelecek yılın vergileri toplanamaz mı dersin? İstediğini toptan gönderemezsem de elimize geçebildikçe parça parça, üçer beşer yüz kese göndermekte kusur etmeyeceğim. Allah yücedir, uludur. Devlete imdat etsin. Allah için olsun siz de bir şeyler düşünün"

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri ilk defa olarak yabancı devletlerden veya o devletlerin tebaası zengin tüccarlarından borç alınması akla gelmiş, bunun büyük risk taşıdığı ve ilk defa başvurulacak bir acayip çare olduğu için buna çok büyük, çok yetkili bir Divanda karar verilmesi düşünülmüştü.

Toplanan Meclis, bu işi ince, uzun konuşmuş ve “düşmanlara hâlimizi bildirmek, onlara karşı sarf edeceğimiz parayı onlardan almaya kalkışmak, şimdiden onlara bir uçtan teslim olmak demektir; bunun konuşulması, dışarıya sızıp duyulması bile büyük tehlikedir” kararını verip fakat asıl derde de bir çare bulamayıp şaşkın ve perişan dağılmıştı. Bu hâl, Abdülhamid’e bildirilince padişah hıncını devlet sırrını saklamayanlara beddua etmek suretiyle alabilmiş, sadrazam vekilinden şeyhülislâma gitmesini ve bu işe bir çare bulmasını istemişti.

Şeyhülislâm, ilk iş olarak kendinde ve yakınlarında para olmadığını söyledikten sonra şöyle demişti: *“Yabancılardan, yabancı devletten para tedarikinden başka çaremiz yok. Başkasından hele bir yabancıdan para istemek kötüdür ama* ‘zaruret mahzurları siler.’ *demişler. Buna istemeye istemeye başvurmak zorundayız. Herkese ayrı ayrı sorup dallandırmaya da yer yok. Bana sorarsanız gönülsüz de olsa böyle borç almayı caiz gördüğümü söyleyebilirim.”*

Bunun üzerine Felemenk’ten borç alınmasına karar verildi. Felemenk elçisiyle konuşmaya girişildi. Osmanlı ülkesinden toplanacak çeşitli vergilerin zaten mültezimler ve mütagallibe (kompradorlar) elinde olduğuna göre Flemenk Devleti’ne borç karşılığı gösterilecek teminat bulma güçlüğü meydana çıktı. Felemenk elçisi Osmanlıların dışarıdan alacakları her şeyi kendi vasıtasıyla tedarik etmeleri gibi şartlar koşulabileceğini, bunun için de devleti ile ve tüccarıyla temasa geçeceğini bildirdi.

İşlerin uzamasına durum hiç de elverişli değildi. Baharda sefer açmak mecburiyeti vardı. Bu da en az on beş bin kese akçeye bakıyordu. *“Sefer demek, akçe demektir, vaktinde çare bulunmazsa sonu perişanlıktır.”* sözü her ağızda dolaşıyor, çareye gelince kimse bir belirli çıkar yol gösteremiyordu. *“Altın ve gümüş sikkeleri taklit ederek bakırdan basalım, sonradan gümüş ve altınla değiştirilecek diye bu şekilde kabule herkesi zorlamaya çalışalım.”* diyenler olduysa da bu paralarla tedarik olunacak ordu donatımının başka memleketlerden tedarik olunacağı, onların bu kalp paraların yüzüne bile bakmayacağını söyleyenler haklı görüldüler.

Nihayet varlıklı ve ziynetli konaklara başvurulması, ne kadar gümüş ve altın eşya varsa ileride baraları ödenmesine söz verilerek toplatılıp bakırla karıştırılarak para bastırılması kararlaştırıldı. En son bu çareye başvuruldu. Ayarı düşük para bastırıldı. İlk günlerde piyasada biraz ferahlık, biraz

alışveriş oldu ama sonra iş anlaşıldı; durgunluk artarak yeniden baş gösterdi.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi İsveç elçisi, Osmanlı Devleti Rusya ile savaşa girişince topraklarını ve haklarını geri almak için harp açmaya Osmanlılar tarafından sevk olunduğunu, buna karşılık vaat edilen sekiz bin akçayı hatırlatarak, devletinin bu parayı acele istediğini bildirdi. Arkasından da öteki elçiler, buna benzer isteklerle devletin Bâb-ı Âli denen kapısını çalmaya başladılar.

I. Abdülhamit, İstanbul'un bu kışı gerçekten karakış denmeyi çoktan hak ettiği bu yıl içinde birbirini kovalayan acıklı olaylardan ve hele Özi Kalesi'nin başına gelenlerden, gönlü hasta, mizacı perişan bir hâlde, dünyadan usanmışken, bir de hacca gidecek alayın eşkıya tarafından yolunun kesileceğini haber alınca büsbütün üzülmüştü.

Şehzâde Mahmud'un o zamanki çuhadarı Şehri İsmail Efendi tarihinde yazdığına göre; Osmanlı askerinin korkunç perişanlığını anlatan haberleri Serdar-ı Ekrem birbiri ardınca yazmaktaydı. Bu haberlerin üzüntüsü ve yanındakilerin dedikodusu yüzünden Sultan I. Abdülhamit Han'da ata binip inecek güç kalmamıştı.

Sultan, hastalığını fark edip her yıl, recebin on ikinci günü, padişah adına hac ziyareti için çıkarılan Surre alayının bir gün önce çıkarılmasını emretmişti. Surre eminine emanetleri teslim ettikten sora hastalandı. Bir daha kalkamayarak, recebin on birinde, salı günü, sabahın erken saatlerinde ruhunu Allah'a teslim etti ve yerini III. Selim'e bıraktı.

Cihan bir hanedir alâyişi çok
İçine girenin asayişi yok
Düşer derviş ise teşviş-i nâna
Ve ger sultan ise fikri cihana

III. Selim'in Tahta Çıkışı

27 Mart 1789 Salı günü III. Selim tahtına oturdu. Valide Sultan'ın eski sarayından Topkapı'ya nakli gerekiyordu. III. Selim cuma namazına daha kılıç kuşanmadan gelerek, cuma namazını kılmayı bütün öteki törenlere üstün tuttu. Ayasofya'da cuma namazı törenle kılındı.

Cumartesi günü padişah annesinin eski sarayından kendisinin de kalacağı yeni saraya getirilmesi töreninde hazır bulundu; annesini *"Cennet annelerin ayakları altındadır."* hadisine uygun bir saygı ile karşıladı.

Pazartesi günü bütün devlet adamları ve saray büyükleri, "Divaniye" denilen merasim esvaplarını giyinmiş olarak Topkapı sarayında toplandılar. Padişah onları beraberine alarak Fatih'e gitti. Büyük dedesi Fatih Sultan Mehmed'in kabrini ziyaret etti, oradan da Peygamber'imizin bayraktarı Hz. Eyüb'ün türbesine gitti.

Orada eskiden beri cülûs törenlerinde âdet olduğu üzere okunan Kur'ân-ı Kerîm'i ve devletinin devamı için yapılan duayı dinledi. Şeyhülislâmın beline kuşattığı padişahlık kılıcını şakırdatarak alkışlar arasında sarayına döndü.

III. Selim, bundan sonra ilk işi düşmanı gerektiğinde yenebilmek amacıyla savaş araçlarının daha çok ve daha iyi yapılabilmesi için lüzumlu tedbirlerin alınmasına, harp sanayinin mümkün olduğu kadar geliştirilip yenilenmesine önem vermek oldu.

Okmeydanı tekkesi ile Davutpaşa Sarayı'nın onarılması, bayındırlık faaliyetlerinin ilki oldu. III. Selim'in ilk terfi ettirdiği kimseler, Şehzâdeliğinde herhangi bir fırsat ve sebeple yakınında bulunup kendisine yararlığı olanlardı. Lalalarını, hocalarını birer münasip vazifeye yerleştirdi. Arada, ilim ve din adamlarının da hatırlarını almayı ihmal etmedi. Çeşitli sebeplerle haklı haksız şuraya buraya sürülmüş olanları affetmeyi, İstanbul'a getirtmeyi, onlara yeni refah imkânları sağlamayı da unutmadı.

Yeni padişahların tebaalarına kudretlerini göstermeleri, merhamet ve mürüvvetleri kadar da adalet ve şiddetleri olduğunu belirtmeleri için gerekenleri de cezalandırmaları şarttır. III. Selim bütün yumuşaklığına ve iyi kalpliliğine rağmen bu gereği de yerine getirmekte gecikmedi.

Bir gün kıyafet değiştirerek İstanbul'u dolaştığı sırada Kâğıthane deresinde boğulmuş birinin yakınından, gömülmesine ruhsat vermek için para aldığını öğrendiği bir kadıyı Bursa'ya nefyetti. Rusya'ya casusluk

etmekle kalmayıp kendisine vaktiyle emanet verilen bir beldenin halkını soymayı iş edinen birini de astırdı. Tersane Emini Selim Ağa ile oğlu Ahmet Nazif Efendi'yi de kötülere ve hırsızlara ibret olsun diye idam ettirdi.

Ordunun Durumu ve Padişahın Orduya Dair Görüşleri

Düşmanın Boğdan toprağından kovulup uzaklaştırılmaları için çareler düşünülürken Eflak voyvodası Mavriyani, emrindeki askerin çokluğundan sızlanarak bunlara maaş yetiştiremediğini ileri sürüp devlet hazinesinden yardım istemesi zihinleri karıştırdı. Bu voyvoda bir yandan da Eflak'teki piyade askeri az görüp beş bin kadar piyade ile başkumandanın buralarda gözükmesini, Yaş yakınlarında düşmanı yıldıracak bir saldırıya geçmesini, kendisinin de Rusçuk yakınına geçip düşmanları sindirebileceğini söylüyordu.

İsmail cephesinin komutanı Hasan Paşa, askerin bir türlü kendinden hoşlanmadığını görerek, *"Ben bu işin adamı değilim."* diye görevini bırakmıştı. Başkomutan, bu hâller bu istekler üzerine ne yana saldıracağını şaşırmıştı. Hasan Paşa'nın azli gerçekleşince İbrail cephesine atanan Ankaralı Hacı Abdi Paşa'dan, İsmail'de kalması ve Hasan Paşa'dan boşalan yeri doldurması istendi.

Ordu, Rusçuk'ta mı kalmalı yoksa Silistre cephesine mi yürümeli diye tartışmaların sonunda İsmail cephesinin güçlendirilmesine karar verildi. Rusçuk ve Yergöğü'ne biraz asker gönderildi. Eflak beyinin de istediği az çok yerine getirildi. Asıl ordu, Silistre'ye doğru yola çıkacaktı ama asker düzensiz, araçlar yetersiz ve para pek kıt olduğu için herkes ne yapacağını şaşırmıştı. Padişaha birbiri ardı sıra sızlanma, yalvarma, akıl sorma yazıları gelip duruyordu.

Ordu ise yağma, ulûfe (padişah bahşişi) bekler hâle gelmiş, yalnız bu iki çıkarı düşünerek; ya yağmanın bol olduğunu sandıkları cephelere gitmek ya da İstanbul'da kalıp bol bahşişe konmak istiyorlardı. Artık akılları, fikirleri bunlardaydı.

Bu işleri düzeltmek, vergileri, iltizamları düzene sokmak gerekiyordu ama bu gibi faydalı tedbirler birçok kimsenin çıkarını önleyeceği için kendi menfaatlerini kollayan kimseler, sarayı şaşırtan ve tedbirleri kötüleyen jurnallar yağdırıyorlardı. III. Selim'in babası Sultan Mustafa da böyle düzenlemeler için harekete geçmeyi akıl etmişti ama yakınlarının ve çıkarcıların aldatması düşündüklerini gerçekleştirmekten onu alıkoymuştu.

Birbirini tutmaz sızlanışlar kulağına çalındıkça veya yazılı olarak eline geçtikçe III. Selim şaşırıp kalıyor; sadrazam kaymakamına şöyle yazıyordu:

"Devletin gelirini, giderini nelere nasıl harcandığını sizler de benim kadar biliyorsunuz. Eğer bana şimdilik kuru ekmeye razı ol deseniz ben peki, derim, razı olurum. Başkasının düzensizliğine, tedbirsizliğine filan el atacak olsam 'Babası da böyle idi, ne faydası oldu sanki' *deyip çıkıyorlar. Siz söyleyin bana Allah aşkına; devlet elden gidiyor, sonra ne yapsak kâr etmeyecek. Bu devlette sizin de hakkınız var, siz de bu batacak geminin içindesiniz. Ben bildiğimi söyledim. Siz de söyleyin: ne yapalım, ne çatalım?"*

Hamiyetli padişah bir yandan böyle sızlanıyor, bir yandan da her yeniçeri ortasına yeniden onar nefer topçu verilmesini, böylece ordudaki perişanlığın biraz düzeltilip erlerin yenilenmesini, gençleşmesini istiyordu. Kaymakam Paşa'nın bu isteğe karşı cevabı acı gerçeği bu kadar çıplaklığıyla ortaya koyacak hâldeydi:

"İşe yaramayan ihtiyar askerin tasfiyesi, bu suretle tasarruf edilecek parayla, maaşını alamamış kimselerin alacakları ödendikten sonra geri kalan paranın yeni ve genç askerlere tahsisi ile bu iş otuz beş-kırk senede ancak gerçekleşebilir." diyordu.

Sultan Selim bu cevaba pek kızmış, şöyle karşılık vermişti:

"Allah Allah, bu ne hâl böyle. Her şeyin doğrusu bizden gizlenmiş demek. Bir sefer açmak gerektiği zaman ne yapalım, sefere gidecek vazifeli askerimiz yok feryadı koparıyorsunuz. Peki, asker yazalım öyleyse desek beytülmalde akçe yok deyip çıkıyorsunuz. Buna bir çare bulalım dedik mi, aman Yeniçeri ocaklarına taarruz olunmaz, diye ortaya korku salıyorsunuz.

Demiyoruz ki herkesin elinden hakkı ve kısmeti alınsın, ama askere verilecek para ehline verilsin. Bu söylediklerim doğru değilse razı olmayın, açıkça söyleyin. Doğruya razı olmayı, doğrunun gerçekleşmesine yardım etmeyeni de Allah kahretsin. Eh, işte bu memleket böyle elden çıkıyor.”

Savaş hazırlıklarının kolaylıkla tamamlanması, ülkede güven ve düzenin sağlanmış olmasına, Müslüman veya Hristiyan bütün tebaanın malından ve canından hakkiyle emin bulunmasına, vergiyi haklı ve adaletli bulup gönül rızası ve varlık imkânı ile verebilmelerine bağlı idi. Hâlbuki uzun süreden beri, baskılar ve soygunlar o kadar alıp yürümüştü ki hele sınırlara yakın yerlerdeki Hristiyan tebaalar, ya bulundukları yerde soyulmuş ya da başka yerlerde yerleşip geçinmek için savuşup gitmişlerdi.

Devletin bu şartlar içinde ne savaşa hazırlanması ne de doğru dürüst idareyi devam ettirmesine imkân vardı. Savaşın getirdiği perişanlık devam ediyordu. Ruslarla ikide bir patlak veren anlaşmazlıklar yüzünden orduyu hep seferde tutmak gibi büyük eziyete ve masrafa katlanılıyordu. Fakat ülkeyi asıl harap eden, devleti asıl eli böğründe güçsüz bırakan, bu savaşlar, bu masraflar değildi.

Eyaletlerin âyân denilen saray dalkavuğu ve halk düşmanı zenginleri, kadıları, irili ufaklı memurlar, seferberlik vergileriyle harçlarının birkaç katını kendileri için fakir halktan topluyorlar; vermeyeni dövüyorlar, malını alana kadar halkın canını çıkarıyorlardı.

Valiler huzursuzluk arttıkça türlü sebeplerle sık sık azlediliyorlar, vezirler Anadolu’dan Rumeli’ye, Rumeli’den Anadolu’ya yer değiştiriyorlardı. Her yeni gelen, bir öncekini aratırcasına, uzun yolların dehşetli masraflarını daha ilk aylardan çıkarmaya bakıyorlardı. Ülkenin bayındırlığı, yeni memurluk yerinin zenginliği ve esenliği, halkın durumu hatıra gelmeden dağıtıp harcadıkları parayı toplayabilmenin kaygısına düşüyorlardı.

Bu yüzden, fukaranın ellerindekini alıyorlar, âyân diye eyaletlerinin şu-bu köşesinde sözü geçen kimselere yeni payeler verip onlardan peşin para koparıyorlar, bu defa da öylelerinin yeni soygunlarına göz yummak durumunda kalıyorlardı. Koydukları vergileri, yüklettikleri haracı veremeyenlerin mallarını göz kırpmadan yok pahasına satıp isteklerini elde ediyorlardı.

Bazı Yeni Düzenlemeler

Ordudaki ve idaredeki bu bozukluklara bir son verebilmek, zamanın hastalıklarına çare bulmak ümidiyle padişahın başkanlığında bir danışma toplantısı yapılmasına karar verildi. Bu toplantıda nelerin konuşulacağı bir gündem hâlinde yazılıp padişaha sunulmuştu. Gündemde Rusya ile barış imkânlarından da söz edileceği için bu haberin orduya duyurulması doğru görülmediğinden çağırılacak kimseler arasında hiçbir ordu mensubu bulunmamasına ayrıca dikkat edilmişti.

Padişah, eski âdeti bozmak istemedi; böyle toplantılara asker ocağının görgülü ve yetkili büyüklerinden bir kaçının çağırılmasını istedi. Barış işini birkaç kişi arasında daha sonra konuşmayı uygun gördü. O gün, bütün davetliler öğle namazını Bâb-ı Âli'de bir arada kıldıktan sonra "Revan" odasında toplandılar.

Padişahın sağında sırasıyla Kaymakam Paşa, reisülküttap Vekili Raşit Efendi, Sekbanbaşı, Ağa ve Valide Kethüdası Mehmet Bey yer almıştı. Solunda ise şeyhülislâm, onun yanında ulema reisi Tevfik Efendi vardı. Diğer vezirler ve paşalar da onun yanı başında sıralanmışlardı. Ocak ağaları da sol tarafta yerlerini almışlardı. Ayrıca orduyu hümayundan yeni gelmiş Kapıcılar Kethüdası Şemsettin Bey'le Şehremini Abdurrahman Bey davetliler arasında idi.

Padişahın bir işareti üzerine, hepsi ayağa kalkmış olarak, Reis Vekili Efendi'nin okuduğu gündemi dinlediler. Bu gündem *"Ülkedeki haksızlıkları gidermek; adaleti sağlamak ve yaymak, idareyi tertipleyip düzeltmek için alınacak tedbirlerin madde madde konuşulması..."* önsözüyle sunuluyordu. Gündemin okunması bitince herkes yerine oturdu. III. Selim, herkese birden hitap ederek düşüncelerini serbestçe söylemelerini istedi.

İlk söz alan Hamidizâde Mustafa Efendi, işi yumuşatmak, bu bozukluğun sorumluluğunu eski devirlere yüklemek üzere: *"Gerçi zulüm var, baskı var, perişanlık var ama bunların hiçbiri sizin zamanınızda olmadı ki. Zamanınızda alınan tedbirler işleri düzeltmek üzeredir."* dedi.

Bunun üzerine kaleler nazırı Hacı Numan Bey, gözünü kırpmadan gerçeği söylemek niyeti ile söz aldı: *"Padişahım, halkın durumu yürekler acısıdır,*

bıçak kemiğe dayanmıştır, memleket içindeki fakir halk sızlanıyor.” diyerek feryat etti.

Eski defterdar Hakkı Bey de halkın nasıl soyulduğunu, memleketin nasıl perişan hâle geldiğini açıkça belirtti. Ordudan gelenler, ordunun durumunu içinden bilenler de olan biteni açıkça ortaya döktüler. Onlar konuştukça şeyhülislâm ve kaymakam paşa, tasdik eder gibi görünen fakat iyimserliği elden bırakmayan yumuşatıcı bir şeyler söylemeden uzlaştırıcı ve uyuşturucu karşılıklar vermekten geri durmadılar.

Sonunda *“Sözlerin başı, başların sözüdür.”* kuralına uyuldu. Padişah herkese ayrı ayrı seslenip her birine vazifelerini şöyle hatırlattı:

— *Bak şeyhülislâm efendi, kadıların rüşvet alıp para yiyişleri artık herkesin dilinde.. Bunların ceza görmesini ve adaletin doğru dürüst yapılmasını senden isterim.*

— *Bak kaymakam paşa, vezirlerle valilerin zulümlerine bir son vermeyi senden bekliyorum, haberin olsun.*

— *Bak Sekbanbaşı, askerlik işlerini yola koymanı, orduya yararlı er bulmayı, orduda düzenin kurulup pekişmesini senden istiyorum.*

Bu teker teker hitaplardan sonra tekrar daha celâlli bir sesle ortalığa haykırdı: *“Bütün bu istediklerim, Allah içimi biliyor, kendim için değil, devlet için. Her kim dine ve devlete hıyanet ederse başını keserim ve yerine adam bulurum; evladım olsa korumam.”*

Memleket nizamını bozan iki madde olup biri rüşvet diğeri ise adam kayırma veya hatıra saygı idi. Bu da manevî rüşvet demektir. Bu işin önüne geçmek için her işe erbabı aranıp tayin etmek gerekir.

Bozulan durumu bir yola sokmayı iş edinen padişahın ara vermeden sıkıştırması devlet adamlarını gayrete getirdi. İlk iş olarak, Şeyhülislâmlık dairesinde yapılan bir toplantı sonunda vergilerin çok karışık, içinden çıkılamaz bir hâle geldiği anlaşıldı. Vergilerin eski hâline getirilmesinin âdeta imkânsız olduğu görüldü; namuslu adamlar doğru dürüst vergi almaya memur edilmişler de yeniden vergi konuluyor bahanesiyle halktan bir tek akçe bile olsa haksız ve yolsuz para alınmasının önüne geçilmesine karar verildi.

Valilerle mutasarrıfların sık sık azlolunmayıp, açıkçası bir yerde küpünü doldurup artık devlet işlerine vakit ayırabilenlerin değiştirilmemesi, vilâyet ve eyaletlerdeki askerlerin eski düzenle hareket etmelerinin sağlanması, I.

Abdülhamit zamanında hazırlanan ve bir köşede unutulan tüzüğün yeniden bulunarak gereken yerlere gönderilip hatırlatılması da verilen kararlar arasında idi.

Bu arada birçok kimselerin kendilerini tekaüt defterine kaydettirerek durup dururken, sefer ve savaşla zerre kadar ilgileri yokken devlet hazinesinden para almalarının da önüne geçilmesine çalışıldı.

Kadılarla naiplerin bilgili ve namuslu kimselerden seçilmesi, seçilenlerin yerlerine zamanında gidip adaleti sağlamaları halkın yetiştirdiği mahsullerden beşte birinden fazlasının ellerinden alınmaması tebliğ edildi. Bu buyrultulara uymayanların yerlerinden alınmalarıyla yetinilmeyip haklarından gelinmesi, padişahın bir fermanıyla Rumeli ve Anadolu kazaskerlerine bildirildi.

Anadolu ve Rumeli'nin her tarafında halkın istediği kimseleri iş başına getirmek, bunların seçiminde ve atanmasında valilerin işe karışmaması sağlanmaya çalışıldı. Şehir kethüdalarının seçimine ve atanmasına da kadıların ve naiplerin el atmasını önlemek, kitabına uydurarak alınmakta olan yersiz haramlara son vermeye dikkat edilmeye başlandı. Bütün devlet memurların ancak hazineden alacakları paralarla geçimlerini sağlayacakları kanaatini uyandırmak, böylelikle rüşvetçileri ve yiyicileri devlet hizmetlerinden uzaklaştırmak esasları üzerinde ısrarla durulmaya başlandı.

Mali İşler

Devletin para sıkıntısı çok olmasına rağmen bir çare bulunamadı. Denize düşen yılana sarılır kabilinden Felemenk'ten on beş bin kese akçe borç alınması düşünüldü ve teşebbüse geçildi. Felemenk elçisi, memleketinin tüccarlarından borç almanın daha doğru olacağını söyleyip varlıklı kimseleri hükûmetinin bu yola teşvik edeceğini bildirerek tüccara verilecek teminatın şimdiden düşünülmesini ve açıklanmasını istedi.

Bizim devletin bir karara varması, Felemenk tüccarlarının gösterilen karşılıkları gözden geçirmesi; Felemenk elçisinin aracılıkta nazlanması yüzünden aylar geçince bu sefer Sultan Selim, İspanya ile Cezayir dolayısıyla bir anlaşma yapılmak üzere olduğunu, İspanya'nın bize teşekkür borçlu olduğunu hesaba katarak, onlardan borç istenmesinin daha doğru olacağını hatırlattı.

Bunun üzerine gereken temaslar yapıldı. İspanya elçisi:

"Devletim Avrupa'da tarafsızlığını ilan etmiş bulunuyor. Devletinizin herhangi bir Avrupa Devleti ile savaşa girmek için muhtaç olduğu parayı bizim borç olarak dahi vermemiz bu tarafsızlığı açıktan açığa bozmak olur." yollu bir mazeret ileri sürdü.

İspanya, Amerika'da sahip olduğu zengin madenler sayesinde, Avrupa'da en varlıklı devletlerin başında gelirken İstanbul'un miras yedileri gibi bu varlığını zamanla har vurup harman savurduğu için bütün zenginliği İngiltere ve İtalya tüccarlarının eline geçmiş bulunuyordu. Avrupa devletleri yanında artık ne eski itibarı vardı ne de eski zenginliği. Bizimle barış yapması da bizden bir şey koparabilmek umuduna bağlı idi.

Osmanlı Devleti'nin o sıralarda dünyadan habersiz oluşu ve hariciyesinin hiçbir esaslı bilgiye sahip olmayışı, onu böyle çıkmazlara sürüklüyordu. Para sıkıntısı öyle korkunç bir hâl almıştı ki değil Felemenk'ten veya İspanya gibi devletler, Fas hâkiminden, hatta Cezayir ve Tunus ocaklarından bile borç alınması düşünülmüş, onlara da başvurulmuştu. Fakat her yerden para yerine özür dileme mektupları geliyordu.

Devlet adamlarının birbiriyle yarış edercesine, daha şık giyinmek, ev halkını daha süslü gezdirmek, ev eşyasını daha gösterişli düzenlemek gibi modalara kapılarak ellerine geçen parayı böylelikle çarçur edip ya borçlanmak ya rüşvet almak suretiyle geçim yolunu tutmaları anlaşıldığından böyle israfların ve sefahatlerin önüne geçilmesi düşünüldü. Böyle hayat sürüp memleket parasının dışarıya gitmesine sebep olanların bundan sonra cezalandırılacakları, memleketin durumuna uygun düşecek, gösterişe sapmayacak bir sadelikle giyinilip kuşanılması, kesin buyrultularla herkese duyuruldu.

Asıl dertlerin başında, bu gibi teferruat değil, rüşvet ve iltimas başta geliyordu. Kimse, ehli olduğu için bir işin başına getirilmiyor, ya birinin yakını olduğu ya birine para yedirdiği için kayırılıyordu. Marifet, bunun

önüne geçebilmekti. Böyle sonu gelmez, gerçekleşmesi mümkün olmaz, mümkün olsa da fayda vermez şeyler için fermanlar çıkarılması halk arasında “*padişah yasağı üç gün sürer.*” sözünü darbımesel hâline getirmişti.

Padişah fermanı böyle bir kulaktan girer bir kulaktan çıkar sözler hâline gelirse halk neye güvenir, neye kulak verir, neyle yola gelir? Rüşvet alan adam, “Sade elbise giyeceğim, ev masraflarımı kısacağım, israf ediyor görünmeyeceğim.” diye huyundan vazgeçer mi? Aldığını saklamasını, rezaletinin meydana çıkmasını önleyecek şekilde kıt kanaat geçiniyor görünmesini elbette daha uygun bulur; kokusu çıkmayacak diye daha kolay rüşvet, alır, daha kolay çalar.

Devletin para sıkıntısına son çare olarak, I. Abdülhamit zamanında olduğu gibi gene halkta altın ve gümüş ne varsa toplatılıp sikke basılmasına karar verildi. Sarayda gereken eşyadan başka sarayın her şeyi darphaneye verildi. Vezirlerden, kumandanlardan, saray yakınlarından bazılarından kimde altın, gümüş eşya varsa hazineye teslim edip karşılığında sonradan basılacak sikkelerden ödenmesi kararına varıldı.

Devletin bu dar zamanında ne sebeple olursa olsun fazla süs ve mücevher taşınmasının dine de uygun olmayacağına dair şeyhülislâm fetvaları çıkarıldı. Bu sayede biriken altın ve gümüşler, demirle karıştırılarak yapılan sikkeler sayesinde hazine darlığı birazcık olsun giderilebildi.

Devletin para darlığı gittikçe artarak devam ederken ve kâh Felemenk’ten, kâh İspanya’dan borç almaya boş yere uğraşılıp dururken bu sefer de İsveç elçisi Rusya’ya savaş açması yüzünden istediği paranın verilmesi için devleti sıkıştırmaktan geri kalmıyordu. Ona ret cevabı verilmemesi İsveç Devleti’nin dost kalmasının sağlanması padişahın baş isteklerinden biri olduğu için her gün bir yeni oyalama ve avutma ile vakit geçiriliyordu.

Ordunun Durumu, Ruslarla Harp ve Bozgun

1789 senesinde ağustosun sekizinci günü ordu Silistre sahrasından kalktı, Maçin sahrasına ulaştı. O sırada padişah, başkumandana Tuna'yı geçerek zaferler kazanmasını, düşmandan öç almasını emreder bir mektup göndermiş bulunuyordu. Başkumandan, o günlerde birbirini çekemeyen, bir parça devlet toprağı kaybedilmesi pahasına da olsa ötekinin gözden düşmesini hırsla bekleyen kumandanları bir araya getirdi. Hepsine birden seslenerek dedi ki:

“Ben vezirliği bir tarafa bıraktım. Bir nefer gibi devletimin ve dinimin emrindeyim. Kim benden haklı-haksız gücenmiş ve incinmiş ise bunları unutsun. Herkes çare için hatırına geleni, düşündüğü şeyi Allah rızası için dile getirsin. Uygun düşeni dinler, yerine getirmeye çalışırız, uygun düşmeyen sözlere de niçin söylendi diye kızmayız.

Şimdi hırsımızı ve çıkarımızı bırakalım; dinin ve devletin emrinde olalım. Birleşmemiz, kaynaşmamız gerektir. Gönül birliği ile konuşup günün ve durumun gerektirdiğine göre davranabilmek için buradan anlaşmış olarak çıkalım. Verilen kararı herkes kendi fikri imiş gibi yerine getirmeye çalışsın.”

İbrail cephesinden gelmiş ihtiyarlar, kendi çıkarlarını da hesaba katarak İbrail cephesine önem verilmesini, o cepheden savaş açılmasını teklif ettiler. Köprü kurmaya vakit olmadığını da hesaba katarak sallarla geçmeyi uygun buldular. Hastalar, sakatlar, gereksiz araçlar Maçin'de bırakıldı. Ordu böylece biraz hafiflemiş olarak karşıya geçmeye başladı. Bu sırada askerlere okunması için başkumandana gönderilmiş padişah fermanı okundu ve çoğaltılıp bütün birliklere gönderildi.

Okunan padişah Fermanı:

“Atalarım ve dedelerim savaşçı ve akıncı padişahlar olup kırk-elli şahlık yerleri, başta Allah'ın yardımı, sonra da din yolunda düşman silahlarına kendini siper eden Yeniçeri ocakları gazilerinin gösterdiği gayret ve sebatla fethettiler.

O gaziler, o yiğitler, padişahlarını baba gibi bilip ‘Allah'a, Resulüne ve onun halifelerine itaat’ *âyetine uyarak düşman karşısında demir duvar gibi dururlar, şiddetlere ve mihnetlere dayanıp katlandılar. Hak din uğrunda, Aslanlar gibi çarpışanları Allah da muvaffak kıldı.*

Bu yüzdendir ki adları kıyamete kadar rahmetle yâd edilecektir. Esirgeyen ve bağışlayan Allah her birinin yerini Cennet etsin, âmin. Allah'a hamd ederiz ki zamanımızdaki askerler de onlardan farksızdır. Belki de içlerinde öyle yiğitler vardır ki gözü peklikte ve fedakârlıkta eskileri de geride bıraksalar yeridir.

Bu nasıl oluyor da Allah ve Muhammed düşmanı bir avuç din düşmanları memleketlerimizi elimizden almaya başlıyor. Kur'an, Müslüman'a zafer vaat etmiştir ama şu şartlarla:

Birincisi; dünyanın bütün hırslarını ve bağlarını unutup bir kenara itmesini, ya gazi ya şehit rütbesine erişilmesini gönlünde duymuş ve aklına koymuş olmak.

İkincisi; askerin kumandanına bütün gönlüyle bağlı ve itaatli olması, onun dur dediği yerde durup, yürü dediği yerde yürümesidir.

Üçüncüsü; ecel gelmeyince ölmeyeceğini, eceli yetmişse rahat döşeğinde bile gelip kendini bulacağını bilmesidir. Bu şartları yerine getiren orduya Allah'ın zaferi bağışlamadığı görülmemiştir.

Moskoflar, kraliçe dedikleri bir eksik eteğin kışkırtması ile açlığa da susuzluğa da katlanarak, yaraya, bereye aldırmayarak, beş yüz yıldan beri kâfirlerin sırtını yere getirmeyi âdet edinmiş Osmanlı Devleti'ne zarar verip, haraplık getirip durmaktadırlar.

Elimizden aldığı vilayetlerimizde, eteğinin ucuna bile yaban eli değmemiş güzel kızlarımızı, çoluk çocuklarımızı ya esir aldılar ya babalarının gözleri önünde ırzlarına geçtiler. Çok küçük olanları da sürüp götürüp Hristiyan yapmaya çabaladılar. Yazık, çok yazık, din gayreti, Yeniçeri yiğitliği ne oldu. Ben şehzâde iken böyle kara haberler işitir de kan ağlardım, gözlerime uyku girmez olurdu. Şimdi padişahım; hâlimi bir düşünün.

Mert olup, başa gelenleri duyup, dinleyip de gayretlenmeyen, Yüce Allah'dan zafer dileyip de cenge atılmayan, yarın mahşer günü ulu divanda, Allah'a ve Resûlullah'a ne cevap verecek? İslâm olanlara bu hakaretleri reva gören düşmanların isteğini, amacını bilmeyecek ne var? Dünyada herkes gelip geçici, konup göçücüdür. Ne kadar yaşasak eninde sonunda ölecek değil miyiz? Ölümün elinden kurtulan var mı? Düşman elinde esir düşen kızlar, çocuklar, yaşlılar, yarın mahşer günü yakamıza yapışırlarsa ne yapacağız? Ahirette azap çekmek çok zordur.

Benim sizlerden bir esirgediğim yok. Elimden geleni, devletin gücü yettiğince size ulaştırıyorum. Padişahların boynuna borç olanı ben de yapıyorum. Kıyamet gününde bana sizlerin yüzünden bir soru yönelirse 'Ya Rabbi, ben kulun, senin dinine can baş koyacak gazilere gereken nasihati ettim.' d*erim. O zaman elbette Allah beni affeder. Peki, ya sizler ne cevap vereceksiniz?*

Yiğit kullarım, aslan kullarım, hepinizden isterim ki gayret kemerini belinize birkaç yerden bağlayıp düşman üzerine gözlerinizi kırpmadan, korkaklık ve alçaklık edenleri adamdan saymadan Allah'ı yanı başınızda hissederek, atılın. Benim duam hep sizinle beraberdir. Büyüğünüz, küçüğünüz berhudar olasınız."

Orduya bu padişah fermanı okundu. Ordu, İbrail sahrasında birkaç gün dinlendi. Daha tesirli tedbirlere de başvurulması düşünüldü. Bu meyanda, kuruluşlarından beri piyade olmaları esas olan, düşmana doğru saldırıp yürümeyi iş edinmiş bulunan yeniçeriler, süvari olmaya heveslendiler. Her biri eline geçirdiği ata binip güya savaşa daha hızlı katıldı, fakat ilk fırsatta yüz geri edip atları kamçılayarak kaçtılar.

Bunun üzerine yeniçerilerin eskisi gibi piyade olmalarına kesinlikle karar verildi. Ne çare ki yeniçerilerin bundan pek hoşlanmayacakları hesaba katılarak hoşnutsuzlukların yayılmasından korkuldu. Bu emir hem verildi hem arkası pek takip edilmedi.

Askerlere toplu yemin ettirildi. Fakat savaş başlayınca yine savuşan savuşana, kaytaran kaytarana. Ne doğru dürüst siper kazan var, ne siper de dayanıp duran, ne saldıran var ne de saldırıya karşı koyan. Düşman, tedbirli, planlı; bizimkiler kararsız, dağınık. Kumandanlar cahil, asker çapulcu idi. Mukadder hezimet gelmekte gecikmedi.

Bozgundan toparlanıp ne yapacaklarını düşünen askerler, düşman gelince can havliyle nehre atlamaya başladılar. Boğulanlar içinde reisülküttap bile vardı. Artık yenilgiler, bozgunlar birbirini kovaladı. Yeniçerilerin yeni bir zafer kazanmaları bir tarafa, asker denilmeyi bile hak etmeyecekleri gün gibi meydana çıkmış oldu.

Sultan III. Selim, ordunun perişanlığından dertli ve şaşkın, başkumandanın uyuşukluğundan kırgın ve üzgün idi. Yeni başkumandanla savaş talihini bir kere daha denemek istiyordu. Fakat ne çare ki başkumandanı ürkütürse zaten darmadağınık ordunun büsbütün başsız

kalmasından da kaygılanıyordu. Onu şimdilik okşayarak, yola getirmeyi düşündü. Fakat Başkumandan Rusçuklu Hasan Paşa oralı olmadı. Aklı başından gitmiş gibi idi. Askere yüzü yoktu, padişahtan korkuyor ve Allah'tan utanıyordu.

Bazı Düşünceler

Rusya'ya savaş açılmasının müsebbibi İngiltere ve Prusya idi. Rusya'nın Baltık Denizi'nde olduğu kadar Karadeniz'de de donanmasını kuvvetlendirmesi, bütün denizleri benimsemiş olan İngiltere'nin işini bozuyordu. Amerika meselesinden dolayı meydana çıkan deniz savaşlarında Rusya'nın bazı deniz devletleri ile tarafsızlık anlaşması yapması İngiltere kabinesini gücendirmiş ve endişelendirmişti.

Öte yandan Katerina'nın Nemçe (Avusturya) imparatoru Jozef'le anlaşması da Almanya devletlerinin güvenini sarsmıştı. Prusya kralı Frederik gerektiğinde birbirlerini korumak üzere Alman Hükümdarı'nı anlaşmaya çağırdı, bu davete ilk uyan, veraset dolayısıyla Hanovur Hükümdarı sayılan İngiltere Kralı oldu. Böylece Rusya ile Avusturya'ya karşı Berlin'de bir anlaşma imzalandı.

Rus imparatoriçesi Katerina, bunun üzerine hem İngiltere'ye, hem Prusya'ya karşı yeni tedbirler araştırmaya koyuldu. İngiltere ile ticaret anlaşmasının yenilenmesi zamanı geldiği hâlde İngiltere'den gönderilen heyete iltifat etmedi. Baltık kıyısındaki limanlardan birini elde etmek için her çareye başvuran Frederik'e de Baltık ahalisinin Almanya'ya bağlanmak istemediğini, kendisine başvurduklarını ve onları gerektiğinde kuvvet kullanarak da olsa himaye edeceğini açıklamaktan çekinmedi.

Katerina bu arada Fransa ile bir yeni ticaret anlaşmasına girişince işler büsbütün karıştı ve kızıştı. İngiltere ve Almanya, Rusya'ya karşı bizzat

kendileri savaşa girip arayı büsbütün açmaktansa, Rusya’ya saldırmak için kandırılmaya hazır Rusya’nın büyümesinden ürken bir başka devlet aradılar. İlk akla gelen devlet Avrupa’daki büyük devletlerin çıkar çatışmalarından bihaber, kendi aralarında dönen fırıldaklardan büsbütün habersiz, haber alma, değerlendirme ve hüküm verme imkânlarından tamamıyla yoksun olan Osmanlı İmparatorluğu idi.

İngiltere ve Almanya’nın hesabına göre; Rusya, Osmanlıların saldırılarını durdurmak veya bu fırsattan faydalanarak saldırılara geçip yeni topraklar elde etmek durumuna düşünce de İsveç krallığı bunu fırsat bilerek, o da Rusya ile bir uçtan savaşa girmiş olacaktı. Hesap iyi yapılmıştı. Osmanlılar ve arkasından İsveçliler bu tehlikeli tuzağa düştüler.

Rusya ile harbe tutuşan Osmanlı Devleti’ne Nemçe’nin hemen saldıracağı da hesaba dahildi. O da oldu. Lehlilerin, hem vatanlarını korumak hem de Osmanlılar sayesinde tutunan bağımsızlıklarını kaybetmemek için canlarını dişlerine takarak savunmaya girişmesi veya savaşa katılması umuluyordu. Bu olmadı. Üstelik İngiltere ile Prusya, Osmanlı Devleti’ne yaptıkları bol vaatlerden hiçbirini tutmadı. Osmanlı Devleti ancak İsveç krallığından biraz ilgi ve yardım gördü.

Avusturya, elini kolunu sallayarak Osmanlı topraklarından dilediğini eline geçirivereceğini zannetmişti. Birkaç savaşta yenilir gibi oldu. Rusya’nın cephelerde ağır basması üzerine iki cephede birden savaşan Osmanlı ordusunun büyük birlikleri Rus cephesine kaydırmak mecburiyetinde kalması sayesinde Avusturya, istediğine kavuşmuş oldu. Osmanlı Devleti için büsbütün yıkıcı olmayan bir barışa boyun eğmekten başka çare kalmamıştı. Zaman ve imkân aleyhine işliyordu.

İsveç, Rusya karşısında yalnız kalmasın diye, İsveç krallığının kurnaz devlet adamları, Osmanlı devlet adamı görünen zavallıları, harbe devama teşvik ettiler. Prusya, nasıl olsa Osmanlıların Ruslarla bir anlaşmaya yanaşacaklarını önceden hesaba katarak Osmanlı Devleti’ne, Prusya’nın aracılığını kabul etmesi ve şart koşması kaydı ile bir barış teklifini açıkladı.

Bu şekilde teklif edilen barışı kabul edip etmemekte şaşkın ve kararsız duruma düşen Osmanlı Devleti'nde, padişah değişmesi ile iş büsbütün çatallaştı.

Yeni padişah, bir-iki bölgede de olsa zafere benzer bir-iki başarı kazanmadan barış masasına oturmayı şanına layık görmedi. Bu yersiz tavır, zaten düzensiz, bakımsız ve perişan Osmanlı ordusunu bozgundan bozguna sürüklemiş oldu. Bir-iki kale kurtaralım da alnı açık bir barış masasına oturalım derken, bir ara bütün Rumeli toprakları tehlikeye düştü.

O sırada Fransa İhtilâli patlak verdi de Avrupa devletleri kendi tahtlarının derdine düştüler de ne pahasına olursa olsun bir an önce Şark meselesini, pamuk ipliği ile de olsa, bir anlaşmaya bağlamaya giriştiler.

Bu sırada, Avusturya İmparatoru Jozef öldü. Yeni imparator, Fransa'ya meyletti. Avusturya-Rusya ilişkileri gevşedi, hatta bozuldu. Katerina yalnız kaldı. İsveç Devleti, her yandan oyuna gelmiş, herkes tarafından aldatılmış oldu. Bereket versin, Rusya da asker ve para bakımından dara düştü. Katerina, bizimkiler gibi işi inada ve gurura bindirmedi. Barışa el uzattı.

III. Selim, Prusya'nın Rusya'ya ilk fırsatta savaş açacağını, bir yandan da Yusuf Paşa kumandasındaki ordunun bir-iki zafer kazanacağını umuyor, yazıp orduya gönderdiği ve birliklere okuttuğu dualı emirlerle bir sonuç alacağını bekliyordu. Rusya'ya karşı olan devletler bile, başka çareniz yok diye Bâb-ı Âli'yi uyarınca Osmanlı Devleti de barış istemek zorunda kaldı.

Her zamanki gibi İngiltere, yine kendi çıkarına uygun ileriyi gören kurnazlığı ile hareket ediyordu. Fransa ile yaptığı ticaret anlaşması, ihtilal yüzünden işlemez durumdaydı. Katerina'nın Keşmir yoluyla Hindistan'a asker gönderip Mendel Hakanı adına oraları eski topraklardır diye ele geçirmeye çalışması da uzak bir ihtimal değildi. İngiltere bütün bunları hesaba katarak, Osmanlı Devleti'nin sırtından Rusya'nın gönlünü almak yolunu tuttu. Araya başka devletleri de soktu. Nihayet Yaş kasabasında "Yaş Antlaşması" imzalandı.

Fransa İhtilâli, daha önce Rusya'ya karşı olan Avrupa devletlerinin politikalarının değişmesine sebep olmuş, Rusya'nın büyümesinin önüne geçmek için birleşmeye yüz tutan devletler kendi başlarının derdine

düşmüşlerdi. Bu arada aynı sebeple Rusya da Osmanlı Devleti’nin topraklarındaki dinmez hırsını bir müddet için unutmaya yüz tutmuştu.

Bu son savaşlarda Osmanlı Devleti’nin kaybı üç yüz otuz bin insanla beş-on parça gemiden ibaret kalmıştır. İsveç Krallığı ise üç gemisini feda etmekle kurtulmuştur. Rusya’nın kaybı iki yüz bin askerle irili ufaklı on beş yirmi kadar gemi, Avusturya ise yüz otuz bin asker kaybetmiştir. Görülüyor ki en çok asker kaybeden Osmanlı Devleti olmuştur.

Bizim kayıplarımız hakkında verilen rakamlara da pek güvenilemez. Çünkü Osmanlı orduları o zamanlar Avrupa orduları gibi düzenli ve tertipli değildi. Her çeri başı, emrindeki askeri olduğundan çok fazla gösterirdi. Yabancı kaynakların yüz bin dedikleri birlikler çoğu zaman elli bini bile bulmazdı. Sivil halkın ne kadar kayıp verdiğini de ancak Allah bilir. Bu kayıplar ölümden ziyade başka yerlere göçmek şeklinde de olmuştur. Sınır kaleleri halkı arasında, savunmaya katılarak şehit olanların haddi hesabı yoktur.

Bu savaştan arda kalan ibretle hatırlanacak şeyler de vardır ki; Osmanlıların savaş açmasını fırsat bilip savaşa katılan ve Osmanlı Devleti’ni barışa gitmemeleri için her türlü kandırmaya başvuran İsveç Krallığı, kendisi için uygun zamanı bulunca Osmanlı’ya haber bile vermeden barışa girişmiştir.

Rusya ile anlaşıp Osmanlı Devleti’nin döküntü ve yığınlarından hisse kapmak sevdasına düşen Avusturya da epeyce ziyana uğradıktan sonra Rusya’dan kopup Osmanlı Devleti ile anlaşma yolunu tutmuştur.

Kısacası bu savaşta tek kazanan, yine Rusya olmuştur. Diğerlerinin eline kayıp ve pişmanlıktan başka bir şey geçmemiştir. Katerina, barışı bile ustalıkla yapmasını bilmiş; Osmanlı Devleti’nden kopardığı yerler üzerindeki hakkını ve sahipliğini Avrupa devletlerine tasdik ettirmenin yolunu bulmuştur.

Osmanlı Devleti’nin aklının neden sonra başına gelmesi çok pahalıya mal olmuş; askerlerinin ne hâlde, ne perişanlıkta olduğunu bu savaşın sonunda anlamış, savaşı keser kesmez yeni askerlik düzeni için gereken tedbirleri almaya girişmiştir.

BEŞİNCİ KISIM

1789-1790 SENESİNİN OLAYLARI

Şeyhülislâm Şerif Efendi

Kibar, asil, bilgide emsalsiz, namuslu, dindar, olgun bir adamdı. Yalnız vakarından dolayı herkese el uzatmadığından, aleyhinde bulunanlar çoktu. Ehliyetsizlerin arzusunu yerine getirmezdi. Kendisi daha evvelden, şeyhülislâmlığa layık görülmüşse de Sultan III. Selim bir inkılapçı olarak, bütün mülkî ve askerî kanunları yenileme kararında olduğundan, böyle bir nazik zamanda kuvvetli ve cerbezeli iş bitiren bir zatın bu makamda bulunması gerekiyordu. Şerif Efendi ise geçkin bir ihtiyar ve hasta idi. Aşırı derecede nazik olduğundan, büyük işleri padişahın arzusuna göre

yapamayacağı belli idi. Onun için, tayininden iki ay sonra azledilmiş ve yerine Rumeli Kazaskeri Hamidizâde Mustafa Efendi getirilmiştir. Bundan birkaç ay sonra da vefat etmiştir. Şerif Efendi üç dilde şiir, yazı yazar ve söylerdi.

Şeyhülislâm Hamidizâde Mustafa Efendi

Bu zat da zamanının bilginlerindendir. Saray hocası olmuştur. Bir taraftan ilim ve fen bilgileri ile kendini geliştirirken bir taraftan da Nakşibendî tarikatına intisap etmiş içini temizliyordu. Enderun'da ve Birun'da çok talebe yetiştirmiştir. Nefesinin kuvvetine inanılırdı. Yeni padişah, koyacağı yeni nizamlar için böyle bir zatı iş başına getirmeyi düşünmüştür. Bu sebeple onu önce Rumeli Kazaskerliği'ne sonra da şeyhülislâmlığa getirdi. Fakat zamanının gereklerine göre, tedbirli davranması gerekirken mükâfatlandırma ve cezalandırmada ifrata vardığından umulan hizmetleri göremedi.

Sadrazam Gazi Hasan Paşa

Hasan Paşa, Serdar-ı Ekrem iken, Mehadiye Meydan Muhare-besi'nde gösterdiği yararlıktan dolayı, sadarete getirilmişti. Ama askerlik başka, devlet işleri başka idi. Bu sebeple sadrazamlıkta büyük hatalar işledi. Bu büyük yükün altında ezilip kaldı. Bu yüzden kısa zamanda azli lazım geldi.

Gazi Hasan Paşa'nın sadrazam oluşu: Padişah, sadrazamlık için aday göstermelerini Şeyhülislâmdan ve Kaymakam Paşa'dan istedi. Fakat bu zatlar, aday göstermekten çekindiler. Bu yüzden iş istihareye bırakıldı. Şeyhülislâm rüyasında bir şey göremediğini ifade etti. Sultan III. Selim üç rüyasında üç defa Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı gördü. Bu da kıdemli, çalışkan bir vezirdi. İradesi kuvvetli idi. Pek çok şeyler görüp geçirmişti. Kafası genç, kendisi yaşlı idi. Sadarete layık görüldü. Mühr-i hümayun kendisine gönderildi. Yeni sadrazamın ilk icraatı Akkerman Kalesi'ni müdafaa edemeyen Tayfur Paşa'yı idam ettirmek ve Çevrezâde Ahmet Paşa'yı Anadolu Valisi yapmak oldu.

Gazi Hasan Paşa, Tekirdağ kasabasından Hacı Osman namında bir tüccarın kölesi idi. Çok afacan olduğu için, onu satmak istemiş fakat zevcesi evlat gibi sevdiği için mâni olmuştur. Çocuk 17 yaşına geldiğinde, şuna buna sataşmaya, memleket delikanlılarını dövmeye ve silah çekmeye başladığı. Her taraftan şikâyetler gelince, Osman Ağa, onu uzaklaştırmaya mecbur kaldı. Azad edilerek tüccar gemilerine verildi.

25 yaşına girdiğinde yeniçeri oldu, Belgrad seferine katıldı, kahramanlık gösterdi ve Tekirdağ'a döndü. Cezayir'e gitmek üzere bir gemi ile denize açıldı. Düşmanla karşılaştıklarında rampa yaptıkları esnada düşman gemisine atladı. Kılıcını çekip tek başına on beş tayfayı katledip geri kalanları kamaraya kilitledi. Tek başına gemide kumandasız, denizin ortasında dolaşırken Cezayirli korsanların eline düştü. Korsanlarla beraber Cezayir'e gitti. Cezayirlilerin arasına karışarak şöhret yapmaya başladı. Bir müddet sonra Cezayir beyleri ile arası açıldı İspanya'ya göçtü.

III. Sultan Mustafa devrinde İstanbul'a gelerek kaptan, zamanla kaptan-ı derya oldu. 1770-1771 yılında Limni adasının Ruslardan geri alınmasında gösterdiği yiğitlik üzerine Gazi unvanını kazandı. Nihayet serasker olarak İsmail'e gönderildi. Oradan da sadrazamlığa getirildi. İstanbul'da bahriye askeri için yaptırılmış ilk kışla olan Kalyoncular Kışlası'nı yaptıran odur. Birçok adalarda (Midilli, Sakız, Limni, Rodos, İstanköy vs.) su getirmiş, çeşmeler yaptırmış, ardından hamam ve cami, güzel hayır eserleri

bırakmıştır. Bir rivayete göre Sultan I. Abdülhamid'in talebi üzerine savaş başlamadan önce yardım olarak devlete 12 bin kese altın vermiştir.

Gazi Hasan Paşa, eşine az rastlanılacak adamlardandı. Vezirler içinde yerini tutacak adam yoktu. Vefat haberini duyan padişah III. Selim, yerine kimi sadrazam yapacağını şaşırmıştı. Bilahare mühür, Rusçuklu Hasan Paşa'ya verildi.

Osmanlı - Prusya İttifakı

İstanbul'da rahat içinde yaşamakta olan devlet erkânı, Kırım'ı geri almak sevdasında idi. O günlerde, Rusya'ya harp açmak ve Prusya ile ittifak yapmak konuları ele alınmıştı. Prusyalılar da birçok vaatlerde bulunarak Osmanlılarla bir ittifak imzalamak arzusunda idi. Ordu kumandanları ise ne pahasına olursa olsun barış yapmak fikrindeydi. Bu sırada, Avusturya'nın İstanbul'daki Fransız elçisi vasıtasıyla barış teklifi telkin ediliyordu. Barışa bir hazırlık olmak üzere Gazi Hasan Paşa Rusların fikrini yoklamaya memur edildi. İstanbul'daki erkân Prusyalılarla ittifak yapmaya taraftardı.

Ordu kadısı Şânîzâde, *"Din düşmanlarını dost edinmeyiniz."* âyetine dayanarak, ittifakı şeriata aykırı buluyordu. Devlet-i Aliye'de, Avrupa ahvaline vâkıf adamlar bulunmadığından çok defa, bütün Hristiyanlara aynı nazarla bakılıyor, bunlardan birisi ile öbürü aleyhine ittifaka gayret edilmiyordu.

Rusya ile Avusturya'nın ittifakına engel olmaya gayret edilmiyordu. Rusya ile Avusturya'nın ittifakına mukabil, Devlet-i Aliye'nin başka Avrupa devletleri ile ittifak yapması hatıra gelmiyordu. Oysa Avrupa'da mezhep ihtilafları bitmiş ve artık devletler kendi çıkarlarını aramaya başlamışlardı. Şânîzâde, "gâvurdur" diye Prusya ittifakına karşı çıkıyordu.

Rus İmparatoriçesi Katerina, bir harp vukuunda 30.000 süvari vermek üzere Polonyalılara ittifak teklif etmişti. Fakat Polonyalılar kendi

memleketine göz diken Ruslara güvenemiyorlardı. Prusyalılar bunu fırsat bilip, Devlet-i Aliye ile gizlice ittifak arıyor ve Polonyalıları kendi tarafına çekmek istiyordu. Nihayet, 1790 yılı Ocak ayının 30. günü Prusyalılarla beş maddelik ittifak muahedesi imzalanmıştır.

Prusya ile yapılan ittifakın metni

Madde. 1. Tuna nehrinin beri tarafına düşmanlar tecavüz edecek olursa, tutulması lazım gelen denge bozulmuş olacağından Prusya Devleti taahhüt eder ki işbu 1789-1790 yılı ilkbaharında bütün kuvvetiyle Nemçe ve Rusya üzerine saldıracaktır. Şöyle ki; Devlet-i Aliye düşmanlarıyla şanlı ve sağlam bir barış yapmadıkça ve İstanbul şehrinin güveni teminat altına alınmadıkça, Prusya harbi bırakmayacaktır. Buna karşı Devlet-i Aliye de taahhüt eder ki Lehistan'ın paylaşılmasında, Nemçelinin zaptettiği yerlerin Lehistan'a geri verilmesine çalışacaktır.

Madde 2. İki devlet arasında İstanbul'da 1756-1757'de yapılmış olan anlaşma, işbu yeni ittifakla yenilenmiş olacaktır. Prusya tüccar gemileri, Akdeniz'de serbestçe dolaşacak, bu gemilere Cezayir, Tunus ve Trablus ocakları tarafından bir zarar verilmeyecektir.

Madde 3. Devlet-i Aliye, galip gelip düşman eline geçen kaleleri, özellikle Kırım'ı zaptetmedikçe, barış yapılmayacaktır. Bu barış yapılıncaya kadar, Prusya muharebeden çekilmeyecektir. Prusya ve İsveç, Nemçe ve Rusya ile barış yapmadıkça, Devlet-i Aliye de barışa talip olmayacaktır. Barıştan sonra Prusya, İsveç ve Lehistan'dan birisi üzerine Rus veya Nemçeliler harp açarsa, Devlet-i Aliye derhal Prusya'ya yardıma koşacaktır.

Madde 4. Barış yapıldıktan sonra, Devlet-i Aliye elinde kalacak, memleketlerin muhafazası hususunda, Prusya kralı teminat verir. Bu teminata İngiltere, Hollanda, İsveç ve Lehistan'ın da iştirak etmesine çalışır. Osmanlı padişahı ile Prusya Kralı arasında, yapılan ittifak savunma ittifakı olup, Rusya ve Nemçe'den birisi müttefik devletlerden birisine harp açmak isterse, Devlet-i Aliye ile Prusya bütün kuvvetleriyle veya tespit edecekleri bir kuvvetle, birbirine yardım edeceklerdir.

Madde 5. İşbu antlaşmanın tasdikli metinleri en geç beş ayda İstanbul'da mübadele edilecektir.

Bazı Olaylar

Kazasker Mustafa Efendi: Bu zat süse ve gösterişe düşkün olduğundan, paraları dilediği gibi israf ediyor ve rüşvet kapılarını açıyordu. Ziyaret için gittiği evlere kalabalık maiyeti ile önüne büyük fenerler yaktırarak giderdi. Bu yüzden dedikodu ayyuka çıkıyordu. İstanbul'daki geniş yalısı yetmemiş gibi, sırf şöhret olsun diye, Ahmet Nazif Efendi'nin yalısına talip olmuş ve daha iradesi çıkmadan yalıya taşınmıştı.

Saz meclislerinden hoşlanırdı. Halk da kazaskeri taklit ederek sefahate başlamıştı. Nihayet bu işler padişahın kulağına gitti. Osmanlı askerinin düşman ile yaka yakaya savaşırken Müslüman olanların, zafer için Allah'a yalvararak dua etmeleri gerekirken, kazasker efendinin bu yakışıksız davranışları herkesin ağzına düşmüştü. Kendisine çeki düzen vermesi üzerine Kıbrıs'a sürgüne yollandı.

Mart ayında ikinci tufan denilecek kadar şiddetli yağmurlar yağmış, sel İstanbul'da nice evleri yıkmış ve nice ocakları söndürmüştü. Yağan bu yağmurun suyu bildiğimiz yağmur suyuna benzemeyip deniz suyu gibi acı olduğu söylenmiştir.

Temmuzun beşinci pazar gecesi saat beşte başlayarak 20 dakika ara ile beş defa ve sabahtan akşama kadar dört defa ve ertesi gece üç defa ve sabandan akşama kadar dört defa ve ertesi gece üç defa şiddetli zelzele oldu.

Sultan III. Selim yıldızlardan ahkâm çıkarmaya taraftar değildi. Tahta çıktığında, donanmanın denize açılması için ve müneccimler tarafından tespit edilen tarih için şöyle bir ferman çıkarmıştı. *"Her gün Allah'ın günüdür. Benim yıldızlara asla itikadım yoktur. Allah'a güvenerek donanma ne gün münasipse o gün açılsın."*

Yerleşmiş âdetleri değiştirmek gayet zor ve tehlikeli olduğundan; Sultan III. Selim, her ne kadar yenilik taraftarı da olsa, geleneklerin değiştirilip kaldırılmasından da imtina ederdi. Hatta bir gün, Kaymakam Paşa padişaha verdiği bir yazıda: *"Zindanlarda öldürülen Müslümanların denize atıldıklarını biliyorsunuz. Böyle yapmakla hayatlarında cezalarını gördükten sonra cesetlerini de cezalandırmış oluyoruz. Hâlbuki bunların*

akrabaları ölülerini almak, defnetmek istiyorlar. Onun için bunları akrabalarına verelim." demişti. Padişahın buna cevabı şöyle oldu:

"Bu usul eski bir usuldür ve beyhude konmamıştır. Eski kaideleri bozmak sakıncalıdır. Devletimizde merhamet artınca düzen bozuldu. Şu seferden firar edenleri bulup cezalandırsanız daha iyi olur diye düşünüyorum."

Memleketin Malî Durumu

Memlekette işler bozuk gittiğinden, devletin kuvveti artıncaya kadar, harp yapılmasın fikri hâkimdi. Fakat Sadrazam Yusuf Paşa ani olarak Moskof sefirini hapsedip harp açtı ve sancak-ı şerifi ortaya çıkardı. Oysa son harplerden beri gerek Anadolu, gerek Rumeli zulümler yüzünden viran olmuştu. Vezirler sık sık değiştiriliyor, bazen bir memuriyete bir senede dört ayrı vezir geliyor, vezirler yerlerine gitmeden, mutemetlerini yolluyorlardı. Kudretli vezir de yoktu. Mevcutlar yalancı bir ihtişama düşmüşlerdi. Varlarını yoklarını, süse döküyorlardı.

Bu yüzden sarraflar artık borç para vermez oldular. Orduda kâfi nakil aracı yoktu. Bostancıbaşı İstanbul'da ne kadar kira arabası varsa el koydu. Sadrazam harbi bir senede bitirebileceğine söz verdiği hâlde uzayıp gidiyordu. Kıtlık başlamıştı. Bunun üzerine padişah kimin elinde gümüş ve altın eşya varsa hazineye versin diye fetva çıkardı. Ulemadan tek bir kişi gümüş teslim etmedi. Harem-i hümayunda bulunan kıymetli eşya da darphaneye gönderildi. Bezzazistan basılarak, bütün altın ve gümüşe el kondu. III. Selim sadrazama yolladığı fermanda şöyle diyordu:

"Darphane'de 2.000 keseden fazla para yok. Harem-i hümayunumda 150 keseden fazla çıkmadı. Devlet hazinesinde de bir kese yok. Bunun çaresine bakmak için bu kadar danışmalar yapıldı. Ben Allah'ın nehyettiği maddeler hakkında fermanlar çıkardım. Düşmana harbi ben açmadım. Devleti bu gaileye ben sokmadım. Beytülmalde bu derece darlık varken ve düşmanlar

memleketimize saldırırken herkes nesi varsa beytülmale vermesi şeriatımızın icabıdır. Böyle iken ulema efendiler beytülmale kaç kuruş verdiler? Cümlemizin geçinmesi bu devlet sayesinde değil midir? Allah göstermesin, bu devlete birşey olursa hâlleri nice olur? Hiç düşünmezler mi?”

Deniz Savaşları

Bir süredir Akdeniz’de Rus bandırası ile dolaşan Yunan korsan gemileri herkese zulüm ediyor ve İstanbul’a gelecek zahirelere el koyuyordu. Bunun üzerine 1789-1790 yılında Beylerbeyi Köse Mustafa Paşa kumandasında irili ufaklı 18 gemi ile sefere çıkıldı. Seyit Ali Reis de Cezayir’den gelen gemileri ile Akdeniz’e gönderildi. Bu iki kuvvetin arasında kalan Yunan gemileri yok edildi ve tayfalarının çoğu öldürüldü. Ganimet malları gaziler arasında paylaşıldı. Mustafa Paşa’ya 1.000 murassa çelenk ve 5.000 kuruş ihsan edildi.

1789-1790 senesi baharında irili ufaklı yüz gemi ile donanma-yı hümayun Hüseyin Paşa’nın Kumandasında Karadeniz’e açıldı. Rus donanmasının Kireç limanında bulunduğu haber alındı. Hasan Paşa düşman donanmasının üstüne vardı. Yedi saat süren bir deniz savaşından sonra dört Rus firkateyni batırıldı. Rus donanması kaçmaya mecbur oldu.

Ziştovi’de Nemçe’yle Barış Yapılması

Devlet-i Aliye ile Prusya arasında ittifak antlaşması 1790 yılı Ocak ayının 30. günü İstanbul’da imzalanmıştı. Prusya Kralı Frederik, kendi düşmanlarını barışa zorlamak için sınırlara 150.000 asker yollamış ve kumandayı ele almıştı. Rusya ve Avusturya, Devlet-i Aliye ile barış yapmak istiyorlardı. Bu maksatla ordumuza elçiler göndermişlerdi. Devlet-i Aliye kesin bir ret cevabı vermek istemiyordu. Onun için murahhaslar tayinini geciktiriyordu. Fakat İstanbul’daki Prusya elçisi buna mâni oluyor ve Devlet-i Aliye’nin harbe devamını istiyordu.

Prusya, Osmanlı ordusunun büyük bir kısmını Nemçe üzerine sevkini istediği hâlde İsveçliler, Rusya üzerine yürünmesini tavsiye ediyorlardı. Bu sırada patlak veren Fransız İhtilali’nin Avusturya’ya sirayeti Nemçelileri korkutuyordu. Onun için barış yapmak istiyorlardı. Bütün Avrupa’ya zarar vermesi beklenen Fransız İhtilali Avrupa politikasını kökünden değiştirmiş ve bütün devletleri Fransa’ya karşı birleşmeye zorlamıştı. Onun için Prusya açıktan açığa Rusya’ya ve Nemçe’ye harp açmıyor, yalnız Nemçe’yi Devlet-i Aliye ile barış yapmaya zorluyordu.

Prusya Kralı sınırlara külliyetli asker sevk etmişti. Bu sırada Avusturya İmparatoru Jozef ölmüş, yerine Leopol geçmişti. Nemçe İmparatoru Leopol barış istemekteydi. Bu maksatla Rayhenbah şehrine delegeler göndermişti. Bu suretle Nemçe ile Prusya arasında 27 Temmuz 1790’da barış yapıldı. Bu barışta Devlet-i Aliye ile Nemçe arasında da barış yapılması şartı kondu. Avusturya’da yer yer isyanlar vardı. Fransız İhtilali Nemçe’nin politikasını değiştirmişti. Nemçe barış istiyordu. Devlet-i Aliye de barışa istekliydi. Fakat Prusya ittifakı yüzünden tek başına barış yapamıyordu. Nemçe generali Koburk Osmanlı Devleti’ni barışa zorlamak için Rusçuk üzerinden baskıya başlamıştı. Nihayet Ziştovi de Nemçe’yle aşağıdaki şartlarla barış yapıldı:

Madde 1. Bundan böyle, iki devlet ve tebaaları arasında karada ve denizde genel bir barış muhafaza edilecektir. İki taraf tebaası tarafından işlenen suçlar affedilecektir. Devlet-i Aliye’ye sığınmış olanlara ceza verilmeyecektir.

Madde 2. Harpten önce mevcut olan mevcut durum, bu barışın esası olarak iki devlet tarafından kabul edilecektir. Bundan önce, yapılmış olan barış antlaşmaları yürürlükte kalacaktır.

Madde 3. Devlet-i Aliye batı ocağı korsanları tarafından Nemçe gemilerine yapılan zararları, tazmin edecek ve tüccar gemilerinin selametle seyri seferi için tedbirler alacaktır.

Madde 4. Harp esnasında, Nemçe'nin eline düşen bütün arazi, kale ve şehirler Devlet-i Aliye'ye geri verilecektir.

Madde 5. Hotin Kalesi ve kazaları, muayyen bir müddet zarfında Devlet-i Aliye'ye geri verilecek ve Nemçe hiçbir suretle Rusya'ya yardım etmeyecektir.

Madde 6. Kalelerin boşaltılması tasdiknamelerin mübadelesinden 30 gün sonra tamamlanacaktır.

Madde 7. Harpte esir düşen Osmanlılar serbest bırakılacaktır. Bunlar, Rusçuk ve Vidin'de Devlet-i Aliye memurlarına teslim edilecektir. Buna karşılık Nemçeli esirler de iki ay zarfında geri verilecektir.

Madde 8. Devletlerden birisinin tebaası olmayı kabul etmiş olan kimselere normal tebaa muamelesi yapılacaktır. Yer değiştirmek isteyenlere zorluk çıkarılmayacaktır.

Madde 9. İki taraf tebaasının birbirinden alacakları kanunlara göre ödenecektir.

Madde 10. Sınır boylarında olan komutanlar, birbirleriyle iyi geçinecekler ve taarruzda bulunmayacaklardır.

Madde 11. Ticaret maksadıyla, hudutları geçenler himaye göreceklerdir.

Madde 12. Devlet-i Aliye topraklarında bulunan Hristiyan rahipler âyinlerini serbest icra edebilecekler, kiliselerini tamir edebilecekler, Kudüs'ü serbestçe ziyaret edebileceklerdir.

Madde 13. İki devlet birbirlerinin nezdinde ortaelçi göndereceklerdir.

Madde 14. Bu antlaşmanın birisi Türkçe, birisi de Fransızca olmak üzere, iki sureti imzalanacak ve elçiler vasıtasıyla mübadele edecektir.

Osmanlı Ordusunun Durumu

1790 yılı mayıs ayının 10. günü ordu Şumnu sahrasına çıkarıldı. Serdar-ı Ekrem, padişaha ordunun hareket planı hakkında bir yazı göndermişti. Padişah, ona verdiği cevapta şöyle diyordu:

“Bunlar güzel lakin hep olmuştu, olacaktı laflarından ibaret. Ortada müspet bir iş yok. Düşman durmuyor. Böyle gevşeklikle iş görülmez. Ben iş isterim. Nerdeyse yaz bitecek. Allah göstermesin, düşman bir zafer kazanacak olursa, bana kim cevap verecek. Ben sana tam yetki verdim. Her rey ve hareketin bence makbuldür.

Din ve devlet işlerinde gayret göstererek ikdam eyleyesin. Gevşeklik edenleri tedip edesin. İsmail, Niş, Vidin, ordularının halleri nicedir? Niçin tedbir etmezsiniz? Bir tarafı düşünüp öte tarafı unutmak olur mu? Böyle gevşek hareketinden bana hayret geliyor. Allah’ı seversen gayret edesin.”

Sultan III. Selim başka bir fermanında şöyle diyor:

“Bu şaşkınlık niceye dek böyle gidecek? Her işi bırakıp, düşmanlar nasıl isterlerse öyle yapsınlar mı diyeceksin? Biraz davranmalı değil mi? Sen orduya geldiğin zaman böyle değildin. Yanındakiler seni şaşırttılar mı? Allah’a şükür, asker yürümeye başladı. İşte aylıklarını da tamamen gönderdim. Varna’ya mühimmat ve zahire gitti. Arabaları beklemek ne demek? Orduda hayvan yok mu? Müttefik devletler beraber olmayınca barış yapılmayacaktır. Bir an önce cenk etmeye gayret edesin.”

Kumandan Ahmet Paşa sarayından çıkmıyordu. Azli lazım geliyordu. Fakat yerine gelecek kumandana hiç olmazsa 20 bin asker verilmesi lazımdı. Orduda para yoktu. Zahire de kıttı. Asker dağılıyordu. Sadrazam ısrarla İstanbul’dan para istiyordu. O sırada vezirler ve beylerbeyleri, eskileri gibi, zengin değillerdi.

Vezirlerin çokluğu dolayısıyla mansıplar mütesellimlere emanet edildiğinden vezirlerin eline pek az para geçiyordu. Vezirlerin asker üzerinde nüfuzları kalmamıştı. Velhasıl harp imkânları her bakımdan eksik

olduğu hâlde Prusya ile olan ittifak dolayısıyla tek başımıza barış yapamayacağımızdan padişah harbe devamı istiyordu.

III. Selim sadrazama bu fermanı yolluyordu:

“Benim vekil-i mutlakım ve Serdar-ı Ekremim padişaha düşen vazife vekil-i mutlak olanlara tam yetki verip yazdıklarını icra etmektir. Vekil-i mutlakların vazifesi her işi ehline vermektir. Sadakat gösterenleri tutmak, gevşekleri ve hainleri cezalandırmaktır.

Senden ümidim bu idi ki sen başka vezirler gibi olmayıp sefer işlerinde düşmanın hâlini, askerin durumunu iyi bildiğinden tedbirlerini tam alacaktın. Sen ise şimdiye kadar bir iş göremedin. Gönderdiğin yazılar acz ve yeisten ibaret. Her işi bırakıp, düşman ne isterse yapsın deyip seyirci mi kalalım. Bu nasıl şeydir. Yaz ortası oldu, hâlâ ne edeceğini bildirmiyorsun. Bu şaşkınlık ve gevşeklik sende midir? Yoksa ordu ricalinde midir? Bana bildiresin.

Askere bahane buluyorsan niye tedip etmiyorsun? Zahireleri asker ile niçin celbetmiyorsun? Bu gevşeklik ile yarın düşman taraf taraf saldırırsa seni ve o ricali benim elimden kim kurtarır?”

Osmanlı ordusu, Şumnu sahasında 69 gün kalarak Nemçe ve Rusya’dan hangisine saldırmak gerektiğini düşünmekle vakit geçirdi. Aslında Rusya’ya saldırmak gerekirdi. Fakat Yergöğü’de evvelce zafer elde edilmiş ve bol ganimet alınmış olduğundan, Nemçe’ye taarruz daha cazip geliyordu. Oysa bu gibi durumlarda tereddütlü hareket zararlıydı. Askerin meyline göre karar vermek doğru değildi. Rus ordusu daha kuvvetli idi. Önce onu yenmek lazımdı.

2004 yılı temmuzunun 16. cumartesi günü orduyu hümayun Şumnu sahrasından yola çıktı. Liva-yi Şerif Rusçuk’ta bırakıldı. Yergöğü istihkâmlarına asker yerleştirildi. Nemçe’nin büyük kuvvetleri, Bükreş’te Ziştovi ve Tutrakan’da bulunuyordu. Osmanlı Orudusu yeniçerilerin bozgun çıkaracaklarından korkuyordu. Padişah bu hususta yolladığı hatt-ı hümayununda şöyle diyordu:

“Yeniçeri Ocağı’nın eski nizamlarını ihya etmek cülûs-i hümayunumdan beri emelimdir. Bunların yevmiyeleri günden güne artmakta ve hazine bunu karşılayamamaktadır. Bununla beraber askerin çoğunun eline bir şey geçmiyor. Ocakların eski kanunlarına riayet olunmalıdır.”

Eski yeniçeriler siperlerde iken kazanları kaynar ve çorbaları çıkardı. Şimdi bu nizam bozulmuş, onlara hiç bakılmaz olmuştu. Aç kaldıklarından ordudan kaçıyorlardı.

Padişah III. Selim Rusya'ya taarruz edilmesini istiyor, Serdar-ı Ekrem türlü bahanelerle bunu geciktiriyordu. Bunun üzerine padişah şu fermanı yolladı:

"Benim vekil-i mutlakım, Nemçe barışını biran evvel yapıp, Rusya'ya saldırasın diye kesin emir verdim. Sen bir taraftan, Prusya elçisini bahane ediyorsun, bir taraftan da askere güvenemediğini yazıyorsun. Bu nasıl iştir. Yazdığını bir kere düşünmez misin? Ben burada gece gündüz demeyip bir gün rahatımı düşünmeyip ve kimseye rahat vermeyerek çalışıyor ve topladığım seçme askeri sana yolluyorum. Böyle din ve devlet gayreti olur mu? Yazık bu kadar gayretime!

Düşmanlar yaz-kış demeyip, işlerini görüyorlar. Allah'tan korkup, Peygamber'den utanmaz mısın? Bu kadar bin kese beytülmal parası harcandı. Bari bir iş görelim. Boşa gitmesin demez misin? Yarın Allah'a ne cevap vereceksin? Ben onu bunu bilmem. Her hâlde İbrail üzerine gitmelisin. Özür ve bahane dinlemem."

Serdar-ı Ekrem, askerin harpsiz canları sıkılarak bir isyan yapmalarından endişe ettiğinden küçük ölçüde bazı hareketlere girişti. Bazı devlet elçileri de Devlet-i Aliye'yi barışa teşvik ediyorlardı.

1790-1791 SENESİ OLAYLARI

Osmanlı Ordusunun Geri Çekilmesi

Rus Başkumandanı Potemkin, 1790 yılı ekiminin 17. gecesi Kili Kalesi'ne saldırdı. Kale önündeki siperlerde yatmakta olan Osmanlı askeri kaleye çekilirken, Rus askeri gece karanlığında birbirine düştü. Kaleden de top ateşi başlayınca hayli telefat verildi.

III. Selim Kırım'ı geri almak için Ruslarla harbe devam etmek istiyordu. Katerina her ne kadar barış istiyorsa da kibrinden bu arzusunu açığa vuramıyordu. Bu durumda, Serdar-ı Ekrem bir harp meclisi toplayarak, herkesin fikrini açıkça söylemesini istedi. Kimse ağzını açmaya cesaret edemediği hâlde Ordu Kadısı Keçecizâde Salih Efendi, kışın yaklaştığını askerin yurtlarına dönmek istediğini ve düşmana saldıracak kadar asker bulunmadığını ileri sürdü. Neticede bir hareket yapmaya kadir olmayan Osmanlı ordusu Kili Kalesi'ni ve Tuna ağzındaki kaleleri Ruslara terke mecbur oldu.

Bu bozgunda ehliyetsiz mansıp sahiplerinin rolü olmuştur. Eskiden bir yere bir vezir göndermek bir ordu göndermek kadar önemli ve ciddî sayılırdı. Şimdi ise ikişer, üçer ay hizmet görmüş türediler vezir yapıldığından maiyetlerine söz geçiremiyorlardı.

Serdar-ı Ekrem, Şumnu'dan kalkıp İsmail Kalesi'ne yardım etmek üzere Babadağı'na hareket etti. Gerçi Prusya kralı ile yapılmış ittifaka göre Ruslar Tuna'yı geçerse, "Avrupa devletler dengesi" bozulmuş sayılacağından, Prusyalıların Ruslara harp açması gerekiyordu. Fakat bu şüpheliydi. Onun için Rusları Tuna'ya donanma indirmekten alıkoymak için bir müddet mütareke ile oyalamaktan başka çare yoktu.

Ruslar bütün güçleri ile İsmail Kalesi'ne saldırmışlardı. Kale muhafızı Mehmet Paşa tabyalarda dolaşırken esir düştü. Başsız kalan asker, son neferine kadar harbe devam etti. Osmanlı ordusu 30 bin asker kaybetti. Ve böylece İsmail Kalesi düştü. Ruslar bu harpte 15 bin zayiat vermişlerdi.

Rusçuklu Hasan Paşa'nın Katli

Bu sıralarda Serdar-ı Ekrem, Rusçuklu Hasan Paşa aleyhine dedikodular ayyuka çıkmıştı. Onun azlini duyarak isyan ettiği söylentileri yayılmıştı. Serdar-ı Ekrem de III. Selim'e yazdığı mektupta padişahı gazaba getirecek şeyler yazıyordu. Artık onun sadece azli ile yetinilemezdi. İdamı gerekti. Bunu hazırlamak üzere, evvela Ağa Hasan, Yeniçeri Ağalığı'na getirildi. Serdar-ı ekremin Sofya'ya dönmesi emredildi. İkinci bir ferman ile Serasker'in idam edilerek kesik başının İstanbul'a gönderilmesi emredildi.

Serdar-ı Ekrem debdebe ve haşmetle Şumnu'ya girdi. Akşam yatağına yattığında, Sofya'ya gitmesine dair olan irade kendisine tebliğ edildi. Mühr-i hümayun elinden alındı. Ardından da kurşunla vurularak öldürüldü. Serdar-ı ekremin kardeşi Mehmet Ağa da sığındığı Koban Hanı tarafından idam edildi.

Hasan Paşa, âyândan Çelebi Ağa'nın oğludur. Servet sahibi bir adamdı. Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Muhsinzâdeye intisap etmiş, bazılarına para yedirerek vezaret rütbesini elde etmişti. Kendisinden hizmet umularak Yergöğü'nün geri alınması şartıyla serasker tayin edildi. Cezayirli Hasan Paşa'nın ölümünden sonra sadrazam oldu.

Hasan Paşa'nın sadareti hakkındaki ferman:

"Sen ki vezir-i azam ve vekil-i mutlakım Şerif Hasan Paşa'sın. Seni selamlarımla taltif ettikten sonra, malûmun ola ki selefin Cezayirli Hasan Paşa'nın eceliyle ölmesinden sonra, sadaret makamına, sadık, akıllı ve bilgili bir vezirin getirilmesi gerekmiştir. Sen ise büyük vezirlerim arasında bu niteliklere tam sahip olmuş birisi olduğundan, sana mühr-i hümayunumu verdim.

Bağımsız olarak çalışmanı bildirmek için, sana kürk ve kendi kılıçlarımdan bir murassa kılıç ve hil'at gönderiyorum. İrili ufaklı, yurt işlerine ve harp hazırlıklarına, sınır boylarının takviyesine, zahire ve levazım tedarikine önem veresin.

Devletimizle müttefik olan İsveç ve Prusya, bizim düşmanlarımıza karşı harp etmekte olduğu gibi, Lehistan da bizim zaferimizi beklemektedir. Eflak ve Boğdan'da düşmanı kovarak, sınır boylarını takviye edesin. Dinimizin sahibi büyüktür. Göreyim seni. Benim duam, seninle beraberdir. Seni, sana itaat eden ve dine hürmet gösterenleri Allah'a emanet ederim."

Rusçuklu Hasan Paşa'nın bazı hizmetlerine rağmen, azliyle yetinilmeyerek, idam edilmesi, *Vasıf Tarihi*'ne göre, ordu idaresindeki kararsızlığı ve kendisinin padişaha saygısızlık göstermesinin neticesidir. Kendisi başlangıçta zeki, dirayetli birisi ise de içkiye düşkün olması ve sadarette halkın mallarına el atması felaketine yol açmıştır. Aziz Mahmut Hüdaî Efendi'ye intisap ederek, Üsküdar'daki tekkeye bıraktığı irattan gayrı bir parası çıkmamıştır.

Yusuf Paşa'nın Sadrazam Olması

Hasan Paşa'nın idamından sonra padişah, Bosna Valisi eski sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı seçti. Bu husustaki ferman şöyledir:

"Sen ki Yusuf Paşa'sın, eski sadrazamlığında, benim arzuma göre hareket etseydin, seni azletmezdim, ama sen böyle yapmadın. Değil vezirlere, bayağı adamlara bile yakışmayan zulümlere giriştin. Garez beslediğin adamlara zulmettin. Artık böyle huylarından vazgeçmişsin diye seni yine sadrazam tayin ettim. Allah etmesin. Eski kötülüklerine yine cesaret ettiğini duyarsam, bu defa azlinle yetinmem. Kazaya uğrarsın. Sen doğru ol. Fukaraya şefkat göster. Rüşvet alma. Kimseye garez besleme, Allah'ın ve benim rızama göre davran, harp hazırlığı olarak zahire ve levazımı vaktinde topla."

Yusuf Paşa sadrazam olur olmaz, Ordu kadısı Keçecizâde Salih Efendi'yi Konya'ya sürdü. Salih Efendi İstanbul'da hububat nazırı iken, etrafı ile ihtilafa düşmüş bir hayli düşman kazanmıştı. Bir kazaya uğramamak için ordu kadılığıyla İstanbul'dan ayrılmıştı. Şahsiyeti kuvvetli olduğundan orduda işleri eline geçirmişti. Eski sadrazamın yıldızı sönünce onun da talihi kararmıştı.

Kaymakam Paşa sadaret makamına Salih Efendi'nin rütbesinin indirilerek sürülmesini yazmamışsa da Sultan Selim'in bir suali üzerine Şeyhülislâm Hamidizâde "rütbe tenzili âdete uygun değildir" cevabını vermiştir. Hâlbuki

Hamidizâde nice bilginleri bir işaretle sürgüne göndermişti. Padişah, onun bu cevabından müteessir olmuş; Salih Efendi'nin İstanbul kadısı iken aldığı rüşvetleri, Hasköy'de havra binasının yapılmasına izin verdiğini, arpalıkları sattığını bildiği için, yalnız sürgün ile yetinilmesini caiz görmüyordu.

Bunun üzerine Kaymakam Paşa Salih Efendi'nin, kadı iken, buğdayın kilesini 20 paraya alıp 3,5 kuruşa dağıttığı cihetle idamı lazım, fakat şeyhülislâm efendiye taallûku dolayısıyla bir defada tedibi kabil olmadığından, şimdilik, sürgüne gönderilmesini istemişti. Bu hâl Sultan Selim'in öfkesini artırmış ve Hamidizâde ye olan teveccühünün kırılmasına sebep olmuştur.

Hamidizâde'nin Azli ve Tevfik Efendi'nin Şeyhülislâm Oluşu

Şeyhülislâm Hamidîzâde Mustafa Efendi devrinin seçkin âlimi olduğundan, şeyhülislâm olunca din ve devlete çok hizmet edeceği umulmuştu. Gerçekten de ehliyetlileri iş başına getirmiş, sefihlere sert davranmak suretiyle ilim kariyerinin ıslahına gayret etmiştir. İlim kariyeri vaktiyle gerçek ilim adamlarına ve faziletli kişilere ait iken zamanla nizamları bozulmuş, birçok cahiller karışmış ve bu meslek içinde gerçekten bilgin denecek adamlar azalmıştır.

III. Selim bu durumun ıslahını çok arzu ediyordu. Fakat o makamının bağımsızlığını sağlamak için ünlü kişilerin sürgüne gönderilmesine göz yumdu. Şeyhülislâm bu meyanda selefi Dürrîzâde Ârif Efendi'yi Kütahya'ya, müftüzâde Ahmet Efendi'yi Ankara'ya, Kâmil Efendi'yi Keşan'a sürmek üzere padişahtan izin istedi. Padişah, böyle üç eski şeyhülislâmın birden bire sürülmesini uygun bulmadıysa da yeni şeyhülislâmın işine karışmamak için teklife muvafakat etti. Çok geçmeden şeyhülislâm selefi İbrahim Bey'i eski hekimbaşı Hayrullah Efendi ve bazı

kadıları sürmek üzere padişahtan izin istedi. III. Selim, Kaymakam Paşa'ya yazdığı fermanda şöyle diyordu:

"Şeyhülislâmlıktan mazul birkaç kişi sürgüne gönderildi. Ne faydası görüldü. Kabahatleri nedir, bilinmedi. Bunlar benim bir şeyim değil. Ama hareketler çoğalırsa hem kendisi dile gelir hem ben. Fesada sebep olur. Arpalıkları ellerinden alındı, bu yeter."

Hamidîzâde büyük bir bilgin olmakla beraber devlet idaresinden habersizdi. İlmiye yolunun ıslahına çalışırken ifratlara düşüyordu. Kırıldığı adamlardan öç almaya düşkündü. Bu halleri gören III. Selim, onun azli lazım olduğuna kanaat getirerek 1791 yılı mart ayının 13. günü azletti ve İncirli köyünde oturmaya memur etti.

Hamidizâde'nin yerine Reisülulema Tevfik Efendi getirildi. Gerçi onunda mizacı padişahın arzusuna uygun değilse de bir münasibi bulununcaya kadar kısa bir zaman için şeyhülislâmlığa getirilmesi uygun görüldü. Tevfik Efendi, yakınlarının gayreti belası ile bu makama pek haristi. "Bir gün için olsun, şeyhülislâm olmadan Allah canımı almasın." diye dua ederdi. Yeni vazifesinde 13 gün kalabildi. 1791 yılı martın 27. günü öldü. Hayli bilgisi olan, şair bir zattı.

Şeyhülislâm iken bir tek rüus vermiştir. O da "Bahar-ı Şirazî" isimli birisine verilmiştir. Bu Bahar Efendi çeşitli ilimlerde mahir, hele riyazî ilimlerinde meşhur idi. Bir de kimyagerlik merakına düşmüş olduğundan ömrünü ilaç kaynatmakla geçirdi. Aslen İranlı idi. Şiîlik lekesinden sıyrılmak için kendisini Buharalı olarak tanıtırdı. Müderris oldu fakat yine Şiîlik belasından yakasını sıyıramamış, "İlmiye tarikatına Kızılbaş karıştı." diye dedikodulara konu olmuştur. Bu asırda ilmiye listesinde bir de "Kara Abdullah" adlı çingene olduğundan şair Sürûrî Efendi:

Çünkü var bunda o çingene Kara Abdullah
Hey efendi, ne olur bir de Kızılbaş olsun

mısralarını yazmıştır.

1791-1792 SENESİ OLAYLARI

Ordudaki Olaylar, Sipahilerin İsyanı

Sadrazam Yusuf Paşa, bahar yaklaşınca harp hazırlıklarına başladı. Berlin'e gönderilen elçi Ahmet Azmi Efendi'den gelen raporda, Rusya'ya yüz elli bin kişilik bir ordu sevk etmemiz lüzumuna işaret ediliyordu. Devlet-i Aliye bu maksatla 200 bin asker hazır tutuyorsa da malî darlık vardı ve asker iyi beslenemiyordu. Para tedarikli için padişaha başvuruluyordu.

Prusya Kralının Rusya'ya harp açıp açmayacağı belli değildi. İsveç ile ittifakın yenilenmesi için Prusyalılar aracılık yaptı. Yapılan antlaşmaya göre İsveç, Devlet-i Aliye ile ittifakı yenileyecek, hiçbir sebeple tek başına barış yapmayacak, buna mukabil İsveç'e on sekiz bin kese akçe verilecek, bunun iki bin kesesi ittifakın yenilenmesinde kullanılacaktı. Bu sırada Lehistan'ın da bu ittifaka girmesi için gayret sarf edildiyse de başarılamadı.

Bu sırada patlak vermiş olan Fransız İhtilali bütün Avrupa devletlerinin Fransa aleyhine birleşmelerini gerektiriyordu. Rusya'nın da bu ittifaka girmesi isteniyordu. Bunlara vâkıf olmayan Sultan Selim, Rusya'ya harp açmakta ısrarlı idi. Hiç değilse küçük bir zafer kazanılarak itibar bulma sevdasındaydı. Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa, nizamı bozulmuş olan askerden teminat almak lüzumu duydu. Bu maksatla Vasıf Efendi'nin yazdığı şu bildiri askere okundu:

"Devlet-i Aliye'nin kadim düşmanı olan Rusya uzun zamandan beri memleketimize göz dikip 1768-1769 *yılına kadar kâh galip kâh mağlûp olarak maksadına ulaşamamıştır. Bu tarihten sonra askerimizin nizamı bozulmuş. Rusya hile ve desise ile Kırım'ı istila etmiş, akıl noksanlığı belli olan Tatar taifesini parçalayarak perişan etmiş ve bir kısmını kendi memleketine sürerek, kendi tebaası hâline getirmiştir. Kırım'dan aldığı senede yedi bin kese akçe varidat ile kanaat etmeyerek, Akdeniz ve*

Karadeniz ticaretini ele geçirmiş, Devlet-i Aliye'nin menfaatlerini daraltmıştır.

Moskof memleketi ziraata elverişli olmayıp yiyeceklerini Lehistan'dan getirmekte iken şimdi Kırım'dan hâsıl olan hububatla geçinir olmuştur. Hatta bu mahsullerin bir kısmını Devlet-i Aliye'ye satıp devletimizi zayıf düşürmüştür. Böyle menfaatler elde eden bir millet her an memleketini genişletmeye uğraşacaktır.

Bu sebeple düşmanı yurdumuzun hariminden kovamazsak hâlimizin nereye varacağını herkes bilir. Rusya ele geçirdiği Özi ve İsmail kalelerinin halkına öyle zulmetmiştir ki anlatılması keder verir. Cenab-ı Hak bizi Müslüman yaratmış olduğundan cihat ve gazanın bizi iki dünyada saadete kavuşturacağını bildirmiştir. Kılıcımız keskin ve atımız yürük iken, bir alay kılıcı kesmez ve atı yürümez rezilden kaçıyoruz.

Kaç bin şehit verdik. Düşman patırtı ve gürültü ile işini yürütüyor. Aramızda anlaşamamazlık, çekememezlik ve Allah'ın emirlerine riayet etmemezlik olduğundan Cenab-ı Hak isyanımızın cezası olarak Moskof taifesini üzerimize musallat etti. Hristiyanlar bugün devletimize canlı cenaze diyorlar. Gayret ne güne duruyor. İslâm hamiyetini gösterecek zaman değil midir? Şu memleket ne kadar kan dökerek fetholunmuştur. Bu illeri şirkten temizleyenler bizim gibi insanoğlu idiler. Biz ise yeni memleketler almak şöyle dursun elimizdekini koruyamıyoruz. Askerimiz dur denen yerde durmaz, bir Habeşli kul bile olsa başbuğa itaat etmez. Bu yüzden felaketlere uğradık.

Allah'a yemin ederim, kalp temizliği ile günahlarımıza tövbe etsek ve harpte düşmanın ateşine bir-iki saat dayansak düşman bozulur. Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de cihadı bize farz kıldı. Ve dayanırsak düşmanı yeneceğimizi müjdeledi. Harbe tutuştuğumuzda askerimizin bir miktarı cenk ederken, birçoğu uzaktan seyirci kalmakta birçok asker kaçmaktadır. Hak Teâlâ böyle musibetleri bir daha göstermesin.

Allah aşkına birleşerek şu düşmana saldıralım. Bu defa sözümüzde durmazsak şevketli padişahımıza cevap veremeyiz. Ve cümlemize düşmanlık gelir. Kırım Hanı Hazretleri siz Devlet-i Aliye'nin sadıklarındansınız, ruhunuzda bulunan şecaat cevherini gösterecek misiniz? Siz vezirler, bize yar olacak mısınız? Siz Anadolu ve Rumeli ağaları, maiyetinizdeki askeri, yemin altına alacak mısınız? Bu yeminleri tutarsak, düşmanı yeneceğimiz

muhakkaktır. Bu sözleşmeye girmeyenler geri kalsınlar. Çünkü bu sözleşme yiğitlere mahsustur. Kendine güveni olmayan ve dünyaya aldananlar çıkıp gitsinler.”

Süvari ocakları, Devlet-i Aliye’nin ulûfeli askerlerinden olup, eskiden güzel hizmetleri görülmüştür. Zamanla nizamları bozulmuş, defter kayıtlarında on iki bin olarak gösterilmişse de şimdiki mevcudu iki bini bulmakta güçlük çekmekte. Sefere giderken ayıplarının meydana çıkacağını hissettiklerinden *“Bu harp kanuna aykırıdır.”* diye gitmekten caymışlar, zorla Babadağı’na gönderilmişlerdi. Artık bunların devlet hizmetine yaramayacakları anlaşılmıştı. Sefere çıkınca yoklama yapmak isteyen subaylarından bir ikisini idam ettikleri gibi, başlarına da 10 bin adam toplamışlardı. Devlet, bundan çekindiği için orduya gelen adamlarına nasihat etmekle yetinmiştir.

Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa, Silistre sahrasında bir meclis topladı. Bu toplantıda, nihayet, bu isyanı teşvik edenlerden silahtar kâtibi Kadir Efendi ve ikinci kâtip Ali Efendi idam edildiler. Süvari ocakları eskiden en seçme askerdi. Kanuna göre çağrıldıkları yere tam sayıda gitmeleri gerekirken, her birisi bir yere yerleşmiş, ulûfelerini şuna buna satmışlardı. Bu suretle devletin bunca parası israf ediliyordu.

Bu sırada Yeniçeri Ağası tayin olunan Süleyman Ağa, askerini intizama getirecek yerde, halkın mallarını ele geçirmeye kalkışmıştı. O vaktin âdetine göre rüşvet, alışılmış birşey olduğundan memuriyete tayin olanlar verdikleri rüşveti çıkarmak için daima zulme başvururlardı. Yani onları bu yola itenler büyüklerdi. Kanunlar, gereği gibi uygulansa, herkes yolu ile ilerlese, kimse ne rüşvet verir ne de rüşvet kabul edecek adam bulunabilir.

Hudut boyları da bozulmuştu. Buraların muhafazası için tahsis edilen paraların 4/5’ü İstanbul’da çar çur ediliyor ve 1/5’i hudutlarda “Ocaklı” adını taşıyan belli kişilere dağıtılıyordu. Bunlar, “hudut bekçisiyiz” diye fukaraya musallat olurlar, evlatlarını esir gibi kullanırlar, halkın malını ele geçirirlerdi. Bu yüzden kaleleri muhafaza edecekleri yerde, mallarını kurtarmak için düşmana teslim ederlerdi.

Bu meyanda, Belgradlı Deli Ahmet Paşa külliyetli mal toplamış ve bu mallan kaçırabilmek için Belgrad gibi muhkem bir kaleyi 10 gün içinde düşmana teslim etmiştir. Lakin yanındaki kalabalıktan korkulduğu için

cezası verilmemiştir. Nihayet bu adam bin bir güçlükle kıstırılıp idam edilmiş ve kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir.

Ratip Efendi'nin Viyana'ya Elçi Gönderilmesi

Ordu Silistre'de iken Ebubekir Ratip Efendi Viyana'ya elçi tayin olunmuştu. Name-i hümayun ile hediyelerin sefirlere İstanbul'da verilmesi mutat ise de bunlar kendisine Ordu'da teslim edilmiştir. Hediyeler 225 bin kuruşluk olup murassa sorguç ve binek takımı olup, Fransa'ya gönderilmesi mutat olan hediyelere eşti. Yalnız bu arada, Nemçe'nin İstanbul'a tayin ettiği ortaelçi Herbert, hediyesiz gelmiş olduğundan, karşılık olarak Ratip Efendi'ye teslim edilen hediyeler de geri alınmıştı.

Yaş Görüşmeleri ve Yapılan Antlaşma

Ruslarla yapılan savaşların neticesi Rusların, kısmî zaferi ile sonuçlandığından Prusyalıların aracılığı ile Yaş şehrinde toplanan ve 15 gün devam eden meclisten sonra barış yapılabildi. Bu muahedenin metni:

Madde 1. İki devlet arasında, düşmanlığa son verilmiştir. Bütün düşmanlıklar unutulacak, karada ve denizde ebedî olarak barış ve dostluk hüküm sürecektir.

Madde 2. 1774. 1779 yıllarında, imzalanmış ticaret antlaşması ile 1783'de imzalanan siyasî anlaşma hükümleri yürürlükte kalacaktır.

Madde 3. Kura nehri, iki taraf arasında sınır olacaktır. Bu nehrin solunda bulunan topraklar, Devlet-i Aliye'ye bırakılacaktır.

Madde 4. Diğer sınırlar harpten önceki şeklinde kalacaktır. Rusya, bu sınırlardan işgal ettikleri yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verecektir. Bu meyanda, Bucak, Bender, Akkerman, Kili, İsmail, Kale ve kasabaları Devlet-i Aliye'ye verilecektir. Bu kalelerde Devlet-i Aliye eski antlaşmalarda taahhüt ettiği hususları yerine getirecektir.

Madde 5. Sınır boylarında taarruzların önlenmesini, Devlet-i Aliye taahhüt eder.

Madde 6. Rus tebaasına ve onların mallarına tecavüz vuku bulmamasını Devlet-i Aliye taahhüt eder ve verilen zararları tazmin eder.

Madde 7. İki taraf tüccarı birbirlerinin memleketlerine rahat seyahat edebileceklerdir.

Madde 8. Esirler, bulundukları memleketin dinini kabul edenler hariç, geri verilecektir.

Madde 9. Barışın yapıldığı başkumandanlar tarafından bütün kumandanlara derhal bildirilecektir.

Madde 10. İki devlet birbirlerine büyükelçi göndereceklerdir.

Madde 11. Devlet-i Aliye sularında bulunan Rus gemileri oradan çekileceklerdir. Topraklarda bulunan askerler de belli bir müddet içinde geri çekileceklerdir.

Madde 12. Bu antlaşmanın metinleri iki hafta içinde Yaş kasabasında mübadele edilecektir.

Madde 13. İşbu antlaşma Hükümdarların imzalarını taşıyacaktır.

O vaktin âdetine göre görüşmeyi yapan delegelere hediyeler verilirdi. Ruslar, Osmanlı başmurahhasına beş kıratlık bir elmas yüzük, bir tulum samur, bir tulum porsuk, bir tulum kakum, ikinci murahhassa 5 kıratlık elmas yüzük, bir saat, bir tulum samur, 3. murahhassa bir saat, bir samur kürk, kâtip efendilere hurda elmasla işlenmiş birer yüzük verilmişti. Osmanlı Hükûmeti Rus baş murahhasına bir pırlanta yüzük, bir saat, mineli altın kutu; diğer murahhaslara pırlanta yüzük, tercüman ve kâtiplere dağıtılmak üzere 30 bin kuruş vermişti.

İstanbul Olayları

Uzun süren savaşlar, taşrada eşkıyanın saldırıları, İstanbul'da hayatın pahalılaşmasına yol açmıştı. Kıtlık yüzünden yiyecek bulunamaz olmuştur. Öyle ki herkes zahiresini İstanbul'a götürüp dilediğine satsın diye emirler çıkarıldı. İstanbul halkı harbin sıkıntılarından pay alıyordu. Harp gaileleri içinde, İstanbul'un asayişine de ihtimam edilemediğinden müzevirler, dolandırıcılar kaçakçılar ortaya çıkmış, halka zarar vermeye başlamışlardı.

Bu meyanda Tahtakale civarında oturan “Hacı Mehmet” adında kalleş bir şahıs, maiyetine bir kalabalık toplayıp sırtına kıymetli elbiseler giyerek zikirlere başlamış, birtakım fakir ve garipleri etrafına toplamış, sahte altınlar dağıtarak saf adamları kandırmaya başlamıştı. Böyle sahtekârları yola getirmek, hükûmetin vazifesi iken bu adam herkesi aldatmıştı. Bu adam, muteber iki Ermeni sarrafa kimyagerlik sanatında mahir olduğunu yutturmuş ve her ikisini iflas ettirmişti.

Eskiden suyunun azlığı dolayısıyla halk İstanbul'a yerleşmeye rağbet etmezdi. Sultan Süleyman, 40 çeşme suyunu getirdikten sonra halkın İstanbul'a göç edeceğini görüp, fazla nüfus beslemenin devlete büyük bir yük olacağını düşünmüş ve suyu getirdiğine pişman olmuştu.

O zamandan beri İstanbul'a birçok kimseler gelip yerleşmişti. Taşralarda asayiş bozuk olduğundan, İstanbul'a gelmek cazip oluyordu. Bu halk, çiftini çubuğunu bırakıp İstanbul'a akın ediyordu. Taşralar böylece boşalıyor ve harap oluyor, İstanbul'un çoğalan nüfusunu beslemek için devlet adamları zahire tedarikinden başka birşey düşünemiyorlardı.

Bu nüfus kalabalığı nice fesatların vukuuna yangınların ve hırsızlığın artmasına sebep olduğundan, üç senede bir sokaklar, dükkânlar, evler taranarak bu müddet içinde İstanbul'a gelen şahıslar memleketlerine gönderilirdi. Aileleri ile beraber İstanbul'a gelenleri geri çevirmek için zabitlere şiddetli emirler verilirdi. Fakat bir müddetten beri bu usul bırakılmış, İstanbul'un asayişi bozulmuş olduğunda tarama usulünü yeniden uygulamak için emirler verildi. Yapılan taramalarda kefil gösteremeyen hamal, kayıkçı ve talebe memleketlerine gönderildi.

Prusya Kralı nezdine elçi gönderilmiş olan Ahmet Azmi Efendi, mart ayının 31. günü İstanbul'a gelerek gördüğü yerleri ve acayip olayları anlatan aşağıdaki safaretnameyi yazarak, Sultan Selim'e sunmuştur.

Azmi Efendi'nin Prusya Sefaretnamesi

Osmanlı Devleti ile Prusya arasında imzalanmış ittifakın perçinlenmesi için Prusya'ya bir elçi gönderilmesi gerekmiş, bu göreve bu âciz seçilmiş olduğundan, name-i hümayun ile 1791 yılı kasım ayının birinci salı günü İstanbul'dan yola çıktım. Dördüncü günü Edirne'ye vardım. Bir gün kalıp ertesi gün yola çıkarak ve konaklar aşarak ayın 27. günü Vidin'e dört saat mesafede Akçar kasabasına vardım.

Ertesi günü Vidin'e ulaşacağımızı Vidin muhafızı Ali Paşa'ya bildirdim. Şehre yaklaştığımızda Paşa'nın 50 kadar Enderun Ağası ve Hazinedarı ile Kumandan Mehmet Paşa'nın Divan Kâtibi, bizi karşılayıp kale içinde hazırlattıkları konağa götürdüler. Ertesi günü İstanbul'daki Prusya elçisi tarafından maiyetimize verilen bir Prusyalı ile tercümanımız karşı kalafata gönderilip Avusturya'dan geçerek Prusya'ya gitmek istediğimizi bildirdik.

Nemçeliler maiyetimize on nefer adamlarını verip kalafattaki Macar kaptanına emir yollamışlar. Kaptan gerekli arabaları ve beygirleri hazırlatmış, bunun üzerine, önden ağırlıklarımızı geçirip birkaç saat sonra kendimiz Vidin muhafızlarına mahsus kayık ile karşıya geçtik.

Kalafat'tan Karayova'ya kadar köylerin çoğu harap ve terk edilmiş olduğundan, ikinci uğrağımız olan Cevri köyüne on saatte varmayı kararlaştırmış iken, arabaya civar köylerden getirdikleri sıska ve aç beygirleri koştuklarından, akşama kadar konak yerimize varamadık. O gün fazlaca kar yağıp öğleden sonra da şiddetli bir rüzgâr çıktığından bir an önce menzilimize ulaşmak için maiyetimizdeki atlılardan birini yollayarak beş-on dinç beygir istedik.

Cevri köyü muhafızı, dokuz arabacı ve on sekiz beygir yolladı. Gece saat 3'te konak yerimize vardık. Bu köyden Karayova 10 saatlik mesafe idi, lakin yollar çok çamurlu olduğundan bir günde ulaşamayacağımız anlaşıldı. Oraya beş saat mesafede harap bir köyde geceyi geçirerek ertesi akşam varabildik. Hazırlanan konağa indik.

Prusya'ya gitmek için mutlaka Nemçe topraklarından geçmemiz gerektiğini Viyana'daki Prusya elçisi düşünmüş, İmparator'dan ruhsatname istemiş. İmparator, yolda bize yetecek kadar akçe, araba ve beygir verilip bizim selametle Prusya hududuna iletilmemiz hususunu ilgililere emretmiş. Prusya elçisi bu emrin bir suretini kurye ile bize iletti.

Karayova'ya vardığımızda Nemçeli bir binbaşı gelip "hoş geldiniz" dedikten sonra: "Nemçe topraklarından geçmek için İstanbul'dan bir belgeniz var mı?" diye sordu. Biz İstanbul'dan belgemiz olmadığını lakin İmparatorun ruhsatnamesinin bir suretinin olduğunu söyledik. Binbaşı bu belgeyi alıp generale götürdü. Bu arada, kralın emri generale de gelmiş. General Karayova'da beş-on gün karantinada beklememiz gerektiğini bildirdi. Beş gün geçmeden generalin bir adamı gelerek İstanbul'da salgın hastalık olmadığını ve karantina beklememiz gerekmediğini bildirdi.

Eflak sınırı İrşova'da son bulduğundan oraya bizi götürecek araba bulmak ve yollarda bulamayacağımız erzakı tedarik etmek için Karayova'da bir gün daha kalıp, ertesi gün maiyetimize verilen bir kaptanla yola çıktık. Ada kalesine yaklaştığımızda muhafız general tarafından bir Binbaşı gelip hatırımızı sorduktan sonra menzil beygirlerinin İrşova'da bulunduğunu ve bizi Tamşuvar'a iletmek için bir kaptan tayin edildiğini bildirdi.

İrşova'da bir gece geçirdikten sonra kaptanın rehberliğinde beş günde Tamşuvar Kalesi'ne vardık. Buranın muhafızı İspanyol olduğundan gurbete çıkanlara yardımı seven bir adamdı. Bize konağına davet edip misafir severlik göstererek gönlümüzü aldı.

General ile görüşüp günde sekiz saat yol alarak gece konaklayacak bir yer bulunabileceği ve sekiz saatten fazla gidilirse zahmet çekileceğini öğrendik. Böylece günde sekiz saat yol alarak 10 günde Budin'e varmayı kararlaştırdık. Tamşuvar'dan çıkışımızın üçüncü günü Konice'ye dördüncü günü Tise Nehri'ne ulaştık. Bu nehri kayıkla geçip Sekedin Kalesi'ne vardık. Bu kale tuğladan yapılmış, cephanesi olmayan, terk edilmiş bir kale

olduğundan içinde muhafız olarak bir binbaşı ile 2.000 kadar işe yaramaz neferi vardı.

Eski Nemçe İmparatoru Jozef, Macarların hürriyetlerini kaldırmış ve alışmadıkları mükellefiyetler yüklemiş olduğundan yeni Kral Leopol, halkın kırılmış gönlünü almaya gayret ediyordu. Sekedin'e vardığımız gün halk yeni imparatordan gördükleri iyiliğe teşekkür için şehrin içinde ve dışında tüfek şenliği yapıyor, davul ve zurnalarla ahenk ediyordu.

Macarların Devlet-i Aliye'ye meyilleri ve sevgileri çok olduğundan bize ikram için büyük bir ziyafet tertip ettiler. Biz bazı mazeretler ileri sürerek gitmemek istediysek de fayda vermedi. Şehrin bütün ileri gelenleri paytonları ile konağımıza gelip: "Biz, Devlet-i Aliye'ye gönülden bağlı dostlarız. Son Nemçe harbinde Devlet-i Aliye'ye karşı hareketimiz bir zorlamadan ileri gelmiştir. Yoksa biz Devlet-i Aliye'nin ayrılmaz dostlarıyız." diyerek davette ısrar ettiler. Biz de çaresiz daveti kabul edip, kendi mutfağımızdan birkaç türlü yemek hazırlatıp ziyafethanelerine vardık. Birkaç saat eğlendikten sonra konağımıza döndük.

Ertesi sabah yola çıktık. Sabahın erken saatinde Sekedinliler araba ve beygirleri hazırladıkları gibi bütün şehrin ileri gelenleri yanımıza gelip davetlerini kabul ettiğimizden ötürü sevinçlerini bildirdiler. Şehir dışına kadar bizi uğurladılar.

Sekedin'in beygirleri dinç ve kuvvetli olduğundan bir günde dört konaklık yol alarak Gecekmek kasabasına vardık. Buranın halkı da Macar olduğundan Sekedinliler gibi bizi dostça karşılayıp konağımıza götürdüler. Sohbet esnasında eski harplerde Osmanlı ordusu buralara gelince kasaba halkının hemen Devlet-i Aliye'ye itaat ettiğini anlattılar. Hatta hemşehrileri Başbuğ Süleyman Paşa'nın burasını korumak için Kırım Hanı Saadet Giray'a bir mektup verdiğini anlattılar ve bir kırmızı atlas kese içinde sakladıkları bu mektubu bize gösterdiler. Bu kasabada da bir gün kaldıktan ve üç gün daha yol aldıktan sonra Budin şehrine vardık.

Budin, Tuna'nın sağında ve solunda Peşte ve Ofen adlı iki şehirden mürekkep, Boğaziçi yalıları gibi Tuna kıyılarına yerleşmiş büyük bir şehir olup kaplıcaları meşhurdur. Buraya vardığımızda Macar Hükümdarı ve Nemçe Mareşali Prens Bodurk tarafından bir Yarbay gelip: "Mareşal dostunuz selam yolladı ve bizi hizmetinize memur etti. Budin'de görüşmek için bir gün kalmanızı rica ediyor." dedi. Çaresiz kabul ettik. Ertesi günü

Mareşal’in gönderdiği paytona binip konağına vardık. Bizi konağının kapısında karşılayıp odasına götürdü. Tatlı ve kahve ikram etti.

Budin’de iki gün dinlendikten sonra Holiç kasabasına vardık. Burası Macaristan ile Moravya sınırında güzel bir kasaba olup etrafı bahçe ve saraylarla süslüdür. Holiç süslü köprüler, güzel yollar ve korularla çevrili ferah bir yer olduğundan Avusturya İmparatoru yılda bir iki defa buraya gelip avlanırmış. Yolların onarımı için gelip geçenlerden üç para almak âdetleri olduğundan bizden de 120 para aldılar.

Buradan kalkıp Prusya sınırındaki Troblen şehrine vardığımızda bir Prusyalı mabeyinci gelip, “Mihmandarınız Laypzig kasabasında sizi bekliyor.” dedi. Ertesi günü Tormiç köyüne yaklaştığımızda mihmandarlığımıza tayin olunan Binbaşı Rider, beş subay ve otuz kadar atlı ile bizi karşıladı. Köyde hazırlattığı eve götürdü. Kahvaltıdan sonra: “Kral cenapları selam yolladı. Devletimiz arasında mevcut ittifakı perçinlemek üzere memur edildiğinize ve öteden beri tanıdığı sizin elçi olarak gönderildiğinize çok sevindi. Berlin’de sizi bekliyor.” dedi. Hazırladığı sekiz beygirli paytona bindirerek bizi Laypzig’e götürdü.

Kasabanın giriş yeri ile konağımızın kapısı yeşil çamlarla süslenmiş ve kale kapısının üstüne şöyle yazılmıştı. “Misafir olarak uzakta olan Devlet-i Aliye ile aramızdaki dostluktan dolayı yakınlık hasıl oldu.” Hazırlanan konağımıza vardığımızda, Silizya Süvari Başkumandanı Ralof kasaba ileri gelenleri ile beraber ziyaretimize gelip saygılarını sundu. Laypzig’te bir gece kaldıktan sonra ertesi günü Tais Kalesi’ne vardık. Oradan da üç gün yol alarak Silizya’nın başkenti Drestin’e vardık.

Bu kale Öder nehri kıyısında olup hendekleri su ile dolu, muhkem bir kaledir. Nüfusu 60.000 olup Lehistan sınırına yakın olduğundan tüccarı çok ve halkı zengindir. Öder nehri üzerinde işleyen kayıklar sayesinde her türlü meyve ve sebze boldur. Burada birkaç gün dinlendikten sonra, Noymark ve Parhoviç kasabalarından geçerek Cligok Kalesi’ne vardık. Oradan da Frankfurt’a ulaştık.

Bu şehir Öder nehri kıyısında olup karadan ve denizden Baltık Denizi ile bağlantısı olduğundan tüccarı çoktur. Senede iki-üç defa panayır kurulur. Halkı zengindir. Burada iki gün kaldıktan sonra Berlin’e üç saat mesafede Köpenik köyüne ulaştık. Berlin’de oturacağımız Konak henüz

hazırlanmadığından burada birkaç gün kalarak Berlin’e girmeye karar verdik.

Devleti-i Aliye’den Berlin’e 30 yıldan beri elçi gelmediğinden halk kara kışa bakmayarak kadın, erkek paytonlar ve beygirlerle bizi seyre geldiler. Bu hâlde Köpenik’te birkaç gün kaldıktan sonra yola çıkıp Berlin’e bir saat mesafede Domliç çiftliğine vardık. Burada eskiden İstanbul’da elçilik yapmış olan Musaviç yedi-sekiz payton ile kralın iç oğlanları ve bir miktar süvari askerle karşılayıp tatlı ve kahve ikram ettikten sonra bizi krala mahsus altı beygirlik paytona, yanımızdakileri de öteki paytonlara yerleştirerek muhteşem bir alayla Berlin şehrinin ortasından geçirip hazırlanan konağa götürdüler. Kopenik’ten Berlin’e kadar yolun iki tarafı seyircilerle dolu gibi şehirde geçtiğimiz sokaklar ve pencerelerde öylesine kalabalık vardı ki ancak dura dura yol alabiliyorduk.

Berlin’e vardığımızın üçüncü günü başvekil ile beşinci günü kralla görüşüp name-i hümayunu ve sadrazam kaymakamının mektubunu teslim etmeye karar verdik. Başvekil ile görüşeceğimiz günden bir gün önce başvekil yardımcısı gayr-ı resmî olarak konağına bizi davet etti; tatlı ve kahve ikram ettikten sonra memuriyetimizin mahiyetini sordu. Biz de görevimiz ebedî olan Devlet-i Aliye ile Prusya Devleti arasında imzalanmış olan ittifaka tarafımızdan kusursuz olarak riayet olunacağını ifade etmek ve müttefikleri harbe teşvik etmek üzere görevlendirildiğimizi bildirdik.

Kararlaştırılan günde, başvekil ile görüşmek ve sadrazam kaymakamının mektubunu teslim etmek üzere kuşluk vakti başvekilin hususi paytonu ile davetçisi gelip bizi aldı. Başvekil konağına vardığımızda konsoliye dedikleri muteber adamları bizi merdiven başında karşılayıp başvekilin odasına getirdiler. Başvekil ayaktaydı. Yanına yaklaştık ve: “Hâlen İstanbul’da sadaret kaymakamı bulunan devletlü, saadetlü Mustafa Paşa Efendimizin siz rağbetlü, rütbetlü Prusya Başvekili dostuna yüce mektubudur.” diyerek elimizdeki mektubu teslim ettik.

Başvekil: “Devlet-i Aliye’nin Prusya Kralı’na olan dostluğunu perçinlemek üzere name-i hümayun ile elçi göndermesi kralımız için iftihar vesilesi olmuştur.” dedi. Hazırlanan koltuklara oturduk. Yolculuğumuz üzerine konuştuk. Birbirimizi evvelden tanıdığımız için başvekil bizim elçi olarak gönderildiğimize çok sevindiğini bildirdi.

İkinci günü başvekil yardımcısı evinde tertip ettiği ziyafete davet etti. Onunla da dostluk havası içinde görüştük. Ertesi günü name-i hümayunu resmen krala teslim etmek üzere Museviç kralın altı beygirli paytonu silahşorleri, çuhadarları, kırk-elli askeri ile geldi. Name-i hümayuna saygı için divan kâtibimizi ve padişahımızın hediyelerini taşıyan kethüdamızı, bir paytona bizi de tercümanımızla birlikte başka bir paytona bindirip, name-i hümayun önde biz arkada yola düzülerek kral sarayına vardık.

Mihmandarımız Binbaşı Rider saray kapısında önümüze düşüp, kralın bulunduğu odaya bitişik bir divanhaneye vardık. Burada çeyrek saat dinledikten sonra teşrifatçı gelip, Kral odasının kapısını açarak bizi ve tercümanımızı içeri aldı.

Kral odanın sonunda yarım arşın yüksekliğinde Acem halısı ile süslü bir sofa üzerine konmuş koltuğunun önünde ayakta duruyordu. Biz sofanın önüne yaklaşarak: “Şevketlü, mahabetlü, kudretlü Âl-i Osman padişahından Prusya Kralı Hazretlerine name-i hümayunları ve hediyeleridir.” diyerek name-i hümayunu kâtibimizin elinden alıp üç defa öpüp başımıza koyduktan sonra krala uzattık. Kral koltuğundan birkaç adım ileri gelip, bizi karşıladı. Başvekiline işaretle name-i hümayunu elimizden alıp koltuk üzerine koydu.

Başvekil, Kral adına şevketlü padişahımızın gösterdiği dostluğa minnettar olduklarını, özel elçi ve hediye-i hümayun göndermelerinin kral nezdinde çok değerli ve samimiyete delil olduğunu ve kralın da bu dostluğu korumak için bütün gayretini harcayacağını bildirdi. Bu suretle merasim son bulduğundan gelişimizdeki usul üzere konağımıza döndük.

Kralın, başka devletlerden gelen elçilere ziyafet vermesi âdet değil iken, Devlet-i Aliye’ye saygı olarak o gün Kral tarafından konağımızda muhteşem bir ziyafet tertip edildi. Ertesi gün resmî olmayarak veliaht ve öteki prensler bizi konaklarına davet ettiler. Memuriyetimiz gereğince Berlin’de on bir ay kalmamız gerektiğinden bizi eğlendirmek için kış günlerinde, şehir içinde ve Kral sarayında “balo” tabir ettikleri

toplantılarına ve “opera” dedikleri hayalhanelerine, yaz günlerinde şehir dışındaki bahçelerine davet ettiler.

Vaktimiz tamam olunca geri dönmeye mezun olduğumuz haberi Başvekil’e bildirilmiş olduğundan 1792 yılı ocağın 26. günü Kral bizi sarayına davet edip, cevap namesini verdi. Yol erzakını tedarik için on beş gün kaldıktan sonra yola çıktık. Kış şiddetli olduğundan Saksonya, Bohemya ve Viyana üzerinden gitmemiz gerekti.

İlk olarak Saksonya’nın başkenti Dresten şehrine vardık. Avrupa’nın garip âdetlerindendir ki hatırı sayılır bir yabancı şehirlerine geldiğinde, seyre değer yerleri göstermeği pek isterler ve müsafire ikram ile övünürler. Dresten’de kaldığımız günlerin birinde, Hersek halkından “Markolini” isimli birisi Hersekliler adına hoş geldiniz demek için bizi sarayında bir ziyafete davet etti. Şurası da gariptir ki Dresten’de ve Nemçe’nin büyük şehirlerinde bizi muhafaza için tayin ettikleri subayların ve askerlerin yemek parasını bize ödettiler.

Devlet-i Aliye’den Saksonya’ya o zamana kadar kimse gitmemiş olduğundan bizi görmek için kadın-erkek olduğumuz yere hücum edip, çok sıkıntı verdiklerinden muhafızımız bunları nöbetle odamıza sokardı. Bazısı da zorla girerdi. Dresten’de üç gün kaldıktan sonra Bohemya’nın başkenti Prag’a vardık. Burası Moldava nehri üzerinde metin bir kale olup, bağ ve bahçesi çoktur. Nehrin üstündeki taş köprünün benzeri Avrupa’da yoktur. Prag’da konağımıza vardığımızda büyük meydanı kadın ve erkeklerle dolu idi. Burada bir gün istirahattan sonra yola çıkıp Bukoviç kasabasına, on iki gün sonra Viyana’ya vardık.

Sultan Birinci Abdülhamit’in tahta çıkmasında gönderilmiş olan Kabakulakzâde Süleyman Bey’den sonra Viyana’ya Osmanlı elçisi gelmemiş ve yeni tayin edilen Ratip Bey de henüz varmamış olduğundan halk kalabalığı pek fazla idi. Burada rahat edemeyeceğimizi anlayarak şehrin içine girmeyip, iki saat mesafede Şvayhat kasabasına indik. Orada bir-iki gün kaldıktan sonra Tamışvar, Budin ve Erdil şehirlerinden geçip

Bükreş’e ve Tuna sahili üzerinden Tutragan Hezargrad, Şumnu, Kırklareli, Çorlu ve Silivri’ye uğrayarak mart ayının 31. günü cumartesi (Şaban ayının 7. günü cuma) selametle İstanbul’a ulaştık.

Ek: Yabancı diyarları gezenlerin, gördükleri ve öğrendikleri şeyleri yazmaları, yolculuğun faydalarından olduğundan, ben de memur olduğum Prusya Devleti ahvaline dair, gördüklerimi okuyucularıma yadigâr bırakmak arzusunu duydum.

Devlet Adamlarının ve Şehirlerin Durumları

Prusya’nın bir başvekilli ve onun muavini ve maiyetlerinde kâtipleri olduktan başka malî, ticarî, gümrük, darphane, harp mühimmatı, asker aylıkları gibi hususlara bakmak üzere bakan unvanı ile memurları vardır. Bunlar doğrulukla ve sadakatle tanınmış ve çocukluklarından itibaren bu işler için yetiştirilmiş adamlardır. Herkes hâl ve şanına göre hazineden aylık alır, kimseden rüşvet ve hediye kabul edilmez.

Malî işlere bakanlar, yıl sonunda hizmetlerinin muhasebesini görerek, krala sunarlar. Başkalarının işlerine karışmazlar. Aşikâr suçları olmadıkça rütbeleri düşürülmeyerek evlerinde oturmaya memur edilirler. Lüzumsuz yere devlet ricalinin sayısı artırılmaz. Süslü elbise ve pahalı kürk giymezler.

Başvekillerinin on beş kadar hademesi, ileri gelenlerinde hallerine göre üç-beş aylıklı adamları olup lüzumsuz adam kullanmazlar. Halka işkence edip, hâkimleri taciz etmezler. Memurlar hazineden maaş alırlar, halkın işini görme karşılığında ikramiye ve hediye almazlar. Halk memur, kâtip, asker, tüccar, çiftçi olup herkesin hangi meslekten olduğu kıyafetinden belli olur. Boşta gezeni ve işsizleri yoktur. Fakir, sakat ve ihtiyarlar için özel yerleri olduğundan şehrin içinde başıboş ve dilenci görülmez.

Prusya kuzeyin soğuk memleketlerindendir. İpek, kahve ve şekerden gayrı yabancı malı ithal etmemeye gayret ederler. Paranın memlekette kalması için Berlin'de çuha, bez, kumaş, atlas, kadife, porselen eşya imalathaneleri vardır. Bu gibi eşyadan ithal edilenler üzerinden %30 gümrük vergisi alınır. Başvekilin gayreti ile birkaç yıl içinde birçok dut ağacı yetiştirilmiş ve halkın muhtaç olduğu ipeğin 1/4'ü elde edilmiştir.

Menzilhanelerin durumu

Kimse halka zulüm etmeye cesaret etmediğinden Nemçe ve Prusya halkı rahat yaşar. Bir saatlik yolda üç-beş köy bulunur. Yolcunun zahmet çekmemesi için her dört saatlik mesafede bir menzilhane ve her menzilhanede on beş-yirmi at ve menzil arabası bulunur. Yollar düzgün olduğundan bir ulak bir saatte yeni bir menzilhaneye ulaşabilir. Her menzilde değiştirecek atlar bulunur. İki konak arası beygirin ücreti ve sürücü ücreti de bir kuruştur. Menzilhaneler Kral tarafından aylıklı bir mutemede verilmiş olup menzil gelirlerinin masraftan arta kalan kısmı kral hazinesine yatırılır.

Hazinenin durumu

Eski Kral, akıllı ve tedbirli bir adam olduğundan, memleket idaresine dair bıraktığı vasiyetnamede, yurdun hazinesi olan ziraatı geliştirecek tedbirleri

tavsiye etmiş, küçük sanatları teşvik etmiştir. Memlekette işsiz adam bırakmamak, ihtiyaç maddelerini dışarıdan getirmeyip memleket içinde yetiştirmek, çiftçilerden öküzü ölene, zahiresi kalmayana yardım etmek, topraksızları mamur yerlere yerleştirmek, zahireyi çiftçinin elinden zorla almayıp dilediği fiyata satmasına imkân vermek, hatır için nizamları bozmamak hususlarını tavsiye etmiştir.

Bu tavsiye tutulursa yurdun mamur olacağını, kimsenin parasız kalmayacağını bildirmiştir. Nizam bozulursa herkes kendi havasına düşer, fesat artar, namusluların rahatı kaçar, başıboşlar çoğalır, devlet hazinesi ne kadar zengin olsa bunu karşılayamaz. Şimdiki hâlde Prusya Devleti'nin yıllık geliri 80.000 kese akçe olup bunun 45.000 kesesi askerî masraflara, 23.000 kesesi kral ve bakanlarının aylıklarına, 12.000 kesesi harpler için yedek para olarak ayrılır.

Halkın ve ordunun durumu

Prusya köylerinin bir kısmı, kralın malikânesi, bir kısmı tımar ve zeamet gibi halkın mülkü olup, halk ev başına bir vergi ve öşür karşılığında devlete yılda 40 kuruş öder. Takati olmayanlar 20 veya 10 kuruş verir. Halk haftada üç gün kendi köyündeki devlet topraklarında çalışır ya da 40 kuruş vergi öder. Bundan fazla kimseden bir şey istenmez. Herkes kendi işi ile uğraşır. Şehrin kapısından içeriye her ne girerse baç namı ile bir vergi alınır.

Harplerde sarf olunmak üzere, barış zamanında zahire depo edilir. Bu depo 200.000 askere üç sene yetecek miktardadır. Kıtlık yıllarında bu zahirenin bir kısmı kullanılırsa da bolluk yıllarında eksik tamamlanır.

Prusya Devleti'nin 220.000 muntazam askeri vardır. Buna ilaveten üç gün içinde hudutlara yollanabilecek yerli ve yabancı 130.000 piyade, 60.000

süvari ve 12.000 topçusu vardır. Barış zamanında yerli asker üç bölük olup, bunlara senede dokuz ay iş ve güçleri ile uğraşmak için izin verilir. Bu müddet içinde ulûfeleri verilmez. Kış ve yaz sabah vakti kumandanlar emrinde iki-üç saat harp talimleri yaparlar. Askerin gündeliği dört para ve yarım okka ekmek olup, harp vaktinde haftada üç gün et verilir. Senede iki kat elbise dağıtılır. Talim ve manevra esnasında konuşmak yasaktır.

Harp Avrupa'da bir sanat hâline gelmiştir. Hangi kralın askerî harp fenninde mahir ise zaferi o kazanır, şimdiki hâlde en mahir asker Prusya askeridir. Başka memleketler harp sanatını Prusyalılardan öğrenmektedir. Kalelerdeki askerler rahata alışmasınlar diye, ara sıra başka kalelere gönderilirler. Her alayın ikmali belli bir şehirden yapılır. Üç oğlu olan ailenin çocuklarından birisi askere alınır.

Harp Araçları

Prusya kalelerindeki top, mühimmat ve cephaneden başka, Berlin'de iki katı cephanelik bulunur. Burada top, havan, humbara, tüfek, kılıç ve tabanca depo edilir. Hepsi temiz bir hâlde istif edilir. Burada üç orduya yetecek kadar araç vardır. Her alayın burada özel bir ambarı bulunur.

Bu bilgileri vermekten maksadım, Devlet-i Aliye'de milletleri çökerten, süs, gösteriş, saltanat gibi şeylerin önlenmesi ve asıl hazine olan halkın, refah sebeplerinin hazırlanması mesleklerin nizama bağlanması, devlet adamlarının isabetle seçilmesi bunların muntazam maaşa bağlanması, kusursuz kimsenin azledilmemesi, hatır ve gönül için ehliyetsizlere rütbe verilmemesi, devletin ruhu mesabesinde olan askerin özellikle topçu ve kalyoncu neferlerinin, kış yaz, talim ettirilmeleri hususlarına dikkat çekmektir. Bunlar yapılırsa, Allah'ın izniyle Devlet-i Aliye bütün düşmanlarına galebe çalar.

Orduyu hümayunun İstanbul’a Dönüşü ve Kıyafet Nizamı

Serdar-ı Ekrem Rumeli’nin durumunu tanzim için bir müddet Edirne’de kaldıktan sonra çıkan irade üzerine martta (Recebin sonunda) yola çakarak, nisanın ikinci pazar günü Küçükçekmece ile İncirli arasında Uzun Köprü sahrasında çadır kurmuş, ertesi günü büyük alayla yola çıkarak, Davutpaşa yakınlarında, padişaha sancak-ı şerifi teslim etmiştir. Padişah, Serdar-ı Ekremi taltif etmiş ve atına binerek sarayına dönmüştür.

Harp sona erdikten sonra ıslahata girişmek kararlaştırılmış olduğundan, önce kıyafet nizamı kurulmuştur. Hayli zamandan beri devlet işleri gibi kıyafetlerde ihmale uğramış, vezirlere mahsus olan kürk, elmas yüzük, hançer, bıçak taşımak hususunda halk tabakaları arasında fark kalmamış, hademe ve esnaf da bunları kullanır olmuş, elmaslı olmayan hademe küçümsenir olmuştu. Herkes, kudreti yetsin yetmesin, bu süslere düşkünlük gösteriyordu. Bu da nicelerinin rüşvete sürüklenmesine yol açıyor, kumaşlar için Hindistan’a ve Frengistan’a büyük paralar gidiyordu. Bunlara bir nizam verildi. Buna göre:

Devlet-i Aliye’de adamlarının erkân kürkü giyenlerinden başka hatip, hademe, esnaf gibileri, samur, kakım, vaşak, şal kuşak, Hint elbisesi, çiçekli kumaş kullanamayacaklar. Ulemadan İstanbul payeli ve Divan-ı Hümayun hocalarından Defterdar ve kapıcı başından başkası biniş cübbe giyemeyecekler, mücevher elmas, yüzük ve elmas hançeri takamayacaklar. Kadınlar, İngiliz ve Ankara şalından ferace giyemeyeceklerdi. Velhâsıl herkes haddinden aşırı israftan çekilecekti.

Her sene ramazanda Enderun-i Hümayun’a sunulan bayramlık hediyeler, ulema, sadrazam, kethüda, defterdar, Reis Efendi tarafından padişaha verile gelmekte olan bohça, çok masraflı ve normal maaşla karşılanamaz olduklarından, nice kimseler rüşvete sürükleniyordu. Bunlar yasak edildi. Sadrazamlara verilen caizeler, muhafaza edildi, vilayetlerin caizleri azaldı.

Rusya ve Nemçe ile Yapılan Harplerin Tahlili

Bu harplerin açılmasına İngiltere ve Rusya sebep olmuştur. Şöyle ki: Rusların Baltık denizinde ve Karadeniz'de kuvvetlenmeleri bütün denizleri benimsemiş olan İngilizleri telaşlandırmıştı. Amerika meselesinden dolayı patlak veren deniz harbinde, Rus imparatoriçesi Katerina bazı denizci devletlerle ittifak ettiğinden buna İngilizler alınmış, Katerina'nın Nemçe imparatoru Jozef ile ittifak yapması, Alman hükümdarlarının emniyetini sarsmıştı. Bu yüzden Prusya kralı Frederik bütün Alman krallarını birleşmeye davet etmiş Hanovra hanedanından olan İngiliz kralı bu davete icabet etmiş Rusya ve Nemçe'ye karşı Berlin'de bir ittifak yapılmıştı.

Bu hâl, Katerina'nın öfkelenmesine sebep olmuştu. Katerina ile Jozef'in birleşerek Devlet-i Aliye'ye tecavüz edeceklerini İngiltere sezmiş ve Prusya ile beraber, türlü vaatlerle Devlet-i Aliye'yi ve İsveç'i harbe teşvike başlamıştır. Sadrazam Yusuf Paşa böyle politikaları anlayacak biri değildi. Kırım'ı almak sevdasına da düştüğünden Rusya'ya harp açmıştı. İsveçliler de Ruslardan öç almak fırsatı geldi diye Rusya'ya saldırmışlardı. Jozef, Ruslarla yaptığı antlaşma gereğince Devlet-i Aliye'ye karşı harekete geçti. Devlet-i Aliye bütün vaatlere rağmen İsveç kralından başka kimseden yardım görmedi.

Ruslar, bazı kaleleri aldıktan sonra Avrupa devletleri, Devlet-i Aliye'yi barış yapmaya teşvike başlamışlardı. İsveç kralı ise harbe devamı telkin ediyordu. Prusya, Lehistan'ın paylaşılmasından büyükçe bir pay almak için bu durumdan faydalanmak kararında idi. Yeni tahta çıkan Sultan III. Selim de Rusya'ya bir kere olsun galip gelmek istiyordu. Onun için harbin devamını istiyordu. Bu sebeple önce İsveç'le sonra Prusya ile ittifak yaptı. Oysa para ve zahire kıttı. Taraf taraf bozgunlara uğruyorduk.

Fransız İhtilali patlak vermiş, bunun kıvılcımlan her tarafa yayılmaya başlamıştı. Avrupa devletleri bu gaileyi bertaraf etmek için yeni bir politika gütmeye başlamışlardı. İsveç bile kadim dostu Fransa aleyhine öteki devletlerle beraber harp açmıştı. Böylece Rusya aleyhine geniş bir ittifak meydana getirmek imkânsız olmuştu. Fakat Ruslar da emellerine kavuşamamışlardı.

Tersane Nizamı

Sultan III. Selim'in donanmaya hizmeti çoktur. Ordu Rus seferinden döndükten sonra padişah, bir taraftan kanunların yenilenmesiyle uğraşırken, tersane işlerinde de itina ediyordu. Bu maksatla harp gemileri, küçük ve büyük olmak üzere iki gruba ayrılmış kaptanlar, ehliyetlerine göre, kalyon, fırkateyn ve şahtiye sınıflarına ayrılmış, aylıkları önemli derecede artırılmış ve tayinleri yeni bir esasa bağlanmıştır.

Bu yeni esasa göre bir kaptanlık münhal olduğunda Kaptan Paşa Bâb-ı Âli'ye takrir vererek bilgili maharetli cesur ve sadakatli bir adayı önerecek ve bu aday hükûmetçe tayin edilecekti, Tayinlerde yalnız liyakate bakılacak, iltimas ve rica dikkate alınmayacaktı. Kaptanların hiçbirisinden caize namı ile hediye ve rüşvet alınmayacaktı. Boş kadrolar artırma ile satılmayacaktı. Eşit şartlarda kaptan çocukları tercih edilecekti.

Tımar ve Zeamet Kanununun Yenilenmesi

Sultan Birinci Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında tımar ve zeamet için yeni bir kanun çıkarılmasına itina edilmediğinden zeamet işleri eskisinden de bozuk bir duruma düşmüştü. Talimle asker hazırlanması çok mühim ise de devletin gideri gelirinden fazla olduğundan, önce yeni gelir kaynakları aramak gerekiyordu.

Yeni icaplara göre bir kanun kaleme alındı. Harplere katılmayan ne kadar zeamet ve tımar sahibi varsa, bunların hepsinden zeamet ve tımarlar geri alınacak ve sancak altına gelecek yeni şahıslara verilecekti. Yeni zeamet ve tımarlar alay beylerinin önerisi ile dağıtılacaktı.

Rüus İmtihanı

Haziranın 30. günü rüus imtihanı açıldı ve şu cümlenin tefsiri istendi. *“Yazıda belagat hâlin icaplarına uymaktır.”* Bu imtihanda yüksek derecede başarı gösterenler, Gelibolulu Ahmet Efendi ve Musannif Efendi, Harputlu Hasan Efendi, Erzincanlı Mehmet Efendi, Çarşambalı Sait Efendi, Büyük Dede Emin Efendi idi. Özellikle bu Emin Efendi’nin şöhreti, mesel hâline gelmiş ve bütün çağdaşlarının seviyesini aşmıştı. İmtihanları başaramayanların boynu bükülmüştü.

Rüus imtihanlarının, şeyhülislâmların değişmesine sebep olacağı hakkında bir inanış vardı. Tesadüfen bu defa da öyle oldu. Şeyhülislâm Mehmet Mekki Efendi azledilerek yerine, Dürrîzâde Ârif Efendi getirildi. Vaktiyle ilmiye tarikinin kanunları pek sağlam ve sıkı uygulanırken, zamanla bu da bozulmuş, hocalık mesleğinin izzeti ve şerefi kaybolmuştur. Elde kala kala yalnız bir imtihan usulü kalmıştır. Bu imtihan sayesinde, bazı fazıl adamlar yetişebilmiştir.

ALTINCI KISIM

1792-1793 SENESİ OLAYLARI

Islahat Raporlarının Hazırlanması

Osmanlı askerinin bir hayli zamandan beri sürekli olarak gösterdiği perişanlık, devlet erkânını endişelendiriyordu. Muntazam ve talimli askere olan ihtiyaç kendini hissettiriyordu. Şimdiye kadar böyle muntazam asker tertibine şartlar elverişli olmamıştı. Gerçi Birinci Abdülhamit zamanında sürat topçuları artırılmış ve ayrı ocak hâline getirilmişse de asıl topçu ocağında bulanan bozgunculuk ruhu, sürat topçularına da sirayet etmişti. Bu meyanda Halil Hamit Paşa ehliyetsizlerin ilerlemesini durdurarak Yeniçeri Ocağı'nın ıslahına teşebbüs etmişse de bu yüzden başı belaya girmişti.

Osmanlı askerinin durumu böyle iken Rusya ve Nemçe'ye karşı savaş açılmıştı. Seferin başında yeniçeriler ve süvari bölükleri isyan hâlinde idiler. Eyalet askeri de işe yaramıyordu. Düşman askeri ise talimli ve muntazam olduğundan, Osmanlı ordusu bozgundan bozguna sürükleniyordu.

Bu devrede, bahriye mektebi açılarak, denizcilik ilminin öğretilmesine gayret edilmiş ise de fiili bir sonuç alınamadı. Rusya, kısa zamanda muntazam bir donanma tedarik etmiş olduğundan, Devlet-i Aliye donanması sayıca üstün olduğu hâlde, Rus donanmasını yenemiyordu. Rusların Baltık filosu Akdeniz'e inmiş olsaydı, Osmanlı şehirlerini büyük hasara uğratabilirdi.

Devlet-i Aliye, coğrafî durumuna göre kara kuvveti ile yetinmeyip muntazaman bir donanmaya da sahip olmak zorunda idi. Bozgunlar herkesi kara kara düşündürüyor ve nizamî asker tertibinden başka çare olmadığı görülüyordu.

Koca Yusuf Paşa ikinci defa sadrazam olduğunda, Yeniçeri subayları ile ordunun durumunu görüşürken, hepsi birden şu cevabı vermişlerdi: *"Biz bu defa 120 bin kişiden fazla iken, sekiz bin Moskof askeri Tuna'yı geçti ve bize saldırdı. Düşmanın nizamlı asker karşısında, biz yeni harp usullerini ve tekniğini bilmediğimizden tutunamadık. Bu yüzden zafer yüzü göremiyoruz."*

Herkes muntazam asker tertibinin önemini kavramış görünüyordu. Fakat bozuk olan yalnız askerî idare değildi. Mülkî idare de berbattı. Bu bozuk

mülkî idare ile muntazam bir ordu kurulmasına imkân yoktu. Çünkü devlet işleri, saatin çarkları gibi birbirine bağlıdır. Bir çarkın bozulması öteki çarkın da durmasına sebep olur. Şu var ki bir devletin mevcut sisteminin yenilenmesi, yeni bir sistem kurmaktan daha zordu.

III. Selim tahta çıkınca, devlet ileri gelenlerinden ıslahat raporu hazırlamalarını istedi. Bu emir üzerine devlet ileri gelenleri milletin kurtulması ve yüceltilmesi hususunda düşüncelerini birer rapor hâlinde padişaha sundular. Yusuf Paşa da bir layiha hazırlamıştı.

Bu sırada Sadrazam Yusuf Paşa azlolduğundan bu layihalar Melek Paşa'nın sadaretinde incelenmeye başlandı. Birinci madde, talimli asker hazırlamaktı. Oysa devletin muvazzaf askeri olan yeniçerililer itaate alışkın değillerdi. Talime çıkarılmaları imkânsızdı. Maaş beratlarının çoğu askerliğe elverişli olmayan başıbozukların elinde idi. Bu beratların hepsini birden geri almak mümkün görünmüyordu. Yeniçeri Ocağı'nı olduğu gibi muhafaza edip ayrıca talimli asker yazmak hazinenin kaldıramayacağı bir yük olacaktı ve yeni gelirler aranması gerekecekti.

Ayrıca o vakitler Avrupa memleketlerinde okutulan harp tekniğine dair kitaplar, Türkçeye çevrilmiş değildi. Ordunun eğitimi ve yeniden düzenlenmesi konusunda o zamanlarda İstanbul'da nazarî bilgisi olan dahi yoktu.

Islahat Raporlarının Özetleri

Sultan III. Selim'in isteği üzerine, kendisine ıslahat raporları sunulmuştu. Sultan, bu layihaları teker teker ve inceden inceye okuduktan sonra özetlerinin çıkarılmasını emretmişti. Bu raporları sunanlar ve özetleri:

1) Koca Yusuf Paşa (iki defa sadrazam olmuştur) layihasında: Münasip mahallere Tophane ve kumbarahane yapılmalı. Anadolu ve Rumeli halkından bu ocaklara adam derlenip topçuluk ve kumbaracılık öğretilmeli. Ve hiç olmazsa askerin üçte biri modern talim ile yetiştirilmeli.

Anadolu'da iki-üç oğlu olanlardan birisi derlenerek valiler maiyetinde "tüfekçi" namıyla kaydolunmalı. Bunlar vergiden muaf tutulmalı. On nefere bir onbaşı, on onbaşıya bir yüzbaşı, üç yüz nefere bir yüzbaşı, bin nefere bir binbaşı tayin edilmeli. Haftada iki gün talim yaptırılmalı. Üç ayda bir kere teftiş yapılarak ölenlerin yerine yeni nefer alınmalı. İki yüz nefer nöbetle vali konağında bulundurulmalı.

Yeniçerilik iddia edenler İstanbul'a gelip kışlaya girmeli. Bu suretle bunların birçoğundan kurtulunmuş olur. Esas Yeniçeri Ocağı için ise yine eskisi gibi acemi oğlanlar derlenmeli. Vezir konaklarında Yeniçeri kullanılmamalı. Lakin gayrimüslim çocukların zorla toplanması artık elverişli görülmediğinden Müslüman çocukları toplanmalı.

2) Tatarcık Abdullah Efendi: Rumeli kazaskeridir. Zamanın en üstün bilginlerindendi, en meşhur layihayı yazandır. Layihası, dokuz bend ve bir son kısım ihtiva eder.

Birinci bend, askerî ıslahat: Yeniçeri Ocağı'na Sultan Süleyman zamanındaki kanunların ciddiyetle tatbiki neticesinde yeni usul talim terbiyeye itina edilmeli ve her ortadan üçer yüz nefer ayrılarak, ateşli silahların kullanılması öğretilmelidir. Her ortaya seri ateşli üçer top, her bir topa "süratçi" namıyla onar nefer tahsis edilmeli. Sultan Mustafa zamanında ordumuza getirilen Toth gibi, Avrupa'dan topçulukta mahir hocalar getirilmeli. Taşralarda küçük askerî nüveler kurulmalı ve bunlara iyi maaş verilmeli.

İkinci bend, ilim kariyerinin ıslahı. Bu hususta diyor ki: "Hocalıklar ve kadılıklar artık satın alınamamalı. Ancak imtihanla ehliyetli olanlara verilmelidir. Padişah iradesi çıkmadıkça hariç medresesi şahadetnamesi verilmemelidir. Büyüklerin çocuklarına geçimleri için hocalık payesi verilmemeli, bunları başka geçimler temin etmelidir. Kadılık müessesesinin ilim kariyerinin de bozuk olduğu ileri sürülmektedir. Kadı olacaklar alenî temizlenmelidir." denilmektedir.

Üçüncü bendi, malî hususlara, sikkenin ıslahına dairdir. Tatarcık Abdullah Efendi, Sikke hususunda geniş izahat vermektedir.

Dördüncü bend, altmış seneden beri padişahların İstanbul'da oturduklarını ve sefere çıkmadıklarını ileri sürmekte ve büyüklerin saray debdebelerine kapıldıklarını söylemekte, padişahların devamlı İstanbul'da oturmayıp memleketi dolaşmaları ve sefere çıkmaları istenmektedir. Layiha bu şekilde devam etmektedir.

3) Kazasker Veli Efendizâde Emir Efendi: İlmi ve servetiyle de ünlüdür.

4) Kazasker Salih Efendizâde Aşır Efendi.

5) Defterdar Şerif Efendi: Layihası manzumdur. Defterdar Şerif Efendi yine para meselesine değiniyor. Mukataaların ıslahı, Kırım'ın fethedilmesi vezir mukataalarının azaltılması. İleri gelenlerin yanında bulunan gümüş ve altın eşyanın hükûmete verilerek eritilip para basılması tavsiye ediliyor.

6) Çavuşbaşı Raşit Efendi: Reisülküttaptı (dışişleri bakanı). Çavuşbaşı Reşit Efendi layihasında; Yeniçeri Ocağı'na girenlerin hamallık, manavlık gibi esnaflık yapmalarının yasaklanması, askere üniforma giydirilmesi, bilgili öğretmenler tayini, aralıklı olarak talim yaptırılması istenmektedir. Raşit Efendi layihasında, düşük ayarlı para basmanın aleyhinde bulunmaktadır.

7) Abdullah Berri Efendi: Ruslarla barış anlaşmasını müzakere edendir. Abdullah Berri Efendi, Yeniçeri ocaklarının eski kanunlara göre ıslahını istiyor.

8) Vezir Hakkı Paşa: Hakkı Bey'in layihasında; Vüzera konağında kullanılan ve delil diye isimlendirilen bir nevi süvari askerinin ilga edilmesi talep edilmektedir. Bunların işsiz güçsüz kaldıkları, fukaraya zulmettikleri ileri sürülmektedir.

9) Tersane Emini Moralı Osman Efendi.

10) Sadaret Kaymakamı Mustafa Reşit Efendi: Diğer adı "Kör Kâhya."

11) Muhasibi evvel Hacı İbrahim Efendi.

12) Rasih Mustafa Efendi: Rusya'ya büyükelçi gönderilmiştir. Raporunda, düşman ne silah yapıyorsa bizde de aynı yapılmalıdır. Bu maksatla ecnebî kitaplar tercüme edilmeli, yeniden askerî birlikler kurulmalıdır.

13) Tarihçi Enverî Efendi.

14) Lala Mustafa Efendi: Yeniçeri Ocağı'nı ancak Yeniçeri Ağası ıslah etmeli diyor.

15) Ali Raik Efendi: Yeniliklerin reaksiyon yaratacağını, fesadı artıracağını, onun için tedricen tatbik edilmesini ileri sürüyor.

16) Mabeyinci Mustafa İffet Bey: Devletin hiç olmazsa yüzbin talimli askeri olmasını istiyor.

17) Tezkeretülevvel Firuz Efendi.

18) Beylikçi Suni Efendi.

19) Halil Hamit Paşa: Takririnde köhne Yeniçeri Ocağı’na yeni nizamların tatbik edilemeyeceği, nizamsızlık müzmin bir hastalık hâline geldiğinden bunların bütünüyle kaldırılmalarından başka bir çare görmemektedir.

Layihaların diğer maddelerinde özetle şunlar istenmektedir:

1. Asker genç, dinç ve sağlam olmalıdır. Zayıf ve hasta olanlar bu meslekte fazla dayanamazlar. Bu da tıp ve cerrahlığın gelişmesiyle olur.
2. Erler ve subaylar talime tâbi tutulmalıdır. Askerlik hizmetinde maharet sahibi olunmalıdır.
3. Ordu erkânı harp ilimlerine vâkıf olmalıdır.
4. Başkumandan doğru, garazsız, hareketli ve tedbirli olmalıdır. Kalbi metin, cesur, natıkalı olmalıdır. Askerin manevî kuvvetini ayakta tutmalıdır ve disipline hâkim olmalıdır. Nitekim Montekokoli, Osmanlı İmparatorluğuna dair yazdığı raporda eski devrin başarılarını iki faktöre irca eder:
   a - Din duygusu başta olmak üzere manevî kuvvet. Osmanlı ordusunda bu sebeplerin en kuvvetlisi din duygusudur.
   b- Baş kumandanlara mutlak yetki verilmesi.
5. Harp aletleri düşmanın kullandığından daha gelişmiş olmalıdır. Bu, ancak maarifin ve sanayinin ilerlemesiyle olur.
6. Devlet-i Aliye’nin ıslah tedbirlerinin esası, lüzumlu yerden parayı esirgememek ve lüzumsuzlardan tasarruf etmektir.
7. Civar devletlerin içişleri takip edilmelidir ve devletler dengesinden faydalanılmalıdır.

Fakat bütün bunlar için ilmin ilerletilmesine ihtiyaç gösteriliyordu. Sultan Selim’in de fikri bu idi.

Nizam-ı Cedid Çalışmaları

Sultan III. Selim'in istişare toplantılarında, yeni usul üzere yetiştirilecek asker konusunda kararlar alınmıştı. Padişah, bu kararların uygulamasına büyük önem veriyordu. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Avrupa harp sanatına vâkıf birkaç kişiyi İstanbul'a getirtmişti. Bunun üzerine hemen Levent çiftliğinde bir miktar yeni asker tedarik edilerek yeni usul talimlere başlatıldı. Hatta "Talimli Asker Nezareti" namıyla bir bakanlık kurularak bu vazifeye Mustafa Reşit Efendi getirildi.

Yeni askerin sayısı birkaç yüze varınca padişah talimleri görmeye gitti. Askerin silah kullanmadaki maharetini ve süratini, tek vücut gibi hareket ettiklerini görerek çok sevindi. Fakat Nizam-ı Cedid askeri yazılmak üzere Yeniçeri Ocağı'ndan nefer istenildiğinde yeniçeriler yan çizdiler. Bunun üzerine Sultan Selim yeni askerin müstakil bir ocak olarak tertibini emretti.

Devlet adamları, devlete böyle talimli asker tedarikinin lüzumuna inanmakla beraber, yeni askerin eski kanunlar dışında olmamasını ve Bostancılar Ocağı'na bağlanmasını ve adlarına "Bostancı Tüfekçisi" denilmesini ve şimdilik 12.000 nefer alınmasını kararlaştırdılar. Padişah iradesi üzerine ilk olarak Levent Çiftliği'nde subaylarla beraber 1.602 nefer kaydedilerek 12 bölüklü bir orta tertip edildi ve ortaya bir binbaşı, yardımcı tayin edildi. Başlarında da "Levent Çiftliği Kethüdası" ocak ağası getirildi.

Talimler süngülü tüfeklerle yapılıyordu. Bu yeni kıtalara özel bir kanunname verildi.

Levent Çiftliği Kanunu Özeti:

1. Devlet-i Aliye'nin kadim kanunlarının dışında olmamak için işbu yeni asker Bostancı Ocağı'na bağlanmış ve Bostancı Tüfekçisi Ocağı adını

almıştır.

2. Yeni askerin başına devlet ricalinden bir nazır ve Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından bir ağa, bir kâtip, iki kâtip yamağı tayin olunur. İlk nüve 1.600 kişi olarak Levent Çiftliği'nde kurulmuştur. Anadolu ve Rumeli'de münasip mahallerde 1.600 kişilik yeni ocaklar kurularak Nizam-ı Cedid askerinin toplamı 12.000'e varacaktır. Varidat bulunursa bu sayı artırılacaktır.
3. Bu neferler beş vakit namazı cemaatle kılacaklardır. Dinî emirleri öğrenmek için her bölüğe bir imam tayin edilecektir. Zabitlere tımarlar hâsılatından maaş, neferlere yevmiye ve tayin bedeli ödenecektir. Ruz-ı Hızır'da (6 Mayıs) kendilerine birer kat elbise, ayakkabı, çizme verilecek, silahları devletçe tedarik edilecek. Neferlerden zabit olanlara zabit elbisesi giydirilecek.
4. Asker ilk olarak "tüfekendaz" neferi olacak. Yavaş yavaş terfi ederek onbaşı, çavuş, alemdar, mülâzim, sağ veya sol kolağası, kethüda ve binbaşı olabilecektir. Ocak ağalığı münhal olduğunda ya bir binbaşı veya bir kapıcı başı bu vazifeye tayin edilecektir. Ancak yalnız kıdem dikkate alınmayıp harp tekniğinde maharet ve kabiliyet öne alınacaktır. Topçular evvela topçu neferi, sırasıyla top kalfası, top ustası, çavuş ve topçu başı olacaklardır.
5. Neferler gece gündüz kışlalarında talimle uğraşacaklardır. Üç seneden evvel ocağı terk etmek isteyen olursa kendisine yapılan masrafları iade edecektir.
6. Ocakta ihtiyarlayanlar maaşlarının üçte biriyle, harpte yaralananlar yarısıyla tekaüt edileceklerdir.
7. Nefer olmak isteyenler, 25 yaşını geçmemiş olacak. Pak, asil ve "tüvana" yiğit olacak. Zabitlere emir neferi verilmeyip hizmetçileri başka yerden tedarik edilecektir.
8. Neferler yeknesak üniforma giyecekler. Aylıkları muntazaman her ay İrad-ı Cedid hazinesinden ödenecek.
9. Zabitler evlenemezler. Bir zabitlik münhal olursa ya bir aşağı rütbeden veya hariçten bir kimse imtihanla alınır.

Nizam-ı Cedid asker ve subaylarına zaman şartlarına göre iyi maaşlar bağlanmıştı. İlk zamanlarda işler iyi gidiyordu, fakat bir süre sonra Nizam-ı Cedid askerine karşı "istemeyiz" havası esmeye başlamıştı.

Sultan III. Selim'in Islahat Teşebbüsleri

Bu layihaların en meşhuru Tatarcık Abdullah Efendi'nin dokuz bölüm ve bir sonuçtan oluşan raporudur. Birinci bölüm askerin durumu, ikinci bölüm ilim adamlarının durumu, üçüncü bölüm muamelat hakkında, dördüncü bölüm padişahın halife olmasının ve seferlere müzahir olması gerektiğini, beşinci bölüm sınırların tahkimi, altıncı bölüm tersane ve deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi, yedinci bölüm devlet gelirlerinin artırılması, sekizinci bölüm büyük vezirler ve liyakat erbabının durumu, dokuzuncu bölüm cizye ve zulmün kaldırılması hakkındadır. Sonuç bölümünde ise önce kara ve denizde eğitim görmüş asker yetiştirilmesinin önemini anlatır.

Tatarcık Abdullah Efendi layihasında şöyle denmektedir:

"Osmanlı Devleti'nin başlangıç yıllarında halktan dinî cizyeden başka bir vergi alınmazdı. Bunun için halk müreffehti, gönül rahatlığı ile ziraatlarını yaparlardı. Ve mahsullerinin onda birini devlete ödedikten sonra gerisi kendilerinin olurdu. Bu yüzden başka devletlerin tebaaları Osmanlı tebaasına gıpta eder ve Osmanlı tebaası olmak isterlerdi."

Fakat sonraları tımar sahipleri, eşraf, derebeyleri ve kadılar zulme başlamışlardı. Ahali bu ağır vergiler altında ezilmeye başlamıştı.

Bu sebeple, 1768-1769 seferinde Akdeniz adaları ahalisi ağır vergiler yüzünden Osmanlı tebaası olmaktan yüz çevirerek Ruslara meyletmişlerdir. Eflak Buğdan ahalisi de voyvodaların zulümlerine dayanamayarak Ruslara uymuşlardı. Bütün Rumeli halkı Ruslara kaçıp sığınmaya başlamışlardı. Onlar da Kazan Tatarları gibi senede üç altın vererek mallarına sahip olmak arzusunda idiler.

Bütün Anadolu ve Rumeli'nde askerlerin geçişinde halk zulümden bizar olmuştu: Asker teçhizi için yeni ve ağır vergiler de getirilmişti. Âyân ise bu vergilerin birkaç katını kendileri için almakta idi. Kadılar bu zalimlerle birleşerek haraçlara imza atmakta ve kendileri için "defter akçesi' adıyla para toplamakta idiler. Harpler bittikten sonra da eşraf zalimleri halktan bu vergileri almaya devam ediyorlardı. Onun için padişah taşraların ahvalini düzeltmeyi en önemli mesele saymıştı.

Eskiden fethedilen yerler yazdırılır ve defterleri “Defterder-hane-i Âmirede” saklanırdı. Son yazılıştan beri çok zaman geçmiş ve meydana gelen yeni varidat âyân ve derebeylerin elinde kalmıştı. Devletin maliyesi sıkıntıda idi. Tatarcık Abdullah Efendi bu sebepten bütün arazinin yeniden yazılmasını istiyordu. Fakat yeniden yazma işi vakit alacağından zulümlerin kaldırılması için daha çabuk bir tedbir alınması padişah tarafından emrolundu.

Buna göre kaza defterleri altı ayda bir İstanbul’a getirtilip memurlar huzurunda incelenecek ilave masraflar, vergiler kaldırılacaktı. Padişah ayrıca vergilerin altı ayda bir tahsil edilmesini kesin bir dille emretti. Hatta bu defterlerde fahiş bir madde görülürse defteri imza eden kadı ve salmayı yapan âyândan para geri alınıp hak sahibine iade edilecek ve yapanlar müebbet sürgüne gönderilecekti.

Tatarcık Abdullah Efendi bundan başka vezirliklerin ve devlet büyüklerinin durumu hakkında da teklifler ileri sürmekte idi. Onun bu husustaki tekliflerini padişah kanun hâline getirmişti.

Tatarcık Abdullah Efendi’nin padişah kanunu hâline gelen esasları şunlardır:

Bundan böyle vezirlik ve Beylerbeyiliği tevcihlerinde Nizam-ı Cedid masrafları için alınacak muayyen caizeden başka “kulluk, hediye ve bohça” namıyla açık ve gizli bir şey istenmeyecek. Caize ise senede bir defa alınacak. Vezirin yeri değiştirilirse yeni caize istenmeyecek. Vezirler ve beylerbeyiler gittikleri yerde en az üç sene kalacaklar ve beş seneden evvel azledilemeyecekler. Yerlerinde muvaffak olanlar beş seneyi geçse de ipka edilecek.

Nakiller yakın vilayetlere olacak. Anadolu’dan Rumeli’ye ve Rumeli’den Anadolu’ya nakil yapılmayacak. Beylerbeyiler vezirler maiyetine sancaklara tayin edilecek. Anadolu ve Rumeli’de eyaletler 28 olacak; Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Şehrizor, Halep, Karaman, Rakka, Diyarbakır, Adana, Sayda, Musul, Anadolu, Trabzon, Erzurum, Van, Kars, Maraş, Sivas, Cidde, Trablus, Şam, Girit, Rumeli, Silistire, Bosna, Mora, Cezayir.

Bir eyalet küçülürse, beylerbeylerinden tecrübeli, aslı nesli belli, adalet yapabilecek, akıllı, dindar, mutedil ve dürüst zatlar tayin edilecek. Asla ehliyetsizlere, dere beylere vezaret verilmeyecek. Taraf-ı şahaneden birine vezaret tevcihi irade olunduğunda o adam ehliyetsiz birisi ise kanuna uygun

olmadığı rikab-ı hümayuna arz edilecek, vezir-i azam birine vezaret tevcihini tensip ederse, liyakat derecesi kendisi tarafından padişaha arz edilecek. Padişah da bu tayini kanuna uygun bulursa tayin yapılacak. Beylerbeyi tayininde de bu titizlik gösterilecek.

Vezirlerin gönderdikleri mübaşirler halka zulmettiklerinden artık bir kazaya lüzumsuz mübaşir gönderilmeyecek. Gelen dilekçeler, incelenmedikçe mübaşirlere verilmeyecek. Mübaşirlerin masrafları civar köy ve kazalara bindirilmeyecek. Vezirlerin maiyeti namus erbabından olacak. Hâlbuki vazifelere ayak takımları alınmaktadır. Bundan böyle maiyet halkı kendi başına hareket edemeyecek. Kabahatli bir daha hiçbir vazifede kullanılmayacak. Vezir maiyetleri kalabalık olmayacak. Kapı kethüdaları altı kişiyi geçmeyecek.

Ticaretin Durumu

Bir memleketin yükselişi, ticarî dengenin kendisinden yana olmasına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin ticareti ecnebîler eline geçtiği için devrin ileri gelenleri ticaretin tekrar Osmanlı tebaasına geçmesine çare arıyordu.

Ticaretin en büyük mecrası deniz olduğundan ticaret gemilerinin artırılması bahis konusu oldu. Bu esnada devlet, tersane nizamını düzeltmekle meşguldü. Bir devletin denizci devlet olması, deniz ticaretinin artmasıyla mümkündü. Ticaret gemileri çoğalırsa burada çalışanları harp gemilerinde kullanmak kolay olacaktı.

Vaktiyle Osmanlı Devleti'nin deniz kuvveti bütün Avrupa devletlerinin üstünde idi. Fakat zamanla tüccar gemiciliği zaafa uğradığından deniz kuvveti de geri kalmıştı. Gerçi bunun kolay bir yolu vardı. Bu da deniz ticaretindeki tekeli kaldırmak ve Osmanlı tüccarına gümrükte bazı kolaylıklar sağlamaktı. "Herkes ürününü tabiî fiyatıyla satsın" denilebilse ticareti gelişecekti. Fakat İstanbul halkı hayatın pahalılaşmasına karşı başkaldıracaktı.

Vezirler ise İstanbul halkının yiyecek ve içeceğini teminle uğraşıyorlardı. Onun için deniz ticareti serbestliğine gidilemedi ve şu yol tutuldu: Devlet ileri gelenleri ve saray adamları birer gemi satın alacaklar ve denizciliğe âşinâ kimselerle şirket kuracaklardı. Bu hususta bir irade çıkarıldı.

Lehistan'ın Paylaşılması

Osmanlı Devleti'ne Lehistan'ın paylaşıldığı haberi geldi. Cülûs tebriki için İstanbul'a gelmiş olan Lehistan elçisi Potoski'nin, artık İstanbul'da kalmasına lüzum olmadığından geri çevrildi. Bu adamın, vatanının uğradığı felaketten müteessir olması lazım gelirken, yakışıksız hareketleri, devlet adamlarına dokunuyordu. Kendisinin sunduğu hediyeler, usule aykırıdır diye reddedildi. Rus askeri, Lehistan'da ilerlemekte idi. Lehliler, tefrika hâlinde idiler. Elçi öyle bir zamanda, vatanına dönmeye cesaret edemeyip eşyasını bırakarak Nemçe'ye kaçtı.

Lehistan'ın paylaşılması, komşu devletlerin müdahalesi neticesidir. Ancak komşulara bu cesareti veren, şey, Lehistan'da cumhuriyet ve krallığın yan yana uygulanmasıdır. Lehistan'da Millet Meclisi vardı. Bu meclis, Kralı seçerdi. Meclis azasından hepsi, krallığa istekli olduğundan birbirlerine düşerlerdi. Bunun neticesinde komşu devletler Lehistan'ın içişlerine müdahale fırsatını bulurlardı.

1777 yılında, Leh Kralı hastalanınca Rus İmparatoriçesi Katerina, Lehistan'a asker sokarak, yeni kral seçiminde, müdahalede bulunmak istedi. Krallığı isteyenlerin her birisine vaatlerde bulunduktan sonra, eski sevgililerinden Polyatovski'yi kral mevkiine getirdi. Katerina'nın maksadı Lehistan'ı yutmak olduğundan sınır düzeltmesi bahanesi ile Lehistan'ın büyük bir kısmını almak, buna mukabil bir savunma ittifakı yapmak hususunda teklifte bulundu. Bu teklif reddedildi.

Lehliler Katolikti. Ortodoks ve Protestan mezhebinde bulunan halk birçok imtiyazlardan mahrumdu. Katerina, bu mezhep ihtilafından faydalanarak, Protestanları İngiltere ve İsveç'ten ve Ortodoksları kendisinden medet ummak durumuna getirdi. Katolikler, bu durumda Devlet-i Aliye'den yardım istediler.

Fransa, Rusya'yı meşgul etmek için Devlet-i Aliye'yi, Rusya aleyhine harbe kışkırtıyordu. Bâb-ı Âli, Lehistan'a bir nota vererek, Rusya'ya toprak vermemesini talep etti. Lehliler, böyle bir arzuları olmadığını bildirdiler. Daha sonra, Lehlilerden bir grup Bar Kalesi'nde toplanarak, Rusya'ya karşı koymayı kararlaştırdılar ve Devlet-i Aliye'ye sağındılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 1768-1769 yılında Rusya'ya harp açtı.

Katerina ile Nemçe, Lehistan'ı paylaştılar. Lehliler, vatanlarını korumak için ölünceye kadar savaşmaya ant içtiler ve Rus askerini birkaç defa bozguna uğrattılar. Fakat bu sırada Prusyalılar da Lehistan'a asker sokunca, Lehliler çaresiz kaldılar. Memleketleri, ikinci defa paylaşıldı. Lehistan'ın çökmesine, Ronyatofs gibi bir alçağın hükümdar olması esaslı bir sebep olmuştu. Devlet-i Aliye'nin Rusya'ya harp açması ve Fransa olayları karşısında Lehliler birlik olabilselerdi, paylaşılmayı önleyebilirlerdi.

1793 SENESİ OLAYLARI

Elçilik ile İlgili Düzenlemeler

Osmanlı Devleti, gerektikçe başka devletlere elçiler gönderirdi. Avrupalılar ise hem tüccarlarının işlerini görmek hem de gönderildikleri devletin

ahvalini izleyip, politikalarını ona göre düzenlemek üzere, sürekli elçiler göndermeye başlamışlardı. Dünyayı görmeleri için uzak memleketlere de elçi yollarlardı.

Böylece sürekli elçi göndermenin faydaları meydanda iken, Devlet-i Aliye öteden beri, kendisini Avrupa devletlerinin dışında görerek, Avrupa ahvalini izleyememiştir. Oysa Fransız İhtilali, devletlerarasındaki münasebeti, bambaşka bir hâle koymuştu.

Sultan III. Selim ilk defa daimi elçiler gönderme usulünü düşünmüştür. Fakat böyle bir daimi elçiyi ilk olarak Fransa'ya göndermek lazımdı. Fransa ise ihtilal içindeydi. Bunun üzerine, kendisiyle harp etmediğimiz İngiltere'nin, İstanbul'daki elçisiyle görüşülerek, Kalyonlar kâtibi Yusuf Agâh Efendi elçi, Sadaret mektupçusu Raif Efendi başkâtip, Derviş Ağa ateşe olarak Londra'ya tayin edildiler.

Agâh Efendi'ye 15 bin kuruş yolluk ve yılda 50 bin kuruş maaş tahsis edildi. Agâh Efendi, kara yolu ile giderken, padişahın hediyeleri de kiralanan bir tüccar gemisiyle yola çıkarıldı.

Bugünlerde vezirlikler için de yeni bir yönetmelik yapıldı. Buna göre, Taşra vezirlerinin sayısı yirmi üçü geçmeyecekti.

Bugünlerde vak'anüvis Vasıf Efendi'nin yazdığı tarih Sultan Selim'e sunuldu. Padişah, *"Vasıf Efendi'nin tarihinden gayet haz ettim, kendisine şimdilik beş bin kuruş atiye verilsin."* dedi.

İstanbul'un zahire meselesi

İstanbul Kadısı İsmet Efendi, ekmek pişirilmesine itina etmediğinden azledilerek Bursa'ya sürüldü. Yeni kadı efendi, memuriyetini

hazmedemeyip kibre düştüğünden, azledilerek sürgüne gönderildi. Lakin ekmek işini düzeltmek kadıların azliyle çözülecek mesele değildi çünkü ekmeklerin yenmeyecek hâle gelmesi birtakım ileri gelenlerin çıkarlarında ve esnafın fesada uğramasından ileri geliyordu. Bu sebeple sürgüne gönderilmiş olan İsmet Efendi, sadrazamın şefaati ile affedildi.

Nuri Efendi tarihinde diyor ki:

"İstanbul'a etraftan zahire getirme tüccarların işi idi. Fakat nüfus çoğaldığından, tüccarın getirdiği zahire kışa kadar yetmiyordu. Onun için devletçe tersanede zahire ambarları inşa edilmesi ve zahire getirmek üzere, özel alıcılar yollanması ve buğdayın kilesine 60 akçe, arpanın kilesini 30 akçe narh konulması emredildi. Ancak alıcıların, halka zulmettikleri görülüyordu. Velhâsıl, İstanbul'un beslenmesi, nazırları meşgul eden başlıca konu olmuştu. Bu yüzden başka işlere bakamaz olmuşlardı.

Alıcılar, sahte kileler kullanırlardı. Halkın 10 kilelik malını 7 kile getirirlerdi. Zahireye verilen fiyat da maliyetten düşüktü. Halk, alıcılara zahire teslim edebilmek için pahalı toplar, maliyetten düşük fiyatla alıcılara vermeye mecbur tutulurdu. Bu buğdaya saman da karıştırılırdı. Gemiciler zahirenin bir miktarını satar ve kalanın üstüne su döküp ağır çektirirlerdi. Bu yüzden zahireler ambarda kokuşurdu. Bu da hastalıkları sebep olurdu. Ekmekçi Arnavutlar da alıcılara borçlarını ödemezlerdi.

Sadaret kethüdası Hakkı Bey zahire işinde herkesle ihtilafa düştüğünden azledildi. Yerine yeni bir ağa getirildi. Nihayet, İstanbul'un ekmek işlerine bakmak üzere, ayrı bir nezaret kurulmasına karar verildi. Mubayaa işlerinden dolayı, taşraların hâli perişandı. Harpte orduların ihtiyacı da buna eklenince memleket bir baykuş yuvası hâline gelmişti.

Şerif Efendi yazdığı lahiyada diyor ki:

Alıcı usulü kaldırılmalıdır. Savaşta ve barışta zahireyi, Devlet-i Aliye kendi parasıyla satın almalıdır. Bir senede, zahire için beş bin kese ulaştırma araçları için de 5 bin kese ayrılırsa, bu mesele çözülür. Hâlbuki şimdi tebaadan 40 bin kese çıkıyor.

Halkın malını devlet malından ziyade korumak lazımdır. 40 sene harp edilse halkın bir yumurtasına el konmamalıdır. O zaman halk hiçbir şeyi esirgemez. Tersane ambarında, altı aylık zahire depo edilirse alıcılara

lüzum kalmaz.” III. Selim alıcı usulünün fenalıklarını kavramış bunun kaldırılmasını emretmiş ve ticaretin serbest olmasını istemiştir.

Vehhabîliğin Ortaya Çıkışı

Vehhabî mezhebinin kurucusu, Mehmet bin Abdülvehhap’tır. Birinci Abdülhamit devrinde, bu adamın Mekke’de ortaya çıkması padişahın endişesini uyandırmışsa da nazırlar olayın vahametini anlayamamışlar ve Arabistan’dan gelen yazılara kanarak, bu adamın sadece ilmî bir görüş ileri sürdüğü zannına kapılmışlardır. Fakat bu adam sapık mezhebini etrafa yayıyor ve bir hayli taraftar kazanıyordu. Ortaya koyduğu mezhep üç esasa dayanıyordu:

1. Amel, imandan bir cüzdür. Onun için bir tek vakit namazı veya bir zekâtı ihmal eden kimse kâfir olur. Kanı helâldir.
2. Veliler ve Peygamberlerin ruhaniyetinden şefaat ummak küfürdür.
3. Türbeler ve kubbeler inşa etmek, içlerine kandil asmak, adak adamak, İslâm’a aykırıdır.

Böylece Vehhabîler, ehlisünnet olan bütün Müslümanları, kâfir ilan ediyorlardı. Onların canlarını ve mallarını helâl sayıyorlardı. Bu da yağmacı Araplara uygun geldiğinden, tarikat süratle yayılıyordu.

Yetim Mallarının Korunması Nizamnamesi

İslâmiyet yetim mallarının korunmasına çok önem vermiştir. Rivayet edilir ki Hazret-i Ömer'in halifeliğinde bir şahıs, yetim malı yemiş. Yetim çocuk büyüyünce Halife'ye şikâyet etmiş, durumu anlatmış fakat şahidi olmadığı için tedirgin olmuş. Hazret-i Ömer durumu araştırmış, olayın çocuğun anlattığı gibi olduğunu öğrenmiş. Adam, kendisini temize çıkaracak sözlerle kurtulmak üzere iken Halife, yetim malını yiyenlerin karınlarında ateş yanar âyetini hatırlayıp bir mum getirterek adamın karnına yaklaştırdığında karnı alev almış, bu suretle zalim cezasını bulmuştur.

Kanunî devrinde Sadrazam Lütfi Paşa, yetim mallarının padişah hazinesine girmesini caiz görmemiş. Bâb-ı Hümayun'da bu iş için ayrı bir hazine yaptırmıştı. Ölenlerin varisleri bulunmazsa, bütün terekeleri o hazineye konur ve mühürlenirdi. Yedi sene zarfında hakikî varis zuhur ederse, tereke ona teslim edilirdi. Varis çıkmazsa bu paralar hayır işlerine harcanırdı. Sonradan bu nizam bozulmuş, yetim malları hazineye katılır olmuştu. Bu suretle yetim malları yağmacıların eline geçiyordu.

Sultan Mustafa yetim mallarını korumak maksadıyla nakitleri hazine-i hümayuna alıp, karşılığında mukataa verilmesini emretmişti. III. Selim de bu yolu tutarak, yetimlerin olgun çağlarına varıncaya kadar mallarının korunmasını emretti. Bu sırada ele alınan hayırlı işlerden birisi de bu yönetmelikti.

1794 SENESİ OLAYLARI

Durum Değerlendirmesi

Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedid askeri için yeni kanunlar yapmış ve yeni askerin çoğalmasına gayret etmişti. Eski ocaklar da muhafaza edilmekte olduğundan devletin masrafları iki kat olmuş, malî darlık artmış ve bu yüzden iç gaileler çoğalmıştı. Fransız İhtilali'nin patlak vermesi de işleri karıştırmıştı. III. Selim bu kargaşalıklardan bezmiyor, iç ve dış zorluklara göğüs germeye çalışıyordu. Yeni ilimlerin ve sanatların memlekette yerleşmesine, devleti yeni medeniyetin icabına intibak ettirmeye uğraşıyordu. Oysa eski akla yeni usulü uydurmak zor olduğundan, adam yetiştirmek birinci mesele idi.

Sultan III. Selim, Fransa ve İsveç'ten mühendisler getirerek Fransız usulü gemiler inşasına ve Baron Tort'a kurdurulmuş olduğu bahriye mektebinde talebe yetiştirmeye uğraşıyordu. Büyük topların kullanılması zor olduğundan, hafif toplar dökülüyor, yeni kışlalar inşa ediyor, piyade, topçu ve kumbaracı bölüklerinin talimine itina ediliyordu. Tophane, Fransız zabitlerin nezaretine verilmişti. Kumbaracılara İngiliz Mustafa isimli bir İngiliz mühendisi nezaret ediyordu.

Sultan III. Selim'in bu yeniliklerine karşı yeniçeriler ve hatta mutaassıp aydınlar türlü itirazlar ileri sürüyorlardı. Onun için III. Selim'in giriştiği ıslahat güç ve tehlikeliydi. Bu zor durumda padişahın güvendiği kişilerin başında Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa vardı. Valide kethüdası Yusuf Ağa, Enderun ricalinden Ahmet Efendi gibi bazı kişilere de güveniyordu. Ama bunlar da birbirleriyle uğraşıyordu.

Sadaret mevkiinde bulunan Melek Mehmet Paşa çok ihtiyar ve yumuşak tabiatlı idi. Sultan Selim'in kendisi de çok yumuşak huylu bir adam olduğundan herkesi taltif ederek kullanmak isterlerdi. İşler Reisülküttap Raşit Efendi'nin elinde toplanmıştı. Rumeli kazaskeri Tatarcık Abdullah Molla da hayli nüfuzlu idi. Böyle nazik bir durumda, halk arasında yalanların yayılması kolaydı.

Tatarcık Abdullah Efendi faziletli bir adam olmakla beraber pervasız ve minnetsiz olduğundan, Şeyhülislâm Dürrîzâde Ârif Efendi'nin kinine maruz kaldığı gibi, Valide Kethüdası Yusuf Ağa gibi bazı nüfuslu şahısları da kendisine düşman etmişti.

Vasıf Efendi'nin gördüğüm el yazısında şunlar yazılı idi: Abdullah Molla, Eflak Voyvodası'na ait bir hususta, Devlet-i Aliye'yi zarara uğratmış.

Reisülküttap Raşit Efendi’nin her hususta kafadarı olan Divan-ı Hümayun tercümanı Aleksandr beyin bazı devlet sırlarını ifşa ettiği duyulmuş fakat Raşit Efendi, bu sırların, Abdullah Molla tarafından fark edildiğine hükmetmiş ve Molla’yı padişaha gammazlamıştı.

Raşit Efendi, hayli zamandır reisülküttap idi. Herkes kendisini söz sahibi sayıyordu. Fakat işlerde görülen bozukluk yüzünden tarizlere maruz kalıyor, bu yüzden herkesten gocunuyordu.

Islahat hareketleri yeni gelir kaynakları gerektirdiğinden, sadaret mevkiinde kudretli bir zatın bulunması lazımdı. Artık Melek Mehmet Paşa’nın bu mevkide kalamayacağı anlaşılmıştı. Mısır Valiliğinde iyi hizmet etmiş olan İzzet Mehmet Paşa, bu makama hazırlanıyordu.

İzzet Mehmet Paşa onurlu bir adamdı. Sakalını şunun bunun eline vermezdi. Raşit Efendi ile de geçinemezlerdi. Bu yüzden yeni Sadrazam Raşit Efendi’yi azletti. *Vasıf Tarihi*’ne göre, Raşit Efendi kesesine çalışmış, konağına oğlan ve kızlar doldurarak sefaya dalmıştı.

Bu Senede Gelişen Bazı Olaylar

Nizam-ı Cedid askerine gayret vermek ve padişahın harp sanatına verdiği önemi devlet büyüklerine göstermek üzere, mühimmat Nazırı Mustafa Reşit Efendi’nin Levent Çiftliği’nde verdiği ziyafete padişah da gitmiş, devlet ileri gelenleri ile görüşmüş, askerin yaptığı talimler ve tüfekhanede yapılmış harp aletleri gösterilmiş, zabitlere hediyeler verilmişti. Levent Çiftliği’ndeki Nizam-ı Cedid kışlası içinde Valide Sultan bir Cami, bir de çeşme yaptırmıştır.

Vezirler sadrazam olduklarında kırk kişiye mülazemet verilmesi âdetti. Fakat bu tayinlerde çok defa iltimas ve şefaat rol oynuyor ve bu mevkiler ehliyetsizlerin eline geçiyordu. Yeni sadrazam İzzet Paşa bu usulü

değiştirmiş mülâzemetleri imtihanla vermiş ve imtihanı kazananlara 15’şer kuruş atiye vermiştir.

Donanma-yı hümayun, her yıl ilkbaharda denize açılır, sonbaharda tersaneye dönerdi. Askerin erzakı altı aylık olarak verilirdi, ama asker tayınını satar, sonra peksimet yerdi. Bunu önlemek için gemilere mutfak yapıldı.

Bu sene Galata Kulesi’nin külahı yandı. Bu kulede cumadan başka gecelerde nöbet çalınır, halka duyurulurdu. Yanmış taş duvarlar ve kemerler kuvvetlendirildi ve dört tarafa birer çamlı köşk ilave edildi. Yangın vukuunda davul sesinin yetmediği görüldüğünden nöbethaneye bir çan takıldı. Yangınlarda su yetmiyordu, buna karşı Bayezit, Süleymaniye ve Laleli camileri ile Yeni Cami avlusunda daima su dolu havuzlar yapıldı.

Sadaretten ayrılan kişilerin İstanbul’da oturmaları âdet değildi. Fakat Melek Mehmet Paşa, yumuşak huylu ve zararsız bir adam olduğundan, âdete aykırı olarak, Ortaköy’deki yalısında oturmasına izin verildi.

İslâm ülkelerinde, Abbasîler zamanından beri her otuz bir “Kamerî sene” otuz güneş senesi sayılmıştır. Fakat devlet gelirleri bazen güneş ve bazen ay yılına göre alındığından hazine hesapları karışıyordu. Defterdar Moralı Osman Efendi, bu işi düzeltmek için bir güneş yılının 365 gün 5 saat 49 dakika sayıldığından ay ve güneş yılları arasında 10 gün 21 saat fark olduğu esasını ele aldı, aylıklar bu farka göre ayarlandı.

Askerin aylığı dört taksitte ödenirdi. Taksitin biri muharrem ayında, ikincisi cemaziyelevvel ayında, üçüncü ve dördüncüsü Şaban ayında ödenirdi. Para sadrazamın huzurunda sayılır ve ocaklara dağıtılırdı. Maaş 2.880 kese tutuyordu. Bir kese 410 kuruştu. Bir yıllık maaş tutarı 11.300 kese idi. Bunun 1.366 kesesi cebecilere, 1.122 kesesi topçulara, 280 kesesi arabacılara aitti.

İngiltere’ye elçi gönderilmiş olan Yusuf Agâh Efendi orada iyi karşılandı. Bu zat Avrupa’ya gönderilen ilk daimî elçidir.

Londra Sefiri Yusuf Agâh Efendi’nin Sefaretnamesi

Receb ayının 8’inci perşembe günü. Taşıdığım şerefli name-i hümayunu ve hediyeleri tevdî etmek üzere, İngiliz Devleti’nin teşrifatçısı olan şövalye, kralın hususi kâtibi ile beraber yanımıza gelip kral tarafından icra olunacak merasimi ifadeye memur olduklarını bildirdiler. Taymis Nehri’nden geçmemiz için kayıklardı. Ancak bu sene kış şiddetinden nehir donmuş olduğundan, kara yolu ile gitmemiz münasip görüldü.

Londra şehrine bir saat mesafede olan, piyade ve süvari kıtasının bulunduğu Çelsi sarayına vardığımızda mareşalin, kral adına bizi karşılayacağı ve kral tarafından altışar beygirli iki fayton bulunacağı, bundan başka kraliçe, veliaht ile iki ve üçüncü oğullarının ve kardeşinin birer faytonları bulunacağı, Veliahdın baş kâtibi Milor Çers’in mihmandarlığımıza tayin kılındığı ve saat 10’da sarayda bulunmamız ve yemekten sonra hareket edilerek padişahımızın hediyesi olan atların yedekte kral sarayına götürülmesi ve orada name-i hümayunu tazimle sunmamız kararlaştı.

Ertesi gün, mareşalden gelen bir kâğıda kral cenaplarının kendisini ziyafet tertibine memur ettiği ve bundan şeref duyduğu bildiriliyordu. Bundan başka padişahımızın hediyesi olan bohçalar, mücevher sorguçlar, piştovlar ve kahve sandıklarının merasimden bir gün önce kral sarayına gönderilmesi münasip görüldüğünden, çarşamba günü hediyeler arabalara yüklenilerek tercümanımız tarafından başmabeyinciye teslim edildi. Ertesi perşembe günü atlar da adamlarımızla saraya gönderildi.

Tespit edilen vakit gelince, Başkâtip ve tercümanlarımızla arabalarımıza binerek yola çıktık. Saraya yaklaştığımızda süvari askeri, subaylarıyla iki tarafa dizilmiş ve bayraklarını açmış mızıkalarını çalan askerlerin arasından geçerek kapıda Mareşal tarafından karşılandık. Bir odaya alındık. Mareşal elindeki kâğıdı okuyarak tercümanımıza verdi. Meali şudur:

“Harpte kahramanlık gösterenlerin hizmetlerini anmak için inşa edilmiş olan bu sarayın zabiti bulunduğum cihetle bir lütuf eseri olarak Devlet-i Aliye tarafından elçi olarak gönderilmenizi tesid etmek ve kralım tarafından mihman nüvazlık merasimine memur edilmem bana saadet veriyor. Cenab-ı Hak iki devlet arasında kurulmuş olan dostluğu artırsın. Sizi muvaffak kılsın.” Biz de iki devlet arasında dostluğun her an artmasının Şevketli padişahımızın arzuları olduğunu bildirdik.

Bundan sonra mihmandarınız Milor Çersi, bizi davete gelip bu vazifeden şeref duyduğunu bildirdi. Biz de mukabele ettik. Bundan sonra hazırlanan sofradan şekerleme ve meyve yiyip kahvemizi içerken hediye atlarımız saray sahasında dolaştırılmakta idi. Nihayet mevcut vaktin geldiği haber verildi. Name-i hümayunu saygıyla öpüp başkâtibimize teslim ettik. Hazır olanlar bizi faytonumuza bininceye kadar uğurladılar. Kralın bize tahsis ettiği faytona solumuza mihmandarımızı ve karşımıza maiyetimizi alarak yola koyulduk.

Halk kalabalıkları arasından ve alkışlarla geçerek Sen Ceymis Parkı'ndaki kral sarayına vardık. Kral, kraliçe ve kızları sarayın pencerelerinden alayı seyrediyorlardı. Bu kadar güzel donanmış at görmemişlerdi. Green Park tabir olunan bahçenin kapısından çıkarak Pikadilli'de kral sarayına vardık.

Atları teslim ettiğimizde, mihmandarımız bizi istirahat edeceğimiz odaya aldı. Burada da saray zabitleri saygı ile dizilmişlerdi. Biraz sonra kral, divan odasında al kadifeden işlemeli iskemlesi üzerinde ve devlet büyükleri iki tarafına dizilmiş olduğu hâlde teşrifatçı bizi alarak yol açıp divan odasına girdik. Kral, bizi görünce hemen başından şapkasını çıkarıp saygı merasimini icra etti. Biz odanın ortasına vardığımızda yerinden kalktı. Biz de Devlet-i Aliye'nin İngiltere'nin dostluğunu pekiştirmek üzere bizi büyükelçi olarak gönderdiğini söyledik.

Kral cenapları da bizim ifademizin, devletimize olan meylinin bir misli daha artırdığını ifade etti. Name-yi hümayunu öpüp başımıza koyduktan sonra devlet nazırı Milor Granvik'e tevdi ettik. Sadrazam hazretlerinin mektubunu da aynı surette ulaştırdım. Başkâtip, kralın hediyelerimizden bilhassa at takımlarından çok memnun kaldığını ifade etti.

Bizi davet etmek için gönderdiği teşrifatçısı delaletiyle kraliçenin odasına vardık. Derhal ayağa kalkarak iltifatta bulundu. Biz dahi mukabele eyledik. Aramızda iki devlet münasebetlerinden duyulan memnuniyete dair sözler söylendi. Kralla kendisine sunduğumuz hediyelerden bilhassa büyük kızı için getirdiğimiz mücevher sorguçtan büyük memnuniyet duyduğunu bildirdi. Merasim bu suretle nihayet buldu.

Ertesi gün veliahda olan hediyelerimiz tercümanımız vasıtasıyla gönderildiği gibi Prens Yorg'a at, ok ve yayımız, zevcesi için bohça ve gül

yağı, III. Prens için kılıç, donanmış tüfek, ok ve yay, kraliçeye ve altı kızına bohçalar ve gül yağı şişeleri yollandı.

Fransız İhtilali

Fransa'da patlak vermiş olan ihtilal, Devlet-i Aliye'yi de etkilemişti. Fransa'da halk, asilzâde, papazlar ve avam olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı. Asiller ve papazlar birçok imtiyazlara sahiptiler. Avam esir gibi, hor ve hakir görülürdü, hatta insandan sayılmazdı. Haçlı seferlerinde Hristiyanların, İslâm milletlerindeki özgürlüğü görüp gözleri açılınca, avama da bazı müsaadeler verilmesi zarurî olmuştu.

İngilizlerin mizaçlarında olan vakar ve temkin dolayısıyla, bir taraftan halk derece derece müsaadelere mazhar oluyordu. Hükûmetler de bazı şartlara bağlanmış, meşrutî idare kurulmuştu. Halk, inanç hususunda serbest bırakıldığından Protestanlık yayılmıştı. Almanya'da da imtiyazlı sınıfların imtiyazlarından bazı tavizler verilmişti. Lakin imparatorlar nüfuzlarını korumak için asilzâde ve papazlara mülayim bir tavır takınmışlardı, asilzâdeler birer hükümdar gibi olmuşlardı.

Fransa'da, feodalite esnasında yapılmış olanlardan halkın canı yanmıştı. Krallar bu zulümleri hafifletmişlerse de toprak, asiller ve papazlar elinde olduğundan avam, hizmetçi gibiydi. Vergi yükü avamın omzundaydı. Halk siyasî ve dinî baskı altındaydı. Eyaletlerin bazısında Roma kanunu, bazısında âdetler uygulanırdı, hâkimlik para ile alınır ve satılırdı. Kral dilediğini hapse atardı.

Kral emirnameleri öylesine kötü kullanırdı ki isim yeri boş bırakılır ve para ile satılırdı. Fakat zamanla avam bu durumlardan sızlanmaya başlamıştı. Şehir halkı, hayli bilgi kazanmıştı. Ama devlet işlerinde eşitlik

yoktu. Subaylık asilzâdelere mahsustu. Halk eşitlik istemeye başlamıştı. Hürriyete ait yazılar kapışılıyordu.

Fransa'nın serveti artmıştı. Fakat malî darlık şiddetli idi, imtiyazların kaldırılmasından başka çare yoktu. Papazlar, "biz devlete dua ediyoruz", asilzâdeler, "biz devlet için harp ederiz" avam ise "bunlar vergi vermeye mâni değildir" derlerdi.

Bu duruma göre, Fransa için yeni bir çığır açma zamanı gelmişti. Devlet adamları arasında bunu yapabilecek adamlar vardı. Fakat XVI. Lui kararsız olduğundan bir sonuç alınamıyordu. Oysa böyle zamanlarda sebat ve metanet lazımdı.

Bütün husumet kraliçeye yöneliyordu. Gerçekten Kraliçe, Kral nezdinde nüfuzlu idi. Süs ve safa için çok para harcıyordu. Bununla beraber istiklal fikri yalnız ayak takımında idi. Kral imtiyazları kaldırsa ve iyi bir idare gösterse durum düzelebilirdi. Fakat XVI. Lui zevzek bir adamdı, ıslahat yapacak hâlde değildi. Böyle bir devirde Amerika'daki harpler yüzünden de malî darlıklar artmıştı. Halkın hürriyet isteği şiddetlenmişti.

Genel bir vergi alınmasına asilzâdeler mâni oluyordu. Kral genel meclisi toplamayı vaad etmişti. Oysa böyle dar bir zamanda yüz yıldan beri toplanmamış olan genel meclisin ele alınması büyük hata idi.

Asiller genel mecliste avamın çoğunluğu almaması için üç sınıf temsilcilerinin kanunları ayrı ayrı müzakere etmesini ve veto haklarını istiyorlardı. Halk parlamento kurulmasını istiyordu. Ortada birtakım risaleler dolaşıyordu. Bunlarda şöyle deniyordu: *"Avam sınıfı şimdiye kadar neydi? Hiçbir şey! Ne olmalıdır? Her şey."* Halkın ümidi bu mecliste idi.

İngiltere'de asilzâdelerin itibarı hâlâ baki idi, ama orada halkı hoşnut etmenin çareleri aranmış, zamanın icaplarına uygun usuller bulunmuş, halk, siyasette serbest bırakılmış, bir denge kurulmuştu. Fransız halkı ise feodaliteden kurtulduktan sonra birden başıboş kalmış, bir uçtan öteki uca geçmişti.

Birtakım yazarların yayınlarıyla, dinsizlik yolu açılmış ve krallığın dayanacağı bir şey kalmamıştı. Burton ve Orlean hanedanları arasında da

düşmanlık vardı. Protestanlar, Katoliklerin sahip oldukları haklara sahip değillerdi, Yahudilerin hiçbir hakkı yoktu. Fransız eyaletlerinde birlik yoktu. Buna rağmen muntazam bir toplum kurmak ve kötülükleri önlemek arzusu vardı.

İhtilal ateşinin parlamaya hazır olduğu böyle bir devirde mebuslar seçilmiş ve Versay'da toplanmışlardı. Bu mecliste avamın 600 mebusu olduğu hâlde, asilzâde ve papazların 300'e yakın mebusu bulunması gerekirken bazı eyalet asilzâdeleri mebus seçmemişlerdi.

Papaz mebuslar arasında meşhur Taleyran, zâdegân arasında Lafayet vardı. Avam mebusları arasında Mirabo bulunuyordu. Fransız Genel Meclisi 1789 yılı 5 mayısında toplandı. Maliye nazırının okuduğu rapora göre yıllık gelir 476 milyondu, hazine borçları 217 milyon Franktı.

Toplantı "*Yaşasın kral!*" sesleriyle açıldı. O gün Mirabo'nun teşvikiyle gazete yayınlamaya izin verilmişti. Gazeteler hemen edep dışı yayınlara başlamışlardı. Mirabo, nutuklarıyla halkın heyecanının tetkikiyle vakit geçiriyordu.

Ekmek günden güne pahalanıyordu. Pahalandığı için Paris halkı ayakta idi. Cumhuriyet taraftarları yer yer toplanıyorlardı. Halk mebusları, "Biz Fransa'nın yüzde doksan altısını temsil ediyoruz. Gelmeyenlere bakmayız." diyorlar ve Meclisin adına "Millî Meclis" diyorlardı. İşte o gün fiilen ihtilal başlamıştı.

Millî Meclis iktidarını göstermek üzere bazı teşebbüslere girişmişti. Bu teşebbüslerden avam sınıfı memnundu. Sarayda kraliçenin başkanlığında bazı prensler ve zâdegândan mürekkep bir gizli meclis vardı ki birçok işleri çevirmekte idi. Bu meclisin teşvikiyle Kral, Millî Meclis'te sert bir konuşma yapmış ve üç sınıf mebuslarının ayrı ayrı müzakere yapmasını istemişti. Zâdegân mebusları kralın arkasından meclisi terk etmişlerdi. Avam mebusları bu durumdan alınarak kralın emirlerine aykırı birçok kararlar almıştı.

Hassa askerlerinden bazıları avama taraftarlık ettiklerinden hapse atılmaları üzerine, birtakım reziller hapishaneyi basıp mahpusları yanlarına almışlardı. Ekmek bulmak zorlaştığından halkın öfkesi şiddetleniyordu. Meclis askerin toplanmasından şikâyet edince kral “Millî Meclis isterse başka yere taşınsın.” cevabını vermişti. Vükelâ azledilmiş, yerine halkın nefret ettiği adamlar tayin olunmuştu.

Kralın Millî Meclis’i kapatacağı anlaşılıyordu. Sarayın bu delice teşebbüsleri üzerine 12 Temmuz’da Paris halkı ayaklanmış. Reziller takımı sokaklara düşmüş, sarayda nöbet bekleyen askerlere saldırı başlamıştı. Bunları def için yapılan hareketlerde bir seyircinin ölmesi üzerine halk silahlanarak askerin üzerine saldırmaya başlamıştı.

Bu sırada hassa askerinden bir kısmı da toplarıyla beraber ihtilalcilere katılmışlardı. O gece sarayda bir büyük balo tertip olunduğundan saray takımı henüz olandan habersizdi. Ertesi gün halk İnvalit Kışlası’na saldırıp bütün silahları alarak Bastil Hapishanesi’ne hücum etmişti. O gün bazı zevatın başları kesilerek sokaklarda gezdirilmişti.

Bu olayları haber alan kral gayr-ı resmî olarak Millî Meclis’e giderek mülayim sözler söylemiş ve Paris’te ve Versay’da bulunan askerlerin uzaklaştırılmasını emretmişti. Halkın talebi üzerine millî asker tertip edilmiş ve Lapael kumandanlığa tayin edilmişti. Bu askerler daha sonra millî muhafız adını almıştır.

Öteden beri kral bayrağının rengi beyaz ve Paris şehri bayraklarının rengi kırmızı-mavi iken Lafayet milletle hükûmet arasında birlik husulüne alâmet olmak üzere bu üç rengi birleştirerek milli muhafızların bandırasını meydana getirmişti. Hâlen Fransız bayrağı bu üç renkten meydana gelmiştir. Kral halkı tatmin için bu üç renkli bayrağı şapkasına asmış ve milli Meclisten yüz mebusla Paris’e gelmişti. O gün bazı asilzâdeler Fransa’dan kaçmışlardı.

Bastil Kalesi tamamen yıkılmış, anahtarı Lapael tarafından Amerika Cumhurbaşkanı Washington’a hediye edilmiştir. Fransa artık bir cumhuriyet şekline girmiş, iktidar millî meclise geçmiştir. Biçare Kral her türlü iktidardan mahrum ve her şeye razı olduğu hâlde artık onu rahat bırakmak insaniyet icabı iken, bir kere iş çığrından çıkmıştı. Halk ekmeğin

pahalılaşmasını Maliye Nazırı ile damadına atfetmişler, ikisini de muhakemesiz asmışlardı.

Robes Piyer bu vahşet hareketlerini övüyordu. Reziller her şeye cesaret eder olmuştu. İhtilalciler Paris mahallelerinde kulüpler kurmuşlardı. Bazı asilzâdelerin çiftlikleri ve bazı manastırlar yağma edilmiş, vergiler verilmemeye başlanmıştı namuslu kimseler korku içindeydiler.

Her yerde millî asker toplanıyordu. Fakat bütün halkın ihtilale sempatisi vardı. Fransa'nın serbestliği İngiltere'de olduğu gibi tedricî değil ani olduğundan, artık ihtilalin önünü almak zordu. İhtilâlin asıl sebebi öteden beri zuhura gelen bir sürü bozukluklar olup malî sıkıntı ve kıtlık işin patlak vermesine sebep olmuştur.

Millî Meclis'te dört ağustos günü sabaha kadar devam eden müzakerelerden sonra bütün imtiyazların kaldırılmasına oybirliği ile karar verildi. Böylece Fransa'nın bin senelik usulleri o gece bırakılarak, yeni bir yola girilmiştir. Reziller tabakası ise hürriyeti vergi vermemek manasına alıyorlardı. Bunun üzerine zenginler hazineye yardım için paralarını, mücevherlerini verdikleri gibi, Kral ve Kraliçe altın ve gümüş sofra takımlarını darphaneye gönderdiler.

Millî Meclis yeni anayasayı hazırlamaya koyulmuştu. Tek veya çift meclis olması üzerinde birçok tartışmalar olmuştur. Avamın baskısıyla meclisin tek olması kararlaştı. Avam düşünürleri buna bakarak ihtilalin yanlış bir yola sapacağını anlamışlardı. Kral yeni anayasanın bazı maddelerine yakınlarının teşvikleriyle itiraz edecek olmuştu. Bu da aleyhindeki akımı kuvvetlendiriyordu.

Öte yandan kralın rakibi Orlean Dukası Paris'e buğday gelmemesi için etraftaki zahireleri satın alıyor ve başka yerlere sattırıyordu. Gariptir ki Kral taraftarları da Paris halkı zayıf düşsün de itaat etsin diye Paris'e zahire gelmemesine çalışıyordu. Bu ise âdeta halkı isyana teşvikti. Bu sırada Kral bir kaleye kaçırılacakmış diye haberler yayılıyordu; Versay ahalisi kasabalarını korumak için bir alay asker getirmişlerdi.

İhtilâciler yine bir olay çıkarmaya hazırlandılar fakat millî askerden korktukları için kadınları ileri sürdüler. 5 Ekim'de birçok kadın Paris sokaklarında "ekmek isteriz" diye belediyeye saldırdılar. Etraftaki sarhoş ve reziller kadınların arasına karışarak belediyedeki silah ve topları alıp Versay yolunu tutmuşlardı. Bu reziller kalabalığı Versay'ı basıp bazı hassa

askerlerini öldürdükten sonra kral ve kraliçeyi alıp hakaret ede ede sarayına getirdiler.

Millî Meclis, kralı itibardan düşürmek istemediğinden yeni nizamlar koymuş, yeni mahkemeler ve yeni muhakeme usulleri ve bu meyanda jüri usulü ihdas etmiştir. Manastırlardaki mallar devletçe zapt olundu. Bu fikri ortaya atan rahip Taleyran'dı. Bu meyanda dük ve kont gibi asilzâde lakapları kaldırılmış, krala hükûmetin birinci memuru unvanı verilmiştir.

Paris mahallelerinde kurulan kulüplerin en ünlüsü Jakobenler Kulübü'dür ki memleketin her tarafında şubeleri vardı. Robes Piyer bunların başkanı idi. Fransa ihtilali Avrupa hükümdarlarını bilhassa Avusturya hükümdarı Leopol'ü telaşa düşürmüştü. Fransız asilzâdelerinden birçoğu, Almanya'ya kaçarak Fransa aleyhine harbe teşvik ediyorlardı.

1790 senesinde kral ve kraliçe kıyafet değiştirerek kaçmışlarsa da yolda yakalanıp hakaretle Paris'e getirilmişlerdi. Fransa kralının hakarete uğraması diğer hükümdarlara ağır gelmiş, onu kurtarmak için Avusturya ve Prusya devletleri bir beyanname yayımlamışlardır. Devlet-i Aliye de öteki devletlerin ısrarı üzerine Avusturya ve Prusya ile barış yapmıştır.

Millî Meclis'in hazırladığı anayasa hapiste bulunan krala zorla imzalatılmış bir sureti de Devlet-i Aliye'ye gönderilmişti. Fransız halkı artık istediği serbestliğe kavuşmuştu. Ne çare ki iş ayağa düşmüştü. Fikirler ikiye ayrılıyordu. Bir kısmı meşrutî krallık istiyor; Robes Piyer, Jakobenler ve ayak takımı ise cumhuriyet istiyorlardı.

Kral ve kraliçenin ecnebî devletlerle ittifak yaptığı haberlerinin yayılması üzerine Paris'te halk yine ayaklanmış ayak takımı saraya hücum etmişti. Hassa askerleri öldürülmüş meclise sığınan kral ve kraliçe bir manastırda hapsedilmişti. Fransa'yı bin sene idare etmiş olan hanedanın böyle hakarete uğraması, böyle namuslu adamlara ve diğer Avrupa halkına ağır gelmişti. Bunun üzerine Prusya, Avusturya ve Sardunya devletleri ittifak ederek Fransa'ya hücum etmişlerdir.

O günlerde Fransa'da dört bin papaz sürgüne gönderilmişti. Bunların çoğu sonradan idam edilmiştir. Ne gariptir ki hürriyet ve eşitlik için ihtilal yapan Fransa'da, suçsuz adamlar öldürülüyordu.

Bu sırada müttefik devletler askeri Paris'e doğru yürümekte olduklarından Valmi'de Fransız ordusu karşılarına çıktı. Çocuk yaşındaki genç, talimsiz ve bakımsız Fransız askerleri müttefik ordularını yendi.

Fransızlar Ren nehri civarında bir hayli Alman toprağını ele geçirdiler. Valmi harbini müttefikler kazanmış olsaydı; Fransız İhtilali bastırılmış olacaktı. Alman prenslerinden ayrılmış olan Alman halkı, Fransa'daki hürriyet fikirlerini benimsedi.

Yeni seçilen 749 üyeden oluşan millet meclisi açıldı. İçlerinde azgın adamlar vardı. Meclis 22 Eylül 1792'de krallığın kaldırılmasına karar vererek, cumhuriyet ilan etti. Hâkimlerin halk tarafından seçilmesi kararlaştı. Hürriyet fikrine taraftar milletlere yardım için bir kanun çıkarıldı. Meclis Orlean Dükü'nün teşviki ile 1793'te kralın idamına karar verdi. Bunun üzerine Fransa dışında bulunan Fransızlar kralın hapiste bulunan oğluna XVII. Lui adıyla biat ettiler. Meclis azası birbirine düşmüş, yapılmadık fenalık kalmamıştı.

Fransa'nın Amerikalılara yardımlarından dolayı İngilizler, Fransız İhtilali'ne kin besliyordu. Fransız İhtilali'nin tesiriyle İrlanda'da birtakım ihtilal cemiyetleri kurulmuştu. İngilizler Fransa'nın deniz kuvvetlerini yenmek ve dünyayı birleştirmek arzusundaydı. İngiltere Hariciye Nazırı Pit, birçok devletlerle Fransa aleyhine ittifak anlaşması yapmıştı. Bu ittifaka yalnız Devlet-i Aliye, İsveç ve İsviçre girmemişti. Fransa aleyhine ittifaka giren Avusturya, Belçika'nın kurtulmasını, Prusya da topraklarını genişletmeyi istiyordu. Ruslar Polonya'yı yutabilmek için Avusturya'nın bir gaile ile meşgul olmasını istiyorlardı.

Bu kargaşada Millî Meclis gruplara bölünmüş, bu meyanda dokuz üyeli bir ihtilal meclisi kurulmuştu. Bunun başkanı olan Robes Piyer herkese dehşet veriyordu. Pek çok adam idam ediliyordu. Hapiste bulunan kraliçe de sözde muhakemeyle idam edildi. Kral ailesinden 24 kişi daha idam edildi. Meclis üyelerinden 20 kişi ve Orlean Dukası da idam edilenler arasında idi. Bu idamlarda başrolü Jakobenler oynuyordu.

Jakobenler, mektepleri, ilmî cemiyetleri kapamışlar, Hristiyanlığı ilga etmişlerdi. Hristiyanlık yerine bir aklî din konmuş, kiliselerden papazlar çıkarılmış, yerlerine tiyatro oyuncuları ve mızıkacılar getirilmişti. Kilisenin mihrabında bir sandalye üzerinde genç bir kadın yarı çıplak olarak oturtulmuş ve akıl tanrıçası yapılarak kendisine secde edilmişti.

Hristiyanlığın ilgası üzerine ay isimleri değişmiş, yeni bir takvim konmuştu. Bunlar yapılırken idamlar ve tevkifler devam ediyor;

hapishaneler dolduğundan okullar, manastırlar ve kiliseler hapishane olarak kullanılıyordu. Birçok namuslu adam suçsuz olarak idam ediliyordu.

Müttefikler arasında menfaat ihtilafı, toplu harekete imkân vermediği için Fransa'nın işgali tamamlanamıyordu. Cumhuriyete karşı gelen eyaletler arasında en çok dayanan Tolon şehri olmuştu. Nihayet o sırada 23 yaşında bir yüzbaşı olan Napolyon'un himmetiyle cumhuriyetçilerin ordusu Tolon'a girmiş ve ahalisi vahşîce sindirilmiştir.

Robes Piyer kendi icat ettiği akıl dininden de vazgeçerek: *"Bir Allah vardır ve insanın ruhu bâkirdir."* diye Meclis'ten kanun çıkarmıştır. Nihayet Robes Piyer aleyhtarları kuvvetlenmiş kendisini ve taraftarlarını idam etmişlerdi. Bu suretle dehşet devri sona ermiş, hapishanelerdeki binlerce adam serbest bırakılmıştır. Nihayet Jakoben manastırı da kapatılmıştır. Artık Fransa'da koyu cumhuriyetçiler, mutedil cumhuriyetçiler ve kralcılar olmak üzere üç hizip belirmiştir.

İhtilal çıkarmak bir selin önünü açmak gibidir. Bu kere açıldı mı hızı kesilmedikçe durmaz. Yalnız karşı gelenleri değil, ona yol verenleri de helak eder. Böylece Fransız İhtilali'ne sebep olanlar hep birer birer telef olmuş, ettiklerinin cezasını bulmuşlardır.

Devlet-i Aliye, Fransız Cumhuriyeti'ni tasdikte acele etmiyordu. İstanbul'da bulunan Fransız Ortaelçisi Dukan oyalanıyordu. Yalnız Avrupa devletlerinin Fransa ile barış yapmaları hususunda Devlet-i Aliye arabuluculuk yapmaya hazırdı. Bir müddet sonra İstanbul'a "Verterbah" isimli bir Fransız ortaelçisi gelmişti. Devlet-i Aliye bu elçiyi resmen kabul etmiş, Fransız Cumhuriyeti'ni tanımıştır.

Fransa'dan dış memleketlere kaçmış olan krallık taraftarları, İngiltere'nin vaat ettiği 10 bin kişilik yardıma güvenerek, on bin kadar asker toplayıp 100 kadar gemiyle Fransa'ya geçerek harbe tutuşmuşlarsa da İngiltere vaat ettiği 10 bin kişilik yardımı göndermediğinden perişan olmuşlar ve içlerinden 800 kişi kurşuna dizilmiştir. İngiliz parlamentosunda bu olayı anlatan Pit: *"İngiliz kanı dökülmedi."* demiş, üyelerden birisi: *"İngiliz namusu döküldü."* cevabını vermiştir.

Devlet-i Aliye de dışişleri bakanlığı bulunmayıp dışişleri reisülküttaplarla idare edilirdi. Hakikatte ise işleri çevirenler İstanbul'un Fenerli Rumlarından seçilen Divan-ı Hümayun tercümanları idi. Devlet-i Aliye'de,

bu sırada III. Selim tahta çıkmıştı. İstanbul’da ıslahat sözleri dolaşmaya başlamıştı.

1795 SENESİ OLAYLARI

Avrupa’nın Durumu

Rusya, Prusya ve Avusturya Lehistan’ı paylaştılar. Bu kısmen Fransa’nın itibarını artırdı. Avusturya birçok savaşlardan sonra Fransa ile mütareke imzaladı.

İngilizlerin denizlerdeki kuvveti 480 gemiye ulaşmıştı, bunlardan 122’si büyük kalyon 18’i ellişer top taşıyan orta boy kalyon, 176’sı firkateyn, 164’ü şalope idi.

Bu sırada Fransa’da yeni ve mutedil bir anayasa yapıldı. İcra kuvveti beş kişilik bir heyete verildi. Yasama işi için iki meclis kuruldu, birisi 500 kişiden ibaret Millet Meclisi diğeri 250 kişilik Kıdemliler Meclisi idi.

Bu yıl Paris’te patlak veren yeni bir ihtilali Napolyon bastırdı. Bu sayede Napolyon, Fransız Başkumandanı oldu. Bu sırada aşırı gruplar bütün emlâkın eşitlikle paylaşımı için Babof’un başkanlığında bir gizli cemiyet kurdularsa da bu iş kendisinin öldürülmesi ile sonuçlandı.

Napolyon’a İtalya’ya gönderilecek ordunun kumandanlığı verildi. Napolyon ordusuna yağma vaat ederek Avusturya ve Sardunya’ya saldırdı.

III. Selim, Rusya ve Avusturya’dan emin olmadığı için bazı Avrupa devletleriyle ittifak etmek arzusunda idi. Nihayet İstanbul’daki Fransız elçisi ile bir antlaşma yapıldı. Buna göre Devlet-i Aliye şimdiki Avrupa

harbinde tarafsız kalacak, harpten sonra Fransa ile bir savunma ittifakına girecekti.

Dubrovnik Vergilerinin Gelişi

Dubrovnik Cumhuriyeti elçileri, padişahı görüp itaatlerini bildirmek ve üç yılda bir verdikleri vergilerini takdim etmek üzere İstanbul'a geldiler.

Dubrovnik Cumhuriyeti, Rumeli'de Osmanlı fetihleri başlayıp adaleti yayılmaya başlayınca, en evvel Osmanlı Devleti'nden himaye fermanı alan cumhuriyettir. Dubrovnikliler, Osmanlılar tarafından verilen himaye fermanının hükümlerine bağlı kaldılar. Bunca yıldan beri karada ve denizde Osmanlılar tarafından himaye buyruldular. Onlar da bunun şükrünü bilmişler, üç yılda bir belirli olan vergilerini zamanı geldiğinde, padişaha seçkin adamları vasıtasıyla bir mektup takdim ederek ödemişlerdir.

Diğer Bazı Olaylar

Malta şövalyeleri daima İslâm gemilerine saldırırlardı. Garp Ocakları da onlara hücum ederlerdi. Bu ocaklar, Avrupa devletleri ile anlaşmalar yapabilirlerdi. Tunus ve Cezayir Ocakları cihat ile meşgul olduklarından kendilerine gemi ve silah yardımı yapıldı. Seydi Ali Reis tedarik ettiği asker ve gemilerle Trablusgarp'a giderek orasını zaptetti. Devlet bu eyalet Valiliği'ni kendisine verdi.

Halep ve Antep halkı öteden beri Emir ve Yeniçeri unvanı ile fırka hâlinde birbirleriyle çarpışırlardı. Yeniçeri taraftarları yeniçeri nişanları takarlar, Emirler de yeşil sarık taşırlardı. Maraş'ta emirler de iki guruptu. Bu iki gurup da birbirleri ile savaşırlardı. Bu yıl Antep'te emirler isyan ettiğinden Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa görevlendirildi. Fakat Antep'e giderken eşkıya tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Maraş Sancağı eski Beyşehir Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya verildi. Bu yıl Silifke'de asiler tedip edilerek 14 kişi idam edildi.

Valide Sultan tarafından yenilenmesine başlanmış olan Kasımpaşa Mevlevîhanesi bu yıl tamamlandı. III. Selim Mevlevîliği sevdiğinden ileri gelenler kimi samimi kimi taklit için Mevlevîliğe intisap ederlerdi. Nereye varılsa Mevlevî sikkesi görülürdü. Toplantılarda ney ve rübap sesleri duyulurdu.

Padişahın bu işe rağbetinin sebebi de Nizam-ı Cedid düşüncesinin Mevlevî tarikatına uygun düşmesi idi. Yeniçeriler Bektaşi olduklarından bunlara karşı başka bir tarikatı tutmak lazımdı. III. Selim Mevlâna Türbesinin lahit örtülerini yeniletti. Donanmanın Akdeniz'den dönüşü de Galata Mevlevîhanesini tamamlandığı güne rastlatıldı. Eylülün on ikinci günü Kaptan Paşa donanma-yı hümayun ile padişahın önünden geçip tersaneye girdi.

Devlet-i Aliye'nin dışişleri bakanı reisülküttap efendiydi. İçişleri de sadaret kethüdası olan Abdullah Berri Efendi elindeydi. Rakipleri bu zatı düşürmek için rüşvet aldığını ileri sürdüler. Bu konuda çok hassas olan padişah, Abdullah Efendi'yi azletti ve yerine Baruthaneler Nazın Şerif Efendi getirildi.

İstanbul, Gelibolu ve Selanik baruthaneleri birleştirilerek bir nezaret emrine verildiğinden beri barutçuluk zanaatı epeyce ilerlemişti. Fakat çarklar hayvanlarla çevrildiğinden ve hayvanlar da kâh ağır, kâh hızlı yürüdüklerinden barutlar mütecanis olmuyordu. Su kuvvetinden faydalanılırsa tokmaklar sabit bir şekilde vurulacaklarından ve işçiden tasarruf edileceğinden Küçükçekmece Azatlı köyünde su ile işler bir baruthane yapıldı. "Arakil" adlı bir şahıs, bu yeni baruthanede güzel çalışan çarklar ve dolaplar yaptı.

Karadeniz Boğazı kalelerine yeni bir nizam vermek lazım geldiğinden Bağdatcık, Revancık, Rumeli ve Anadolu Fenerleri, Garipçe Büyükliman ve Poyraz Limanı kalelerinin askerleri talime tâbi tutuldu. İstanbul'da bulunan dört kalenin yani Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa Tabyası ve Telli Tabya'nın idaresi için Devlet ricalinden bir nazır tayin edildi. Kalelerin her birine günde birer ekmek ve seksen altı akçeyle birer kethüda, yetmiş altı akçeyle birer muallim bölükbaşı, altmışar akçeyle birer cebecibaşı, ellişer akçeyle üçer cephaneci ve mehterci verildi.

Devlet-i Aliye'de olayların doğru olarak yazılmasına itina edildiğinden vak'anüvislik memuriyeti daima tecrübeli ve sır saklayan kişilere verilirdi. Devlet büyükleri vak'anüvislerden bir şey saklamazlardı. Fakat zamanla bu hususa önem verilmemeye başlanmış, vak'anüvisler de ne işitirlerse onu yazar olmuşlardı. III. Selim bu işi de bir nizama koymuştur. Şöyle ki: Bundan böyle yazılmaya layık olan şeyler mektupçu, beylikçi ve ametçiler (sadrazamın padişaha gönderdiği arzlar ile padişahtan sadrazama gelen hattı-ı hümayun ve tezkereleri kaydedip saklayanlar) tarafından reisülküttabın izniyle vak'anüvise bildirilecek, o da olayları doğru olarak yazacaktı. Devlet tayınları ve teşrifatı da bu işlerle uğraşan kalemler tarafından vak'anüvislere bildirilecekti.

Bâb-ı Âli çavuşlarından Mehmet Çavuş'un bir çocuğu doğmuş ve bu çocuk hemen üç yaşındaymış gibi konuşmaya başlamıştı. Mayısın 8. günü Lazkiye'de büyük bir deprem olmuş ve şehrin yarısı yıkılmıştı.

Bir rivayete göre, Sümbüllü şeyhi Merkez Efendi, zamanının padişahının kızına talip olmuş, bu talebi reddetmek için kendisinden 40 kantar altın istemişler. Şeyh Efendi, Sulu Mağara'yı kazdırarak buranın toprağını 40 katıra yükleyip saraya yollamış. Sarayda yükler açılınca hepsinin altın olduğu görülmüş. Bunun üzerine padişah kızını şeyhe vermiş. Gerçi evliyanın kerameti inkâr olunamaz. Merkez Efendi de keramet gösterebilecek bir şeyhti, ancak böyle bir hâl olsa idi tarih kitapları yazardı. Bu işin aslı yoktur.

Zamanında dolaşan söylentilerinden birisi de III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın Mustafa Paşa'dan doğma Ali namındaki çocuğunun I. Abdülhamit tarafından öldürüldüğü idi. Hâlbuki bu Sultan'ın çocuğunun erkek değil kız olduğu ve altı ay kadar yaşadığı anlaşılmıştır. Padişahların hanım sultanlardan (kız kardeşlerinden) doğma çocukları idam ettiği

görülmemiştir. Şimdiki hâlde Sultanlardan yalnız Hibetullah Sultan'ın kocası vardır. Kocası da Sivas'ta yaşamaktadır.

Zamanında dolaşan söylentilerinden birisi de Sultanların erkek çocuklarının yaşamaması idi. Mesela eski sadrazam Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan bir kere erkek çocuğu olmuş. Bu 30 yaşına kadar yaşamıştır. Sokullu Mehmet Paşa'nın Esmahan Sultan'dan doğma oğlu İbrahim, babasının vakıflarına mütevellî olmuştur. Eski sadrazam Şişman Mehmet Paşa da sultan çocuğudur. Safiye Sultan'ın, Hüseyin Paşa'dan olan oğlu Mehmet Bey, 80 sene yaşamıştı. Sultanların erkek evladı yaşamaz diye batıl bir inanış iptal edilmiştir.

Kısacası, Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Sultan III. Ahmet zamanına gelinceye kadar, sultanların doğan çocukları ömürleri olduğu kadar yaşadılar. O zamandan sonra erkek çocukları olmadı. Hanedandan yaşayan en büyük çocuk tahta çıktı. Durum budur. *"Kanun sultanların erkek evladı olursa öldürtür. Bunda tartışma lüzumsuzdur."* derler. Bunlar inanılacak şeyler değildir.

1796 SENESI OLAYLARI

Bazı Olaylar

Tatarcık Abdullah Efendi, tekrar Rumeli Kazaskeri olmuştur. Anadolu Kazaskeri ise kendisinin hocası, büyük âlim Seyyit Mehmet Efendi idi. Teşrifatta Rumeli Kazaskeri, Anadolu Kazaskeri'ne üstün tutuldukları hâlde

Abdullah Molla daima hocası Mehmet Efendi'yi sağ tarafına geçirirdi. Çok zamandır böyle iki faziletli âlim birlikte kazaskerlik etmemiştir.

Anapa Muhafızı Mustafa Paşa, bir meczup Hristiyanı kendisine üstat edinmiş ve onun hizmetine girmişti. Bunun vezaret şanına yakışmadığı defalarla ihtar edildiği hâlde dinlemediğinden azledildi. Yerine Melek Ahmet Paşazâde Osman Paşa okur-yazar olduğu için getirildi.

Erzurum'un bir köyünden Seyyit Hafız Mehmet isimli biri, yeniçerilerle dövüşerek yaralanmış ve korkarak bir Abaza gemisine binerek Soğucak'a varmıştır. Orada, Abazaların âdetlerini iyice öğrenerek muska vermeye başlamış. Bir muskayı bir öküz ve dört koyuna satarmış. Bu adamın tutulması Ferah Ali Paşa'ya emrolundu ise de fesat çıkarmasından korkularak birşey yapılamadı. Nihayet Nakipzâde Mustafa Paşa, adamı bir takliple getirtip idam ettirdi. Adamın taraftarları İstanbul'a gelip şikâyet edince Nakipzâde rütbesi alınarak sürgüne gönderildi.

Elçi tayinleri

Avrupa devletlerinin İstanbul'da birer elçileri bulunduğu gibi, Devlet-i Aliye'nin de devletler nezdinde üçer sene kalmak üzere elçi göndermesi kararlaştığından ilk olarak İngiltere'ye Agâh Efendi gönderilmişti. 1794-1795 yılında kethüda kâtibi İbrahim Afif Efendi Nemçe'ye, divan-ı hümayun hocalarından Ali Efendi Prusya'ya elçi olarak gönderildi.

Bu sırada İstanbul'a Fransız Büyükelçisi geldiğinden Ali Efendi Büyükelçi olarak Fransa'ya, Belgrad'da emlak satmaya memur Ali Aziz Efendi Berlin büyükelçisi tayin olundu. Agâh Efendi Londra'da üç yılını tamamlayıp dönünce tersane emini ve eser sahibi İsmail Ferah Efendi gönderildi.

Tersanede 1794-1795 yılında 67 zira, üç ambarlı bir kalyon 53,5 zira bir firkateyn, 34 zira bir korvetin inşaları tamamlandı. Padişah için de bir filika

inşasına başlandı. Sadrazam, şeyhülislâm sabahleyin tersaneye gitti, biraz sonra III. Selim de geldi ve gemiler denize indirildi. Sürûrî Efendi bu hadiseye şu mısrası ile tarih düşürürdü:

Üç gemi indirdi bir günde himemle Şah Selim

Bazı Düzenlemeler

Kahve yönetmeliği hazırlandı. Kullanılması gittikçe yayılan kahveye hububat katıldığı anlaşıldığından kahvenin halis kavrulması ve tahmishane (kavrulma yeri) nin iltizama ve çekme parasının dört akçeden altı akçeye çıkarılması kararı verildi. Gariptir ki bir zamanlar kahve ve çubuk içenler idam edilirken şimdi devletin kahve kavurmadan vergi alınması devrine girilmiştir.

Vakıflarla ilgili düzenlemeler yapıldı. Bir vakitten beri vakıf şartlarına aykırı olarak birçok vazifeler ve memuriyetler ihdas edildiği ve buralara akrabanın kayırıldığı ve bu yüzden vakıf masrafları artarak harap olduğu anlaşıldığından bundan böyle hatt-ı hümayun çıkmadıkça yeni memuriyetler ihdas edilmemesi ve sırf mütevellîlerin tezkeresiyle fodla (bedava yemek karnesi) verilmemesi kararlaştırıldı.

Humbaracı askerlerinin sıla için en çok 2/3’ne izin verilmesi 1/3’ün daima İstanbul’da bulunması emrolundu. Humbaracı imtihanlarının her yıl, Hızır’da ve kasıma yapılması kararlaştırıldı.

Bazı Ölümler

Yükselme meraklısı Doğramacızâde Abdullah Efendi, muharrem ayında vefat etti. Böylece yükselmek veya azledilmek derdinden kurtuldu. Kendisi kethüda kalemi kâtibi iken, Yusuf Paşa’nın sadrazamlığı esnasında kethüda olarak birden bire yükseldi. Aslında yetersizdi, dünyadan haberi yoktu, yalnız çıkarını gözetirdi. Kethüdalıkta yetersiz olduğundan âcizlik gösterince, ordu Rumeli’ye giderken yolda azledilmişti.

Devlet adamları iş görür, iş bitirir ve kabiliyetli adamları seçerek işleri ehline vermelidirler. Bu bakımdan devlet vükelası insan sarrafı olmalıdırlar. Yoksa yakınlık ve dostluk güderek adam kayırmak devlete hıyanettir. İnsanlıktır diye kendisine bağlı ve ilişkisi olanları hak ettiğinden fazla yükseltmek işi ehline vermemektir. Bu da devlete hıyanettir. Buna nasıl insaniyet denilebilir?

Liyakat ve hak gözetilerek devlet memurlarını kayırmaya genellikle pek itiraz edilmez. Devlet hizmetinde birden ilerlemek iyi birşey değildir. Bu, tecrübe ile görülmüş doğru bir durumdur.

Büyük bilginlerden Tatarcık Abdullah Efendi bu yıl öldü. Bu zat, Kırımlı Osmanlı Efendi’nin oğlu olup 1730-1731’de doğmuş ve 1748-1749’da müderris olmuştu. Bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra 1787-1788’de Anadolu Kazaskeri, daha sonra Rumeli Kazaskeri olmuştu. Edirnekapısı’nda Lalizâde safasında gömülmüştür. Gayet zeki, faziletli, cömert bir zattı. Ancak rütbesine yakışmaz hafiflikler göstermek ve borçtan çekinmemek gibi zaafları vardı.

İstanbul’da bulunan Venedik balyozu (elçisi) üç yılda bir değişirdi. Bu yıl da değişim yılı idi. Yeni gelen elçi için divan tertip edildi. Her zaman olduğu gibi elçi, padişah huzuruna alınarak görüştürüldü.

1797 SENESİ OLAYLARI

Elçilik Hukuku ve Osmanlı Devleti'nin Elçileri

Osmanlı Devleti Berlin elçisi Aziz Efendi'nin, Prusya Kralı ile görüşmesine dair mektubu gelmişti. Mektubunda, kendisine verilen itimat mektubunda Ambasador yazılmadığı için önce ortaelçi muamelesi gördüğünü, sonradan iş anlaşılarak kendisinden özür dilendiğini bildirmiştir. Bu yanlışlığın niçin yapıldığı hakkında biraz bilgi vermek lazım gelmiştir.

Hukuk, iki kısım olup biri, tabiî hukuk, diğeri vaz'i hukuktur. Tabiî hukuk, kamunun tabiatına uyan hukuktur. Vaz'i hukuk ise örf ve âdete veya zamana göre yapılmış olan hukuktur.

Devletler hukuku da böyle iki kısım olup tabiî devletler hukukuna göre bütün devletlerin bağımsızlığı eşit olduğundan, elçileri eşit rütbede olup buna "ambasador" denirdi. Bazen hükümdarlar özel bir iş için "ajan" namı ile memurlar gönderirledi. Bunlar elçilik sıfatını haiz değillerdir. Sonraları, vaz'ı devletler hukukuna göre elçiler, birkaç kısma ayrılmışlardır.

Elçilerin masrafları çok kabarık olduğundan, devletler ikinci derece elçiler göndermeye başladılar. Bunlara fazla ihtimam yapılmayarak "rezidan" unvanı verilirdi. Büyük teşrifat "ambasadör" unvanını taşıyan büyükelçilere tahsis olundu. Rezidan elçiler de ajanlara üstün tutulurdu. Sonraları ajan unvanı maslahatgüzara çevrildi. 1.000 tarihinden sonra devletler "evoier" unvanıyla ikinci derecede elçiler gönderir oldular.

Bir devlet nezdinde, böyle muhtelif teşrifata tâbi elçilerin bulunması, bazı kargaşalıklara sebep olduğundan Viyana Kongresi'nde bu hususta bir karar alındı. Şöyle ki; büyükelçiden sonra ikinci derecedeki elçilere "envoir"e ve üçüncü derecede olanlara, "maslahatgüzar" denildi ve teşrifat kuralları, bu sıralamaya göre yenilendi.

Osmanlı Devleti, belirli bir iş için bazı devletlere fevkalâde büyükelçi gönderir ve diğer devletler nezdinde de daimî elçisi bulunmazdı. Avrupa haberleri Divan-ı Hümayun tercümanları vasıtasıyla, İstanbul'daki elçilerden veya Eflak beylerinden alınırdı.

III. Selim, daimî elçi usulünü düşünüp ilk olarak İngiltere'ye elçi gönderilmesini düşündü. Bu konuda İstanbul'daki İngiliz elçisi ile istişare edildi. Yalnız Devlet-i Aliye'de hariciye bakanı yoktu. Dışişlerine

kazaskerlerden daha aşağıda olan reisülküttap bakardı. İngiliz elçisi, Londra'ya gönderilecek, Osmanlı elçisinin seçkin bir devlet adamı olması lüzumunu bildirdi.

Avrupa'ya gönderilecek sefirlerin Büyükelçi olmasına karar verildi. Reisülküttaplıktan azledilen Râtip Efendi'nin yerine önce Rasih Efendi getirildi ise de kabiliyeti görülmediğinden azledilerek bu görev Reşit Efendi'ye verildi.

Paris sefiri Seyyit Ali Efendi'nin o zamanki Fransa'ya ait mektubu bu sırada İstanbul'a geldi: Vapur, tren, telgraf gibi keşiflerden sonra Avrupa uygarlığı çok ilerlemiş, Fransa'da bir başka hâle girmişti. Kan içinde yüzen Fransa'nın yine ne derece zengin olduğu bu mektuptan anlaşılır.

Paris elçisi Seyit Ali Efendi'nin Sefaretnamesi

Vazifem gereğince, Marsilya'ya varıp Frenk âdeti üzere otuz altı gün karantinada kaldıktan sonra şehre çıktım. Şehir halkı, bizi ağırlamak için âdeta yarışıyorlardı. Bizim bildiğimiz sarhoşluk, içkiden sonra gelir. Lakin buralarda iş tersine gelmiş. Önce sarhoş oluyorlar, sonradan içkili eğlencelere dalıyorlar.

Marsilya'dan Paris'e gelinceye kadar hangi şehre indiysek, halk birbirinden örnek alarak, bize ikramda yarışa çıkıyorlardı. Böylece düğün, bayram içinde 25 gün yol alarak, Allah'a şükür Paris'e ulaştık. Gerçi Fransız halkının, Osmanlı Devleti'ne dost olduğu bilinir ve bu tutum hizmetimize memur olanların durumundan anlaşılırsa da bizi sevdiklerini dünyayı bilmez köylülerden dahi işitmişimdir. Devlet-i Aliye'nin ünü ve kudreti buralarda çok büyük olduğundan herkes hâline göre bu âcize ikram edip sevgi gösterisinde bulundular.

Marsilya’dan, Paris’e giden yollar, ağaçlar, bostanlar, ekinler, bağ ve bahçelerle süslü bir geniş park gibidir. Bir karış yeri boş değildir. Halkın işlerine gayretle sarıldıkları bellidir. İhtilâl dolayısıyla perişan duruma düşmeleri beklenirken, zerre kadar haraplık alâmeti görülmüyor. Sadece uğradığı istila dolayısıyla Tolon’da ve bazı savaşlar geçmesi yüzünden Lyon’da biraz evler yıkılmışsa da bir taraftan da hemen onarılmaktadır.

Paris şehrinin bağ ve bahçeleri ile verdiği ferahlık bütün Frenkistan’ı imrendirir. Halkı, her gece bir bahçede çalgıcılar, şarkıcılar ve çeşit çeşit havaî fişeklerle gülüp eğlenir. Yaz mevsimi bahçelerde sefa saatleri ile geçer, kışın sayısı yirmi dördü bulan komedya yani hayalhanelerde durmadan safa sürerler. Bu hayalhanelere beş Frank ödeyerek girerler. Bir küçük limon hacminde şekerli dondurmayı bir Franga satarlar. Kadınları son derece serbest ve itibarlıdır. Hatta bir odada mevki sahibi erkekler oturmakta iken adı sanı bilinmemiş bir kadın çıkagelse, herkes ayağa kalkıp baş sedire oturtur ve kendileri ayakta durur. Nuşirevan’ın Acem diyarında vaktiyle yaydığı batıl mezhep buralarda pek itibar görür.

Safer ayının 3. mübarek cuma günü düzenlenen alay ile name-i hümayunu cumhuriyet yöneticilerine teslim ettim. Devlet-i Aliye’nin şanının yüceltecek törenler yapıldı.

Buralarda masrafı esirgemek çok zararlı ve haysiyet kırıcı ise de biz yine çaresiz, tutumlu davranıyoruz. Tayinatımız ihtiyaca yetmez olup Devlet-i Aliye’nin şanı için ister istemez, bu masraflara katlanmak gerektiğinden, lütuf ve inayetlerinizi istirham ederim. Emir ve ferman devleti, inayetlû velinimetim sultan efendimindir.

Bu Sene Vuku Bulan Bazı Vefatlar

Müftüzâde Seyyit Mehmet Efendi; 1700-1701'de doğmuş ve 100 sene yaşamıştır. "Ayaklı kütüphane" diye anılırdı. Antalya müftüsünün oğludur. Üsküdar'da Miskinler Tekkesi'nde medfundur. Maddî işlere hiç önem vermeyip bütün vaktini öğretmeye hasretmiş, eşsiz bir âlimdi. Zamanının meşhur bilginleri, bu zata talebe bile olamazlardı. Buna rağmen kibirsiz ve sade yaşardı.

Meşhur talebeleri Gelenbevî İsmail Efendi ile Tatarcık Abdullah Efendi'dir. Bütün talebelerinden sonra ölmüştür. Kendisinden sonra o kıratta bir âlim gelmemiştir. Onun için ona Anadolu bilginlerinin sonuncusu demek lazımdır. Huzur-ı hümayunda ilmî tartışmalar yapıldığı günler, son sözü söylemek üzere Mehmet Efendi davet edilirdi. Sözleri mihenk sayılırdı.

Şeyhülislâm Mehmet Efendi, müderris Halil Efendi'nin oğlu olup 1714-1715 yılında Mekke'de doğmuştur. Mutat devrelerden geçtikten sonra 1787-1788'de şeyhülislâm olmuştur. 86 yaşında vefat etmiş, Fatih Camii'nde cenaze namazı kılınmış, Abdurrahim Medresesi mezarlığına gömülmüştür. İlim ve fazilet sahibi bir zattı. *Kaside-i Bürde*'yi tahmis etmiş, *Beyzavî Tefsiri* üzerine bazı mütalaalar yazmıştır. Talik hattatı idi. Birçok vakıfları vardır. Hisar fukarasını beslerdi. Ahlâklı, temiz kalpli bir adamdı.

Abdullah Berri Efendi, Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olup 1694-1695'te doğdu. Tahsil kademelerinden sonra 1768-1769 seferine babası ile beraber katılmış, birçok memuriyetlerde bulunmuştu. Naşı Eyüp'te Kaşgarî Zaviyesi'ndedir. İlim ve fazilette, şiir ve edebiyatta, akranlarına üstün iken, rakiplerinin amansız düşmanlığı ile rahat yüzü görmemiştir.

Ziştovi ve Yaş antlaşmalarına murahhas olarak katılmıştır. Birçok şiirleri ve *Mevlidü'l-Ukut* isimli bir risalesi, birçok kitaplara şerhi varsa da damadı Sadık Efendi kadir bilmez bir nâdân olduğundan bu kitapları muhafaza edememiştir. Laleli'deki evinin karşısında bir mektebi ve vakıfları vardır. Küçük büyük herkes, iyi huyunu, tatlı şakalarını ve şiirlerini pelesenk etmişlerdi.

Bu nevbaharda ancak açıldı lale ve dağ
Küşad-ı gonca-i dil kaldı bir bahara daha

Reisülküttap Raşit Efendi, Kayserili Fevzi Efendi’nin oğludur. 1748-1749’da doğmuştur. Parlak bir tahsil hayatından sonra, İsmail Rauf Paşa maiyetinde muhtelif memuriyetlerde bulunmuştur. Gece gündüz bütün gücünü maarif tahsiline harcamıştır. Karakter sağlamlığı ve soydan gelen istidadı ile akranları arasında seçkin bir kişi oldu.

Nihayet III. Selim’in teveccühünü kazanarak reisülküttüp olmuştur. 1797-1798 yılında vefat etmiş, Bayazıt Camii haziresine gömülmüştür. Gayet zeki, vakur, cömert ve süratli yazan bir zattı. Yalnız herkesten şüphelenirdi. Doğruluk, çalışkanlık ve hizmetlerine hürmeten ve başkalarına da çalışma şevki versin diye mallarına el konmamış, oğullarına verilmiştir.

Şeyhülislâm İbrahim Efendi, Sultan I. Mahmud Han’ın vezirlerinden İvaz Mehmet Paşa’nın oğludur. 1715’te doğmuş, 1733-1734 yılında müderris olmuştur. İlmî mertebeleri atladıktan sonra 1774-1775’te şeyhülislâm olmuştur. Zamanın sadrazamı İzzet Paşa ile Dolmabahçe’de bir toplantıda tartışmış, öfkelenip toplantıyı terk etmesi padişahın gazabına sebep olduğundan azledilmiş, üç yıl sonra tekrar bu makama getirilmişti. 1797-1798 yılında 85 yaşında vefat etmiş, Beyazıt Camii haziresine gömülmüştür. Çok öfkeci, onurlu, kibar tavırlı, heybetli bir adammış.

İç Olaylar

Sadrazam İzzet Mehmet Paşa, Nizam-ı Cedid uğrunda didinen Sultan III. Selim’i memnun edecek işler yapardı. Bu cümleden Akıntıburnu üzerinde Halife mevkiinde satın aldığı yalıda padişah için bir biniş köşkü ve iki tarafına havuzlar yaptırdı. Çiçek ve ağaçlarla süslendiği gibi Darüssaade Ağası, Silahtar ve Hazinedar Ağa’ya mahsus evler yaptırttı. Padişah, rebiülevvelin on beşinci günü köşke geleceğini bildirdi. İzzet Paşa üç-dört gün önce ziyafet hazırlığına başladı.

O gün padişah, yalıya yanaşıp atla köşke çıktı. Sadrazam giranbaha bir bohça ve güzel donanmış bir at sunduğu gibi; Valide Sultan ve Ağalar için de bohçalar verdi. Padişah, ikindi vaktine kadar, bazen pehlivan ve atıcıları seyrederek vakit geçirmiş ve akşam yemeğini yedikten sonra Beşiktaş sarayına dönmüştür. Ertesi gün, padişah sadrazama: *“Yeni yaptırdığın köşkten pek haz ettim. Hediyelerine sevindim. Hak Teâlâ gönül sefası versin ve seni muvaffak kılsın.”* diye bir mektup gönderdi. Sadrazam’ın cevabında:

“Bu âciz benden, karıncadan fakir iken ve layık olmadığım bunca nimetlere nail olmuşken, köşkü dünkü gün şereflendirmenizi, âciz olduğum hâlde hatt-ı hümayunla taltif edilmem, aklımı taşıran bir inayet olmuş, iki gözümden yaşlar akmış, şükran olarak padişahın ömrüne duadan gayrı, bir şey yapmak elimden gelmemiştir.” denmektedir.

Malî darlık günden güne arttığından bazı yeni gelirler bulmak gerekmişti. Bunun üzerine bazı illerin mukataalarını devlet, her bir hissesi beşer bin kuruş olmak üzere taliplilerine satmıştır. İrad-ı Cedid hazinesine de bazı yeni gelirler sağlanmıştır. Yalnız İstanbul’daki devlet büyüklerinin geçimi mukataalardan olduğundan; gelen varidat yetersiz kalıyordu. Kumbaracı ve lağımcı ocaklarının masraflarının her ay ödenmesi hazineye güç geldiğinden onlara da üç ayda bir maaş verilmesi emrolundu.

Dış Olaylar

Napolyon’un Avusturyalıları hezimete uğrattığı, Kompo Farmia’da barış yapıldı. Belçika Fransa’ya bırakıldı, Venedik elinde bulunan Arnavutluk limanları Napolyon’un eline geçti. Bu suretle Fransa, Rumeli’de Devlet-i Aliye ile sınırdaş oldu. Venedikliler aman diledilerse de Fransızlar dinlemedi. Venedik’in bütün gemilerini zaptettiler, kiliselerinde bulunan kıymetli eşyayı ve kütüphaneleri yağma ettiler. Venedik toprakları Avusturya’ya bırakıldı. Bir zamanlar ünlü bir deniz devleti olan Venedik

Cumhuriyeti ortadan kalkmış oldu. Bu haberi İstanbul'a, Viyana elçisi Afif Efendi seri postayla yetiştirdi. İstanbul'daki Fransız elçisi haberi Türklerden aldı.

Kompo Farmia Barışı, cumhuriyet ve hürriyet fikirlerinin galebesi demek olduğundan politikanın şekli değişti ve Avrupa tarihinin yeni bir faslı başladı. Bunun sebebi, müttefik devletlerin aralarındaki garez ve nifaklardı. Özellikle Prusya ikiyüzlü bir politika gütmüş, gizlice Ruslarla anlaşıp Lehistan'ın paylaşılmasını sağlamış ve müttefiklerini feda ederek Fransa ile barış yapmış ve Ren Nehri iki devlet arasında sınır olmuş; Hollanda, Fransa'nın bir eyaleti hâline gelmişti. Diğer müttefikler de Fransa ile uyuşmuşlar, Avusturya ile İngiltere ortada kalmıştı. Avusturya'nın da Kompo Farmia'da Fransa ile anlaşmasından sonra, denizler İngilizlerin, karalar Fransızların tahakkümü altına girmişti.

Avrupa'da cumhuriyet ve ihtilal fikirleri sel gibi yayılıyordu. Bu sırada Napolyon'un ordusu Roma'ya girdi ve Papa'nın hükûmeti ilga olunarak Roma'da cumhuriyet kuruldu. Papa zorla Fransa'ya götürüldü.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri içinde en evvel Fransızlarla antlaşma yapmıştı. Türklerin sebat ve insanlık duyguları yüzünden Fransızlar, Osmanlı topraklarında iyi muamele görürlerdi. O kadar ki bu tutum müttefik devletlerin sızlanmasına yol açardı. Avusturya'nın mağlûbiyeti Osmanlıların öcünün alınması oluyordu. Avusturya'ya karşı, Osmanlı Devleti Fransa ile yaptığı antlaşmaya güvenirdi. Fakat Kompo Farmia Barışı'ndan sonra Devlet-i Aliye Fransızlardan umduğu iyi davranışı göremediğinden politikasını değiştirmek zorunda kaldı.

Fransızlar, eski Yunan adalarını ve Preveze'yi eline geçirince Rumları cumhuriyete teşvik ve Osmanlı tebaasını ihtilale teşvik eder oldular. Fransa eline geçen Korfo, Zanta ve Kafelonya ahalisinin bundan böyle Fransa vatandaşı muamelesi göreceği ve Devlet-i Aliye nizamlarının yürümeyeceği Fransız elçisi tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Devlet-i Aliye Venedik'in paylaşılmasını kabul etmek istemiyordu.

Bu sırada Petersburg'dan gelen bir notada, Rusların Fransızlara karşı tedbir olarak hudutlarda bazı tatbikatlar yapacaklarını Karadeniz'e donanma indireceklerini bildiriliyor ve bunları Devlet-i Aliye'ye karşı bir hareket olmayacağı temin ediliyordu.

Bugünlerde Prusya baş tercümanı reisülküttapı ziyaret ederek Rusya'nın devletler dengesini bozacak şekilde kuvvetlenmesini Devlet-i Aliye önlerse Fransa'nın Osmanlılara 40-50 bin askerle yardım edeceğini bildirdi. Reisülküttap cevabında, Fransa'nın bu teklifinin politikalarına uygun olmadığını ve Rusya'nın tutumundan Devlet-i Aliye'nin memnun olduğunu bildirdi.

Prusya elçisi bir müddet sonra gelerek, reisülküttaba şunları söyledi: *"Fransa ile Nemçe arasında barış yapılmışsa da Almanya'ya ait görüşmelerin neticenin ne olacağı belli değildir. Bu görüşmelerde Osmanlı Devleti'ne ait bazı hususların da bulunması mümkündür. Onun için devletiniz karada ve denizde hazırlıklı olmalıdır. Bu sırada Rus donanması icabında Devlet-i Aliye emrine verilecektir, Fransızlar Devlet-i Aliye'ye tecavüz ederlerse Rus İmparatoru sizinle müttefik olacaktır."*

Padişah III. Selim bunlara rağmen Ruslara güvenmiyor ve Sadrazam'a şu yazıyı yolluyordu: *"Benim vezirim, Boğaz kaleleri tamamlandı mı? Top ve mühimmat tamam mıdır? Hiçbir şey eksik bırakılmasın."* Avrupa'nın bu karışık durumunda Türkler iki yüzlülükten asla hazzetmedikleri için, reisülküttap ikiyüzlü değil, bir yüzlü bir politika gütmeye memur edilmiştir. Onun için bu yıl yalnız Avrupa bakımından değil Devlet-i Aliye için de dönem başı olmuştur.

Fransız İhtilali'nin garip neticelerinden birisi de bir Yahudi'nin yayınladığı beyannamede Kudüs'te bir Yahudi hükûmeti kurulmak üzere bütün Yahudilerin ittifaka davet edilmesiydi. Ne boş tasavvur, ne imkânsız hayal.

Bu sırada Reisülküttap Atıf Efendi Avrupa politikası hakkında aşağıdaki layihayı hazırlamıştır.

Siyasete Dair Layiha

Reisülküttap Atıf Efendi'nin Siyasete Dair Layihası: Birkaç yıl önce Fransa'da patlak verip etrafa yayılan fitne ve fesat ateşi, senelerden beri melun müşriklerin hazırladıkları ve icrasına fırsat gözettikleri bir uyur fitne olduğu malûmdur.

Şöyle ki; Volter ve Rousseau isimli zındıkların ve onlardan beter ukalâların hâşâ ve hâşâ Peygamberlere sövmek, büyükleri zem etmek, bütün dinleri kaldırmak, cumhuriyet ve müsavatı ima etmekten ibaret olan sözlerle, alay üslubuyla neşrettikleri eserlere, "Her yeni şey lezzetlidir." fehvasınca halk rağbet eder. Fesat ve küfür, frengi hastalığı gibi, halkın beyinlerine ve damarlarına nüfuz etmiştir.

İhtilal esnasında kiliseleri kapamak, rahipleri öldürmek, dini kaldırmak gibi melanetlere kimse gücenmeyip avam, güya dünya saadetini tatmak için lafzı murat olunan işbu eşitlik ve hürriyete can atar oldular. Her devletin esası şeriat kanunları olup asayiş sadece siyaset icrasıyla mümkün olmadığı, kalplerde Allah korkusuna ve ahireti düşünmeye muhtaç olduğu malûmdur.

Bütün zamanlarda hak veya batıl her milletin dini olduğu hâlde Fransa'da zuhur eden fitne ve fesat erbabı bozuk niyetlerini icraya vesile olmak için sonucun vahameti düşünülmeksizin dinsizlik ilan etmişler. Halkın Allah korkusunu kaldırmışlar, ar ve namusu tamamıyla mahvetmişler. Fransa halkını vahşî hayvan kıyafetine sokmaya çalışmışlar, bununla da yetinmeyip her yerde kafadarlar tedarik ederek insan hakları dedikleri isyan beyannamelerini yabancı dillere tercüme ederek milletleri hükümdarları aleyhine kışkırttılar.

Avrupa devletlerinin kendilerine karşı harp ettiğini görünce hemen hileye başvurarak devletleri birbirinden çözmeye çalıştılar. Bu suretle harp meydanında yalnız Nemçe ile İngiltere kalmış oldu. Fransa'nın başka

memleketlerin toprağında gözüm yok demesi bir hiledir. Çünkü ilhak ettikleri topraklarda Fransız usulü hükûmetler kurdurdular.

Böyle bir zamanda Devlet-i Aliye sürekli olarak hazırlığını artırmalıdır. Avrupa'nın ahvalini yakından izlemelidir. Bunun için de paraya ihtiyaç olduğundan gelir kaynakları aranmalıdır. Sonra Devlet-i Aliye müttefiklerle ittifak etmeye gayret etmelidir.

Her Devletin, birisi sürekli, diğeri ahvale göre alınacak birer politikası olmalıdır. Devlet-i Aliye'nin sürekli politikası, tabiî düşmanları olan Rusya ve Nemçe'nin daha fazla kuvvetlenmemesine çalışmaktır. Onların düşmanlarıyla dost olmaktır. Ahvale göre politikası ise Fransa'daki fitne ateşinden mümkün mertebe uzak kalmaya çalışmaktır.

Fransa'nın iç Durumu

Fransa'nın nüfuzu artarken cumhuriyet ve kral taraftarı arasında çekişme de arttığı gibi malî darlık da hüküm sürüyordu. Ayak takımına bedava ekmek, kulüplere devam edenlere gündelik veriliyordu. Hükûmet karşılıksız para basıyordu. Nakit yarım Franka alınan ekmek, kâğıt para ile 2.000 Franka alınamıyordu. 44 milyar Franklık kâğıt para basılmıştı.

Din duyguları ve millî ahlâk bozulmuş olduğundan her şeyde hıyanet görünüyor, kimse kimseye güvenmiyordu. İtalya'da bulunan Bonapart da ordusundaki bozukluklardan şikâyet ediyordu. Drijanlardan Baras ve iki arkadaşı ile bir kısım mebuslar çoğunluğa karşı tehlikeli durumda bulunduklarından zor kullanmak lüzumunu hissettiler.

Generaller, cumhuriyet taraftarı olduklarından yardım edeceklerini vaat ettiler. Drijanlar, Paris şehrinin muhafazasına Bonapart'ın tavsiyesiyle General Ogero'yu memur ettiler. Bu general, bir gece mebusların toplandığı Tuileri ve Buran saraylarını kuşatmış ve kraliyet taraftarlarını idam

edeceklerini ilan etmiştir. 70 kadar mebus ve bazı yazarlar Amerika'ya sürülmüş ve 42 gazete kapatılmıştır.

Bu sırada Napolyon Bonapart, Fransa krallarının öteden beri ideal edindikleri bir planı gerçekleştirmeye, yani Mısır'ı almaya karar vermişti. Bu sebeple 1212 (1797) yılında Bonapart, Tolon'dan hareket edip evvela Malta'yı ele geçirmiş, Şövalye Ocağı'nı ilga ederek Müslüman Osmanlı esirlerini serbest bırakmıştı. Osmanlı esirlerine: "*Bundan sonra Malta şövalye korsanlarından kurtuldunuz, gidin ve bunu bütün Osmanlı topraklarına yayın, sevinsinler.*" diye de tenbihte bulunmuştu.

Malta Şövalyeleri

1106-1107 yılında Hristiyan tüccarlardan bazıları, Kudüs'ü ziyarete gelecekler için Hazret-i Yahya namına bir misafirhane yapmışlardı. Haçlılar devrinde "misafir severler" adıyla, yarı ruhanî yarı cismanî tarikat kurup ziyaretçilerin korunmalarını üstlerine alarak, Mağrip korsanlarından korunmak için denizlere açılmaya başlamışlardı.

Selahattin Eyyûbî, Kudüs'ü aldığında onlar evvela Akka'ya sonra Rodos adasına çekilip, "Aziz Yahya Şövalyeleri" adını takındılar. Sultan Süleyman Rodos'u fethettiğinde bu şövalyelere Şarlken'in bahşettiği hakları ilga etmiştir ve adları "Malta Şövalyeleri" olmuştur. Bunlar Akdeniz'de korsanlık ederlerdi. Bilhassa Müslüman tüccarları soyarlardı.

Şövalyeler sekiz kısım olup üçü Fransa'ya, ikisi İspanya'ya, birer tanesi de İtalya ve Almanya'ya ayrılmıştı. Her kısmın birer başkanı, bulunduğu gibi bir de "Büyük Üstad" adıyla genel başkanları vardı. Bir ara Rus imparator'u Pol'ü Büyük Üstad seçtilerse de bundan bir fayda görmediler ve artık kendilerine merkez olacak bir yer bulamadılar.

Napolyon Bonapart, Tolon'da donanma hazırlığı yaparken Arnavutluk sahillerine saldırması hatıra gelmişse de bir gazete Mısır'a taarruz edeceğini

yazmıştı. Bunu üzerine Paris elçisi Seyit Ali Efendi, Fransa hükûmetinden durumu resmen sordu. Cevapta, Mısır'a taarruz edileceği inkâr ediliyordu.

Osmanlı Devleti, Fransa'ya güvenemediğinden gizlice harbe hazırlanma kararı aldı. Mısır emirlerine gizlice talimat verilerek İskenderiye'de yapılacak savunma hazırlıklarının Fransa'ya karşı olduğu bildirildi. O zaman Mısır'da Belde şeyhi İbrahim Bey ve onun nüfuz ortağı Murat Bey bulunuyorlardı. Bu gizli talimatı götürmekte olan Edip Efendi daha Mısır'a varmadan Fransız donanması İskenderiye'ye açıldı.

1798 SENESİ OLAYLARI

Rumeli Olayları

Dağlı eşkıyası Rumeli'yi harabeye çevirmişti. Bu eşkıyanın isyanları kısmen bastırılmıştı ki Vidin'de Pasban oğlu başkaldırdı. Bu isyan da devleti huzursuz ediyordu.

Serhad muhafızı yeniçerilere "Yamak" denilirdi. Bunlar da başkaldırmaya alışmaya başlamışlardı. Ulûfeleri biraz gecikse veya istemedikleri bir durumla karşılaşsalar hemen ayaklanmaya teşebbüs ederlerdi.

"Pazvand" kelimesi "Pasban" sözünün daha çok kullanılan şeklidir. Eşkıya topluluğunun elebaşısının adıdır. Vidin'de karışıklıklar çıkarır, halkı bıktırırdı. Rus seferinde Koca Yusuf Paşa, bunu idam ettirmişti. Oğlu kaçmıştı. Savaş gailesi bitince Pazvand oğlu Osman ortaya çıktı. Kendisi

cesur ve gözü pekti. Kaçan bazı yamaklar da ona katılmış gücü ve ünü iyice artmıştı. Onun kimseyi dinlemez hâli etrafa yayıldı.

Rumeli âyânları bayrak kaldırma taşkınlığına başladılar. Bu arada Mısır savaşı ihtimali artmıştı. Osmanlı Devleti'nin bütün gücünü Mısır'a teksif etmekten başka çaresi yoktu. Pazvand oğlu Osman Vidin Muhafızı yapıldı

Bu iç karışıklıklarda her iki taraftan telef olan asker, Rus ve Nemçe ile olan savaşta omuz omuza, devlet ve millet uğrunda canlarını veren bizim dilaverlerimizdi. Bütün zayiat iç zayiattı ve bize aitti. *"İç savaşlar, dış savaşlardan daha zararlıdır."* denilmesi, yarın düşman karşısına çıkacak dilaverlerin içeride yok edilmesindendir.

Hattat Yesari ve Şeyh Galip Efendi'nin vefatı

Aralık ayının otuzuncu (1997) günü meşhur hattat Mehmet Esat Yesarî Efendi öldü. Yesarî Efendi'nin, doğuştan sağ kolu felçli, sol kolu titrek idi. Çocukluğunda sol eliyle talik yazısına çalışmaya başladı. Hocası Dedezâde'dir. Yesarî (yesar: sol) hattatlıkta o derece ilerledi ki derecesi bütün hattatların üstünde yer aldı.

O devrin büyük hattatı Şeyhülislâm Veli Efendi: *"Allah bu zatı bizim kibirle kalkan burnumuzu kırmak için göndermiştir."* derdi. Yesarî ilim tarikatında ilerleyerek saray hocası olmuş ve geçim endişesinden kurtulmuştu. Nice abidelerde yazıları vardır. Sonrakilere nice güzel yadigârlar bırakmıştır.

Galata Mevlevîhanesi şeyhi Galip Efendi, Receb ayının 26. günü (14 Ocak 1798) öldü. *"Eser-i Aşk"* terkibi doğumuna tarih düşürülmüştür. Büyük istidadı ile çalışarak kısa zamanda Arapça ve Farsça'da akranlarını geçmiş, dünyadan elini çekerek Mevlevî dergâhında çile doldurmak üzere Konya'ya gitmiştir. Ana ve babası ayrılığına dayanamayıp Konya Çelebisinden Galip'in İstanbul'a gönderilmesini istediler. Çelebi Efendi, Galip'e: *"Mademki amacınız dünya emellerinden çekilmek ve Allah'a yakın olmaktır, böyle gurbette çile çekmek hüner değildir. Mertlik doğum yeriniz olan İstanbul'a varıp Yenikapı Dergâhı'nda akranlarınız arasında çilenizi doldurmaktır."* dedi. Bunun üzerine Galip, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde bin bir gün alışılagelen çileyi doldurarak Şeyh Seydi Ali Efendi'den "dedelik"

aldı. Bir müddet Yenikapı'da hücrede oturduktan sonra Galata Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Asıl adı Esat iken şiire özenen öteki Esat'lardan ayrılmak için Galip takma adını almıştır. *Divan*'ı, "*Hüsn ü Aşk*" adında bir manzumesi, Mevlevî şairlerine mahsus teskeresi vardır. Vefatına Müderris Nebil Efendi

Göçdü Galip Dede yâ Hû deyip ehl-i hâle

mısrasını tarih düşürmüştür.

İstanbul Mevlevîhanelerinin en eskisi Galata Mevlevîha-nesi'dir. *Mesnevî* şârihi Ankaralı İsmail Efendi ve başka büyüklerin türbeleri oradadır. Burası o tarihte çok harap hatta baykuş yuvası hâlinde iken, Sultan III. Selim Mevlevîliğe ve Şeyh Galip'e meyli olduğu için tekkeyi yeniden yaptırdı. Galip Dede'ye ara sıra hediyeler gönderir ve bazı mübarek gecelerde onun âyinlerini seyrederdi.

Napolyon'un Mısırı İşgali

Akdeniz'de bulunan Donanma-yı Hümayun kaptanı, Fransa donanmasının denize açıldığını duyunca, her tarafa kayıklar çıkararak Fransızların ne tarafa gideceğini araştırmakta idi. İngilizlerin 14 gemilik bir donanması da Fransızların peşinde idi. İngilizlerin Osmanlı Devleti sahillerinde nereye uğrarlarsa yiyecek bakımından yardım edilmesi emrolundu.

İngiliz donanması, 1798 yılı haziran ayının son günlerinde İskenderiye önüne vardı. Şehre gönderdiği bir memur eşraftan Gümrükçü Seyid Mehmet Kerim ile görüştü ve ona: "*Fransızlar bir büyük donanma ile denize açıldılar. Buraya gelirlerse siz onların define kadir olamazsınız sizi korumak isteriz.*" dediyse de Kerim Efendi bu sözü bir hile sanıp sert bir cevap verdi.

Bunun üzerine kaptan: "*Bari biz açıklarda duralım, kaleyi koruyalım, siz bize paramızla su ve zahire verin.*" dedi. Buna da güvenmeyip: "*Bu topraklar Osmanlı memleketidir. Burada Fransızların veya başka yabancı devletlerin işi yoktur. Siz işinize gidin.*" diyerek kabul etmediler. İngiliz donanması "*Peki, sonra siz pişman olursunuz.*" diyerek Fransız donanmasını aramak üzere tekrar denize açıldı.

Mısır ümerası kendilerine güveniyor, değil Fransızlar, bütün yabancı devletler gelse karşılarında duramaz, atlarının ayakları altında çiğnerler kanaatini taşıyorlardı.

Otuz büyük harp gemisi ve 400 taşıma gemisinden mürekkep Fransız donanması 1798 yılı temmuzun birinde İskenderiye önüne gelmişti. Donanmada 60 bin asker vardı. Bunun 35 bini muharip askerdi. Geri kalanları sanatkârdı.

İskenderiye halkı böyle büyük bir donanmanın gelmesinden dehşete düşerek Mısır Emiri Murat Bey'e haber uçurdular. Osmanlı kaptanı İdris Bey, Napolyon'a bir memur gönderdi. Bonapart memura şunu söyledi: *"Benim kimseye zararım yoktur. Düşmanımız olan İngilizler Hindistan'ı aldı, onu kurtarmaya gidiyorum. Bütün dünya ile düşman olsam, Osmanlılarla dostum, fakat ateş açarsanız beyhude kan dökülmüş olur."* dedi.

İngiliz donanmasının iki gün önce oraya geldiğini; İsken-deriye'deki Fransız konsolosundan öğrenen Napolyon Bonapart, hemen o gün karaya çıkmak istediyse de kaleden top atılacağını anlayarak limana girmeye cesaret edemedi. Murabi koyuna vararak akşamüstü ve fırtınalı bir havada askerini karaya çakardı. Hemen yürüyüşe geçerek şafak vakti İskenderiye önüne geldi. Savunma denendiyse de kale harap olduğundan uzun süre dayanamadı. Sokak harbi başladı. General Kleber bu vuruşmada yaralandı.

Nihayet bir anlaşma oldu. Bonapart: *"Ben bu memleketi Osmanlıların elinden almaya gelmedim. Maksadım sizi Kölemenlerin zulmünden kurtarmaktır."* dedi. Memurların değiştirilmeyeceğini, kimsenin malına ve canına kast edilmeyeceğini, camilere dokunmayacağını taahhüt etti. Bunun üzerine İskenderiye teslim oldu. Kaleye Fransız bayrağı çekildi. Herkesin göğsüne üç renkli kokart takması emredildi. Bonapart, İskenderiye halkına Arapça aşağıdaki bildiriyi yayınladı:

Bonapart'ın İskenderiye Halkına Bildirisi

Hürriyet ve müsavat ilkelerine dayanan Fransa Cumhuriyeti tarafından başkumandan olarak gönderilen Bonapart, Mısır halkına bildirir ki pek çok zamandan beri Mısır ümerası Fransız milletine hakaret, tüccarına zulmederler. Şimdi onların akıbetleri erişmiştir. Ne yazık ki Abaza ve

Gürcü diyarından gelen bu Kölemenler eşsiz Mısır ülkesini ifsat edegelmişlerdir. Her şeye kadir olan Cenab-ı Hakk’ın iradesiyle onların çökmesi mukarrerdir.

Ey Mısırlılar, benim buraya sizin dininizi kaldırmaya geldiğim şeklinde yapılan yalanlara inanmayın. Müfterîlere deyiniz ki benim gelişim sizin hakkınızı zalimlerden almak içindir. Ben Kölemenlerden ziyade Allah’a ibadet, Nebîsi Muhammed’e hürmet ederim. Onlara deyiniz ki: Allah’ın indinde herkes müsavî olup aralarında fark, fazilet ve bilgi iken Kölemen taifesinin akıl, bilgi ve fazilete dair sermayeleri olabilir mi? Nerede verimli toprak onların, güzel atlar, âlâ konaklar onların, güzel cariyeler onların. Eğer Mısır onların malikânesi ise hüccetini size göstersinler. Cenab-ı Hak merhametli ve adildir.

Bugünden sonra Mısır’da mansıplar hususunda kimse ayrıcalıklı muamele görmeyecektir. Akıllı ve faziletliler işlere hâkim olacaklardır. Vaktiyle Mısır’da büyük şehirler, haliçler ve insan ticareti vardı. Bunlar hep Memlûklerin zulmüyle harap oldu. Fransızlar, halis Müslümanlar tarafındadır. İspatı budur ki Müslümanlarla harp yapanın karargâhını tahrip etmişlerdir. İslâm padişahı Fransızların halis dostudur. Kölemenlerse padişah emrine asidirler.

Madde 1 — Fransız askeri bir yerden geçerken oraya üç saat mesafedeki köyün halkı birkaç nefer adam göndersinler ki kumandan onların itaatlerinden haberdar olsun. Her tarafa kırmızı, beyaz, mavi Fransız bayrakları çeksinler.

Madde 2 — Fransızlara karşı gelen her köy yakılacaktır.

Madde 3 — İtaat eden köyler Fransız bayrağı çekerler. Osmanlı Padişahı’nın bayrağını da beraber çekerler.

Madde 4 — Şehirlerin şeyhleri, Kölemenlerin evlerini mühürleyecekler ve bir şeyin kaybedilmemesine itina edeceklerdir.

Napolyon, Mısır Valisi Lokmacı Ebubekir Paşa’ya bir mektup yollayarak kendisine tâbi olmasını istedi. İskenderiye’de memurları yerinde bıraktı. Yalnız verginin tahsili için Fransız memurlar tayin etti. İskenderiye’nin idaresi için ileri gelenlerden oluşan bir divan kurdu. İstihkâmlar yapılması için mühendisler tayin etti. 1798 senesi 6 Temmuzunda yola çıkarak Damen Hür çöl yolunu tuttu.

Murat Bey Fransızların gelişini Devlet-i Aliye'nin iznine bağlıyordu. Vali Ebubekir Paşa: *"Bak Murat Bey. Böyle laf sana yakışmaz. Âli Osman Devleti Fransızların İslâm memleketlerine girmesini terviç etmez, hemen cenge hazırlanınız."* dedi.

Mısır'da Murat Bey bütün ileri gelenleri toplayarak istişareye başladı. İlk tedbir olarak Mısır'daki Fransız konsolosu ve tüccarı hapsedildi ve hemen harp hazırlığına başlandı. Fakat bu hazırlıklara Mısır'ı arpalık edinmiş emirler bir şey vermeyip masrafları halka yüklediklerinden herkes bir defa daha hayal kırıklığına uğradı.

Ayak takımı cenge çıkmazdan önce "Buradaki Hristiyanları öldürelim." dedilerse de Vali Ebubekir Paşa, "İslâm şeriatına uymaz" diye bu teklifi reddetti. İslâmların her asırda görülen bu gibi insanlık duyguları İspanya'da İslâmlara uygulanan zulümle karşılaştırılırsa İslâmiyet'in şerefi meydana çıkar.

Devlet-i Aliye Avrupa devletleri içinde en evvel Fransızlarla antlaşma yapmıştı. Fransa kralını Şarlken'den kurtaran Türklerdi. Fransa'nın tavsiyeleri daima iyi karşılanırdı. Hatta Kaynarca Antlaşması'na yol açmış olan harbe de Fransızların tavsiyesi ile girmiştik. Fransız İhtilali'nde Fransızlar her tarafta nefretle karşılanırken Osmanlı ülkesinde iyi muamele görürlerdi. Bu yüzden İngiltere'nin husumetine de maruz kalmıştı. Bu şartlarla Napolyon'un İskenderiye'yi zaptetmesi akıl almaz bir iştir ve Fransız İhtilali'nin ne derece ahlâk bozucu olduğunun bir delilidir.

Bonapart, Mısır'da şöhret kazanıp Fransa'da idarenin başına geçmek istiyordu. Dirijanlar ise onun Fransa'dan uzaklaşmasını istemiyorlardı. "Napolyon Mısır'da dolaşacağına Fransa'yı düzeltse vatanına daha iyi hizmet ederdi." düşüncesinde idiler.

Bonapart İskenderiye'den İstanbul'daki Fransız elçisine gönderdiği bir mektupta: *"Bizim niyetimizin, Devlet-i Aliye ile iyi geçinmek olduğunu bildiresin."* diyordu. Napolyon'un maksadı anlaşılınca Devlet-i Aliye de Rusya ve İngiltere ile ittifak yapmak üzere teşebbüslere girişmiştir.

Murat Bey, 20 bin askerle Fransızların karşısına çıkmak üzere yola çıktı. Maiyetinde Devlet-i Aliye'ce tardedilmiş olan Trabluslu Ali Paşa ve Azimzâde Nasuh Paşa bulunuyordu. Murat Bey'in ordusu talimsizdi ve talimli bir ordunun gücünden habersizdi.

Fransız ordusu hareketinden dört gün sonra Nil kıyılarına vardı. Bonapart askerini ayırıp her fırkayı bir kare şekline getirmiş, ağırlığı karenin ortasına, topları da köşelere yerleştirmişti. Çarpışma Muharrem'in 29. günü, Cuma günü başladı. Kölemenler doludizgin kılıçla Fransızların üzerine atıldılar ise de top atışı ile karşılandılar ve çok zayiat verdiler. Murat Bey'in Nil'deki cephane gemileri de top atışı ile uçuruldu. Murat Bey bütün ağırlıklarını bırakıp kaçmaya mecbur oldu.

Murat Bey'in bozgun haberi Mısır'a ulaşınca memleket ileri gelenleri toplanarak metrisler kazıp savunmaya karar verdiler. Eli silah tutan herkes vazifeye çağırıldı. Zenginler mallarını fukara evlerine taşıyorlardı.

Fransız topçusunun ateşine Mısır süvarisi dayanamayıp dağıldılar. Pazar günü şehrin ileri gelenleri Camiü'l-Ezher'de toplanarak Bonapart'a bir teslim mektubu yazdılar. Mektup, Bonapart'ın eline geçince: *"Sizin büyükleriniz emniyetleri ve huzurları için güvenle yanıma gelebilirler. Niçin gecikiyorlar."* dedi ve bu mealde bir mektup yazarak onlara gönderdi.

Mektup Kahire'ye varınca iki şeyh Bonapart'ın yanına vardılar. Bonapart: *"Öteki ileri gelenler de gelsinler, korkmasınlar."* dedi. Bunu üzerine bazı şeyhler daha Bonapart'ın yanına gittiler. Ayak takımı ise o gün ileri gelenlerin evlerini yağma ile meşguldüler.

Ağustosun 4. pazartesi günü Fransızlar Kahire'ye girdiler. Bonapart, Elif-i Mehmet Bey'in konağına indi. Ertesi gün 10 kişilik bir divan kurdu. Kadı İbrahim Ethem Efendi de bu divana dahildi. Divan üyeleri Mısır halkının ancak Türklere itaat edeceğini söylediklerinden kadim hanedandan Mehmet Ağa ve Hasan Ağa ihtisap emini tayin edildiler. Bu arada "Bartelmi" adlı bir Hristiyan şahıs kethüda tayin edilmişti. Bu adam bir dükkânda çıraktı ve aşağılık bir adamdı. Halk gözünde bu iyi görülmedi.

Fransız askeri şehirde kimsenin mal ve ırzına tecavüz etmez ve satın aldıkları şeylerin bedelini fazlası ile öderlerdi. Alışveriş arttığından fakirlerin elleri genişlemişti.

Bir müddet sonra ünlü İngiliz Amirali Nelson, İskenderiye önündeki Fransız donanmasını yakalayıp yaktı. Fransız donanmasının mahvolması üzerine Bonapart artık Fransa'dan ümidi kesmişti. Ordusuna taze kuvvet alamayacaktı. Hristiyanlığı inkâr ve İslâmlığı benimseme gibi hareketlerle halkı kandırmaya çalıştı fakat kendisine güvenen yoktu.

Bonapart, İslâm kadınlarını yüzleri açık olarak sokaklarda gezdirir oldu. Bu ise Müslümanların canına dokunmakla birdi. Sokakları genişletmek için şunun bunun dükkânını yıkılması da husumet uyandırıyordu. Vergiler de ağırlaşmaya başlamıştı.

Bu sırada Bonapart, Cezzar Ahmet Paşa'ya yolladığı mektupta: *"Fransızların Devlet-i Aliye ile ittifakı malûmdur. Fakat İngiliz bizim Hindistan'daki yerlerimizi işgal ettiklerinden Mısır'a gelmeye mecbur olduk. Bu da Devlet-i Aliye'nin izniyle oldu. Devlete âsi olan Hindistan'a geçmek istiyoruz. Hutbede Sultan'ın ismini devam ettiriyoruz. Bizden emin olasınız, ticaret yollarını açasınız"* diyordu.

Cezzar Paşa, Fransızlara güvenmediğinden mektubu getiren adamı kovdu. Bonapart buna çok öfkelendi ve hemen Cezzar'ın üzerine varma hazırlığına girişti. Cezzar Ahmet Paşa da halkı Bonapart aleyhine kışkırtmaya başladı.

Mısırlılar da Devlet-i Aliye'nin Fransa'ya harp açmasını ve Cezzar'ın Mısır'a gelmesini ümitle bekliyorlardı. Mısır'ın işgali üzerine Bâb-ı Âli'de müteaddit defalar danışma meclisleri toplanarak müzakereler yapıldı. Bu müzakerelerde Cezzar'ın Mısır Valiliği'ne tayini teklif edilmişti. Herkes Cezzar'ın ehliyetinden emindi. Yalnız Valide Kethüdası Yusuf: *"Cezzar Mısır'ı alır, ama onu Mısır'dan kim çıkarır."* demişti.

Osmanlı Devleti, İngiltere ile ittifak yapmaya mecburdu. Fransa'ya harp ilan etmesi gerekirdi. Fakat tedarikât eksikti. Bu yüzden vakit kazanmak ve Avrupa devletleriyle müzakereye girişmek zorunda idi. Şimdilik hiç olmazsa Fransa ile resmî haberleşmenin kesilmesi gerekirdi. Fakat İstanbul'daki Fransız elçisi türlü dalaverelerle buna da mâni oluyor, zaman kazanmak istiyordu.

Her tarafa Napolyon'un kötü niyetlerine dair ikaz mektupları gönderildi. Bu arada Mekke Şerifi'ne durumu Vehhabîlerin reisine bildirmesi tembih edildi. Napolyon'un Vehhabîlerle temasa geçtiği haberleri duyuluyordu. Vehhabîler ise kendi mezhebinden olmayanları kâfir ve din düşmanı saydıklarından, Fransızların Mısır'ı işgal etmelinden dolayı kıllarını kıpırdatmayacakları aşikârdı. Ne çare ki; bunlar devlet tarafından gereği gibi bilinmiyordu.

Bu sırada İngiliz Amirali Nelson’un Fransız donanmasını yaktığı haberi geldi ve İstanbul buna çok memnun kaldı. İngiliz elçisi vasıtasıyla Nelson’un maiyetindeki askere dağıtılmak üzere iki bin altın verildi. İngiliz elçilerinin beş çifte kayık yerine yedi çifte kayığa binmelerine izin çıktı.

Padişah III. Selim, Sadrazam İzzet Paşa ile Şeyhülislâm Ârif Efendi’nin Mısır’ı koruma hususunda gevşek davrandıklarını görünce; Reisülulema Aşir Efendi’yi şeyhülislâmlığa, Erzurum Valisi Ziya Yusuf Paşa’yı sadrazamlığa getirdi. Fransız maslahatgüzarı Bâb-ı Âli’ye çağrıldı, Fransa’ya harp açıldığı bildirildi. Maslahatgüzar ve maiyeti Yedikule’ye gönderilip hapsedildi. Bu sırada Bonapart’ın Akka’ya doğru hareket ettiği duyulunca yedi yüz kadar Nizam-ı Cedid askeri Cezzar Paşa maiyetine yollandı.

birinci cildin sonu...

AHMET CEVDET PAŞA

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

II. CİLT

ilgi kültür sanat

Yayın No: 43
Tarih: 08
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-2 / Ahmet Cevdet Paşa

Genel Yayın Yönetmeni / Ahmet İzci

Yayın Kurulu / Doç. Dr. Mustafa Gencer
Doç.Dr. Dündar Alikılıç
Yrd.Doç. Dr. Abdüllatif Armağan
Gaye Yavuzcan
İrfan Bülbül

Editör / Uzm. Mustafa Güçlükol-Bilge Bozkurt

Transkripsiyon / A. Basad Kocaoğlu

İç Tasarım / Adem Şenel

Kapak / Yunus Karaaslan

Baskı - Cilt / Çalış Ofset
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk.
No. 8 Topkapı-İstanbul Tel: 0212 482 11 04
5. Baskı / Ağustos 2011
İstanbul, Ağustos 2011
ISBN: 978-9944-978-48-4
T. C. Kültür Bakanlığı Sertifika No:14111

İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
Çatalçeşme Sokak. No: 27/7
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 526 39 75
Belgegeçer: 0212 526 39 76
www.ilgiyayinevi.com
ilgiyayinevi@gmail.com

YEDİNCİ KISIM

1798 SENESİ OLAYLARI

Fransa'ya Karşı İngiltere ve Rusya ile Yapılan İttifak ve Bazı Olaylar

Osmanlı Devleti, Napolyon'un Mısır'ı istila etmesi üzerine, Fransa'ya harp ilan etmiş, başta İngiltere ve Rusya olmak üzere Fransa'ya karşı bazı Avrupa devletleriyle anlaşmalar yapmak kararını da vermiş, vezir İsmet Bey ile Dışişleri Bakanı Atıf Efendi bu konuda görüşmelere başlamışlardı.

Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya'nın kesin olmamakla beraber, Fransa'ya karşı birlikte harekete geçmeleri kararlaştırılmıştı. Bu arada Karadeniz'deki Rusya donanmasının Akdeniz'e geçmek üzere olduğu

Rusya elçisi Tamara tarafından haber verilmiş, izin çıkmış ve Rus donanması Büyükdere açıklarında demirlemişti.

Ne kadar ibret ve hayretle karşılanacak hâllerdendir ki daha birkaç yıl önce topraklarını Rusya'dan ve Avusturya'dan korumak için Fransa'dan medet uman ve her hâlinden kuşkulandığı İngiltere'ye karşı güvenilir bir müttefik arayan Osmanlı Devleti, Avrupa'da olayların umulmayan gelişmesi üzerine Mısır'ı Fransa'dan geri alabilmek için İngiltere'nin ve topraklarını korumak için de Rusya'nın yardımına başvurmuş oldu.

İngilizler, her zaman olduğu gibi, böyle durumlarda yalnız kendi çıkarlarını ve sonuçlarından nasıl fayda sağlayacaklarını düşünürler. Yine öyle oldu. İngilizler deniz gücünü harcamamak için İskenderiye'ye dahi asker çıkarmaları hususunda, Rus ve Osmanlı donanmalarını kandırmayı başarmıştı. Buna karşılık İngiltere, Osmanlı Devleti'ne otuz top, bin Karabina, beş yüz fıçı barut göndermiş, madencilikte ve inşaatçılıkta işe yarayabilecek bir takım aletler hediye etmişti.

Rus ve İngiliz donanmaları, Akdeniz'de bir arada harekete geçerek, Çoka, Zanta ve Kefelonya adacıklarını ele geçirdiler. Mısır'a giderken ahali ile anlaşma fırsatını bulup adalara çıkan Fransız askerleri, adalardan birer birer sürüldü. Bu arada Selanik'te patlak veren bir ayaklanma kolayca bastırıldı.

İspanya, Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması yapmayı istedi. Bu istek olumlu karşılandı ve İspanya ile ticaret anlaşması imzalandı.

Kadı ve Nüvvabların cahil kimselerden seçilmemesine; bu işe layık bilgili ve ahlâklı kimselerin gönderilmesine çok dikkat edildi. Neticeye bağlanmış davaları para yiyerek bozmasınlar diye kadılara sıkı tembihler yapıldı. İmamlık ve hatiplik için ehil ve layık kimseler bulunması gerektiği sarayın emri olarak her tarafa bildirildi.

Her yıl Kâbe örtüsü Mısır'da yeniden dokutturulur ve Mısır hacıları ile Kâbe'ye gönderilirken bu sene, Mısır'ın elden çıkmış olması yüzünden İstanbul'da, Sultanahmet Camii'nin şadırvan avlusunda dokunup işlendi ve padişaha gösterilip beğendirildikten sonra Üsküdar'a geçirildi.

Fransızların Mısır'ı ele geçirmeleri Mekke yakınındaki Müslüman halkı çok üzmüştü. O civardaki şeyhlerden birinin halkı coşturması üzerine önemlice bir kalabalık Mısır'ı kurtarmak amacı ile coşup yola çıkmıştı. Yollarda onlara katılanlar olmuşsa da düzenli ve silahlı Fransız askeri

karşısında bu nizamsız kalabalık perişan olmaktan başka bir şey yapmamışlardır.

Cezzar Ahmet Paşa'nın Napolyon'u Mağlûp Etmesi

Cezzar Ahmet Paşa, Fransızlardan öç almayı aklına koymuştu. Onun bunu başaracak gücü ve cesareti vardı. O sırada Napolyon Bonapart, İslâmı kabul etmiş görünüyor, kendisinin Osmanlı Devleti ile müttefik olduğunu ileri sürüyor, Cezzar Paşa'nın ve Mısır emirlerinin de kendi başlarına hareket ettiklerini söylüyordu. Fakat halk, bunun basit bir yalandan ibaret olduğunu artık anlamıştı. Şam tarafından gelecek kurtarıcı Osmanlı birliklerini bekliyordu.

Napolyon'un ordusu, Mısır'da kuşatılmış hâlde idi. Bütün kıyıları İngiliz donanması tutmuştu, kuş uçurmuyorlardı. Bonapart, bir adamının, İskenderiye limanındaki Osmanlı gemilerinden birine binip İstanbul'a gitmesini ve Osmanlı Devleti'ne, Mısır'ı işgal etmekteki gayesinin, Kölemenleri yola getirmek ve İngilizlerin Mısır'ı ele geçirmelerine engel olmak olduğunu anlatmasını istedi. Fakat bu elçi hapsedilip İstanbul'a esir gibi gönderildi.

Bonapart, bu şekilde bir çıkış yolu bulamayınca, olanca gücüyle ilerleyip, hazırlığını bitirmeden Cezzar Paşa'yı ezmeyi aklına koydu. Bunu haber alan Cezzar Ahmet Paşa, Akka Kalesi istihkâmlarını onarttı. Hayfa ve Yafa taraflarına top ve asker göndererek savunmaya oradan başlamayı kararlaştırdı.

Bonapart, Mısır'ın korkak ve riyakâr ulemasını bir araya toplayıp Mısır'ı önce Allah'a sonra onlara emanet(!) ederek yola çıkacağını ve bütün maksadının Mısır'ı Kölemenlerin ve yiyicilerin zulmünden kurtarmak olduğunu bir kere daha ilan etti. "Ben gelene kadar askerlerimden birinin burnu kanarsa şehirlerinizi topa tutar yakarım." diye gözdağı verdi. Arada

herhangi bir sızıltısı olanların kadılara başvurmasını, onların vereceği hükme Fransızların da riayet edeceklerini söylemek suretiyle, Müslüman halkın gönlünü almaya çalıştı.

Bonapart, beş alay yetişkin piyadeden, dört alay usta süvari ile bin kadar biniciden ve bin altı yüz topçu neferinden meydana gelen birliği, karadan, denizden de on yedi parça gemiden ibaret donanması ile Ariş'e ulaştı. Kalede yedi-sekiz bin asker vardı. Mısır emirlerinden bazıları da buraya sığınmışlardı.

Bonapart, kaledekilerin teslim teklifini kabul etmemeleri üzerine toplarla kaleyi dövmeye başladı. Kuşatmanın sekizinci günü içerdekiler teslim olacak iken; Mısır emirlerinden Kasım Bey, şuradan buradan topladığı bir miktar askerle kuşatılmışlara yardıma geldi. Kaledekilerin umutlanmasına meydan kalmadan Bonapart, Kasım Bey'le askerlerini bir gece içinde darmadağın etti. Ümitsiz, cephanesiz, erzaksız kalan kale, teslim olmaktan başka çare bulamadı.

Bir kalenin daha elden gittiği haberine Mısır Müslümanları üzülmüş görünmüşlerse de Mısır çingeneleri ile Hristiyanları memnunluklarını açığa vurmaktan kendilerini alamamışlardı. Bonapart ise tekrar etrafa şöyle haberler salıyordu:

"Biz sizleri Kölemenlerle Cezzar Paşa'nın zulmünden ve baskısından kurtarmaya çabalıyoruz. Bizim kavgamız onlarladır. Kimse kendisine bir zarar geleceğini vehmetmesin. Bizi kâfir diye hor görmesinler. Biz İslâm dinini sayan ve seven kimseleriz. Kazaskeriniz, müftüleriniz sizleri dinî kurallara göre idare etmeye ve ihtiyaçlarınızı gidermeye baksınlar."

Bu arada Gazze, küçük bir direnişten sonra teslim oldu; Yafa'ya teslim olmaları için haberci gönderdi. Yafalılar gelen elçiyi öldürdüler ve Fransızlara karşı epeyce dayandılar ise de orası da düştü. Elçinin öldürülmesi, Bonapart'ı çileden çıkardı. Şehri yakıp yıkmaktan, ahalisini kılıçtan geçirmekten ve neleri var neleri yok yağma ettirmekten kendini alamadı.

Ne kadar Yafalı ele geçtiyse, esir tutulduysa tekrar birleşip kendisinin yolunu keseceklerini düşündüğü için serbest bırakmayı göze alamadı. İşin

kolayını onları öldürtmekte buldu. Medenî olduğunu iddia eden bir adamın yaptığı iş bu idi.

Ehli İslâmı, kendilerine silahla karşı koymadıkça hoş tutacağını, o güne kadar ilan edip duran Napolyon Bonapart, Yafa'daki bu vahşî davranışıyla ahali üzerindeki etkisini büsbütün kaybetti ve belki de *"Akka'da nasıl olsa sonunda ölüm var!"* diye askerin bütün şiddeti ile dayanmasına ve ahalinin onlara canla başla yardım etmesine sebep oldu.

Bonapart, ordusuyla bu sefer, dağ yoluyla Yafa'dan Hayfa'ya doğru ilerledi. Yolda bir geçitte, Cezzar Paşa'nın bir miktar askeri ile karşılaştı; epey kayıp verdi ama sonunda onları da yenip yolunu açtı.

Hayfa'da direniş imkânı yoktu. Cephane ve erzak, Akka'ya naklolunmuştu. Ahali Bonapart'ı açıkça karşıladı ve şehri ister istemez teslim etti. Bonapart, Akka yakınlarına kadar ilerleyip orada siperler açmaya ve savaş imkânları hazırlamaya girişti.

Bu arada Şam'dan gelen İslâm askeri, Nasıra yakınında, General Kleber'in kumanda ettiği Fransız askeri ile karşılaştılar; onları sarıp tam haklarından geleceklerdi ki Bonapart imdadına yetişti. İslâm askeri, üzerlerine bütün Fransız ordusu geldi korkusu ile dağılıverdi.

Böylece kendisini emniyete almış olan Bonapart, siperlerini tamamladıktan sonra Akka üzerine şiddetli bir ateş açtı. Cezzar Paşa'nın savunma şiddeti ondan geri kalmıyordu. Üstelik limandaki İngiliz ve Osmanlı gemilerinin topları da işlemeye başlamıştı. Yirmi dört saatlik böyle sürekli ve etkili bir çarpışmanın sonunda Bonapart, burayı kolay kolay ele geçiremeyeceğini anladı. Akka'nın Yafa'ya da Hayfa'ya da benzemediğini gördü.

Bu sırada Dimyat'tan gelen cephane yardımının da İngilizler eline geçtiğini haber alınca büsbütün üzüldü. Bir yandan da Osmanlı'nın, Cezzar Paşa'ya yardım için gönderdiği cephane yüklü bir gemi ile içindeki on altı bin altının da Fransızların eline geçmesi yüreğine biraz su serpti.

Bu arada civarda ne kadar Arap kabilesi şeyhi varsa hepsi, Bonapart'ın Mısır'dan Akka'ya doğru geldiğini ve satın alınabilen sahte din adamlarına ve kabile şeyhlerine para ve yüz verdiğini bilerek, ona sokulabilmek için emirleri veya tesirleri altında olan halkı, satmakta ve teslim etmekte birbirleriyle yarış ettiler.

Lübnan halkı ise Cezzar Paşa'nın şerrinden kurtulmak için Fransızların koltuğu altına sığınmayı kâr saydılar. Bonapart'ın askerleriyle hoş geçinmeye ve onlara ucuz fiyatla erzak satmaya giriştiler. Sadece Dürzîler, Halep yakınlarına veya dağ başlarına göç ederek Fransızlardan uzak durmayı daha doğru buldular.

Kuşatma devam ediyordu. Kâh Fransızlar kesin bir deneme daha yapıp kale surlarına saldırıyorlar, kâh kaledekiler fırsat bulup dışarı fırlayarak Fransızları kırıp içeriye dönüyorlardı. Bu hücumlardan birinde General Bon, içeriden yağmur gibi yağdırılan gülleleri hiçe sayarcasına surlara tırmandı: Hatta şapkasını bile içeri atıp: *"Sıra vücutlarımıza geldi."* demeye getirdi ise de içerden atılan bir taşla beyni parçalandı. Bu arada Fransız ordusunda taun hastalığı görüldü. Epey asker bu yüzden kırılıp gitti.

Cezzar Ahmet Paşa, Akka'yı kaybederse, harpte ölmese bile sonradan kellesinin elden gideceğini pekâlâ biliyor; onun için bu mücadeleyi ölüm ve kalım savaşı sayarak canını dişine takmış, dövüşüyordu. Bonapart ise Fransa ile haberleşemez hâlde idi. Mısır'da ve Arabistan'da asıl kuşatılmış ve kapanmış kalan kendisi ve ordusu idi. Bütün hıncı ile Akka Kalesi'ne saldırıyor, onun işini bitirdikten sonra kendi durumunu değerlendirmeye sıra geleceğini düşünüyordu.

Artık Bonapart, Mısır'da itibarının azaldığını, uyandırdığı korkunun geçtiğini, yaptığı propagandaların tesirsiz kaldığını, foyasının meydana çıktığını iyice anlamaya başladı. Mısır'da yer yer ayaklanmalar oluyor, çölün şurasında, burasında yarı yerleşmiş Fransız birliklerine saldıranlara, erzak ve cephanesini yağmalayanlara rastlanıyordu. Napolyon'un talihi iyice tersine dönmüş görünüyor, Osmanlı Devleti yeniden umutlanıyor, İngiltere şarktaki çıkarlarını Fransızlara kaptırmamak için bir kat daha gayrete geliyordu.

Başka çare kalmadığını gören Napolyon; son bir gayretle Akka'yı ele geçirmeyi aklına koydu. General Kleber'i Nasıra'dan imdada çağırdı. Fransız ordusu, Asya ve Afrika'daki bütün gücü ile Akka Kalesi'ne yüklendi. Akşama kadar çok şiddetli çarpışmalar oldu. Akşamüstü Fransızlar surlara tırmanıp Ali Burcu denilen kısmı çökerttiler. Kaledekiler

onlardan yaman, atik ve gözü pek davranıp kılıç kılıca hatta bıçak bıçağa değil; yaka yakaya, yumruk yumruğa savaşmaya başladı.

İçeri giren Fransızlar, altında lağım olan kısımlara yönelmişler, kaleyi içten fethettiklerini sanmışlardı. Cezzar Ahmet Paşa kale elden gidince hiçbir işe yaramayacak barutlarla dolu lağımları ateşe verince çoğu havaya uçtu. Yerlere yuvarlananları Cezzar'ın askerleri bir hamlede kılıçtan geçirdiler.

Zaman zaman Fransızları topa tutan İngiliz Amirali Simit, kalenin akıbetinden ümidini kesmiş idi. Kalenin kesin kurtulduğunu ve Fransızların perişan olduğunu haber alınca, şaşırmaktan sevinmeye vakit bulamadı.

Kaleden yenilmiş ve darmadağın olmuş dışarı fırlayan Fransızlardan birkaç yüz tanesi şehir camiine sığınmışlardı. Ellerindeki son imkânlarla mutlak akıbetleri olan ölümlerini geciktirmeye uğraşıyorlardı. Nihayet teslim oldular fakat Yafa'nın ve başka yerlerin masum ve silahsız halkı gibi asılıp kesilmediler, yok edilmediler. Canları kendilerine bağışlandı.

Mısır'a böyle yenilmiş ve ezilmiş dönmeyi kendine yediremeyen Bonapart, ertesi gün yine saldırıya geçti. Bu sefer de İstanbul'dan yetişen Nizam-ı Cedid askerleri savaş tekniğine uygun davranışlarla Fransızları geri siperlerine kadar kovalamayı başardılar. Bonapart'ın askerinde, bir yandan veba salgını, bir yandan savaş, bir yandan da başkaldırmalar yüzünden pek hayır kalmamıştı.

Napolyon'un artık Akka'yı alamayacağı kafasına dank etti, İşe yarar fakat nakli imkânsız nesi varsa gömüp kaybederek ordusu ile Hayfa yolunu tuttu. Cezzar Ahmet Paşa kale kapılarını açıp arkalarından bütün kuvvetleriyle onu kovalamaya koyuldu.

Bonapart askerlerinin yaralı ve bitkin olanlarını, sedyelerle Müslüman esirlere taşıtarak Yafa'ya yaklaştı ama arkadan Cezzar Ahmet Paşa'nın, avının kokusunu almış kaplan gibi yetiştiğini fark edince oradan Gazze'ye kaçtı. Orada da duracağını aklı kesmeyince, araç ve gereçlerinin çoğunu kendi eliyle yakıp yok ede ede hastalarını, yürüyemeyecek kadar yaralı ve yorgun olanları da afyon ruhu içirerek Ariş'de soluğu aldı.

Saint Helen adasında sürgün iken yazdığı hatıralarında Bonapart, bu savaş günlerinden bahsederken şöyle diyor:

“Fransa donanması Ebû Hur’de İngiliz donanmasına yenildikten sonra Mısır seferinin iyi bir sonuçla bitmeyeceğini anlamıştım ama Mısır’da bir müddet kalmayı ve talihimi karada denemeyi son çare olarak gördüm. Arada Filistin tarafına gidip yeni işgallerle kendimi ve ordumu oyalamak durumuna düştüm.

Çölün ortasında iken bir de haber aldım ki Akka taraflarına bana düşman askerler birikip duruyor. Ne çare ki bu kale, kolayca zaptettiğim öteki kalelerden farklı olarak, vaktiyle bir Fransız mühendisi tarafından adamakıllı onarılmış ve sağlamlaştırılmıştı. Uzun süren kuşatmalardan ve saldırılardan sonra bu işten vazgeçtim; güç bela geriye döndüm.”

Bonapart’ın, başarısızlığına mazeret olarak kalenin sağlamlığını ve bu arada bir Fransız mühendisinin maharetini belirtmesi oldukça yersiz bir avunmadır. Fransızlarla dost olduğumuz sırada gerçi bu kaleyi bir Fransız mühendisi onarmıştı ama kalenin sağlamlığı zafere engel olacak şey değildi. Savaşı Cezzar’ın kazanmasının sebebi emrindeki askerlerinin, Fransızlardan daha fazla yiğitlik ve kahramanlık göstermesinden başka şey değildir.

Mısır’ı ele geçiren Bonapart, Arabistan’ın her tarafına oyalayıcı ve tavlayıcı mektuplar göndermişti. Bu arada o zamana kadar İstanbul’da, asi olarak bilinen, neredeyse kellesi istenen Cezzar Ahmet Paşa’ya da iltifat etmekten, kendisine bir çeşit bağımsızlık vaat eden haberci göndermekten geri durmamıştı. Cezzar Paşa bu haberciyi dinlemeye lüzum görmeden dışarı atmıştı.

İstanbul’dan ve saraydan ancak iyilik ve hürmet gören Mekke Emiri Şerif Galip, Bonapart’a boyun eğmekle kalmamış, onu âdeta teşvik eden bir de mektup yazarak yaranmaya çalışmıştı. Böyle yapmakla eline geçecek olan da belki bir miktar para ve Mısır’dan gelecek gümrüksüz kahve idi. İşte Payitahtın başkaldırıcı ve kafa tutucu bir adam diye hor gördüğü Cezzar Paşa ve işte, Peygamber hafididir diye hürmet ettiği Şerif Galip Efendi.

1799 SENESİ OLAYLARI

Napolyon Bonapart ile İlgili Kısa Değerlendirme

Bonapart Mısır'ı işgal edince, Köse Mustafa Paşa'yı esir alarak onu büyük bir konağa oturttu ve bol ikramlarla ağırladı. Fransa'dan gelmesini beklediği yardımdan ümidi kesilip de Osmanlı Devleti'nin Mısır'a büyük bir ordu ile gelmekte olduğunu anlayınca Mısır'dan çıkıp gitmenin en doğru yol olacağını düşündü. O sıralarda Fransa'yı idare edenlerin itibarı azalmış ve memleketin işleri karışmış olduğu için, orada istediği gibi at oynatacağı meydanın açılmış ve fırsatın gelmiş olduğu kanaatine varmıştı.

Osmanlılarla anlaşma konusunda esir ettiği Mustafa Paşa'dan faydalanmak istedi. Mustafa Paşa aracılığı ile Osmanlılara yaptığı teklif; Mısır'da hutbenin ve paranın yine padişaha ait olması, hacıların serbestçe Mekke'ye gidip gelmeleri kaydı ile Fransızların Mısır'da kalmalarının kabul edilmesi idi.

Bu arada Bonapart, Mısır'ı abluka etmiş olan İngiliz amirali Smit'ten barış şartlarını görüşmek üzere Fransa'ya bir gemi göndermesi için izin almıştı. Bu fırsattan faydalanarak Mısır'dan gizlice savuşmayı başardı. Amiral, Napolyon'un kaçtığını haber alınca arkasından gemi gönderdi ama yakalanması kısmet olmadı.

Bonapart Mısır'da dört ay kalmıştı. Yerine General Kleber'i bırakmış ve ona, dört aya kadar yardım göndermezse İngilizler aracılığı ile Osmanlılarla anlaşıp Mısır'ı Müslümanlara terk edebileceğini bildiren emirler de yazmıştı.

Napolyon Mısır'da 28.500 kişi bırakmıştı. Bu askerin cephanesi ve erzakı vardı. Civarda dolaşan İbrahim Bey takımından korkusu yoktu, fakat Osmanlı başkumandanının bir büyük ordu ile gelmekte olduğu haberi kaygı

verici idi. Bu işgalden bıkıp usanmış olan Fransızlar, Bonapart'ın böyle gizlice savuşup gitmesini hainliğine vermişler, onu tenkide başlamışlardı.

Kafesinden kaçan kuş gibi İngilizlerin ağından kurtulan Bonapart, Fransa'ya kapağı atınca, İtalya'daki eski başarıları ve Mısır'da uzaktan başarılı gözüken davranışları ile kazanmış olduğu şöhretine bu firarı ile bazı şeyler daha eklemiş olarak uğradığı şehirlerden Paris'e varana kadar Fransız halkından olağanüstü bir saygı görmüştü.

O sırada Fransa'da devletin itibarı iyice azalmış, memleketi huzura kavuşturabilmek için yeni bir sistemin, yeni bir liderin şart olduğu düşünülmeye başlanmıştı. Paris'e vardığında kendisini tanımak ve ağırlamak isteyenlerin tertiplediği ziyafetlerden göz açamaz hâle gelmişti. Birkaç gün içinde şunu anladı ki akıllıca davranırsa, hükûmeti eline alması ve Fransa'ya hâkim olması mümkün idi.

Fransızların gözünde kurtarıcı sayılan Napolyon, Mısır seferinde, vatanı ve milleti için hiçbir şey kazanamamış fakat zarar ve ziyanı çok olmuştu. Fransızların o zamana kadar Doğu illerinde her sözü kılıç gibi etkili idi. Hele Osmanlı Devleti, dış politikasında her devletten çok Fransa'nın telkinlerini göz önünde tutardı. 1768-1769 senesinde sırf Fransız elçisinin teşviki ile Rusya'ya savaş açmıştı.

Bonapart'ın bir korsan gibi umulmadan gelip de Mısır'ı istila etmesi, Doğu halkının Fransızlara güvenini büsbütün bitirmiş ve artık şarka Fransız nüfuzu, silahlarının gücü kadarı ile sınırlanmıştı. Bunların yerine İngilizlerin güven kazanmış olmaları da ayrıca Fransızların aleyhine olmuştur.

Fransızlar, o zamanlar bütün dünyaya hürriyet ve medeniyet örneği olmak isterlerken, Ortadoğu tarafında kan dökücülükle ün saldılar. Hele Bonapart'ın Yafa'daki halka yaptığı vahşîlik en ilkel kabilelerin bile yapmadığı bir cins kasaplık olduğu için, yalnız medenî memleketler nezdinde değil, vahşî kabileler gözünde bile tiksinti ile görülmesine sebep oldu.

Bu yetmiyormuş gibi Bonapart, Fransa'nın büyük bir donanmasının yakılmasına, otuz binden fazla Fransız'ın kırılmasına ve Akka'dan yenilerek kaçan askerlerinin hastalarına Afyon ruhu içirip zehirlenmesine sebep oldu. Böylece Bonapart, dünyaya ün salacağım derken, kendi milletinin ezilmesine sebep oldu.

Milletinin kaybetmesi uğruna kendisi için herhangi bir kazanç elde etmek büyüklük değildir. Büyüklük, kendi çıkarlarını millete yolunda hiçe sayabilmektir. Gerçi Napolyon dünyaya çok az gelmiş generallerden biridir, lakin onu Prusya Kralı Frederik gibi "Büyük" unvanı ile anılacak kişiler arasında sayamayız.

Bonapart bir büyüklük hastası idi. Sade kendinin ilerlemesi düşüncesine takılıp kalmıştı. Hâlbuki Frederik gibi gerçek büyükler ise devletlerinin ve milletlerinin ilerlemesi için kendi rahatlarını ve huzurlarını terk etmişlerdi. Bonapart'ın kazancı az bir zaman içinde uçup kaybolup gitmiş, ötekilerin kazandıkları ise nice zamanlar milletlerin hayatlarında ve hafızalarında yaşayıp durmuştur.

Mısır'da Fransızların Yeniden Hâkimiyeti

Bonapart, Mısır'dan gitmeden önce yazdığı mektubu, Köse Mustafa Paşa ile birlikte esir düşen Divan hocalarından Rüştü Efendi ile Şam taraflarında toplanmakta olan ordunun başındaki sadrazama göndermişti. Bu mektupta, aradan İngiltere ve Rusya'yı çıkarıp Osmanlı Devleti ile anlaşmayı teklif ediyor ve Fransızların öteden beri Osmanlılara dost olduğuna dair dil döküyordu.

Sadrazam, "*Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden ayrılmayı düşünmediğini, ne gibi şartlar altında olursa olsun, ikili anlaşmaya yanaşmayacağını*" bildiren cevabını Rüştü Efendi ile gönderdi.

Rüştü Efendi Mısır'a varınca karşısında Bonapart'ın yerine Kleber'i buldu. Kleber, sadrazamın olumsuz cevabından yılmadı. Bonapart'ın tekliflerini biraz daha yumuşatıp iltifatları biraz daha artırarak tekrarlayan bir mektup hazırlayıp Rüştü Efendi'ye teslim etti.

Zavallı Rüştü Efendi, Kleber'le konuştuklarını anlatırken Rusya'dan söz açıldığını, bu devletin Osmanlı'ya nasıl düşman olduğunu, topraklarına

nasıl göz koyduğunu Kleber'den dinlediği şekilde anlatmak saflığında bulundu. Bunun üzerine Rüştü Efendi, Ruslar duyar da sonra bozuşmak için bahane yapar korkusuyla Sakız Adası'na sürüldü. Kleber, bu tekliflerinin hiçbir şekilde gerçekleşemeyeceğini biliyordu. Amacı, Osmanlı başkumandanını biraz olsun oyalamak ve gevşetebilmekti.

Bu sırada, Osmanlı başkomutanı, gün gün ilerleyerek büyük bir ordu ile Gazze düzlüğüne ulaşmıştı. Bu orduda yeniçeri ve Kapıkulu denilen devlet askeri azdı. Çoğu biraz zorla sefere katılmış ve ne taraf yenilirse onu yağmaya hazır kabile ve aşiret çapulcuları idi. Ama Mısır'dan Şam'a kaçan Kölemenler ile Murat Bey'in emrinde Ariş tarafından gelip orduya katılan askerler, az çok disiplinli ve hünerli idiler.

Ordunun kurmayları ve teknik elemanları içinde birkaç İngiliz, birkaç sığınmış Fransız subayı da vardı. Büyük ordu toplarından başka İngiliz mühendisleri katırla taşınabilir topların yapılmasını sağlamışlardı.

Osmanlı ordusunun kabara kabara geldiğini, Osmanlılarla bir anlaşma yapmanın vakitsiz ve imkânsız olduğunu, Bonapart'ın yardım göndermek için belirttiği dört aylık zamanın da geçtiğini gören Kleber'in, bu defa İngiliz amirali Simit'e başvurmaktan başka çaresi kalmadı. Böylece İngilizlerin bilgisi altında, amiral aracılığı ile barış konuşmaları başladı. Kararlaştırılan esaslı maddeleri başkomutana kabul ettirmek üzere Amiral, Osmanlı ordusunun bulunduğu yere hareket etti.

Bu sırada Osmanlı ordusu, Bonapart'ın sağlamlaştırdığı ve 300 seçme askerlerle korunması sağlanan ve teslim teklifini kabul etmeyen Ariş Kalesi'ndeki Fransızlara karşı hücuma geçerek, çetin bir savaşa girişmişti. Osmanlılar kaleyi, nihayet suru yakıp yıkmak suretiyle harap bir hâlde zapta muvaffak oldular.

Amiral Simit işte bu sırada sadrazamla buluştu; Mısır'ı barış yoluyla boşalttırmanın tek çıkar yolu olduğunu o da anlamıştı. Müzakereler pek uzun sürmedi; sonunda 22 maddelik bir antlaşma ile Mısır'ın boşaltılması kararlaştırılmış oldu.

Kleber’in, Fransa’daki devlet büyüklerine yazdığı Bonapart’ı yerdiği, Fransız askerinin Mısır’da ne kadar perişan ve çaresiz olduğunu pek acıklı bir şekilde anlattığı şikâyet mektupları, İngilizlerin eline geçmişti. Bu mektupları okuyan İngiliz devlet ve siyaset adamları, Fransa’nın belini tam bükmek ve Bonapart’ın maceracılığına kesin bir ders vermiş olmak için Mısır’daki bütün Fransız ordusunun harp esiri olarak tutuklanmasını Amiral Simit’e emrettiler.

Amiral Simit, kendisi aracılığı ile kararlaştırılmış anlaşmanın devleti tarafından tasdik edilmediğini, utanarak Kleber’e bildirince işler değişti. Kleber, ya Mısır’da zafer kazanmak ya İngilizlerin elinde ölmek ihtimallerinden birini seçmeye askerlerini davet etti. Fransızlar can korkusuyla yeni bir yiğitlik çabasına düştüler.

Osmanlı ordusu ise anlaşmaya oldu gözüyle bakmışlar; şuraya buraya dağılmışlardı bile. Kleber çabucak hazırlandı, bizimkiler bir türlü toparlanamadılar. Ordudaki işe yarar Kölemen askeri ise Mısır’a Osmanlıların savaşla ve zaferle girmesinin, sonradan kurmayı düşündükleri nüfuzlarına gölge düşüreceği endişesinde idiler. Bu durumu da pek istemedikleri için son çarpışmalara nerede ise seyirci kaldılar.

Barış yapıldıktan üç gün sonra böyle birden bire başlayan savaş, otuz yedi gün sürdü. Mısır, yine Fransızların eline geçti. Kölemenlerin başı Murat Bey, el altından Fransızlarla anlaştı. Önceki yapılan anlaşma gereğince Fransızları alıp götürmeye gelen Osmanlı gemileri de Fransızlar tarafından zaptedildi. Mısır’da, Bonapart’ın Fransa’ya hâkim olduğu haberi de alınınca kendilerine yardım gönderir ümidi ile Fransa ordusu, Mısır’a iyiden iyiye yerleşti.

1799 yılının Diğer Olayları

Mısır’daki bu karışık olaylardan dolayı, Kâbe örtüsü yine Mısır’da hazırlanmayıp İstanbul’da yapılıp işlenmiş ve Şam’dan hacca giden kervanla gönderilmiştir.

Kâbe yakınındaki mukaddes taşlardan biri çalındığının ertesi günü Mekke’de bulaşıcı bir hastalık baş göstermiş, birkaç kişinin birden ölümüne sebep olmuştu. Hastalığın tesiri günden güne arttı, ramazan sonlarına doğru ölenlerin sayısı her gün kırkı geçmeye başladı. Bu taş aklı pek başında olmayan birinin terekesinde çıktı. Taş meydana çıkıp da yerine konar konmaz hastalık kesildi, o günlerde artık hiç ölen olmadı.

Taşın çalındığı yer, Kâbe’nin solunda çukur bir yer olup, Hazret-i İbrahim’in Kâbe’yi yaparken çamur kardığı çukur yer olarak bilinir. Burası şimdi mermerle döşenmiş olup ortasında ise Hacer-i Ahmer (kırmızı taş) denilen bu taş durmaktadır. “Sarılık” olanlar bu taşı dilleri ile yalayınca renkleri ve sağlıkları yerine gelmektedir.

1800 SENESİNDE OLUP BİTENLER

Bu Sene İçindeki Bazı Gelişmeler ve Düzenlemeler

Gürcü asıllı, eski sadrazam Yusuf Paşa, bu sene içinde öldü. Öldüğünde Medine Muhafızı idi. Vehhabîlerin Mekke ve Medine’ye saldırıları onun zamanına rastlamıştı. Vehhabîlere karşı mukaddes şehirleri korumakta hiçbir yararlığı görülmediği için yöre halkı bu ölüme sevinmişlerdi bile.

Yusuf Paşa, liman reisi olan Hasan Kaptan'ın satın alınmış kölesi idi. İyi çalıştığı için efendisi onu genç yaşta azat etmişti. Fakat efendisine bağlılığından onun ölümüne kadar hizmet etmişti. Kış aylarında Kasımpaşa'da kahvecilik ediyor, yazın da donanmada çıraklık ederek uzak yerlerden getirdiği malları satıp geçiniyordu.

Gazi Hasan Paşa, onun bu açıkgözlülüğünü beğenmiş, biraz sermaye vermişti. Hasan Paşa, Kaptan-ı derya olunca onu yanına veznedar almıştı. Sonradan kapıcıbaşılık rütbesi ile kapı kâhyası oldu. Böylece, saraya gidip gelmek fırsatı kazandı ve talihi büsbütün açıldı; önce vezirliğe, sonra da sadrazamlığa yükseldi.

Devlet ve siyaset işlerinden habersizdi. Şeyhülislâm Müftü-zâde Ahmet Efendi'nin dar görüşü yüzünden Rusya'ya sefer açmak gafletine düştü. O sırada Rusya'nın dostu Avusturya da bize harp açınca hangisinin üzerine yürüyeceğini şaşırıp günlerce bocaladı. III. Selim'in tahta çıkışından iki ay sonra azledildi. Sivas ve Bosna valiliklerinde bulundu, Çok geçmeden yeniden sadrazam ve serdar-ı ekrem oldu. İstanbul'a döndükten sonra tekrar azledildi. 1792 senesinden beri Cidde Valisi ve Medine muhafızı idi.

Mısır'daki Fransız işgal kuvvetinin kumandanı General Kleber, Muharrem ayının yirmi birinci günü, bir hain softayı Mısır Kadılığı'na seçti ve törenle yerine oturttu. Yeni kadı makamına oturduğu gün öldürüldü.

General Kleber, Özbekiye'de oturduğu evin bahçesinde gezerken bir adam yaklaşıp dilekçe vermek üzere yanına yaklaşmış, generalin kâğıda bakmasından faydalanarak koynunda sakladığı hançerle birkaç kere göğsüne vurmuş, general oracıkta ölmüştür.

Evinin tamiri için generalin yanında bulunan mimar elindeki değnekle bu adamın başına birkaç defa indirmişse de katil kaçmayı başarmış ve mimarın bağırıp çağırması üzerine yetişen askerler, generallerini öldüren adamı bir bahçede gizlendiği yerde bulmuşlar.

Yirmi dört yaşındaki katilin Ezher öğrencisi olduğunu söyletmişler, kiralık katil olup olmadığını öğrenmeye çalışmışlar. Osmanlı başkumandanından teşvik görüp görmediğini araştırmışlar. Nihayet işkenceler sonunda, katilin sadece hocalarından dört kişiye bu niyetini açtığını, onların da bu işten vazgeçmesini nasihat ettikleri hâlde dinlemediğini söyletebilmişlerdir.

Süleyman isimli katil, hançeri tutan eli yakılıp kazığa oturtularak öldürülmüştür. O dört hocadan üçü ele geçirilmiş, bu davranışı bildikleri hâlde gelip Fransız makamlarına haber vermedikleri için sorgusuz sualsiz başları kesilmiştir.

Nizam-ı Cedid askerlerinin Mısır seferinde yararlılıkları görülmüştü. Bu fayda üzere bu sene içinde İstanbul'da Nizam-ı Cedid askerini çoğaltmak kararına varılmış, Levent Çiftliği'nde yetiştirilen askerlerden başka Üsküdar'da yapılmakta olan kışlada da yeniden Nizam-ı Cedid askeri yetiştirilmesine karar verilmiştir.

Bu sene ayrıca alınan mühim kararlardan birisi de savaşlarda askerlerin kullanageldikleri eğri kılıç, şişhane tüfek, piştov ve bıçak gibi silahların, zamanın ilerleyen ve gelişen silahları yanında eski oklar, yaylar ve gürzler gibi kullanılması gülünç şeyler olduğu kanaatine varılarak tamamen terk edilmeleri için birliklere emirler gönderilmesidir.

Bu karar yerindedir; çünkü eğri kılıç çalımına gelmedikçe kesmez; şişhane tüfek meydan muharebesinde bir defadan fazla atılamaz; hâlbuki yeni harplerde hangi taraf daha fazla kurşun atarsa o taraf kazanmaktaydı. Piştovla bıçağa gelince bunlar savaşta işe yaramayıp ancak askerlerin şehirlerde edepsizlik etmesine yaramakta idi.

Bu sene yapılan tayinlerden biri de şudur: Mısır'ı geri almaya giden orduda müzakereleri idare etmek için bulunan Reisülküttap (Dışişleri Bakanı) Rasih Mustafa Efendi'nin yerine, "İngiliz Mahmut Efendi" diye şöhret bulmuş Raif Mahmut Efendi'nin geçmiş olması ve bir de bu Rasih Efendi'nin kendi yanına, reis kesedarı ve protokol memuru olarak aldığı oğlu idi ki bu oğlu, babasının yazdığını okuyamayacak kadar cahildi. Bunun hakkında şu beyit meşhur olmuştu:

Kimdir diye sorarsan cühhâlin ercümendi
Rasih Efendizâde Abdüşşükûr Efendi

Rumeli Olayları

Devlet, Mısır gailesi ile uğraşırken, Erzurum eyaletinden Niğbolu'ya kadar her yerde karışıklıklar ve başkaldırmalar vardı. Bilhassa Rumeli'de de işler büsbütün karışmıştı. Yol kesen, köy basan, adam soyan serseriler arttıkça artmış, azdıkça azmıştı.

Silistre Valisi Musa Paşa ile Tırhala mutasarrıfı Mehmet Paşa bunları tepelemeye memur edilmişti. Mehmet Paşa, bu eşkıyayı yenmekte, sindirmekte başarı gösterdi ise de Vidin Muhafızı Pazvandoğlu Osman, bu serserileri sınır çarpışmalarında işe yararlar diye koruyup kullandığı için köklerini kazımak mümkün olmuyordu.

Bunlar, kasabaları yağmalamakla kalmıyorlar, bazen bir kaleyi ele geçirerek oraya sığınıp devletin kuvvetlerine karşı koymak imkânını buluyorlardı. Bir ara, Plevne'yi ve Niğbolu'yu böylece ele geçirip birinde yenilince, öbüründen gelen kuvvetle birbirlerine yardım bile ettiler. Sonunda, bir hafta süren kuşatmadan sonra Niğbolu eşkıyası teslim oldu.

Bu eşkıyayı beslemek değilse bile kollamaktan suçlu Osman Paşa'nın "icabına bakmak" zamanı gelmişti. Şeyhülislâm konağında yapılan toplantı sonunda Osman Paşa'nın vezirliği kaldırıldı. Niğbolu sancağı Silistre Valiliği sınırları içine alındı.

Mısır ordusuna katılmak üzere İstanbul'a gelen Trabzon Valisi Tayyar Mahmut Paşa, bu sırada yanındaki askerle birlikte Edirne'ye hareket etme emrini aldı. Rumeli'yi kasıp kavurmaya devam eden eşkıya, Mahmut Tayyar Paşa ile askerlerinin gözünü bir an önce yıldırmak için saldırıya geçtiler. Talimli askerler epey uğraştıktan sonra onları önce sindirdiler sonra da elebaşları Ciğercioğlu'nu öldürerek hepsini büsbütün teslim almasını başardılar.

Rusçuk'tan karşıya asker geçirildi, Eflak Beyi de Bükreş'ten yetişince, iki ateş arasında kalan eşkıya takımı da yenildi; kimi öldü, kimi esir alındı. Böylelikle Eflak tarafı eşkıyadan temizlenmiş oldu.

Avrupa Devletlerinin hâli

Fransa'ya dönen Napolyon Bonapart, İngiltere ile anlaşmayı istemiş fakat İngiltere savaşı sürdürmeyi uygun bulmuştu. Avusturya da İngiltere'ye katılmıştı. Bunun üzerine Bonapart, bütün gücü ile hızla savaş hazırlığını tamamlayıp büyük bir ordu ile İtalya'ya girdi.

Marungo Meydan Muharebesi'nde Avusturya ordusu ile karşılaşıp, bin kadar esir alıp, sekiz bin kadarını kılıçtan geçirerek yenmiş, bütün İtalya'yı eline geçmişti. Napolyon, bu İtalya savaşı sıralarında yerinden yurdundan olan Papalık ile el altından anlaşmanın yollarını aradı. Nüfuzunu ve itibarını kutsal sayılan bu makama da tasdik ettirmeye çalıştı.

Bonapart'a Fransa'da "Birinci Konsül" denmiş ise de hükümdardan farkı yoktu. Kral gibi davranıyor diye, cumhuriyetçiler onu sevmez olmuşlardı. "Krallığı kaldırdı" diye de kralcılar, onu baştan beri istemiyorlardı.

Bu arada, İngiltere'ye sığınmış olan Fransa eski kralı XVIII. Lui, Bonapart'a büyük yetkiler ve rütbeler vermek şartı ile kendi krallığını kabul edilmesini istedi. Bonapart'tan aldığı cevap: *"En az beş bin ceset üzerinden geçmeden Fransa'ya giremezsin."* oldu. Böylece kralcılar umutlarını büsbütün kestiler. Artık iki taraf da birbirlerini yok etmekten başka çıkar yol olmadığını düşünüyorlardı.

Bu karışıklıktan yararlanmak isteyen Bonapart aleyhtarlı bir suikast düzenlediler. Bir kış akşamı Bonapart'ın tiyatroya gitmek için geçeceği sokak köşesinde bir çukuru kurşun ve demir parçaları ile doldurup dinamitle ateşlediler. Bonapart'ın arabası biraz hızlı gittiği için oradan bir-iki dakika önce geçmiş bulundu.

Dehşetli patlamada birçok masumlar öldü ve yaralandı. Bazı yapılar yıkıldı. Bonapart, tiyatroyu soğukkanlılıkla seyredip sarayına döndü. Böylece Napolyon'un hem cumhuriyetçi hem de kralcı düşmanları olduğu ortaya çıktı. Bonapart, sonra bunu fırsat bilip önce cumhuriyetçilerin sonra da kralcıların elebaşlarını cezalandırdı. Böylelikle halk, kendisine biraz daha bağlanmış oldu.

Avusturya İmparatoru Jozef, Marungo yenilgisinden sonra daha önce Bonapart'la anlaşmadığına pişman idi. Yenilgiden sonra Bonapart'tan aldığı

yeni teklife hemen uymaya hazırdı ama ne çare ki İngiltere, yenilgiden sonra hemen para yardımında bulunmuş ve Fransa'ya boyun eğmesini biraz olsun önlemişti.

Bonapart, ancak İngiltere ile birlikte olursa barış masasına oturabileceğini anlayıp buna da razı oldu fakat bu sefer İngiltere, Mısır'dan elini eteğini çekmeye razı olmayacağı ve Akdeniz hâkimiyetini sağlamak için Malta'yı da zaptetmekten vazgeçmeyeceğinden, barışa yanaşmadı.

Fransızların İtalya'da ve Avusturya'da birbirini kovalayan başarıları, bütün Avrupa'da derin etkiler uyandırmıştı. Öteden beri tarafsız davranan Prusya, Fransızlara güler yüz göstermeyi, Ren Nehri'nin sol kıyılarını Fransa'nın elde tutmasını hoş göreceğini ve Avusturya'nın burnunun kırılmasından memnun olacağını belirtmeye başladı. Rus İmparatoru Pavlo ise İtalya'da müttefiki olduğu Avusturya'ya yardımcı olan Rus askerlerinin yenilmesine beceriksizliği ile sebep oldu diye Avusturya'ya kızıyordu.

Bu eğilimi sezinleyen Bonapart, Rusya'nın müttefikleriyle arasını iyice açmak için Fransa'daki altı-yedi bin kişilik esir Rus askerini yeni elbise giydirip Rus sancağı altında Rusya'ya gönderdi. Pavlo'ya mektup yazıp Rus askerlerinin yiğitliğini övdü, suçu Avusturya komutanlarına yükledi ve Malta adasındaki şövalyelerin Pavlo'yu kendilerine "Büyük Usta" seçmelerini fırsat bilerek adanın artık kendisine ait olduğunu, gidip teslim almasını Fransa'nın da normal karşılayacağını bildirdi.

Pavlo, tava gelmişti. Vaktiyle diş bilediği Bonapart'ı örnek insan saymaya, sofrasında onun şerefine kadeh kaldırmaya başladı. Malta yüzünden İngiltere'ye savaş açmaya da yeltenince, Petersburg'daki İngiliz elçisi, ilerideki kazançlarına ket vurulmuş Rus tüccar ve asilzâdelerini kandırdı. Yangın bahanesiyle Pavlo'nun sarayına girip tahtından vazgeçtiğini bildiren bir kâğıdı imzalamaya zorladılar. Direnmeye kalkınca parçaladılar. Oğlu Aleksandr'ı tahta çıkardılar.

İngiltere, herkesi küçük gören asık suratlı davranışı ile hepsini kendinden soğuturken; Bonapart, Kuzey Avrupa devletlerini bir yolunu bulup kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Bu hava içinde Rusya, İsveç ve Danimarka bir tarafsızlık anlaşması imzalayıp bunu dünyaya ilan ettiler. İngiltere bu anlaşmanın kendisine karşı yapıldığını kabul ederek İngiliz limanlarında ne kadar Rus, İsveç ve Danimarka gemisi varsa hepsini tutukladı. Rusya, daha

Pavlo hayatta olduğu için, hemen İngiltere’ye karşı cephe aldı ve İngilizlerle anlaşmaya devam eden devletleri korkutmaya başladı.

Bu arada Osmanlı Devleti de Rusya’nın tehditlerinden kaygılandı. O kadar ki bir gün Rusya elçisi, Süleymaniye Camii’ni ziyaret edip de bir ara yere tükürür gibi olduğu için, bazı medrese öğrencileri tarafından dövülüp sövüldü. Bu hadise üzerine İstanbul birbirine girdi. O öğrenciler hemen tutuklandı, vuruldu, şuraya buraya sürüldü. Rus elçiliğinden tekrar tekrar özür dilendi.

Bonapart’ın İngilizler üzerine musallat ettiği devletlerle, İngiltere barışa yanaşmıyordu. Fransa kendini karada eşsiz zafer sahibi, İngiltere de kendini denizde eşsiz kuvvet sahibi saydığı için bir türlü anlaşmalarına imkân olmuyordu. En sonunda yine düğümü kılıçla çözmenin yolunu tuttular.

Pavlo’nun Öldürülmesinden Sonraki Mısır Savaşları

Mısır seferi yeniden ateşlenmişti. Osmanlılarla İngilizlerin, Fransızları Mısır’dan kovmak için toplayıp bir araya getirdikleri askerler, Mısır’daki Fransız ordusunun iki katı idi ama çoğu eğitilmiş ve yetiştirilmiş asker değildi. Fransızların, kalelerdeki muhafızların dışında, on sekiz bin seçkin ve yetişkin askerleri vardı. Kölemenlerden Murat Bey, Osmanlıların Mısır’ı tekrar ele geçireceklerinden ümidini kesmiş, Fransızlarla anlaşmış, hatta onların ordusuna katılıp yardım etmeye bile başlamıştı.

Fransızlar, Mısır’a yürüyen bu iki devlet gücünden o kadar telaşlanmadılar. İngiliz Amiral Garton’un idaresinde İskenderiye’ye çıkacak düşmanlarını yeneceklerini umuyorlardı. İngilizler, Ebû Hur limanında üç yüz parça sandalla karaya beş bin asker çıkarınca Fransız generali beş yüz askerle onların üzerine saldırmışsa da İngilizlerin ustaca davranması ve yiğitçe savunması sonunda yenilip çekilmişlerdi.

Rahmaniye’de bulunan Fransız generali, İngilizlerin Ebû Hur’a çıktıklarını haber alınca emrindeki üç bin askerle İskenderiye’ye doğru yürüyüşe geçmiş, kıyı koruyucusu general de karakollardaki askeri toplayıp gelmiş; sayısı beş bine varan bir güçle tepeleri tutup savunmaya hazır olmuşlardı.

İki ordu karşılaştı, iki taraf da cesaretli davrandı. Fakat İngilizlerin hem sayısı, hem ustalığı üstün çıktı. İngilizler’in İskenderiye’yi sarıp Fransızları yendiği sırada Kaptan Paşa, Ebû Hur kıyısına ulaşıp karaya çıkardığı altı bin askeri, Hüsrev Ağa kumandasında Reşit kasabası üzerine sevk etti. Kaleyi kuşatan Hüsrev Ağa’ya bağlı kuvvetleri, dört gün uğraştıktan sonra içindeki Fransızları teslim alıp İngiliz donanmasına gönderdiler. Rahmaniye yolu açılmış oldu.

İngiliz ve Osmanlı birlikleri, bir arada Rahmaniye yakınlarında, Fransız askerleriyle harbe tutuştular. Kanlı bir savaş oldu. Gecenin karanlığından faydalanan Fransızlar, Mısır’a doğru kaçıp kurtulabildiler. Rahmaniye’ye sığınmış olan Fransız birliği, savaşmayı yersiz bulup teslim oldu.

Osmanlı Devleti başkomutanı, bu sırada, asıl ordusu ile Nil Nehri’nin sağ yanından Mısır’a doğru yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. Mısır’daki Fransızlar artık iyice üzgün ve bitkindiler. İki sebeple savunmaya devam edebiliyorlardı:

Birinci sebep, Amiral Ganlom’un yeni askerlerle Mısır’a yardım için Tolon limanından hareket etmiş olması idi. Gerçi onun da başına gelmeyen kalmamıştı; iki gemisi birbirine çarpıp zarar görmüş, bu yüzden geri dönmüştü. Bonapart’ın zoru ile tekrar yola çıktı ama bu sefer de askerler arasında bulaşıcı hastalık çıktı; hastaları bir iki parça küçük gemi ile geriye gönderdi. İskenderiye açıklarında İngiliz donanmasının beklediğini fark edince Derne limanına asker çıkarmayı ve oranın halkından sağlayacağı araçlarla askeri İskenderiye’ye taşımayı düşündü. Kıyıya yanaşmasıyla yöre halkı, askerlerini ateş yağmuruna tuttu. Geriye Tolon’a dönmekten başka çaresi kalmadı.

İkinci sebep, Rusya İmparatoru Pavlo’nun Fransa ile anlaşma yapmış olması idi. Hatta Sultan III. Selim’e Fransa ile savaşmaktan vazgeçmez ise İstanbul’a yürüyeceğini yazmıştı. Bonapart, Osmanlıların Rusya’dan çekinerek İngiltere ile anlaşmayı bozacağını, hiç değilse Fransa’ya eskisi

gibi silah çekmekten az çok vazgeçeceğini yazmış idi. Pavlo’un öldürülmesi ve Rus siyasetinin değişmesi ile bu avuntu da boşa çıkmıştı.

1801 SENESİ OLAYLARI

Ülkenin Durumu

Kaptanıderya Hasan Paşa, bir İngiliz birliği ile birlikte, Rahmaniye’yi ele geçirdikten sonra Mısır’a doğru yürüyüşe geçmişti. Mısır’daki Fransız komutanı Rahmaniye’nin elden gittiğinden habersiz, Rahmaniye’ye yardım için asker göndermişti. Bu yardım kuvveti yolda Hasan Paşa’nın ordusu ile karşılaştı. Hasan Paşa’nın ileri saflara kadar gelip Osmanlı askerini coşturması üzerine, Fransızlar büsbütün şaşkına dönmüşlerdi. Bir kısmı savaş alanında öldürülmüş, iki yüz kadarı da başlarındaki subayla birlikte esir alınıp İngilizlere teslim olmuştu.

Mısır’ın doğusundan Serdar-ı Ekrem’in, batısından Kaptan Paşa’nın Mısır üzerine yürüdüklerini gören Fransız komutanı, önce bütün gücüyle başkomutanın ordusu üzerine yüklenmeyi düşündü. Kaptan Paşa cephesine de dört bin kişilik bir oyalama kuvveti ayırdı. Bu dört bin kişinin altı yüzü yetişkin Fransız askeri idi. Ötekiler oradan buradan toplanmış Rum ve çingene takımı idi.

Hüsrev Ağa’nın atılganlığı ve açıkgözlülüğü sayesinde Osmanlı-İngiliz süvarileri, bu Fransız birliğini dört bir yandan sarıverdiler. Dört bini de şaşkın ve çaresiz esir düştü. İki bin kadar Hecin devesi de Osmanlıların

eline geçti. Uzun zaman başkalarının emri altında yaşamaya alışmış kimselerden, ne kadar özenle yetiştirilse de dayanıklı asker çıkmayacağı bir daha meydana çıkmış oldu.

Doğuya, asıl ordu üzerine yürüyen Fransız birlikleri, Osmanlı ordusunu gafil avlayamadılar. Sadrazam (Serdar-ı Ekrem) savaşın en ön saflarına kadar gelip askerlerini coşturmak ve ordudaki yabancı kurmaylarla mühendislerle de uyum sağlamak suretiyle zafer kazanmasını bildi. Fransız generali iki ateş arasında kaldığını, ne kadar çabalasa sonunda esir düşeceğini anlayınca daha fazla kan dökülmeden Mısır'ı boşaltmaya razı oldu.

İki taraf da biraz direndikten sonra anlaşmaya varıldı. Osmanlılar artık savaştan usandıkları, İngilizler de ilk anlaşmada olduğu gibi istemeden pişmiş aşa su katmaktan çekindikleri için Fransızların tekliflerine razı olup; bütün silahlarını ve cephanelerini alıp gitmelerinden başka, Fransa'ya kadar nakil masrafını da kabul ettiler.

Mısır'da Fransızlara işbirliği yapmış olan Kölemen beyleri hak ettikleri cezayı görecekleri sırada İngilizler onları ilerde kullanmak için olacak, ısrarla himaye ettiler ve kurtardılar. İskenderiye de Fransız işgalinden kurtarılmıştı ama Mısır seferine yardım eden İngilizlerin elinde bulunuyordu. Rusya askeri ise yedi adadan çıkmıyordu.

Vehhabîler işi yine azıtmış, devleti dinlemez, Mekke ve Medine halkını korkutur ve sindirir olmuşlardı. İstanbul'a gelip de az çok hatırları sayılır, sözü dinlenir birine biraz para veya hediye getiren hemen belli belirsiz bir yetki alıp masum halkın sırtından kat kat fazlasını çıkarmak üzere memleketine dönüyordu. Hükûmetin namusu da bir paralık olmuştu.

Rumeli yine karışıklıklar içindeydi. Nice başıbozuklar devlete kafa tutup, etrafı kasıp kavurup duruyorlardı. İşi her azıtan adamın, ilk ağızda katline ferman çıkıyor, fakat üzerine yürüyen askeri yener veya el altından komutanı ile anlaşırsa hemen affedildiği müjdeleniyor; bu da yetmezmiş gibi kendisine bir de idare yetkisi veriliyordu. O da kendisini ihbar edenlerden veya isteğine uymamış olanlardan öç almak için elinden geleni ardına koymuyordu. Nice namuslu, itaatli kimseler de baktılar ki şirretler makbul tutuluyor, onlar da işi şirretliğe vurdular.

Rumeli'de böyle yarım yamalak tedbirlerle, azgınlardan bir kısmı affedilerek, bir kısmı birbirine düşürülerek, bir kısmı başka yere tayin edilip

oraya vardığında gizli ferman gereğince boğdurularak tedbir alınmaya çalışıyordu ama Rumeli'nin hâli gittikçe berbatlaşmıştı. Kesin tedbirler almak için elde ne yetişkin ve disiplinli ordu vardı, ne de hazinede esaslı masraflara yetebilecek para.

Deniz kuvvetleri, kara kuvvetlerinden daha iyi durumda idi. Altmış bir parça savaş gemisi vardı. O zaman için hatırı sayılır bir kuvvet demekti. Bunları sevk ve idareye yetecek, yetişmiş subay ve er bulunmasa bile kara ordusu ile kıyaslanınca daha güven verici idi.

Devletin kara gücü bir takım kafa tutanlarla baş kesenlerden meydana gelmiş bir kuru ve karışık kalabalıktı. Ancak Levent Çiftliği'nde talim gören Nizam-ı Cedid askeri işe yarayacak durumda idi ama onların da sayısı azdı. Her deneme, bir kere daha, devletin bekası için bu Nizam-ı Cedid askerinin bir an evvel ve daha çok yetişmesine bağlı olduğunun anlaşılmasına vesile oluyordu.

1802 SENESİ OLAYLARI

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Kendini Göstermesi

Mısır Valisi Hüsrev Paşa, Kölemenlerle yaptığı savaşta mağlûp olmuştu. Paşa'nın askerleri sayıca çok olsa da talimli olmadığından dolayı Kölemenlerin üstünlüğü günden güne artıyordu. Bunun için Nizam-ı Cedid askerinin bir an evvel ve daha çok yetişmesine gayret ediyordu. Bunun için bir kışla yapımına başlanmıştı.

Kölemenlerin üstünlüğü çok arttığından üzerlerine yeni bir fırka asker gönderildi. Kumandanı Serçeşme Mehmet Ali idi. Bu zat sonradan Mısır valisi olmuş olan Mehmet Ali paşa'dır. Aslen Kavala'lı olan paşa, Derbent Ağası İbrahim Paşa'nın oğlu ve aynı zamanda Kavala âyânından Hüseyin Ağa'nın yeğenidir. Rumeli'den Mısır'a gönderilen askerler arasında Mısır'a geçmiş ve orada kalmıştı. Kısa zamanda kendisini göstermiş, emsallerinden üstün duruma gelmiştir.

Bu yıl Mekke payelilerinden faziletli İsmail Müfid Efendi seksen beş yaşında vefat etmiş, Davut Paşa Camii yanına defin edilmiştir. Öğrenimini peyderpey tamamlamış, müderris olmuştur. Üsküdar ve Edirne kadılığı yapmıştır. Eyüp'te bulunan Nakşibendî şeyhi Nidâî Efendi'ye intisap etmiştir. İlmî araştırmalar yapmak ve kitap yazmakla şöhret bulmuş, şair ve yazar bir zat idi.

Vehhabîlik Mezhebinin Yayılması

Vehhabî mezhebinin başı, Necid'li Abdülvahhab'ın oğlu Mehmet'tir. Hambelî mezhebinin âlimlerinden biri iken Vehhabîlik diye yeni bir mezhep meydana getirmiştir. Şam'da okuyup yetiştikten sonra Yemame taraflarında halkı bu yeni mezhebine davete başlamıştır. O zaman Necit Arapları, okuma yazmadan mahrumdular.

Abdülvehhap oğlunun kendi mezhebini anlatıp öven sözlerini ne kavrayacak ne eleştirecek hâlleri yoktu. *"Şam'da okumuştur, aramızdan çıkmıştır. Bu işlere en çok onun aklı erer."* diye sözlerini keramet sayan inananlar çoktu, ama kendi alıştıkları mezhebe aykırı olduğunun az çok farkına varıp da ona: *"Yemame'nin yeni Müseylemetü'l-kezzâb'ı"* diyenler de vardı.

Yeni Necidli Vehhabî şeyhi, kendi mezhebinin dışındakiler için: *"Altı yüz yıldan beri halkı dinden, imandan sapıtmışlar. Yaratan yerine*

yaratılmışlara tapıyorlar, hiçbiri Müslüman sayılmaz. Bu yolda kalmakta direnenlerin mallarını ellerinden almak, onları din kardeşi saymamak, din düşmanı saymak lazımdır.” deyip duruyordu.

Başkasının malını yağmaya ezelden alışık bu Arap kalabalığı, yağma teşvikini işittiğinden beri Vehhabîliğe ısınır olmuştu. İslâmın hak mezheplerinden biri olan Hanefî şeyhini de bir takım vaatlerle kendi tarafına çekmeyi başarınca ikisi bir olup “dini kurtarıyoruz” diye dünyalıklarını çoğaltmaya girişmişlerdi.

Vehhabîliğin esası, Allah’a doğrudan doğruya kulluk etmek, başkasını vesile ittihaz etmemektir. Allah’tan başkasına yalvarmak, bel bağlamak, kim olursa olsun, yersizdir, günahtır, hatta küfürdür. Velîlerden veya nebîlerden birini ibadet sırasında anmak, Allah’la kul arasına onları sokmak, türbelere aşırı saygı duyup bez bağlamak, ziyaret etmek gerçek İslâm dinine aykırıdır.

Bu yüzdendir ki İslâm’dan önceki cahillik zamanlarında Allah’a şirk (ortak) koşanlar, bu işi bilmeden yapanlardı. Şimdikiler, Allah’a peygamberleri ve velîleri vesile kılıp bir çeşit şirk koşmakla, cahiliye zamanlarındakilerden daha günahkâr, daha kusurlu, daha kâfirdirler.

Vehhabîler: *“Aman yâ Rasulallah, bana şefaat et.”* diyenleri bile dinsiz sayarlar. Bir çeşit günah çıkartmaya yeltenen papazlar gibi “Peygamber’in neslindeniz” diye kendilerini kutsal saydıran seyyitlere de hain ve kâfir gözüyle bakarlar. Hutbelerde *“Allah’ın gölgesidir.”* gibi yersiz ve dinsiz mübalâğalarla padişahın adının anılmasını da dine aykırı görürler. Yılın çeşitli ve belirli günlerinde halktan birçoğunun bazı kabirleri ve türbeleri ziyaret edişlerini de gerçek İslâm dinine tamamı ile aykırı bulurlar.

Vehhabîliğin bu görüşlerine, Sünnî din âlimleri karşı çıkıp, onun dinsizlik diye iddia ettiklerini cahilliğine verip zamanla ıslah edilebileceğini iddia ededursunlar, Vehhabîler, yakınlardaki kabile ve aşiretleri kâh inandırarak kâh zorlayarak kendilerine bağlamaya başlamışlardı. Necid Şeyhi, Arap yarımadasında bir hükümdarlık bile kurmayı düşünür hâle gelmişti. Bir yandan Osmanlı Devleti’nden biraz çekiniyor, bir yandan da İran Hükümdarı Nadir Şah’ın Şiîlik gayretiyle harekete gelip üzerine

yürümesinden korkuyordu. Oğlu Abdülaziz bu korkuyu da üzerinden attı. Hicaz’a ve Irak taraflarına saldırmaya koyuldu.

Mekke emirleri de karşılık olarak Vehhabîleri dinsiz saymaya, hac için Mekke’ye gelmek isteyen Vehhabîleri topraklarından içeri sokmamaya başladılar. Hatta bir anlaşmaya varmak için gelenleri bile hapsettiler. Vehhabîler baktılar ki kime müracaat etseler kendilerinin Kâbe’yi ziyaretlerine izin verilmiyor; gönül rızası ile koparamadıklarını kılıç zoru ile almayı tasarladılar.

Mekke emirleri, İstanbul’u uyarmak için epey mektup yazdılarsa da devletin başında nice belalar dolaştığından pek ilgilenilemedi. Vehhabîler de büyüdükçe büyüdüler. Bir ara Mekke Emiri Şerif Galip, Vehhabîleri sindirip onların hâkim oldukları yerlere saldırılar yapmayı başardı ise de Vehhabîliğin İslâm dinini ve Osmanlı saltanatını oralarda nasıl çökerteceğini İstanbul’da kavrayan pek yoktu.

İstanbul’daki ulema üç parçaya bölünmüş, birbirlerini yiyorlardı:

Birincisi, Ulema-yı rüsum (Dindeki gayenin zahiri hükümlerdin ibaret olduğuna kaail olan din âlimleri). Din bilgini geçinenler içinde gerçek ilim sahibi olanlar pek azalmıştı.

İkincisi, adaleti temsil etmek ve yürütmekle vazifeli, hâkimler, kadılar ve nüvvablar, bunların da bir takım bilgi ve içtihatları ezberlemiş ve tekrar eder olmaktan başka meziyetleri yoktu.

Üçüncüsü, medreselerdeki müderrisler; öteki iki sınıfa cahil gözü ile baktıkları hâlde dinî hükümlerin ne aslını iyi biliyorlardı ne de tatbikini başarabiliyorlardı.

Devlet adamlarının hâli de bundan farklı değildi. Onlar da gerçek din adamları ile işi kuru laf ve riyaya döken, sahte vaizleri birbirinden ayırt edecek durumda değildiler. İstanbul’un bu kargaşalığı, bu aldırmazlığı, Vehhabîleri büsbütün şımarttı ve güçlendirdi. Sonunda Şerif Galip’in askerlerini yenmeye ve sözlerini Mekke’ye de geçirmeye başladılar. Nihayet Mekke Emiri Şerif Galib’le Vehhabîler reisi Abdülaziz arasında anlaşmaya varıldı. Vehhabîler çeşitli bahanelerle Mekke’ye gelip gitmeye başladılar.

Vehhabîler, bu arada Şiîler üzerine de yürümeyi, Kerbela'yı dağıtmayı göze aldılar. Bu arada İstanbul uyanır gibi oldu; tehlikeyi az çok kavradı. Tedbir alınması için yüksek kademelerde konuşmalar, tartışmalar başladı. Vehhabîleri, doğru yola davet için gerek İstanbul'dan gerek Mekke'den delegeler gönderildi. Gidenler ya Abdülaziz'i dinleyip Vehhabîliğin aslını anlayarak döndüler ya da vaat ettiği ikballere kanarak az da olsa onun yanında kaldılar.

Nihayet Vehhabîler Taif'i ele geçirdikten sonra Mekke üzerine de yürüdüler. Abdülaziz'in oğlu Suud, Mekke halkından gelen temsilcileri: *"Ben size ancak bunun için geldim, yalnız Allah'a ibadet edesiniz ve putları, puta benzer şeyleri kırıp yıkarak Allah'a hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak etmeyesiniz."* sözleriyle âdeta ikinci bir peygamber gibi karşıladı ve bir Hecin devesi üzerine binerek Mekke'ye girip orayı da bir Vehabi şehri hâline soktu, bütün türbelerin ziyaretini yasakladı ve yıktı.

1803 SENESİ OLAYLARI

İçte ve Dıştaki Olaylar

Mayısın altıncı cuma günü Suud'un emri ile Mekke'nin en büyük âlimi Hanefî müftüsü Abdülmelik Efendi hutbe okumuş ve cuma namazını kıldırmıştır. Suud da imama uymuş olduğundan o gün ehlisünnet ile Vehhabîler aynı imama uyarak namaz kılmıştırlar.

Bir gün Suud, ezan okunurken, Mescid-i Haram'a geldiğinde, müezzinlerin salât-ü selam getirdiklerini görüp işitince çok kızmış, *"İşte*

bu, Allah'a karşı en büyük şirktir." diyerek bu en güzel âdeti yasaklamıştır.

Suud, Mekke'de on dört gün kaldı. Bu zaman içersinde her şeyi kökten değiştirdi. Kendisine bağlananların sayısını çoğalttı. Kendisine bağlanmayanları öldürdüler. Girenlerden de bir nevi giriş parası aldılar. Bu şekilde birçok kabileleri kendisine bağlamış para ve mal sahibi olmuştu.

Müslümanların kıblesi olan Kâbe'nin bulunduğu Mekke şehrini, herkese kâfir gözüyle bakan Vehhabîlerin işgal etmiş olmasını âlimlerin düşünmesi gerekirken onlar, birbirleri ile uğraştıklarından bu işi görüşmek hükûmete kalmıştı. Hükûmet, Hicaz'a kuvvet göndererek Vehhabî meselesine son vermek istiyordu. Bunun için Mısır Valisi Hüsrev Paşa'ya gerekli emir verilmişti. Ancak bu sırada Kahire'de çıkan karışıklıklardan dolayı Hüsrev Paşa kendini korumaktan âcizdi.

Mısır'ın idaresi aslında üç kişinin yani İbrahim Bey, Berdisi ve Mehmet Ali'nin elinde idi. Halkın mühim ve haklı bir işi çıktığında Mehmet Ali'ye başvurursa hemen işi görülüyordu. Böylece onun Mısır'da itibarı artmakta idi. Böyle karışık zamanda Mısır'ı idare etmek için güçlü birine ihtiyaç vardı. Trabluslu Ali Paşa, Mısır'ı düzelteceğine dair söz verince, Mısır Valisi tayin edildi. Fakat muvaffak olamadı, Mısır tekrar Kölemenlerin hâkimiyetine geçti. Bu da hükûmete çok ağır geldi.

Uzun uğraşlardan ve karışıklıklardan sonra Mehmet Ali, bir punduna getirip Berdisi ile İbrahim Bey'i mağlûp edip onların kaçmasını sağladı. Bu durumda Mısır'ın idaresi tamamen Mehmet Ali'nin eline geçmiş oldu. Mehmet Ali durumu İstanbul'a kendi istediği gibi bildirdi. İsteği üzerine de İskenderiye Mutasarrıfı Hurşit Bey'e vezirlik rütbesi ile Mısır Valiliği verildi.

Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklara uğraştığı bu sıralarda Avrupa'da İngiltere ve Fransa arasındaki ihtilaflar çözülmemiş, aralarında savaş ateşi alevlenmiş ve Avrupa'da genel güven yok olmuştu. Osmanlı Devleti her ne kadar tarafsızlık politikası gütmekte ise de savaşa her an hazır olmalıydı.

Bu sırada Mir Haydar, Buhara tahtına oturdu. Bunu bildirmek için İstanbul'a iki elçi gönderdi. Rusya üzerinden gelen elçileri kazak halkı soydu, ellerindeki hediyeleri aldılar. Biri geri dönmüş, diğeri İstanbul'a gelmiş, padişahın huzuruna çıkmış ve iltifat görmüştür. Buhara elçilerinin çoğu yolda soyulurlardı. Bazıları da mektupsuz geldikleri hâlde Osmanlı

Devleti tarafından hep iyi karşılanmışlardır. Bu gelen elçinin mektubu vardı ve Sultan Selim kendisine itibar etmiştir.

Ruznamecilik

Osmanlı Devleti'nin kullandığı rütbelerin çoğu geçmiş İslâm devletlerinden alınmıştır. Ruznamecilik de bunlardan biridir. Hazret-i Ömer zamanından kaldığı araştırma ile anlaşılmıştır.

(Ruzname: Günlük gelir ve giderlerin yahut vukuatın kaydına mahsus deftere verilen addır. İlk zamanlarda "Ruzname" denildiği hâlde sonraları "Ruznamçe" hâline konulmuştur. Muhasebe kalemi yerinde de kullanılırdı. Bu defteri tutana "Ruznamçeci" denilirdi. Tanzimat'tan sonra yevmiye defteri adını almış, bu defterleri tutanlara da "Yevmiye kâtibi", "Muhasebe kâtibi" gibi adlar verilmiştir.

Ruznameciliğin ihdası tarihi hakkında Osmanlı tarihlerinde bir kayda tesadüf olunmamaktadır. Yalnız *Fatih Kanunnamesi*'nde bulunması eskiliği hakkında bir fikir verebilir. Bununla beraber devlet teşekkül edip de gelir ve giderler başlayınca böyle bir memura hâsıl olacak lüzum ve zaruret göz önüne alınır ve bu işi gören bir memur tayin edilir ve memura Farsça olan bu ad verilir.

Cevdet Paşa, vak'anüvis Vasıf'a atfen eskiliğini ve İslâm tarihindeki mevkiini şu suretle kaydetmiştir:

"Halife Ömer (r.a.) zamanında Bahreyn ve etrafında memleketlerin cizye ve öşürleri toplamak için nasbolunan Ebu Hüreyre (r.a.) vasıtasıyla Medine'ye getirilirdi. Hazır ve gaip Müslümanların isimleri ve hukukî haklarının yazılı olduğu defterleri mürettep olmadığından taksim emrinde meşakkat çekiliyordu.

Kibar-ı ashaptan Halid İbni Velid cevaba gelip Şam ikliminde Rum irat ve masraf ve mevâcib-i asker için tertib-i divan edip müdevven defter tutmak

âdetleri olduğunu beyan edip, her zaman böyle meşakkat çekmekten ise bizler dahi bu usule riayet eylesek münasiptir demiştir.

Hazret-i Ömer bu teklifi kabul buyurmuşlardır. Fars vezirlerinden olup Medine'de bulunan Hürmüzlerden İran Devleti'nin masarif ve iradı ne veçhile zapt olunduğunu sual etmiştir. Husus-ı mezkûrda olan dikkat ve tasarrufu uzemasiyle meşveret ve vaz'-ı divan eyleyip Kureyş'in kâtiplerinden fenn-i hisap ve istifade ehliyeti bilinen Ukeyl İbni Talip ve Mahremet İbni Nevfel ve Cübeyr İbni Mut'am'ı davet edip önce İslâm askerlerinin isim defterleri ve erzakı ve atayâ vesikaları yazılması ve tedvin olunması hususunu emretmiştir. Ensar ve Muhacirîn ileri gelenleri ve sair Müslümanların karabet-i nesep ve Müslüman olma sırasına göre birer birer tertip ve mertebelerine göre tespit eylediler.

Herkesin hâl ve şanına göre nafaka ve vazife tayin edildi. Öncelikle bu deftere mücahitler ve yaşlılar dahil oldu. Sonra yaşlılar bu cümleden ifraz olunmakla başkaca bir kalem oldu ve mücahidîn dahi birkaç kısma ayrılmış olup havas ve mukabele defteri meydana geldi.

Yevmen feyevmen irad ve gider, beytülmal ne olursa anı zapt ve tahrir olundu. Borç şenetleri için başka başka defter tutulup zühd ve emaneti cümleye galip olan Cübeyr İbni Mut'am'ı bu defterleri idareye tayin eylediler.

Bu hizmet hâlâ ruznamçe-i evvel ismi ile devam etmektedir. Bütün işlerin üzerine nazır ve muhasip olan kalemdir ve ruznamçecilerin pîri Cübeyr İbni Mut'am'dır. Senetler bütün kalemlerde mühürlenirken ruzname kaleminde mühür istimal olunmaması bu defterin kıdem-i vasfına ve erbabının kemal-i itimat ile azm-ı şanına delâlet eder ve halen kullanılan rakamların Arapça olması dahi kıdemini teyit eder."

Bu sene Cidde Valisi Şerif Paşa eceli ile vefat etmiştir. Tedbirli ve muktedir bir zat idi. Vehhabî meselesinin gündemde olduğu bu günlerde ölümü Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmıştır. Cidde'nin idaresinde başarılı olmuş, güler yüzlü ve iyiliksever bir kimse idi.

1804 SENESİ OLAYLARI

Askerlik Durumu ile İlgili Bazı Düşünceler

İsminden de anlaşılacağı gibi “yeniçeri”, vaktiyle “yeni asker” ocağı olarak kurulmuştu. Hristiyan çocuklarından toplanıp devşirilerek acemi kışlalarında eğitilip yetiştirildikten sonra yeniçeri ortalarına alınırdı. Bunlara “Kul taifesi” denirdi. (padişaha ve devlete sadık kullar anlamında.)

Bunların hepsi bekârdı; kışlada yatar kalkardı. Disiplinli, itaatli askerlerdi. Sonraları Hristiyanlardan devşirme usulü bırakılmış Müslümanlardan yeniçeri yazılmaya başlanmıştı. Müslüman olanlarsa başıboşluğa alışmış oldukları için subaylarının kendilerine kul gözüyle bakmasına hiç de alışık değildiler.

Yeniçerilerin evlenmeleri serbest bırakıldı. Evli olanlara da kışladan dışarıda, çoluk çocuğunun yanında yatmaları için izin verilmek zorunluluğu baş gösterdi. Böylelikle askerlik düzeni gün geçtikçe bozuldu, çığrından çıktı. Yarı yarıya boş kalan kışlalar, han odaları gibi tembel yatağı oldu. Umulmadık zamanlarda düşman zoru ile açılan seferlere kimse gitmek istemez oldu. Asker kaydolunmaya başlanınca da işsiz güçsüz serseriler, yağma hayali peşinde olanlar, asker saflarına katılmaya başladılar.

Yeniçeri ortaları, ne idüğü belirsiz kimselerle doldu. Bu yolla İstanbul’a gelip bir baltaya sap olamamış ne kadar boş gezer takımı varsa yeniçeri adını aldı. İstanbul’da da taşralarda da sayıları gittikçe artan bu Yeniçeri taslakları etrafı haraca kesmeye alıştılar. İş güç sahibi olanlar, malını canını onların şerrinden korumak için kendileri de yeniçeri Ocağı’na yazılmaktan başka çare göremediler. Bazıları da sırf padişah bahşişi alabilmek, geçim yollarına kavuşmak için yeniçeri olmayı kâr saydılar. Giderek herkes yeniçeri adını takındı.

Esnaftan olanlar dükkânlarına bağlı oldukları “Orta”ların armalarını asmakla yetinmeyip vücutlarına dövdürmeye kadar işi ilerlettiler. Velhasıl yeniçerilik bir kuru ad olup çıkmıştı. Artık bunların bir işe yaramayacakları iyice anlaşıldı. Başka bir asker ocağının düzenlenmesi devletçe gerekli görüldü.

Bostancı ocağına bağlı olmak üzere “Nizam-ı Cedid” askeri denilen bir sınıf asker yetiştirilmeye girişildi. Buralardaki askerlerin Avrupa usulüne uygun eğitilmelerine özenle devam edildi. Bu arada Cebbarzâde ile Kadı Abdurraham Paşa büyük ve verimli yararlıklar gösterdiler. III. Selim, bu işin peşini bırakmıyordu. Onu sevip sayanlar da Nizam-ı Cedid’in artmasına, güçlenmesine çalışıyorlardı. Bu yetişmiş askerin sayısı arttıkça artıyordu ama onların çoğalması yeniçerileri tedirgin ediyordu. Kendilerinin artık bir işe yaramayacağını çok iyi bildikleri için “Nizam-ı Cedid” askerine rakip gözü ile bakıyorlar, düşman kesiliyorlardı.

O zamanki yeniçerilerin acıklı durumlarını en iyi anlatan “Koca Sekbanbaşı” diye anılan bir kimsenin yazmış olduğu *“Hulâsatü’l-Kelam fi reddi’l-Avâm”* isimli bir rapordur. Şehzâde Mustafa’nın Nizam-ı Cedid’den pek hoşlanmayıp da işin aslını anlamasını isteyerek yazdırdığı söylenen bu raporda, bu seksenlik ihtiyar bütün gerçekleri açıkça ve cür’etlice dile getirmiştir. Raporun özeti:

“... Bin yüz elli (1737-1738) senesinden bin yüz seksen iki (1768-1769) senesine kadar bir savaş olmadığı için; eskiler göçüp gitmiş, yeniçerilerin hemen hepsi düşmanın hâlinden, savaşın özelliğinden habersiz, acı ve tatlı sefer görmemiş kimselerden ibaret kalmıştı, işte 1768-1769 seferinde askerimizin düzeni böylece bozuldu, o zamandan beri de işler çığrından çıktı. İşin iç yüzü eskiden kalmış kimselerce belli ise de tecrübesiz, cahil kimselerin dedikoduları iş başında olanları şaşırtacak kadar bol ve değişikti. Bu sırada yetkililer gerektiğinden fazla merhametli davranmakta, asıp keserek korkutup sindirmeye de kıyamadıkları için işler daha çok bozulmaktadır.

Dinin de devletin de hiçbir işine yaramayan, dünya boş kalmasın için yaratılmış olan kimseler meyhane, kerhane, kahvehane köşelerinde devleti kötüler, ahlâkı bozar, güveni sarsar oldular. Bunların ağızlarına sakız olan sözlerden biri de *'Nizam-ı Cedid geldi, işler bozuldu.'* tekerlemesidir. Bunlardan biri ile konuşuyorduk; dedim ki: *'Bre canım, Nizam-ı Cedid, diye ikide bir dır dır edip kuru kuruya iddialar ileri sürersiniz, bu Nizam-ı Cedid ne demektir, önce bunun gerçeğini bil, sonra iddianı ileri sür, eğer sözün haklı ise ben de seninle bir olup eyvallah diyeyim!'* dedim. *'Nizam-ı Cedid dedikleri talimli askerdir. Talim de gâvur sanatıdır.'* karşılığını verdi. Baktım, bu deveye hendek atlatmak gerekecek; aklıma geleni şöyle sıraladım:

Nizam-ı Cedid'den önceki belalardan, felaketlerden haberin yok mu? Anadolu'daki Celâlîler, Mısır'daki Bulut Kaptan Ali Beyler, Anadolu'nun altını üstüne getiren Levent belaları. Ya son Moskof seferinde yedi yıl sürüp de her sene bir büyük bozguna sebep olan saldırılar. Bunlara da mı bu Nizam-ı Cedid sebepler oldu? Bütün bunların sebebi devletin elinde işe yarar asker olmayışından, Nizam-ı Cedid'in daha önce kurulup yetiştirilemeyişindendir. Böyle karşıma alıp konuştuklarıma gerçeği anlatıyorum ama içlerinde tükürdüğü tükürüğü yalamayan, Nuh deyip de peygamber demeyen çok. Kervan yürüsün yürümesin, bu itler böyle ürüyüp duracak.

Eskiden Osmanlı tebaası iken sonradan Rus sofrasından çöplenen bir Rum, Rus imparatoriçesi Katerina'nın meclisinde bir gün şöyle demiş: *Niçin Osmanlı ile uzun uzun cenk eder durursunuz? Muradınız İstanbul'u almaksa kolayı var; askerinizi gemilere doldurun; münasip bir yerden İstanbul'a su gelen bendlerden birinin yakınına indirin. Bendleri topa tutsunlar, şehir içinde Rus askeri koptu geliyor haberini yayın. Yeniçeri dedikleriniz halkın telaşından faydalanır, yağmaya başlar, her yeniçeri aşırdığı malla bir kayığa atlayıp Anadolu kıyısına sıçrar, kayıplara karışır.* Devlet bu verilen aklı Katerina'nın beğendiğini haber almış da işte bendlere

yakın Levent Çiftliği'nde bu yetişkin askerî silah altında tutmaya başlamış. Rus'un isteği de kursağında kalıvermiş.

Yeniçeri Ocağı'ndan şöyle bin seçkin asker istemeye kalkın bakalım o köşebaşı kabadayılarından ses çıkacak mı? Alışageldikleri alışverişten başlarını kaldırıp da talim görmeye yanaşacaklar mı bakalım. Paskalya zamanları köşe başlarına sıralanıp da gelip geçen Hristiyan halktan birer ikişer para koparak, üç ayda bir de hizmetsiz ve zahmetsiz ulûfe alarak geçinmenin yolunu tutmuşlar bir kere. Hatta ilk Nizam-ı Cedid yazılanlar bile öteki yiyicilerin, hazıra konanların, zorbalığa alışık olanların zoru ve kandırması ile bu işten çabuk el çekip savuştular.

'*Bizi sefere gönderirlerse elimizden gâvur icadı tüfekleri atarız ve dalkılıç olup Moskof ordusunu birbirine katarız ve düşmanın cümlesini esir edip satarız. Allah ocağımıza zeval vermesin, mevâcib* (yeniçerilere verilen maaş, aylık yerinde kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine 'ulûfe' de kullanılırdı. Mevâcib tâbiri Osmanlılardan evvelki Türk devletlerinde de kullanılmıştır. Mevâcib üçer aylığı bir arada olmak üzere verilir, merasimle dağıtılırdı) *çıkar, ulûfemizi alır keyif çatarız.'* diye işi ucuz kabadayılığa ve aşağılık nükteye vurup sır oldular. Neyse, çok şükür, Levent Çiftliği'nde Nizam-ı Cedid bozulmamış halk yiğitlerinden kurulur oldu da düşmanın düşündüğü gerçekleşmedi. Din düşmanlarının yüreklerinin yağı erimeye yüz tuttu. Devletimizin ayakta kalması, tutunması, ancak ve ancak bu Nizam-ı Cedid kuruluşuna bağlı.

Seferi savaş görmeyip hemen yiğitliği köşe başında bakkallık eden, sebze satan, kopuklara kabadayılık etmekten ibaret sanan, hangi 'orta'nın yoldaşı ise onun alâmetini koluna takıp gösteriş yapmayı iş edinen, kurumlar ile boş iddialarından geçilmeyen kaldırım kabadayıları, köşe başı yaratıkları ve meyhane miçosuna caka satan yeniçeri şahbazları gördüm ki şöyle söylenip duruyorlardı:

"*Bu eli tüfekli, kendi talimli asker ne lazımdır? Âl-i Osman askeri dünyayı kılıçla fethettiler. Hemen bize düşman göstersinler dalkılıç olup*

düşmanı harap ederiz ve kralının tacı ile tahtını başına geçirip Kızıl Elma'ya dek gideriz."

Böyle budalalarla belki bin kere atışıp kakışarak demişimdir ki:

Bre yoldaşım yeniçerilikle zerre kadar ilgin varsa bileceksin, ben 1733-1734 yılından beri babamla birlikte Yeniçeri Ocağı'nda pala sallayıp taban döverek bunca seferlerde bulunmuşum. Dünyanın iyiliğini kötülüğünü görüp, zaman sillesini yiyip feleğin çemberinden geçmişim. Dünyanın hâlini, düşmanı yenmeyi, tarihlerden öğrenilemeyecek nice gerçeklerin iç yüzlerini gördün, öğrendim. Yaşım seksen yediyi buldu. 1768-1769'den beri öğrendiğim sırları yazmaya kalksam birkaç cilt kitap olur. Söz arasında şöyle bir-iki bilgimi açıklayıvereyim de kulağına küpe olsun da faydalandıkça bana dua etmeyi unutma.

Kanunî Sultan Süleyman devrine gelinceye kadar Frenk devletlerinin hiçbirinde hızlı top atma, tüfek kullanmak ve savaş sanatını usulüyle öğrenmek yoktu. O zaman İslâm askeri yüreğine, beline güvenir, akın eder ve yenerdi. Nemçe seferlerinden bir ikisinde askerinin bozulduğunu, bunun da orduda eski düzenin kalmamasından ileri geldiğini anlayan yetkililer, yeni ocaklar kurmaya, askeri yeniden düzenlemeye koyuldular.

Hemen Hacı Bektaş-i Velî evladından posta oturan Hacı Bektaş halifesi ocağa getirildi. Bir güzel dua etti ve bu yeni askeri kutsadı. Ondan sonra yazılanlar bir daha kaçmayıp: *'Bizler Hacı Bektaşi Veli köçekleri olduk.'* diye övünüp sebat ettiler. Böylece her zaman için başı bağlı, o zamana göre nizamlı asker meydanı aldı da devletimiz başarıya ulaştı, zaferler kazandı.

Hristiyan devletleri gördüler ki Osmanlı bu askerle bütün Frengistan'ı zaptedecek, hemen onlar da askerlerini bir düzene koymaya başladılar. Silah kullanmada, ateş açmada, savaş düzenlerini yoluna koymakta birbiriyle yarış ettiler; bütün gün savaş eğitimini iş edindiler.

Bu hazırlıklarından sonraki savaşlarında eskiden olduğu gibi perişan oldukları artık görülmez oldu. Çünkü yetişkin askerleri tabur tabur olup bozulmamak için yavaş ve ustalıklı ayak atarlar, pırıl pırıl toplarla gülleleri gürül gürül yağmur gibi yağdırırlar. Topun-tüfeğin arkasını kesmezler, sanırsın ki kıyamet koparırlar ve ateşten bir dağı üzerimize doğru yürütürler. Üzerlerine piyade yahut süvari saldırsa ses çıkarmayıp bunlar tam ortalarına gelene kadar beklerler ve sırası geldi mi birkaç yüz top ve

nice bin tüfeğe birden ateş verip İslâm askerini sapır sapır dökerler. Böyle savaşlarda artık dalkılıç hiçbir işe yaramaz olur.

Epey bir zaman bu iş böyle sürdü. Artık bizim asker yetmez, sonra da dayanıp direnemez hâle geldi. Nihayet iş anlaşıldı. 1791-1792 yılında yeni asker yetiştirilmesine başlandı. *“Talim filan lazım değil. Bize hele düşmanı göstersinler.”* diye köşe başı bahadırlarına verilecek cevap hazır:

‘Sultan Mustafa zamanındaki Moskof seferinde düşmanla sizin aranıza duvar mı çektiler yoksa ayağınızı mı bağladılar ki düşman görünüp dururken üstüne yürümediniz de iki yüz bin adam, kıvırcık koyun eti, halis buğday ekmeği yiyip Ulûfe ve tayın kavgası çıkarıp karargâhları yağma ederek dönüp kaçtınız? Ertesi yıl Rumeli’de Anadolu’da da konduğunuz yerlerdeki evleri yakıp yıkıp karısına kızına el uzatıp nice rezaletler işleyerek orduya ulaşınca da ağız tadı ile savaşmaya ve karşı koymaya gücünüz ve niyetiniz olmadığı için yine ulûfe kavgaları çıkarmaktan çekinmediniz, Allah’tan da utanmadınız, kuldan da!

Bir de siz söyleyin bakalım: Nerede, ne zaman yüz ağarttınız? Yedi yıldır Moskof’un istediği gibi anlaşmalar imzalamamıza sebep oldunuz, en sonunda Kırım’ın elimizden gitmesine sebep sizsiniz. Moskof gelip Ozi Kalesi’ni kuşattığı zaman bizden düşman isteyen şahbazlarımız, o koluna yiğitlik nişanı dövdüren başına endaze boyu sarık sarıp şalvarının paçalarını sıvayıp İstanbul’da baldırı çıplaklık eden yiğitlerimiz, kale içinde kaçacak delik arayıp, kalenin düşman eline geçmesinden ve halkının esir düşmesinden başka şeye yaramadınız.’

Böyle denildi mi sus pus oluyorlar; yüzlerini bir kederdir kaplıyor; içlerindekini söyletebildiniz mi tedirginliklerinin sebebi hemen anlaşılıyor:

‘Ocaktan beş-on akçe gelirim var. Nizam-ı Cedid çoğalıp da iş görmeye başlarsa korkarım ki yeniçeri ocaklarına devletin itibarı kalmaz. Biz de ulûfemizi alamaz oluruz. Yoksa iradımıza zarar gelmeyecek olduktan sonra, Allah versin, bütün halk Nizam-ı Cedid askeri olsun.’ diye kaygılarını açığa vuruveriyorlar.

Onlara nasıl anlatmalı ki okumak yazmak, saz çalmak, bir hünere sahip olmak, hep meşk ile talim ile eğitim ve öğretim ile olur. Cenk ilmi ise can pazarlığı olduğundan hepsinden fazla öğrenilmeye muhtaçtır. İşte Akka’da, İskenderiye’de, Mısır’da Fransızlarla tutuştuğumuz harplerde o kadar kalabalık asker bir şey yapmadı, bir tek zafer bile kazanamadı da topçu ve

piyade talimli asker bir avuçken işe yaradı, işte asker böyle olur. Bundan sonra Nizam-ı Cedid'in aleyhinde bulunursam dilim kurusun, diye bu hâli görüp eski sözlerine pişman olarak gözyaşı dökenler oluyor…"

Devletin bu haklı ve isabetli tedbirini hoş görmeyen, hoş göreni de hor görüp yanıltan kimselere karşı daha keskin tedbirler almak için, bu hayırlı ve lüzumlu işi daha sık ve çabuk yürütmek gerekiyordu. Bunu yapmamaları, III. Selim'in kendi başını da yiyen yumuşaklığına verenler var ama yanında söz geçirecek, padişahı daha kararlı ve azimli olmaya sevk edecek kimselerin olmayışı da bu sebeplerin başında gelse gerektir.

SEKİZİNCİ KISIM

1804 SENESİ DİĞER OLAYLARI

Dış Olaylar

İngiltere hükûmeti, Bonapart'ın İngiltere'ye saldırmak için büyük hazırlıklara giriştiğini fark etti. Korunma tedbirlerini almakta gecikmedi. Fakat yüz elli bin Fransız askeri adalarına ayak basarsa karşı duracak kadar kara askerini tedarik edemeyeceğini anlayınca Fransa'da karışıklık çıkarmaya çabaladı.

İngiltere'ye kaçmış Fransızların elebaşlarından biri; krallığı geri getirmek için Fransa'da karışıklık çıkarmaya uğraştı, bunu da başaramayınca Bonapart'ı öldürmeyi aklına koydu. Yüz kişi kadar taraftar bulmadı değil,

fakat sonunda, arkadaşlar ile birlikte yakayı ele verip hapsedildi. Bunların hangi prensi tahta çıkaracakları belli olmadı.

Bonapart, Almanya'ya yakın bir sınır kasabasında, bir kadının usanmaz âşığı ve evin bıkmaz tiryakisi olarak yaşayan, Dük Danken'den şüphelendi. Kasabayı bir gece, eşkıya gibi basıp prensi kaçırdı, derme çatma bir mahkemede sorguya çekti ve kurşuna dizdirdi.

Bu vahşî davranışı, bütün Avrupa krallarını yeniden Bonapart'ın aleyhine çevirdi. Krallar Bonapart'a karşı cephe almış oldular. Bu arada Avusturya kralı Frederik de Fransa ile imzalamak üzere olduğu anlaşmadan vazgeçti. Eğer İngiltere, büyük devlete yakışmayacak şekilde Fransa içinde fesat çıkarmaya çabalayıp durmasa ve Napolyon bazı elçilerin bu yoldaki mektuplarını yakalayıp yayınlamamış olsa idi krallar arasındaki bu birleşmeler daha da çabuk ve kesin olacaktı.

Fransa'da iç ve dış karışıklıklara bir son verilebilmesi için Fransa'nın güçlü ve bir elden idare edilmesi fikri kuvvetlendi. Böylelikle düşmanları, Napolyon'u öldürtelim derken daha da güçlenmesine ve Fransa'ya imparator olmasına yol açtılar. Napolyon, köprü altından su bağışlarcasına, Nemçe hükümdarını Avusturya imparatoru tanımak kaydıyla Fransa İmparatorluğu'nu düşmanlarına bile tasdik ettirmenin kolayını buldu.

Fransa Millet Meclisi üyelerinden birinin teklifi üzerine 1804 yılında Napolyon, kendi ölümünde bir oğlu tahta çıkmak kaydı ile Fransa İmparatoru ilan edildi. Avrupa'daki krallar da isimlerinin önüne imparator unvanının konmasını kendi halkına ve birbirlerine kabul ettirmek için birbiri ile yarış ettiler. Böyle yapmakla basit hırsların ve şöhret budalalığının en akıllı, tedbirli ve tatmin edilmiş insanların basiretlerinin de bağlanabileceğine örnek oldular.

Napolyon'un imparatorluğunu tasdik ve kabul etmemiz için Osmanlı Devleti'ne de Fransa elçisi General Peron ısrarla başvurdu. Fakat biz Bonapart'a karşı Mısır saldırısı sırasında İngilizler ve Ruslarla anlaştığımız için buna hemen yanaşmadık. III. Selim, Fransa'nın dostluğunu kazanmayı daha üstün tutuyordu, fakat Mısır yarası taze ve kapanmamış olduğu için ve devlet adamlarının Fransa'ya düşmanlığı devam ettiği için, Bonapart'a herhangi bir şekilde yanaşmış görünmeyi uygun bulmuyordu.

III. Selim, işgal ettiği yedi adayı boşaltmaya bir türlü yanaşmayan, Osmanlı ülkesi hakkında yeni, gizli ve kötü istekler beslediği öteden beri bilinen, bu yetmiyormuş gibi Osmanlı uyruğu Hristiyanları ikide bir kışkırtmaktan geri durmayan Rusya'dan da hiç hoşlanmıyordu.

Fransa elçisi General Peron'un asıl görevi ne yapıp yapıp Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya'nın, hiç değilse bunlardan birinin arasını açmak için mümkün olan her çareye başvurmaktı. Bonapart'ın imparatorluğunu Bâb-ı Âli'ye tasdik ve kabul ettirmekle hem Bonapart'ı memnun etmiş hem de Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin değilse bile Rusya'nın arasının açılmasına yol açmış olacaktı. Nitekim Rusya ve İngiltere elçileri: *"Napolyon'un imparatorluğunu tasdik eden bir devletle dost kalamayacağımızı devletlerimiz adına bildirmek durumundayız."* demeye başlamışlardı bile.

Nihayet Osmanlı Devleti'nin: *"Bu imparatorluğu tasdik etmekten çekindiğimiz yok ama Fransa'nın yersiz düşmanlığı yüzünden dostluk anlaşmaları yaptığımız devletleri de durup gücendirmek istemiyoruz."* yollu bir cevabı üzerine işler biraz yumuşadı. General de elçilik sekreterlerinden birine işi devredip Fransa'ya gitti.

Dışişleri Bakanımız bu sıralarda: *"Fransızlar yeni bahaneler bulup da Osmanlı ülkelerine saldırmaya kalkışırsa İngilizlerin denizden engel olacakları belli oldu fakat Avusturya topraklarından geçerek karadan gelmeye kalkarlarsa Rusya engel olur mu, yoksa göz yumar mı?"* diye Rus elçisine bir soru yöneltti. Rusya, Avusturya'nın Rusya'nın haberi ve izni olmadan böyle bir harekete geçemeyeceğini, Fransız askerlerinin denizden saldırısına karşı koymaları için de şimdiden Malta'daki İngiliz donanmasını uyaracağını söyledi.

Bu arada Avusturya elçisinden de kralının "imparator" unvanını tasdik etmemiz talebi geldi. Ona da: *"Kralınız, Napolyon'un imparatorluğunu tasdik etmeyi kendisinin de imparator unvanı alması şartı ile kabul etti. Daha biz birinciyi tasdik etmedik ki sizinkine sıra gelsin; bekleyin, tereddüdümüz Napolyon'un unvanına aittir, sizinkine değil."* cevabı verildi. Elçi pek ses çıkaramadı.

Osmanlı Devleti’nin Doğu Sınırlarındaki Gelişmeler

Rusya ile İran arasında bu sene içinde savaşlar da oldu. İran şehzâdesi kalabalık ordusu ile Tiflis üzerine yürüdü ise de iyi yetiştirilmiş Rus askeri ile başa çıkamadı. Osmanlı Devleti de sınırları yakınındaki bu savaşla da ilgilenmek mecburiyetinde idi. Rusya da oralarda sınırlarını emniyete almak bahanesiyle Gürcistan’da bir takım hareketlere girişti. Ayrıca Tuna kıyılarında Osmanlı Devleti’ne açıkça kafa tutmaya başlayan asilerle de temaslar kurmaya, onlara yardım etmeye koyuldu. Bunun üzerine İngiltere, bizden daha atılgan davranarak Rusya’yı Osmanlı Devleti’nin topraklarına tek başına göz koymaktan alıkoymak istedi. Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğüne riayet etmesi gerekliliğini hatırlattı.

Bunun üzerine Rusya: *“Osmanlı Devleti’ne karşı kötü bir niyetimiz yoktur. Kaldı ki Rusya İstanbul’u almış olsa İngiltere için de hayırlı olur. Dünyanın o güzel ve önemli köşesi barbar bir toplumun elinden çıkıp uygar bir milletin ve güçlü bir devletin eline geçmiş olur; Karadeniz ticareti gelişir, bundan da en çok en güçlü deniz devleti İngiltere faydalanma yolunu bulur.”* cevabını vermekle gerçek amacını açığa vurmuş oldu.

Bereket versin, Avrupa devletleri, Napolyon belasını kıtanın üzerinden kaldırmak, hiç değilse etkisini ve baskısını hafifletmek derdine düşmüşlerdi de Rusya bir müddet daha bu alçakça maksatlarını örtbas etmek, bu yolda herhangi bir teşebbüsü ertelemek zorunda kaldı. Bir yandan da Osmanlı Devleti’nin güçsüzlüğünden ve perişanlığından her fırsatta faydalanmayı da elden bırakmadı.

Rusya, İran’a Gürcistan’daki ordusuna Kaş Nehri’nden gemilerle yardım etmeyi aklına koymuştu. Kaş muhafızımız buna engel olunca Rus elçisi hışımla Bâb-ı Âli’ye: *“Gürcistan Rusya’nın himayesindedir. Kaş Nehri’nden faydalanarak oraya gereken taşımayı yapmamıza engel olunmamasını isteriz. Devletinizle anlaşmış bulunuyoruz. Böyle küçük meselelerden aramızın bozulmasını istemiyoruz. Yoksa istediğimizi yapmamız işten bile değildir. Bu kolaylığa karşılık devletiniz ne istiyorsa söylesin; arazi mi, para mı?”* diye çıkışırcasına fikir yürütmüştü. Hâlbuki

Batum’dan Anapa’ya kadar oralar o zaman için Osmanlı Devleti’nin hükmü altında idi.

Rus elçisinin oraları Rus toprakları sayıp, köprü altından su bağışlarcasına kendi malımızı kendimize bağışlamaya kalkışması, Osmanlı devlet adamlarını şaşkına çevirmişti ama gereken karşılığı açıkça verememişler, susmak ve yutkunmakla meseleyi geçiştirmekten başka çare görememişlerdi.

Ruslar, “bir defalık” kaydı ile Kaş Nehri’nden asker, erzak ve cephane geçirmeye izin almışlar, bu fırsattan istifade ederek istedikleri kuvveti toplamışlar; kısacası bizden toprak koparmak için âdeta bizim aracılığımızı sağlamışlardı. Bizim o günkü durumumuz savaşı göze almaya müsait değildi. İngiltere’nin yaptığından daha farklı bir şey yapamayıp tesirsiz bir takım uyarmalarda ve protestolarda bulunmaktan öteye geçemedik. Çünkü bu gibi meselelerde son cevabın “topun ağzından çıkması” gerekirdi. Buna ise hâlimiz elverişli olmadığından Ruslar oralarda yerleşip kaldılar.

1805 SENESİ OLAYLARI

İç Karışıklıklar

O sene mart sonlarına gelindiği hâlde İstanbul’da şiddetli bir kış hüküm sürüyordu. Dondurucu soğuklarla beraber kar da çok yağmıştı. Siyasî hava gibi havalar da bozuk gidiyordu. Dünya ufuklarındaki bulutlar, yakında bir bela yağmurunun yağacağını haber veriyordu.

Avrupa’da bir harp çıkması hâlinde, tarafsız kalmayı düşünüyorduk. Ancak tarafsızlığı korumak, savaşanların bir bahane ile bize saldırmasını önlemek veya topraklarımızdan düşmana saldırmak için geçmesini engellemek için de hatırı sayılır bir güce ve hazırlığa ihtiyaç vardı.

Yapılacak iş, Nizam-ı Cedid askerinin artırılması ve iyice silahlandırılması idi. Ne çare ki bunlara başvuruldukça yeniçerilerin homurtusu artıyor, bu yeni askeri kendine rakip görüyor ve düşmanlığı kuvvetleniyordu. Bu işlere ön ayak olan devlet adamları için ağızlarına geleni açıkça söylemekten çekinmiyorlardı. Böylelerinden hiçbirinin doğru dürüst ceza görmemesi ötekileri de şımartıyordu.

Nizam-ı Cedid askerine aklı yeten ve gönlü razı olanlar, sarayca makbul görüldükçe bu işlerin dışında kalanlar kıskançlıklarından yeniçerileri tutmayı ve onlara yaranmayı kâr sayıyorlardı. Eşkıyalar işi azıttıkça İstanbul’da bu hâlden memnun olanlar bile vardı.

Sırplar ve Karadağlılar Osmanlı Devleti’nin perişanlığını fırsat bilerek başkaldırmışlar, bağımsız devlet olmaya girişmişler, Rusların kışkırtmasıyla cesaretlenip isyanlarını tamamıyla açığa vurup devlet olmuş gibi Osmanlılarla anlaşmak için şartlar ileri sürmeye başlamışlardı. Bunları, bastırmak şöyle dursun, sindirmek için bile üzerlerine kuvvet göndermeye kudretimiz yoktu.

Öte yandan Vehhabîler de işi azıtmışlar; Mekke’yi ve Medine’yi sıkıştırmakla kalmayıp Irak’a da saldırmaya başlamışlardı. Bağdat Valisi Ali Paşa, kafa tutan, başkaldıran kabileleri güç yatıştırıyor, Vehhabîlerin saldırılarına zamanında doğru dürüst karşı koyamıyordu.

Mekke ve Medine’ye her zaman yardım Mısır’dan yapılırdı. Mısır da karışıklığa düşmüş idi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Trabzon Valisi Tayyar Mahmut Paşa ise isyan bayrağını çekmiş, başına buyruk hâle gelmiş, devleti dinlemez olmuştu.

Bu arada sadrazam Yusuf Paşa, devletin başında birbirinden beter musibetlerin dolaştığını fark edip felaket zamanlarının pek yakın olduğunu kestirmiş, kendi başını kurtarmak için, yaşlılığını bahane ederek emekliliğini istemiş, yerine Kaptan-ı derya Hafız İsmail Paşa sadrazam tayin edilmişti.

Yeniçeriler ise devlet adamlarını zayıf ve kararsız gördükçe azdıkça azıyorlar; Nizam-ı Cedid taraflısı olanları kötülüyor, istemediklerini belli

ediyor, değişmeleri gerektiğini halk arasında yayıyorlardı. Onlara taviz verircesine bir iki Nizam-ı Cedid taraflısı devlet adamı azlolundu, bu da onların daha ziyade şımarmalarına yol açtı.

Mekke, Medine ve Şam taraflarındaki karışıklıkları bastırmaya memur edilmiş Osmanlı paşaları ise birbirlerine düşmüşler, birbirinin kuyusunu kazmakla ve askerleri birbirileri ile kavga ettirmekle meşgul idiler.

Mısır'daki karışıklık ise daha beterdi. Kölemenlerle kavgaya tutuşan Kavalalı Mehmet Ali'nin kendisine ilerde rakip olacağını düşünen Mısır Valisi Hurşit Paşa Şam cephesinden bir miktar askeri Mısır'a getirmiş, para dağıtıp onların gönlünü almış, *"Mısır'ın asıl koruyucuları benim emrimdeki bu askerlerdir."* demeye getirmişti.

Mehmet Ali, Hurşit Paşa'nın döndürdüğü dolapları anlamak bahanesiyle Mısır'a yönelince Hurşit Paşa Mısır'ın ileri gelenlerini toplayıp onlara: *"Mehmet Ali ve yanındaki Hasan Paşa, devletin emri ve izni olmadan buraya geldiler. Ya gidip devletin emrettiği yerde düşmanlarla savaşa devam etsinler ya da memleketlerine geri gitsinler. Eğer görev yerlerine hemen dönerlerse kendilerine Mısır'ın dışında vazife de veririm."* diye söz vermişti. Bir taraftan da karşılarına çıkmak ve yollarını kesmek üzere asker göndermekten de geri durmamıştır.

Kavalalı Mehmet Ali, iki birliğin çarpışmasına meydan vermemek için: *"Biz sadece ulûfemizi almak için geldik, kimse ile alış verişimiz yok."* diye haber saldı. Karşı taraftaki askerler de aynı dertte oldukları için bu aldatışa akılları yattı; Mehmet Ali böylece elini kolunu sallayarak Kahire'ye girdi; Özbekiye semtindeki evine geldi.

Hurşit Paşa, Mısır ileri gelenlerinin onunla münasebetini kesti. Mehmet Ali baktı ki ikisi bir arada olmayacak, Hurşit Paşa'yı Mısır'dan uzaklaştırmanın çarelerini aramaya koyuldu. Bu arada iki tarafın askerleri de başıboş kaldıklarından günlük geçimlerini halkın sırtından çıkarmaya koyuldular. Bunun üzerine Mısır halkı Cami-i Ezher'de toplandı, yeniden karışıklıklar baş gösterdi.

İstanbul'un ve sarayın kesin bir kararı ve görüşü olmayıp, kim ötekinin hakkından gelirse onu devletin temsilcisi sayıyor, güya devletin haysiyetini korumuş oluyordu. Zaten bu, öteden beri devletin güttüğü bir berbat siyaset

hâline gelmişti. Bunu pekâlâ bilen Hurşit Paşa da Kavalalı Mehmet Ali Paşa da birbiriyle yarış edercesine ellerindeki birlikleri ve silahları birbiri aleyhine kullanıyorlardı. Biri elindeki topla ötekinin oturduğu kaleyi dövüyor, öteki elindeki askerle diğerinin oturduğu mahalleyi sarıp onu esir almak istiyordu.

İstanbul, Mehmet Ali Paşa'nın ağır basmakta olduğu haberini alınca, Mısır Valiliği'ni ona vermişti. Vaktiyle Mısır Valisi diye büyük yetki ile gönderdiği Hurşit Paşa'yı yarı sürgün başka bir yere tayin etmekle Mısır meselesini güya çözmüş; aslında pamuk ipliğine bağlamış oldu.

Bu emri tatbik için Mısır'a gelen Kapıcıbaşı Salih Ağa getirdiği fermanı bir meydanda okudu. Hurşit Paşa: *"Ben elimdeki fermanla bugün dahi Mısır Valisiyim; rastgele birinin elindeki bir kâğıt parçasıyla valiliği bırakmam."* diye direndi. Bu sefer Kaptan-ı derya donanmayla İskenderiye'ye gelip Hurşit Paşa'ya kaleden inmesi için haber gönderdi; Paşa onu da dinlemeyecek oldu ama Mehmet Ali'nin tekrar ağır basmasıyla bir gemiye gizlice binip savuşup gitti.

Bu arada Kölemenler de fırsatını bulup birkaç yerden Kahire Kalesi'ni zorlayıp yahut kapılarını açık bulup içeri girdilerse de Mehmet Ali'nin Arnavutları onların hakkından gelmesini bildi. Nicelerinin kafalarını kestiler, nicelerini soyup soğana çevirip çöle sürdüler. Kavalalı Mehmet Ali, Osmanlı paşası ve Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi olmayı bilek zoru ile kazanmıştı. Kavala'dan iki oğlunu da yanına getirtti. Mısır'a iyice yerleşti.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Politikası

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti güçsüz kalmıştı. Allah'ın lütfüne ve inayetine sığınmış, düşmanların birbirlerine

düşmelerinin Allah'ın kendine acıdığına ve koruduğuna alâmet saymış, eli böğründe bekleyip duruyordu.

Rusya ile Avusturya, Osmanlı topraklarından yeni parçalar koparmak için fırsat kollamaya başladılar. Öteki devletler de ya bu fırsatçılığa el koymak ya da kendilerine de biraz pay ayrılmasını sağlamak için pusuya yattılar. Fransa'nın Mısır'ı eline geçirmek istemesi de bu cins çabaların ürünü idi. Bereket versin, Napolyon Mısır'daki bozgunundan sonra, Osmanlı Devleti'nden toprak koparmak hırsından vazgeçip onun olduğu gibi, toprak bütünlüğü ile ayakta durmasını devletler denklemi için daha elverişli bulmaya başlamıştı.

Osmanlı Devleti, bağımsız bir siyaset gütmekten uzak, Avrupa devletlerinin birbirlerine düşmesinden ve Osmanlı ülkelerini paylaşmakta iyi uyuşamamalarından faydalanarak ayakta kalıyordu.

1806 SENESİ OLAYLARI

Avrupa Yakasında Gelişen Olaylar

Osmanlı Devleti için en hayırlı düşmanın Fransa olduğu kanaatine varan III. Selim, Napolyon'la daha sıkı bir anlaşma sağlayabilmek için devrin seçkin devlet adamlarından Abdurrahman Muhip Efendi'yi olağanüstü elçi olarak Paris'e göndermek kararını aldı.

Ne çare ki Osmanlı'dan yeni bir şey koparmak için fırsat kollayan öteki devletlerin elçileri, *"Fransa ile tek başınıza anlaşıyorsunuz. Bize düşman*

olacaksınız.” bahanesiyle Bâb-ı Âli’yi sıkıştırmaya başladılar. Fransızlar da Muhip Efendi’ye zorluk üzerine zorluk çıkardılar.

Muhip Efendi’nin III. Selim’den getirdiği mektuptaki Napolyon için sıralanan unvanları yeterli bulmadılar, unvanlar ilave edildikçe yenilerini istediler. Muhip Efendi devletin haysiyetini hesaba katarak dayanacak oldu ama Bâb-ı Âli daha kayıtsız ve hafif davrandı. Velhasıl bu yeni temastan da hiçbir hayırlı sonuç alınamadı.

Bu temastan şu anlaşıldı: Fransa, Osmanlı Devleti ile ancak Rusya’dan ve İngiltere’den iyice münasebetini kestiği takdirde anlaşmaya razı olacak. Böylece kendi yanında yalnız bıraktığı bu devleti istediği gibi kullanmakta, düşmanlıklara ve anlaşmalara sürüklemekte zorluk çekmeyecekti.

Bu sırada, Rusya, Karadeniz’den Osmanlı Devleti’nin hakkını çiğneyerek ve itirazını hiçe sayarak, geçirdiği askerle Korfu’daki birliklerini arttırıp Osmanlı ülkesinden yeni topraklar almaya başladı. Fransa baktı ki; Osmanlı Devleti müttefiki Rusya’ya söz geçiremiyor ve hâlâ onu kendine dost gösteriyor, onun bu gafletinden faydalanmak istedi. Oldu bittilerle yeni topraklar kazanmanın mümkün olduğunu görünce, “vur abalıya” kabilinden, Osmanlı Devleti’nin Paris elçisi ile dostluk konuşmaları yaptırırken bir yandan da Raguza Kalesi’ni *“Rusya eline geçmektense bende kalsın.”* diyerek ele geçirmekten geri kalmadı.

Rusya ve Fransa, anlaşmalara hiç uygun düşmeyen bu davranışlarından dolayı, Osmanlı Devleti’nden bir-iki sertçe ihtardan başka bir şeyle karşılaşmadılar. Osmanlı Devleti’nin elinde sözünü dinletecek, gücünü kullanacak, istediğini yaptırmak değilse bile pek haksız saldırıları önleyecek kuvveti ve hazırlığı yoktu.

Kadı Paşa’nın ve Cebbarzâde’nin gayreti ile Nizam-ı Cedid oldukça teşkilatlanmış ve gelişmişti ama Rumeli’ye de yayılması istendikçe yeniçeriler homurdanıyorlar, geçimlerinin kaybolacağını düşünerek canlarını dişlerine takıp devletin başına yeni belalar çıkarmaya hazırlanıyorlardı. Bir yandan da Vidin’de, Rusçuk’ta ve Edirne’de derebeyleri Nizam-ı Cedid Rumeli’de kurulup gelişirse kendilerinin çanlarına ot tıkanacağını bildiklerinden onlar da bunu önlüyorlardı.

Tekirdağ'da Nizam-ı Cedid çekirdeği kurulması için gönderilen fermanı okuyan hâkimi yeniçeriler oracıkta öldürüvermişlerdi.

Kadı Abdurrahman Paşa, süvari ve piyadesi ile yirmi dört bine yaklaşan Nizam-ı Cedid askeri ile Edirne'ye hareket ettiği sırada ise sadrazamla sadaret kethüdası İbrahim Ağa arasında anlaşmazlıklar patlak vermişti. Sadrazam İsmail Paşa, III. Selim'in, er geç kendisini feda edeceğini, Nizam-ı Cedid taraflısı İbrahim Ağa'yı tutacağını bildiği için, paçayı kurtarmak üzere Rusçuk âyânı İsmail Ağa ile el altından anlaşmaya girişmişti.

Abdurrahman Paşa Silivri'ye gelince halkı kendi aleyhine harekete gelmiş bulup güç halle yola getirdi. Çorlu'ya varınca halkı yine Nizam-ı Cedid karşısında ayaklanmış buldu. Abdurrahman Paşa, böyle ufak tefek halk ayaklanmalarını değil, Edirne'de toplanan silahlı yeniçeri kalıntılarını bile kolaylıkla temizleyebilecek güçte ve azimde idi. İstanbul'daki zayıf yürekliler, halkın kırılmasından, ayaklanmaların bütün Rumeli'ye oradan İstanbul'a yayılmasından çekindikleri için ordunun Silivri'ye geri dönmesini istediler. Böylelikle Nizam-ı Cedid'in güçlenmesi, memleketin her yanına yayılması ertelenmiş, belki de gerçekleşmesi büsbütün imkânsız hâle gelmiş oldu.

Bu arada, *"Düşmanlar üzerine ordunun hareketine engel olan her kim ise devlete ve dine asi sayılıp idamı caizdir."* diye şeyhülislâmın fetva verdiği haberi yayıldı. Eşkıyadan farksız hâle gelmiş yeniçeriler toplanır diye o şeyhülislâm azledildi ve yeniçerilere bir nevi tarziye vermek için, zaten azli gereken sadrazam yerine yeniçeri ağası Hilmi, paşa rütbesiyle sadrazam yapıldı.

Yeni şeyhülislâm, padişaha Nizam-ı Cedid taraflısı görünür, fakat yeniçerilerin kulağına gidebilecek konuşmalarda ise başka yüzle görünürdü. III. Selim'in yaptığı bu değişiklikler devlete hiçbir faydası olmadığı gibi, Nizam-ı Cedid için harcanan bütün emeklerin ve masrafların, çekilen bunca zahmetlerin büsbütün araya gitmesine sebep oldu.

Sırbistan'da Kara Yorgi, Osmanlı Devleti'ne açıkça, haksızca isyan etmişti, cezalandırılması gerekiyordu. Rusya ise Kara Yorgi'nin Prens

sayılmasını ve Sırbistan'ın bağımsızlığının tanınmasını dolambaçlı yollardan teklif edip duruyordu. Fransa, "Bu, sizin iç işlerinize karışmak, iç işlerinizde korkutmalarla yön vermektir. Tekliflerini ret ederek haysiyetinizi kurtarın" yollu uyarılar yaptı ise de Sırbistan da elden gitti. Güya oralardaki elebaşların terbiyesini vermeye giden ordular, yollarda düzensizlikten, cephane veya erzak kıtlığından, yarı yolda kalıp geri döndüler.

Arabistan ve Mısır'ın Durumu

Öte yandan Arabistan da karışıklıklar ve kaynaşmalar içindeydi. Vehhabîlerin Haremeyn'e musallat olması bir türlü önlenemiyordu. Kâbe'yi ziyaret edeceklerin rahatça gidip gelmesini sağlayabilmek için Şam Valisi Azimzâde Abdullah Paşa'ya seraskerlik unvanı verilip hazırlık yapması için yazışmalar yapıldı.

Vehhabîler, o sırada bütün Arap yarımadasını pençelerine geçirmişler, hatta bu Paşa'ya hacca geleceklerin, korunmalarını da yiyip içmelerini de kendilerinin sağlayacaklarını bildirmişlerdi. Ama o sırada kimse Vehhabîlerin hakkından gelecek gücü kendinde bulamıyor, devlet de herhangi bir şey yapacak durumda bulunmuyordu. Değil gönderecek askeri veya silahı, oradaki memurlarının maaşını sağlayacak parası bile yoktu.

Vehhabîler, Mekke ve Medine çevresindeki halkın hepsini kendi mezheplerine çevirmek için her türlü telkinlerde bulunuyorlar, telkin yetmezse zorlamaya başvuruyorlar ve hepsinin kendi akıllarınca yola geldiğine inanmadıkça ne Peygamber torunu olduğunu iddia eden seyyidleri ve şerifleri ne de devletten gelen emirleri dinlemeye yanaşıyorlardı.

Vehhabîlerin az çok yola gelmesi, Mekke ve Medine'nin korunmasının sağlanması için bile büyük bir ordu gönderilmesi gerekiyordu. Bu da ancak Mısır'dan sağlanabilirdi. Mısır'da ise Mehmet Ali tek başına hüküm sürüyor, arada bir Kölemenlerin başkaldırması ile kendi başına ve kendi hüküm sürücülüğü uğrunda harekete geçiyordu.

Osmanlı Devleti, Mısır’ı Kölemenlerden kurtarayım derken Kavalalı’nın eline vermiş bulunuyordu. Bu defa Kölemenleri kullanarak Mehmet Ali Paşa’yı Arnavut elebaşları ile birlikte oradan çıkarmanın yollarını aradı. Mehmet Ali Paşa’yı Rumeli’de yarı isyan hâlinde bulunan bütün Osmanlı topraklarını âdeta yeniden zaptederek istediği gibi sahip çıkmasını hoş göreceğini belirterek büyük rütbeler ve yetkilerle oraya tayin etti.

Kölemenler, bu işi yoluna koymak için İskenderiye’ye gelen Kaptan Paşa’ya hediyeler ve paralar yağdırdılar ama Kavalalı hiç oralı olmadı. Olup bitecekleri hesaba katmış, kaleyi erzak ve cephane ile doldurmuştu. Askerini topladı; onlara Mısır’dan hiçbir yere gitmemek, Mısır’da ya eskisi gibi varlıklı ve egemen kalmak ya da bu yolda ölmek için ant içirdi. Hepsi hem Mehmet Ali’ye, hem çıkarlarına, hem de varlık kaynakları Mısır’a bağlı idiler; gönül rızası ile ant içtiler.

Kaptan Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı yerinden oynatmanın mümkün olmadığını ve Kölemenlerde güvenilecek kadar kuvvet ve sadakatin de olmadığını gördü. Sonunda Mehmet Ali’ye kâhyasını gönderip, uzun temaslardan sonra Mısır halkının kendisinden hoşnut olduklarını gördüğünü, bunu İstanbul’a bildireceğini ve eğer oğlunu da beraberinde İstanbul’a götürmek üzere yanına verirse, bunun devlete bağlılığa ve güvene sağlam bir delil olacağını bildirdi. Mısır meselesi böylece bir kere daha devlet yararına hiçbir çözüme bağlanmadan kapanmış göründü.

Bu arada Mısır’a el altından göz koymuş olan İngiltere, bir yandan Osmanlı Devleti’ne, Mısır’ı yabancı bir devlete kaptırmasın, ileride kendisine kalabilsin ümidiyle yardım ediyor, bir yandan da Kölemenleri besleyip kışkırtmaktan geri kalmıyordu. Mehmet Ali ile gizli anlaşmalar yapmaya çalıştığı da söyleniyordu. Osmanlı Devleti ise İskenderiye’ye gidişi az çok işe yaramış olan Kaptan Paşa’yı azletmek suretiyle, Kölemenleri el altından koruyan İngilizleri ve tam tatmin edilmeyen Mehmet Ali’yi de memnun ettiğine inanarak Mısır meselesinin tebaası ve düşmanları gözünde başarı ile kapandığı kanaatini uyandırmak istiyordu.

Rusya’nın Haksız Saldırısı Karşısında Osmanlı Devleti

Eflak ve Buğdan beyleri, sadakatsizlikleri yüzünden azledildiği hâlde Rusya’nın zoru ile yerlerinde kalmıştı. Rusya ile olan problem, mesele kapandı sanılıyordu. Rusya, “Osmanlılar benim aleyhime Fransa ile belki birleşirler.” gibi pek sudan, pek uydurma bir bahane ile ve güya Fransa ile Osmanlı Devleti’nin toprakları arasına girip bunu önlemek istediğini ileri sürerek harekete geçiverdi.

Büyük bir Rusya ordusu, iki kolordu hâlinde, biri Bender, öteki Hotin üzerine yürümeye başladı. Bender muhafızı Hasan Paşa’nın dünyadan haberi yoktu. Şehrin ileri gelenlerini toplayıp da nasıl davranılması gerektiğini konuşuyordu ki Rus generalinin bir temsilcisi geldi ve: “*Devletinizin izni ile bu topraklardan geçip Napoli taraflarına geçeceğiz. Askerimiz şehrin dışında konaklayacak, sadece general gelip kalede birkaç gün dinlenecek.”* haberini getirdi.

Bunun uydurma olduğu besbelli idi. *“Bize İstanbul’dan böyle bir haber gelmedi, bu olacak şey değil.”* yollu ret cevabı verildi ise de general bu sefer uydurma bir ferman gönderdi. Benderliler yarı inanır, yarı inanmaz durumda şaşıra dursunlar, general bu ilk isteğini oldubitti hâlinde yerine getirdikten sonra, bu sefer kale teslim olmazsa; Bender halkının hepsini kılıçtan geçireceğini bildirdi.

Kalede hiçbir hazırlık olmadığı için Benderliler, “bari canımızı kurtaralım” telaşına düştüler. Rus ordusunun öteki kolu da aynı aldatmalar, kurnazlıklar ve söz vermelerle ihtiyatsız ve hazırlıksız Hotin Kalesi’ni kolayca teslim aldı. Bâb-ı Âli ve saray bu hallerden haber alıp da Ruslar düşmanca hareket ediyor demesine kalmadan Akkerman Kalesi de elden gitti.

Sıra İsmail Kalesi’ne gelmişti. Ruslar işin kolayını bulmuşlardı. Askerlerini şehirlerin yakınında biriktiriyorlar; olduğundan daha kalabalık gösteriyorlar, sonra içeriye bir haber salıp, “Ya gönül rızası ile teslim olup mallarını ve canlarını kurtarmış olsunlar yahut kılıçtan geçeceklerini bilsinler.” teranesi ile harekete geçiyorlar. *“Buralarda işiniz ne?”* yollu bir

soru ile karşılaştıklarında da *“Devletinizin haberi var, buralardan geçip Napoli’ye, Fransa üzerine yürümekteyiz”* yalanını uyduruyorlardı.

İsmail Kalesi’ni ötekiler gibi kolayca ele geçiremediler. Çünkü Rusçuk âyânından Alemdar Mustafa Ağa, öteki muhafızlar veya kale kumandanları gibi korkağın biri değildi, şaşkın ve silahsız, her kafadan bir ses çıkan halkın fikirlerini sormaya lüzum görmüyor, Tuna kıyılarını korumak için elinden gelen hazırlığı yapıyordu.

Kendisinin eski kapı yoldaşlarından Pehlivan İbrahim Ağa’yı bulup ayırabildiği bir miktar askerle İsmail Kalesi’nin yardımına koşturdu. O sırada Rus askerleri, kalenin yakınına kadar gelmiş, yerli kıyafetindeki casuslarını şehre salarak, *“Rus askerinin çok kalabalık olduğunu; bunlara karşı durmakla ancak halkın hayatını tehlikeye sokmaktan başka sonuç alınamayacağını”* telkine başlamışlardı.

Halk, teslim olmak için kale muhafızını zorlamak üzere iken Pehlivan İbrahim Ağa, Hızır gibi yetişti. Onu gören halkın korkusu ve telaşı azaldı, kale koruyucusu ihtiyar Kasım Paşa da gayrete geldi. İbrahim Ağa, halkın korkusunu ve telaşını büsbütün yenmek için kaleden dışarı fırlayıp askerlerle keşfe çıktı. Yolda rastladığı Rus ordusu öncülerini kılıçtan geçirmeyi başardı. Arkadan karabulut gibi yetişen Rus taburlarını görünce de aldığı erzak ve cephanelerle kaleye kapandı.

İbrahim Ağa’nın bu başarısı halkı yüreklendirdi. Hepsi silahlanıp sel gibi köpürdü. Kaleden dışarıya fırladılar. Kalabalık, silahlı, kendine güvenli Rus ordusu, bu canını dişine takmış kahramanlar önünde, yedi saatlik kanlı bir savaştan sonra, yenilmiş ve dağılmış olarak def olup gitmek zorunda kaldı.

Savaş esnasında ne yanda bir yılgınlık bir bozgunluk baş gösterirse İbrahim Pehlivan oraya yetişiyor, yiğitliğinin hakkını veriyor, dost yüreklerine cesaret, düşman gövdelerine ateş yağdırıyordu. Bu Pehlivan İbrahim Ağa sonradan vezir olmuş ve “Baba Paşa” diye ün salmış kahramandır. Sonradan meşhur Alemdar Mustafa Paşa olan Alemdar Ağa, III. Selim’in gözüne bu adamı sayesinde bir kat daha girmiş oldu. Alemdar da bu münasebetle gördüğü lütuftan ve aldığı vaatlerden dolayı III. Selim’e bir kat daha bağlanmış oldu.

Hotin ve Bender’in elden gidişine karşılık İsmail Kalesi’nin kendisini koruması, bütün bu acıklı ve felaketli şeyler olmamış da sanki Osmanlı ordusu saldırmaya geçmiş ve yeni fütuhat yapmış gibi İstanbul’da şenlikler

yapılmasına sebep oldu. Arada bir İstanbul'daki Rus elçisine: *"Bizimle dost geçinen devletinizin olur olmaz bir şeyler yaptığı haberi geliyor. Maksadınız ne?"* gibi sualler de soruluyordu. Neden sonra Hotin halkının nasıl şehirlerinden süzülüp yollarda perişan olduğu haberi geldi. Rusya'ya harp ilanına karar verelim mi vermeyelim mi diye danışmalar ve tartışmalar baş gösterdi.

İngiltere, bütün ticarî imkânları ve kaynakları kendine kalsın diye Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını istemiyordu; kendisinin tek geçim kaynağı olan denizciliğine set çekmesin diye Rusya'yı gücendirmeyi de bu sıralarda hiç istemiyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya savaş açmaktan alıkoymak için İngiltere elçisi çok uğraştı.

İngiltere, nihayet işi tehdide kadar götürdü, *"Rusya'ya harp açarsanız, İngiltere donanmasını karşınızda, belki de İstanbul açıklarında görürsünüz."* diyecek kadar ileri gitti. Bu da kâr etmeyince biraz yumuşadı, *"On beş gün sabredin; ben devletimden habersiz işi ileri götüren Rus generaline yazdım, göreceksiniz, uygun cevap gelecek; saldırısını durduracak. Eğer durduramazsa biz de sizinle birlik oluruz. Yok, şimdiden harp ilanında acele ederseniz İngiltere'yi de karşınıza aldığınızı biliriz. İstanbul'a yiyecek getirecek yolları kesiveririz, kıtlığa düşersiniz. Bir aya kalmaz Mısır da bu sefer tam elinizden gider."* ihtarında bulundu.

Bu arada Fransa elçisi de Bâb-ı Âli'ye: *"İngiltere, Rusya'nın hatırı için Osmanlı Devleti ile olan ticaretini feda edemez. İngiliz elçisi kendiliğinden giderse varsın gitsin; siz kovmuş olmayın, bu yeter."* diye akıl verdi. Bunun üzerine padişah huzurunda divan görüldü, önceden verilen harp ilanı kararı kesinleşti.

Sadrazam kutsal sancağı alıp Rumeli'ye geçecekti, İstanbul'da bulunan bütün elçilere Rusya'nın haksız ve yersiz saldırılarını belirten birer bildiri dağıtıldı. Bir yandan da Napolyon'la dostluk anlaşması yapmaya memur edilen defter emini Mehmet Vahit Efendi, Fransız sefirinin ısrarlı tavsiyesiyle hemen Berlin'e doğru yola çıktı.

O sırada Napolyon, Varşova yolunda idi. Elçimiz, orada buluşmaya koştu. Ne çare ki Napolyon, Rusya'yı İngiltere'den ayırmak ve kendisi ile anlaşmaya zorlamak için: *"Bakın, Osmanlı elçisi ayağıma kadar geldi ama*

ben onu ret edip sizinle anlaşmayı üstün tuttum.” diyebilmek için onu böyle ayağına getirmiş oldu.

Osmanlı Devleti hangi devlete harp ilan ederse elçisini tutup Yedikule’ye hapis ederdi. Bu defa öteki elçilerin ve hele Fransız elçisinin uyarıları ile bu töreden vazgeçildi. Rus elçisi, Bâb-ı Âli’ye çağırıldı ve kendisine, devletin haksız ve yersiz saldırıları hatırlatıldı. *“Eğer Rusya bu yeni ele geçirdiği memleketleri bırakırsa yeniden İstanbul’a gelmeye yüzünüz olur; Rus uyruklu tüccarları da alın, memleketinize geçin gidin.”* denilmekle yetinildi. Böylelikle III. Selim’in batı standartlarına uyan bir hükümdar olduğu anlaşılmış oldu.

Devlet-i Aliye, karada Ruslara, denizde İngilizlere karşı savunma ve saldırı tedbirleri almaya başladı. Ama ordu orduya, donanma donanmaya benzemiyordu. Ama o zaman için mümkün olan hazırlıkların hepsine birden girişildi. İstanbul’da yan gelip rahatına bakan devlet adamlarından hiçbiri ordu ile sefere çıkmaya yanaşmadılar. Herkes bu işi bir başkasına havale etmekten çekinmedi. Kara ordusunun birliklerinden Rusları yendiklerine, püskürttüklerine, esir aldıklarına dair sevindirici haberler gelmeye başlamıştı ki İngiliz donanmasının Boğaza girmiş olduğu haberi vurucu bir kurşun gibi yetişince sevinmeye yer kalmadı.

İngiltere, Fransa’ya karşı Rusya ile anlaşmıştı. Osmanlı Devleti’ni bu anlaşma çerçevesi içinde tutmak istiyordu. Osmanlı Devleti bir sürü densiz ve yersiz saldırılarını gördüğü Rusya’ya savaş açınca, anlaşmayı bozan Rusya olduğu hâlde, Osmanlı Devleti’ni korkutup sindirmek için büyük İngiliz donanması Bozcaada’ya gelmiş bulunuyordu.

İngiltere elçisi; Fransız elçisinin İstanbul’dan çıkarılmasını, Rusya ve İngiltere ile anlaşamanın yenilenmesini ve Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçmesine izin verilmesini; eğer bunlar ret edilirse Bozcaada’daki İngiliz donanmasının gelip İstanbul’u vuracağını söylemişti. Bu tehdit devlet adamlarını sindirmeye yetmiş, hepsi telaşa düşüp bu teklifleri kabule yönlenmişlerdi.

İngiltere’ye böyle baş eğmenin Osmanlı Devleti’nin şanına yakışmayacağını, haysiyetini kıracağını, asıl bu yumuşama ve baş eğme ile Eflak ve Buğdan’ın Rusların eline, Mısır’ın da İngiltere’nin pençesine düşeceğini belirten Fransız elçisi Sebastiyan, bununla yetinmemiş, *“Bonapart Polonya’yı ele geçirdi. Petersburg’a doğru yürüyor, Rusya’nın*

nefes alacak hâli kalmayacak, size Fransa'dan büyük imdat gelecek, eski yüce ve şanlı devlet olmanın yolunu bulacaksınız." diyerek Osmanlı yetkililerin hepsini coşturup ikna etmişti.

O zamana kadar Osmanlı devlet adamları İngiltere'yi de Fransa'yı da elden çıkarmadan idare etmeyi düşünüyorlardı. Ama birini açıkça tercih mecburiyetinde kalınca, Rusya belası yüzünden, İngiltere'den yüz çevirip Fransa'yı tutmak kaçınılmaz olmuştu. Bir yandan da İngiltere'nin Osmanlı ile dostluk bağını büsbütün koparmayacağı umudu da vardı.

İngiltere ise o sırada Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan koparmak için her şeyi göze almıştı. İngiliz elçisinin kızgın ve kesin davranışlarıyla de iş büsbütün sarpa sardı. Elçinin bir gece İstanbul'dan kaçtığı da öğrenilince artık İstanbul'a denizden bir saldırı geleceği iyice anlaşıldı.

Düşman donanmasına karşı koyabilecek kıyı tabyalarının tahkimine başlandı. Ama geç kalınmıştı. Daha önceden akıl etmek, hesaplamak ve tedbir almakla vazifeli olanlar gafil davranmışlardı. Bu arada İngiliz elçisi: *"Ben Bozcaada'ya donanmalarımı ziyarete geldim. Osmanlı topraklarını terk etmiş değilim, münasebetimiz kopmuş, kesilmiş değildir; Rusya ile de İngiltere ile de Osmanlıların arasını bulmak umutları büsbütün bitmedi."* gibi sözlerle Kaptan Paşa'yı da kıyı istihkâmlarını onarımla görevlendirilen Feyzi Efendi'yi de iyice kandırmıştı.

Kurban bayramında Osmanlı donanmasının kıyı koruyucularının birçoğunun da izinli olduğu sırada, esen sıkı lodostan faydalanan ve gemilerini turna katarı gibi sıraya tutup rüzgâra vererek herkes bayram namazında iken boğazdan geçip İstanbul yolunu tutan İngiliz donanması, bir iki küçük çarpışmadan önemsiz kayıplarla sıyrılarak, akşamüstü baruthane açıklarında demir attı.

İstanbul'da büyük acı tatmamış, zamanın zorluklarını tanımamış çelebilerle habbeyi kubbe, damlayı deniz yaparcasına işleri büyütme meraklıları, köşe başlarında küme küme toplanıp bir takım vehimlerle birbirini korkutup duruyorlardı. O gece İstanbul'un hâli kıyamet gününden bir görünüştü. *"İşte kıyamet günü yaklaştı; sarı derililerin ortalığa hükmedeceği söylenen kıyamet gününe alâmet işte."* diye çırpınıp duranlar gittikçe artıyordu. *"Eyvah! Demek ki kıyamet bizim başımıza koptu; İstanbul'dan başladı."* diye dövünüp duranlara rastlanıyordu.

Askerlerde bu vehimler yoktu, korkudan uzaktılar. Topçular toplarına yapıştılar, yeniçeriler yatağanlarını takınıp, tüfeklerini omuzlayıp kıyılara koştular. Medreselerdeki öğrenciler de silahlanıp sokaklara çıktılar. Bunları görünce halka da gayret geldi, silahlanmaya başladı. Sultan III. Selim, İngiliz donanmasının boğazdan geçtiğini haber aldığı andan itibaren telaş içindeydi. İngiliz donanması baruthane açıklarında görününce saray kadınları korkmuşlardı.

İngiliz elçisi, Bâb-ı Âli'ye ültimatom göndererek, Osmanlı donanmasının emanet olarak kendilerine teslimini, Rusya ve İngiltere ile yeni bir anlaşma için hemen masaya oturulmasını istiyor; cevabın bir gün içinde verilmesini şart koşuyordu. Halkın ve sarayın perişanlığını öğrenince mühleti üç saate indiriyor ve Fransız sefirinin de hemen İstanbul'dan atılması şartını da ekliyordu.

Osmanlı erkânı, payitahtın burnunun dibindeki İngiliz donanmasına karşı konamayacağı için bu teklifleri kabul etmekten başka çare göremiyordu. Bu kararını haber alan III. Selim, durumu bildirmek ve kendisini İstanbul'u terk etmeye nazikçe davet etmek üzere bir adamını Sebastiyan'a gönderdi.

Fransız sefiri Sebastiyan, bu adamı: *"Ben devletiniz katında itibarlı bir elçiyim. Böyle el altından ve ağızdan bildirilerle kalkıp gidemem."* diye savdıktan sonra, soluğu Reisülküttap odasında aldı ve: *"Böyle beş-on gemiye bir payitahtı teslim etmek ne demektir? Bundan sonra Osmanlı Devleti bağımsızlığından ve toprak bütünlüğünden ne yüzle söz açabilecek? Bu donanmada asker yok ki karaya döküp de memleketi zaptetsin. Sadece Sarayburnu'na yeteri kadar top yerleştirirseniz bu Donanmayı harap edebilirsiniz. Onlar için tehlike, sizdekinden çok. Hem sizin ateşinizden korkarlar hem de uygunsuz bir rüzgâr eserse karaya düşmekten. Rüzgâr elverse bile sizin toplarınız kâr etmese bile yapacakları, nihayet İstanbul'un bir iki mahallesini topa tutup yakmaktan ibaret kalacaktır. İstanbul'da ikide bir yangın çıkıyor. Farz edelim ki yine böyle bir yangın oldu, bir-iki mahalle kül oldu. Yanan yerler yapılır ama bir kere yıkılan devlet itibarı ve haysiyeti bir daha yapılabilir mi?"* diyerek hem çıkıştı, hem de akıl öğretti.

Reisülküttap, halkın da gayrete geldiğini görüp, Fransız elçisinden kuvvet alarak, sadrazama konuşmayı olduğu gibi nakletti. Padişahın huzurunda yeniden toplanıldı. Sebastiyan, orada da böyle silkeleyici, coşturucu

nutuklar çekmişti. Meclistekilerin hepsini etkisi altında bıraktı. O sırada, tesadüf bu ya, Napolyon'un Vistül kıyısından yazıp gönderdiği mektup da padişaha geldi, Napolyon mektubunda şöyle diyordu:

"Ey Sultan Selim, Hazret-i Muhammed'in Halifeliğine layık olduğunu ispat et! Seni bağlayan, memleketini elinden göz göre çıkaracak olan anlaşmalardan korunmanın sırasıdır. Ben gittikçe daha yakınına geliyorum. Eski dostun Lehistan devletini diriltmeye uğraşıyorum. Ordulardan birisi Tuna yakınına inmek üzeredir.

Sen Moskofları alınlarından vur, ben ordumla arkalarını çevirmeye hazırım. Donanmalarından bir parçası Tolon'dan çıkıp senin payitahtını korumaya ve Karadeniz'e hâkim olmaya gelecektir. Silkin, cesaretlen, devletini güçlendirecek ve ününü artıracak fırsat bu fırsattır." Eski karardan vazgeçildi. İngiliz notası reddedilecek, hemen kesin savunma tedbirlerine başvurulacaktı.

Devlet büyüklerinin cesaretlenmesi hemen halka sirayet etti. Bir-iki gün önceki vehimli, korkak, sinik kalabalık, birden ateşlendi, yiğitlendi. Neredeyse kayıklara binip donanmanın üzerine yalın ayak, yalın kılıç yürümek, küpeştelere tırmanıp ölüm pahasına İngilizleri temizleme istekleri uyandı. Ufak tefek kayıklarıyla İngiliz donanmasının çevresinde dolaşarak bir gemiden bir gemiye geçen, sandallarla balık avlar gibi İngiliz avlamaya teşebbüs eden balıkçılar görüldü.

Beş-on gün içinde Sarayburnu'ndan Yedikule'ye ve Kız Kulesinden Kadıköy'e kadar bütün kıyılar toplarla donandı. Bıraksalar halk, gördüğü salapuryaya atlayıp İngiliz donanmasının üstüne yürüyecekti. İngiliz donanması bu dehşetli hazırlığı, bu azimli savunmayı sezinledi ve akıntısı bol boğaz sularında iki kıyıdan açılacak ateş arasında sıkışıp kalmayı gözüne kestiremedi. İstanbul önlerinde bir-iki volta vurduktan sonra Çanakkale'ye doğru açılıp defolup gitti.

Arabistan Olayları

Osmanlı Devleti için en önemli meselelerden biri, Mekke ile Medine'nin yabancı saldırılardan korunması idi. Hâlbuki bu iş için, Rusya seferi ile uğraşılması yüzünden, Şam ve Mısır valilerine *"Hicaz'ı koruyun."* diye arada bir tezkere yazıp emir göndermekten başka birşey yapılamıyordu.

Akdeniz Boğazı, düşman gemilerince sarılmış olduğu için; İslâm gemileri oradan geçemiyor ve Mısır'la ancak karadan haberleşmek mümkün olabiliyordu. Bu arada İngilizler Mısır'a saldırmak için fırsat kolluyordu. Şimdi bir de Mısır'ı korumak meselesi vardı.

Vehhabîlerin reisi Abdülaziz oğlu Suud, Medine'yi ele geçirmiş, ne kadar mukaddes mabet, türbe varsa yıkmıştı. Yalnız halkın yalvarışları üzerine Mescid-i Nebevî'yi alıkoymuştu. Bununla da yetinmemiş, Peygamberimizin türbesinde ne kadar değerli eşya varsa alıp götürmüştü. Hutbelerden padişahın adını kaldırmış ve Vehhabî olmayanları dinsiz saydığı için Kabe'yi ziyaret etmelerini yasaklamıştı.

Mekke ve Medine'de Osmanlıların tayin ettiği kadılara yol vermiş, oralara Vehhabî mezhebinden yeni kadılar oturtmuştu. Sultan III. Selim'e, türbeler üzerine kubbe yapılmasının ve kurban kesilmesinin önüne geçilmesini isteyen ve neredeyse padişahı da Vehhabî mezhebine girip dinsizlikten kurtulmaya çağıran bir mektup göndermekten de geri kalmamıştı.

Son yıllarda Mekke ve Medine halkından birçoğu, ya mektup yazmak ya da İstanbul'a kadar gelip Vehhabîlerin zulümlerinden, taassubundan, yasaklarından uzun uzun dert yanmışlardı ama yetkililer, bu sızlanışlara pek önem verememişlerdi. Şimdi ise iş işten geçmişti. Tâ uzaklardan bin türlü zahmet ve masrafla Hac ziyaretine gelenler Mekke'den olmazsa Medine sınırlarından geri dönmek zorunda kalıyorlar, canlarını değilse bile mallarını Vehhabîlerin elinden kurtarmak kaygısı ile hac ibadetlerini bile ertelemek zorunda kalıyorlardı.

"Ne diye buralara kadar gelip de bu Araplar kafamızı şişiriyorlar, nedir bunlardan çektiklerimiz?" diye onları kapıdan savanlardan biri olan Valide Sultan'ın kâhyası Yusuf Ağa bile hacca gidip olan biteni yüreği kan

ağlayarak gördü ve o feryatlara hak verdi ama artık yapılacak bir şey yoktu. Gözleri arkada, koca kafile ile geriye döndü.

Hac yolunun böyle kapanması, Vehhabîlerin böylesine meydan okuması, halkı bütün Rumeli, Mısır, hülasa vatan ve memleket kaybından daha çok üzdü. Nazırların tembelliği ve aldırmazlığı, halkın yüreğine işledi. Devlet büyüklerine güceniklikleri düşmanlık hâline gelmeye başladı.

1807 SENESİ OLAYLARI

İngilizlerin Mısır'a Çıkarma Yapmak İstemeleri ve Gelişmeler

Padişah III. Selim'in artık talihi dönmüş, bahtı kararmıştı. Bu sıralarda olup bitenler, parça parça da olsa, bir büyük karışıklığın yaklaşmakta olduğunu feraset sahiplerine anlatıyordu.

Padişahın adının, birkaç hafta da olsa bazı şehirlerde hutbelerden kaldırılması ve şimdi de Mekke ve Medine'de büsbütün silinmiş olması, kötü alâmetlerin bir habercisi gibiydi. Şam valisini değiştirmekle, yeni hac emirini yiğitlerden seçmekle iş bitmeyecekti artık!

Öte yandan, İngiliz donanmasının İstanbul açıklarından bir sonuç alamadan çekip gitmesi, İngilizleri pek kinlendirmişti. Acısını Mısır'dan çıkarmayı akıllarına koydular. Mısır Kölemenlerini kendilerine yardım edecek sanıyorlardı ama eski başkanları öldüğü, kendileri de darmadağın olduğu için onlardan pek fayda yoktu.

Bu sefer hileye başvurdular: Donanmalarını İskenderiye açığına demirleyip: *"Mısır'ı Fransızlar yeniden işgale geliyorlar, biz devletiniz*

namına korumayı üzerimize alıyoruz, bize kolaylık gösterin, karaya çıkalım.” haberini gönderdiler ama oradaki yetkililer: *“Padişah emri olmadıkça karaya ayak basmanıza izin veremeyiz.”* dediler.

Bunun üzerine top ateşine başladılar. İskenderiye surları yer yer yıkıldı. Halk aman diledi. İskenderiye İngilizlerin eline geçti. İlk işleri, kabile başkanlarına haber gönderip: *“Yardıma söz vermiştik, işte geldik. Fırsat bu fırsattır, toplanın, gelin!”* diye kışkırtmak oldu.

Fransızların hilelerinden ağızları yananlar, “ne de olsa Müslümandır” diye Mehmet Ali Paşa ile anlaşmaya ve Osmanlı Devleti’ne yalan ve yanlış da olsa bağlı görünmeyi ehven-i şer bildiler. Bu hileleri ile de sonuç alamayan İngilizler, kuvvete başvurmak zorunda kalınca, İskenderiye’den sonra yakınındaki Reşit kasabasını elde etmeyi düşündüler. Oraya gönderdikleri birliğin şenliğe gider gibi şehre girmesiyle silahlanmış halkın hücumuna uğramaları bir oldu. Yarısı can verdi, yarısı esir düştü.

Kölemenlerin toplanıp kendisini arkadan vurma ve gafil avlama tehlikesini savuşturan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti’nden hiçbir kara ve deniz yardımı görmeden, İngilizleri, tek başına, kendi gücü ve düzeni ile Mısır’dan kovup çıkarmayı başardıktan sonra artık bütün memleketi kendi malı mülkü saymaya başladı.

Eskiden Mısır kıyılarının gümrükleri İstanbul’dan idare olunurdu. Bu kıyılar bu yüzden Osmanlı Devleti’ne bağlı görünürdü, oraları da Osmanlılarca kaybedilmiş ve kendi emeği ile kendi hesabına elde etmiş saydığı için, bütün Mısır çevresinde bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya başladı. Onun bu davranışını hoş görmeyen, Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmakta direnen askerleri de susturup sindirmesini bildi. Kölemenlerin aklı yeten ve eli silah tutanları ile de bir bir anlaşarak, onlara bazı çıkarlar sağlayıp görevler vermesini de akıl etti.

Rehin olarak İstanbul’da bulunan oğlu İbrahim Bey, babasını devlet hesabına biraz yumuşatır umudu ile Mısır’a defterdar tayin edilmişti. O da gelir gelmez Mısır’da vergi işlerini düzenlemeye, arazi defterlerini hâle yola koymaya girişti. Böylece Mısır’da bir Mehmet Ali Hükûmeti kurulmuş oldu.

Ordunun Hareketi

Ordunun baharda Rumeli'de sefere çıkması daha önce kararlaştırılmıştı. 1807 eylülün on sekizinci günü Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa, padişahın huzurunda âdet olmuş törene uygun olarak birliklerini padişahın önünden geçirip Davutpaşa'da kurulan çadırlara yerleştirdi. Ertesi gün de Cebeci, Topçu, kumbaracı ve arabacı ocakları da Topkapı sarayında, Orta kapı önünde toplandılar.

Başkumandan durumunda olan sadrazam, şeyhülislâmı yanına alarak padişahın huzuruna girdi. Padişah, başkumandana eliyle samur kürk giydirdi, başına mücevherli sorguç kondurdu, beline altın hançer taktı. Şeyhülislâma da beyaz samur kürk giydirdi. Sancak-ı Şerif-i kendi eliyle başkomutana teslim etti. Elinde Sancak-ı Şerif, belinde altın hançer, üstünde samur kürk, yeni başkomutan, padişah tarafından donatılmış bir ata binerek Davutpaşa alanındaki süslü çadırına doğru yola çıktı.

Bu sırada, baş kaptan mevcut savaş gemileriyle, Bozcaada önünde demir atıp Akdeniz boğazını kapatmış olan Rus donanması üzerine hareket etti. Rusların karadan da Kars taraflarına saldıracağı haberi alındığı için Doğu başkomutanı payesiyle eski sadrazam Yusuf Ziya Paşa, oraları savunmakla görevlendirildi.

Bazı yeni tayinler yapıldı. Bu arada Rumeli'de başkaldırması bastırılamayan ayak takımına yeni rütbeler verilerek ayaklanmaları yatıştırılmak istendi. Yeniçerilerin, Nizam-ı Cedid taraflısı diye bir türlü ısınamadıkları Kadı Paşa, gönülleri hoş olsun diye azledildi.

Ordunun düzene sokulması için Edirne düzlüğünde on beş gün kadar konaklandı. Ordu ne tarafa hareket etse oradaki kale koruyucularından ya yakınlarındaki eski yetkililerden biri: *"Acaba benim üzerime mi geliyorlar, beni mi ortadan kaldıracaklar?"* diye telaşa düşüp ya başkaldırıyor ya birliklerini alıp başka yerlere savuşuyordu.

İsyancı Sırplarla birleşmek isteyen Rus birliklerini mağlûp etmiş olan Alemdar Mustafa Paşa'nın da böyle bir kaygıya düşeceğinden korkulmuştu ama Behiç Efendi, Alemdar'ı vezirlik payesiyle yatıştırmıştı. Behiç Efendi'nin, onun kâhyası Ebubekir Ağa ile birlikte Edirne'ye gelmesiyle yüreklere su serpilmişti. Biraz sonra Alemdar da beş-altı bin atlı ile orduyu uğurlamaya gelmiş ve gereken erzak ve cephane yardımında bulunacağına söz verip Rusçuk'a dönmüştü.

Ordu artık arkasından emin olarak ilerleyebilecekti. İstanbul'dan yola çıktıktan iki buçuk ay sonra, Silistre'ye varılmış ve Tuna kıyısında çadır kurulmuştu. Karşıda Rus askerlerinin çadırlarını fark eden bazı gözü açık askerler, gece çete kayıklarıyla öbür kıyıya geçmişler ve birkaç yüz kişiyi esir alıp dönmüşlerdi. Tuna'nın ötesinde Ruslar için için ilerliyor, istedikleri yerleri ele geçiriyorlardı. Yeniçeriler, yağma edilecek bir şey sezinlemedikçe, karşılarında kolay yenilecek bir kuvvet görmedikçe yerlerinden kımıldamazlardı. Yeniçeriler, bozulmak ve çözülmek için bahane arıyorlardı.

Dalmaçya'daki Fransa ordusunun Polonya'ya doğru ilerlemesi ve Rusların da yollarını kesmesi için, Bosna içinden geçmesi gerekiyordu. Fransa elçisi Sebastiyan, Osmanlı Devleti'nden dostça izin istemişti. Osmanlı Devleti gerçekte oralara sahip değildi, Bosna âyânı razı olmadan böyle bir izni de verecek olsa hem Fransa'ya karşı mahcup düşecek, hem de Rusya'nın ekmeğine yağ sürmüş olacaktı. Bosnalılar Fransızların topraklarından geçmesine razı olmadılar.

Napolyon, bundan da yılmadı. Osmanlı ordusuna gerektiği ve mümkün olduğu kadar yardımda bulunmak istedi. Fransa araya girmesine karşı yeniçeriler; Nizam-ı Cedid'i güçlendirir diye istemediler, ulema sınıfı ise keferenin yardımı yüzünden "Mukaddes Cihat'ın bozulup ziyan olacağını" ileri sürerek razı olmadılar.

Yumuşak ve kararsız saray, ağırlığını koyamadı. Yabancı topçu ve mühendis getirtmek şöyle dursun, Nizam-ı Cedid askerini bile Tuna yalısına

sevk etmek cesaretini gösteremedi. Anadolu'da o kadar yetişmiş asker varken Rumeli'deki derebeylerinin derme çatma çeteleri ile orduyu sözde güçlendirmek ve ancak Alemdar Paşa lütfü ve yardımı ile az çok beslemek durumuna düştü.

Bu sırada Napolyon'un saldırılarını önlemek kaygısına düşmüş olan Rusya'nın, Tuna boylarında otuz bin kadar askeri vardı; tam saldırılacak ve sonuç alınacak zamandı. Ne çare ki Osmanlı Devleti, yetişmiş ordusunu yeniçerilerin fesadından kurtararak Rus ordusu üzerine sevk edemedi.

Silistre'de bekleyip duran derme çatma ordu, bir şey yapamayacağını kestirip kendisinin er geç dağılacağını ve geç de olsa Nizam-ı Cedid'in kendi yerine geçeceğinden huylandığından, İstanbul'daki taraftarlarının bir karışıklık çıkarmasını ve bu Nizam-ı Cedid taraflısı ürkek padişahı tahtandın indirmeye teşebbüs etmelerini umarak bekliyordu.

III. Selim'in Tahttan İndirilmesinin Kısaca Sebepleri

Avusturya ve Rusya savaşlarında bir daha belli olmuştu ki elde yeni savaş usulleri ve teknolojilerine uygun yetiştirilmiş asker olmadıkça düşmanlara karşı konamayacaktı. Bu önemli "Nizam-ı Cedid" ordusu işinin bir an önce gerçekleşebilmesi devlet büyüklerinin biricik isteği olduğu hâlde, yeniçerilerin serkeşliği yüzünden bir türlü yapılamamıştı. 1787-1788 savaşında yeniçerilerin de bir diyeceği kalmamış, yetişmiş asker olmadıkça düşmanla başa çıkılamayacağını kendi dilleriyle açığa vurmak zorunda kalmışlardı.

Bunun üzerine, III. Selim'in ilk tahta çıkış günlerinde ordudan gelen bir teklif üzerine, barış yapılır yapılmaz, bu işe başlanmış ve yeniçerilerden ilk heves edenlerle eğitimlere girişilmişti. Sonradan yeniçeriler işi tembelliğe vurmuşlar, bu zor işe yanaşmamışlar, yan çizmeye başlamışlardı.

Yeniçerilerin adam edilemeyeceği anlaşılınca Levent Çiftliği’nde Bostancı ocağına bağlı Nizam-ı Cedid birlikleri kurulmaya girişilmiş, kaydedilen gençlere tek tip üniforma yaptırılıp Batıdaki askerliğe uygun usullerle düzgün talimlere başlanmıştı. Topçu ve kumbaracı ocakları da bu yeni piyade askere az çok denk olabilsin diye onlara da çeki düzen verilmişti. Eski ocakların masrafları bir türlü kısılmadığı için bu yeni askerlerin masraflarını karşılamak üzere yeni vergiler konmuştu.

Nizam-ı Cedid için para temin edildikçe çalışmalar da gelişmiş; Levent Çiftliği’nden başka Üsküdar’da bir kışla yapılmış, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde de talimli asker yetiştirilmeye hız verilmişti. Böylece hem piyade hem süvari yetişmişti ve talimli asker sayısı arttıkça artıyordu. Bunlar, gerçekten de “asker” denmeye layıktılar. Kimseye saldırmaksızın, hiçbir yerde yağmaya ve şirretliğe girişilmeksizin İstanbul çevresinde kol geziyorlar, düzeni ve güveni sağlıyorlardı.

*“Eski köye yeni âdet”*ten halkın nefret etmesi dünyanın eski âdetidir. Halk ne kadar yerinde, ne kadar gerekli de olsa, hayır ile şerri pek ayırt edemez. İzansız ve irfansız kimseler, devlete ve millete yararlı olmak çabasını gütmez. Bu yüzden, konan yeni vergilerden bunalmış görünen halk, bazı çıkarcıların: *“Bu, bir yeni şeriatın başlangıcıdır, bu, din düşmanlarını taklit ederek onlara özenmektir.”* yollu kışkırtmalarına uyarak Nizam-ı Cedid’e karşı çıkmaya ve yeni askerlik düzenini kötülemeye, bu işe girişenleri yolundan alıkoymaya çabalayıp duruyorlardı.

Padişahın isteği ile bu iftiraları önleyici fetvalar din adamlarından alındı ise de Nizam-ı Cedid sayesinde mevkiye ve rütbeye kavuşanları çekemeyen itibar düşkünleri, kenarda köşede kaldıkları için, onlar da Nizam-ı Cedid’i kötüleyip duruyorlardı: *“Bu askerliği öğrenmiş ve güveni hak etmiş birlikler artar ve eski ordunun yerini tutarsa, biz ekmeğimizden oluruz, artık bize para değil yüz veren bile bulunmaz, Ocaklarımız kaldırılır, açıkta kalırız.”* kaygısına düşen yeniçeriler telaştan isyan içindeydiler.

Nizam-ı Cedid düşmanlığı o raddeye varmıştı ki; bir gün yeniçerilerden birine: *“Nizam-ı Cedid olur musunuz?”* diye sordular. *“Hâşâ! Moskof olurum, Nizam-ı Cedid olmam.”* diye cevap verdiği ağızdan ağıza dolaşıyordu. Gerçi yeniçerilere: *“Bu Batı metodu ile yetişmiş askeri*

yanınıza katarak, sizin tarihler boyu dünyaca tasdik edilmiş yiğitliğinize, yeni hüner katmış olacağız. Sizsiz devlet ayakta duramaz.” yollu yatıştırıcı telkinler yapıldı ise de fayda etmiyordu. Kısacası bu yenilik, ölü doğmuş, tutmamış, halkın içine sindirilmemişti.

Nizam-ı Cedid’in ilk kuruluş sırasında düşüncesi sorulan yetkililerden hiçbiri, samimî bir fikir ileri sürmemiş, pratik bir çare teklif etmemişti. Aslına bakılırsa içlerinde Avrupa’daki yeni askerlikten anlayan pek yoktu. Bu konuda padişaha sunulan teklifler içinde, alaya alınacak acayip görüşler çoktu. Padişahın bu yenilik fikrini kabullenen, fikir veren yakınları ise tecrübesiz çoluk çocuk denilebilecek hâlde idiler. Bu tasarıları padişahı güldürüp eğlendirmek için büsbütün gülünç şekilde özetleyip, yazılanları gözden düşürüyorlar, padişahın çevresini tecrübeli kimselerin basiretinden ve ihtiyatından yoksun bırakıyorlardı.

Böylece o zamanın devlet adamı, halk adamı sayılabilecek niceleri padişahın gözünden düşürülmüş, saraydan uzaklaştırılmış, yenilik taraflısı görünen yaşlı ve tecrübeliler de bu işten soğutulmuş, köşelerine çekilmek zorunda kalmış, küskün ve menfi kimseler hâline sokulmuşlardı.

Neden sonra bu yukarıdan atan ve dünyayı beğenmeyen yeni yetmeler; gözden düşüp saraydan uzaklaştılar ama onların yerine gelenler de artık gelecekleri güvenli olmadıkları, memleketin selamet ve emniyetinden de kuşkulu oldukları için işi mal mülk toplamaya, günü gün etmek için muhteşem kâşanelerde padişahın zevkine gidecek ziyafetler tertip etmeye giriştiler.

Boğaz sefalarının alıp yürüdüğü, saltanat kayıklarıyla mehtap sefasına çıkıldığı günlerde, padişahın yakınları ile konuştuğu devlet sırları sokakta halkın ağzında sakız olmaya başladı. Bu kadarla da kalmadı; en gizli toplantılarda konuşulanlar bile, nasıl olsa duyulacak diye dışarıda rastgele söylenir oldu.

Bir seferinde, sadrazam vekilinin bile gitmediği bir gizli toplantıda konuşanlar, zabıt tutulmuşçasına, olduğu gibi, bir Fransız gazetesinde yayımlanıverdi. Saray hizmetçileri bile halk arasında eğlenmeye başladı; sarayda olup biten iyi, kötü her şeyi halk günü gününe haber almaya başladı. Halk, III. Selim’e en sefih padişahlardan biri gözüyle bakmaya başladı.

III. Selim, gezintiye, hele musikili ve şiirli toplantılara düşkündü. Kendisi de şairdi, musikişinastı. Halk bir yandan padişahın bu meyillerini kötülüyor, bir yandan da bu eğlencelere elinden geldiğince katılmaktan geri kalmıyordu. Toplantılar; eğlenceler birbirini kovalıyor, Boğaziçi seyirci kayıklarıyla doluyor, geceleri mehtap eğlenceleri III. Ahmet devrindeki Çırağan sohbetlerini gölgede bırakıyordu.

Rusya belası biraz azalır gibi olduğu yıllarda III. Selim devri, dünyanın tadını çıkarmak, eğlenceye dalıp gitmek bakımından İkinci Selim devrini andırır gibiydi. İstanbul yeni baştan, sanki en ferah, en varlıklı, en tehlikesiz fütuhat zamanlarını yaşar gibiydi. Zevke, eğlenceye düşkün kimseler şöyle dursun, sofu geçinen, alnı seccadeden ve eli tesbihten ayrılmaz görünenler bile devrin neşesine uyar olmuşlardı.

“Nizam-ı Cedid’i güçlendireceğiz.” bahanesiyle vergi koyup para toplayanlar, har vurup harman savurmaya başlamışlardı. Sarayın bir aylık mutfak masrafı elli bin kuruştan fazla idi. Artık Nizam-ı Cedid fikrini savunanların, kendilerine pay çıkarmak için bir uydurma kapı buldukları ve onu işlettikleri şeklinde yorumlar başlamıştı. Aslında toplumun içine sinmeyen yenilik, bu sefer gereksiz bir sefihlik diye tanıtılmakta idi.

Hayat pahalılaşmıştı. Herkes birbirine bakarak daha varlıklı görünmek için daha çok para harcama sevdasına düştü. Nazırlar arasında: *“Aman halk sıkıntıda.”* diyenlere: *“İyi ya, geçim derdine düşsünler de devlet işlerine burunlarını sokmasınlar.”* diye karşılık veriliyor: *“İstanbul zenginler şehridir, buraya fakir yakışmaz, geçinemeyen taşraya gider, iş bulur, topraktan ekmeğini çıkarır.”* diyenlere rastlanıyordu.

Osmanlı ülkesinde, bakımsızlık, kıtlık, işsizlik, asayişsizlik eski devirlerden farksızdı. Padişahın dört bir yanı öyle sarılmıştı ki yakınlarının haberi olmadan bir kuş uçmasına, bir haber ulaşmasına artık imkân yoktu. Sadrazamlar bile bu yakınların çemberini kolay kolay yırtamaz, sadece kuru bir unvanla yetkisiz ve çaresiz bocalar duruma düşmüşlerdi. Valide Sultan: *“Yufka yürekli oğlum incinmesin üzülmesin, bu fâni dünyada her şeyi o düzeltecek değil ya, her kötü şeyi ona bildirip de canını sıkmayın.”* diye başta sadrazam herkese tembih üzerine tembih ederdi.

İşler, günden güne sarpa sarmakta, halkın düşmanlıkları arttıkça artmakta idi. Bu işin sonunu kaygı ile gözeten tek tük seçkin kimseler:

“Şah vâkıf gerektir ahvale

Vükelaya kalırsa vay hale.” diyorlardı.

Önceleri, sadece padişah yakınlarına, saray adamlarına ve nazırlara söylenen halk, gitgide padişaha da dil uzatmaya başladı. Padişahın bir ara eğlencelerden, bestelerden, şiirlerden baş alıp sadrazama, devlet adamlarından devlet işlerinden şikâyet eden ve işlerin bir hâle yola konulmasını isteyen bir ferman yazdığı oldu ama artık iş çığırından çıkmıştı. Yeniçeriler, pusuda bekliyorlardı.

İlk zamanlarda Nizam-ı Cedid’i hoş gören, gerekli bulan kimseler bile yavaş yavaş ondan soğumuşlar, bu işi alt üst etmek için fırsat kolluyorlardı. Orduya giren yeni düzen, toplumun başka kesimlerine de az çok *“Batılılık”* getirmişti. Saray eğlencelerinde yeni âdetler alıp yürümüştü. *“Ordudan başlayan yenilik bize Frenkliği getirecek.”* kaygısına düşülmüştü.

III. Selim’in müneccimlere inanarak, cihangirlik sevdasına düştüğü, sınırlarını korumaya ve valilerini itaate almaya gücü yetmediği hâlde, dünya hükümdarı olmaya yeltendiği, bunun için Nizam-ı Cedid’i kurup İslâm halkını azgın kâfirlere boş yere kırdıracağı rivayetleri de aldı yürüdü. Bunlar asılsız da olsa, padişahın yumuşaklığı, kararsızlığı, yakınlarını iyi seçmeyişi yüzünden giriştiği yeni bir işte başarıya ulaşamadığı, Nizam-ı Cedid işini böylelikle yarım ve verimsiz bıraktığı besbelli idi.

Padişah, iyilerin devlet hayrına başarı göstermeleri için istedikleri yardımı yapamıyor, kötülükleri fark etse bile kötülere kıyıp da azledemiyordu. O zamana kadar alışılmış sert cezaları veremediği için birçokları alabildiğine çalıp çırpmaktan çekinmez hâle geliyordu. Güvenip de yanına aldığı kimseler ise eğlenceyi ve harcamayı hadden aşırdılar, böylelikle kamuoyunu devlet aleyhine düşürdüler.

Bu halleri fırsat bilen yeniçeriler, Nizam-ı Cedid’den başlayarak bütün devlet işleri için en ağır kötülemeleri herkesin ortasında yüksek sesle söyleyip durdukları hâlde laflarını ağızlarına tıkayabilecek bir yiğit, yetkili ortaya çıkmadı.

Bunun üzerine III. Selim’e karşı olanlar gemi büsbütün azıya aldılar. Kadı Paşa Edirne’den geri çevrilip azledilince Nizam-ı Cedid’in halk gözünde baş düşmanı Ataullah Efendi de şeyhülislâm olunca, cesaretleri büsbütün arttı. Bu yetmiyormuş gibi Nizam-ı Cedid düşmanı, Köse Musa da sadaret kaymakamı oluverince ipin ucu III. Selim’in elinden büsbütün çıkmış oldu.

Bu sırada, Fransız elçisi Sebastiyan: *“Sizi Avrupa ortalarına kadar zaferden zafere götüren yeniçeriliği kaldırmak da ne imiş. O zaman Rusya’ya büsbütün çiğnenirsiniz. İmparatorum buna engel olmak için sınırda ayaklanacak yeniçerilerin imdadına gelmeyi bekliyor.”* diye yangına körükle varmıştı.

Sefere gitmeyip İstanbul’da kalan bozguncu taifesi: *“Sefer dolayısı ile İstanbul, yeniçerilerden boşaltılacak, kışlalara Nizam-ı Cedid askeri konulacak.”, “Geceleyin Nizam-ı Cedid askeri şehre girecek, yeniçerileri yok edecek.”, “Padişah Cuma Selamlığında Nizam-ı Cedid askeri elbisesi giyecekmiş.”* gibi dedikodular almış yürümüştü.

Kabakçı Olayı ve Sultan III. Selim’in Tahtan İndirilişi

Sultan Selim ise Köse Musa ile Şeyhülislâm Ataullah’ın Nizam-ı Cedid’e karşı gizli cephe kurmuş olmalarından habersiz, Nizam-ı Cedid erlerinin çoğalmasına çalışıyordu. Daha önce Trabzon’dan iki bin er getirtmiş, Karadeniz Boğazı’ndaki Yedikule’nin yamaklarına eklemişti.

Yamakların paraları ise “İrad-ı Cedid” hazinesinden veriliyor, Boğaz’ın iki yanında çadır kurmuş Nizam-ı Cedid birlikleriyle yerleri de kaderleri de maaşları da birleştirilmiş oluyordu. Böylece, Nizam-ı Cedidle kaynaşmaları sağlanmış olacaktı. Bostancıbaşı Şakir Bey bu konuyu işlemek için arada bir gezintiye çıkıyor ve yeni tedbirler araştırıyordu.

Köse Musa Paşa da işe yamaklardan başlamak istiyordu ama onun amacı büsbütün başka idi. Parlatacağı fitne ateşini İstanbul’un içinde yaksa yangın bacayı sarmadan belki kolayca bastırılırdı. Hâlbuki ateşi dışarıdan başlatır ve kimse pek farkında olmadan büyüyüp İstanbul içine bulaşmasını sağlarsa daha elverişli olur diye düşünüyordu.

Bu düşünce ile bir yandan yamakları el altından huylandırıyor: *“Sizler yeniçeriden sayılırken Frenk kılığına girip dinden çıkmış askerlere karışıp*

gitmeniz size yakışır mı?” diye onları kışkırtıyor; öte yandan da yeniçeri ocaklarına: *“Yamakları da Nizam-ı Cedid’e sokmaya başladılar, kalabalıklaşıyorlar. Ocaklarınızı söndürecekler.”* diye haber salıyordu.

Köse Musa Paşa, iki tarafı iyice kızıştırdıktan sonra, sureti haktan görünerek yamaklara hemen Nizam-ı Cedid elbisesi giydirmesi için İngiliz Mahmut Efendi’ye kesin emir gönderdi. Öte yandan Karaman Valiliği’ne tayin edilen Şamlı Ragıp Paşa o sırada Üsküdar’a geçmiş ve kavaslarını Nizam-ı Cedid usulü giydirerek giderayak padişaha yaranmak istemişti.

Bu kavaslar Lazlardandı: *“Böyle esvap giyersek dinimiz elden gider.”* diye, Nizam-ı Cedid elbisesi giymekten kaçındılar ve gidip hemşehrileri yamaklara bu işi haber verdiler. Bu sırada *“Padişah bütün dünyayı Nizam-ı Cedid yapsın diye Ragıp Paşa’ya tuğ vermiş.”* fitnesi yayılırken Musa Paşa’nın emri de yerine getirilmeye girişilince karışıklık çıktı.

1807-1808 yılının on üçüncü Mayıs günü, yamaklar, ağaları Halil Haseki’ye başvurup: *“Biz Frenk esvabı giymeyiz. Yeniçeri Ocağı’na uymayan kılığa girmeyi kabul etmeyiz. Sen ne diye bizim namımıza bunu kabul edersin?”* diye üzerine yürüdüler. O da aldığı emri yerine getirmek için onları yatıştırmak isterken üzerine yürüyüp parçaladılar. Bu korkunç olayı haber alan İngiliz Mahmut Efendi, İstanbul’a haber ulaştırıp imdat istemeye giderken, ona da kayıklarla yetişip karaya çıkacağı sırada yanındaki birkaç eriyle birlikte öldürdüler. *“İngiliz”* lakabı Yusuf Agâh Efendi ile birlikte Londra’ya gidip onun elçiliği zamanında iyi İngilizce öğrenerek İstanbul’a döndüğünde konulmuştu.

İngiliz Mahmut Efendi’nin mühürdarı, olan biteni İbrahim Kâhya’ya haber vermiş, o da haberi Bâb-ı Âli’ye ulaştırmıştı ama hain köse (Musa Paşa) bir kazadır olmuş, yamakların üstüne yürüyüp kızgınlıklarını azdırmamalı diye fikir yürütmüş, işi padişaha da hafif aksettirmişti. Arada Şamlı Ragıp Paşa asilere tarziye verircesine azl olunmuş, vezirliği elinden alınıp Kütahya’ya sürülmüştü.

Bu arada yamaklara nasihat etmek için Musa Paşa tarafından seçilen heyetler, nasihat etmek şöyle dursun, onlara cesaret vermekte birbirleriyle yarış ediyorlardı. Bir yandan da “yamaklar yola geldi, pişman oldu” yollu haberlerle sarayı avutuyorlardı.

Gittikçe güçlenen ve cesaretlenen yamaklar, Büyükdere çayırında toplandılar; içlerinden Kabakçı Mustafa Çavuş'u baş seçtiler. Ali, Süleyman ve Memiş adında üç çavuşu da yürüyüşlerini düzenlemek için ayırdılar. Kimsenin malına ve canına dokunmamak, şeyhülislâmın caiz gördüğünden başka bir şey istememek kararıyla, Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldırmak istekleri yerine gelene kadar birbirlerinden ayrılmamak andı ile Büyükdere'den dört - beş yüz kişilik bir kafile hâlinde Tarabya'ya doğru yola çıktılar.

Tarabya iskelesine vardıklarında yol boyunca kendilerine katılan işsizler ve serserilerle birlikte dokuz yüz kadar olmuşlardı. Bunların, yolun bir kenarında Nizam-ı Cedid askeri gölgesi görseler dağılacakları; kararsızlıklarından, ürkekliklerinden, şehir merkezine yaklaştıkça gevşeyip yavaşlamalarından belli idi. Levent Çiftliği'nden Nizam-ı Cedid harekete geçti haberi gelse dahi dağılıp savuşacaklardı. Fakat hain köse Musa, Nizam-ı Cedid birliklerine sadaret kaymakamı yetkisi ile yerlerinden kımıldamamaları için kesin emir vermiş bulunuyordu.

Padişah bir aralık telaşlanır ve uyanır gibi oldu ise de Musa Paşa, işi kendisinin tatlılıkla halledeceğine inandırmasını bildi. Padişah yakınları, başkaldıran yamakları yola getirmeye giden nasihatçiler birşey yapamadılar, yamakların sözünden anlayacak birisini bulmalı diye düşünüyorlar ve böyle tedbirleri yeter sanıyorlardı.

Laz asıllı Kazancı Mustafa Ağa'yı *"Bu işin tam ehlidir."* diye salık verenlere uydular. Mustafa Ağa ise yeniçerilerle haşır neşir olmuş, onlar yüzünden para kazanmış, kazancılığı İstanbul içinde yalnız kendisinin yapabileceği bir iş diye tanıtıp yersiz ve bol nimetlere konmuş biri idi. Herhangi yeni bir düzenin elbette karşısında idi. Musa Paşa, konuşmalarından onun da kendisi gibi iki yüzlü olduğunu, Nizam-ı Cedid düşmanı olduğunu kestirdi; kendisinden bekleneni umulduğundan daha iyi yapacağını söyledi.

Boğaz kıyılarında yalpalayıp duran yamaklara nasihat vereceğine cesaret vermekle kalmadı, onların ağzından Bâb-ı Âli'ye bir rica haberi iletti: *"Halil Haseki'yi de Mahmut Efendi'yi de öldürmüş olmaktan pişmanız. Af dileriz. Yalnız ceza görmekten korkuyoruz. Bize emniyet gelmesi için Nizam-ı Cedid'in Boğaz'dan alınıp Levent ve Üsküdar kışlalarına kapatılmasını diliyoruz. Korkumuz böylece giderildi mi, uslu, mazlum yerlerimize*

dağılacağız ve devletimize sadık kalacağız.” Musa Paşa kendisinin hazırladığı bu oyunla Bâb-ı Âli’deki öteki gafilleri kandırmasını bildi. Padişah da iş kansız kapanıyor diye sevindi.

Artık meydanı iyice boş bulan Kabakçı Mustafa topluluğu Rumeli Hisarı’na doğru hızla ilerlemeye başladı. Yol boyunca tellal bağırtıyorlar: *“Ey Müslümanlar! Bizim Nizam-ı Cedid belasını ortadan kaldırmaktan başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini de Yeniçeri Ocaklısı bilenler bizimle beraber gelsinler.”* diyerek nice kimseleri içlerine alıyorlardı.

Akşam ezanından dört saat sonra Tophane’ye geldikleri zaman bir büyük kalabalık olmuşlardı. Topçular ilkin savunmaya geçecek ve hatta bunları dağıtacak oldular, fakat Musa Paşa: *“Bu işte bütün Yeniçeri Ocaklarının haberi ve reyi var, size karşı koymak değil, onlara katılmak düşer.”* haberini el altından ulaştırdığı için onlar da kazanlarını Tophane Meydanı’na çıkarıp Kabakçı isyanına katılıverdiler.

III. Selim, bu haberi alınca anladı ki bu iş sadece serseri yamakların işi değildir; bunu kışkırtan, idare eden, maksada ulaştırmayı iyice göze alan “Ortalar” var. Kan dökülse de dökülmese de artık istediğini yapmayacak, Nizam-ı Cedid’i tutturamayacak ve belki kendisi de tahtında kalamayacak. *“Musa Paşa bu işe kansız bir yol bulsun.”* diye belayı üzerine yıkıyorum sanıp sarayına kapandı.

Hâlbuki bu safhada bile, gözü pek ve kararlı olup; eğer Köse Musa’nın başını vurup Şeyhülislâm Ataullah’ın sarığını boğazına geçirip kendisi işin başına geçip de Nizam-ı Cedid askerine kahramanca kumanda etmeyi başarsaydı, bütün asileri dağıtır, İstanbul’da güveni ve barışı sağlardı. Böylelikle fitnenin yayılmasına meydan bırakmadan, Nizam-ı Cedid’i, askerlik alanında da başka alanlarda da gerçekleştirme yolunu bir daha ve hakkiyle açmış olurdu. Ne çare ki hep kararsız, hep yumuşak kaldı ve isyan ateşi bir kere meydan alıp parladıktan sonra onu yakanlar bile söndüremez hâle girdi.

Yeniçerilerin bütün ocakları da isyana katılınca iş büyüdükçe büyüdü. Bu durumu Musa Paşa’nın ağzından daha korkunç ve azametli gösteren bir ifade ile dinleyip telaşa düşen III. Selim: *“Nizam-ı Cedid’i lağvettiğimi ilan edin; istedikleri akla sığar şeylerin yapılacağına güvenip dağılsınlar.”* diye

ferman etti. Asiler, Musa Paşa eliyle gizlice kendilerine gönderilen bir listeyi ortaya çıkarıp: *"Burada adları yazılı on bir kişi bu memleketi harap ettiler. Bunları ölü veya diri padişahımızdan isteriz."* diye direndiler.

Bu listede adları geçenler, III. Selim'in canı gibi sevdiği, yapmak istediği bütün yenilikleri onun eliyle gerçekleştirdiği namuslu, basiretli, gayretli kimselerdi. *"Aman kan dökülmesin."* diye bu başkaldırışı daha dağılmaya hazır olduğu ilk gününden yumuşaklıkla karşılayan padişah, işte on bir yakın ve aziz dostunu gözü dönmüş asilerin önüne atmaktan başka çare göremiyordu. Hatta bir ikisini sarayında kendi cellatlarına boğdurarak asilerin ortasına attırmak bahtsızlığına da uğradı.

Bunların hiçbiri, hatta Nizam-ı Cedid için icat edilen "irad-ı Cedid" in bile kaldırılması fayda etmedi. İsyan, nihayet tahtın ayaklarına kadar geldi, üzerine de sıçradı, III. Selim'i de alıp götürdü.

IV. Mustafa'nın Tahta Çıkarılması

Asilerin görünürde ne istekleri varsa hepsi yerine getirilmiş olduğu için artık dağılmaktan başka şeyleri kalmamış demekti. Nitekim sekbanbaşı, ser tornacılar ve ocak ihtiyarları bir arada şeyhülislâmı ziyaret edip: *"Yapacak bir şey kalmadı. Nizam-ı Cedid kaldırıldı, kalabalık ne istiyorsa padişah peki dedi; kelleleri istenen adamlardan saklananlar kaldıysa onlar da aranıp bulunacaktı. Herkes yerli yerine çekilsin artık. Boğaz sergerdelerine de hil'atler giydirilsin, rütbeler verilsin, bahşişler dağılsın."* dediler.

Şeyhülislâm ve Sadaret Kaymakamı Köse Musa ile danışıklı dövüşüklü olduğu için, deliye taş atmak yollu: *"Gidin, bir kere daha başbuğlarına sorun bakalım, başka istedikleri var mı?"* karşılığını verdi. Birkaç ihtiyar isyancıların toplandığı yere gidip böyle yersiz bir soruyu şeyhülislâm zoruyla sorar sormaz her kafadan bir ses çıkmaya başladı, iş iyice ayağa düşmüş oldu.

Musa Paşa’nın bir adamı, bu birbirini tutmayan bağırıp çağırmalardan güya olup biteni anlamış da çaresiz ve kaygılıymış gibi gelip şeyhülislâma, son isteği bildirmiş oldu: *“Sultan Selim’in artık bağımsızlığı kalmadı. Çevresine toplanan adamların aklıyla iş görür oldu. Devleti asıl idare edenler, hâlden anlamaz, yaramaz kimselerdir. Kendisi zevk, sefa ve şehvetinde, tahtı bir ehline bıraksın.”* dedi.

O sırada Âl-i Osman’dan, III. Selim’den başka, I. Abdülhamid’in iki oğlu Mustafa ve Mahmut hayattaydı. Şeyhülislâm, bu durum karşısında III. Selim’in tahttan indirilmesine fetvayı verdi. Aklı başında bir iki kimse toplu oldukları hâlde neye karar vereceklerini bilmez durumda bu çabalayıp duran kalabalığa: *“Padişah her istediğinizi yaptı. Dağılın artık.”* diyecek oldularsa da Kabakçı Mustafa’nın arkadaşlarından Bayburtlu Süleyman’ın: *“Padişah ile kulu arasına bir kere nefsaniyet girdi. Şimdiden sonra ne o bize padişahlık edebilir, ne de biz ona kulluk edebiliriz. Bağlarımızı koparalım artık.”* sesi yükseldi.

O saatte, Et Meydanı’nda Sultan Mustafa’nın tahta çıkışı şerefine Fatihalar okunuyor, asker bir ağızdan “Âmin!” diye haykırışıyordu. Artık iş bir olup bitti hâlinde gelişmişti. Şeyhülislâm, yanına 2.000 kadar asker alıp sarayın kapısına dayandı. Askerlerini dışarıda bırakıp içeri girdi ve içeriye şu haberi gönderdi: *“Sekban Ağa ile birlikte Enderun-ı Hümayun’a varıp ve Sultan Selim Efendimizi görüp haber verin ki cümle kulları efendimizin dinlenmesini ve Sultan Mustafa Efendimizin sultan olmasını istemektedirler.”*

O sırada Köse Musa Paşa, eğer saraya kapanmış olan III. Selim iç kapıları açtırmazsa, kıracak tertip almaya uğraşıyordu. Ama buna hacet kalmadı. III. Selim’e durum bir tezkere ile bildirildi. III. Selim, elindeki kısa ve kesin satırları okuyup *“Zâlike takdirü’l-azizi’l-alîm”* diyerek, gönül rızasıyla tahttan vazgeçti ve hareme doğru yürüyüp gitti.

Daha ilk patlak verişte pekâlâ bastırılması mümkün olan basit bir ayaklanma; III. Selim’in merhameti ile gafleti yüzünden büyüyüp sonuç verirken, halktan hemen hiç kimsenin burnu kanamadı ama devlet bundan pek büyük zarar gördü. Zorbalar bir kat daha yüz bulmuş, Yeniçerilik bir kat daha bozulmuş ve kokmuş oldu. Nizam-ı Cedid gibi devletin ayakta kalmasını ve Avrupa düşmanları karşısında az çok tutunmasını sağlayacak yeni ve tertipli ordu, ortadan kalkmış oldu.

O zamana kadar Avrupa'nın durumunu, Rusya'nın, Avusturya'nın ve Fransa'nın hırslarını ve hilelerini kavramaya başlamış tecrübeli devlet adamları da kurban edilmiş oldu. Bu öldürülen devlet adamlarının malları hazineye kalacakken, Sultan Mustafa'yı tahta çıkaranların elinde yağma oldu. Baş yağmayı da Musa Paşa aldı.

Sultan Mustafa, dünyadan habersiz, sahte taşla gerçek cevheri ayırt edemeyecek kadar tecrübesiz ve bilgisiz idi. Nice zamandır hasretini çektiği saltanata bu Köse Musa sayesinde kavuştuğunu bildiğinden onun her işine ilk zamanlarda, farkında olsun olmasın, göz yumdu.

Bu sırada ordu da karışıklıklar içinde idi. Yeniçeriler, işe yaramadıklarını kendileri de bildikleri için, hâlâ ortadan kaldırılacağız, yerimizi Nizam-ı Cedid tutacak diye korku ve telaş içinde idiler. Artık yağma olmadığı için savaşa da sarıldıkları yoktu. Başlarında kim olursa olsun bu disiplinsiz askerle, bu günü geçmiş silahlarla düşmana karşı koyacak, savunma şöyle dursun oyalama harbi bile yapacak gücü ve cesareti kendinde göremiyordu. Yer yer daha yiğitliğini büsbütün yitirmemiş, vicdanı büsbütün kararmamış ağalar ve zabitler sayesinde küçük savaşların kazanıldığı oluyor fakat bütün cephe dağınık ve kararsız, geri çekilmeye devam ediyordu.

Silistre yakınlarındaki orduya, III. Selim'in tahttan indirildiği ve Sultan Mustafa'nın tahta çıktığı haberi gelince kumandanlar yerinmiş, yeniçeriler sevinmiş, aradaki güvensizlik büsbütün artmıştı.

O zamana kadar doğru dürüst yiğitlikle ve sadakatle hizmet ederek ün yapmak isteyen Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa, baktı ki İstanbul'da Kabakçı Mustafa ve Bayburtlu Süleyman gibi ayak takımı, cahil ve yararsız oldukları hâlde şöhrete ve mevkie kavuştular. *"Mademki iyilik yaramıyor, ayaklanıp zorbalık ve şirretlik edip ben de bir külah kapayım."* diye düşünmüş olacak ki hiç umulmaz bir zamanda ayaklandı: "Başkomutanı istemiyoruz." diye tutturdu. Başkomutan (sadrazam) baktı ki pabuç pahalı, canından olmak ihtimali var; Alemdar Paşa'ya sığındı.

İstanbul'dakiler bunu fırsat bildiler, zaten değiştirmeyi akıllarına koydukları sadrazamın yerine Yeniçeri Ocağı'ndan yetişme Çelebi Mustafa Paşa'yı sadrazam ve serdar-ı ekrem tayin ettirdiler. Yeniçeri Ağası bu sefer büsbütün gemi azıya aldı; "İstanbul'daki Nizam-ı Cedid taraflılarını oradaki arkadaşlarımız temizledi; buradakileri temizlemek de bize düşer." diye açık açık söylenmeye başladı.

Aklı başında ordu mensupları baktılar ki iş fena; Alemdar Paşa'ya haber saldılar. O da beş bin seçkin atlı ile bir sabah Silistre'ye çıkagelince ağzı kalabalık zorbaların birden sesi kesildi. Bu durum karşısında ordunun kendisine teslimini umarken İstanbul'dan bir sonradan yetişmenin serdar-ı ekrem tayin olunduğunu haber alınca gücenip Rusçuk'a döndü. Artık azan yeniçerilere dur diyecek hiçbir güç yoktu. Alemdar küsmüş, başını alıp gitmiş, sınırdaki orduyu besleyecek erzakı da göndermeyi iyice ihmal eder olmuştu. Hizmetin hiçbir şeye yaramadığını anlamış, gücünün üstünde iş yapmaya davranmak için hevesi kalmamıştı.

Osmanlı ordusunda kargaşa, karışıklık, küskünlük ve şaşkınlık sürüp dururken Ruslar karşıda gittikçe hazırlanıyorlar, siperlerini ve istihkâmlarını daha sağlamlaştırıyorlar, saldırma yerlerini ve imkânlarını araştırıp buluyorlardı. Eğer Ruslar o sırada Napolyon'la Polonya topraklarında savaş durumunda olmasalar ve sıkıştıkça buralardan asker çekmeselerdi bütün Balkanların elden çıkması, Ruslar tarafında zaptedilmesi işten bile değildi.

Devletin az çok aklı başında olan yetkilileri, Alemdar'a sığınmaktan başka çare kalmadığını kestirdiler de onun gönlünü almanın yollarını aradılar. O sıralarda, Tuna yalısında ordu için gereken erzakı tedarik etmek üzere Rusçuk'a gönderilmiş olan Behiç Efendi, III. Selim'in lütfünü görmüş bir insan olarak Alemdar Paşa'ya, padişahın niyetlerini sohbet arasında anlatmakta, Alemdar'ı III. Selim'e bir kat daha bağlamaktan geri kalmıyordu.

Nihayet Tahsin ve Ramiz Efendi ismindeki III. Selim iki adamı, Nizam-ı Cedid'inin lağvından sonra memleketin düştüğü hazin durumu acı ile görmüş olarak, Alemdar'a gereken telkinleri yapmaya ve onu III. Selim'in yeniden tahta çıkarılmasını sağlayacak tedbirleri almaya teşvik etmeye başlamışlar ve gizli Rusçuk cemiyeti hâlinde çalışır olmuşlardı.

O günlerde koskoca adıyla ordu-yu hümayun diye andığımız şey, düşmana görünmek değil, Rumeli âyânlarının gözlerini dolduracak güçte bile değildi. Gizli Rusçuk Derneği kararını yerine getirmek için Alemdar yeteri kadar askerle Rusçuk'tan yola çıksa İstanbul'a kadar karşısına çıkacak, yolu kesecek kimsecikler yoktu. İstanbul'daki yeniçeriler de karşı koyacak hâlde değildi. Yalnız korkup çekinilecek şey, İstanbul'a yürüyüşe geçilirse ellerinden yiğitçe direnme gelmeyen bozuk düzenli yeniçerilerin

III. Selim bir daha tahta çıkıp Nizam-ı Cedid’i diriltmesin ve kendi ocaklarını büsbütün söndürmesin diye onun canına kıymaları olabilirdi.

III. Selim’in öldürülmesini önlemek ve Alemdar’ın İstanbul’a gelişini Sultan Mustafa’nın hayrına yordurabilmek için içlerinden ağzı en iyi laf yapacak Refik Efendi’yi çoluk çocuğunu ziyaret bahanesiyle İstanbul’a gönderdiler. O da Hazine Vekili Nezir Ağa ile Hazine Kâhyası Selim Ağa’nın güvenini kazanmasını ve onlara sözünü dinletip şu fikrini aşıladı:

“İsyancıların Selim’i tahtından indirmesi isabetli oldu ama Sultan Mustafa’nın sultanlıkta hükmü kalmadı. Elebaşılar dilediklerini işten çıkarıyorlar, dilediklerine iş veriyorlar. Böylece bu padişahın da başını yediler. İyisi mi, Alemdar Paşa gelsin, bu güruha haddini bildirsin, işleri yoluna koyup padişaha yetkilerini geri verip Rusçuk’a dönsün.”

Bu düşünceler Sultan Mustafa’ya da ulaştırıldı. Onun cevabı: *“Şimdilik siner ve yatışır durumdalar. Bu tedbire şimdilik pek ihtiyaç yok, tehir olunsun.”* şeklinde oldu. Refik Efendi, gizli cemiyetin isteğini yerine getirememişse de yolculuktaki temasları ile İstanbul’da birçok kimseyi kendi fikirlerine aşağı yukarı yanaştırabilmişti. Edirne’ye, orduya yeni bir görevle gelince Rusçuk’taki ahbapları da oraya geldiler. Böylelikle ordu-yu hümayun içinde de gizli dernek kol salmaya başladı.

Bu havanın kokusunu alır gibi olan yeniçeri fesatçıları, III. Selim’i öldürtüp kaygıdan kesin olarak kurtulmak sevdasına düşmüşlerdi. Ama Köse Musa Paşa, daha evvel sebep olduğu cinayetler üstüne bir de kıyamete kadar lanetle anılacak büyük bir cinayete cesaret edemediğinden ve bu işin sonunda kendi kellesinin de uçurulacağından korkarak bu cür’eti bir türlü gösteremiyordu. Onun bu korkaklığı yeniçeri zorbalarının gözünden düşmesine ve tahta çıkmasına sebep olduğu Sultan Mustafa tarafından azledilmesine sebep oldu.

1808 SENESİ OLAYLARI

Gelişen Olaylar ve Alemdar Paşa'nın İstanbul'a Gelişi

Osmanlı Devleti böyle karışıklıklar ve kararsızlıklar içinde, cahillerin ve hainlerin ellerinde oyuncak olurken; birbirine düşman görünen Fransız İmparatoru Bonapart'la Rusya İmparatoru Aleksandr nihayet, "Osmanlı topraklarının aralarında bölüşülmesi" meselesinde anlaşıvermişlerdi. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu ölüm uçurumundan kurtulabilmesi, III. Selim'in tekrar tahta çıkmasına, devlet işlerinin o zamana ve şartlara göre en ehil görülen ellere yeniden teslim edilmesine bağlı görünüyordu.

Bir yandan bu isabetli ve memleketçi görüş, bir yandan Sultan Mustafa'nın padişahlığından kâm alamayanlardaki küskünlük ve hırs, Osmanlı tahtında bir yeni değişiklik, daha doğrusu gideni aratan arzularını yaymış ve beslemiş bulunuyordu. Sultan Mustafa ise kendilerinin ne pahasına olursa olsun ikbalde kalabilmelerinin tek ve kesin imkânının, Osmanlı sülalesinden hayatta olan III. Selim'i ve Mahmut'u ortadan kaldırmakta buluyorlardı.

Sınırdaki serdar-ı ekreme ordu masrafları için bin kese akçe göndermek bahanesiyle harem-i hümayun ağalarından, zenci Nezir Ağa'yı Edirne'ye yolladılar. Dertleri serdar-ı ekremi kendi taraflarına çekmek, ona bu mevkide kalabilmesinin Osmanlı tahtında yeni bir değişikliğin olmamasına, kısacası Selim'le Mahmud'un ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu anlatabilmekti.

Nezir Ağa ilk defa Sadaret Kâhyası Moralı Osman Efendi'nin aklını çelmek istedi. Osman Efendi bu çok cür'etli ve alçakça teklifi duyunca aklı başından gitti ama renk vermedi. "Hele bir yeniçeri başlarına sorayım, onları kandırayım, sonra efendime açayım" diye onu oyalayıp yeniçeri ağasına koştu ve meseleyi anlattı. Onlara: *"Daha Genç Osman'ın kanına*

bulanan elinizin lekesi duruyor, bir de bunu yaparsanız artık bütün tarih boyunca ocağınıza lanet yağar, Allah'ın gazabı sizi yıldırım gibi alt üst eder." yollu uyarılarda ve tehditlerde bulundu.

Nezir Ağa, ocaklıya başvurduğu zaman onlar bu uyarıların etkisiyle kesin karşılıklarını çoktan hazırlamışlardı: *"Şimdi bile kursağımızda onun nimeti var; giydiğimiz esvap bile Selim'den kalmadır. Onun bir kılına, Allah esirgesin, dokunmak şöyle dursun ona yan bakanların amansız düşmanı kesiliriz biz. Tahttan indirilmesine bile tam razı değildik ama işte bir kere gafletimize geldi, bir iştir oldu; böyle şeyi aklınızdan çıkarın."* dediler.

Bu cevap karşısında donakalan Nezir Ağa İstanbul'a eli boş dönmüştü. Sultan Mustafa'nın yardakçıları olan III. Selim düşmanları, Tayyar Paşa ile Topal Şeyhülislâm Ataullah da bir başka sebeple birbirlerine düşmüş oldukları için, bu haince düşünce o zaman için gerçekleşmemişti.

İki tarafın da birer padişah başına oynadıkları günlerde, güya Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş vardı. Fakat Rusya istediğini kolayca elde ediyor, sonra Osmanlı ordusunu mütarekeye razı edip aldığı yerlerde iyice yerleşmek, yuttuğu lokmayı çiğneyip hazmetmek imkânını buluyordu.

Nihayet Refik, Behiç ve Ramiz Efendilerin kâh İstanbul'da, kâh Edirne'de, kâh Rusçuk'taki faaliyetleri sayesinde, Alemdar Paşa, Rusçuk'tan Edirne'ye geldi ve İstanbul'a kimseyi pek huylandırmadan yaklaşmış oldu. Bu sırada Edirne'deki ordu-yı hümayunda ağzı laf yapıp aklı Avrupa işlerine erenler el altından herkese şöyle telkine başlamışlardı: *"Fransa İmparatoru, Rusya ile aramızı bulmayı sırf III. Selim'in hatırı için üzerine almıştı; mütareke böylece gerçekleşmişti. O tahttan indirildikten sonra Fransızlarla dostluk kalmadı ki Ruslarla aramızı bulmaya girişsin."*

Edirne'de orduyu tutup yok yere masrafa girmektense İstanbul'a dönmenin daha hayırlı olacağı ileri sürüldü. Mütarekenin orada düşünülmesi ve barış çarelerinin orada topluca araştırılması kararı ile ordunun İstanbul'a dönmesi uygun görüldü. Bunu fırsat bilen Alemdar: *"Öyleyse ben de beraber gidip efendimizin yüzünü göreyim ve ayak toprağına yüz süreyim."* diyince bu sözü fırsat bilen Selim taraflıları hemen uygun bulduklarını bildirdiler.

Yeni ve yaşlı başkumandan, Refik Efendi'nin gizlice telkin ettiği düşünceye uydu: Padişahın, İstanbul'da ordusuz dostsuz kalmak yüzünden

bir takım başıbozukların elinde oyuncak hâle geldiğini, ordu İstanbul'a girerse padişahın memnun olacağını hem de sultanlık haysiyetinin korunmuş olacağını kabul ederek, orduyu hemen yola çıkardı. İstanbul'da telaş uyandırmasın diye haberi ve hareketi gizli tuttu.

Devlet yetkililerinden hiçbirinin haberi olmaksızın, bir gün sabaha karşı Alemdar Paşa, Başkomutan Ali Paşa ve Behram Paşa'yı da önüne katarak İstanbul yolunu tuttu. Ordu ile birlikte Alemdar'ın birliği de İstanbul'a yönelmiş bulunuyordu. Bu hareketten birkaç gün önce Alemdar Paşa, Boğaz Nazırı Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesi için hisar âyânından Hacı Ali Ağa'yı bir miktar süvari ile Karadeniz boğazına göndermiş bulunuyordu. Hacı Ali Ağa, bir yandan saraya ordunun niçin döndüğünü bildiren mektubu vermeye, bir yandan da o şımarık eski asiyi öldürmeye memurdu.

Bir sabah erkenden Kabakçı'nın Rumelifeneri'ndeki evinin kapısını çaldı: *"Hakkında emir var"* diyerek içeri dalıp yatağında uyurken başını koparıp dışarı fırlaması bir oldu.

Efendileri böyle çarçabuk yok ediliveren yamaklar, şaşkınlıkla Bâb-ı Âli'ye koştular. *"Padişahımızın emri mi idi, yoksa bir suikasta mı kurban gitti?"* diye soracak oldular. Sarayda kimsenin bundan haberi yoktu. *"Vay, bu habersiz yapılmış, bundan Hisar ağası sorumludur."* diye üzerine yürüyen oldu ama Hacı Ali Ağa kaleye sığınmış, tedbirini de almıştı, Sergerdeleri top ve tüfek ateşine tutarak dağıttı. Sonra bir fırsatını bulup saraya gitti ve ordunun İstanbul'a gelmekte olduğunu haber verdi. Akan sular durmuş, herkes şaşkına dönmüştü.

Padişah, yetkililerden bir meclis kurup ordunun gelişine dair bir karara varmalarını ve tedbir almalarını sağlamak için İstanbul'daki devlet yetkililerini toplantıya çağırdı. Herkes, Kabakçı'nın öldürülmesine dair konuşulacak sanıp o konuda uygun gördükleri şekilde zihinlerde konuşma tertipleyip gelmişlerken ordunun Alemdarla birlikte İstanbul'a dönmekte olduğunu duyunca ne söyleyeceklerini şaşırdılar.

Kimi, *“Tekrar dönmelerini emredelim.”*, kimi, *“İstanbul’un kapılarını kapayalım içeriye girmesinler.”* gibi ahmakça fikirler ileri sürdü. Nihayet ordunun Silivri’yi geçtiği ve İstanbul’a ayak basmasının kaçınılmaz hâle geldiği anlaşıldı. Ağızlar değişti; bu sefer karşılama töreni için herkes birbiri ile yarıştı.

Devlet büyükleri, İncirli Çiftliği’ne kadar gidip orduyu karşıladılar. Başkumandan durumunda olan sadrazamı ziyaretten sonra Alemdar’ın çadırına yöneldiler. Alemdar’ın böyle törenlerden haberi yoktu ama Köse Kâhyası Ahmet Efendi’nin tarifine uyarak çadırında birkaç adım atarak gelenleri karşıladı.

Şeyhülislâm, herkesten önce işin başının Alemdar olduğu kokusunu almış, ona yaklaşmaya başlamıştı. Alemdar: *“Buyurun, sizler hem başı hem işi büyük takımdansınız; devletin size saygı göstermesi gerekir.”* diye onu başköşeye oturttu. Şeyhülislâm, *“Başı da büyük işi de.”* sözünden huylanmış, benzi sapsarı kesilmiş, bu çadırın pek tekin olmadığını anlamış gibi idi.

Sultan Mustafa da sancak-ı şerifi karşılayıp teslim aldı. Sadrazam ayak öptü ve padişahın elinden âdet olduğu şekilde sorguç aldı. Alemdar’a ayak öptürüldü ve Çırpıcı Çayırı’nda hazırlanan ordugâha gitmesi istendi. Saraya gelindiğinde sancak tekrar Sultan Mustafa’ya gösterildi, sonra yerine kondu.

Kabakçı’nın, Alemdar’ın emri ile öldürüldüğü anlaşılınca tartışmalar durdu, ses kesildi. Alemdar’ın acayip kıyafetli, başı külahlı, beli silahlı askerleri İstanbul sokaklarında dolaştıkça herkes öyle ürperdi, öyle sindi ki Kabakçı’nın sözünü etmeye, hesabını sormaya kimsenin cesareti kalmadı. Kudurmuş gibi halkın yüzüne atılan yamaklar, kedi görmüş fareye döndü. Azgın köpekler gibi sokaklarda etek koklayan zorbalar, kuzu gibi yumuşayıverdiler.

Tuna boylarındaki gözüpekliği ve temiz yürekliliği ile İstanbul halkına ün salmış Alemdar’ın sayesinde, ilk korkular gitti, yüreklere ferahlık ve rahatlık geldi. Kurtla kuzu birlikte gezer oldu. Herkes devlet işine karışmak şöyle dursun, *“Ne olmuş, ne olacak?”* diye sormaktan çekinir oldu. Bir ara Alemdar, o acayip kıyafetli olduğu kadar da heybetli adamları yanında, Bâb-ı Âli’ye geldi, bir isteği olduğu belli idi. O ayrılırken Topal şeyhülislâmın azledilip Bebek’teki yalısına kapanıp oturması emredildi.

Artık güveneceği yamaklar ve ocaklılar ortada görünmediği için kendi adamlarıyla birlikte kurbanlık koyun gibi nöbete yattı.

III. Selim'in tahttan indirilmesinde rolü olduğu bilinen kimseler birer birer işlerinden ve makamlarından olup şuraya buraya sürüldüler. Sultan Mustafa'nın adamları bile bu zorbalardan çok çektikleri için, sonunun neye varacağını düşünmeden Alemdar'ın bu işlerinden memnun oldular.

Yeni sadrazam Çelebi Mustafa Paşa da Alemdar'ın bu davranışlarından bu isteklerinden hoşnuttu. Çünkü Sultan Mustafa'nın çevresini saran ve Selim'in düşürülmesine ön ayak olan kimselerin kendisini sevmediğini kollamayacağını biliyordu. Ama aklından hiçbir zaman III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak geçmiyordu. Fakat Rusçuklular Gizli Cemiyeti'nin asıl maksadı ondan iyice gizli tutulmuştu. Zavallı ihtiyar, bütün bu olan bitenlerin Alemdar'ın kılıcının gölgesinde geliştiğini, kendisinin de ancak o sayede yerinde kalmakta olduğunu hesaba katmıyor, Alemdar Rusçuk'a dönünce kendisi tek başına işlere hâkim olup, ikinci Köprülü Mehmet Paşa gibi işleri düzelteceğini sanıyordu.

Sultan Mustafa sncak-ı şerifi karşılama töreni için saraydan çıkıp da Davutpaşa Köşkü'ne geldiği zaman orada tutuklanıverse idi, saraydaki III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak işten bile değildi. Ne çare ki kendisine zamanında yapılan bu teklifi Alemdar, *"Böyle kahpelikle iş görmek mertliğe yakışmaz."* diye ret edivermişti.

Şimdilik zorbalar temizlenecek, III. Selim düşmanları işlerinden uzaklaştırılacak ve barış için kurulacak divanda, Fransız İmparatoru'nun aracılığının ancak III. Selim padişah olmakla mümkün olacağı ileri sürülerek devlet yetkililerin kararı imiş gibi Sultan Mustafa tahttan indirilip III. Selim tekrar tahta çıkarılacaktı.

Başlangıçta işler bu fikre uygun gelişti. Zorbalardan birçoğu temizlendi, arada Kaptan-ı Derya Seydi Paşa'nın o zorbalarla işbirliği yaptığı bilindiği için onun da değiştirilmesine çalışıldı. Başına geleceği önceden kestiren Kaptan Paşa, namaza niyaza başlayıp herkesin gözünü boyamaya girişmişti. Birçokları bu hâline aldanarak, bazıları da onun yerine geçecek başçuhadar (Osmanlı sarayındaki hizmetkârların ileri gelenlerinden birinin adı idi. Maiyetinde kırk çuhadar vardı. Padişahlar bir yere giderken rikâb-ı hümayunun sağ tarafında yaya olarak yürürdü.) Fettah Ağa'yı kıskanarak bu değişikliği uygun görmediklerini belirtiler.

Sultan Mustafa da Seydi Ali Paşa'yı, hâlâ yeniçeriler ve yamaklar katında söz geçirir sandığı için, günü gelince benim sultanlığımı korur, diye azletmeye yanaşmadı. Hâlbuki sadrazam, Alemdar Paşa'nın bu yoldaki teklifini hemen kabul etmiş ve bunu ona bildirmişti. Araya Valide Sultan girip kaptana kanat germesi üzerine Sadrazam Alemdar Paşa'ya: *"Şimdilik kaptanı yerinde tutuyor görüneceğim, sırası gelince bu meseleyi de hallederim. Kendisi böyle şeyler için boşuna zahmet etmesin. Rusçuğa dönüp dinlensin."* yollu haber gönderince Alemdar Paşa küplere bindi. *"Bizim sözümüz, kararımız, devleti zorbalar ve azgınlar elinden kurtarmaktır. Rusçuğa dönmemiz bu işin tamamlandığına inanmış olmamıza bağlıdır."* diyerek yumuşak başlılığını bıraktı.

Bu arada sadrazama yakınları: *"Alemdar'ın derdi III. Selim'i tahta çıkarmaktır."* diye haber verdiler. Kendisinin yerinde kalabilmesini, Sultan Mustafa'nın padişah kalışına bağlı gören sadrazam, buna hiç razı olamazdı. Yemedi, içmedi, tehlikeyi padişaha duyurdu. Sultan Mustafa bu haberi çoktan almış, önce vehimlenmiş, sonra inanmaz olmuştu. Pek aldırış etmedi.

Sadrazam bu sefer padişahın yakınlarından birçoğunu topladı ve şöyle konuştu:

"İş işten geçiyor. Padişahımız bana izin versin; şu sırada İstanbul içinde bulunan Refik Efendi ile arkadaşlarını bir gece içinde yok edivereyim. Dışarıda Alemdar'la Ramiz kalır; İstanbul kapılarını kapayıp ocakla işbirliği ederek onların da çaresine bakarız. Daha geç kalırsak son pişmanlık fayda etmeyecektir."

Başta Zenci Nezir Ağa, birçok padişah yakını ve dalkavuğu, ağız birliği etmiş gibi: *"Alemdar'ın Sultan Mustafa'ya hizmet etmekten başka maksadı yok. Derdi devleti zorbalardan kurtarmak. Onlardan biz de şikâyetçiyiz, boş yere vehme kapılmışsın."* yollu sözlerle ihtiyarı âdeta azarladılar.

Refik Efendi ile arkadaşları, bu toplantıyı haber alınca, olan biteni Alemdar'ın akıl hocası Ramiz Efendi'ye bildirdiler. Ertesi gün Alemdar, sabah sabah, on beş binden fazla askerle İstanbul'a girip Bâb-ı Âli'ye geldi. Doğru arz odasına girdi. Çelebi Mustafa Paşa'nın üzerine yürüyüp: *"Bre herif, mühr-i hümayunu ver."* diye öyle bir haykırdı ki ihtiyar ne yapacağını şaşırdı, eli bir cebine, bir koltuğuna gitti ve titreyen eliyle mühürü çıkarıp

teslim etti. Alemdar eline geçirdiği mührü ne yapacağını ilkin kestiremedi. Refik Efendi imdadına yetişti de Bâb-ı Âli'nin muhafızı demek olan çavuşbaşına teslim etti ve Çelebi Paşa'yı bir ata bindirip Çırpıcı Çayırı'ndaki karargâhına hapsetmeye gönderdi. Ramiz Efendi'nin telkini ile yeni şeyhülislâmı ve devlet büyüklerini bir özel toplantıya çağırdı.

Şeyhülislâm Arapzâde Ârif Efendi, sadrazamın elinden mührün alındığını, makamından alınıp Çırpıcı Çayırı'na gönderildiğini haber almaktan şaşkına dönmüş, çevresindeki dev yapılı Rumeli askerlerini görerek dili tutulmuş bir hâlde arz odasına gelince Alemdar Paşa: *"Dini ve devleti yakından ilgilendirecek işlerimiz var. Padişahın huzuruna varmamız gerek. Kalk gidelim."* diye onu önüne katıp yürütmek isteyince eli ayağı tutmaz oldu; onun bu durgunluğunu gören Alemdar: *"Arap oğlu musun, nesin? Kalk!"* diye gürledi. Ârif Efendi şaşkın ve perişan, bu emre uyup getirilen ata binerek Alemdar'ın yanı sıra yola koyuldu.

Alemdarın bu davranışları sarayın içinde büyük telaş uyandırmıştı. Ne yapacaklarını, kime ne danışacaklarını kestiremeyen saray adamları, şuraya buraya dağıldı. Alemdar, orta kapıda durup Kızlar Ağası Mercan Ağa'yı çağırttı. Ona: *"Bütün devlet büyükleri, bütün din adamları, Rumeli ağaları ve Anadolu Beyleri Sultan Selim Efendimizin tahta çıkmasını istiyorlar. Biz bunun için buraya geldik. Haydi, Sultan Selim Efendimizi çıkarın, tahta oturtacağız."* dedi ve şeyhülislâmı, Sultan Mustafa'ya gönderdi.

Arapzâde Ârif Efendi, Sultan Mustafa'nın huzurunda, Alemdar'ın Mercan Ağa'ya söylediklerini tekrar etmeye koyulunca Sultan Mustafa hışımla ayağa kalktı, şöyle haykırdı: *"Bu fesatta sen de paşa ile anlaşmış olacaksın, önüne düşüp beni tahttan indirmeye geldin. Savul karşımdan, yoksa parça parça ederim seni!"*

Adamcağız kendini dışarıya zor atınca bu sefer de padişah yakınları onu Alemdar'la bir sanıp küfürler yağdırınca büsbütün şaşkına döndü. Alemdar'ı karşısında cevap bekler bulunca ipe sapa gelmez şeyler mırıldanmaya başladı. Alemdar büsbütün hiddetlendi: *"Bre ikiyüzlü herif! Sen içerde işi başka kalıba döktün. Gir içeri, söyle Sultan Mustafa'ya, işi oluruna bağla!"* diye haykırdı. Bu arada ağalar kapısı kapandı. Alemdar

Paşa adamlarıyla seğirtip baltalar ve kazmalarla kapıyı kırmak için uğraşmaya başladılar.

Sultan Mustafa, içeride yakınlarını yanına çağırıp: *“Bu derdin çaresi ne olabilir?”* diye sordu. Hepsi bir ağızdan: *“Sultan Selim’le Sultan Mahmut ortadan kaldırıldı mı sultanlık tahtına oturmak için kala kala siz kalmış olursunuz. Hemen izin verin, Hareme gidelim, ikisinin de vücudunu ortadan kaldırıverelim.”* dediler. Sultan Mustafa kendini kaybetmiş, gözleri dönmüş, korku ve hırs aklını gidermiş olarak: *“Peki.”* deyiverince, yedi kadar vicdansız hareme saldırdılar.

Harem ağaları şaşkına dönmüştü. Baş ağa, Kızlar Ağası Mercan Ağa da içinden gelenlerle birlik olduğu için korkudan sinmiş gibi odasına kapanıvermişti. Alemdar’ın ilk gördüğü ve Sultan Selim’i haremden çıkarıp getir diye emrettiği yetkili Mercan Ağa idi. O böyle korkak çıkınca öteki harem ağaları bir şey yapamadılar.

Kendi canlarının sağ kalması, Sultan Mustafa’nın padişah kalmasıyla mümkün olacağını kestiren bu gözü dönük alçaklar, yalın kılıç, harem dairesinde meydanı boş bulup, Baş Lala Tayyar Efendi’nin uyarılarını hiçe sayıp Sultan Selim’in dairesine saldırdılar. O sırada Sultan Selim kendi kendine ney üflüyordu. Gürültüyle doğrulmasına, gelenlere nasihat yollu birkaç söz söylemesine meydan kalmadan, hepsi birden, üzerine atılıp kim vurduya getirdiler. Bir an içinde vücudu kana boyanmış, kolu bacağı yaralanmış, sağ şakağının derisi sakalı ile birlikte çenesine kadar inivermişti.

Şehzâde Mahmud’un lalaları ve cariyelerinden Gürcü Cevriye, Sultan Selim’in korumalarından çok daha cesaretli, çok daha tedbirli olmayı başardılar. Alemdar’ın, akağalar kapısını kırıp da içeriye girmesine kadar onu mutlak bir ölümden kurtarmasını bildiler. Katiller, Mahmud’un dairesinin kapısına yetiştiler. İki ağa kılıçlarını çekip canları bahasına şehzâdeyi korumaya çabaladılar.

Harem dairesindeki dehşetli gürültüden nice erkekler korkup çekinirken, Gürcü cariye Cevriye, “ne yapsam da şehzâdemi kurtarsam,” diye çırpındı. Bu arada, hamam külhanından bir kâse kül getirip saldırganların gözlerine serpmeyi akıl etti. Onlar gözlerini silip açmaya çabaladıkça o tekrar kül serpmeye devam etti. Amber ve İsa Ağalar da bunu fırsat bilip Sultan Mahmud’u dama çıkarma imkânını buldular.

Bu sırada alçaklardan Ebe Selim’in attığı hançer Mahmud’un bir kolunu sıyırıp geçti; başı da tavan arasının kapısına çarptığı için sağ kaşının üstü bir parça yaralandı. Birkaç sadık adam onu damdan aşağı alıp saklamaya çabalarken Alemdar, akağalar kapısını kırıp hareme girdi. İlk gördüğü şey, büyük üzüntüye ve karamsarlığa kapılıp ellerinin yana düşeceği hazin bir manzara; III. Selim’in bir şilteye yatırılıp meydana bırakılmış kan içindeki cesedi idi.

Alemdar, gözleri yaşla dolmuş, hıçkırıklı bir sesle haykırmaya başladı: *“Vay efendim vay! Seni tahta çıkarmak için nerelerden kopup gelmiştim. Şu gözlerim seni bu hâlde mi görecekti? Şu Enderun halkı denen hainleri kılıçtan geçirip senin öcünü alacağım.”* Sonra gürleyen sesi birden kısıldı, gözleri kanlı yaşla doldu. III. Selim’in ölü vücudunu sonsuz bir saygı ve sevgi ile kucakladı, yere kapandı.

Alemdar Paşa’nın bu hâlini gören âyân ve sekbanbaşılar, birden harem dairesinin iç avlularını dehşetli bir uğultu içinde doldurdular. Alemdar, gök gibi gürlüyor, kılıçlarla yatağanlar şimşekler gibi çakıyor, Sultan Selim’i kanlar içinde parçalanarak ölmüş görenlerin gözlerinden yağmur gibi yaş akıyordu. Sanki dünyanın sonu gelmişti. Dünyanın sonu gelmemişti ama Alemdar yetişmese ve Mahmut tahta çıkmasa Osmanlı Devleti’nin sonu gelmiş olabilirdi.

Alemdar’ın askerleri dağdan inmiş değilse de İstanbul gibi bir büyük şehre yeni gelmiş yarı vahşî kimselerdi. Ne saray adamlarının farkındaydılar ne de yabancı dışarı halkının. Belki çoğu padişahın âdemoğullarından biri olduğunu aklına getirmiyor, onu mukaddes bir varlık, gökten inme bir yaratık sanıyordu. Alemdar’ın, yoluna can vermeye hazır olduğu bir ölü vücut üzerine kapanıp: *“Vay efendim! Vay padişahım!”* diye inlediğini ve öç almak için gürlediğini duydukları zaman kendilerinden

geçtiler; karşılarına kim çıksa, ellerine kim geçse öldürmek şöyle dursun, sarayın duvarlarını yıksalar, yerle bir etseler bile avunmayacak hâldeydiler.

II. Mahmud'un Tahta Geçirilişi

Bundan sonra kim ölecek, kim kalacak, Allah'tan başka kimse kestiremezdi. Ramiz Efendi yetişip de:

"Aman efendim, şimdi olmuşa ağlanacak ve ölmüşün öcü alınacak zaman değildir, vaktimiz dardır; çevrede tehlike vardır. Durum ve tutum yamandır, devleti tehlikeden kurtaracak zamandır. Hemen tahtın sahibini bulup yerine oturtmalıyız. Vakit geçmeden yetişip Şehzâde Mahmud'u sağ tutmalıyız." diye, akıllıca, doğru dürüst kelâm etti de Alemdar'ın aklı başına geliverdi:

"Aman Sultan Mahmut Efendimize bakın, damlara çıkın, şurayı burayı yıkın." diye haykıra haykıra, birbiri ardı sıra kesin emirler vermeye başladı.

Alemdar'ın adamlarına yol gösterecek kimseler yoktu. Harem dairesi halkı korkularından birer köşeye sinmişler, dolap içlerine girmişler veya mahzenlere inmişlerdi. Şehir evlerinin yabancısı, kapının acemisi Rumeli sekbanları oraya buraya koşuşup duruyorlardı.

Bu sırada, baş imam Hafız Ahmet'le arkadaşları Şehzâde Mahmud'u güçlükle dam tepesinden indirmişlerdi. Biri düşmüş, ikisi birer koltuğuna girmiş olduğu hâlde, kanlı bir savaştan yaralı düşmüş genç bir kumandanmış gibi saygı içinde Alemdar'ın bulunduğu yere getirdiler. Alemdar işiteni korkusundan titretecek bir sesle: *"Bu da kim?"* diye haykırınca herkes sustu. Arananlar, koşuşanlar, korkudan sinenler, hepsi kulak ve göz kesildi. Baş İmam Ahmet Efendi, Alemdar'a doğru bir adım atarak: "İşte Sultan Mahmut Efendimiz budur; Halifelik nöbeti onundur. Ben ona biat ettim; sıra bu hayırlı işi yapmak üzere size geldi." dedi.

Alemdar da askerleri gibi padişah deyince, saçlı, sakallı, heybetli, celalli, insanüstü birini hayalinde canlandırmıştı. Mahmud'u pek genç ve çelimsiz

görüp şaşırdı ama *“Padişah bu! Halife bu!”* hitaplarını duyunca birden saygı ile toparlandı; bir an durdu, konuşmaya mecal buldu: *“Ah Efendim, ben amcanı tahta çıkarmak için gelmiştim; kör olası gözlerim onu bu hâlde gördü. Bari seni tahta oturtayım da avunayım Lakin ona kıyan, onu bu hâle koyan Enderun halkını kılıçtan geçirmezsem rahat edemem!”* dedi.

Sultan Mahmut, Alemdar’a ilk emri olmak üzere: *“Paşa, ben onları buldurup sana gönderirim. Sen askerini dağıt, silahlarını çıkar; Hırka-i Saadet Dairesi’ne gidelim.”* demekle hemen padişahlığı benimsediğini göstermiş oldu. Alemdar, askerlerine, dağılmalarını söyledi. Bir an içinde ortadan kayboldular. Sadece yanı başında bir iki koruyucusu kaldı.

Sultan Mahmut’un emrine uyarak silahlarını çıkardı, sadece belindeki kını işlemeli palayı göstererek: *“İzin verin bu üzerimde kalsın; amcanızın yadigârıdır.”* diyince Sultan Mahmut gülümseyip izin verdi. Belinde III. Selim’in palası, Sultan Mahmud’un ardından Hırka-i Saadet Dairesi’ne doğru yürüyen bir dağ gibi ilerledi.

Biraz önce kafesinden boşanmış yarı vahşî yaratıklar gibi o yana bu yana çarpa vura, ona buna haykıra bağıra dolanıp duran bir sürü insanın Alemdarın bir emri ile birden bire susup toparlanmışlardı. Bu o zaman için gemi azıya almış yeniçeri topluluklarına kıyasla şaşılacak bir şeydi. Ama asıl hayret edilecek şey, daha yirmi dört yaşında, daha böyle bir kalabalığa ve kargaşalığa hiç şahit olmamış bulunan, o vakte kadar kendisine boyun büküp el bağlayan hizmetçilerinden başka insana seslenmemiş olan Şehzâde Mahmud’un, bu korkunç manzara, bu korkunç kalabalık ortasında, bu kurtarıcı ve kahredici yarı vahşî adama karşı birden padişah vakarını takınmasıydı. Sesi titremeden ilk emrini vermesi, Osmanlı Devleti’nin, bu bozuk ve dağınık gününde, muhtaç olduğu bir padişaha kavuşmakta olduğu müjdesini verebilmesiydi.

Sultan Mahmut Hırka-i Saadet Odası’na girdiği sırada Halife sıfatı ile Peygamberiyle baş başa kalsın diye; Alemdar, arz odasına alındı. Alemdar Paşa bu arz odasında kükremiş aslan gibi sabırsız ve heybetli dolaşıp dururken Sultan Mustafa, sünnet ve sarık odaları önündeki sofada görünüp de: *“Ben tahttan inmedim, Mahmud’u kim tahta çıkardı.”* diye söylenmeye başlamasın mı? Alemdar yanındakilere: *“Kim o? Sultan Mustafa olacak budala mı? Söyleyin gözümün önünden silinsin gitsin, yoksa elimden,*

kendisinin yaptığı gibi kıyamete kadar lanetle anılacak bir cinayet çıkacak.” diye gürledi

İmam Ahmet Efendi baktı ki işin şakası yok, hemen Sultan Mustafa’ya doğru gidip: *“Efendim, Osmanlı tahtında kısmetiniz bu kadarmış; biraz da harem dairesinde dinlenmeye bakın.”* diyip onu hareme gönderdi; ama arkasından annesi; Alemdar’a ve adamlarına ağız dolusu beddua yağdırmaya başladı. Rumeli usulünce kadınlara silah çekilemeyeceği ve el kaldırılamayacağı için Alemdar yutkunup sustu. Çünkü kadınla ancak ağız dalaşı yapılabilirdi; bir erkeğin öyle cadaloz bir kadını yenmesine de imkân yoktu. Aslan gibi adam kedi gibi sindi de onun çıkardığı gürültüye karışmadı.

Alemdar’a tatlı ve kahve vermek için kahvecibaşı arandı. O telaşlı zamanda kim aransa bulunacağı yoktu. Hemen Tayyar Efendi ismindeki Sultan Mahmut gönüllüsü bir adam, tatlı hokkasını bulup Alemdar’a uzattı. Alemdar zehirlenmekten çekindiği için elini uzatmadı bile. O zaman hokkayı getiren Tayyar Efendi, Alemdar’ın gözü önünde hokkadaki tatlıyı iyice kaşıkla karıştırdı ve kendisi koca bir lokma alıp yuttu; o zaman Alemdar’ın yüzü güldü. *“Aferin ihtiyar! A be sen akıllı adammışsın!”* diyerek tatlı hokkasını elinden aldı.

O zamanın protokolünde bir kaşık alıp tadına bakmak âdet iken Alemdar, İstanbul’a mahsus böyle âdetlerin hiçbirinin farkında olmadığı için hokkadaki bütün macunu silip süpürdü. Bu amberli macundan bir tek kaşık almak bile sinirleri yumuşatmaya elverişli idi. Tayyar Efendi’nin sunduğu acı kahve Alemdar’ı biraz olsun yatıştırmaya yetti.

Bu sırada, Hırka-i Saadet Dairesi’nin kapısında kurulmuş olan tahta oturan Sultan Mahmut’a ilk defa, orada sadrazam tayin edilen Alemdar Mustafa Paşa, arkasından şeyhülislâmlıkta kalması uygun görülen Arapzâde Ârif Efendi bey’at ettiler. Yeni padişah da yeni sadrazam da ilk iş olarak III. Selim’in katillerinin cezalarını vermeyi akıllarına koymuşlardı. Kimi şu delikte kimi bu delikte korkudan titreyip diri diri helak olurken bulunup pis vücutları ortadan kaldırıldı.

O gün III. Selim’in defin merasimine vakit kalmamıştı. Cenazesi Hırka-i Saadet kapısı yanına kurulan gölgelikte bir gece bekletildi. Ertesi gün cenaze namazı büyük bir kalabalıkla kılındıktan sonra merasimle Lâleli Camii avlusuna, babasının yanına defnedildi.

III. Selim'in hâl Tercümesi

III. Selim, 43 yaşında padişah oldu. On dokuz sene, yedi ay, on gün padişahlık etti. Tahta çıktığı zaman devlet Rusya'ya karşı savaş açmış durumda idi. Daha veliaht iken yeniçerilerin bozulduğunu, bir işe yarar taraflarının kalmadığını biliyor ve talimli asker yetiştirmek için çareler düşünüyordu. Fransa ile bu konuda el altından temaslarda bulunduğu bile söyleniyordu.

Eğitimli asker yetiştirmek sevdasına padişahlığının ilk gününden düştü. Fakat o işler başına nice belalar açtı. Bu bakımdan olup bitenleri ve kendi insanca yumuşaklığı yüzünden nelere uğradığını, bunlara nasıl katlandığı daha önce anlatıldı. Onun yaptırdığı güzel şeyler ve taşıdığı güzel huyları:

Eyüp Sultan Türbesi'nin etrafına halis gümüşten parmaklık yaptırıp türbe içine altın kandiller astırdı. Fatih Camii'ni yeniden yaptırırcasına tamir ettirdi. Topçu ve arabacı erleri için Tophane'de ve Beyoğlu'nda, Nizam-ı Cedid askeri için Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'da Selimiye gibi kışlalar, Tersane'de büyük bir havuz, Hasköy'de hendesehane ve Üsküdar'da büyük ambarlar yaptırdı. Daha bunlar gibi pek çok iyi eserleri vardır.

Devrinde yapılan binaların inceliği ve zarifliği, kendi tabiatı ve nezaketi ile pek uygun düşer. Yeni metotla top dökülmesi, gemi yapılması ve barut hazırlanması için gereken bütün aletleri ve imkânları sağlamaya çalıştı. Hint ve Frenk kumaşlarına muhtaç olmayacak şekilde kumaş dokuyabilecek atölyeler meydana getirdi. Yeni bilgilerin yayılması yolunda matbaalar kurdurdu.

Zamanında ilk defa o zamanın teknik üniversitesi denebilecek yüksek okul meydana getirdi. Hocaların seçilmesinde, programların düzenlenmesinde ayrıca emeği geçti. Devletinin düzelmesi, eski itibarına kavuşması, ülkesinin korunması, tebaasının rahat etmesi için düşündüğü her isabetli şeyi elinden geldiği kadar gerçekleştirmeye uğraştı.

Güzel huylu olduğu kadar da güzel yüzlü idi. Güzel talik yazar, bir makam icat edecek kadar musikiyi sever ve tanırdı. “İlhamî” mahlasıyla başarılı şiirler kaleme almıştır. En son söylediği şiir şudur:

Kimdir ol kim ki mey-i şâdiyle olup şiringâm
Ona hambâze-i gam olmaya âriz encam
Mesti-i sahba-yı meserret olanın hâli budur
Gâh peymane çeker gâh humar-ı âlâm

(Sevincin şarabıyla sızacak gibi olan
Kaygıdan boşalıp da günlük sevinçle dolan,
Kadehini neşeyle dolduran bir gün gelir,
Hiç farkında olmadan gam zehri içebilir.)

Rivayete göre, bu dörtlüğü bitirince altına *“kelâmım hatmoldu”* (sözüm bitti) kelimelerini yazıvermiş; sonradan hesaplamışlar ki Ebcet hesabı ile tahttan indirildiği tarihe “1222” (1808) tekabül ediyor.

İstanbul Boğazı’nda meydana gelen ve kendi yumuşaklığı ile sadrazamı Köse Musa Paşa’nın hainliği yüzünden büyüyen Kabakçı isyanı ile tahttan indirildi. Daha sonra devletin denklemi büsbütün bozuldu. Ülkede kayıplar ve kargaşalıklar birbirini kovalayınca kadri bilindi.

Gerçi onun zamanında da asiler, eşkıyalar, başıbozuklar çoktu ama hükmü geçerdi. Hükûmet merkezine hâkimdi. Uzak eyaletlerde bile kendisine en azgın kimseler bile saygı duymaktan geri kalamazlardı. Hilafet makamına hürmet ve bağlılıkları vardı.

Meselâ Cezzar Ahmet Paşa gibi önüne gelene kafa tutan kimseler bile III. Selim’in adı anılınca ayağa kalkarlardı. Bir gün Cezzar: *“Zamanın büyüklerine ve devletin yetkililerine bu kadar kafa tutmasanız olmaz mı?”* diye soran bir yakınına: *“Müslümanız. Halifeye itaatimiz, dinimiz ve terbiyemiz icabıdır. Sultan Selim için boynum kıldan incedir. Aracısız idamımı istediğini bilsem Allah bilir bir dakika geçirmeden başımı kılıca teslim ederim. Ama çevresini sarıp da onu sadık adamlarından ve gerçek yiğitlerden soğutanlara kızgınım.”* diye karşılık vermişti.

Hacıların yolunu kesmek gibi zorbalıklarla ün salmış Küçük Alioğlu Halil’e: *“Siz ulema ile düşüp kalkan, Halifeye itaatin din emri olduğunu bilen birisiniz. Ne diye böyle asi davranıyorsunuz?”* diye soran tarihçi Asım Efendi’ye ağlayarak: *“Efendi, devlet dediğiniz yalnız Sultan olsa* ‘Sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz.’ *ayeti kerimesi gereğince emrine baş eğelim, ne diyor, ne istiyorsa uyalım, ama bir de onun nazırları, yakınları var. İşte biz onların isabetsizliğine, hileciliğine karşıyız. Padişaha bağlıyız ve sadığız ama onu yanıltan Yusuf Ağa, İbrahim Ağa gibi aşağılık kâhyalara karşıyız.”* cevabını almıştı.

Sultan Selim, tahttan indirildikten sonra böyle asilerin İstanbul’a, saraya ve padişaha saygı ve bağlılığı kalmadı. Sultan Mustafa’nın değil

memlekete, sarayın içine bile hükmü geçmez oldu. Eşkıya fütursuz, halk huzursuz, devlet perişan ve gurursuz bir hâldeydi. Aklı başında olan, ilerisini gören, gününü gün etmekten kurtulup yarını düşünen herkes önce kaygıya, sonra karara vardı ki: *“III. Selim’i yeniden tahta çıkarmaktan başka çare yok.”*

Osmanlı sülâlesinden yalnız üç erkek hayatta idi: Sultan Mustafa, güçsüz ve beceriksiz, Mahmut daha çok genç ve tecrübesizdi. Elde kurtarıcı olarak sarılıp güvenilecek III. Selim vardı. Alemdar’la adamlarının, saraydaki fesat ve fitneden haberi olmaması yüzünden tekrar tahta çıkamadan öldürüldü. Naaş’ı yıkanmak için elbiseleri çıkarıldığında, cebinden aşağıdaki beytin yazılı olduğu bir kâğıt çıktı.

Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem,
Fetva-yı hûn-ı nâ-hakkımı yazdı ibtida.

(Kendi elimle ucunu açıp sevdiğime verdiğim kalem,
Önce benim kanımın haksız yere akması kararını yazdı.)

III. Selim, yalnız askerlerin değil, ulemanın da bir hâle yola konmasını istedi ama bunda da kararlı ve sebatla davranıp bir sonuca varamadı. Devletin birinci görevi, hakkın yerini bulmasına, haksızlıkların önlenmesine çalışmaktı. Bu iş kadılarındı. Osman-oğullları bunlara doğru ve bilgili oldukları sürece saygı göstermiş, onları el üstünde tutmuştu.

Bunlar da sonradan, askerler gibi bozulmuş, seviyesini kaybetmiş, içlerine cahiller ve düzenbazlar sızmıştı. Gittikçe itibarlarını kaybediyorlar ve padişahla devletin gözünden düştükçe yeniçeri zorbaları ve serserileriyle bir olup kendilerine eski saygıyı göstermeyen padişah veya sadrazamı yerinden etmenin kolayını arıyorlardı.

Bunları yola getirmenin, ilmiye sınıfını ıslah etmenin ilk teşebbüsü I. Hamid ve III. Selim’in devrinde şeyhülislâmlık yapmış olan Hamidizâde’den geldi. Nice âlim görünen cahilin ekmeğine dokunduğu için aleyhine yürüyenler çoğaldı, sonunda azledildi. İki sene on bir ay şeyhülislâmlık yapan Ömer Hulusi Efendi’nin de bu işe el atmasıyla zamanın bütün cahil âlimlerini kendine düşman edip mevkiini kaybetmesi bir oldu.

Sultan Selim baktı ki nice değerli adamlarını bu yüzden feda etmek durumuna düşüyor, bu sevdadan vazgeçti. Ordulara mühendis yetiştirmek

için tekniğe kuvvet verdi ve kadıların (hâkimlerin) ıslahını kaderin hükmüne bıraktı.

II. Mahmud'un tahta çıkmasının akabinde büyük bir temizlik harekâtına başlandı. Önce yeniçeri zorbalarının bir kısmı alenen kılıçtan geçirildi. Bir kısmı da gece karanlığında boğduruldu. Karadeniz yamakları ise tamamen ortadan kaldırıldı. Bir-iki ay zarfında böyle cezasını bulanların sayısı bini buldu. Sultan Selim'e karşı olanların hepsi pişman olmuştu. Sultan Selim o kadar hürmetle yâd edilir oldu ki hayatta olup tahta geçse bu kadar nüfuzu olmazdı.

DOKUZUNCU KISIM

1808 Olaylarının Devamı Islahat Teşebbüsleri

Devlet-i Aliye içte ve dışta büyük zorluklarla karşı karşıya ve büyük tehlikelere maruz olduğundan, Sultan Selim'in şahadetine sebep olan canilerin cezalandırılması esnasında devletin ıslahı hususu da incelenmekte ve tartışılmaktaydı. Bu tartışmaların esası, III. Selim nizamlarının geri getirilmesinden ibaret olup Alemdar Paşa'nın kudretli kılıcı sayesinde İstanbul'da sükûn ve güven kurulduğundan bu gibi ıslahatı müzakere hususunda devlet büyükleri kendilerini güvende hissediyorlardı.

Eyaletlerin ve sancakların İstanbul'a olan bağı çok gevşemiş yer yer âyân ve hanedanlar zuhur etmiş; kimi bir büyük ilçede, kimi bir sancakta canının istediği gibi hükmetmeye başlamıştı. Ayrıca Rumeli'de Serezli İsmail Bey, Anadolu'da eşrafın gözdesi olan Yozgat Mutasarrıfı Cebbarzâde Süleyman Bey, Saruhan Mutasarrıfı Kara Osmanoğlu Ömer Ağa gibi adamlar büyük vilayetleri ele geçirmişler ve Anadolu beylikleri tarzında başlarına buyruk hanedanlar hâline gelmişlerdi.

Taşralarda devletin emirleri geçmez olmuştu. Hatta Bilecik'te tahakküme başlayan Kalyoncu Mustafa adlı adam, birkaç defa padişah fermanıyla sefere memur edilmişti. Fermanı dinlemediği gibi, başta fermanı yazanlara sövmüş ve götürenleri kovmuştu. Bu durumda, her şeyden önce bu gibi âyân ve hanedanları itaate zorlamak lüzumlu görülmüştü.

Âyânın Daveti ve Umûmî Toplantı

Gerekli ıslahata girişilmek ve âyân ve eşrafı tekrar itaat altına alabilmek üzere sadrazam tarafından Cebbarzâde, Kara Osmanzâde, Serezli İsmail Bey, Kalyoncu Mustafa, Şile âyânı Ahmet Ağa gibi namlı âyân ve ağalara davetiyeler gönderildi. Böyle bağımsızlık davasına düşmüş âyân ve hanedanların hemen İstanbul'a gelivermeleri, o vaktin şartları altında uzak bir ihtimaldi. Ama Alemdar Paşa sadaret makamına gelince, kamu efkârı birden bire o kadar değişmiş ve Paşa'nın şöhret ve kudreti, ufukları öylesine kaplamıştı ki nüfuzu İstanbul'da olduğu gibi taşralarda da geçer olmuştu.

Ferman dinlemeyen bağımsızlık hayallerine düşmüş zorba güruhu, Alemdar'ın mektubunu alınca gereğini yapmaya çabalar olmuştu. Hatta adı geçen Kalyoncu Mustafa, Alemdar'ın mektubunu alınca hemen 5.000 askerle gelip Çırpıcı Çayırı'ndaki orduya katılmıştı. Serezli İsmail Bey, esasen Alemdar'a muti idi. Cebbarzâde ve Kara Osmanzâde ve ötekilerin de bu sırada gelmekte oldukları haber alındı. Hemen umûmî dayanışmaya esas olmak üzere vükela arasında müzakerelere başlandı.

Recep ayının ortalarına doğru davetliler birer birer gelmeye başlarken Cebbarzâde ve Kara Osmanoğlu da seçme süvarileriyle gelip Üsküdar yakasına yerleştiler. Recebin sonunda Serezli İsmail Bey de 12.000 seçme askeriyle gelip Davutpaşa sahrasında çadırlara yerleşti.

İstanbul’un her tarafı böyle ordularla çevrilmiş olup şehirde hiç görülmemiş bir asker kalabalığı olduğu hâlde devlet emirleri arızasız icra olunduğundan genel güven tam idi. Alemdar Paşa nüfuzunun böyle içte ve dışta olağanüstü tesirli olması, kudret ve şöhretinin her yere yayılmasından ileri geliyorsa da bunda güvenliğin de tesiri büyüktü.

Âyân ve hanedanlar içinde gerçekten tedibe layık olanlar varsa da içlerinden hükûmetin kucağına gelenlerin de hemen gadre uğramaları, ötekilerin ürkmesine sebep olmuş ve hepsinin vükelaya güvenleri kaybolmuştu. Çoğunun başkaldırma sebebi, bu güvensizlikti. Ama Alemdar Paşa’dan vükela yılmış olduğundan, onun sözlerine güvenleri vardı. Onun her tarafta emirleri yürürdü.

Alemdar, padişah fermanını büyük işlere hasreder, öteki işler için kısa birer mektup yazdırdı; hatta bir mesele hakkında âyândan birisine ferman yazılacak olduğunda: *“A be, padişahın fermanı helvacı kâğıdı mı ki bu kadar ucuzlatıyorsunuz. Bir küçük kâğıdın üzerine şöyle yap diye çiziktiriverin.”* dediği söylenir.

Bu sırada vükela arasında geçen konuşmaların özü her tarafta devlet emirlerinin arızasız geçerli olması noktasında toplanıyordu. Bu da padişahın kutsal haklarından olduğundan kimsenin bir diyeceği yoktu. Ancak bu esasın kararlaşabilmesi için, Cebbarzâde, Kara Osmanzâde ve İsmail Bey gibi Anadolu beyleri tarzında başına buyruk hükûmet edenlerin büyük fedakârlık edip bağımsızlık hevesinden vazgeçmeleri gerekti.

Din ve devlet uğruna onlar bu fedakârlığı göze alsalar bile saltanat merkezinde iktidar hâsıl olunca, eskiden olduğu gibi ,kendilerinin imhasına teşebbüs edileceği korkusu zihinlerinde yerleşmiş olduğundan vükelaya güvenemezlerdi.

Onun için kulluk görevleri gereğince daima itaat edeceklerini taahhüt edebilmeleri için, onlara da hükûmet tarafından teminat verilmesi icap ederdi. Böylece hem saltanatın kudretini sağlayacak, hem de hanedanların güvenlerini tamamlayacak usullerin konması vükela arasında görüşmelerin konusu idi.

Her tarafa davetnameler yazıldığı sırada Kadı Abdurrahman Paşa’ya da sadrazam emirnamesi gönderilmiş ve evvelce Paşa’nın maiyetinde bulunup

da Nizam-ı Cedid'in ilgası sebebiyle dağılmış olan talimli askerden Tüfekçi namıyla beş-altı bin askerle İstanbul'a gelmesi emrolunmuştu. Alemdarın iyi niyetine delil olan bu emirname metni:

Alemdar Paşa'dan Kadı Paşa'ya mektup

Saadetlü kardeşim Hazretleri,

İstanbul'a gelişimizi kutlayan ve samimiyetinizi izhar eden mektubunuzu aldım. Beni son derece mahzuz etti. Bir bohça içindeki hediyeler de makbule geçti. Zat-ı âlileri devletin sadık ve hamiyetli büyük vezirlerindensiniz. Ve hükûmete hizmetlerinizi ve hamiyetinizi işiterek hakkınızda daima sevgi beslemişimdir.

Benim de maksadım din ve devlete hizmetten ibaret olduğundan saltanata sadık olan, bilhassa zatınız gibi hamiyetlilerle birleşerek, din ve devlete hizmet etmektir. Harpte de saltanatın satvetini göstermektir. Hâlbuki sabık hükümdar Mustafa Han, devletin hainini ve hâdimini bilmediğinden Rumeli ve Anadolu ileri gelenlerini birbirinden nefret ettirdi. Din ve devlet düşmanları yakamıza sarıldı. Maazallah İslâm dini muzmahil olmak derecesine vardı.

Siz ve ben merhum hükümdar Sultan Efendimizin sadık kulları olduğumuzdan devletin yıkılmaktan kurtarılması ve cihanın emniyetini temin için onu tahta çıkarmak üzere uzak mesafelerden gelmiştim. Allah'ın iradesi başka türlü tecelli etti. Sultan Mahmut Efendimiz tahta çıktılar. Her ne kadar layık değilsem de mühürü hümayunu bendenize emanet buyurdular. Cenab-ı Hak bize Sultan Mahmut gibi melek huylu bir padişah ihsan eyledi. Ahlâkı ve tutumu Sultan Selim Efendimize benzer. İnşallah onun zamanında cihan asayişe kavuşur.

Lakin Rusya, Fransa ve diğer devletler bizi gözüne kestirmiş ve devletimizin temeli sarsılmış olduğundan bütün devlet ileri gelenlerinin tek vücut olarak birleşmesi lazımdır. Gönül birliği ile memleketin nizamını

kurduktan sonra satvetimizi göstermek için bendeniz sefere çıkacağımdan, din ve devlet hizmetinde birlikte bulunmak için teşrifleriniz en büyük emelimdir.

Zat-ı saadetleri başkalarına benzemeyüp büyük vezirlerin hamiyetlilerinden olduğunuzdan size derin meylimiz vardır. Askerlik ıslahatında her ne kadar muvaffak olunmamışsa da sizin asker toplamaktaki gayretleriniz malûmdur. Yanınızda 3.000 asker bulunduğunu işitmiştim. Ne miktar mümkün olursa yeniden asker yazıp toplamak hamiyetinizden beklenir.

Bu yeni askere, ihtiyaten, tüfekçi neferi ismi verilmesini, asker aylıklarının devletçe ödenmesini, askerlerinizle beraber dersaadete gelüp bizimle birleşmenizi rica ederim.

Alemdar Paşa'nın Nutku

Âyân ve hanedanlar toplanıncaya kadar vükela arasında geçen müzakerelerin özeti sadrazam huzurunda toplanan heyete sunulmuştu. Alemdar Paşa, görüşmeleri şu samimi sözlerle açtı:

"Bizler aslında ocaklıyız. Yeniçeri Ocağı hakkında taassubumuz aşikârdır. Şehit padişahımız ocaklıya meramını anlatamayıp onlardan soğudu ve talimli asker tertibine himmet etti. Bu ise bizim nefret ettiğimiz bir şey olduğundan padişaha uyma hususunda kusurumuz meydandaydı.

Vakta ki vezaret rütbesiyle başımız bağlandı, başbuğluk unvanıyla kaderimiz yüceltildi. Düşmanla muharebe ederken, düşmanın galip geldiğini görerek bunun gerçek sebeplerini aradığımda gördüm ki düşmanın galebesi askerinin talimli ve muntazam, subaylarının harp fenninde mahir ve iş başındakilerin fikir birliği hâlinde olmasıdır. Bizim gidişimiz yolsuz ve bildiklerimiz yanlıştır.

Merhum şehit padişahın gayretleri sadece din ve devletin sağlamlaşması niyetine dayandığını anlayıp pişman oldum. Durumu sırdaşım olan bazı

akıllı adamlara açtığımda onları kendimden fazla müteessif gördüm. Padişah tahtından indirilip işler eski kötü yoluna sürüklendiğinde, asker güruhu bütün bütün nizamdan çıktı ve ehl-i İslâma bin kat zaaf geldi.

O vakit İstanbul'un ne hâlde olduğunu hepiniz bilirsiniz. Bu kötü durumdan müteessir ve böyle giderse düşmanın İstanbul'a kadar geleceği düşüncesiyle kederli olduğum sırada şimdi devletin güvenilir adamları olan bu kişilerle görüştüm. Din ve devlet samimiyetiyle halleştim. Nihayet taht değişikliğinden sonra eski nizamın yeniden kurulması hususuna Fatiha okuduk. Çünkü eski padişah Sultan Mustafa'nın hâli malûmdu. Saltanatta bir müddet daha kalsaydı, Allah korusun Devlet-i Aliye çökerdi.

Allah'a şükür kıymetli padişahımız yeryüzünün halifesi efendimiz hazretleri ilim, fazilet, olgunluk ve anlayışla dolu olup biricik maksatları topraklarımızı düşman elinden korumaktır. Bu ise vekil ve vezirlerin tek gönül ve tek fikirde birleşmelerine bağlı olduğundan irade-i seniye üzere bütün âyân, hanedan ve eşraf buraya çağrıldılar ve geldiler. Çöküntüye yüz tutan devlet bünyesini kuvvetlendirmek için ihtilafları kaldırarak birleştiler. Şimdi meseleyi inceleyerek ne yapılmak lazımsa onu icra edelim."

Alemdar'ın bu nutkunu hazır olanların hepsi beğendiler. Netice olarak, her ne olursa olsun padişah emirlerinin geçerli olması, her yerde devlet alacaklarının tahsil edilmesi, devlet adına asker alınması, muhalefet eden olursa tedip edilmeleri, ancak âyân ve hanedanlardan birisi hakkında ittifak şartına aykırı bir hareketi görülmedikçe bir muameleye girişilmemesi kararlaşmıştı. Herkes tarafından imzalanıp mühürlenip danışmaya son verildi.

Devlet-i Aliye'nin kendi tebaasından bir takım bey ve ağalarla arasında bir ittifakname tanzim olunması icra kuvvetinin kayıtlar altına alınması manasında saltanatın bağımsızlığına zıt idi. Bir müddetten beri vukua gelen suiistimallerin devlet bünyesinde açtığı yaralara bundan başka çare yoktu.

İttifak senediyle âyân ve hanedanlar teminat almışlarsa da bunlar aslında vahşî adamlar olup İstanbul'a gelmeleri Alemdar'a olan güvenlerinden ileri gelmekte ve çoğunun İstanbul içine girmekten ürktükleri bilinmekteydi. Onun için devlet büyükleri tarafından şehir dışındaki mesirelerde sadrazama verilen mükellef ziyafetlerde bunlarla da sohbet edilmekteydi.

Şaban ayının sekizinci günü padişah, Sadâbâd'a geldi. Kâğıthane'nin iki yakası tepelere kadar Rumeli askeriyle dolu idi, hepsi selam durmuşlardı.

Sadrazam, şeyhülislâm, devlet büyükleri ile Anadolu ve Rumeli'den gelmiş olan âyân, Bahariye'de toplanmış, padişahın teşrifini beklerken, Sultan Mahmut özel filikalarıyla Sadâbâd'da kurulmuş olan çadırına geldi.

Sadrazam, şeyhülislâm ve vezirler padişah huzuruna girdiklerinde Cebbarzâde, Kara Osmanoğlu, Serezli İsmail Bey de huzura çıkarıldılar. Kendilerine samur kürkler giydirildi ve bellerine hançerler takılarak taltif olundular. Padişah Serezli'ye hitaben: *"Pek güzel askerin var. Allah düşmana galip eyliye."* diye iltifat etti.

Padişah huzurundan çıkan âyân, sadrazam çadırına getirilerek kendilerine hil'atler giydirildi. Bu toplantı fikirlerin birleşmesine hayli yardım etti ve âyâna güven geldi. Şaban ayının on dördüncü günü Kadı Abdurrahman Paşa, Sultan Selim zamanında topladığı talimli askeriyle Üsküdar'a ulaştı. On yedinci günü Bâb-ı Âli'ye davet edilerek kendisine Kütahya sancağıyla Anadolu Seraskerliği verildi.

Sened-i İttifak İmzalanması

Danışma toplantısında imzalanan ittifak senedinin metni:

Bu senedin yazılmasının sebebi:

Herkesin velinimeti olan Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin kuruluşundan bugüne kadar şan ve şerefinin gittikçe yükselmesi, galibiyetlerinin devamı ve memleketler ele geçirmesi, daima birlik ve beraberlikle hareket edilmesi ve şahsî çıkarların hiçe sayılması ve eşkıyanın önlenmesi sayesinde olmuştur.

Bir müddetten beri nizam bozulmuş, devlet büyükleri arasında ve taşra hanedanlarında bencil düşünceler ve eşkıyalık halleri görüldüğünden, bu hâl devletin içerde ve dışarıda itibarının sarsılmasına sebep olduğundan, bunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususunda yapılan konuşmaların bir ittifak şeklinde belirtilmesinin faydalı olacağına kanaat getirilmiştir. Devletin nizamının korunması aşağıdaki şartlara bağlı olduğunda ittifak edilmiştir.

Birinci şart: Padişahın devlet ve saltanatının ebediyete kadar devamı şart olup bunu sağlamak hepimize borçtur. Hepimiz bundan mesuluz. Herhangi bir zamanda gerek vezirler ve ulema ve gerekse taşra hanedanı ve bütün ocaklar tarafından kavlen ve fiilen, gizli ve açık herhangi bir ihanet, emirlere aykırı bir hareket meydana gelirse bunun doğrulanmasından sonra bu işe cesaret edeni, herkese ibret dersi olacak şekilde terbiye etmek için

hepimiz birlikte gayret göstermeyi, eğer gevşeklik eden olursa onu da hep birlikte terbiye etmeyi, bu ittifaka dahil olmayan bulunursa onu da ittifakın şartlarına riayete ve ittifaka girmeye zorlamayı kabul ediyoruz.

Padişahımızın gerek kendilerine ve gerek devletine ve gerekse emirlerine riayetin sağlanması ve kötülükten ve ihanetten korunmasına malca ve vücutça yardım etmeyi hepimiz taahhüt eder, kefil oluruz. Hayatta oldukça bizlerin olmadıkça evlatlarımızın bu hususlardan mesul olduklarını beyanla padişahımız efendimizin hizmetlerine hazır olduğumuzu bildiririz.

İkinci şart: Devlet-i Aliye'nin devamı, kuvvet ve nüfuzunun artması; kendimizin ve hanedanlarımızın devamını sağlayacağından hepimiz bir arada karar verdiğimiz şekilde devletin kuvvetinin artması için ülkemiz içinde, müzakere meclisinde belirtilen usule göre, devlete asker yazılmasına bütün şahıslar ve hanedan gayret etmelidirler. Eğer bu asker toplamaya şu veya bu sebeplerle karşı koymak isteyen olursa, hepimiz buna daima karşı koyarak, buna niyet edeni hain sayarak hep birlikte yok etmeye gayret edeceğiz. Devlet-i Aliye'nin her ne tarafında bir düşmanlık meydana gelirse süratle yok edilmesine çalışacağız.

Üçüncü şart: Devletin kuvvetlenmesi hepimizin maksat ve arzusu olduğundan bu hususu sağlamaya hep beraber karar verdiğimizden kuvveti artması için asker toplama gayretimiz gibi; gerek halkın malının gerekse devlet gelirinin muhafazasını da taahhüt eder, vergilerin zamanında halktan alınarak, zamanında devlete ödenmesine ve ziyan olmamasına gayret etmeyi ve padişahın emirlerinin yerine getirilmesine her kim karşı koyarsa hepimiz birden bunu terbiye etmeyi kabul eder ve taahüt ederiz.

Dördüncü şart: Devleti-i Aliye'nin öteden beri bütün usûl ve nizamı padişahın ve bütün devlet büyüklerinin emirleriyle meydana geldiğinden bundan böyle herkes büyüğünü bilip vazifesinin dışındaki işlere karışmamalı ve bütün emirler sadrazam tarafından çıkarılmalıdır. Bu emirler padişahın emirleri olduğundan bunun aksini yapmaya hiç kimse cesaret etmemelidir. Her kim işinin dışında başkasının işine karışırsa hepimiz ondan davacı olarak durumu sadrazama bildirmeli ve sadrazamın emrine göre hareket edilmelidir. Sadrazamdan da gerek hükûmet merkezi gerekse taşraya ait işlerde kanun dışı bir hareket olursa onların da hep birlikte önlenmesi şart olmalı. Veya birisine kızar ve iftira ederek şahsiyat

yaparsa onun da önlenmesi ve bu kimsenin muhafazası hepimiz tarafından taahhüt edilmelidir.

Beşinci şart: Padişahın ve devlet kuvvetinin ve nizamların muhafazasına hepimiz kefil olduğumuz ve söz verdiğimiz gibi gerek bu ittifaka dahil olanların gerekse devlet büyüklerinin birbirine güveni şart olduğundan bu güvenin sağlanmasının da birbirlerine karşı sorumlu olmalarına bağlı bulunduğundan bunun sağlanması aşağıdaki şekilde olur:

Hanedandan birinin bu ittifak şartlarına aykırı bir hareketi kesinlikle belli olmadan Devlet-i Aliye tarafından veya taşradaki vezirlerden veya birbirlerinden yapılan bir taarruz ve hücumla bir kötülük meydana gelirse uzak yakın denmeden hepimiz davacı olarak bunu yapanı terbiye ve uzaklaştırmada birlikte hareket etmeliyiz. Kendimiz hayattayken kendimizin, ölümümüzde hanedanlarımızın devamına ve muhafazasına bütün devlet ileri gelenleri söz verdikleri ve bundan sorumlu oldukları gibi hanedanlar da idareleri altındaki âyânlara ve devlet vazifelilerine karşı sorumludurlar.

Bu âyân ve devlet vazifelerine hanedandan birisi tamahkârlık veya başka bir sebeple kötülük etmeye kalkmamalı, bunların da taahhüt dışında bir suç veya kabahati olursa araştırıldıktan sonra, sadrazamlıktan sorarak yok edilmesine hanedan gayret etmeli ve yerine başkasını seçmelidir.

Herkes uhdesinde bulunan yer dışında bir karış yere dahi taarruz etmeyecektir. Her kim tecavüz ederse, uzak yakın denmeyerek hepimiz davacı olarak mâni olacağız. Eğer dinlemezse tecavüzü önlemeye ve bastırmaya ve yapanı uzaklaştırmaya hepimiz birlikte gayret edeceğiz. Kendilerine devletçe vazife verilenlerle âyânın hepsi tek bir vücut olup hep birlikte karışıklığın giderilmesine gayret edeceklerdir.

Her kim fukaraya zulmederse ve şeriata karşı gelirse onun da terbiyesinde birlikte hareket edilecektir. Bütün hanedanların ve âyânların ve hükûmet vazifelerinin hareketleri hakkında böylece sorumluluk kabul edildiği gibi vekiller, ulema ve devlet ileri gelenleri ve saltanat memurları tarafından herhangi bir vakitte kışkırtma ve yapılacak bir iftira ciddiyetle araştırılıp doğrulanmadıkça tekdir olunmamasına, hanedanlara karşı devlet kefil olduğu gibi devlet vazifelilerine karşı da hanedanlar kefil ve söz vermiş olduklarından bunun aksine hareket edilmemesi eğer birisinin bir kusur ve kabahati herkesçe belli olursa sadrazamlıkça kabahatine göre cezaya çarptırılması lazımdır.

Altıncı şart: İstanbul'da ocaklarda vesairede herhangi bir kışkırtma ve karışıklık olursa bütün hanedan izin aldıktan sonra İstanbul'a gelerek karışıklığa teşebbüs edenin ve ocağın kaldırılmasına, eğer bu bir sınıf ise son defa karışıklığa sebep olan Boğaz Kalesi neferlerinin kaldırıldığı gibi, kendilerinin yok edilerek dirliklerinin kaldırılmasına ve maaş defterlerinden isimlerinin silinmesine, eğer karışıklık çıkaranlar şahıslarsa herhangi tabakadan olursa olsun tahkikat yapıldıktan sonra idam edilmesi hususuna bütün hanedan ve memleketteki saray vazifelileri, İstanbul'un emniyetinin sağlanmasına kefil olduklarından, bu kuvvetli bağlılık neyi gerektirirse onu yerine getirmek için gayret sarf edeceklerdir.

Yedinci şart: Fakir ve reaya'nın korunması esas olduğundan hanedan ve vazifeliler tarafından idareleri altında olan kazaların asayişine, fukara ve reayadan vergi alınmasında mutedil harekete dikkat edilmesi lazım olduğundan zulüm ve düşmanlığı ve vergilendirmeyi vekiller ve vazifeliler ve memleket hanedanları aralarında müzakere ederek ne yolda karar verirlerse onun devamına ve yerleştirilmesine ve bunun dışına çıkılarak zulüm ve düşmanlık meydana gelmemesine dikkat olunmalı ve her hanedan birbirinin hareketine dikkat ederek bir zulüm ve düşmanlık görüldüğü takdirde Devlet-i Aliye'ye haber verilmeli, hep beraber önüne geçilmelidir.

Bu yedi şart müzakereler sonunda karara bağlandığından aksine hareket edilmemesine Allah'a yemin edilip Resulüne söz verilmekle altı imzalandı. 1808 senesi eylül ayının yirmi beşinci günü şu kişiler tarafından imzalandı:

Sadrazam, Şeyhülislâm, Kaptan Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Kazaskerler, Sadaret Kethüdası, Yeniçeri Ağası, Defterdar, Rikâb-ı Hümayun Kethüdası Mustafa Reşit Efendi, Bahriye Nazırı, Çavuşbaşı, Birinci Ruznameci, Cebbarzâde Süleyman Bey, Serezli İsmail Bey, Kara Osmanoğlu Ömer Ağa, Muhasebeci Evvel Ahmet Efendi, Sipahiler Ağası, Beylikçi ve Ametci Efendiler, Cermen Mutasarrıfı.

İmzalanan senet, padişaha sunuldu. Sultan Mahmut bu hususta Enderun ricalinden bazılarıyla görüştü. Bunlardan Başçuhadar Eğriboyun Ömer Ağa: *"Bu senet sizin saltanat istiklalinize dokunur lakin reddi kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup sonra ilgası çaresine bakmalıdır."* dedi.

Sultan Mahmut, vesikanın yukarısına hatt-ı hümayunu ile imzasını attıysa da bu husus kendisine bir iç azabı olmuş, o günden itibaren âyân güruhuna ve onları destekleyenlere kin beslemeye başlamıştır. Bu senedin

tanziminden sonra Enderun adamlarının el altından ocaklıyı okşamaya başladıkları işlerin gidişinden anlaşılır.

Şaban ayının sonunda Selanik ve Kavala sancakları Serezli İsmail Bey'e verildi. Sadrazamın daveti üzerine İstanbul'a gelmiş olan, Bahadır Giray'a sultan kalgaylık rütbesi verilmiş ve Tuna başbuğu tayin olunmuştur.

Levent Çiftliği'ne bir miktar asker konulmuş, evvelce Nizam-ı Cedid ocağında bölükbaşı olan Arnavut Mustafa Üsküdar kışlasına yerleştirilerek asker yazmaya başlamıştı. Üsküdar'da askerin talimine başlandı. Sultan Selim devrinde talim görmüş olan bölükbaşı ve mülâzimler işe alındı ve eski ocak kethüdası Süleyman Ağa, ocak ağalığına getirildi. Böylece Nizam-ı Cedid Ocağı yeniden kuruldu. Yeniden yazılan askerler Levent Çiftliği'ne ve Üsküdar kışlasına yerleştirildi. Hepsine tek biçim aba, dizlik ve tozluk giydirildi. Yalnız eskiden bunlara Nizam-ı Cedid askeri veya asker-i şahane denirken şimdi "sekban" denildi.

Aslında yeniçeri tayfası kışlada oturan, ulûfe alan bir askerken, zamanla nizamları bozulmuş ve esnaf ve rençber güruhundan ibaret kalmıştı. Gerek yeniçeri, gerek öteki ocak ulûfeleri bir nevi irat ve akar hâline getirilerek, esham ve mukataalar gibi alınıp satılır olmuştu. Bu ise hazineye beyhude masraf açmakta idi.

Bundan böyle asıl yeniçeri, yani kulluk, karakullukçu, kışla ihtiyarı gibi fiili hizmette bulunanlardan başka ulûfe alanların ellerindeki maaş beratının alınmasına vükelaca karar verilerek padişaha arz olundu ise de devletin buna bilerek göz yumduğu sebebiyle bu maaş beratını (esame) parasıyla satın almış olanların zarara uğrayacakları ve bu kadar halkın birden bire azıklarının kesileceğinden dolayı padişah doğru bulmadı. Ancak kendi rızasıyla beratlarını getirenlere gümrüklerden iradın yarısının verilmesi ve temerrüt edenlerin beratlarının hazineye zorla alınması hakkında irade çıktı.

Bunun üzerine berat sahipleri ellerindeki beratları gümrüklere getirerek yarı bedelle gümrük akçesine çevirdiler. Bu suretle Yeniçeri Ocağı, Sultan Süleyman'ın kanununa uygun hâle getirildi. Yeniden toplanan asker başka ocak sayılarak, askerin bundan böyle sekiz ocaktan kurulu olmasına karar verildi.

Sekban Ocağı'nda ulûfe ve tayın fazla olduğundan kendi arzularıyla bu ocağa pek çok fakir yazıldı. Şu var ki maaş beratı alım satımından çok para kazanan ocak eskileri memnun değillerdi. Bu gidişle sokak aralarında eskicilik yapmaktan gayrı bir iş bulamayacaklarını düşünmekteydiler. Ne çare ki Alemdar'ın korkusundan kimse başkaldıramıyordu. Yalnız bu gibiler gizlice toplaşıp birbirlerine dert yanmaktaydı.

Her ocağın kendine mahsus bayrak, tuğ ve davulu vardı. Sekizinci ocak olan Sekban Ocağı'nın da itibarını arttırmak için; kol kethüdası, zağarcı, samsuncu, turnacı ağalar ile umur-ı cihadiye nazırı, on kadar hoca, tarikat şeyhleri, cami vaizleri şaban ayının yirmi yedinci günü Bâb-ı Âli'de toplanarak sadrazamın verdiği; tuğ, bayrak ve davulu muhteşem bir alayla alıp Tekbir getirerek Üsküdar'a geçirdiler, Selimiye Kışlası'na varıldı. Orada bekleyen Kadı Abdurrahman Paşa'nın huzuruna çıktılar. Burada vaiz efendiler dua ettiler ve muhteşem tuğ kışla alanına dikilerek ocak merasimi tamamlandı.

Sultan III. Selim zamanında Nizam-ı Cedid askeri Bostancı Ocağı'na bağlı iken, sekbanların böyle müstakil bir ocak hâline getirilmesi yeniçerilerin hasetlerini bir kat daha alevlendirdi. İstanbul'da ticaretle meşgul olan nice kişiler yeniçeri ortalarından birine mensup iseler de harp fennine âşinâ olmadıklarından işe yaramayacaklardı. Bundan böyle manav, hamal, kayıkçı ve diğer sanat erbabının önce sekban yahut kalyoncu yazılıp harp sanatını öğrendikten sonra sanatlarını icra etmeleri ve bunu yapmayanların İstanbul'da ticaretten menedilmeleri de kararlaştırıldı. Ama bu husus, öfke ve çeşitli dedikoduları mucip olduğundan fitne ve fesat ateşi bir kat daha kuvvetlendi.

Kaptanıderya Remzi Paşa tersanede haddini aşmış olan tayınları kesmiş ve Galata tarafındaki odalarda kalyoncu tayfasının alenen yaptıkları bozgunculuğu yasaklayarak ıslahata gayret ettikten başka, tersane çavuşlarının yirmi beşinci bölüğün kahvecisi burunsuz Mustafa'yı İslâm ve Hristiyan gemilerinden haraç almak suçuyla idam ettirmişti. Bu hâl

ocaklıya çok dokundu. Fakat Alemdar’ın korkusundan ağız açamayan zorbaların her biri bir köşeye saklandı.

Bundan sonra âyân memleketlerine dönüp vükela da devlet işleriyle ve askerî tanzimle meşgul olmaya koyuldular. Bir taraftan da gizlice barış yapmak için İngilizlerle görüşmeler devam ediyordu. Zira Napolyon’dan hayır gelmeyeceği anlaşılmış ve devletin ancak kendi kuvvetine güvenebileceği belli olmuştu.

Bu arada, sekban yazmaya ve bunların Selimiye ve Levent Çiftliği kışlalarında talimlerine devam ediliyordu. Cebbarzâde ve diğer memurlar tarafından taşralarda da talimli askerlerin çoğaltılmasına çalışılıyordu. Bir taraftan da Alemdar Paşa Ruslarla anlaşmaya çalışıyordu.

Alemdar Paşa Olayını Hazırlayan Sebepler

Alemdar Paşa devletin kudretini artırmak için mülkî ve askerî ıslahata çalışmakta idi. Yeni Sekban Ocağı’nın kurulması ve maaş beratlarının gümrük eshamına çevrilmesi, ocaklıyı kızdırmış ve gelir yapmak üzere berat satın alanları da zarara uğrattığından bunların da kini artmıştı. Gerçi askerî ödeneğin fiilen hizmette bulunanlara tahsisine, şeriat ve akıl bakımından diyecek birşey yoktu. Lakin zamanenin o kadar doğruluğa tahammüllü olmadığından avam ve havastan Alemdar Paşa’ya kin besleyenler çoktu.

Ayrıca fiilî hizmet şartının ilmiye mesleğine de sirayet etmesi ihtimali ulemayı ürkütmekteydi. Alemdar Paşa’nın usul bilmediğini, mahkemelerde kazaskerlerin, kâtiplerin dediğine göre hükmettiklerini görünce *“Asıl işi şu küçük efendi görüyor. O büyük efendinin ne lüzumu var?*” sözü ulemayı endişelendiriyordu.

Nihayet devlet ricalinin müstakil olarak işlere bakmaları Enderun ricalinin hasedini uyandırdı. Padişah da ittifak senedinden pek hoşnut değildi. Enderun adamları gizlice ocaklıları ve kamu efkârını Alemdar Paşa aleyhine kışkırtıyorlardı. Hele İstanbul'da sanat icrası için önce askerlik taliminin şart koşulması fitne ve fesadı artırmıştı. Öyle ki; bu sırada Sultan Mustafa'nın yeniden tahta çıkarılacağı lafları bile söylenir olmuştu. Bu hususa dair Alemdar Paşa, padişaha şu takriri sunmuştu:

"*Cenab-ı Hak devlet bünyesinin temeli olan melek huylu padişahımızı gece ve gündüz, maddî ve manevî arızalardan korusun ve kudretini günbegün artırsın.*

Bugün büyük ve küçük herkesin tek düşüncesi, padişahımızın memnuniyeti olduğundan, bu defa Şeyhülislâm Efendi iyi niyetli ulemanın ifadelerini ve kendi sadık düşüncelerini ihtiva eden bir tezkereyi göndermiş olduklarından, yüksek huzurunuza sunuyorum.

Allah bilir çeşit çeşit zararlı dedikodular işitilmekte olduğundan hepimiz bundan muzdarip bulunduğumuz hâlde bi-edep olmamak için arz etmeye cesaret edemiyoruz. Meselâ, eski padişahın bulunduğu dairenin bir tarafında bir küçük kapı varmış, geceleri kıyafet değiştirip, annesiyle birlikte çıkıp harem-i hümayun içinde dolaşırlarmış.

Şeyhülislâm Efendi'nin tezkerelerinde yazılı hususlar devletlü Esma Sultana aittir. Şöyle ki: Eski padişah sultana bağlı ve koruyucu olduklarından gerek kendisi, gerek etrafındakiler, adamın zihnini karıştıracak: "Biz yakında Sultan Mustafa'yı tahta çıkaracağız." gibi yalanlar yapıp, kötü telkinler yapıyorlarmış.

Bu meyanda geçenlerde kıyafet değiştirip Balat tarafında dolaşırken, kulluk çorbacısını çağırıp beş on dakika konuştukları anlaşılmıştır. Ne kadar fesat tohumu ekseler, padişahımızın sayesinde bir netice alamazlarsa da yalanları önlemek için tarafımdan gerekli kovuşturma ve tedipler yapılmaktadır. Bu gibi yalanlar, saf adamları tehlikeye düşürür. Velhasıl, Esma Sultan'ın bu hareketlerini, annesinin kardeşinin hallerini şeyhülislâm müteaddit defalar bana söylediği gibi şimdi de yazıyla bildiriyor.

Esma Sultan'ın yüksek şanına yakışmayan davranışları geçen gün tarafımdan darüssaade ağası kullarına bildirilmiş ise de bir sonuç alınamadığından bu mektubu yazmaya cesaret ediyorum. Allah bilir eski padişahımızın bir kılına dokunmak kimsenin aklıma gelmez. Maksat

şevketmeap efendimizin memnuniyetini temin ve zararlı dedikoduları önlemektir.

Bu yüzden ızdırabımızın çokluğu dolayısıyla âdâb dışı böyle bir mektup yazmaya cesaretimizi af buyurmanızı ve eski padişahımızın bulunduğu yerin mazbut tutulmasını ve Esma Sultan'a ve maiyetine bundan böyle, bu gibi hallere cür'et etmemelerinin tebliği hususunu istirham ederim."

Bu arada, gafil ve kibirli vezirler ise zorbaların iktidarları kırıldı vehmiyle mal toplamaya ve ziyafetler çekmeye koyulmuşlardı. Devlet işleri görüşülecek diye her gece bir yerde sazende ve hanendelerle işret sofraları kuruluyordu. Hatta içlerinde en faziletli ve dirayetli olan Kaptan-ı derya Ramiz Paşa, işret sefasına dalmış ve daimi sarhoş olarak Hatayi isimli bir cariyesiyle zevk sürüyordu.

Alemdar, iktidar makamına musallat olan eski hırsızları bertaraf etmişse de yeni gelenler yine açık ve gizli rüşvetler almaya, dağıtmaya ve sefahate koyulmuşlardı. Feleğin bu çarkı, devlet ve ikbal kadehine ne katmış ki bir yudumunu içen mest olup önünü arkasını görmez oluyor.

Sultan Selim ricali hayli olgun kimseler iken sefahat ve ihtişama düşüp işi azıttılar, ondan sonra, Sultan Mustafa devri ricali yolsuzluğu artırarak eskilere rahmet okuttular. Şimdi de devleti kurtarma iddiasıyla ortaya atılanlar esas davayı unutarak zevk ve sefaya daldılar ve sonunda Alemdar Paşa gibi hamiyetli bir veziri nazlarına alıştırdılar.

Alemdar Paşa, III. Selim'in hal'inde rol oynayan kişileri birer birer sürgüne göndermişti. Bunlardan biri de Kazasker Hafid Efendi idi. Onun da sürgüne gönderilmesi lazım gelirken Alemdar Paşa'ya bir cariye takdim ederek kurtulmuştu. Gerçi Alemdar'ın yakınları bu hususta ısrar ederek nihayet onu da sürdürmüşler ise de bu adamın cariyeye verdiği talimat tesirsiz kalmamıştı.

Şöyle ki; Kamertab isimli bu cariyeyi Hafid Efendi, Alemdar'a takdim ederken ona: "*Ne yaparsan yap. Alemdar'ın silahlarını çıkart. Din ve devlete hizmet etmiş olursun."* diye emir vermişti. Kamertab çok güzel olduğundan işvesiyle Alemdar'ı meftun etmiş ve silahlarını çıkartmaya muvaffak olmuştu. Oysa Rumeli âyânları nazarında silahsız gezmek ayıptı. Herkes Alemdar'ı divanda silahsız görünce şaşırmıştı.

Alemdar Paşa eğilmez ve kuvvetli bir adamken hasımları zayıf tarafını arayıp onu kadınlar vasıtasıyla mum gibi yumuşattılar ve felaket kuyusuna

attılar. Aslında doğru bir adamdı ve halis niyeti saltanata fedakârca hizmet etmekti. Şânîzâde'nin dediği gibi; eğer iyi arkadaşlara sahip olsaydı, din ve devlete misli görülmemiş hizmetler yapabilirdi. Lakin dünyanın mizacını bilmediği cihetle mücerret bir âlet hâline gelmiş, devlete musallat olan adamlar onu şehvet ummanına gark edip şuurunu elinden almışlardı. Bu suretle onu emellerinin icrasına âlet etmişler; haklı-haksız idam, sürgün ve müsadere cezalarını onun iradesiyle icra ettirmişlerdir. Artık onun yanına kimseyi yanaştırmıyorlardı.

Alemdar'ın kulağı, dalkavuk seslerinden başka bir, şey duymaz olmuştu. Hatta Mollacıkzâde Ata Efendi, kardeşi Muhtar Efendi'nin sürgünden affını rica için bir gün Bâb-ı Âli'ye gidip sadrazamın huzuruna çıktığında Alemdar'ın cevabı şu olmuştu: *"A be efendi ben ne sizi, ne kardeşinizi, ne müfti, ne kazaskerinizi bilirim. Şurada oturan kimseler din ve devlet elden gidecek, şunları sürmek nizam-ı devletin temelidir, böyle etmek lazımdır dediler, ben de öyle ettim."*

Alemdar'ı iktidara getiren âyân birer birer memleketlerine dönmüş, vükela gaflete dalmışken ocaklılar el altından fitne kazanını kaynatmaktaydılar. Çünkü ocaklılar Alemdar Paşa'ya Yeniçeri Ocağı üzerine konmuş bir bela baykuşu gözüyle bakıyorlardı. Onun için Alemdar'ın kolu ve kanadı hükmünde olan âyânın çekilip gitmesine seviniyorlardı.

Talimli asker sayısı 30.000'e çıksa, Rumeli âyânının memleketine dönmesinde mahzur olmazdı. Lakin sekban askerinin sayısı henüz dört bindi. Bu da ocaklının hazırladığı fitne yangınının söndürülmesine yetmezdi. Ne çare ki vükelanın basireti bağlanmış olduğundan gündüzleri, *"Oruç keyfiyiz."* diye camilerde dolaşır, akşamları iftar daveti diye bir yerde buluşup eğlenirlerdi.

Büyüklerin bazıları kadınlar gibi süslenmeye başlamış, onları taklit eden orta hâlliler de tanesi yüz kuruşluk sarık, topu beş yüz kuruşluk Hint kumaşı, dört bin kuruşluk kürk giymeyi âdet hâline getirmişlerdi. Herkes kadın gibi süslenmeye koyulmuş, bu huy asker tayfasına da yayılmıştı. Rumeli askerleri altın ve gümüş tozluk, sinebend, ceviz büyüklüğünde gümüş düğme, gümüş kundaklı tabanca ile yirmi otuz okka ağırlığında gümüş taşıyarak bu ağırlık altında yürüyemez olmuşlardı. Sekbanların

aylıkları ihtiyaçlarından fazlaydı. Bunların bir kısmı kalpaklarını altın şeritlerle süslüyor, tepelerine büyük inciler takıyorlardı.

Sekbanların bu refahını gören yeniçerilerin yüreklerinin yağı eriyordu. Ramazanın ortasında kadim âdet üzere, öteki ocaklar gibi sekban ocağı zabitleri de bir akşam Bâb-ı Âli'de iftara davetli idiler. Bu davete süs ve saltanat içinde gelmeleri yeniçerilerin kalbini haset ateşiyle kebap eyledi. Yeniçerilerin düşmanlıkları artıp ihtilal ateşi yanmaya hazır hâle gelmişti.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağı herkesin elindeki ekmek parasının alınacağı, erkânın Nizam-ı Cedid kılığına konacağı rivayetleri yayılıyordu. Bâb-ı Âli duvarlarına: *"Rumeli'den geldi çıtak, Bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak."* gibi yaftalar yapıştırılıyordu.

Bazı samimî dostları bu işin kötüye gideceğini anlayarak, Alemdar'ın Edirne'ye gitmesini ve Rumeli askerini toplamasını tavsiye ettilerse de Alemdar yeniçerileri hakir görüp, "Bir takım manav, leblebici, kayıkçı güruhu ne yapabilir diye işi hafife alıyordu. Hâlbuki düşmanı küçük görmenin ne büyük hata olduğu erbabına malûmdur. Alemdar Paşa İstanbul'un hâline vâkıf olmadığından onu mazur tutalım, devlet ricali adını taşıyan yadigârlara ne diyelim…

Yeniçerilere göre ise Yeniçeri Ocağı aleyhinde söz söylemek küfürdü. Bir vaiz talimin vacip olduğunu ve herkesin Sekban Odası'na yazılmasını vaazlarında söylüyor ve Yeniçeri Ocağı'na tariz ediyordu. Koşmani ismindeki bu vaiz, Fatih Camii'nde vaaz ederken yedinci cemaat odabaşısı ve vaizi kürsüden indirmeye çalışırken Koşmani, *"Ulema yok mu!"* diye yardım istemişti. Odabaşı da *"Yeniçeri yok mu!"* diye feryat edince büyük kavga güçlükle bastırıldı.

Ocaklılar; ramazan başından beri Alemdar'ı bir yerde sıkıştırıp öldürmek üzere gizlice görüşüyorlardı. Alemdar Paşa ve arkadaşları hazırlanan suikasttan gafil idiler.

Alemdar Paşa Olayının Ortaya Çıkması

Sadrazam Alemdar Paşa, Kadir gecesi iftar için, Atikali Paşa Camii karşısındaki şeyhülislâmın konağına gitmişti. Dönüşünde seyirciler kalabalık olduğundan, sekbanlar yol açmak için rast geldiklerini değnek ve kamçı ile dağıtıyorlardı. Döğülenler yaralı ve bereli hâlde yeniçeri kahvelerine girerek:

“Bizleri ehli İslâm olduğumuz hâlde, zerre kadar günahımız yokken dövmek neden lazım geliyor? Bir haydut geldi, bir padişahı tahtından indirip zorla mührü aldı, hâlâ şevketlü padişahımıza yaraşan kulluğu göstermiyor. Bir takım hainlerin sözüyle ulemayı ve ocaklıyı kaldırmak, fukarayı ayaklar altına almak istiyor. Biz niçin korkuyoruz? Elhamdülillah bizler onun yanındaki aşağılık güruhundan kat kat fazlayız. Müslümanlığımızı ve yeniçeriliğimizi anlatmalıyız.” diyorlardı.

Ocaklılar bir olay çıkarmak üzere hazırlanmıştılar. Kahvelerde Alemdar Paşa aleyhine alenen söz söylüyorlar ve halkı kendi yanlarında bulunca cesaretleri artıyordu. Bu sırada *“Vükela, yeniçeriliği kaldırmaya karar verdi.”* diye haberler yayılıyordu. Ocaklılar telaşla dokuzuncu bölüğün kışlasında toplanıp: *“Bir müddet daha geçerse sekbanlar çoğalıp başa çıkamayız. Şimdiden çaresi bulunmalı.”* diye niyetlerini açığa vuruyorlardı.

Şöyle ki; halkı ayaklandırmak ve kulakları şamataya alıştırmak ve zihinleri karıştırmak, sadrazam dışarı çıkarsa kurşunla öldürmek üzere saat dört sularında birkaç defa yalandan *“Yangın var!”* diye şamata çıkarmışlarsa da sadrazam ve vükela yerlerinden çıkmadıkları için bir şey yapamamışlardı.

Alemdar Paşa, Bâb-ı Âli’de yalnız olduğundan onun konağını basıp işini bitirmeye karar verdiler. Bunun üzerine saat yedi sularında kışlalarından çıkıp ve parola olarak *“sabahtır”* sözünü kullanıp önce Ağakapısı’na vardılar. Yeniçeri Ağası Mustafa’ya kararlarını icrada yardımcı olmasını teklif ettiler. Mustafa Ağa, nasihate başlayınca hemen orada idam ettiler. Bir

miktar askerle kol kethüdasını kışlada bırakıp Bab-ı Âli’ye doğru yürüdüler. Sessizce Bâb-ı Âli’yi çepeçevre kuşattılar. Alay Köşkü’nde büyük kapının üzerindeki kethüda kapısının altına saman dökerek ateşe verdiler. Bu sırada civardan tüfek atmaya gelen sekbanları öldürmeye başladılar.

Alemdar Paşa gafildi, askeri şurada burada dağınıktı. O zamana kadar harem dairesinde bulunan sadrazam, neden sonra bu isyandan haberdar oldu. Davul çaldırmak suretiyle askerini toplamaya çalıştı. Askerler, dağınık olduklarından ve kendilerine bir talimat verilmediğinden bulundukları yerde kaldılar ve işin sonunu beklemeye koyuldular. Bu askerler kolayca toplanacak bir tarzda yerleştirilmiş ve bir işaretle harekete geçmeleri temin edilmiş olsaydı bu işin bir çaresine bakılırdı.

Sayıları dört-beş bini bulan Rumeli askeri eşkıyaya mukavemet eder, Levent Çiftliği ve Selimiye kışlalarındaki sekbanlar yetişince yeteri kadar kuvvet temin edilmiş bulunurdu. Ne çare ki devlet büyükleri gaflet içinde olduklarından iş bu raddeye gelinceye kadar bir şeyden haberleri olamamıştı. Hatta vak’a zuhur ederken Levent Çiftliği’nde bulunan talimli askerin yanında cephaneleri bile yoktu.

Yeniçeriler de tedbirli davranıyorlar, sadrazamın şurada burada dağınık olan askerlerine adamlar yollayıp: *“Bizim işimiz ocağımızın düşmanı olan vezirledir. Onun işi tamam oldu. Sizler başımızla berabersiniz. Bektaşî tarikatında yoldaşımızsınız. Kışlalara buyurun.”* diye zihni karıştırıcı haberler iletiyorlardı. Bu yüzden sekbanların bazıları yeniçerilerin davetine icabet ederek eşkıyanın arasına karıştılar.

Davul çaldırdığı hâlde askerinin gelmediğini gören Alemdar, dehşete düştü. Yanındaki bölükbaşlarından bazıları: *“Burada düşman eline düşmektense ahırda bulunan atlara binerek eşkıya topluluğunu yarıp geçelim ve selametle çıkabilirsek dışarıdaki sekbanlarla birleşelim.”* dedilerse de Alemdar: *“Elbette bize yardım gelir, o zamana kadar pusudan cenk edelim.”* diyerek etrafındakileri harem dairesindeki mahzene soktuktan sonra kendisi de köleleriyle beraber mahzene girip dışarıdan yaklaşmak isteyenlere kurşun atmaya başladı.

Tüfek sesleri halka dehşet veriyordu. Herkes dışarı çıkıp olanı biteni öğrenmek istediklerinde köşe başlarını tutan yeniçeriler: *“Bu yangın bildiğiniz yangın değildir.”* diye olayı anlatmaları üzerine, namuslu insanlar

evlerine kapanıp hazan yaprağı gibi titrerlerken, reziller güruhu silahlanıp Paşakapısı’na doğru koşuyorlardı. Sel gibi akıp gelen bu rezillerle eşkıyanın kuvveti artmış ve Bâb-ı Âli’nin etrafı insan deryası olmuştu. Artık Alemdar’a imdat gelmesi umulamazdı. Serseriler bu sırada ellerine geçeni yağma etmeye ve Paşakapısı’ndan çıkanlara saldırmaya başladılar.

Bu sırada, bir kısım eşkıya Reisülküttap Galip Efendi’nin konağına doğru yöneldiler; efendi, perde arkasından gelişlerinin sebebini sordu: *“Yanınızdaki sekbanları istiyoruz.”* dediler. Efendi, konağında altmış kadar sekban olduğunu saf saf bildirince sekbanlar açılan kapılardan çıkıp yeniçerilere iltihak ettiler. Umur-ı Cihadiye Nazırı Behiç Efendi, akıbetinin kötü olacağını anlamış ve kaçmış olduğundan yeniçeriler kendisini bulamadılar.

Yeniçeriler, bundan sonra Sadaret kethüdası Mustafa Refik Efendi’nin konağına gittiler. Refik Efendi de maiyetindeki sekbanları teslim edip kurtulmak fikrindeyken, defterdar Tahsin Efendi gelip: *“Karşı koymaktan başka çaremiz yok.”* dedi. Bunun üzerine konakta bulunan ağalar ve sekbanlar silaha davranıp vuruşmaya başladılar. Fakat asiler etraftan gelenlerle çoğalıyordu. Yine de tüfek çengiyle başa çıkaramayacaklarını anlayarak Topkapı’dan bir top çalarak konağın önüne getirip attılar, konakta bulunan sekbanlar top sesinden ürküp birer ikişer eşkıya arasına katıldılar.

Defterdar Tahsin Efendi, dayanamayacağını anlayıp arka kapıdan kaçarak o civarda bulunan maiyetinden birinin evine sığındıysa da eşkıyadan birisi bunu görerek haber verdi. Şakiler, Tahsin Efendi’yi evden çıkararak yolda döve döve Kaptan İbrahim Paşa Camii’ne götürdüler; orada öldürdüler. Ayağına ip takıp sürüyerek Ağakapısı’na getirdiler ve öldürdükleri Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa’nın naaşının yanına bıraktılar.

Mustafa Refik Efendi’nin konağı etrafındaki reziller kalabalığı gittikçe arttı. Efendi artık karşı koyamayacağını anlayarak zorbalara sığınıp yalvarmaya başladı. Gözleri dönen yeniçeriler, efendinin başına üşüşerek öldürdüler ve evini yağmaladılar.

Olayları kavrayan Kaptan-ı derya Ramiz Paşa, sekbanların dağınık olduğunu, Levent Çiftliği ve Üsküdar kışlalarındaki sekbanlarla bu eşkıyaya karşı koymanın mümkün olacağını düşünerek, şehir dışından asilere yardım gelmesin diye, yanındaki Rumeli sekbanlarını Edirnekapısı taraflarına gönderdi. Verdiği talimatta: *"Şayet Edirne ve Silivri'den yardıma gelenler olursa menediniz."* dedi. Bir taraftan da Levent Çiftliği'ndeki sekban askerini Tophane alanına indirerek cephane verdi. Bahçekapı ile Topkapı arasındaki topları da eşkıyadan korumak üzere emniyete aldı. Kale kapılarından giriş ve çıkışı yasakladı. Üsküdar'da oturan talimli asker başkumandanı Kadı Paşa da Selimiye Kışlası'ndaki sekban askerine cephane dağıttı ve o tarafın korunmasına çalışarak işin sonunu beklemeye başladı.

Böylece İstanbul içindeki fitne ateşinin dışarıya yayılmaması için tedbirler alındı. Ama yeniçeriler de Bahçekapı'dan başka bütün kale kapılarını kapatarak İstanbul içinde istedikleri gibi hükmetmeye başladılar. Ramiz Paşa, böyle perişan tedbirlerle zihin yorup dışarıda dolaşacağına, mevcut kuvvetiyle İstanbul tarafına geçip şakiler üzerin saldırsa etrafında bulunan Alemdar Paşa'nın askerleri de toplanabilir ve Alemdar Paşa felaketten kurtarılabilirdi.

Alemdar Paşa mahzen içinden dışarıdakilerle vuruşmaya devam ediyor ve yaklaşanları kurşunla öldürüyordu. Yeniçeriler, mahzene yaklaşamıyor etrafını çevirip uzaktan harp ediyorlardı. Alemdar, asilerin haykırışlarına ve onlardan gelen kurşunlara kulak asmayıp olağanüstü bir yiğitlikle ikindi vaktine kadar dayanmış ve yardım gelebilmesi için hayli vakit kazanmıştı. Ne fayda ki Ramiz Paşa, süratle ve cesur hareket edecek ve askere kumanda edebilecek kabiliyette bulunamadığından Rumeli askeri toplanamadı. Başka bir yerden de Alemdar'a yardım edilmedi.

Harpte fırsat bir anda gelip geçer. Büyük kumandan olmanın birinci şartı cesaretle sürattir. Bu da insanda doğuştan bir kabiliyettir. Velhasıl gevşeklik ve korkaklıkla Alemdar Paşa'ya imdat edilemedi, fırsat kaçtı, eşkıya gittikçe şımardı. Belki de Alemdar'ın ikbalinin kararması, bazı büyüklerin arzusu olduğundan imdadına varılamadı. Hele Enderun ricalinin bu işe müdahil olduğu hakkında yeteri kadar bilgi yoksa da olaylar başlamadan önce Enderunca beklendiği belgelenmiş rivayetlerdendir.

Bütün bu ihtimallerin ışığında olay değerlendirildiğinde, Alemdar'a yardıma gidilmemesinde bir kasıt olması ihtimali hatırdan uzak tutulmayabilir. Lakin Alemdar Paşa bela ateşine yandıktan sonra Ramiz Paşa'nın da kurtulamayacağı bilinen gerçekti. Bu hususta görülen gevşeklikte bir kasıt aramak da uzak bir ihtimaldir.

İstanbul eşkıyanın eline geçti. Yeniçeriler, Ağakapısı'nda toplanarak kuvvetlerini artırmak üzere ulemayı da aralarına almaya karar verdiler ve hemen onları Ağakapısı'na getirmek üzere adamlar yolladılar. Rumeli Kazaskeri Derviş Efendi (Aygır İmam), Mollacıkzâde Ataullah Efendi, Nakibüleşraf Dürrîzâde Abdullah Efendi, Anadolu Kazaskeri Kırımlı Ahmet Kâmil Efendi, ister istemez davete uyarak Ağakapısı'na vardılar. İstanbul Kadısı Köstendilli Tahir Efendi bu toplantıya katılmaktan kaçınarak konağının karşısındaki bir küçük eve saklanmışsa da bulundu. Bir beygire bindirilerek Ağakapısı'na getirildi. Böylece ileri gelen ulema toplanmış oldu.

Ocaklılar ulemaya hitaben şunu söylediler: *"Beş yüz seneden beri, akıllı ve âlim adamların kurduğu ocağımızı söndürmeye niyet eden fesatçı veziri, ocak gayretiyle ortadan kaldırmak istedik; ağamız olacak yadigâr karşı koyduğundan benzerleri gibi kul elinde maktul oldu. Öteden beri bizim başımız sizlere bağlıdır. Ocağımıza bir ağa tayin edilsin ve bir de vezir tayin olunsun. Dedikodu kalksın. Bu hususdaki niyazımızı biriniz varıp hâki pâyi şaheneye arz edin."*

Yeniçeriler Derviş Efendi'yi (Aygır İmam) kastediyorlardı. Zamanın icabına göre ötekiler de onu tensip ettiler. Derviş Efendi yerinden kalkıp odanın ortasına kadar gelerek: *"İşte gidiyorum, cülûs dahi istiyor musunuz?"* diye deliye taş atma kabilinden ortaya öyle bir söz attı. Kargaşa çıkayazdı. Tahir Efendi ayağa kalkarak: *"Efendi ne söylüyorsun, kimi tahta çıkaracaksın? Ocaklı hâşâ zorba mıdır ki o gibi çirkin işe teşebbüs ede."* diyerek Aygır İmam'ın eşekliğini yüzüne vurdu. Ötekiler de bunu tasdik ettiklerinden Derviş Efendi'nin bir münasebetsizlik yapmasını önlemek üzere, Tahir Efendi'nin Enderun'a gitmesini münasip gördüler.

Alemdar Paşa’nın Ölümü

Yeniçeriler mahzene yaklaşamadıklarından arka taraflardan bir yerini delip kurşunla Alemdar’ı vurmak üzere kazma ve kürek tedarik ettiler. Alemdar Paşa pencereden görerek maksatlarını anladı, kararlaştırdığı son tedbirin vakti geldiğini kavradı. Yalnız maiyetinde bulunan masum cariyeleri ve delikanlıları selamete çıkarmak için mahzenden seslenerek birkaç zabit istedi.

Bunun üzerine usta ve başkarakolcu takımından birkaçı mahzen kapısına yaklaştılar. Alemdar, teslim olacağını ima ederek, cariyelerini ve bazı gençleri ocağın namusuna emanet olmak üzere birer birer çıkararak teslim eyledi. Yalnız iki fedakâr insan; Paşa’nın en seçme cariyesi, başkadın ile vefalı haremağası bu emre uymayıp Paşa’nın yanında kalmakta ayak direttiler.

Bundan sonra Alemdar zabitlere hitaben: *“Nefsine bir zarar gelmemek şartıyla kendimi de size teslim ederim. Yalnız, haşaratın bana suikast yapmaması için neferlerinden olduğum 42’nci bölüğün odabaşı ustasını bana gönderiniz. Gelsin, beni buradan alsın.”* dedi. Yeniçeriler buna sevinerek hemen ustayı bulup gönderdiler.

Usta odabaşıyla beraber pencere önüne vardığında Alemdar içerden: *“Bire devlet hainleri, ben sizin ocağınıza suikast edecek olaydım, şimdiye kadar hepinizi mahvedemez mi idim sanırsınız? Siz içinizdeki kargaşalık sebebiyle Devlet-i Aliye’yi harap edecek olduğunuz ve hiçbir söz dinlemediğiniz, herkese malûmken ben yine sizin ocağınızı yaşatmaya ve ıslaha çalıştım. Kışlanıza çeşme yaptırdım, size bunca ihsan ettim. Şimdi bana yardım edecek ve başkalarına karşı koyacakken, onlarla birleşip bana hıyanet ediyorsunuz. Sizin gibilerin sözüne güvenip de size teslim olup kıyamete kadar kötü anılmayı kabul eder miyim? Gayret ve yiğitlik kalesinden avrat gibi kendi ihtiyarımla çıkıp gider miyim sanıyorsunuz.”* dedi.

Şaşkın duran ustanın yanındaki odabaşının ağzına bir yağlı kurşun aşk etti. Odabaşı hemen düşüp ocak uğruna canını vermiş oldu.

Yiğit vezir Alemdar, gayret ve cesaretini arttırarak yeni baştan tabanca ve tüfeğiyle cenge başladı. Artık ele geçirilme ihtimali kalmamıştı. Bu aslanın üzerine varmaya da kimse cesaret edemiyordu. Bunun üzerine yeniçeriler kazma ve kürek, külünk ve küskü ile mahzenin arka tarafını yıkmaya çalışırken bir kısmı da merdiven kurarak kubbenin üstüne çıkıp delmeye başladılar.

Alemdar Paşa, kubbede delik açıldığı takdirde kendisini kurşunla oradan öldüreceklerini anladı. Boş yere ölmek de yiğitliğe sığmazdı. Bu ana kadar gayretle sebat edip bir yerden imdat erişmesini beklemişti. Artık tamamıyla ümidini kesmişti. Tasavvur ettiği son tedbirin icrası zamanı gelmişti: *“Ennaru velel âr* (Ateşe evet, utanmaya hayır)” kaidesince *“Allahü Ekber Kebira”* diyerek tabanca ile cephaneye ateş etti. Dehşet veren bir gürültü ile mahzenin kubbesi gök kubbesine doğru fırladı. Üzerinde bulunan birkaç yüz yeniçeri kuş gibi havaya uçtu, yakında bulunanlar taşların çarpmasıyla telef olarak cehennemin yolunu tuttu.

Yeniçeriler mahzenin öteki katlarına da lağım konmuş olabilir diye mahzene yaklaşamıyorlar; yalnız Bab-ı Âli’nin başka yerlerini altın, gümüş ve mücevher bulmak için kazıyorlardı. Bir kısmı da şehrin içine yayılarak fitne ve ihtilal ateşini daha ziyade alevlendirmeye uğraşıyorlardı.

Bu arada Ramiz Paşa’nın güya mahzenin tabanında mevcut bir gizli yoldan, Alemdar’ı çıkarıp kale kapılarından çıkan sekbanlarla birleştiğini âyân ve eşrafın da onlara katıldığı şayi olmuştu. Bundan telaşa düşen ocaklılar bu haberi yalanlayarak yoldaşlarına cesaret veriyorlar ve müdafaa için kalabalığı artırmaya çalışıyorlardı.

Alemdar Mustafa Paşa’nın kudretinden rahatsız olup zevalini temennî edenler, ihtilalin buraya kadar olan kısmını hoş görüp artık sönmesini arzu ediyorlardı. Oysa yangın çatıyı sardıktan sonra artık kundaklayanlar da söndüremezdi. Asıl işin zor tarafı şimdi başlamıştı. Artık söz ayağa düşmüştü. Yeniçeriler, devleti eline alıp istediklerini yaptırmak yolundaydı. Erkân bunu kabul etmeyip idarenin padişahta kalmasını ve onun emirlerinin yürümesini istiyordu. Birbiriyle çelişen iki emelin uyuşması zordu. Bu yüzden memleket büyük olaylara gebeydi.

Sultan Mahmut, hükûmeti reziller eline düşürmemek için sarayın muhafazasına ve zorbalara karşı koymaya karar vermişti. Sadrazamın ölü veya diri olduğunu padişah henüz bilmiyordu. Ancak işleri yürütmek üzere

bir zata görev vermek gerektiğinden, Çavuşbaşı Arnavut Muhsin Efendi cür'et ve cesaret sahibi olduğundan ve devlet işlerini de bildiğinden sadaret kaymakamlığına tayin olundu. O da Kul kethüdası Mehmet Ağa'ya kaftan giydirdi. Üsküdar'da oturmakta olan emekli derya kaptanı Salih Paşa, Çarkacı Ali Paşa, Kaptan-ı derya Ramiz Paşa ile Kadı Paşa'nın mevcut kuvvetleriyle saraya gelmeleri irade edilmişti.

Bu suretle Ramiz Paşa, Levent Çiftliği'ndeki sekbanlarıyla topçu askerleri, Kadı Paşa da Üsküdar kışlasındaki sekbanlarla kayıklara binerek saraya geldiler. Askerleri ile saray kapılarını tutarak müdafaaya hazır oldular.

Yeniçerilerin Topkapı Sarayına Saldırmaları

Bu arada, yeniçeriler de itaat edeceklermiş gibi görünmek için Tahir Efendi'yi bir ağa tayinini rica etmek üzere saraya göndermişlerdi. Maksatları, şamatasızca işi istedikleri kerteye getirmek ve Sultan Mustafa zamanında olduğu gibi devlet idaresini ellerine almaktı.

Bu durumda sekban askerinin saraya getirilip saltanat-ı seniyenin müdafaaya hazır olduğunu görünce pek ziyade öfkelendiler. Din ve devlet uğruna eski pabuçlarını bile terk etmezken, ocak uğrunda can vermek üzere sözleştiler. Hemen padişaha karşı *"Hurucu ale's-sultan"* ilan ederek saray üzerine hücuma geçtiler. Lakin sekban askeri saray kapılarını kuvvetlice tutmuş olduğu için her saldırışlarında yeniçerilerden nice kişiler telef oldu ve sokaklar yeniçeri leşleri ile doldu. Böylece yeniçeriler meyus olarak çekilmeye mecbur oldular.

Sabahtan itibaren yollar kapalı olduğundan sarayda yiyecek tükenmişti. Sekban Ağası Süleyman Ağa, yiyecek tedarik etmek üzere birkaç yüz sekban askeriyle saray kapısından çıktı. Rast geldiği eşkıya fırkaları üzerine ateş ederek, onları dağıtmış ve Divanyolu üzerinden Atmeydanı'ndaki Dikilitaş'a kadar gidip dükkânlarda simit ve çörek gibi yiyecek ne bulduysa

almış, sadrazamın hayat ve memadını tahkik etmek üzere Bâb-ı Âli taraflarından dolaşıp akşama doğru saray-ı hümayuna varmıştı.

Bu hareket birkaç saat önce yapılsaydı, Alemdar Paşa kurtulurdu. Alemdar gece imsak vaktinden ertesi günü ikindi vaktine kadar dayandığı hâlde hiçbir taraftan imdat alamayacaktı. Sekban askerinin yiğitçe karşı koyması, eşkıya güruhunun dağılmasına sebep oldu. Ocaklılar, bu hâli görüp telaşa düştüler.

Bu sırada imam ve hatip güruhundan bir takım cahiller ortaya çıkıp eşkıyayı teşvik ettiler. Bundan ocaklılar cesarete gelip: *"İmdada gelmeyenlerin avretleri boş ve kendileri kâfirdir."* diye tellallar çağırttılar. Kayıkhane, külhan, fırınlar gibi yerlere zabitler yollayarak buldukları, kasap ve sair esnaf güruhunu toplayıp ağa kapısına getirdiler.

Şehir halkı da yirmişer otuzar adamla mahallelerini muhafazaya koyuldular. Ertesi günü yani ramazanın 28. çarşamba günü yeniçeriler seher vakti Süleymaniye civarında toplanıp ağaları olan Mehmet Ağa'yı önlerine alarak Ayasofya'ya doğru hareket ettiler. Gariptir ki ahaliden de mayası bozuk pek çok şahıslar yeniçerilerle birleşip gazaya gider gibi saraya doğru yürüdüler.

Sekban askeri yeni kurulmuş ve henüz gereği gibi talim görmemiş, inzibat ve ocak gayreti teessüs etmemiş olduğundan sayılarının 4.000 kişi olması, eşkıyanın ise kat kat fazla olması dikkate alınarak müdafaada kalması gerekli idiyse de eşkıya sarayı çevirmiş ve Ayasofya minareleri gibi yüksek yerlere çıkıp saraya kurşun atmaya başlamışlardı.

Yeniçerilik gayreti, cüzzam illeti gibi iliklerine işlemiş olduğundan, Enderunda bulunan aşçı, helvacı, ekmekçi, zülüflü, baltacı ve bostancılar sarayı beklemekte olan sekbanlara düşman gözüyle bakıp tenha buldukları yerde onları öldürürlerdi.

İçten ve dıştan hücuma maruz olan sekbanları, Ramiz Paşa ve öteki devlet büyükleri bu muharebenin sevabı hakkında telkinlerde bulunarak gayretlerini arttırmaya çalıştılar. Enderun'da zahire bulunmadığı gibi eşkıya sarayın su yollarını da yıktıklarından, çaresiz, saraydan çıkıp eşkıya üzerine saldırmak gerekli görüldü. Bu vazife Sekban Ocağı Ağası Süleyman Ağa'ya verildi. Süleyman Ağa 400 sekban ve dört topla saraydan çıkıp eşkıya üzerine saldırdı.

Kanlı bir harp başladı. İki taraftan hayli telefat oldu. Sekbanlar şiddetli hamlelerle saraya top ve tüfek atan eşkıyayı püskürttüler. Bir sekban bölüğü cebeciler kışlasına saldırarak kışlayı ele geçirdiler ve içeride buldukları eşkıyayı öldürdü. Bir bölük sekban da Et Meydanı'nda görüldü. Bir bölüğü de yanan Paşakapısı etrafında toplanmış olan eşkıyayı dağıttıktan sonra Soğukçeşme yolundan Atmeydanı'na geldi.

Sekbanların bu cesur hareketleri, yeniçerilere korku ve dehşet verdiğinden açıktan karşı koymaya cesaretleri kalmadı. Çoğu Divanyolu'ndaki evlere girerek gözden uzaklaştılar. Bunun üzerine Süleyman Ağa askerini üç kısma ayırarak bir kısmını yedek kuvvet olmak üzere Et Meydanı'nda bırakıp, bir kısmını Ahırkapı tarafına yolladı. Bir fırka ile de kendisi Ağakapısı'na doğru hareket etti. Yol üzerindeki evlerde gizlenen yeniçerileri takip etmek üzere evlere girdiler.

Süleyman Ağa ilerledikçe kuvvetine zaaf geliyordu. Bu sırada yeniçeri karılarından bazıları sekbanlar üzerine tabancayla ateş ediyorlar ve kaynar yağ döküyorlardı. Kadınlar: *"Bu zalimler bizim evlerimize girip ırzımıza ve malımıza taarruz ediyorlar, siz başa çıkamayacaksanız bari evlerimize gelip gizlenin de biz çıkıp dövüşelim."* diyerek yeniçerileri kışkırtıyorlardı. Bunun üzerine yeniçeriler gayrete gelerek Irgat Pazarı'nı geçmiş olan Sekbanlara saldırdılar. Çok kanlı bir dövüş başladı.

Bu sırada Süleyman Ağa yavaş yavaş çekilerek Et Meydanı'nda bekleyen iki fırkayla birleşip Bâb-ı Hümayun'un önüne geldi. 300 kadar sekban, Cebeciler kışlasına girip, dört-beş bin kadar eşkıyaya saldırdılar. Yeniçeriler kışlayı ateşe verdiler. İki ateş arasında kalan sekbanları saraydaki sekbanlar kurtardı.

O gün pek şiddetli bir gün doğusu rüzgârı esiyordu. Kışladan doğan yangın civardaki mahallelere yayıldı. Yangın bir koldan Divanyolu'na, bir koldan da Defterhane ve Mehterhane tarafına yayılıyordu. Çoluk çocuğun feryadına yetişen yoktu, kimi pencerelerden, kimi damlardan kendini atıyor, kimi de kaza kurşunlarıyla ölüyordu. Eşkıya, bir taraftan sekbanlara tüfek atıyor, bir taraftan da buldukları eşyayı yağma ediyorlardı.

Gözlerine kestirdiklerinin evlerini *"Devlet taraftarıdır."* diye yağma ediyor, ırz ve namuslarına tecavüz ediyorlardı. Eşkıya, eski padişah IV. Mustafa'nın tahta çıkarılmasını konuşmaya başlamıştı. Oysa Sultan Mustafa bir gece evvel boğularak öldürülmüştü.

Bu çarpışmalarda Sekban Ocağı Ağası Süleyman Ağa ve Yağlıkçı Binbaşı ile bir hayli sekban şehit düştüğünden hükûmet kuvveti zayıflamıştı. Dört bin kişiyle bu kadar kalabalık eşkıyaya karşı koymak ancak zabitlerinin kahramanlığı ile mümkün olmuştu. Süleyman Ağa ve Yağlıkçı Binbaşı gibi en değerli zabitler şehit düşünce sekbanlara hayli dehşet gelmişti. Fakat 5.000 kadar ölü vermiş olan yeniçerilerde de telaş vardı.

Yeniçeriler bu bozgunculuklarına rağmen halk nazarında ulemanın da kendileri ile birlik olduğunu göstermek için, ileri gelen ulemayı Ağakapısı'nda göz hapsine almışlardı. İstanbul halkının çoğu yeniçerilerle birlikte ve şakavet yolunda olduklarından, Sultan Mahmut hiddetlenip, harp gemilerinden eşkıya üzerine top atılmasını emretti. Unkapanı önünde bulunan gemiler Ağakapısı'nı nişan alarak top atmaya başladılar. Gülleler bazen Ağakapısı'nı geçerek civardaki evleri yıkıyordu.

İstanbul halkı eşkıyanın tecavüzlerini insaf gözüyle görmeyip, devlete düşmanlık göstermeye başladılar. Top ateşinden bizar olan yeniçeriler, saraya bazı ulemayı göndererek, padişah ne emrederse itaat edeceklerini, ağır top ateşinin durdurulmasını niyaza karar verdiler. Ulema da bu suretle eşkıya elinden kurtularak, padişah yanına gitmeyi canlarına minnet bildiklerinden tüfek ve tabanca kurşunları arasından geçerek saraya vardılar.

Sultan Mahmut yanında vezirleri olduğu hâlde hoca efendileri kabul ederek: *"Birader de vefat etti."* dedi. Vezirler ve ulema padişahın şevketinin ve ömrünün artması niyazıyla taziyede bulundular ve ocakların af dilediğini arz ettiler. Sultan Mahmut: *"Eğer bundan böyle edepli otururlar ve itaat borcuna uyarlarsa aff-ı şahaneme nail olurlar, değilse bütün İstanbul yansa da afları kabil değildir. Varsınlar büyük öç alıcının huzurunda cevabını versinler."* dedi.

Ulemanın, top ateşinin durdurulmasını niyaz etmeleri üzerine, ateşin durdurulması için gemilere emir verildi. Durumu anlatmak üzere Rumeli Kazaskeri Atâ Efendi, Sultanahmet Camii şeyhi, küçük mirahor Ağakapısı'na gönderildi. Padişah iradesini ocak ağalarına tebliğ ettiler. Yeniçeriler de itaati taahhüt ettiler.

Yeniçeri Ağası Vekili Mehmet Ağa, padişah tarafından yangını söndürmeye memur edildi. Bunun üzerine yangının söndürülmesine çalışıldı ise de rüzgâr şiddetli olduğundan, ertesi günü kuşluk vaktine kadar

yangın devam etti, birçok ev yandı. Hanlar, dükkânlar ve evler hep yaralılarla dolu idi. Öldürülenlerin aileleri feryat içinde yeniçerilere sövmeye başladılar. Herkesin kalbi padişaha yöneldi. Buna iyi insanlar çok sevindi.

Lakin Cebeciler Kışlası yangını sönmeden fitne ateşi yeniden alevlendi. Şöyle ki: Eşkıya arasında “Kandıralı Mehmet” diye anılan bir mayası bozuk, Kasımpaşa tarafına geçerek Tersane, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar tarafında gizlenmiş olan haşaratı başına toplayıp tersaneyi ve limana bağlanmış gemileri ele geçirdi. Topçu ve arabacı neferlerinin çoğu sınır boylarında, bir kısmı da sekbanlarla sarayda bulunduğundan, eşkıya zorla tophane kapısını açtırdı. Bu ana kadar yeniçeri kazanları ortaya çıkmamışken eşkıya Tophane’yi ele geçirdikten sonra topçu ve arabacı kazanları Et Meydanı’na götürüldü.

İş çığrından çıkmıştı. Eşkıya sokaklarda: *“Vükela kaleleri kâfirlere sattı ve harpten kaçmamız için bize emir verdi.”* diye tellallar bağırttı, perişan olmuş ve padişahın gazabından titreyen eşkıya, yine cesaretlenerek dalga dalga Atmeydanı’nda toplanmaya başladılar. Bu rezillerin düşman karşısında dayanamayıp yağmayla uğraştıkları cümlenin malûmu idi. Vükelanın düşmana bir karış yer satmayacağı zerre kadar aklı olanların bileceği bir şey olduğu hâlde, kendi ayıplarını örtmek için bu yaptıkları büyük hayâsızlıktı. Ne çare ki isyan büyümüş, zorbalar şımarmış, devlet ne yapacağını şaşırmıştı.

Ramiz Paşa ile Kadı Paşa, daha fazla sebat etmenin faydası olmayacağını anlayıp saraydan çıkarak bir gemiye atlayıp Üsküdar tarafına gittilerse de karaya çıkamadıklarından yüz elli kadar maiyetleriyle bir yelkenli çektirmeye aktarıldılar. Eşkıya bunları takip için arkalarından bir gemi yolladı. Fakat Paşalar, Yeşilköy’e yanaşıp karaya çıkarak kaçtılar.

Bab-ı Âli’de kış için toplanmış odun ve kömür ateş alarak iki gün kadar eşkıyanın yanaşmasına mâni olduysa da yangın hafifleyince altın ve gümüş aramak için yerleri kazarken karşılarına bir demir kapı çıktı, arkasından ikinci demir kapı göründü, o da açılınca bir mahzene girildi. İçeride üç cenaze bulundu. Biri Alemdar, ikincisi başkadın, üçüncüsü haremağası idi.

Yanlarında bulunan altın ve mücevherle dolu keseleri yağma ettikten sonra Ağakapısı'na koşup Alemdar'ın ölümünü müjdelediler. Yeniçeri ağası maiyetiyle Paşakapısı'na geldi. Alemdar'ın cenazesini sürüyerek Et Meydanı'na getirdiler. Orada üç gün bıraktıktan sonra Yedikule dışında bir hendeğe attılar.

Zorbalar, bazı devlet büyüklerini, ocakları hakkında suikastla itham ederek idamlarını istediler. Şeyhülislâm Esat Efendi'yi de Nizam-ı Cedid'e fetva verdiğinden sorguya çekmek üzere getirtmek istediler. Orada bulunan ulema: *"Bu ulema şanına yakışmaz. Şeriatımıza da uymaz."* diyerek zorbaları bu iddiadan vazgeçirdiler.

Zorbalar, Ramiz Paşa ile Kadı Paşa'nın akıbetini soruştururken takibe memur gemide bulunanlardan biri: *"Onlar şimdi karaya çıkmışlar ya ölü veya diri olarak ele geçmişlerdir."* dedi. Bunun üzerine bu zatlar bulundukları vakit öldürülmek, Sekban Ocağı kaldırılmak ve kadim ocaklara riayet edilmek şartıyla dağılmaya, güç de olsa karar verdiler.

Böylece fitne son bulmuş sanılırken ertesi cuma günü, saray-ı hümayun bostancılarından bazı fitne kişiler Otluk kapısını rezillere açtılar. Orada bulunan bazı sekbanları idam ettiler. Yine aynı cuma günü Üsküdar yakasındaki Selimiye Kışlası'na hücum ettiler. Burada bulunan sekbanlar top ve tüfekle karşı koydularsa da eşkıya âdetleri üzere kışlayı ateşe verdiklerinden sekbanlar perişan oldu.

Asiler civarda bulunan sekban zabitlerinin evlerini de yağma ettiler. Kadı Paşa'nın evini, yağma ile yetinmeyip yaktılar. Galata taraflarında bulunan asiler, Levent Çiftliği'ne hücum ettiler. Kısa bir mukavemetten sonra sekbanların zahireleri tükendiği için etrafa dağıldılar. Eşkıya, kışla etrafındaki dükkân ve evleri yaktılar ve bu evlerde kadın çarşaflarına kadar ne buldularsa yağma ettiler.

O gün cuma, ertesi gün ramazan bayramı idi. Sultan Mahmut, cuma namazı için Zeynep Sultan Camii'ne gitmişti. Bazı serseriler padişah huzurunda silahtar ağanın ve bazı saray adamlarının idamlarını isteyeceklerdi. Yeniçeri ağası eşkıyayı dağıtmak üzere: *"Behey yoldaşlar, ne durursunuz Kadı Paşa'yla Ramiz Paşa'yı Silivri'de yakalamışlar, hemen gidip Et Meydanı'nda hazırlanan kazıklara vurun."* deyince eşkıya o tarafa akın etti. Bu sayede selamlık yapılabildi. Bir yeniçeri ağası camide,

Alemdar'ın üstünden çıkardığı mühr-i hümayunu padişaha teslim etti. Cuma namazından sonra Sultan Mustafa'nın cenazesi babası Abdülhamit Han'ın türbesine defnedildi.

Şeyhülislâm ile Kaymakam Paşa saray-ı hümayun da müsafirdiler. Ulema, şeyhülislâmın *"Nizam-ı Cedid Şeyhülislâmı"* adıyla anıldığını işittiklerinden, ulema namusuna dokunacak bir muameleye uğrarlar diye şeyhülislâmın değiştirilmesini padişaha arz ettiler.

Ertesi günü ramazan bayramı olduğundan sarayda bayramlaşma töreni yapılacağı devlet büyüklerine ve ulemaya haber verildi. Usul üzere seher vakti hepsi divan yerinde toplanıp padişahı tebrik ettiler. Sultan Mahmut bundan sonra Sultan Ahmet Camii'ne giderek bayram namazını edâ etti. "Köse Kethüda" diye anılan Çelebi Mustafa Reşit Efendi sadaret kethüdası tayin olundu.

Alemdar Paşa'nın Hâl Tercümesi

Alemdar Paşa, Rusçuk yeniçerilerinden Hacı Hasan isimli orta hâlli bir adamın oğludur. Sultan Mustafa devrinde, Rus harbi esnasında kırk ikinci bölüğün bayraktarı olduğundan ‘‘Alemdar" diye şöhret bulmuştu. Son derece cesur, cömert ve yoldaş uğruna can verir bir zat olduğundan halk tarafından sevilir, yeniçeri tarafından hatırı sayılırdı. Çiftçilik ve hayvan ticareti ile servet edinmiş, yanına birçok yandaş ve hizmetkâr toplayarak, kendi kendine Derebeyi hâline gelmişti.

Paspanoğlu hadisesinde Rusçuk âyânı İsmail Ağa'ya yardım ettiğinden itibarı arttı; Hezargrat âyânı oldu. Daha sonra kapıcıbaşlık rütbesi verildi. Kadı Paşa, Nizam-ı Cedid askeriyle Edirne tarafına giderken sadrazamın tahriki üzerine üç bin askeriyle Kadı Paşa üzerine yürüdü. Bu esnada İsmail Ağa kurşunla öldürüldü. Rivayete göre İsmail Ağa'nın katili, kendisine

padişah tarafından: *“Eğer ağanı öldürürsen yerine Rusçuk’a âyân olursun.”* vaadi verilen Süleyman Ağa’dır.

İsmail Ağa öldürüldükten sonra maiyeti ve eşrafı, toplanarak Alemdarı İsmail Ağa’nın yerine âyân seçtiler ve hepsi ona itaate karar verdiler. Alemdar, selefinin mallarından etrafına hediyeler dağıttı. Kısa zamanda nüfuzu Rumeli’nin her yerinde geçer oldu. Sultan Selim devrinde Rus seferi esnasında görülen lüzuma binaen vezirliği kabul etmesi rica olunarak, kendisine Tuna Seraskerliği verildi.

Alemdar Paşa, aslında mutaassıp bir yeniçeri iken, ordunun perişanlığına ve yeniçerilerin intizamsızlığına bakıp fikrini değiştirdi. Sultan Selim’i tahta çıkarıp Nizam-ı Cedid’i yeniden kurmak için İstanbul’a geldi. Sultan Selim’in şehit edildiğini görünce, Sultan Mahmud’u tahta çıkarıp devlet işlerini tanzime teşebbüs etti.

Aslında, devleti ıslah pek çok kimselerin çıkarlarına dokunduğundan haklı haksız düşmanları çoğaldı. Devlet ricali ise eğlenceye ve şahsî çıkarlarına düşkün olduklarından, Alemdar’ı da zevk âlemlerine düşürdüler. Bu gaflette iken fırsat arayan yeniçeriler ani bir baskınla, yârsız ve yaversiz kalmış olan Alemdar’a saldırdılar. Uzun müddet dayandıktan sonra eşkıya eline düşmemek için cephaneyi ateşleyip onlarla birlikte telef oldu.

Devlet ve millet hakkında niyeti hayırlı ve himmeti yüksek olduğundan öyle bir felakete uğramasına esef edilir. Hele Sekban-ı Cedid adıyla ikinci defa kurduğu talimli askerlerin imhası çok daha üzülecek bir şeydi. Ne çare ki takdir-i ilahî yaver olmadıkça tedbir tesir vermiyor. Allah gani rahmet eyleye. Bir cariyesinden Bikâr Bey adında bir oğlu doğmuş ve İstanbul’da Çarşamba semtinde Halvetî Tekkesi’nde uzun müddet şeyhlik etmiştir.

Kadı Paşa’nın Hâl Tercümesi ve Akıbeti

Merhum Kadı Abdurrahman Paşa, eski şeyhülislâm Min-kârizâde’nin torunlarından Kadı Mehmet Efendi’nin oğludur. İlmiye mesleğine

mensuptur. Kayseri Kadısı iken, Bozkır kazası maden müdürü bulunan amcası Ali Efendi aleyhine kaza halkının ayaklanarak amcasını idam, eşyasını yağma ettiklerini ve cariyelerinden birisinin ırzına geçtiklerini duyunca, Kayseri Kadılığından istifa ederek, öc almak üzere kendisine izin verilmesini Bâb-ı Âli'den istemiş ve Bozkır kazasıyla sınırı olan Seydişehir'e vararak orada padişah fermanını beklemiştir.

Ferman gelince yanına iki bin asker alarak Bozkır'a gitmiş, amcasının katillerini idam etmiş ve fesat erbabının nicelerini bozguna uğrattığını Bâb-ı Âli'ye arz etmişti. Bu hizmeti padişah nezdinde makbul olmakla kendisine Beylerbeyi rütbesi ile Bozkır Maden Eminliği, Alanya ve İçel sancakları tevcih olunmuş, beş ay sonra vezirlikle Konya Valiliği'ne getirilmiştir. Oğlu Abdullah Bey'e de Beylerbeyi rütbesiyle Alâiye ve Beyşehir sancakları tevcih edilmişti.

Kadı Paşa, daha önce Konya'da kadılık yapmış idi. Bu sırada bazı zararlı şahısları tedip etmiş olduğu için, bazılarının husumetini kazanmıştı. Konya valisi olduğunu duyan hasımları birkaç bin asker toplayarak Paşa'yı Konya'ya sokmamak üzere bir isyan heyeti teşkil etmişlerdi. Paşa her ne kadar yanındaki kuvvetle Konya'ya zorla girme imkânı varsa da kan dökmemek için Konya'ya bir-iki saat mesafede Çayırbaşı denen yerde çadır kurmuş ve halkı nasihatle yatıştırmaya çalışmış ama bunun faydası olmamıştı.

Kış bastırmış, çadırlarda kalmak da zorlaşmıştı. Paşa bir gece yanına cesur adamlarından iki kişiyi alarak kale kapısından girmiş, asilere kurşun yağdırarak elli-altmış kişiyi öldürmüş, hükûmet konağına varmıştı. Ertesi gün, valilik fermanını okutturduktan sonra yeniçeri takımından ve fesat erbabından 200 kadar kişiyi idam ettirmişti.

Paşa, Konya haricinde bir konak yaptırmıştır ki şimdi kışladır. Beş altı sene Konya'da devlet rızasına uygun şekilde hizmet etmiş ve askere nizam vermeye gayret etmiş olduğu için kendisine Anadolu Valiliği tevcih edildi. Paşa tedarik ettiği 30.000 kadar Nizam-ı Cedid askeriyle Rumeli ıslahatına da memur edildi.

Kadı Paşa, Alemdar'ın daveti ile İstanbul'a gelmişti. Son Alemdar vak'asında işin çığırından çıktığını görmüştü. Kadı Paşa son derece cesur bir adam olduğundan kıyafet değiştirerek İstanbul'u dolaşıp durumu

anladıktan sonra Üsküdar'a geçmiş ve oradan oğlunun sancak beyi olduğu Alanya'ya giderek Alanya Kalesi'ne kapandı.

Yeniçerilerin ısrarı üzerine, ölü veya diri olarak yakalanması için her tarafa ferman çıkarılmıştı. Bunun üzerine eskiden Kadı Paşa'nın adamlarından olan Antalya mütesellimi Hacı Mehmet Ağa, araştırmaları neticesinde Paşa'nın o taraflara geldiğini öğrenerek 10.000 askeriyle Alanya Kalesi'ni çevirmiş nihayet; Kadı Paşa, oğlu Abdullah Paşa, diğer oğlu Müdrris Mehmet Bey idam edilmiştir. Büyük kızı Nefise Hanım hâlen hayatta olup kadılardan Sürûrî ve Mehmet Rıza Efendilerin annesidir. Küçük kızı Zübeyde Hanım da hâlen hayattadır.

Kadı Paşa'nın idamı devletçe zayiattandı. Bundan dolayı Sultan Mahmut, Paşa'nın katili Hacı Mehmet Ağa'ya kin beslemişti. Kadı Paşa'nın malları Ağa'dan talep edildi. Ağa devlete az bir şey göstererek bakiyesini saklamış ve taleplere küstahça cevaplar vermiş olduğundan üzerine asker sevk edilip denizden de abluka yapılarak Teke Kalesi yirmi dokuz ay muhasara edilmiş, sonunda Hacı Mehmet Ağa idam edilmiş, çocukları Selanik'e sürülmüştür.

Devletlerin Durumu

Bütün bu olaylar cereyan ederken, Rusya ile barış görüşmelerine başlanmış, İngiltere ile barış antlaşması yapılmıştı.

Napolyon, Devlet-i Aliye'yi resmî ve gayri resmî vaatlerle kandırarak İngiltere ve Rusya'yla bozuşturmuş ve her ikisine karşı harbe sokmuş olduğu hâlde bütün vaatlerini unutarak Tilzit'te kendi başına Ruslarla barış yapmış, Devlet-i Aliye'yi açıkta bırakmıştı. Devlet-i Aliye bundan rahatsızdı.

Napolyon; politikasını birden bire değiştirmesine sebep olarak Sultan Selim'in hal'ini göstermişti. Napolyon'a, böyle bir iç meselenin iki devlet arasındaki dostluğu bozmaması gerekeceği bildirilince; Devlet-i Aliye'nin Ruslarla şerefli ve elverişli bir barış yapılmasına aracılık edeceğini vaat

etmişti. Oysa Osmanlı topraklarını paylaşmak üzere Ruslarla gizlice muhabere ediyordu.

Devlet-i Aliye de Fransızların bu dönekliğinden dolayı güvenini kaybederek İngiltere'ye temayül etmişti. Karadan ve denizden, Rusya ve İngiltere'yle harp etmek zordu. İngilizlerden gelecek bir saldırıya Fransa'nın yardımı da yetmeyeceğinden, Kaptan-ı Derya, İngiliz amiraline barış teklif etmişti. Sultan Mustafa devrinde Şıkkı Sânî Defterdarı Ahmet Bey ile Boğaz muhafızı Hakkı Paşa görüşmelere memur edilmişti.

Devlet-i Aliye'nin İngiltere'yle anlaşması, Fransızların işine gelmeyip buna mâni olmaya çalışacağından, Fransızlardan gizli tutulmuş, hatta Reisülküttap Galip Efendi, Fransız maslahatgüzarının tazyiklerine şöyle cevap vermişti*: "İngiltere hakkındaki şüpheleriniz doğru olsaydı şimdiye kadar bir netice alınırdı. Biz sadece İngiltere'den gelebilecek zararları önlemek için oyalama yapmaktayız."*

Cemaziyelâhırın 14. günü Bebek köşkünde reisülküttap, Fransız maslahatgüzarını kabul etti. Maslahatgüzar: *"Fransa, Devlet-i Aliye'nin kadim dostu olduğundan onun işlerinde kıl kadar kusur etmez, ancak tahtta değişiklik oldu. Politikanızda da bir değişiklik olup olmayacağını devletime bildirmek üzere bana anlatınız."* deyince, reisülküttap şu cevabı vermişti:

"Yeni padişahımız efendimiz Sultan Selim'in yolundan gidecektir. Eski usulü bozmak niyetinde değildir. Yalnız Fransa'nın aracılığı ile Paris'te yapılacak barış görüşmeleri bir seneyi geçti, padişahımız bunun sebebini sorarlar. Fransa imparatoru taahhüdünü yerine getirirse tarafımızdan ayniyle mukabele olunacaktır. Onun için bu barış maddesi yakında gerçekleşecek mi diye padişahımız soruyorlar." Maslahatgüzar bu cevaba:

"Yeni padişahın Sultan Selim politikasına devam buyuracağından memnunuz. İmparatorumuzun Devlet-i Aliye işlerini ne derece tuttuğunu dost ve düşman bilir. Bugünlerde Paris'te barış görüşmelerine başlanması ümit edilir." karşılığını verdi

Fransız gazeteleri bu sırada; Devlet-i Aliye, Eflak ve Buğdan'ı Rusya'ya Bosna'yla Sırbistan'ı Avusturya'ya terk edecek diye yalan haberler

yazmışlardı. Bâb-ı Âli, Fransız maslahatgüzarına ve Avusturya elçisine: *"Devlet-i Aliye sulha taliptir. Fakat bir karış yer bırakmak ihtimali yoktur. Bu şartla barış yapılırsa, ne âlâ. Devletimiz Allah'a güvenerek harbe hazırdır."* şeklinde kesin beyanat verildi.

Paris elçisi Muhip Efendi, bu talimatı Fransız hariciye nezaretine bildirdi. O günlerde Napolyon, Rus İmparatoru Aleksandr ile görüşmek için Erfurt'a gitmiş olduğundan Muhip Efendi, imparatorun dönüşünü bekliyordu. Muhip Efendi, sadrazama da bir yazı yazarak şunları bildirdi: *"İki imparator Erfurt'ta görüşecekler, Devlet-i Aliye hakkında ne söyleşecekler bilmeyiz. Fakat eskisinden birkaç kat fazla ihtiyata riayet etmek lazımdır."*

Alemdar'ın devlet otoritesini tesis etmesi Napolyon üzerinde bile tesirini yapmış ve Aleksandr'la görüşmesinde Napolyon'un Devlet-i Aliye aleyhinde bulunmasını önlemişti. İspanya Devleti yarı ölü hâldeyken İspanyol milletinin Fransızlar aleyhine ayaklanmaya muvaffak olduklarına göre Osmanlılar, Alemdar gibi kudretli bir sadrazamın idaresi altında, din gayreti ile ayaklanırlarsa neler yapabilecekleri meydandaydı.

Bu sırada İngilizler de İspanyolları örnek göstererek bütün memleketleri Fransa aleyhine kışkırtıyorlardı. Almanlar ise Fransızların tecavüzlerinden bizardılar. İspanyolları örnek alarak ve İngilizlerin teşvikinden cesaretlenerek aralarında hürriyet ve bağımsızlık fikirleri yayılıyordu. Avusturya da harbe hazırlanıyordu.

Devlet-i Aliye, İngiltere'den gelebilecek zararların ötekilerden daha fazla olabileceğini düşünerek barış istiyordu. Ancak Avrupa'nın durumunu gözlemek, zaman kazanmak ve İngilizleri oyalamak gerekiyordu. Hakkı Paşa ile Ahmet Bey bu işe muktedir değildi. Bunun üzerine Napolyon nezdine gidip gelmiş olan Vahit Efendi münasip görüldü.

Bu sırada Devlet-i Aliye'nin mali dengesi görüşülürken, tasarruf için on kadar vezirin vezaretleri kaldırıldı. Bu meyanda Hakkı Paşa ve Ahmet Bey'in de vezirlikleri kaldırıldı.

Erfurt Görüşmeleri

Napolyon ve Aleksandr Erfurt'ta buluşacaktı. Rusya ve Fransa imparatorlarının görüşmesinde büyük şenlikler yapılması ön görülmüştü. Bu iş için Napolyon, önceden Erfurt'a memurlar yollamıştı. Kendisi, 27 Eylül'de Erfurt'a vardı. Aleksandr da gelmişti. İmparatorlar, orada toplanmış olan dört kral ve otuz dört prensle görüştüler. Napolyon'un azameti öyle bir dereceye varmıştı ki krallar huzura kabul edilebilmek için divanhanelerde sürünüyorlardı.

İki imparator daha önceki müzakerelerinde, İstanbul'dan vazgeçememişti. İstanbul'u terk etmeye ikisi de razı olamıyordu, dolayısı ile bu konuyu konuşmak boşuna olacaktı. Onun için Napolyon, Erfurt'ta Devlet-i Aliye'yi paylaşmayı başka bir tarihe bırakarak Aleksandr'la ittifak yapmak istiyordu. Buna karşı Eflak ve Buğdan'ı Aleksandr'a bırakmak üzere teklif yapmayı düşünmüştü.

Erfurt'da, önce Aleksandr söze başlayarak Rusya'yla Fransa'nın ittifakından doğacak faydaları, Rusya'nın Fransa'ya hasedi olmadığını, Fakat Rus milletini memnun etmek üzere, Fransa'nın kazandığı genişlemeye karşı Rusya'ya da mukabil bir şey verilmek lazım geldiğini anlattı.

Napolyon da ittifakın lüzumunu belirttikten sonra şöyle dedi:

"Şimdilik mevcutla yetinilmelidir. İstanbul ile boğazların Rusya'ya terkini Fransa kabul etmez. Fransa razı olsa İngiltere, Avusturya, İspanya kabul etmez. Türkler de birleşip son nefeslerine kadar uğraşırlar. Bu meselenin görüşülmesi için münasip vakit gözetilmelidir.

Fransa, İspanya'da zorlukla karşılaştığı gibi, Ruslar da Finlandiya'da zorlukla karşı karşıyadır. Rus ordusu Tuna'da Osmanlı ordularıyla baş etse de Türkler milletçe ayaklandıkları takdirde, Rusya bütün kuvvetini o tarafa ayırmaya mecbur olur. Bu sebeplerle şimdilik Rusya; Finlandiya, Eflak ve Buğdan'ı almakla yetinmelidir.

Fransa ise kendi tabiî hudutlarıyla yetinip, İspanya isyanını bastırmak ve Papa'nın ruhanî hükûmetini kaldırmaktan başka bir şey istemez. Buna delil

olmak üzere Prusya'nın Fransa'ya bıraktığı topraklar, yakında Almanya prenslerine paylaştırılacaktır.

Kısaca, iki tarafın bu kadarcıkla yetinmesi uygun olup ilerde fırsat çıkarsa, doğuda geniş icraata teşebbüs edilir. İki imparator da genç olduklarından büyük işler yapmaya daha vakitleri vardır."

Aleksandr buna muvafakat etti. Fakat Rusların Eflak ve Buğdan'ı zaptetmesine Fransa'nın muvafakatini bildiren bir ittifak name imzalanmasını teklif etti. Bunun üzerine şu şartlarla ittifak imzalandı:

"Barışta ve savaşta iki devlet beraber olacaktır. İki imparator İngilizlere barış teklif edecekler, bu teklif esas olmak üzere, Finlandiya ile Eflak'ın Rusya'ya terki kabul olunmadıkça Fransa barışa razı olmayacak.

Buna karşı Fransa elinde bulunan memleketlerin, Fransa'da kalması ve İspanya tacının Napolyon'a bırakılması kabul olunmadıkça Rusya barış yapmayacak.

Rusya Bab-ı Âli'yle görüşme açıp barış veya savaş yoluyla Eflak'ı alacak, şayet bu durum Fransa'yla Devlet-i Aliye arasında mevcut dostluğu bozarsa iki memleket arasında müzakereler yapılacak.

Avusturya harbe girerse, iki devlet müttefik kalacaktır."

İki imparator aralarında böyle bir ittifak yapmışsa da asıl maksatları birbirinden farklı idi. Napolyon'un emeli, İngilizleri barışa zorlayarak genel bir barış yapmak; Avusturya'yı harp hazırlığından vazgeçirmek, Osmanlı Devleti'ni kandırarak Eflak'ı terke razı etmekti. Aleksandr'ın maksadı ise Finlandiya'yı ve Eflak'ı almak üzere Avusturyalıları yumuşatmak ve Osmanlı Devleti'ni Eflak'i terke mecbur etmekti.

Napolyon'un İmparatoriçe Jozefin'den evladı olmadığından neslini devam ettirmek için başka bir prensesle evlenmesi düşünülüyordu. Napolyon, Aleksandr'ın kardeşi Katerina'yı gözüne kestirmişti. Erfurt'ta Hariciye Nazırı Taleyran, bu niyeti Aleksandr'a açtı. Aleksandr memnuniyet göstermekle beraber, annesinin Fransızlara husumeti olduğunu, Rusların Ortodoks, Fransızların Katolik olduğunu ileri sürdü. Ama yardım edeceğini vaat etti.

Erfurt ittifakından sonra iki devlet İngiltere'ye barış teklif ettiler. Avusturya'ya da Napolyon'un İspanya Krallığı'nın tasdiki teklif edildi. İngilizler, yapılan barış teklifine karşı açılacak görüşmelere bütün

müttefiklerinin, özellikle İspanyolların girmesini şart koştular. Rusya bu şartı kabul etmediğinden görüşmeler uzadı.

Rusya, Finlandiya üzerine asker sevk ettiğinden İsveç karşı çıktı, ilk çarpışmada Rus başbuğu telef olduysa da sonunda İsveçliler mağlûp oldu ve Rusya Finlandiya'yı ele geçirdi.

Napolyon, İspanya'ya giderek iki ay içinde İspanyollara galebe etti ve kardeşini İspanya tahtına oturttu. Fakat İngilizlerin yardımı dolayısıyla İspanya meselesi bitmiş olmuyordu. Çünkü vatan ve hürriyetini korumak için ayaklanan bir milletin karşısında durmak zordu. Bütün Avrupa, İspanya meselesiyle ilgileniyordu. İspanya olayı Fransızların askeri itibarını zedeledi. Avusturyalıları savaşa heveslendirdi. Bütün Almanlar, Fransızlara düşmandı. Avusturya bir küçük başarı kazansa, Alman kralları cesaretlenecek ve Fransa aleyhine kıyam edeceklerdi.

Osmanlı Devleti'nin Politikası ve İngiltere ile Yapılan Antlaşma

Napolyon'un Paris'e dönmesinden sonra Muhip Efendi, Fransa Hariciye Nazırı Şampani ile görüşüp Erfurt'ta Devlet-i Aliye hakkında ne düşünüldüğünü sordu. Şampani: "*İmparatorumuz Devlet-i Aliye'yi her bakımından tutmakta ise de Aleksandr Eflak ve Buğdan'ı terk etmek istemiyor. Buranın halkı Hristiyan olduğundan başka dinden bir millete terk etmek şanımıza halel verir diyerek Napolyon'un aracılığını kabul etmiyor. İmparatorumuz da İspanya meselesiyle meşgul olduğundan Rusya'ya kesin bir cevap veremedi ama yine de tavassuttan hâlî kalmadı.*" dedi.

Muhip Efendi'nin sabrı taşıp: "*Bizim İngilizler elinde Eflak ve Boğdan gibi memleketlerimiz yok ki barış zor olsun. Ama siz İngilizler boğaza gemi gönderdi diye devletimizi açıkta bırakırsanız onu bilemem.*" dedi. Şampani bir müddet durakladıktan sonra: "İngilizler İstanbul'a kadar girmişlerdi."

diyince Muhip Efendi: “Niçin geldikleri malûmdur. Tafsili lazım gelirse cevabımız hazırdır.” diyerek konuşmayı kesti.

Devlet-i Aliye’nin İngiltere’yle barış yapmasına bir engel kalmadığı hâlde, Napolyon’un hatırı için barış geciktirilmekteydi. Kaldı ki Napolyon, bunca vaatleri hasıraltı etmiş, Devlet-i Aliye’yi oyalanmış iken Şampani’nin bu tavrı, yavuz hırsız tutumudur. Lakin bunlara şaşılmamalıdır. Politikada utanmak gailesi ve doğruluk iddiası olmadığı bilinmelidir.

Muhip Efendi, bu kadar açık haksızlıklara karşı müzakerelerin abes olacağına kanaat getirip: *“Hasbünallahi nimelvekil.”* diyerek istifaya karar verdi. Şampani bu arada Muhip Efendi’yi tekrar davet ederek: *“Erfurt’ta Rusya’yla her maddede anlaşmış isek de Devlet-i Aliye hususunda anlaşma olmamıştır. Aracı olmaya hazırız.”* diyince. Muhip Efendi: *“Bu dediğin sözler benim esas memuriyetimden hariç olmakla buna dair birşey diyemem.”* demiştir.

Muhip Efendi, bundan sonra Rus elçisi Romanof ile görüşmüştür. O da Tuna’dan hudut kesip barış yapmanın hayırlı olacağını söylemişse de Muhip Efendi bunun aldığı talimat hilafına ve Alemdar’ın düşüncesine aykırı olduğunu bildirerek sudan bir cevapla geçiştirmiştir.

Napolyon, her gün bir başka edâ ile Osmanlı Devleti’ne sıkıntı vermekteydi. Erfurt Muahedesi’nden sonra Devlet-i Aliye’yi Rusya’nın karşısında yalnız bıraktı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere’yle barışı kararlaştırdı ve bunu Fransa’dan gizli tutarak vakit kazanmaya çalıştı. Lakin Vahit Efendi henüz İngiliz murahhası ile konuşmaya başlamadan, İstanbul Alemdar olayı ile alt üst olunca, Bâb-ı Âli’den cevap alamaz olmuştu. Buna rağmen gayretinde bir eksilme olmamış, konuşmalara girişmiştir.

Osmanlı Devleti, bir taraftan da Rusya’yla anlaşmak üzere Reisülküttap Galip Efendi, Murat Molla, Mehmet Rica Efendi, Divan-ı Hümayun beylikçisi İzzet Bey ve Dimitrasko Bey’i tayin ederek Tuna yalısına gönderdi.

Fransızlar baklayı ağızlarından çıkarıp Devlet-i Aliye’ye: *“Siz Eflak ve Buğdan’ı muhafaza edemeyeceksiniz; bari Rusya’ya terk edin de sağlam bir barış yaparak öteki eyaletlerinizi kurtarın.”* dediler. Napolyon’un bu teklifi Sultan Mahmud’a vükelaya ve ocaklılara hakaret kabul edildi. Herkes

Napolyon'un hıyanetinden şikâyet eder oldu. Böyle bir hakareti kabul etmektense milletçe ayaklanıp mahvoluncaya kadar uğraşmak göze alındı. Hemen İngilizlerle barışa karar verildi.

Fransızlar, Vahit Efendi'nin temaslarını sezerek Osmanlı Devleti'nden İngilizlerle barış yapmayacaklarına dair bir senet istemeye karar verdiler. Hatta Fransız maslahatgüzarı Reisülküttap vekiline gelerek: *"Fransa ve Rusya, İngilizlerle barış müzakerelerine başladıklarından Devlet-i Aliye'nin bunun neticesini beklemesi lazım gelir; aksi takdirde şimdiye ihtiyar eylediği külfetler boşa gider. Bunu devletim adına ihtar ederim. Ve İngilizlerle açık ve gizli barış yapmayacağınıza dair bir takrir isterim. Vermezseniz gizli bir maksadınız olacağı anlaşıldığından memleketime giderim."* demişti.

Reisülküttap vekili Ârif Efendi cevaben: "Erfurt'tan İngiltere'ye barış için elçi gönderdiğinizi dışarıdan işitmiştik. İş ne safhadadır?" deyince maslahatgüzar:

"Bilgim yoktur. Fransa ve Rusya ne vakit İngilizlerle barış yaparlarsa Devlet-i Aliye'de o zaman girer." demesi üzerine Ârif Efendi:

"İyi ama Fransızların hatırı için Rusya'yla harbe girdik. İngilizlerin sayısız mazarratlarına muhatap olduk. Ruslar bunca kalelerimizi aldı. Fransızların bunca vaatleri varken, siz Ruslarla barış yapıp Devlet-i Aliye'yi ortada bıraktınız. İngiltere'yle barışta da devletimizi böyle açıkta bırakacağınız hatıra gelmez mi?" dedi. Maslahatgüzar:

"Bunlar geçmiş şeylerdir. Fransa imparatoru Devlet-i Aliye hakkında iyi niyetini göstermekte kusur etmez. Şimdi, Devlet-i Aliye İngilizlerle barış yapacak mı kesin cevap isterim." deyince Ârif Efendi: *"Sübhanallah, Devlet-i Aliye tutumunu değiştirmedi daima İngilizleri oyalamaya uğraşıyoruz. Çektiğimiz külfetler hep Fransa'nın hatırı için değil mi?"* cevabını vermişti.

Hâlbuki onlar bu konuşmaları yaparken Vahit Efendi, İngiltere'yle müzakereleri tamamlamış ve 5 Ocak 1809, Cuma günü ikiyi on geçe aşağıdaki barış akdine muvaffak olmuştu.

Devlet-i Aliye ile İngiltere Arasında Yapılan Antlaşmanın Metni

1. *Madde — İşbu antlaşmanın imzasından itibaren Devlet-i Aliye'yle İngiltere arasında ihtilaf kalmayıp iki tarafın esirleri, otuz gün zarfında*

mübadele olunacaktır.

2. Madde — İşbu antlaşmanın imzasından itibaren otuz bir gün içinde İngiltere tarafından zapt olunmuş yerler varsa, bunlar bulundukları şekilde bütün top ve mühimmatıyla Devlet-i Aliye'ye geri verilecektir.

3. Madde — İstanbul'da İngiltere tüccarının el konmuş malları varsa tamamen iade olunacaktır.

4. Madde — 1086 yılında yapılan antlaşma ve ondan sonra yapılan antlaşmalarla verilmiş olan imtiyazlar oldukları gibi devam edecektir.

5. Madde — İngiliz tüccarlarının, alış verişleri ve diğer ticarî hususiyetlerini kolaylaştırmak hususunda Devlet-i Aliye'nin verdiği müsaadelere karşılık bundan böyle İngiltere'ye gidip gelecek Osmanlı tüccarına da aynı müsaadeler tanınacaktır.

6. Madde — Kadim vergi nispeti olarak % 3 esası üzerinden tanzim edilen gümrük tarifesinin bundan böyle de muteber olmasına İngiltere razı olacaktır.

7. Madde — Haşmetli İngiliz Kralı'nın elçileri, öteki millet elçilerinin mazhar oldukları itibara sahip olacaklardır. Devlet-i Aliye elçilerine de bu itibar bağış olunacaktır.

8. Madde — Devlet-i Aliye tüccarının işlerine bakmak üzere Malta'da ve İngiltere'nin gerekli yerlerinde konsoloslar bulundurması caiz olacaktır. Osmanlı ülkesinde oturan İngiliz konsolosları hakkında tanınan muafiyetler, Osmanlı konsoloslarına da uygulanacaktır.

9. Madde — İngiliz elçileri ve konsolosları, âdet üzere lüzumlu tercümanları kullanabilecekler, ancak hizmetlerini tayin oldundukları yerlerde yapamayacak şahıslara konsolos tercümanı, unvan ve beratı verilmeyecektir. Bu unvan esnaf, sarraf, dükkân ve tezgâh sahibi gibi şahıslara hiçbir suretle verilmeyecektir. Bunun gibi Devlet-i Aliye tebaasından kimse bir mahallin İngiltere konsolosluğuna tayin edilemeyecektir.

10. Madde — Devlet-i Aliye tebaasından hiçbir şahsa İngiliz patenti ve izinsiz elçi veya konsolos pasaportu verilmeyecektir.

11. Madde — Akdeniz ve Karadeniz boğazları içine harp gemilerinin girmesi esasen yasak olduğundan bundan böyle barış zamanında bütün devletler gibi İngiltere de Osmanlı saltanatının bu kadim usulüne riayet edecektir.

12. Madde — İşbu antlaşmanın tasdiknameleri 91 gün içinde kabilse daha erken İstanbul'da mübadele olunacaktır.

Bundan sonra İngiliz elçisi İstanbul'a geldi. Bu sırada Londra'da maslahatgüzar bulunmakta olan Sıtkı Efendi de faaliyete geçerek iki devlet arasındaki dostluk tazelendi. O günden itibaren İngiltere'yle Avusturya'nın kurmuş olduğu birliğe Devlet-i Aliye de girmiş oldu. Vahit Efendi İstanbul'a döndü. Hizmetinin makbul olduğunu ilan sadedinde Kaymakam Paşa huzurunda kendisine samur kürk giydirildi ve uhdesine defter emaneti tevcih edildikten başka, kendisine yılda 3500 ve kethüdasına 1500 kuruş gelirli birer sehim verildi.

Bu konuşmalarda tercümanlık etmiş olan İstefanaki, çok yaşamış olan ve yakın vakitlere kadar Arnavutköyü'ndeki yalısında oturan meşhur İstefanaki Beydir. Bu görüşmeler bahsi açıldıkça İstefenaki, Vahit Efendi'nin olağanüstü temkinini ve sebatını ve diplomatlıktaki maharetini över dururdu. Gerçekten de Vahit Efendi övülmeye layıktı. Çünkü Alemdar Paşa vak'ası üzerine Bab-ı Âli karışmıştı. Bu anlaşma sadece Vahit Efendi'nin himmet ve samimiyetinin eseridir. Başkası olsaydı, buna cesaret edemez ve işi muhabereye dökerdi. Vahit Edendi uzun süre Lehistan'da kalmış, Fransızların hilelerine aldanmış, canı yanmış birisi olmasa bu fırsatı kaçırırdı.

İngilizlerle barış yapıldıktan sonra, Fransız maslahatgüzarı artık tartışmanın faydası olmayacağını anlayıp dilini değiştirdi. Reisülküttap vekiline: *"Devlet-i Aliye'nin İngiltere'yle barış yapması bir mecburiyet altında vâki olduğundan bu hususa bir diyecek yoktur. İmparatorumuz bundan kırgın olsa da Devlet-i Aliye'nin dostluğundan vazgeçmez sanırım."* dediğinde Ârif Efendi:

"Fransa imparatorundan beklenen samimiyettir. Saltanat-ı seniyenin İngiltere'yle anlaşmasındaki zarureti imparatorunuzun iyi niyet icabı kabul etmemesi düşünülemez." demişti.

Böylece Devlet-i Aliye'yle Fransa arasına soğukluk girmişse de iplerin büsbütün kopmaması arzu edildiğinden mazeret beyanı maksadıyla, Reisülküttap, Paris sefiri Muhip Efendi'ye şu talimatı göndermiştir.

İngiltere ile yapılan antlaşmaya dair Paris elçisi Muhip Efendi'ye gönderilen yazı:

“Ramazandan önce, İngiliz murahhası bir firkateyn ile Akdeniz boğazına gelip barış teklif etmiş ve Devlet-i Aliye antlaşma yapmazsa, büyük donanmayla İstanbul’a gelerek, hatıra gelmez tahriplere teşebbüs edeceklerini kesin olarak bildirmiştir.

Bunun üzerine; Devlet-i Aliye de bu işe meyletmiş ve mümkün mertebe bu murahhası oyalamak ve ülkemize zarar vermesini önlemek için ittifak lafı olmaksızın yalnız kadim dostluğun idamesini, İngiliz murahhas ile görüşmek üzere Vahit Efendi memur kılınmıştır. Çanakkale Boğazı’nda İngiliz murahhasını oyalamak ve maslahatı idare etmek için vakit kazanılmaktadır. Netice tarafınıza bildirilecektir.

Bu arada, Erfurt’ta Fransa ve Rusya imparatorları aralarında Rusların devletimizle münferiden barış yapmasına karar verdiklerinden; Rus mareşali Pozorofski’nin bir kaptanla yolladığı mektupla, Osmanlı’dan murahhas gönderilmesini talep etmiştir. Bu arada, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa’nın ölümü vuku bulmuşsa da hemen Reisülküttap Galip Efendi birinci murahhas, Murat Mollazâde Rıza Molla ikinci murahhas, Beylikçi İzzet Bey üçüncü murahhas olarak gönderilmiştir.

Öte yandan, İngiliz murahhası da “ya barış ya harp” şeklinde teklif yaptığı haberi Vahit Efendi tarafından bildirilmişti. Barış yapılmazsa meydana gelecek zararlar bir yana, barış isteyen bir devleti reddetmenin şeriata uygun olmayacağı ulema tarafından bildirilmiştir. Dostluk akdi için murahhas gönderilen Mösyö Eder, bindiği firkateyn ile bayramın ikinci günü İstanbul’a gelmiştir.

Devlet-i Aliye’nin İngilizlerle husumete sebep olacak bir durumu yokken, sırf Fransızların hatırı için ihtiyar ettiğimiz fedakârlıkların hududu yoktur. Buna karşı Fransa’dan bir gün fayda ve yardım görülmemiştir. Bu sebeple Devlet-i Aliye’nin İngiltere’yle kadim dostluğunu yenilemeye mecbur olmasına diyecek bir şey yoktur. Hele, Fransa ve Rusya imparatorlarının barış için İngiltere’ye özel elçiler gönderdikleri de meydanda olduğundan Devlet-i Aliye’nin Fransa hakkında gösterdiği samimiyet ve metanetinde bir bozukluk ihtimali yoktur.

Bu hususta bu görüşümüzün mukabelesini elde etmek istediğimize dair Fransa maslahatgüzarına verdiğimiz takririn bir suretini yolluyorum. Şimdiye kadar size verilecek cevabın gecikmesi bu sebeplerdendir. Allah’a şükür, Devlet-i Aliye İngiltere’yle güzel bir şekilde barış yapmıştır. Bu

barışın gerekliliği açıktır. Buna rağmen Fransa'nın gösterebileceği husumet göze alınmıştır. Bu hususun sezdirilmemesi lazımdır.

1809 SENESİ OLAYLARI

Rusya ile Görüşmeler

Bir müddet Napolyon'un ikiyüzlülüğüne aldanmış olan Devlet-i Aliye, nihayet Eflak ve Boğdan terk olunmadıkça Rusya'yla barış olamayacağı cevabı alınca Fransa'dan yüz çevirmiş, doğruca Rusya'yla görüşmelere başlamıştı. Ruslar da Alemdar Paşa'ya karşı tatlı muamele etmekteydiler. Alemdar Paşa kazaya uğrayınca Devlet-i Aliye'nin zaafa uğraması üzerine Ruslar tutumlarını değiştirmiş ve Eflak'in terkini teklif etmeye başlamışlardı.

Devlet-i Aliye murahhasları, milletçe son haddine kadar mücadeleye karar vermiş olduğundan konuşma yerinden ayrılıp, Yaş kasabasına döndüler. Bu sırada Rusların İsmail, İbrail ve Yergöğü kaleleri üzerine saldırmak üzere olduklarını öğrenen murahhaslar, bu durumu alâkalılara ve Bâb-ı Âli'ye bildirdiler. Bunun üzerine harp kazırlıklarına başlandı.

Vefat Eden Bazı Meşhurlar

Bu yıl, eski Rumeli Kazaskeri Mahmut Çavuşzâde Şemsettin Efendi, ulemadan Emin Efendi, meşhur şair Sümbülzâde Vehbi Efendi ve Gümrük Emini Hasan Ağa ve bu yıl doğan Fatma Sultan altı aylıkken fâni âleme veda etmişlerdir.

Kazasker Şemsettin Efendi; Feyzullah Efendi'nin oğludur. Mekteplerin semtinden geçmediği ve üzerinde hoca hakkı olmadığı hâlde kadı evladı olduğu için hocalık diploması almış ve son derece iyi konuşan ve meclisi süsleyen biri olduğu için büyüklerin yardımıyla rütbeleri aşarak kazaskerliğe kadar çıkmıştı.

Rütbesi dolayısıyla katıldığı danışma meclislerinde hiçbir fikri olmadığı hâlde, sadece gülünç hikâyelerle herkesi eğlendirir, şaklabanlığı, garip hikâyeleri ve maskaralıkları dilden dile dolaşırdı. Bu meyanda o asrın siyasetindeki gevşeklik dolayısıyla hiçbir cezaya maruz kalmazdı. Hediye aldığı zatları över, kendisine yanaşmayanları yermekten geri kalmazdı. Dilini tutması için birçokları kendisine hediyeler verirlerdi. Bir kimseden ne kadar çok hediye alırsa alsın hediyenin arkası kesilirse hemen yermeye başlardı.

Kendisi de dili belasına, Bursa'da gurbette sürünürken öldü. Hastalığı esnasında *"İnsanın selameti dilini tutmasındadır."* sözünü ağzından eksik etmezmiş.

Ulemadan Emin Efendi, Sadrazam Hacı Emin Paşa'nın oğludur. İlk tahsilini Kadı Mehmet Efendi'den, fıkıh ve kelâmı Âbit Efendi'den, âlî ilimleri ve tefsiri Süleymaniye müderrisi Madrubi diye anılan Ahmet Efendi'den yaptı. Hesap, hendese ve kozmoğrafyayı Gelenbevî İsmail Efendi'den, edebiyatı babasının Divan kâtibi Nuri Efendi'den ve bu asrın büyük âlimi Tatarcık Abdullah Efendi'den, Sanayi-i latifeyi Nimet Efendi'den ve talik yazıyı Yasarî Efendi'den öğrenmişti.

Her bakımdan benzerlerinden üstün ve gerçekten Kazasker denmeye layık, faziletli bir adamdı. Babası reisülküttap iken kendisi mülazım olmuş, babası sadrazam olunca müderris, Galata Kadısı, Edirne Kadısı ve İstanbul

Kadısı mertebelerini aştıktan sonra Anadolu Kazaskeri olmuştu. Oğlu Abdülkadir Efendi de büyük ulemadandı.

Sümbülzâde Vehbi Efendi: Maraşlı Sümbülzâde torunlarından âlim ve fazıl Reşit Efendi'nin oğludur. Maraş'ta tahsilden sonra İstanbul'a gelerek büyüklere kasideler yazmaya başlayarak güç hâlle Kadı olmuştu. Gittikçe şiirleri şöhret yapmaya başlamış, kendisine bazı mühim yazılar yazdırılmış, birkaç defa name-i hümayun kaleme almış ve şöhreti artmıştı.

Sultan Abdülhamit devrinde İran'a elçi gönderilmiş, oradan avdetinde iki devlet arasındaki soğukluğa Ömer Paşa'nın sebep olduğunu söyleyince, Ömer Paşa'nın da onun İran'da zina ettiğini bildirmesi üzerine padişah gazaba gelerek derhal idamına ferman vermişti. Fakat dostları kendisine mektup göndererek kıyafet değiştirip Üsküdar'a gelmesini ve bir evde gizlenmesini bildirdiler. Gizlendiği evde *"Tanınmaması"* adı ile şöhret bulan meşhur kasidesini yazdı. Bu kasideyi padişaha sunarak affa uğradı ve Rodos'a kadı tayin edildi. Sultan Selim adına divan tertip ederek padişahın iltifatına nail oldu. Nikris (gut hastalığı) illetinden öldü.

Şânîzâde bu zat hakkında diyor ki: *"Merhum Ebulayn, Ebu Dulame ve İncili Çavuş gibi mizah ve hicivde usta olup fıkra ve hikâyeleri Nasrettin Hoca gibi halk arasında yaygındır. Tuhfe-i Vehbî adıyla yayınlanmış olan eseri Nabi'nin Hayriye'sine naziredir. Şevk vericidir.*"

Süleyman Faik Efendi, mecmuasında der ki: *"Vehbi merhum, cinnet getirip kör olduktan sonra, deliliği biraz hafifleyince şair Aynî ile Sürûrî ziyaretine gittiklerinde, Vehbî memnun olmuş, ağlamış, Sürûrî'ye 'Bana içli bir ölüm tarihi söyle de sağlığımda işitip biraz ağlayayım.' deyince Sürûrî şaka ile: 'İmri'ü'-Kkays ile haşrolsun ilahî Vehbî' mısrasını söylemiştir. Vehbi yedi sene kadar daha yaşamıştır."*

Süleyman Faik Efendi der ki: *"Vehbî, yaşı sekseni aşmış olduğu hâlde cinnet getirdi. Kör oldu, yedi sene kadar yatalak oldu. Bu hastalığa tutulmazdan üç gün önce ahbaplarını davet edip yemekten sonra onlara şöyle hitap etti:*

'Yaşım sekseni aştı, ölüm yakındır, bugünlerde ölmezsem cinnet ve körlüğe uğrarım, hangisi mukadder ise ahiret hakkını helal edin. Pek fasık ve asi olduğumdan hakkımda türlü şeyler söylerler. Cümleye ben de helâl ettim. Lakin Müslüman ve Hanefî mezhebinde olduğum için Hak huzurunda şahadet edersiniz.'

Ahbapları teselli vermiş ve: “Keramet gösteriyorsunuz’ demişler. O: ‘Benim gibi fasıkta keramet mi olur? Lakin vakitle tıp okuduğumdan bilirim, vücudumda bir hâl var ki tıp kaidesine göre bunu anladım. Ricamı tutun.’ demişti, dediği de olmuştu.”

Selanikli Hasan Ağa: Servet sahibi, olgun, akıllı, becerikli ve iyi huylu idi. Hatır kırmaktan çok çekinirdi. Bütün gücü ile verilen vazifeyi hakkıyla yerine getirmeye çalışır, buna da muvaffak olurdu. Kendisine kasapbaşılık, mutfak eminliği ve gümrük eminliği gibi her birinin altından kalkılması zor olan işler verildiği hâlde sesini çıkarmamış ve işlerinde başarılı, olmuş boş vakitlerinde ticaretle uğraşmıştır. Vefatında mallarından varislerine verildikten sonra, ordunun levazımatı tedarik olunmuştur. Hayatında olduğu gibi vefatında da Osmanlı Devleti’ne faydalı olmuştur.

Şânîzâde, Gümrük Emini Hasan Ağa’nın ölüm sebebi hakkında der ki: *“Hasan Ağa’nın ayağında Flegmon denilen bir çıban vardı. Yahudi hekimlerini çağırdı, ilaç istedi. Bir müddetten beri başhekim olanların çoğu bilgisiz ve liyakatsiz olduklarından haset illetine müptela idiler. Memuriyetlerinin gereğini yapmazlar, ancak mansıb kendilerinde kalsın diye türlü hilelere başvururlardı. Cehaletlerini gizlemek için frenkçe laf edip tıp fenninden gafil olan devlet büyüklerinin kapılarını çalarlar, sonunda başhekim olurlardı”*

Bunlar beden ve ruha deva bulacakları, padişaha ilaç yapacakları ve hekim yetiştirecekleri yerde ,buna iktidar göstermezlerdi. Bu yüzden Osmanlı memleketi cahil hekimler elinde kalmıştı. Ehli İslâm içinden uzun müddet tahsil ederek hazakat rütbesine ermiş birisi çıksa, onu kendilerine rakip sayarlar, tıptan haberi olmayan devlet büyüklerine onu şikâyet ederler, iftira atarlar, hakarete maruz bırakırlardı.

Vakti ile erbabına ün ve servet getirmiş olan bu mübarek tıp ilmi, giderek İslâm hekimleri için zararı mucip oluyordu. Kimse bu fenne heves etmiyor, edenler de Süleymaniye Tıphanesinde yalnız hocalık ve bimarhane tabipliği ediyordu.

Böylece memlekette yalnız tıbbı geliştiren değil, eskisini bile okuyabilecek kimse kalmamıştı. Vaktiyle hekimleri meşhur olan İstanbul şehrinde tababet; Hırvat, gemici, ırgat bozuntularının elinde kalmıştı. Başka milletlerden hazakat sahibi tabip ve cerrahlar da cahillerin iftiralarına maruz kalırdı. Bu cahiller, büyüklere giderek falan hekim pek aciz veya inatçıdır

derlerdi. İlme uymayan, fakat büyüklerin mizacına uyan şeyler söylerlerdi. Bunlar, hocalardan icazet almadan, rüşvet vererek hekimbaşıdan bir tezkere alarak istediği yerde dükkân açar ve Frengistan'a maskara olurdu.

Bu gibi tabip ve cerrah kıyafetinde kasaplara başvurmaktansa, çöl bedevileri gibi hastalıkları tabiata havale veya kocakarı ilaçlarıyla yetinmek, daha hayırlı idi. Bu sebeplerle meşhur bir hekim demiştir ki: *"İstanbul şehrinin su ve havası, mevkii ve mesiresi, zevk ve sefası çok hoş… Fakat orada üç felaket vardır: Biri veba, biri yangın, biri de cahil hekimler."*

Hasan Ağa'nın ayağındaki yaraya kasaplar gibi tımar yaptıklarından adamcağız uzun müddet yatalak ve sarsak kalmaya mahkûm olmuştu. Bu yüzden tersane işleri başsız kaldığından kendisi azledilmiş ve yerine Şıkk-ı Sâlis Defterdarı Aziz Efendi getirilmişti.

Fatma Sultan da altı aylıkken vefat etti. Bu ölüm hakkında Şânîzâde der ki: *"Umûmî hastanesi olmayan yerlerde, büyüklerden hastalananların tedavisinde hazık hekimler tıp ilminin gereğince istişare ederler ve tedaviyi tatbik ederlerdi. Bu suretle de şifa olmazsa hüküm Allah'ındır inancı bu hekimleri de mazur gösterirdi. Özellikle hanedanının tedavisinde birkaç tabibin tedbiri ne kadar hazık olurlarsa olsunlar yine kifayetsiz kalır. Hekimler ilaç vermekten çekinirlerdi."*

Rivayete göre hekimbaşı Mesut Efendi, bu makama veraset yoluyla dahil olanlardan birisi idi. Tıp ilminde de cahil olduğundan İstanbul'a geldiğinden beri ilaçları bir cellat gibi İstanbul halkını helâk ettiği gibi, hekim unvanını almış olan Morenzo isimli bir Frenk'le işbirliği ederek bunca sultan ve şehzâde doğurabilecek olan Fatma Sultan'ın da ölümüne sebep olmuşlardı. Fatma sultanın ruhu beden yuvasından çıkarak uçmuştu.

Kanun üzere vezirler, ulema, ocaklılarla matem alayı yapıldı. Mübarek cesedi Nur-uosmaniye türbesine gömüldü. Herkes bu yüzden matem içinde idi. Padişahın kalbi kederli iken, o günü akşamı kendisine, "Ayşe Sultan" ismini alan güzel yüzlü bir sultanın doğduğu müjdesi haber verildi.

Bazı Olaylar

Sultan III. Selim’in hal’inden sonra Osmanlı Devleti dümensiz gemi gibi dalgaların arasında yuvarlanırken, ortaya Alemdar Paşa çıktı. Devlete selamete çıkarmak isterken kaza girdabına düştü. Devlet işleri zorbaların eline geçti. Böyle karışık durumda tahta çıkan Sultan II. Mahmud işinin zorluğu meydandadır. Sultan II. Mahmut hiç yılgınlık göstermeden zorluklara göğüs germiş; bir yandan Rus harbine hazırlanırken, bir yandan da zorbaları tedibe gayret sarf etmekteydi.

Para Değerinin Ayarlanması: Sultan Abdülhamit ve III. Selim devirlerinde darphane gelirlerini arttırmak maksadıyla, “düşük ayarlı” bir hayli altın kesilmiş ve güya gelir fazlası elde edilmişti. Ticarî muameleler ise gerçek değer üzerinden işlediğinden para ayarının düşürülmesi halkın ve tüccarın işlerine zarar veriyordu.

Bu işi düzeltmenin en iyi yolu, ayarı düşük sikkeleri kaldırmak ve gerçek ayarlı para basmaktı. Şeyhülislâm huzurunda toplanan danışma meclisinde mesele görüşüldü. Şeyhülislâm Darphane fiyatının rayice uydurulması meşrudur.” diye fetva verdi.

Devleti Âliye’nin en büyük sıkıntılarından biri de ihtilal ve fitneler dolayısıyla devlet büyüklerinin sık sık kazaya uğramaları ve bu yüzden hasıl olan adam kıtlığı idi. O devrede ikinci derecede sayılabilecek adamlar bile sürgünde bulunduklarından, devlet işleri için birçok şahsiyetlere ihtiyaç vardı.

Reisülküttap vekili Vahit Efendi de dirayetli ve sadakatli olmakla beraber İngiltere barışını iyi bir suretle sonuçlandıralıdan beri kibre müptela olmuş, öteki devlet büyüklerini hafife almaya başlamıştı. Hatta bazı fermanlar için “dünyanın gidişine uygun değildir.” diye ihtarlarda bulunmaya cesaret ediyor ve cahil kâtiplerden bazılarının tayınlarını kesiyor, hazineyi korumak için sert tedbirler alıyor, yakınanları azarlıyordu. Bu hâller padişahın mizacına uygun düşmediğinden hakkındaki teveccüh zayıflıyordu.

Beylikçi İzzet Bey de bilgili, kabiliyetli ve yetişebilecek devlet adamlarından idi. Alemdar Paşa zamanında yapılan ittifak senedi, onun kaleminden çıkmış ve bu belgeye “vesikayı yazan” adıyla imza koymuştu.

Sultan Mahmut bunca zorluklar içinde saltanatın istiklalini korumaya itina etmekte olduğundan buna dokunabilecek bir ittifak senedinin altına İzzet Bey'in öğünürcesine imza atması padişahın kırgınlığına sebep olmuştu.

İzzet Bey, Galip Efendi'yle beraber Ruslarla görüşmeye memur edildiğinde, padişahın verdiği harcırahı azımsamış ve sövmeye cür'et etmiş olması kırgınlığın artmasına sebep olmuştu. Gençliğine bakarak ve yazıdaki maharetine hürmeten padişahın affına uğramışsa da şımarıklığına devam etmişti.

Sultan II. Mahmut, Müslümanları gazaya teşvik için "Âyet-i Kerîme ve hadis-i şerifler emrince cihadın bütün Müslümanlara farz olduğunu bildiren hatt-ı hümayunlar neşretmişti. Bunlar Bab-ı Âli'ye geldiğinde İzzet Bey pervasızca: *"Bakalım bu defa şeyh biçiminde ne vaazlar veriliyor."* diye edepsizce davranması, hürmet edilmesi bütün Müslümanlara farz olan hilafet makamıyla alay etmeye cesaret etmesi, hamiyet sahiplerini şaşırtmıştı. Bu sebeplerle İzzet Bey azledilip idam edildi. Vahit Efendi de Kütahya'ya sürüldü.

1810 Senesi Olayları

Napolyon'un Evlenmesi

Avusturya ve Fransa imparatorlarının istekleri ile kralın kızı Mari Luiz ile Napolyon'un evlenmesi kararlaştırıldı. 11 Mart 1810 tarihinde, Viyana'da Napolyon'la Avrupa'nın en eski hanedanına mensup prenses Mari Luiz'in nikâhları kıyıldı. Mari Luiz nikâhtan sonra hemen yola çıkıp Nisan başında

Paris’e vardı; büyük şenliklerle düğünü yapıldı. Napolyon’un Avrupa’nın en eski hükümdarları, sülalesinden bir prensesle evlenmesi Napolyon’un asilzâdeler arasındaki itibarını artırmıştı.

Son harplerde Napolyon, Avusturya’yı yenmiş, Almanya’da kendisine karşı olanları ezmiş olduğu için iktidarı daha da artmıştı. Avrupa hükümdarlarından çoğu, kendisine baş eğmişti. Krallık taraftarlarının çoğu kendisine yönelmişti. Bu evlilikle kurulan sıhriyet ve Paris’teki Avusturya elçisi Maternich’ın mahir politikası sayesinde Napolyon’un Avusturya’yla olan münasebetleri günden güne iyileşmekteydi.

İngiltere, denizlere hâkim olması sayesinde Napolyon’un nüfuzu dışında kalmışsa da bir gün onun yakası da Napolyon’un eline geçer diye düşünülüyordu. Oysa bu kudret Napolyon’un şahsiyle kaimdi. Bir felakete uğradığı zaman kurmuş olduğu hükûmetin çökmesi tabiî olacaktı. Onun için derin düşünenler, bu iktidarın sürekli olabileceğinden şüpheliydiler.

Napolyon, bu evlilikle Avrupa’nın eski hanedanlarını ortadan kaldırmak niyetinde olmadığını göstermişse de Alman kralları ellerinden çıkardıkları bunca memleketleri unutamıyorlar ve daima fırsat gözetiyorlardı. Avusturyalıların yarası da bir evlilik bağıyla şifa bulamazdı. Ruslar; Lehistan hakkında teklif ettikleri muahedeyi imzalamadığı için Napolyon’a kızıyorlardı. İtalyanlar ise Napolyon, Papa’nın bütün memleketlerini ve Toskana Dukalığı’nı almış olduğu için çok müteessirdi. Papalık meselesinden dolayı bütün Katolikler Napolyon’un can düşmanı idiler. Böylece Napolyon’un düşmanları çoğalmıştı.

Napolyon, Roma şehrini Fransa’nın ikinci başkenti sayarak, Fransız imparatorunun bulunduğu yerde Papa’nın oturmasını istememişti. Papa’yı Sadova şehrine nakletti. Bu konuda Fransız papazlarının bir kısmı, Napolyon’u destekliyor, bir kısmı da Papa’ya sadakat gösteriyordu.

Mezhep ihtilaflarını kendi başına çözmeye kalkıştı. Bu meyanda Papa’ya danışmaksızın bir takım piskoposlar tayin etti. Napolyon kuvvetine mağrur olarak din işlerinin zorla halledilemeyeceğini düşünemeyip düşmanlarının eline keskin silahlar vermekteydi. İspanya meselesi ise gittikçe zorlaşmakta ve İngiliz-Fransız harbi şiddet bulmaktaydı. Bu zorlukları yenmek için Napolyon her tarafa büyük ordular yollamaya mecbur olduğundan Fransa nüfusça ve malca ağır bir yük altındaydı. Fransızlar bu hâllerden usanıp nefret etmeye başlamışlardı.

Napolyon nihayet kendi hırs ve tamahı yüzünden, uğradığı bunca zorlukların önünü alamayacağını anladı. O zamana kadar kazandığı iktidarı ile yetinmeye karar verdi. Fakat cihangirlik hülyasından vazgeçebileceğine inanılamıyordu. Napolyon her şeyden önce İspanya meselesini çözmeye ve İngilizleri barışa zorlamak için kara muhasarasını devam ettirmeye muhtaçtı, hâlbuki işin en güç yeri burası idi. Çünkü İspanyollar, Portekizler milletçe ayaklanmış, hürriyetlerini korumak için fedailer gibi çalışıyorlardı. İngiliz ordusu da onlara yardım etmekteydi.

İngiltere'nin Deniz Ablukası, Fransa'nın Kara Muhasarası

1806 yılında İngilizler, Fransa'nın Brest limanından Elbe Nehri'ne kadar olan sahilleri ablukaya aldıklarını ilan etmişlerdi. Oysa bir devlet, başka bir devletin birkaç limanını abluka edebilirdi. *Ama "Filan yerden filan yere kadar sahiller abluka altına alınmıştır, hiçbir devletin gemileri bu ülkeye yanaşmasın."* diye ilan etmek devletler hukukuna aykırı idi.

Buna karşı Napolyon da yine devletler hukukuna aykırı olarak Avrupa karasını muhasarasına aldı. Yani Avrupa kıyılarının tamamını İngilizlere kapatmaya Avrupa devletlerini mecbur etti.

Hâlbuki Avrupa milletlerinin kendi arasında carî olan ticarî alış verişi birden bire kesmek ve halkı zarurî eşyadan mahrum bırakmak çok eziyetli bir işti. Bu kara muhasarasına karşı İngilizler, 1807 yılında Avrupa denizlerinde gezen gemilerin hangi millete mensup olursa olsun Londra'ya veya Malta'ya uğrayıp muayyen ücret ödemezlerse düşman gemisi addolunacağını ilan ettiler. Napolyon da İngilizlerin ilanına uyan gemilere düşman gemisi nazarıyla bakacağını ilan etti.

Tarafsız devletlerin biçare gemicileri iki ateş arasında ne yapacaklarını şaşırdılar. Bu durum karşısında Amerika'da kendi gemilerine Avrupa sularını yasak ettiği gibi, İngiliz ve Fransız gemilerinin de Amerika sularında dolaşmalarını yasakladı. Amerikan gemicileri böyle zoraki

kaidelerin uzun müddet yürüyemeyeceğini anlayarak Avrupa ticaretinden el çekmediler ve Amerika'ya dönmeden Avrupa sularında dolaşır oldular.

Rumlar da Osmanlı sancağı altında, gemilerle Malta'dan kahve, şeker ve İngiliz mallarını yükleyip Trieste, Venedik, Napoli ve Marsilya limanlarına taşımaya başladılar. Bir müddet sonra Amerika'ya giden birkaç Fransız gemisinin orada zapt olunduğu bahanesiyle Avrupa'da dolaşan Amerikan gemilerinin zapt olunacağını ilan etti. Rumlar hakkında da şiddetli takibat yapılmasını emretti. Paris elçisi Muhip Efendi yakalanan Rum gemileri hakkında Fransız hariciyesiyle devamlı mücadele hâlindeydi.

Napolyon, kara muhasarasının şiddetlenmesini Ruslardan da istedi. Aleksandr buna muvafakat etmedi, çünkü İngiliz mallarının Rusya'ya gelmemesi Rus ticareti için zararlı idi. Amerika gemicileri ise İngiliz limanlarında gemilerini doldurup, Rus sahillerine yanaşırlar, yerine demir ve zahire yükleyip İngiltere'ye taşırlardı. Aleksandr bunu yasaklasa Rusya'nın ticaret kapıları kapanmış olurdu. Şu var ki Devlet-i Aliye'yle harp hâlinde olduğu için Napolyon'u avutmaya mecbur olduğundan Napolyon'a açıktan muhalefet etmez, işleri idare ederdi.

İsveç Kralı, limanlarını İngiliz gemilerine kapamayı taahhüt etmişse de bu şart ağır geldiğinden Göteburg limanını açmış, "Tarafsız gemilerle geldi." bahanesiyle İngiliz mallarını alıyordu. Bu malların bir kısmını da arabalarla Rusya'ya taşıyarak kaçakçılık yapıyorlardı. Bu sırada İngiltere'de zahire kıtlığı olduğundan tarafsız, hatta düşman gemilerinin zahire getirmesine müsaade edilmişti. Napolyon bile İngiltere'ye zahire götüren gemilere; Fransa'nın muhtaç olduğu malları getirmek şartıyla, müsaade etmeye mecbur olmuştu.

Napolyon, Avrupa haritasını bozup çiziyordu; kimsede güven kalmamıştı. Avrupa halkı bu işten bezmişti. Her yerde Napolyon'un tahakkümünden kurtulma çaresi aranıyordu. Kara muhasarası sebebiyle Ruslar kendi mallarını satamaz olmuşlardı. Hâlbuki Alman ve Fransız malı ülkesine giriyordu. Bu yüzden günden güne para azaldığından Rus tüccarı sızlanıyordu.

Aleksandr, Alman ve Fransız mallarından çoğunun getirilmesini yasak etti. Oysa İngiliz mallarının Amerika gemileri ile girmesi kolaylaşmıştı. Napolyon'la Aleksandr'ın arası bu yüzden açılmıştı. Cenge tutuşmaları

beklenirdi. Şu var ki Aleksandr Türklerle harp hâlinde bulunduğundan Fransa'yla harbe tutuşmak istemiyordu.

Ruslar 1809 yılında Tuna'da taarruza geçerek bazı yerleri ele geçirdilerse de Balkan hattını delemediler. Çünkü Osmanlı askerî harp fennini bilmiyorsa da olağanüstü bir cesaret gösteriyordu.

Fransızlar evvelce Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya terkini telkin ederken, İstanbul'daki maslahatgüzarı Molborg gizlice Bâb-ı Âli'ye Ruslarla Fransa'nın bozuştuğunu, Rusların Tuna ordusunu geri çekeceklerini bildiriyor ve harbe şiddetle devam olunmasını telkin ediyordu. Bâb-ı Âli ise Tilzit ve Erfurt konuşmalarını İngilizlerden öğrenmiş ve Napolyon'a itimat kalmamıştı.

II. Mahmud'un cülûsu hakkında Napolyon'a yazılmış olan mektuba cevap gelmemesi de hakaret sayılıyordu. Bâb-ı Âli bu diplomasi dilini yeni öğrenmişti. İki tarafı idareye çalışıyordu. İngiltere'yle Fransa arasındaki harpte tarafsız kalacağını ilan etmiş, kendi sularında muharip devletlerin vuruşmamalarını talep etmişti.

Bazı İç Olaylar

Cezayir Garp Ocağı'ndan Devlet-i Aliye âdetlerine uygun olarak bir gemi ile yeni padişah için birçok hediyeler gönderilmişti. Başlıcaları şunlardı: Murassa altın takımıyla bir at, Şahvat ince tespih, pırlanta yüzük, murassa altın saat, murassa Cezayir işi dört tüfek, bir çift murassa altın tabanca, altın yatağan, altı sırma saçaklı yatak örtüsü, yirmi ehram, dört aslan postu, dört kaplan postu, iki papağan, beş aslan, iki kaplan, dört ceylan, üç deve kuşu.

Bunlara mukabil padişah Cezayir Ocağı'na şu hediyeleri yollamıştı: Yedi balyemez topu, iki obüs topu, altı kalem borta topu, 3.000 kumbara tanesi, 200 kantar barut, 200 kantar ham demir, 200 kantar kendir, 200 kantar katran, bir firkateyn, iki gemi.

Bahar yaklaşmış ve harbin zamanı gelmiş olduğu hâlde Serdar-ı Ekrem hasta idi. Kendi hekimi tedaviden korkuyordu. Ordunun hekimbaşısı tıp ilminden habersiz ve sırf kayırılmak üzere hekimbaşı yapılmış olduğundan ve orduda gerekli ilaçlar bulunmadığından Serdar-ı Ekrem'in yolladığı tezkere üzerine iki hekim (Rum taifesinden İtalya'da okumuş Konstantin Kalayira, diğeri Frenk taifesinden tıptaki maharetli ünlü Piçuti) ve ilaç gönderildi. Derhal Şumnu'ya giden hekimler Serdar-ı Ekrem'i iyileştirerek ve bol atiye alarak İstanbul'a döndüler.

Orduda lüzumu kadar hekim ve ilaç bulunmaması gerçi büyük eksikti. Lakin orduda bu gibi noksanlar çoktu. Onlarla uğraşmaya vakit yoktu. Zahire bile güç gönderiliyordu. Karadeniz, ticaret gemilerine kapanmış olduğu için İstanbul'da da kıtlık vardı.

Fırınların önünde yığılma artmış, aceze güruhu ekmek alamaz olmuşlar, fırınlar ekmeğin gramajını elli dirheme düşürmüşlerdi. Bazı zorbalar fırınlardan fazla ekmek alarak iki katına satmaya başladılar. Nihayet ekmeye yeni narh verilerek elli dirhemi bir paraya satılmaya başladı.

Devlet-i Aliye bu zorluklarla uğraşırken asla fütur getirmeyip sınır boylarına zahire ve mühimmat gönderiliyor, askerler sınırlara koşuyorlardı. Bu sıralarda Anadolu'nun her yerinden asker toplanıyordu. Lakin yeniçeri rezilleri, edepsizlikten vazgeçmeyip ırz ehli kadınlara saldırarak dayanılmaz kötülüklere cür'et ediyorlardı. Bu hususta tahrikler yapan Deli Mehmet Ağa, Manisa'ya sürülmüş ve orada idam edilmiştir.

Böyle tehlikeli bir devirde, kaymakam Osman Paşa'nın zevcesinin bir çengi kadınla birleşerek geceleri Bab-ı Âli hareminde saz ve nekkare ile âlem yaptığı işitiliyordu. Kaymakam Paşa ise zevcesine mağlûp olduğundan, çengi kadına gelir temin etmişti. Padişah bunu duyunca kendisini Limni'ye, zevcesini Bursa'ya sürmüş, çengi kadını da idam ettirmişti.

Bugünlerde, balık pazarında birkaç hamal namuslu bir kadını tutup zorla odalarına götürmek isteyince, halk kadını ellerinden almak istemiş, hamallar silaha sarılmışlar, halk da sopa ve taşlarla bunlara saldırmıştır. Tüccar ve esnaf ayaklanarak "Bu kepazelik ne?" diye feryat ederek Bab-ı Âli'ye varıp: *"Her gün bir kötülük işleniyor, ya yeniçeri taifesini zapt ve rapta alırsınız ya da biz sorgu sualsiz bunları öldürürüz."* demişler ve dükkânlarına silah ve cephane toplamaya başlamışlardı.

Fatih Camii'nde Yapılan İstişare Toplantısı

Bu sırada Rus generali Kaminaki, Serdar-ı Ekrem'e sert bir mektup göndererek: *"Ya şimdi sulh yaparsınız yahut İstanbul'a kadar yürür, orada yaparım."* diyordu. Serdar-ı Ekrem bu mektubu derhal padişaha yolladı. Sultan Mahmut fevkalade müteessir olarak Fatih Camii'nde bir istişare heyetinin toplanmasını emretti. O gün Fatih Camii'nde toplanan istişare heyetinde Şeyhülislâm, Kaymakam Paşa ve devlet büyükleri hazırlardı.

Reisülküttap, önce Serdar-ı Ekrem'in yazısını, sonra Rus generali Kaminaki'nin mektubunun tercümesini okudu. Rusların soğuk muamelesi, herkese çok ağır geldiyse de dayanacak kuvvet olmadığından, herkes şaşkınlık içinde kaldı. Camide okunmak üzere kaleme alınan hatt-ı hümayun okununca cemaate heyecan geldi. Din ve devlet uğruna son dereceye kadar dayanmak üzere karar verildi.

Okunan hatt-ı hümayun:

"Siz ki şeyhülislâm, kaymakam, kazasker, ulema ve devlet ricalim. Ocağımın ricali ve ihtiyarlarısınız, bilcümle İslâm ehlini selamladıktan sonra, malûmunuz ola ki bu defa ordu-yı hümayunumdan gelen haberlere göre, din düşmanları Pazarcık'ı aldıktan sonra, Varna üzerine gelip kale içinde bulunan din kardeşlerimizi tazyik etmekte ve Hezargrad üzerinden dalga dalga Osmanlı memleketlerine uğursuz ellerini uzatmaktadırlar.

Kâfirlerin maksadı, Ordu-yu hümayunumu kuşatmak, bu suretle kalbinde sakladığı hıyaneti icra etmek olduğundan ulu atalarımla birlikte İslâm yiğitlerinin fetheyledikleri bunca memleketleri ele geçirmek isterler. İslâm hamiyeti ve din gayreti olanlar buna nasıl tahammül eder?

Ulu atalarım, bu ülkeleri fethetmişlerse hâsılatını şahıslarına hasretmeyip, aşar ve diğer vergilerini ve ürünlerini gazilere ve vüzeraya inayet buyurmuşlardır. Buralarda Peygamber Efendimizin mübarek ismini zikrettirerek İslâm'ı takviyeye çalışmışlardır. Bu ülkelerde ezan sesini kesip yerine çan seslerini ikame ettirmek din gayreti olanlara düşer mi?

Bütün gün hakarete uğramaktansa, din yolunda can feda etmek daha âlâ değil mi? Çocuklar ve kadınlar vatanlarından atılıp sefalet içinde inlerlerken bizler ne güne duruyoruz. Allah'a şükür, Rumeli'de yedi krala

karşı koyacak askerimiz vardır. Anadolu'dan da dalga dalga asker geliyor. Cülûsumdan beri harp hazırlığı, lüzumlu diğer işlere bakmama vakit bırakmadı. Bundan böyle uyku, rahat ve gevşeklik istemem. Eli kılıç tutan din kardeşlerimle beraber din uğruna çalışırım. Cümleye farz-ı ayn olan gaza niyetiyle sefere hazırım. Gölgesine sığındığımız sancak-ı şerif hürmetine Allah'ımız yardımcımızdır.

Ulema ve yedi ocağın ricali, Fatih Sultan'ın mukaddes camiinde toplanmıştır. 'İstişare eden selamet bulur.' fetvasınca cümlenizi emin bilip danışmaya memur eyledim. Baş başa verip her husus mülahaza olunsun.

Harp gereçlerinden olan çadır, cephane, top ve hepsinin bağlı olduğu akçe ve zahire hususları incelenip gereği huzuruma sunulsun. Herkes aklına gelen hayırlı fikirleri söylesin. Şöyle lazımdı diyecek kimse kalmasın. Doğru söylemeyip hayırlı şeyler gizlenirse, indimde makbul değildir. Hepinizin tasvip ettiği şeyleri ben de tasvip eylerim. Vakit kaybetmeyesiniz.

Cenab-ı Hak hâlimizi iyiye tebdil eylesin ve Devlet-i Osmaniye'yi muzaffer kılsın. Devlete hayırlı olanların yüzleri iki cihanda ak olsun.

Nasrün minallahi ve fethün Karîb."

Ertesi gün, istişare heyetinin kararı, memleketin her tarafına fermanlarla ilan olundu. Bütün millet bayrak altına çağırıldı. Cihada asker göndermeyen şehirlerden kadı ve hatiplerin kaldırılacağı bildirildi. Sultan Mahmut bizzat sefere gideceğinden, bütün devlet erkânı hazırlanmaya başladı. Esnaf ve tüccarın harp malzemesini pahalı satmaması, bir evde iki kişi varsa, birinin harbe gidip birinin kalması istendi.

Anadolu beylerinden Hamit Paşa, Cebbarzâde, İbrahim Paşa da topladıkları askerle sefere koyuldular. Medrese danişmendlerinden 1.500 genç gönüllü yazılarak orduya katıldılar. Recebin dördüncü günü saray sahasına padişahın tuğu dikilerek dualar edildi. Padişahın bizzat sefere gideceği haberi kamu efkârına heyecan getirdi. Millette bir taraftan endişe ve keder, bir taraftan da hırs ve hiddet vardı. Karışık ruh hâleti içinde idi.

Türk askerinin Şumnu'da bir zafer kazandığına dair gelen haber herkese ferahlık getirdi. Rusların talimli askeri, açık ovalarda galip gelirdi. Dağlık yerlerde ise harp fenni üzerine manevra yapamadığından yiğit Osmanlı askeriyle pençeleşmezdi. Çok değişik harp safhaları bazen düşmana, bazen Osmanlılara gülüyordu.

Rusçuk’ta Osmanlı askeri muhasara altına alınmıştı. Düşman bu şehre 40.000 gülle ve kumbara atmış, evleri ve dükkânları yıkmıştı. Osmanlı askeri, buna rağmen dayanmaktaydı. Fakat zahire tükenmiş, açlık dermanları kesmişti. Kumandan Halil Paşa’nın şehit düşmesi üzerine meyus olan Osmanlı askeri Şaban ayının sonunda şartlı olarak Rusçuğu Ruslara teslim etti.

Ruslar böyle bir başarı kazanınca barış teklif ederlerdi. Lakin Bâb-ı Âli bir karış Osmanlı toprağını terke razı olmuyordu. Ruslar Niğbolu ve Rusçuk’u aldıktan sonra Balkanları geçip Lofça ve Berkofça’ya saldırdılarsa da çok kanlı boğuşmalardan sonra çekilmeye mecbur oldular.

Evvelce sürgüne gönderilmiş olan Vahit Efendi affolundu. Alemdar vak’asında yanan Bâb-ı Âli binası yerine yenisinin yapılması için 1.800 kese akçe ödenek verildi. Bina, bir seneden önce tamamlandı.

Bu yıl meşhur şair Fazıl Bey öldü. Merhum Sultan Hamit devrinde Enderuna alınarak terbiye olunmuştu. III. Selim devrinde Rodos mütevelliğine tayin olundu. Sonraları Eyüp’te ve Beşiktaş’ta oturdu. *Vezinname* ve *Habname* adıyla iki manzumesi vardır.

Bir hikâye

Süleyman Faik Efendi’nin mecmuasından bir hikâye:

İstanbul halkı kılık kıyafete çok kapılır. Mesela bir Hint çingenesi yahut Acem kallaşı acayip bir kıyafetle ortaya çıksa akıllı adamları bile kandırabilir.

Babam merhumun maiyetinde Bindallı Mustafa denilen bir serseri vardı. Babam öldükten sonra hizmetçiliği bırakarak başına bir Özbek tacı giymişti. Bir-iki sene böyle gezdikten sonra ortadan kayboldu. On sene

sonra Selâhattin adını takınarak ordunun bulunduğu Edirne sahrasına varmış, yanına on kadar derviş alıp sadrazama çatarak, kendisine maaş bağlatmıştı.

Edirne'ye gittiğimde bir zatla görüşürken bu adam çıkageldi. Gördüm ki bizim Bindallı Mustafa'dır. Yüzü buruşmuş, sakalı ağarmış, dilini acem taklidine alıştırmıştı. Beni tanıdı: 'Aman sezdirme' diye bir işaret yaptı. Ev sahibi hemen yerinden kalkıp Mustafa'nın elini öpüp baş sedire oturttu. Ve bir hayli keramet sattıktan sonra çıkıp gitti. Bir müddet sonra yanına gittiğimde o benim elimi öptü. 'Bu ne hâldir?' dedim. 'Dünya tuzağıdır.' dedi. Büyükleri nasıl aldattığını, ne kadar mallar aldığını söyledi, şaştım. 'Bu akşam kaçacağım.' dedi. 'Çünkü İstanbul'a gidersem beni bilen çoktur. Orada sırrım açıklanır ve hâlim çok güçleşir.' dedi."

Arnavutluk Olayları

Arnavutluk iki kısımdır. Biri Kigalık, biri Toskalık. Toskalar Yunanlılarla karışmış olduğundan dillerine birçok Yunanca kelime girmiştir. Kigalar da Slavlarla karışmış olduklarından, Kiga ve Toska dilleri birbirinden uzaklaşmıştır. Yalnız Berat ve Elbasan halkının dili ötekiler kadar bozulmamıştır.

Toskalık bölgesi üçe ayrılır. Birisi asıl Toskalık, ikincisi Laplık, üçüncüsü Çamlık'tır. Bu üç kısmın dilleri arasında da fark vardır. Tepedelen şehrinin sağ tarafı Toskalık, sol tarafı Laplıktır. Kigalıkta İşkodra mutasarrıflarının nüfuzu geçer. Ali Paşa da Toskalığa tahakküm etmek hevesine düşmüştü. Oysa İbrahim Paşa gibi asilzâde bir vezir meydanda iken, Ali Paşa'nın sivrilmesi mümkün değildi.

O sırada Arnavutluk'ta padişaha üzüntü veren bir olay cereyan etti: Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluk'un Toskalık kısmını ele

geçirip derebeylik hevesine düştü. Lakin Arnavut asilzâdelerinden Avlonya Mutasarrıfı İbrahim Paşa, buna engel oluyordu.

Bunun üzerine Ali Paşa, İbrahim Paşa'nın büyük kızını, kendi oğlu Veliyüddin Paşa ile evlendirdi. Bu izdivaçtan İsmail Bey doğmuştur ki zamanımızın vezirlerinden Tepedelenlizâde diye anılan İsmail Paşa'dır. Bundan başka Ali Paşa, İbrahim Paşa'nın ikinci kızını kendi oğlu Muhtar Paşa ile evlendirerek yakınlığı artırdı.

İbrahim Paşa'nın o bölgede bulunuşu, Ali Paşa'nın tahakkümüne mâni olduğundan, Ali Paşa, bir takım Arnavutları kışkırtarak onu Berat Kalesi'nde muhasara ettirmişti. Ali Paşa, güya akrabalık bahanesiyle kalabalık askerle gelip İbrahim Paşa'yı Berat'tan alarak Avlonya'ya getirdi. Fakat ora halkını da gizlice İbrahim Paşa aleyhine tahrik ederek onu, Komiçe'ye nakledip göz hapsine almıştı.

Bu durum padişaha arz edildiğinde Sultan Mahmut hiddetlenmiş: "*Ali Paşa, irade-i hümayunumu hükümsüz bırakıp kendi sözünü geçirmeye uğraşıyor, ben böyle söz dinlemem, vezirler benim vücudumun parçaları olup o makamlara velinimetleri sayesinde gelmektedirler. Bunun şükrü padişah emrini dinlemekle ödenir. Benim irademde şeriata, kanuna aykırı bir teklif yoktur ki kendisine ağır gelip serkeşliğe mecbur ola.*

İbrahim Paşa'yı yerinden alıp başka yere götürmesindeki maksat fitneyi def etmek değildir. Ali Paşa biriktirdiği mallara ve kalabalık maiyetine mağrur olup nefsine mağlûp olmasın. İşte benim iradem budur. Emrimi dinlesin. Bunun aksine hareket ederse padişahların âdeti veçhile başka işlerden önce onu hallederim." şeklindeki ferman göndermiştir. Bu husus Sultan Mahmud'un kalbini kırmıştı. Bu sebeple Ali Paşa'nın vücudunun ortadan kaldırılması, müsait bir zamana bırakılmıştı.

Mısır Olayları

Mehmet Ali Paşa Kölemenlerin nüfuz ve satvetini kırmışsa da onları büsbütün ortadan kaldıramadığından bir anlaşmaya varmak lüzumunu duymuştu. Mehmet Ali Paşa'nın isteği Mısır emirlerini Arabistan'a, Vehhabîlerin üzerine göndermekti. Ancak Kölemen Beyi İbrahim Bey, Mehmet Ali Paşa'ya güvenemediğinden ihtilaf devam etti.

Hünadi Arapları Kölemenlere, Evlad-ı Ali Arapları hükûmete bağlıydılar. Kölemenler arasında da ihtilaf olduğundan bunların bir kısmı Mehmet Ali Paşa'ya itaate karar verdiler. Mehmet Ali Paşa'ya Vehhabîlerle savaşacağını bildirmek üzere İsa Ağa, Mısır'a geldi. Yapılan divanda İsa Ağa'nın huzurunda, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İsmail Bey'e Beylerbeylik hil'ati giydirildi.

Bu sırada Mehmet Ali Paşa, Kölemenleri yendiğinden Kölemen emirlerinin bir kısmı aman eylemiş, bir kısmı Cenuba kaçmıştı. Şaban ayı başında Mehmet Ali Paşa Mısır'a döndü. Ertesi günü İsa Ağa, kendisiyle görüştü ve Paşa'nın Hicaz'a memur edildiğine dair fermanı teslim etti.

Mehmet Ali Paşa Hicaz'a gitmek üzere hazırlığa başladı. Bu sırada Mısır ümerasını bir kere daha tuzağa düşürüp Kölemen ocağını ortadan kaldırmak arzusundaydı. Bu sebeple Kölemen Beylerinden Mısır'a gelenlere güler yüz gösterdi. Bu ise kesimhaneye gelen koyunlara ot vermek gibi bir muameleydi.

1811 SENESİ OLAYLARI

Bazı Olaylar

1811 senesinde Paris elçisi Muhip Efendi'den gelen bir yazıda Başvekil Şampani'nin azl olduğu ve yeni başvekilin Muhip Efendi'ye şunları söylediği bildiriliyordu: *"İstanbul'dan taze haberler var. Asayiş iyi imiş, Donanma-yı Hümayun harekete hazırmış. Ruslar Eflak ve Boğdan'dan vazgeçerek Anadolu tarafındaki yerler kendilerinde kalmak üzere barışa razı olmuşlar. Sultan Mahmut ise kendi topraklarından bir karış yeri Ruslara bırakmaya razı değildir. Tuna'nın sağ ve solunda Rusların 20.000 kadar askeri vardı. Devlet-i Aliye'nin şerefli bir tarzda harp ettiğini duyarak çok sevindik."*

Anadolu askeri dalga dalga Rumeli'ye geçmekteydi. Yeniçeriler, padişahtan şüpheleniyorlardı. Taşra askeri İstanbul'da çoğalınca kendilerinin tedip edileceğinden telaş ediyorlardı. Hatta bu sebeple Ağakapısı'na giderek Anadolu askerinin İstanbul'a uğramadan Rumeli'ye geçmesini istida ettiler. "Hain olan korkak olur."

Bu esnada yeniçeri zorbaları türlü şekavete cesaret ediyorlardı. Terbiyeye müstahak olduklarını kendileri de inkâr edemezlerdi. Ordudaki yeniçeriler de gönderilen paraları gasp ediyorlar, Serdar-ı Ekrem bunları tedibe cesaret edemiyordu. Yeniçeri ağası azledilmiş ve yerine kol kethüdası getirilmişti.

Serdar-ı Ekrem Ziya Paşa, vezirlerin en yaşlısı ve zamanın gidişatına vâkıf bir zattı. Ancak Şânızâde'nin dediği gibi; mal toplamaya haris, süse ve gösterişe düşkündü. Bir de Osmanlı zümresinden yetişip ocaktan gelme olmadığı için yeniçerilere ikram ve iltifatta bulunarak onları yatıştırmaya çalışıyordu. Bu da onları şımartıyordu. Bu sebeple, orduda disiplini koruyabilecek bir vezirin tayini irade edilmişti.

Padişahın yakınlarından olup, onunla gizli muhaberesi olan Şehremini İbrahim Efendi, Topal Mustafa Ağa'yı sadaret için tavsiye etti. Kaymakam Paşa ise Dergâh-ı Ali kapıcıbaşısı Laz Ahmet Ağa'yı münasip görüyordu. Bu esnada Kapıcılar Kethüdası Mehmet Sait Bey Serdar-ı Ekremden mühr-i hümayunu almak üzere yola çıkarıldı. Ziya Paşa Dimetoka'ya gönderildi.

Ziya Paşa'nın bütün mallarına el kondu. Paşa'nın sarrafı olan Mıgırdıç çağırıldı. Paşa'ya ait bir sürü gizli mal meydana çıkarıldı. Ziya Paşa'nın mallarının çoğu zevcesinin elindeydi. Bu hanım bir müddet sonra öldüğünde eşyası Enderun'a nakledilmiş ve bu arada da birçok mücevher

çıkmıştır. Hatta zaman zaman padişahın vermiş olduğu mücevher hançerler de tereke arasında bulunmuştur.

Şânîzâde'ye göre bu hanım evvelce Kandilli hamamına yakınlığı dolayısıyla devlet büyüklerinin kadınlarına hizmet ederdi. Çok akıllı, tedbirli ve iffetli olduğundan devlet büyüklerinden bazılarının hanımlarının delaletiyle Ziya Paşa'yla evlendirilmişti. Kadında hem şans, hem dirayet olduğundan kocasının ikbali parlamıştır.

Ziya Paşa vezarete kadar yükselmesini onun şansına atfettiğinden hatırını çok sayardı. Bu saygı ile ikisi arasında durum tersine çevrilmişti. Ziya Paşa dostlarıyla sohbet ederken, "Sizin haremlerinizden korktuğunuz gibi ben karımdan korkmam. Fakat uğurunu denediğim için çok riayete mecbur olmuşumdur." derdi. Böylece iki defa sadrazam olan ve Mısır'ı fethetmiş olan bir veziri bu kadın mağlûp ve zebun eylemişti.

Faik Efendi mecmuasında bazı garip rastlantılar:

Şehremini İbrahim Efendi'nin her sözü yapıldığı hâlde, Topal Mustafa Ağa'nın sadarete getirilme teklifinin yapılmamasını şöyle anlatır:

Eshab-ı kiramdan kimse Peygamber'in isimlerinden olan Mustafa adını almazdı. Ancak Devlet-i Aliye'nin zuhurundan sonra bu ad alınmaya başladı. Bu adın başkalarına verilmesi hiçbir suretle caiz olmadığından Mustafa ismini taşıyanların zatında uğur olmayacağı denenmiş bir iştir. Hatta Âl-i Osman sülalesinde Mustafa adlı dört padişah gelmiş, hepsinin zamanlarında ihtilaller olmuştu. Bunun gibi, Mustafa isimli sadrazamların ilki olan Loca Mustafa Paşa öldürülmüş, Alemdar Mustafa Paşa'ya kadar gelen Mustafa isimli sadrazamların zamanlarında birçok kötü olaylar cereyan etmiştir.

Mustafalarla alakalı garip olaylar: Selim III ve Mustafa IV zamanlarında Mustafa adlı büyük-küçük birçok rütbe sahipleri gelip geçmişti. Bu meyanda asi davranışlarından dolayı, Belgrad'dan tardolunan yamakların reisi Köse Mustafa Bey, Belgrad yeniçerileri ağası Mustafa Ağa ile birleşerek Belgrad'a girmişti. Şehir Muhafızı Mustafa Paşa kalede mahsur kaldığından Rumeli Valisi Mustafa Paşa imdadına memur edilmiştir. Bu sırada Mustafa Paşa, Mustafa Ağa'yı idam ettirerek isyanı bastırmıştır.

Zeamet Nazırlığı Mustafa Rasih Efendi'ye verilmiş, Haseki Mustafa Ağa eşkıya üzerine yollanmıştı. 1211 (1796-1797) senesinde Seyit Mustafa Paşa ölmüş, Anapa muhafızı Mustafa Paşa azledilmiş, Rumeli eyaleti Sinekli

Mustafa Paşa'ya verilmişti. Bu esnada Kara Mustafa ve Deli Mustafa birçok sergerdelerle dolaşıp civardaki kazalara saldırırlardı. Üzerlerine Rumeli Valisi Mustafa Paşa ve Bosna Valisi Silahtar Mustafa Paşa yollanmıştı.

Bonapart Mısır'ı istila ettiğinde, Mustafa Kethüda-yı Hac emiri tayin etmişti. Üzerine gönderilen Köse Mustafa Paşa, Fransızlara esir olmuştu. Bu sıralarda Şeyhülislâm Mustafa Efendi, Darphane Nazırı Mustafa İffet Bey, Köse Mustafa Paşa vefat etmişlerdir.

Belgrad eşkıyası, Şenikli Mustafa Paşa'yı idam etmişlerdir. Eğinli Mustafa Efendi Rumeli'ye gönderilmişti. Çavuşbaşı Mustafa Bey Şehremini Mustafa Refik Efendi Sadaret mektupçusu olmuşlardır. 1218 (1803-180) yılında Mustafa Behçet Efendi hekimbaşı oldu.

İstanbul Boğazı'nda Kabakçı Mustafa çıkmış, Kazancı Mustafa ocaklıları tahrik etmişti. Neticede Sultan Selim tahttan indirilmiş ve Sultan Mustafa tahta çıkarılmıştır. Mustafa Reşit Efendi Tersane Emini olmuştur. Kazasker Mustafa İzzet Bey, çok seçkin bir zat olup Meşihat makamına getirilmesi kararlaştırılmışken Ataullah Efendi daha çabuk davranmış, Mustafa İzzet Efendi'yi sürdürmüştür.

Şah Sultan'ın kocası Mustafa Paşa, el altından mühim işlere karışmaya başlamıştı. Sultan Mustafa'nın yakınları, Cüce Mustafa, Neyzen Mustafa, Hafız Mustafa idi. lll. Selim'i öldürenlerden birisi de Bostancı Mustafa idi. Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olduğunda, Mustafa Ağa yeniçeri ağası, Mustafa Efendi hekimbaşı idiler.

Faik Efendi mecmuasında bu gibi tuhaf rastgelişler yazılmaktadır.

Meselâ Abbasî halifelerinden Mu'tesim, sekiz ay, sekiz günde doğmuş, sekizinci halife olmuş, hilafette sekiz sene kalmış, sekiz harfli bir mühür kazandırmış, sekiz erkek, sekiz kız çocuğu olmuş, sekiz şehir fethetmiş sekiz köşk bina etmiştir. Bunun için kendisine "Sekizli Halife" (Halife-i Müsemmen) derler.

Bahti mahlası kullanan I. Sultan Ahmet, on dördüncü padişahtır. 14 yaşında tahta çıkmıştır; 14 sene saltanatta kalmıştır.

Müderris Bursalı Haşim Efendi, bir kadir gecesi ölmüştü. Oğlu Şam Kadısı Mahmut Efendi de bir kadir gecesi ölmüştür.

Sultan III. Mustafa devrinden II. Abdülhamid'e kadar gelen sadrazamlar Naneci Mehmet Paşa, Muhsinzâde Mehmet Paşa, İzzet Mehmet Paşa,

Derviş Mehmet Paşa, Darendeli Mehmet Paşa, Yeğen Mehmet Paşa'dır ki hepsinin adı Mehmet'tir.

Asayiş Tedbirleri, Ölümler, Tabiî Âfetler ve Bazı Olaylar

Yeniçeriler, bazı sınır boylarında kalmış mahdut sayıda askerden ibaretti. Ordu İstanbul'dan sefere çıktığında güç hâl ile bir miktar yeniçeri toplanabilirdi. Devlet, harplerde âyân ve eşrafın maiyetiyle aylıklı sekban askerine muhtaç olur. Bazen da seferberlik ile asker toplardı. Böyleyken, Defter-i Hakanî'lere göre Devlet-i Aliye; cebeci, yeniçeri, sipahi, zeamet ve tımar sahipleri isimleriyle 300.000 askere devamlı olarak maaş verirdi.

Yeniçeriler gerek İstanbul'da, gerek ordu içinde türlü gaileler çıkarırlardı. Bu defa İstanbul'dan orduya katılmak üzere tertip edilen on adet yeniçeri ortasının yollukları hazırlanmış, hareket tarihleri yaklaşmışken, âdetleri üzere yamak tabir edilen bir takım adamları yanlarına toplayıp fukaraya eziyet etmeye başladıklarından, İstanbul halkı feryat etmekte idi.

Güç hâl ile Davutpaşa sahrasına çıkarılan yeniçeriler ve diğer baldırı çıplaklar arasında bir vuruşma olmuştu. Aynı tarihte Tavukpazarı'nda da bir çarpışma olmuş, sokaklara barikatlar kurulmuştu. Son seferde yeniçeriler 13.000 neferlik maaş aldıkları hâlde Küçükçekmece köprüsünden geçildikten sonra yapılan sayımda 1.600 kişi oldukları anlaşılmıştı. Velhasıl yeniçeriler beytülmalden külliyetli para alırlar, harplerde bir işe yaramazlardı.

"Üsküdarlı Şeyh İbrahim" adında biri "sırr-ı vahdet" diye şeriata ve akla uymaz saçmalar söyleyerek birçoklarını kandırmıştı. Nefesinin tesirli olduğu şayiası üzerine, Enderun ağalarına yanaşmış ve birçok müritler edinmişti. Padişah, birkaç gün sonra kıyafet değiştirerek Çamlıca'ya giderken bu şeyhin tekkesinin önünde birçok kadın arabaları, kira beygirleri ve Enderun ağaları görmüştü. Padişah birçok gailelerle uğraşırken "Böyle

uydurmalara zamanın tahammülü yoktur.” diyerek adamın sürgüne gönderilmesini emretti.

Bu sırada yeniçeri eşkıyasının tedibine dair şöyle bir ferman çıkarıldı:

Sekbanbaşı ve Yeniçeri Ağası Vekili Hacı Mehmed’e emir:

“Hilafet merkezi olan İstanbul’da oturanların emniyet ve rahatları, bütün İslâm memleketlerinin huzur ve refahlarına sebep olduğundan, bazı kendini bilmez Hak Teâlâ’nın emir ve yasaklarından gafil rezil makuleleri Allah kullarının mallarını yağma ve ırzlarına tecavüz ettiklerinden, o gibi eşkıyanın ‘Allah’a isyan edenleri öldürünüz’ emri üzerine kanları helal ve idamları şeriata uygun olduğundan bu kere Mısır Çarşısı ve Tahmis önünde hamal taifesi ve sair reziller Allah kullarının mallarını gasp ve sokaklardan geçen namuslu kadınlara tecavüz ve tenha mahallerde tehditle para sızdırma gibi Allah’ın emrine ve benim rızama aykırı ve tahammül olunmaz nice işlere cür’et ettiklerinden, tebaamın rahatı kalmamış olmakla esnaf mümessilleri Bâb-ı Âli’ye gelip ferman çıkarılmasını niyaz etmişlerdi.

Sen de bu hususta esasen niyazda bulunmuş olduğundan, Allah’ın emri ve kutsal fetvaların gereğini yerine getirmek hükümdarlık vazifemdir.

Yeniçeri Ocağı ulu atalarımdan miras kalmış ve Devlet-i Aliye’me bir hediye mesabesinde olan Yeniçeri Ocağı Allah’ın emrine ve şeriata ve ocağın âdâb ve erkânına uygun hareket ettikçe her kim onlara kötü nazarla bakarsa Allah’ın kahrına uğrasın. Ama şeriata ve ilahî kanuna, âdâb ve erkâna aykırı işlere irtikaplara cür’et edenler ocaklı değildir. Ocaklının adını lekeleyen böyle rezilleri, ocakta kabul etmezler.

Din ve devlete aykırı hareket edenlerin tedip edildikleri gösterilmelidir. İşbu hatt-ı hümayunumu sadık ocaklılarıma bildir. Şeriata ve kanuna aykırı davranan rezillerin hakkından gelinmelidir. Allah kullarının huzur ve rahatı matluptur. Cenab-ı Hak din gayreti sahiplerini mutlu kılsın, İslâm’a yakışmaz hareketlere cür’et edenleri kahhar ismiyle kahreylesin. Sen ki sekbanbaşısın; gerek sen gerek öteki ocak ağaları, subayları ve neferleri ehli ırz ile birlikte olasınız.

Üzerinde kulluk gayreti gösterip tebaamın huzurunu sağlayasın. Rezilliğe cesaret eden asillerin tecziyeleri fetvayı şerife gereğince vaciptir. Bundan böyle ibadullaha zarar verecek, eşkıya görününce hemen üzerlerine varıp katiyen aman vermeyerek ele geçirilmeleri için esnaf kethüdalarına ve yiğit başlara emir veresin.

Bu yüce emrimi onlara bildiresin.

Eşkıyayı fetva-yı şerifeye göre yakalayanlar dünyada benim lütuflarıma, âhirette de sevaba nail olacaklardır.

Yeniçeri zorbalarından “Osman Çavuş” isimli bir rezil, iskelelere gelen odun ve zahireyi zaptederek istediği fiyata satardı. Nihayet bu serseri, bir odabaşı tarafından boğulmuş ve halk kurtulmuştu. Yine bu sıralarda meşhur eşkiya Üsküdar hamallar kâhyası İbrahim Ağa, türlü zulümlere ve edepsizliklere cür’et ettiğinden usulüyle Azapkapısı’na çağırılmış, orada boğdurulmuştur.

Yeniçeri güruhundan ve Sultan Selim’i öldürenlerden Taşçı Mahmut meşhur itlerdendi. Galata’da sık sık kavga çıkarır ve Hristiyanları tahrik ederdi. Padişahın iradesi üzerine Kaptan Paşa tarafından bir kalyonda öldürülerek kesik başı saraya gönderildi.

Unkapanı ustalarından “ekmekçi İsmail” isimli bir serseri zahirenin iyisini rüşvet karşılığı satar, halka çürük zahire dağıtırdı. O da sekbanbaşı tarafından denize atılarak öldürüldü.

Üsküdar’da Balaban iskelesinde denize yakın bekâr odaları öteden beri eşkıyanın sığındığı yerdi. O günlerde bu eşkıya birkaç namuslu kadını zorla odalarına götürmek isteyince, Üsküdar ahalisi toplanarak durumu Bâb-ı Âli’ye bildirdiler. Bunun üzerine padişah fermanıyla 200 kadar bekâr odası yıktırıldı. Bundan iki gün sonra Kalekapısı’nda zorbalık yapan Yetimoğlu, İstanbul zindanında idam edilmiştir.

Bursa Kadısı tayin edilen Nurullah Efendi, eski devirde saray adamlarıyla ülfet etmiş ve bazı konuşmaları, dedikoduyu mucip olmuş olduğundan ve ilmiye mesleğine yakışmayacak hareketlerinden dolayı kendisini mirlivalığa indiren hatt-ı hümayun çıktı ve Bâb-ı Âli’ye davet edildi. Ulema geceliği tâbir olunan Çatal sarığı alındı. O zaman ilmiye tarikatından birisi idam edilecekse uhdesine önce mirlivalık tevcih edilir, sonra idam edilirdi. Nurullah Efendi de bu durumdan çok korkmuşsa da idam edilmemiş, Edirne’ye sürülmüştü.

Şeyhülislâm Ataullah Efendi, ramazanda öldü. Güzel-hisar'da sürgünde idi. Bu zat Şeyhülislâm Mehmet Şerif Efendi'nin oğludur. Gençliğinde müderris Tokatlı Mustafa Efendi'den yüksek ilimler tahsil etmiştir. On iki yaşında müderris olmuş, bilahare de Galata sonra Edirne Kadısı olmuştu. 1798'de Anadolu Kazaskeri, sonra Rumeli Kazaskeri ve 1806'da şeyhülislâm oldu. Alemdar İstanbul'a geldiğinde Kızancık kasabasına sürüldü.

Arapça ve Türkçe şiirleri vardır. Feyzullah Efendi fetvalarını özetlemiştir. *Beyzavî Tefsiri*'ne, Türkçe olarak zeyl yazmaya başlamışsa da bitirememiştir. Hikemiyata rağbeti yoktu. Yalnız şer'î ilimlerle uğraşırdı.

Mağrip bilginlerinden Şehit Muhtar da bu yıl öldü. Bu zatın pek çok eserleri vardır. En meşhuru, birçok ilimlerden bahseden *En-Nüzhe* olup bunda özellikle kozmoğrafyadan bahsedilir, dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü yazar.

Ulema arasında, o devirde iki mesele konuşuluyordu: Biri karantina, öteki arzın yuvarlak oluşu ve hareketi. Ulema arasında bu konularda tartışmalar vardı. Mesela, Malikî mezhebinden olan Mehmet Menaî, karantinanın haram olduğuna ve dünyanın düz olduğuna inanıyordu. Hanefî mezhebinden Mehmet Bayram ise karantinanın lüzumlu olduğuna ve dünyanın yuvarlak olduğuna inanırdı. Mehmet Bayram naklî ve aklî ilimlerde birçok eserler vermiş ve Sultan Osman'dan II. Mahmud'a kadar olan devrin bir de tarihini yazmıştır.

Beyoğlu'nda yangın çıktı. Birçok ev yanmaktayken sabaha karşı şiddetli bir yağmur başladı. Sellerden köprüler yıkıldı, birçok insan ve hayvan boğuldu. Beşiktaş bir deniz hâline geldi. Sokaklarda nice kadınlar ve çocuklar boğuldu.

Bu yıl Rize taraflarında şiddetli bir veba zuhur etti. Halk ölüleri gömmeye yetişemeyip cenazeler evlerde kaldı. Sağlar, hastaları bırakıp kaçmışlarsa da onların da kimisi dağlarda vebadan ve açlıktan öldü.

Bir kuyruklu yıldız doğdu. Başı batıya doğru kuyruğu doğuya doğruydu. Mızrak boyunda dört köşe ışığı vardı. Her gece doğardı. Üç ay kadar halk onu seyretti.

Avrupa’nın Genel Durumu

1811 senesi mart ayında Napolyon’un Mari Luiz’den bir oğlu oldu. Hemen kendisine “Roma Kralı” unvanı verildi. Napolyon’un bir veliahda kavuşmasından Fransızlar memnun oldular. Fakat henüz İspanya meselesi bitmeden Avrupa’nın kuzeyinde büyük bir harbin belirtileri halka dehşet salmaktaydı. Lehistan sınırına Rusların asker göndermesi üzerine Napolyon da hazırlıkları hızlandırıp güz mevsiminde Vistül kıyılarına 300.000 asker yollamak üzere tedbirler alıyordu. Böyle sık sık külliyetli asker yazılması çiftçileri perişan ediyor, ticarî işlerde buhran ve darlık yaratıyordu.

Kara muhasarası dolayısıyla Londra mağazaları, şeker, kahve ve pamukla dolmuş, Manchester ve Birmingham fabrikalarının dokuduğu kumaşlar yığılıp kalmıştı. Mağaza sahipleri kira ödeyemeyecek duruma düşmüştü.

Görülüyor ki bu âlemde insan ne türlü silah kullanırsa kullansın, kendisi de ziyan görmeksizin başkalarına zarar veremez. Kahve, şeker, çivit gibi Amerika ve Hint malları Avrupa pazarlarında azaldıkça fiyatlar yükseliyordu. İngiliz mallarının piyasasını ele geçirmek için; Fransız, Hollanda, Belçika, Almanya fabrikaları, sermayelerinin üstünde işlere giriştiler. Sermaye eksikliklerini bono ve poliçe gibi kredi evrakıyla telafiye çalıştılar. Bu da sürekli bir iş değildi.

Bu arada, Lübek şehrinde büyük bir ticarethanenin iflas etmesi, barut deposuna düşmüş bir kıvılcım gibi, Avrupa’nın bütün ticaretini alt üst etmişti. Binlerce tüccar iflas etti. Birçok fabrika kapandı. İşçiler geçinemez oldu. Avrupa’yı eşi görülmemiş bir musibet kapladı. Napolyon ve

müttefikleri, buna bir çare aradılarsa da buhran o derecede şiddetli idi ki hiçbir tedbir etkili olamıyordu.

Papa, Sadova şehrinde hapiste bulunduğu hâlde papazlarla gizlice görüşüyordu. Napolyon bu gizli muhabereleri ele geçirerek Papa'yı ihtilattan men etti. Din konusu da zorlaşarak düşmanlık yaratmaktaydı. Din işini istediği gibi çözmek üzere haziranda Kardinal Feş'in başkanlığında yüz kadar piskopostan kurulu bir konsey teşkil ettiyse de bir netice hasıl olmadı. Bunun üzerine Napolyon konsey azalarından bir kısmını hapse attı ve din işini bizzat çözmeye karar verdi.

Bu sırada İsveç, muhasarayı sıkı tutmuyordu. Prusya, başvekili Hardenberg eliyle esaslı ıslahata girişmişti. Prusya, Tilzit Muahedesi'nin 40.000 den fazla asker bulundurmamak şartına uymuyor, büyük miktarda talimli asker yetiştiriyordu. İşte asrımızda Prusya Devleti'nin askerlikçe üstünlüğü bu tedbirin sonucudur. Prusya, Fransa'nın tahakkümünden kurtulmak üzere her türlü fedakârlığı göze almıştı.

Bu sırada Avusturya'nın idaresi meşhur Meternih'in elindeydi. Bu zat, çok akıllı ve tedbirli olup, vatanının eski itibarını kazanmasına çalışıyordu. Meternih Fransa'yla müttefik kalabilmek için Triyeste veya Lehistan'dan bir ülkenin kendisine verilmesini istiyordu.

Fransa'yla muharebeye mecbur olacağını anlayan Ruslar, Eflak'tan vazgeçip, Basarabya ve Boğdan kendisine verilmek ve Sırbistan'a istiklal verilmek şartıyla barışa istekli olduğunu Bâb-ı Âli'ye bildirdiyse de Bâb-ı Âli bu teklifi kesin olarak ret etti. Çünkü Rusların Tuna'daki askerini çekmeye mecbur kalacağı anlaşılmıştı.

Napolyon bu sırada Devlet-i Aliye'yi harpte devama teşvik ediyordu. Devlet-i Aliye ise Napolyon'a güvenemiyordu. Hiçbir devlet için harbe girişmek istemiyordu. Avrupalılardan öğrendiği diplomasi diliyle her tarafı idareye çalışıyordu. Düşmanlarına aldanır gibi görünerek onları aldatmaktaydı. Velhasıl Devlet-i Aliye vükelası aldana aldana aldatmayı

öğrenmişlerdi. O sırada Paris elçisi Muhip Efendi bu diplomasi oyunlarında rol oynuyordu.

Paris'te imparator sarayında vuku bulan bir olay Fransız -Rus harbinin yakın olduğunu gösteriyordu. Bu saray ziyafetinde Napolyon, Rus elçisi Korekin'e:

"Varşova taraflarında niçin asker topluyorsunuz? Bir gizli düşünceniz var. Diyormuşsunuz ki Devlet-i Aliye'yle barış yapamadığımızın sebebi Napolyon'dur. Oysa sebep sizsiniz. Barış isteseniz, askerinizi çoğaltıp Tuna'yı geçmezdiniz. Zannıma göre Lehistan'ı zaptetmek istiyorsunuz. Ama edemeyeceksiniz. Fransa size Lehistan'dan bir karış vermez. Ordularınız Mogart meydanına gelmedikçe Lehistan'ı alamazsınız. Aramızdaki ihtilaflı meseleler çözülmezse Almanya içinde bulunan askerime 120.000 kişi daha katarak üzerinize varırım." deyince Rus elçisi telaşlanarak: *"İmparatorum sizinle dost kalmak ister ve siz imparatorumun kalbinde olan sırra vâkıfsınız."* cevabını vermişti.

Ertesi günü Nemçe elçisi, Muhip Efendi'ye bu konuşmayı hikâye etti. Harbin bu sene başlamayacağını ilave etti. Muhip Efendi, durumu hemen Bâb-ı Âli'ye bildirdi, bu günlerde Muhip Efendi'nin İstanbul'a dönmesi gerektiğinden veda için Fransız Başvekili'ne ziyarete gittiğinde, Başvekil:

"Rusçuk harbinde Devlet-i Aliye'nin kazandığı zafere pek sevindik. Biz de Avrupa'daki askerimizi çoğaltarak icabında Tirol ve Bavyera yoluyla Rus hududuna doğru harekete hazırlanıyoruz. Gerçi bu maksatla yüz milyon frank harcadıksa da dostumuz olan Devlet-i Aliye'ye faydalı olduğundan bu para, güzel yere harcanmıştır. Devlet-i Aliye de gayret edip bir şerefli barış elde etsin." dediğinde Muhip Efendi:

"İngilizlerin 200 kadar ticaret gemisinin Rus limanlarına girdiğini haber aldık" demişti. Muhip Efendi, "Asıl maksat İngilizlerle barıştır. Bu ne vakit olacak?" deyince Başvekil: "İngilizlerin Rusya'dan ümidi kesilince elbette barışa mecbur olur. Bizim de askerimiz pek çoktur. Bu haberleri devletinize götürün" dedi.

Başvekilin maksadı, Muhip Efendi'yi kandırıp Devlet-i Aliye'yi Fransız ittifakına almaktı. Muhip Efendi ise bunca seneler Paris'te öyle kalleşlikler dinlemişti ki böyle laflara kulak asmazdı. Napolyon'un Rus İmparatoruyla ittifakından sonra Paris'teki Fransız memurlarından gördüğü hakaretleri unutamazdı.

Muhip Efendi, Paris’ten ayrılmak üzereyken maslahatgüzar tayin olunan Galip Efendi ağır hastaydı. Şayet ölürse tercümanın maslahatgüzara vekalet etmesini bildiren bir mektup verdi. Muhip Efendi Marsilya’dan denize açıldığında şiddetli bir fırtına zuhur ettiğinden dönmeye mecbur oldu. Birkaç gün sonra kethüdasını deniz yoluyla İstanbul’a gönderdi. Kendisi karadan Edirne yoluyla İstanbul’a döndü.

ONUNCU KISIM

1811 SENESİ OLAYLARI DEVAMI

Ruslarla Barış Hazırlıkları Yapılması

Rusya ile uzun müddettir süren harp iki taraf için büyük kayıplar doğurduğu hâlde, Rusların istedikleri, kabul edilemeyecek kadar ağır olduğundan barış imkânı görülemiyordu.

Ruslar Anadolu'da Faş Nehri'nden hudut kesilerek, Anapa'dan, Kemhal'e kadar bütün Çerkez, Abaza ve Gürcü memleketlerini, Rumeli tarafında Besarabya'yı, Eflak ve Boğdan'ı istiyor ve Sırplara bağımsızlık verilmesini şart koşuyordu. Devlet-i Aliye ise hiçbir şey vermeden, barış

yapmak istiyor, Rusların bu tekliflerini bahis konusu bile yapmak istemiyordu.

Gürcüler aslında Devlet-i Aliye tebaası idi. Hatta Kutayis ve Bağdatcık ilçeleri halkı İslâmiyeti kabul ettiklerinden oralara hâkim ve subay gönderiliyordu. 1182 seferinde Tiflis Hanı, Rusya'ya bağlandığında Gürcüler isyan ederek Kutayis ve Bağdatcık kasabalarını almışlardı. Gerçi Kaynarca antlaşmasında Gürcistan'da statüko muhafaza edilmişse de Kutayis ve Bağdatcık halkı iskân edilemediklerinden iş hâli üzere kalmıştı. Ruslar ise bütün Gürcistan'ı ellerine almak emelindeydi.

Rumeli cihetine gelince, Eflak, Boğdan'ın hazineye büyük varidat ödediği cihetle buraların Ruslara terki Sultan Mahmut gibi genç ve yiğit bir padişaha çok ağır geliyordu. Bundan başka, buralar terk edilirse Ruslar Tuna Nehri'ne de ortak olacaklardı. Sırpların bağımsızlığını tanımak ise kötü bir örnek olacaktı.

Bu durumda barış yapılabilmesi için bir tarafın kesin bir zafer kazanması gerekiyordu. Hâlbuki Napolyon'la Aleksandr arasındaki gerginlik günden güne artıyordu. İki taraf birbirlerine karşı asker sevk etmişti. Bir harp çıkarsa Prusya ve Avusturya, Napolyon'la beraber olmaya mecburdular. Ama Napolyon'un gözünü şan hırsı öylesine bürümüştü ki kimsenin öğüdüne kulak asmadı.

Yeni sadrazam Lâz Ahmet Paşa 1811 senesinde Tuna kıyısında Rusları yenmiş ve Rusçuk'u kurtarmıştı. Aleksandr bu yenilgi üzerine barış isteyemezdi. Sonradan Eflak'ta Rus kumandanı Kotozof'un bir galibiyet kazanması, Rusların barış istemesine yol açtı. Ruslar bu defa Anadolu cihetinden küçük bir bölgeyle yetinmek ve Besarabya'dan ve Boğdan'dan birer parça arazi almak ve Devlet-i Aliye'den yirmi milyon kuruş tazminat istemekle yetindi.

Devlet-i Aliye, ordu-yu hümayunun perişanlığını hesaba katarak barışa cevaz veren bir fetva çıkardı. Rusçuk'taki yeniçeriler: *"Bizim yoldaşlarımızı karşıda bıraktınız, bunları kurtarınız."* diye feryat ediyorlardı. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem, General Kotozof'la bir mütareke yaptı. Barış müzakereleri için Kethüda Galip Efendi, ordu kadısı Selim Efendi, yeniçeri efendisi Hamit Efendi gönderildi.

Bu murahhasalar 1811 senesi Şevvalinin on dördüncü günü Yergöğü kasabasında Ruslarla müzakereye başladılar. Rus murahhasları, Besarabya ve Boğdan'ın Rusya'da kalmasını, Eflak'le Boğdan arasında öteden beri muteber olan hududu ve Tuna'da Hızırilyas Boğazı'nı sınır olarak teklif ettiler. Oysa daha önce yapılan görüşmelerde Siyret Nehri hudut olarak düşünülmüştü.

Ertesi gün Rus murahhasları lütfedercesine Siyret'i hudut olarak kabul ettiler. Buna karşı Tuna'da hududun Hızırilyas Boğazı'ndan geçmesini teklif ettiler. Neticede Tuna'nın akıntısı hudut olarak kabul edildi ve iki boğazın ortasında Sene Boğazı'nın sınır olması üzerinde anlaşıldı.

Bu sırada havalar soğuduğundan çadırda görüşme kabil olmayacağından Ruslar Yergöğü çarşısında bir oda tahsis ettiler. Bu odada yapılan müzakerelerde Rusların iade edeceği kalelerin teslim şekli üzerinde duruldu. Ruslar Eflak ve Boğdan imtiyazlarının genişletilmesini ve beylerinin seçiminin bir nizamnameye bağlanmasını istediler. Osmanlı murahhasları eski imtiyazlara yenilerin eklenemeyeceğini bildirdiler.

Ruslar imtiyazların genişletilmesi hususunda birkaç celse daha ayak direttiler. Fakat Osmanlılar da dayattı. Rus murahhasları Eflak'ta Devlet-i Aliye'ye verilecek zahirelerden arta kalan miktarın serbestçe satılabilmesini ileri sürdüler. Oysa o devirde Devlet-i Aliye'de tekel usulü cari idi. Çiftçiler ürünlerini dilediklerine ve diledikleri fiyatla satamazlardı. İstanbul'un Kapan tüccarlarına satmaya mecburdular. Ekmek fiyatlarında da narh vardı.

Bunlar sadece İstanbul halkına ucuz ekmek yedirmek için bulunmuş çarelerdi. Gerçi, tekel usulü pek yolsuz bir şeydi. Yalnız Eflak'te değil, her yerden kaldırılması vacipti. Alış verişin serbest olması servet ve mamuriyet doğururdu. Ne çare ki bu usulün birden bire kaldırılması İstanbul halkını sıkıntıya düşürecekti. Fakat bu konuda da bir anlaşmaya varılamadı.

Bugünlerde İstanbul'un resmî talimatı geldi. Bu talimatta deniliyordu ki: Siyret Nehri hudut olduğu takdirde Hotin, Bender, Akkerman, Kili, İsmail kaleleri Ruslarda kalacaktı. Ruslar Tuna ağızlarına sahip olacaklardı. Verilen talimatta Kili ve İsmail kalelerinin Devlet-i Aliye'de kalması Prut Nehri'nden denize kadar çizilecek bir hattın hudut olması emrediliyordu.

Rus murahhasları bu yeni direktife çok üzüldüler. Çünkü Ruslar için Tuna Nehri'nin ağızlarına sahip olmak pek önemli idi. Rus murahhası Petersburg'dan direktif istemeye karar verdi. Gelen direktifte İmparator Siyret Nehri'nin hudut olmasını, Sırpların tatmin edilmesini istiyordu. O günkü oturum bu yüzden kesildi.

Birinci murahhas Galip Efendi'nin eline geçen gizli muhaberelerinden anlaşıldığına göre, Rus generali, Devlet-i Aliye'den bir nişan almak emelindeydi. Devlet-i Aliye'nin ecnebîlere nişan vermesi evvelce de vâki olmuştu. Fakat şimdi "Rus generaline nişan verilse, İngiliz ve Fransızlar da ister" denilerek, bu hususun sükûtla geçiştirilmesi Galip Efendi'ye bildirildi.

Osmanlı Devleti'nin teklif ettiği hududu kabul ettirmek için Galip Efendi Rus generaline 2.000 kese akçe vaat etmişti. General bunu terviç yollu hükûmetine bir inha yollamışsa da Petersburg'dan ters bir cevap geldiğinden iş yarıda kalmıştı.

1812 SENESİ OLAYLARI

Devlet-i Aliye ile Rusya Arasında Yapılan Bükreş Antlaşması

Ruslarla barış görüşmelerinin sarpa sarması üzerine Mart ayında Serdar-ı Ekrem'in ordusuna Anadolu'dan yarısı piyade, yarısı süvari 64.000 asker toplandı. Napolyon'un da Rusya aleyhine savaş hazırlıkları artıyordu. Bütün bunlara bakınca Rusların barış tekliflerini hafifletmesi beklenebilirdi.

Ancak *“hazır ol cenge eğer sulh-u salâh istersen”* kavlince ordunun güçlendirilmesi gerekiyordu.

Rusların tekliflerini dayaması üzerine savaş veya barıştan birine karar verilmesi için bir danışma meclisi toplanması emrolundu. Şeyhülislâm konağında üç gün toplantı yapıldı. Bu toplantıda Rus teklifleri ve bu tekliflerin kabulü hâlinde neler kaybedeceğimiz görüşüldü. Fakat üç gün bir şeye karar verilemedi.

Bunun üzerine padişah danışma meclisine bir hatt-ı hümayun gönderdi. Bunda deniliyordu ki:

“Rusların tekliflerini öğrendiniz; bunun sonu kerih ve şeni olacaktır. Gece gündüz türlü hakarete uğrayacağız. Eğer bu hakaretleri göze alacaksınız sulha karar verin. Şu şartla ki mecliste bulunanlar, bu iş şunun bunun yüzünden oldu, diye mühürleriyle taahhüt etsinler. Eğer barış olunmazsa, harp vasıtaları şeriata uygun bir şekilde temin edilsin. Durup bakmakla iş bitmez. İslâm askerini esir vermeye razı olmam. Velhasıl kimseden çekinmeyin, herkes doğru bildiğini söylesin. Vakit geçirilmesin.”

Kaymakam Paşa bu hatt-ı hümayunu Mecliste okudu ve kesin mütalâa istedi. Harp uzun sürdüğü için *“Tekrar başlasın.”* demeye kimsenin dili varmıyordu.

Fransız maslahatgüzarı, yakında Napolyon’un Rusya’ya hücum edeceğini ve Devlet-i Aliye’nin çok şey kazanacağını bildirerek harbe teşvik ediyordu. Napolyon’a hiçbir suretle güvenilemezdi. Lakin Rusların ağır teklifleri kabul olunarak barış yapılır ve sonra da Rus - Fransız harbi başlarsa, barışı yapanlar hücuma maruz kalacaklardı. Onun için kimse düşüncesini serbestçe söyleyemezdi.

Mecliste bazıları: *“Harp üç şeyle olur: Akçe, zahire, asker. Seraskere acele 100.000 kese akçe göndermek gerekir. Tuna kıyısına elli bin de asker yollarsak Ruslar tekliflerini hafifletir.”* dediler. Konuşmalar uzadı, nihayet *“Barış yaparsak, öteki devletler de bize tahakküm etmeye kalkarlar.”* diye sulhu reddettiler.

Bazıları da: *“Devletimizde görünüşte kuvvet yoksa da İslâm topluluğunda, malca ve bedence kuvvet vardır. Hemen bütün ehli İslâm’ın ittifakıyla harbe girelim.”* dediler.

Sonra para meselesi görüşüldü. *“Mukataa sahipleri birer senelik gelirlerini mühimmat için versinler.”* noktasında fikirler birleşti. Oysa hazinece esham satılarak bir iç istikraz yapmak mümkünken mukataalar hakkında öyle bir karar alındığı takdirde halkın padişah beratına güveni kalmayacaktı. Elhasıl harbe devama karar verildi. *“Devlet-i Aliye’de para yoksa da ümmeti Muhammet de vardır.”* dendi. Fetva emini efendi: *“Beytülmal zarurete düşerse halkın malını alıp sarf edebilir.”* diye fetva verdi.

Rus-Fransız münasebetlerinin büsbütün gerginleşmesi dolayısıyla Osmanlı harbi Rusya için zararlı bir hâl oldu. Çünkü Ruslar Tuna’da 100.000 kişilik bir kuvvet tutmaya mecburdular. Bu kuvvet Napolyon’a karşı kullanılabilirdi. O vakit dünyanın birinci süvarisi olan Osmanlılar, Napolyon’un hazırladığı dehşetli bir ordunun sağ kanadında yer alarak Rusya’nın düz ovalarında at oynatacaklardı.

Rus kumandanı Çiçekof, sadece Besarabya kıtasıyla yetinmek üzere barış teklif edecek, bu da olmazsa İstanbul’a kadar yürüyecekti. Kısacası Ruslar, Osmanlı ile olan savaşı kısa sürede bitirmek istiyorlardı.

Bükreş’te Rus birinci murahhası İtalenski’nin evinde on beşinci defa olmak üzere Türk ve Rus murahhasları toplandılar. Çok çetin müzakerelerden sonra 1812 senesi mayısının 16’ncı günü Bükreş’te 16 maddelik bir barış antlaşması imzalandı

Bükreş’te Devlet-i Aliye ile Rusya Arasında Yapılan Antlaşmanın metni:

Ben ki; şehirlerin en şereflisi cümle âlemin kıblesi, bütün gönüllerin mihrabı olan Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere ve Kudüs-i şerifin hâdim ve hâkimi, devletlerin özlemi olan üç şehir, yani İstanbul, Edirne ve Bursa ile cennete benzeyen Şam, asrın gözdesi Mısır, bütün Arabistan, Afrika, Berka, Hırvan, Halep, Irak, Arap ve Acem Basra, Rakka, Musul, Şehr-i Zor, Diyarbakır, Dülkadiri’ye, Erzurum, Sivas, Adana, Karaman, Van, Habeş, Tunus, Trablus, Kıbrıs, Rodos, Girit, Mora, Akdeniz, Karadeniz ve Cezayir sahilleri, Anadolu, Rumeli ve özellikle Selam şehri Bağdat, Rum, Türk, Tatar, Çerkeş, Abazha, Gürcistan, Kabartay, Kıbçak

dolayları, bütün Bosna, cihat şehri Belgrad, Sırbistan, bütün kaleleri ve şehirleri, Arnavutluk, Eflak ve Boğdan ve anmaya lüzum olmayan daha nice kalelerin ve şehirlerin adaletli padişahı, sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan, Sultan Ahmet torunu ve Sultan Hamit oğlu Sultan Mahmut Han ile,

Hristiyan emirlerinin iftiharı ve Hristiyan büyüklerinin muhtarı, Hristiyan tayfası işlerinin âmiri, haşmet ve vekâr sahibi ve Rusya devletlerinin ve tamamıyla Rusya'nın ve ona bağlı nice ülkelerin hükümdarı, padişahı ve imparatoru, haşmetlü rütbetlü dostumuz (Allah akıbetini hayr etsin) arasında; evvelce mevcut dostluk, bazı sebeplerle bozulmuş ve bir müddetten beri zuhur eden ihtilal ve cenk, kan akıtılmasına sebep ve Allah kullarının güveninin bozulmasına amil olduğundan, kavganın durması, kulların ve şehirlerin huzur ve sükûnu için, harbin ve kıtalin izalesiyle yeniden barış yapılması her ikimizin arzusu olup, iki tarafın hükümdarlarınca tayin edilmiş olan salâhiyetli delegeler arasında, aşağıda yazılı anlaşma kararlaştırılmıştır:

Madde 1 — İki devlet arasında sürüp gelen ihtilaflar, bu antlaşma ile denizde ve karada ortadan kaldırılıp, iki devlet arasında ebediyete kadar barış ve dostluk mukarrer olacaktır. İki devlet harbe sebep olabilecek, ihtilafları önlemek için hususi itina göstereceklerdir. Bu antlaşmada yazılan bütün maddeleri tatbik edecekler ve bu maddelere aykırı açık ve gizli bir hareket yapmamaya dikkat edeceklerdir

Madde 2 — İki devlet arasında perçinlenen dostluk icabı, bu harbe katılmış olanların cümlesine af ile muamele edilecek, bu yüzden hiçbir ferde ceza verilmeyecek, herkes kadim yurduna döndüğünde kanunların himayesinde olacak, mal ve mülküne sahip olacaktır.

Madde 3 — İki devlet arasında evvelce akdedilmiş olan antlaşmalarda bu antlaşmayla değiştirilen maddeler dışında kalanları tatbiki devam edecektir.

Madde 4 — Prut Nehri'nin Boğdan'a girdiği yerden Tuna'ya döküldüğü yere kadar ve oradan Tuna'nın sağ sahilinden denize kadar olan sınır iki devletin sınırı olup, bu boğaz iki devlet arasında ortak olacaktır. Tuna'nın Kili Boğazı'na kadar sol sahili Rus Devleti'nin tasarrufunda olacak, gayrı meskûn olan küçük adalar iki devlet tarafından zaptedilmeyecek, bu

adalarda bina ve istihkâm yapılmayacaktır. Yalnız odun kesmek ve avlanmak için gidilecektir. Prut'un sol yakasında bulunan kale, kasaba ve köyleri Devlet-i Aliye, Rus Devleti'ne terk eder. Tuna sınırlarında iki devletin tüccar gemileri işleyecektir.

Madde 5 — Rusya Prut Nehri'nin sağ yakasında olan Boğdan arazisi Eflak, Kara Eflaki bütün kaleleriyle kasaba ve köyleriyle Devlet-i Aliye'ye teslim edecektir. Devlet-i Aliye'ce Eflak ve Boğdan'a verilmiş olan imtiyazlar yürürlükte olacaktır. Halktan eski hesaplar ve harp vergileri istenmeyecektir. Halk iki sene vergiden muaf olacaktır.

Madde 6 — Anadolu semtinde ve başka yerlerde olan eski hudutlar devam edecektir. Rus Devleti harp esnasında bu hudutlar içinde zaptettiği kaleleri ve köyleri Devlet-i Aliye'ye iade edecektir.

Madde 7 — Rus Devleti'ne bırakılmış olan yerlerin halkından isteyenler aileleriyle Devlet-i Aliye topraklarına göçebilirler. Mallarını dilediklerine satarak bedelini nakledeceklerdir. Bu tasfiye için 18 ay mühlet verilecektir. Osmanlı ülkelerinde bulunan Hristiyanlar da aynı şartlarla Rusya'ya geçebileceklerdir.

Madde 8 — Sırp milleti öteden beri Devlet-i Aliye'nin cizye ödeyen tebaası olup, haklarında Devlet-i Aliye'ye yakışır şefkat gösterileceği aşikâr ise de bu muharebelere onların müdahalesine binaen bu hareketlerinden ötürü bir cezaya maruz kalmayacaklar, suçları unutulacak. O topraklarda yapılmış olan istihkâmlara lüzum kalmadığından bunlar yıkılacak. Bütün kaleler ve palangalar bütün teçhizatlarıyla Devlet-i Aliye'nin elinde olacaktır. Oralarda kullanılacak askerin Sırplılara zulmetmemesi için tedbirler alınacak. Sırplar Akdeniz adalarında oturan Hristiyan tebaanın sahip olduğu haklara sahip olacaklar; onlar gibi iç işlerini kendileri idare edecek vergilerin alınma şekli Devlet-i Aliye'yle Sırp milleti arasında tanzim edilecek.

Madde 9 — İki devlet elinde bulunan kadın ve erkek esirlerden kendi isteğiyle İslâmiyeti kabul edenler veya Rusya'da Hristiyanlığa geçenlerden maadası bedelsiz olarak serbest bırakılacak.

Madde 10 — Harp dolayısıyla iki devlet tebaasının neticelenmemiş olan davaları, hak üzere neticelendirilecek ve devletten olan alacakları tamamen ve süratle ödenecek.

Madde 11 — Antlaşmanın tasdiknameleri mübadele edildikten sonra Rusya Devlet-i Aliye topraklarında olan askerini ve sularındaki donanmasını geri çekecektir. Üç ay zarfında, geri verilecek kale ve şehirlerin iadesi tamamlanacak.

Madde 12 — Yaş Antlaşması'nın yedinci maddesinde yazılı olduğu şekilde Cezayir, Tunus, Trablus korsanlarının Rus Devleti tebaasına ve tüccarlarına verdikleri hasarların tazmini hususunda kararlaşan esasların tatbikine önem verilecek; Rus Devleti de Osmanlı tüccarlarına aynı suretle muamele edecektir.

Madde 13 — Devlet-i Aliye Rusya'yla İran arasında çıkabilecek ihtilaflarda İslâmlık bağı gereğiyle iyi niyetli arabulucu olacak.

Madde 14 — Muahede imzalanınca kara ve denizdeki kumandanlara derhal emir verilecek. Bu arada zaptedilmiş arazi olursa geri verilecek.

Madde 15 — Bu muahedenin mübadelesi imza tarihinden sonra on günde, mümkünse daha çabuk icra edilecek.

Madde 16 — Bu ebedî antlaşma Âl-i Osman Padişahı ve Rus İmparatoru taraflarında usulü veçhile kendi hat ve imzalarıyla tasdik ve teyit olunacaktır.

İstanbul'a gelen metin, şeyhülislâm konağında toplanan danışma meclisinde okundu ve kabul edildi. Bu antlaşmanın Devlet-i Aliye için zararlı iki maddesi vardı. Birisi, Rusya'nın Besarabya'yı ele geçirerek Tuna kıyılarına ayak basması, ikincisi Sırbistan'ın, velev ki bir dereceye kadar olsun serbestlik kazanmasıdır. Nitekim az sonra, Mora halkı da bu örneğe bakarak bağımsızlık davasına düştüler.

Şânîzâde, bu barışı tenkit ederek: *"Fransız - Rus harbi başlamak üzere iken böyle bir barış yapmak hatalı idi."* der ama Fransız - Rus harbi başlamamıştı ve dünya politikası pek kaypaktı. Her gün yeni bir ittifak bağlanıyor veya çözülüyordu.

Napolyon'a da güven olmazdı. *"Mazarratı def etmek, menfaat temininden önce gelir."* Ayrıca *"Zarar ihtimali zarardır ama fayda ihtimali fayda değildir."* Sonra, İngilizler bütün dünyayı Napolyon aleyhine kaldırmaya çalışırken Devlet-i Aliye'nin Napolyon'la ittifakı İngilizlerin Devlet-i Aliye'yi denizden tazyik etmesine yol açardı. Onun için Şânîzâde'nin itirazı haksız görünür. Yalnız şurası tartışılabilir: Bükreş

antlaşmasının tasdikname mübadelesi iki ay gecikmişti. Bu aralıkta da Fransa, Rusya'ya harp açmıştı.

Devlet-i Aliye bundan faydalanarak antlaşmayı acaba reddedemez mi idi? Ama bu işin de neticesi meçhuldü. Çünkü bu takdirde Rusların süratle İstanbul'a yürümesi beklenebilirdi. Ruslar da antlaşma şartlarını yerine getirmeye başlamışlardı. Bu cümleden, esir olan Cebbarzâde Celâlettin Paşa serbest bırakılmış ve Sivas Valiliği'ne gönderilmişti.

Devlet, harpten kurtulunca iç işlerini düzeltmeye koyulmuştu. Rusya'yla ticaret başlamıştı. Bu sırada İngiltere'nin yeni elçisi Rober Liston, Prusya maslahatgüzarı Bozoviç İstanbul'a gelmişlerdi. Bir hafta sonra da Napolyon'un bir muahede yapmak üzere gönderdiği General Anderos'i de gelmişti. Fakat itibar görmemişti.

Bazıları derler ki: O devrede Devlet-i Aliye, Rusya'yla ittifak edip de Napolyon'un yıkılışından sonra Avrupa devletleri konseyine girseydi daha kârlı çıkardı. Ama bu da isabetli değildir. Rusların Tuna kumandanı Çiçekof, Devlet-i Aliye'yle ittifak edip İlirya ve İtalya üzerine hücumu teklif etmişti. Ama bu takdirde Rus ordusu Devlet-i Aliye topraklarından geçecek ve Sırbistan'ı hareket üssü hâline getirecekti. Onun için Devlet-i Aliye bunu kabul etmedi.

Velhasıl o devirde Devlet-i Aliye için en salim yol tarafsızlıktı. Şu var ki bu yol Rusların işine yaradı. Hatta rivayet edilir ki Aleksandr böyle dar vakitte Bükreş antlaşmasını kabul etmiş olan Devlet-i Aliye'ye daima teşekkür edermiş. Fransa ise teşekkür edeceği yerde, hatır kırıcı hareketlere girişmişti. Osmanlılar dostluk kıymetini bilir, vefalı, dürüst bir millet olduklarından vefasız adamlardan nefret ederler. İngilizlere olan samimî sevgileri de bundan ileri gelir.

İran, kendi muvafakati alınmadan Devlet-i Aliye'nin Ruslarla anlaşmasına gücenmişti. Acaba hakkı var mı idi? 1811 senesinde Yasincizâde Abdülvehap Efendi elçi olarak İran'a gönderilmiş ve Feth Ali şaha name-i hümayunu teslim etmiştir. Bu namede İslâm birliği dolayısıyla din düşmanımız olan Moskof'ların İran tarafında da ezilmeleri isteniyordu.

Elçimiz Kars sınırındaki Devlet-i Aliye memurlarına yardım temin etmek ve Baban paşalarına alaka göstermemeyi teklif etmişti. İranlılar da Baban paşalarını İran'ın muvafakatiyle seçilmesini ve Bağdat valilerinin İran'a iyi davranmalarını istiyordu ki bu da devletler hukukuna ve dostluğa aykırı idi.

Fransa - Rusya Savaşının Sebepleri ve Sonuçlar

Napolyon, kazandığı birçok harplerden sonra bozguna uğramasına sebep olan bir harbe teşebbüs etmesi garip işlerdendir. Acaba Napolyon kazara bir hataya mı düştü, kibir ve gururu dolayısıyla mı bu fikirlere saplandı, genel politik durum mu onu böyle bir çıkmaza itti? Bunları incelemek tarihin görevidir.

Bu muharebe tek sebepten ileri gelmeyip birçok sebeplerin bir araya gelmesinden doğmuştur. Bu sebeplerin kısa bir tahlilini yapmak faydalı olacaktır. Şöyle ki:

Fransa karalı XVI. Lui, 1793 yılında öldürülmüş; ihtilal ve cumhuriyet fikirleri her tarafa yayılmaya başlamıştı. Bu yayılmayı önlemek için, Devlet-i Aliye, İsviçre ve Danimarka'nın dışında bütün Avrupa devletleri ittifak ettiler. Müttefikler başlangıçta galip geldilerse de sonraları araları açıldı. Belçika, Fransa eline geçti. Felemenkler Fransa'yla ittifaka mecbur oldu.

Fransa İhtilâli'nin en büyük düşmanı Prusya Kralı iken, Avusturya'ya olan hasedinden dolayı, ona karşı üstün olmak için müttefiklerden ayrılarak 1795 yılında; Ren Nehri'ni tabiî hudut sayarak nehrin sol yakasını Fransızlara terk ederek, Fransa'yla tek başına barış yaptı.

1796 de Fransa, Devlet-i Aliye'yle bir savunma ittifakı yaptı. Bu suretle Avusturya meydanda yalnız kaldı. Bu sayede Napolyon, İtalya'da Avusturya'yı yendi, sonra da Venedik'e yönelerek bu cumhuriyeti ortadan kaldırdı.

Kampo Formiyo'da Avusturya ve Fransa arasında yapılan anlaşma ile Ren Nehri'nin sol yakası Fransa'ya bırakıldı. Kuzey İtalya, ayrı bir cumhuriyet oldu. Venedik'le Dalmaçya Avusturya'ya verildi: Arnavutluk kıyılarını Fransa aldı. Bu sırada Prusya Kralı öldüğünden yerine geçen III. Vilhem tarafsız kalmakla beraber, Avusturya'nın zayıflamasına memnun oluyordu.

Fransızlar Rumeli'nde ele geçirdikleri topraklarda cumhuriyet kurulmasını teşvik ediyorlardı. Devlet-i Aliye bu yüzden Fransa'dan

ürkmeye başlamıştı ki; Bonapart, bir korsan donanmasıyla Mısır'ı ele geçirdi.

Papa'nın cismanî hükûmetini kaldırarak yerine bir cumhuriyet kurdu. İsviçre de cumhuriyet oldu. Bütün bunlardan sonra İngiltere, Rusya, Avusturya, Napoli ve Devlet-i Aliye, Fransa aleyhine ikinci defa olarak bir ittifak kurdular.

Bu münasebetle Rusların Karadeniz donanması İstanbul'a gelip Osmanlı donanmasıyla birlikte Akdeniz'e çıkarak, Yunan adalarını zaptettiler. Arnavutluk tarafında da Türk ordusu Fransızları yendiğinden Bonice, Preveze, Parga ve Poternito bölgeleri Devlet-i Aliye eline geçti. Yunan adalarının Devlet-i Aliye himayesinde ve Rusya'nın kefaletinde bir cumhuriyet hâline getirilmesi için Devlet-i Aliye'yle Rusya arasında bir antlaşma yapıldı.

Bu esnada Bonapart, Akka'da perişan olup Mısır'a döndü ve hemen Mısır'dan savuşup Fransa'ya gitti. Birinci Konsül unvanıyla cumhurbaşkanı oldu. Almanya ve İtalya'da Fransızlar mağlûp edildi.

Rus ordusu, İsviçre'de Fransızlara yenildi. Bunun üzerine Rus imparatoru ittifaktan soğuyarak Bonapart'a yöneldi. İttifakın bu suretle bozulması üzerine Fransızlar gayrete gelerek hücuma geçtiler ve Marengo'da Avusturyalıları yendiler. 1801'de yapılan Lunevil Antlaşması'nda Avusturya Lombardia'yı Fransa'ya terk etti ve buralar İtalya cumhuriyeti ismini aldı. İtalyan mebusları bu cumhuriyetin başkanlığına Bonapart'ı seçtiler.

İngiltere'yle Fransa arasında 1802'de Amien'de barış yapıldı. Arkasından Devlet-i Aliye de Fransa ile barış yaptı. Böylece genel bir sükûn kurulmuşken 1803'de Fransa'yla İngiltere arasında tekrar harp başladı. İngilizler, Osmanlı ordusuyla birlikte Mısır'ı Fransızlardan alınca Amien barışını yaptıklarına pişman oldular. Rusya da tekrar Fransa'yla münasebetlerini kesti.

Napolyon, bağımsız hükümdar olmak istediğinden kral unvanını kendisine az gördü. 1805'de senato kararıyla imparator oldu. İmparator unvanını dünyaya kabul ettirmek için; rütbe hevesinde olanlara rütbe, tamahkâr olanlara para vaat etmiş ve Amerika'daki Luvizan bölgesini Amerikalılara satarak parayı taç ve tahtı için harcamaya başlamıştı. 1805

yılında İtalya Cumhuriyeti’ni krallığa çevirerek İtalya Kralı unvanını da aldı.

Fransızların cumhuriyet davasıyla ortaya çıkıp cihanı velveleye vermişlerken kan dökerek kurdukları cumhuriyeti birden bire imparatorluğa çevirmeleri herkesi şaşırttı. Avrupa’nın siyasî dengeleri bozuldu. Bunun üzerine İngiltere, Rusya, Avusturya ve İsveç bozulan dengeyi kurmak için, “üçüncü birleşme” adıyla ittifak yaptılar. Prusya yine tarafsız kaldı.

Bu arada Napolyon, Österliç’te Rus ve Avusturya ordularını yenerek bu devletlerle yeniden barış yaptı. Mısır olayından beri Devleti-i Aliye’nin Napolyon’a güveni kalmadığından Rusya’yla bir ittifak yaptığı gün Napolyon’un bu zaferi duyuldu. Osmanlı vükelası hayrete düştü.

Bu sırada Trafalgar’da İngilizler, Fransız donanmasını perişan ettiler. İngiltere denizde mutlak şekilde hâkim oldu. Napolyon da Avrupa’nın mutlak hâkimi oldu ve kimseden çekinmez oldu. Kardeşlerinden Jozef’i Napoli, Lui’yi Hollanda kralı yaptı. Batı Almanya devletlerini Fransa himayesinde birleştirdi. “Almanya İmparatoru” unvanı ilga edildi.

Napolyon, İngilizlerle denizlerde başa çıkamayacağını anlayarak, bir kara muhasarası kurmaya karar verdi. Devlet-i Aliye’yi de ittifaka almak istiyorsa da Fransa’ya güvenilmediğinden Osmanlı Devleti tarafsız kalmayı tercih ediyordu; bu da zordu. Çünkü Ruslar ara sıra İstanbul’dan Korfo’ya asker geçiriyorlardı. Bu ise tarafsızlığa aykırı idi. Devlet-i Aliye’nin biraz Fransa’ya teveccüh etmesinden dolayı Ruslar ansızın Hotin ve Bender kalelerini istila ettiler. Devlet-i-Aliye Rusya’ya harp açtı ve Napolyon’la ittifak yapmak üzere görüşmelere başladı.

Napolyon, Ruslarla harbe girişerek, Osmanlılardan zaptedilen kaleler, geri verilmesi şartıyla barış yapacağını bildirdi. Bunun üzerine Devlet-i Aliye, Vahit Efendi’yi Lehistan’da bulunan Napolyon nezdine gönderdi. Napolyon ise bunu Devlet-i Aliye benim elimdedir diye Rusya’ya baskı yapmak için kullandı. 1807 de Aleksandr’la buluştuğu zaman ise Osmanlı memleketlerini paylaşmayı teklif etti.

Napolyon, İspanya’da da büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Bunun sebebi mutaassıp İspanyol papazlarıydı. Papa’yı okşamak lazımken ona her işi zorla yaptırmak istemesi yüzünden Papa, Avusturya ve İngiltere’yle ittifak edip Napolyon’u aforoz etti. Bu hâl İspanyolları bir kat daha heyecanlandırdı. İspanya gailelerini fırsat bilen Avusturya, Fransa üzerine asker sevk etti. Bu harpte Napolyon Avusturyalıları yenerek Viyana’ya kadar girdi.

Almanlar gizli cemiyetler kurarak Avrupa’yı Napolyon’un şerrinden kurtarmanın çaresini arıyorlardı. Fransızlar bile Napolyon’un tahakkümünden bizardı. Bu sırada, Osmanlı Rus harbi de yeniden başladı. Tilzit barışında Napolyon, Devlet-i Aliye’yi Eflak ve Boğdan’ın terkine teşvik ederken şimdi Rusya’ya hiçbir şey verilmemesini telkin ediyordu.

Napolyon zaferlerle öyle mağrur olmuştu ki kendisini insanlığın üstünde tutuyor ve imkânsız şeylere cesaret ediyordu. Mesela o sırada Fransa’da zuhur eden kıtlığa karşı yedek ambarlarda bulunan devlet zahirelerini Paris piyasasına sürdü. Sonra tüccarın elinde bulunan zahirelere tepeden inme fiyatlarla el koydu. Ticareti de zorla yürütebileceğine kani idi. Oysa ticarette zorlama sökmezdi. Bunu bilemeyecek kadar gaflete düşmüştü.

Napolyon, Rusya üzerine ordu gönderirken Rusya’da piyasaya sürülmek üzere Rus kâğıt parası bastırmıştı. Böyle bir sahtekârlık ağır bir suç iken Napolyon dünya mahkemelerinden korkmadığı gibi ilahî mahkemeden de çekinmemişti.

Napolyon, 9 Mayısta Paris’ten çıkarak Dresden şehrine vardı. Alman halkı vatanlarının celladı olan Napolyon’a diş biledikleri hâlde, çaresiz hüsnü kabul gösteriyorlardı. Napolyon, İsveç ve Devlet-i Aliye’yi ittifakına alarak Rusya’yı arkadan vurmayı planlıyordu. Tam bu sırada Devlet-i Aliye, Bükreş’te Ruslarla antlaşma imzalamışlardı. Fakat bu hâl Napolyon’dan gizli tutulmuştu. Onun için İstanbul’a gelen Fransız elçisine karşı ihtiyatlı davranılıyordu.

Napolyon, Moskova üzerine yürümeye karar verdi. Kotozof kurduğu harp meclisinde, Moskova’nın muhafaza edilemeyeceğine karar verildi. Moskova Valisi Rostopşin Ruslar nazarında muhterem sayılan bir şehrin harpsiz düşmana bırakılmasına razı olamadı. Kimseye danışmaksızın Moskova şehrini bir kül yığını hâline getirmeyi planladı. Halkı şehirden

çıkardı. Hapishanelerden mahkûmları çıkararak, Fransızlar gelince şehri ateşe vermelerini emretti. Bütün yangın tulumbalarını da şehirden uzaklaştırdı.

14 Eylül günü, süslü elbiseler giymiş Fransız ordusu, her şeyi bol bol bulmak ümidiyle Moskova şehrine girdiler. Şehir boşaltılmıştı. Bu tenhalık Fransızlara dehşet verdi. Napolyon ise meşhur çar sarayı Kremlin'e yerleşti. Rusların barış isteyeceği zannındaydı. Hâlbuki ertesi gün şehirde büyük yangınlar zuhur etti. Söndürme aletleri bulunmadığından yangın durdurulamadı. Fransızlar evlere girip yağmaya koyuldular. Artık orduda da disiplin bozulmuştu. Yangın dört gün sürdü. Hassa askerinin gayretiyle Kremlin sarayı kurtarılmıştı.

Ruslar, Fransızları oyalayıp soğukların bastırmasını bekliyorlardı. Napolyon, Rusların bu hilesini anlayamadı. Hemen geriye dönmesi gerekirken, Moskova'da vakit geçirdi. Bu sırada Aleksandr Petersburg'da harp hazırlığıyla meşgul iken asla sulha yanaşmak istemediği hâlde Napolyon'u oyalamak için talimat verdi. Kotozof, Fransızların geri hatlarını kesmek üzere kıtalar sevk etmeye başladı.

Fransızlar kış mevsiminde Moskova'da barınamayacakları belli iken çekilmeyi gururlarına yediremediler. Hâlbuki kış hem şiddetliydi, hem de erken gelmişti. Ekim ayının 13'ünde sular donmaya başladı. Napolyon Mareşal Mortiye'yi 10.000 askerle Moskova'da bırakıp kendisi 100.000 askerle dönüş yolunu tuttu.

Fransız ordusunun malzemelerini, toplarını, silahlarını çekmek için lazım olduğu gibi, yağma edilen eşyayı taşımak için de sayısız araba yola çıkarılmıştı. Fransız ve İtalyan aileleri, tiyatro oyuncuları ve birçok fahişe ordunun arkasından gelmekteydi. Fransız ordusu yaylaya giden göçebe aşiretlere benziyordu. Atlar yemsizlikten zayıf düşmüş, yollarda kalmıştı. Kazakların hücumları da birçok yaralıların ölümüne sebep oluyordu.

Bu hâl Rusların işine geldi. Kotozof Napolyon'un arkasından yetişti. Ruslaviç bölgesinde çok kanlı bir muharebe oldu. Borodino önünde 50.000

ölü toplanmıştı. Vahşî kuşlar bu bölgeye toplanmış ve manzara korkunç bir hâl almıştı. Kozotov, süvarisiyle Fransızları izliyordu. Kar da şiddetini artırıyordu. Isı eksi yirmi dört dereceye varmıştı. Fransızlar aç bi-ilaç kar ve buz üstünden yuvarlanıp gidiyorlardı. Kotozof askerine sıcak elbise dağıtıyor ve Moskova'nın yakıldığını anlatarak Rusların öfkesini kamçılıyordu.

Fransız hayvanlarının nalları sağlam olmadığından hayvanlar düşüyor, arabalar ve toplar yolda kalıyordu. Binlerce insan ve hayvan ölüsü birikmişti. Napolyon'un elinde 160.000 askerden 24.000'i kalmıştı. Onlar da subaylarına itaat etmiyorlardı. Brezina Köprüsü büyük zayiatla geçilebildi. Napolyon perişan ordusunu bırakarak bir arabaya atlayıp görülmemiş bir süratle Paris'e döndü. Bu harpte Fransızların uğradığı felaket kalemle tarif olunamaz.

Napolyon'un Moskova'da verdiği büyük meydan muharebesi dillere destandı ama başına gelen felaketlerin de sebebiydi. Bu felaketlerin devamı olarak bir sene sonra Leipzig'te ve bir buçuk sene sonra da Vaterlo'da Napolyon kesin hezimete uğramış, tahtını kaybetmiş ve bu yüzden Avrupa'nın durumu değişmiş; bütün bunlar Devlet-i Aliye'nin politikasını da etkilemiştir.

Bazı İç Olaylar

Şeyhülislâm Ömer Hulusi Efendi çok yaşlanmıştı. Sert yaratılışlı idi. Yaşı ilerledikçe hiddeti de artmış olduğundan evde oturmaya ikna edildi. Nihayet bu 1812 yılında azledilerek yerine Dürrîzâde Abdullah Efendi getirildi.

İstanbul Kadısı Reşit Efendi bulunduğu mansıplarda büyüklerle problem çıkardığından Gelibolu'ya sürüldü.

Sadrazam Laz Ahmet Paşa pek gözlü, işin sonunu düşünmez bir adamdı. Harpte işe yarar düşüncesiyle sadarete getirilmişti. Hâlbuki cephede bazı mühendisler kendisine harp fenninin gereklerini arz ettikçe, *"Bunları sizden mi öğreneceğim."* diye azarlıyordu. Bu sebepten birçok askerin ölümüne ve esir düşmesine sebep olmuştu. Nihayet azledilerek yerine Sofya seraskeri olan Hurşit Paşa getirildi.

Kaymakam Şakir Ahmet Paşa azlolunarak yerine Divan-ı Hümayun hocalarından Rüştü Efendi vezirlik rütbesiyle getirildi. Anlatıldığına göre; Şakir Paşa Sultan Mahmud'un teveccühünü kazanmıştı. Bu ise bazılarının işine elvermediğinden yerine söz geçirebilecekleri yumuşak bir adamı getirmek istemişler ve buna muvaffak olmuşlardı.

Rüştü Paşa Erzurum bilginlerinden Seyit Ali Efendi'nin oğludur. On sekiz yaşına girdiğinden seyahate çıkarak Halep'e varmış, Halep'te vali tarafından bazı hizmetlerde kullanılmış sonra Ferruh Ali Paşa'nın divan kâtipliğinde bulunduğu sırada hocalık rütbesi almıştı. Mısır'a gönderilen ordunun menzil emanetinde bulundu. Daha sonra, yeniçeri efendisi, başmusahip ve nişancı oldu.

Rivayete göre Rüştü Efendi Üsküdar'da, Nuh Kuyusu'nda Köprülü Konağı denen konakta hayli müddet mazul olarak züğürtlük içinde vakit geçiriyormuş. Hatta bayram ziyareti yapacak bir kat elbisesi olmadığından, içini dışına çevirtmek üzere eski çakşırını terziye göndermiş, sabahleyin Mabeyn-i hümayundan bir ağa gelip silahtar ağanın davet ettiğini haber vermiş.

Rüştü Efendi, acele çakşırını terziden getirtip giymiş, lakin bu davete bir mana veremediğinden ağayla beraber evinden çıkıp dalgın dalgın iskeleye indiğinde üç çift Mabeyin kayığını görünce merakı artmış. Saraya vardığında ne olacak diye düşünüp dururken, silahtar ağa yanına gelmiş, kendisini baş sedire geçirmiş, efendinin şaşkınlığı büsbütün artmış. Az sonra da silahtar ağa delaleti ile padişah huzuruna çıkarılmış ve kendisine

vezaret rütbesiyle sadaret kaymakamlığı tevcih edilmiş. Şakir Paşa'nın bütün yetkileri kendisine verilmiş, o da kendince devlet işlerini düzene koymaya başlamış.

Manisa'da sürgün bulunan eski Sadrazam İzzet Mehmet Paşa, ramazan başında vefat etti. Çok parası çıktı. O zamanın usulü gereği, parasına devletçe el konmuş; hazineye hayli menfaat sağlanmıştır. İzzet Paşa, Safranbolu'da doğmuştur. Kaptan-ı derya Hacı Mustafa Paşa'nın akrabası olduğundan İstanbul'a gelerek kitabet tahsiline başlamıştır. Sonra Baltacı Ocağı'na verilmiş, sonra sırasıyla darphane emiri, şehremini olmuş, daha sonra vezaret rütbesi verilerek Alanya Sancağı'na, Diyarbakır Valiliği'ne, daha sonra Bender Kalesi Muhafızlığı'na, Mısır Valiliği'ne ve Anadolu Valiliği'ne getirildikten sonra sadrazam olmuştur.

Eski Şeyhülislâm Samanîzâde Ömer Hulusi Efendi, bu sene içinde vefat etmiştir. Bu zat İstanbul Kadısı Hasan Efendi'nin oğludur. Gençliğinde tahsilde bulunarak Mehmet Esat Efendi'den rüûs almıştı. Sonra usul üzere medreseden medreseye nakledilmiş; her birisinde öğretime itina etmiş, İzmir kadısı olmuştur. Fevkalade namuskârlığı ve dürüstlüğü sayesinde Mısır mollası olmuş, burada da ulemanın şanına yakışır hareket etmiştir. Sonra sırasıyla; Mekke Kadısı, İstanbul Kadısı, Anadolu Kazaskeri, Rumeli Kazaskeri oldu. 1800'de şeyhülislâmlığı getirildi.

Bu vazifedeyken hem adalet icra etti, hem de ilmî rütbelerin verilmesi ön plana alındı. Sonra azledilerek Beylerbeyi'nde yalısına çekildi. Fakat 1810'de tekrar şeyhülislâm oldu. 1812 senesinde vazifesinden tekrar alındı. Onun bunun adamı olmaları sayesinde rütbe arayan ehliyetsizler, onun adalet terazisinden korkarlardı. Görevden alınmasına, şaşmaz adaletinden kurtuldukları için sevindiler. Kısa zaman hasta yattıktan sonra vefat etti. 87 sene yaşadı.

Divan-ı Hümayun tercümanı Dimitraşkob, Rus casusu olarak bilinirdi. III. Selim aleyhindeki hareketleri kışkırtmış ve Ruslara bu yolda hizmet etmişti. Bükreş'teki barış görüşmelerinde davranışları bu zannı perçinlemişti. Vücudunun ortadan kalkması kararlaştırılmıştı, münasip vakit gözetiliyordu. Ruslarla görüşmeler bitince münasip vakit gelmişti. Sadrazama gizlice hatt-ı hümayun gönderildi. Sadrazam çadırına çağırıldı. Kavaslar kılıç üşürüp vücudunu kaldırdılar.

Ecnebî sikkesiyle alış veriş yasak edildi; kimin elinde ecnebî sikkesi varsa darphanede padişah sikkesiyle değiştirmesi emrolundu. Şânîzâde der ki: *“Bu nevi ecnebî parasını külliyetli olarak bulunduran sarraflar ve tüccarlar sikkeleri sakladılar. Sadece elinde bir-iki riyal veya dinar bulunan fukaralar zarara uğramış oldu.”*

Zilhiccenin 17’nci günü ordunun Edirne’ye geldiği duyuldu. Bunun üzerine harp durumu alameti olarak sarayda, şeyhülislâm konağında, kazaskerler konağında dikilmiş tuğlar kaldırılarak yerlerine kondu.

Vebanın Çıkması ve Yayılması

1812 senesinin başında İzmir limanına gelen yabancı gemilerden veba salgını bulaştı. İzmir’den İstanbul’a gelen bir ticaret gemisinde vebadan birkaç kişi ölmüş, gemicilerden bazıları da hastalanmıştı.

Veba bu gemicilerden Galata ve Kurtuluş semtlerine sirayeti etti. Hastalık İstanbul yakasına da geçti. Pek çok adam öldü. Fakat bazı kimseler başkalarıyla teması keserek evlerine çekilip korunmaya çalıştılar.

Bu veba salgınını anlatan Şânîzâde diyor ki: *“Birbiriyle temas eden ve hareket hâlinde bulunan şahıslardan az çok bulaşmamış kimse kalmamışken tedbirli bir tarzda korunmaya riayet eden dikkatli şahısların hiçbirisine hastalık bulaşmadı. Ben de ev halkımdan erkek ve kadın nüfusumla beraber Allah’a şükür bu hastalığa bulaşmadık. Şu kadar ki cahillerin ve bazı bilgisiz akranın tenkidine maruz kalarak teessür duyduk.”*

Fakihler ve hâkimlerden hiçbir kimse vebanın öteki bulaşık hastalıklar gibi sirayet ettiğine şüphe etmemişlerdir. Din bilginleri: *“Allah’ın izniyle bulaşıcıdır.”* demişlerdir. Ki gerçek de budur. Özellikle yüz sene öncesine kadar bu bulaşıcı hastalık defalarca yabancı memleketleri harab etmişti. Eskiden İslâm elindeyken bu bulaşıcı hastalığa yakalanan Kırım, Özi gibi

memleketler koruma tedbirleri sayesinde bundan kurtulmuş, hele aşı bulunduktan sonra aşılama ile oralarda çiçek hastalığı da önlenmiştir.

Bu hastalıklar hakkında hekimlerin görüş ve tedbirleri eserlerimden tıbba ait olan ve padişah iradesiyle basılan kitabımda yazılıdır. Kaldı ki vebadan çekinmenin caiz olduğu, hatta vacip olduğu, Yavuz Sultan Selim'in tarihçisi ve *Heşt-i Behişt* adlı kitabı yazan ve daha birçok Arapça ve Farsça kitap bırakmış olan, İdris-i Tebrizî merhumun, yaşadığı zamanda zuhur eden veba salgını esnasında, Hac dönüşünde Konya ve Şam uleması ile bu konudaki tartışmalarını anlatan taassuptan uzak kitabında yazılıdır.

O salgında, korunma tedbirlerine riayet olunmamış ve veba İstanbul'da müthiş bir surette hükmünü icraya başlamıştı. Bab-ı Âli'den İstanbul kapılarına gizlice yazıcılar gönderilmiş ve kale kapılarından çıkarılan ölüleri yakmaları emrolunmuştur. Şehir içindeki cami, mescit ve türbe yanındaki mezarlara gömülenlerden gayrı İstanbul kapılarından çıkan cenazeler, ramazan ortasında günde 1.500 -2.000 raddesinde olup Galata, Üsküdar ve Boğaziçi'yle beraber bu rakam 3.000'i geçiyordu. Ramazan bayramının yaklaşmasıyla halkın birbirine teması arttığından hastalık Şevval ortasına doğru artarak sadece İstanbul yakasında günde 3.000 cenaze çıkmaya başladı.

Şânîzâde der ki: *"Vebanın zuhuru fesat ve zinanın artması yüzünden olduğundan eşkıya yığınağı olan bekâr odalarının yıkılması ve sefih toplantıların dağıtılması bazı takva sahipleri tarafından tavsiye edildi. Kaymakam Paşa, yanına mimar ağayı, bir miktar ocaklı askerî ve birçok ameleyi alarak Bahçekapı'ya gelip Melek Girmez Sokağı'nda ve kayıkhane üzerindeki odaların hepsini birkaç saatte yıktırdı.*

Kaptan Paşa da Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı rezillerine sığınak olan yerleri yıktırdı. Bu hanlarda bulunan kârgir odalardan rezilleri ve fahişeleri boşaltarak odaları mühürledi. Yıkılan yerlerde vebadan yeni ölmüş bazı kimselerin ve birkaç kadının da cesetleri çıktı."

Bu meyanda ve *"Melek Girmez"* diye anılan bekâr odaları Bahçekapı dışında yeniçerilerin 31'inci ortasının yeri ve birçok şakilerin fesat ocağı olduğundan, *"Melek Giremez"* adı verilmişti. Bu odaların yıkılmasına mabeyince hayli önem verilmiş olduğundan Kaymakam Rüştü Paşa bunları

kolaylıkla yıktırdı ve yerlerine Hidayet Camii'ni yaptırdı. Bu sebepten de Rüştü Paşa, halk arasında hayırla anılır.

Veba hükmünü icraya devam etmiş, nihayet ekim ayının başında kış yaklaştığından biraz hafiflemiş ve ölü sayısı günde 500'e inmişti. Aralık ayının 16'ncı günü gecesi kar yağmış ve ertesi günü pek şiddetli bir soğuk olmuştur. Bu sayede hastalık hafiflemiştir.

Şânîzâde hâzik bir hekim ve muhakkik bir âlim olduğundan daha o vakit korunma usullerini ve aşıyı sözlü ve yazılı olarak tavsiye etmiş ve bunda dinen bir mahzur olmadığını ispat etmişti. O asırda kendisiyle aynı fikirde olan bazı faziletli insanlar da vardı. Lakin bazı taassup erbabı böyle bulaşıcı hastalıklardan korunmaya sapıklık nazariyle bakılıyordu. Bu sebeple halkın çoğu korunmayı şeriata aykırı zannederek kimisi de itirazdan çekinerek korunma usullerine riayet etmezlerdi.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa işbu 1812 senesinde Mısırda karantina usulünü kurmuş olduğu hâlde İstanbul'da karantina ve aşı tatbikatı birçok seneler daha icra olunmamıştır. Karantina usulünü koyması Mehmet Ali Paşa'yı birçok tenkitlere hedef kılmışsa da bu esnada Arabistan'da kazandığı zafer tenkitleri tesirsiz bırakmıştır.

1813 SENESİ OLAYLARI

Mısır Olayları

Tosun Paşa komutasında, Vehhabîler üzerine yürüyen Mısır ordusu bozguna uğramıştı. Bunun sebebi, Tosun Paşa'nın çocuk denecek yaşta olması ve

emirlerinin yürümemesindendi. 1812 yılında Mısır'a döndüler. Mehmet Ali Paşa onlara iltifat etmedi. Onlar da suçu birbirlerine yüklüyorlardı. Bununla beraber Tosun Paşa koruması için Hicaz'a Silahtar Salih Ağa'nın kumandasında bir kıta gönderdi.

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da müstebit ve bağımsız bir hükûmet kurmak fikrindeydi. Asırlardan beri Mısır'da kökleşmiş olan Kölemenleri ortadan kaldırmıştı. Yanında Hasan Paşa ve Abidin Bey gibi emirler ve onların maiyetindeki Arnavutlar vardı. Arnavutlar komite gayreti güden ve daima reislerinin peşinden giden bir taifedir. Yalnız, bunlar Mısır'da zengin olmuş ve yerli hâline gelmişlerdi.

Mehmet Ali Paşa, Arnavutları ayartmak üzere paralar dağıttı. Bunun üzerine Arnavutlar Mehmet Ali Paşa'ya taraf olanların maiyetine girmeye başladılar. Bu sayede ferahlayan Mehmet Ali Paşa, Şaban ayının 20'inci günü Hicaz'a ordu gönderdi. Ramazanın 24'ünde Mehmet Ali Paşa kıtaları Mekke Şerifinin de yardımıyla Akabe ve Cidde'yi ele geçirdi.

Tosun Paşa, Vehhabîlere karşı başarı elde etti, Medine'ye yaklaştı. Nihayet Medine'nin zaptedildiği haberi geldi. Medine Kalesi'nin anahtarı Mısır'a gönderildi. Mehmet Ali Paşa da bu anahtarı Anahtar Ağası Latif Ağa'yla İstanbul'a gönderdi. Vehhabîlerin yenilmesi ve Medine'nin fethi haberleri İstanbul'a ulaştı. Bu fethin şükranı olarak ilmiyeye mensup birçok zevata payeler verildi.

Mısır mollası olan Mustafa Behçet Efendi, Enderun ricaline kendisini sevdirmiş olduğundan bu fetih haberi üzerine Medine-i Münevvere mevleviyesi payesi ihsan edildi.

Müderris Hoca Ali Bahar Efendi, cebirin bazı meselelerine, hendese ve yüzölçümü meselelerine dair yazdığı eser şeyhülislâm eliyle padişaha sunuldu. Kendisine Hâmise derecesi ve zengin bir arpalık ve 1.000 kuruş harçlık ihsan edildi. Lakin biçare Bahar Efendi az sonra ölerek bütün bütün maişet gailesinden kurtuldu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın gönderdiği Medine-i Münevvere anahtarı, muharremin 26'ncı günü İstanbul'a ulaştı. Ertesi Cuma günü anahtarın karşılanması için büyük bir alay tertip edildi. Şeyhülislâm, Kaymakam ve Kaptan paşalar Kazaskerler ve devlet büyükleri Eyüp türbesine gidip salât ve selam ile anahtarı karşıladılar. Anahtarı darüssaade ağası aldı. Merasim

alayı oradan hareket etti. Hürmetle anahtar saraya getirildi; Halifeye teslim edildi.

Lâtif Ağa ile maiyetine hil'atler, çelenkler, sehimler ve kese kese altınlar verildiği gibi Lâtif Ağa'ya beylerbeyilik rütbesi verildi. Böyle şerefli bir alayda bulunmak iftihar vesilesi ise de kışa rast gelmesi dolayısıyla dünyanın fırını hükmünde olan Afrika'dan gelenler çok üşümüşlerdi.

Lâtif ağa, Ârif Bey tarafından Mehmet Ali Paşa'ya hediye edilmiş bir köleydi. Bu köle Paşa'nın teveccühünü kazanarak anahtar ağası olmuştu. Medine'nin anahtarını İstanbul'a götürünce kendisine pek çok iltifat edilmiş ve Beylerbeyi rütbesi verilmişti. Bu yüzden kibre düşmüştü.

Mısır'a döndüğünde evine gelip gidenler çoğaldı. Kendisi gibi olan Kölemenler etrafını aldı. "Leblebici" diye anılan falcı bir sahtekâr: *"Sen yakında Mısır'a sahip olacaksın, vaktin tamam oldu, Huruç etmelisin."* diye kendisini iğfal etti. Lâtif Ağa'nın ihtilal çıkaracağı rivayeti yayılınca köşede bucakta saklanmış olan fesat erbabı kulak kabarttı.

Lâtif Ağa da Kölemen Ocağı'nı ihya etmek sevdasına düştü. Oysa dairesinin genişlemesinden dolayı maaşı yetmez olmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın kethüdasına varıp aylığına zam istedi. Kethüda: "Ben mal sahibi değilim, Paşa efendimize yaz" dedi. Bu cevaptan müteessir olan Lâtif Ağa, o gece Mehmet Ali Paşa'nın kölelerine "yarın kargı talimine çıkalım" diye haber gönderdi. Kethüda, kölelerin sabahleyin hazırlamakta olduklarını duyunca sebebini sordu. Köleler, Lâtif Ağa tarafından talime çağırıldıklarını söylediler.

Kethüda bu hareketi men etmekle beraber, hemen bir Meclis toplayarak Hasan Paşa, Tahir Paşa, Hazinedar Ahmet Ağa, İbrahim Ağa ve Debuşoğlu'nu davet etti. Lâtif Ağa'nın konağını askerle kuşatarak toplantıya gelmesini istedi. Lâtif Ağa, toplantıya gitmekten korkup hazinedarının evine kaçmak üzereyken yakalanıp öldürüldü. Evine sığındığı hazinedarı da idam edildi. Leblebici ağa Nil Nehri'nde boğuldu.

Muharremin yirmisinden sonra çok kar yağdı. Her taraf buz tuttu, lağımcı amelesinin topladığı buz yığınları kale metrislerine benzedi. Şânîzâde der ki: *"Muharremin 17'nci çarşamba günü vuku bulan dönemde Zuhal yıldızı sema merkezine üç derece yaklaştığından ve Utarit Zühal'e yedi derece*

yaklaştığından ayın 20. cumartesi günü yine kar yağmaya başlamış ve soğuklar artmıştı. İstanbul sokakları buzla dolmuş, beygir ve arabaların işlemesi imkânsız olmuş, ricalin beygirlerinin geçmesi için dar geçitler yapılmıştı. Muharrem'in 29'uncu pazartesi günü güneş tutulmasından sonra soğuk öylesine arttı ki Haliç dondu, Eyüp, Hasköy yolları kapandı."

Medine'deki şeyhler ve Mekke Emiri Şerif Galip Efendi, Tosun Paşa'ya yardım ettiklerinden, Paşa Cidde'yi ve Mekke'yi de aldıktan sonra Taif üzerine yürüdü. Vehhabîler tarafından Taif Emiri tayin edilmiş olan Osman Müzaifi kaçtığından, Paşa Taif'i de ele geçirdi. Bunun üzerine Mısır'da üç gün top şenliği yapıldı. Bu esnada Mehmet Ali Paşa Hicaz'a göndermek üzere bir ordu tertip ederek Osmanlı usulü kargı talimi ve Avrupa usulü muharebe usullerini öğretti.

Mekke'nin zapt olunduğu haberinin İstanbul'a gelmesi üzerine bir hafta top şenliği yapılması ferman edildi. O gün Haremeyn'deki yolların tamiri için bir bina emini tayin edildi. Yine o gün, büyük Ayasofya civarında, Cebeciler kıtasının temeli atıldı.

Padişah tarafından Kahvecibaşı ağa ile Mehmet Ali Paşa'ya ve Tosun Paşa'ya kılıç, kaftan mücevherli hançer ve hil'atler ve Mehmet Ali Paşa'nın büyük oğlu Defterdar İbrahim Bey'e hil'at ve tuğlar gönderildi.

İsmail Paşa Boğaziçi mesirelerinde safa sürmekteyken Mısır Mollası Halil Ârif Bey'in kızını istedi. Paşa'nın her arzusunun yerine getirilmesi padişahın matlubu olduğundan bu evlenme iradeyle yapıldı. İsmail Paşa, zevcesini alıp Mısır'a gitti. İşte bu hanımefendi, yakın vakitlere kadar yazın Akıntı Burnu'ndaki yalısında, kışın Fatih civarındaki konağında "Mısırlı Hanım" diye haşmetle ömür sürmüştür.

Sırbistan Olayları

Sırbistan’da asiler, Sokul Kalesi’nden başka, bütün kaleleri ve ilçeleri ele geçirmişlerdi. Devlet-i Aliye Rus seferi ile meşgul olduğundan Sırbistan üzerine, yeteri kadar kuvvet gönderememişti. Fakat Ruslar, Eflak tarafından Sırbistan’a çok asker geçirmişlerdi. Bu yüzden Sırplar tedip edilememişti.

Sırbistan eyaletinin, Rusya’yla Bükreş’te barış antlaşmasına göre yeniden tanzimi gerekiyordu. Sırp Başknezi Kara Yorgi, Sofya’ya temsilciler gönderdi. Bunlar, Sofya Nazırı Mustafa Reşit Efendi ve Rumeli Valisi Ali Paşa’yla görüştüklerinde Sırp reayasının oturdukları on iki ilçeyle yetinmeyip civar ilçelerin de Sırbistan’a ilhakını Kara Yorgi’nin kendilerine bey olmasını, Eflak gibi Sırbistan’ın da bağımsız olmasını, kalelerine Müslüman sokulmamasını ve idarenin kendi ellerinde olmasını istediler.

Bükreş’te Ruslarla yapılan barışın maddeleri kendilerine gösterilince: *“Biz bunu bilmeyiz, bağımsız bir hükûmet olmak isteriz. Başka bir hâl şekli kabil değildir.”* diye kesip attılar. Bunun üzerine Devlet-i Aliye Sırbistan üzerine sefer için hazırlığa başladı. Rus elçisine, Sırpların antlaşmayı kabul etmedikleri ve cebren itaat altına alınmaları icap ettiği söylendi.

Rus elçisi Sırpları destekleyerek: *“Ben durumu Petersburg’a yazayım, muahede şartlarına uyalım.”* diye işi geciktirmeye uğraştı. İşin sürüncemede kalacağı anlaşıldı. Sırplıların yola getirilmesi işi hemen Sadrazam Hurşit Paşa’ya havale edildi. Hurşit Paşa ordu-yı hümayunla Sırbistan üzerine yürüdü. Önce birçok kaleler Sırp asilerinden kurtarıldı. Eflak voyvodası Karaca Bey’in kuvvetleri ordu-yı hümayuna destek verdi.

Bosna Valisi Darendeli Ali Paşa da Bosna yiğitleriyle Belgrad’a yürüdü. Yol güzergâhındaki Zasariç, Loziniç istihkâmları sergerde Miloş’un kumandasında 20 bin Sırplı tarafından müdafaa edilmekte idi. Ali Paşa bu istihkâmları zapta mecbur oldu. Ali Paşa cesur ve harp usullerine âşinâ bir vezirdi. Boşnak yiğitleri ile Zasariç istihkâmları üzerine saldırdı. Boşnaklar birçok şehit verdilerse de istihkâmları ele geçirdiler. Sırplılar kılıçtan geçirildiler. Sırpların yaptığı istihkâmlar kendileri için salhane hâlini aldı.

Sırplar Osmanlı ordusuna dayanamayacaklarını anladıklarından Avusturya tarafına kaçtılar. Belgrad Kalesi harpsiz ele geçti. Hurşit Paşa Sırplılar hakkında umûmî bir af ilan etti. Ellerindeki silahları toplattı ve

kendilerini eski yerlerine yerleştirdi. Ordu-yı hümayun da muzaffer olarak Sırbistan'dan döndü.

Sırplı tarihçi meşhur Nanke der ki: Devlet-i Aliye, 1813 senesinde Sadrazam Hurşit Paşa'nın idaresinde Sırplılara karşı külliyetli asker sevk etti. Kara Yorgi de onlara karşı üç kolordu hazırlamıştı. Başlangıçta Sırplar Vidin kapılarına kadar ilerlemişlerse de Eflak Voyvodası Karaca Bey, Vidin'deki ordusunu takviye ettiğinden Sırplar tardedildi. Sırp sergerdesi Liko da öldüğünden Sırplılar başsız kaldılar. Osmanlıların hücumuna dayanamayıp büyük kayıplar vererek geri çekildiler. Bu sırada Kara Yorgi, ele geçirdiği paraları bir yerlere saklamaya uğraşıyordu. Nihayet bazı yoldaşlarıyla Avusturya'ya kaçtı. Onun yerine Sırp Başknezliği'ne Miloş getirildi.

Bazı İç Olaylar

Bir hayli vakitten beri hasta olan Şehremini İbrahim Efendi, bu yıl öldü. İbrahim Efendi gençliğinde biraz okuyup yazmaya gayret etmiş, ancak geçimini temin için baş hattat İsmail Efendi'den yazı meşk etmişti. Etrafına iyilik telkin eden iyi ve becerikli bir insandı. Sultan II. Mahmut ona güvendiğinden Şehremini yaptı. Daima onunla gizlice muhabere ederek gelen evraka onun reyine göre cevap verilirdi.

İbrahim Efendi *"Şöhret âfettir."* prensibi ile hareket ederdi. Servetini gizler, gizli yazışmalarını da kimseye göstermezdi. Fakat el altından, istediğini yapardı. Mesela; kendisinin yazı hocası Zühtü Efendi'nin kardeşi Rakım Efendi'yi, henüz tahsilinin tamamlamadan İzmir Kadısı Tayin ettirmişti. Hâlet Efendi'yi de padişaha o yaklaştırmıştır.

Hâlet Efendi Bağdat'a giderken, rivayete göre, Sultan Mahmud'un huzuruna çıktığında: "Efendim inşallah Bağdat işini bitirdikten sonra Rumeli ve Anadolu'daki derebeylerinin hakkından gelir ve saltanatınızda istiklal bulursunuz" demişti. Bu sözler padişahın pek hoşuna gitmiş, Bağdat'tan dönen Hâlet Efendi'yi rikâb-ı hümayun kethüdalığına tayin etmişti. Padişahın yakınlarından bazı zevat ile gizli muhabereye başladı. İbrahim Efendi'nin ölümünden sonra gizli muhabereye yalnız başına devam etti.

Hatt-ı hümayunları bile Hâlet Efendi tashih ve tanzim ederdi. Böylece Hâlet Efendi, saltanatın müsteşarı rolünü oynar, görünüşte divan mansıplarında bulunur, hakikatte her iş onun reyi ile icra edilirdi. O da İbrahim Efendi gibi başlangıçta bu muhabereleri gizli tuttu. Fakat sonraları iş meydana çıktı. Herkes devlet dolabının nasıl döndüğünü anladı. Bu veçhile Hâlet Efendi avam ve havasın melcei oldu. İcraat hep onun hilekâr düşüncesinin sonucudur.

Ruslarla barış yapıldıktan sonra, devlet otoritesinin sağlanması için ilk olarak taşralardaki derebeyliklerinin ortadan kaldırılmasına başlandı. Bu meyanda: Sadrazam Hurşit Paşa, on beş seneden beri Rumeli'de eşkıyalık yapan Hasköy'lü Emin Ağa'yı yakalatıp idam ettirdi.

Büyük bilgin ve dâhi vezirlerden olan ve Alemdar Paşa'nın hazırlattığı "sened-i ittifak" yazarı Ramiz Paşa, Rusya'ya kaçmış idi. Bu Ramiz Paşa'nın Petersburg'dan dönmesine izin verilmişti. Boğdan sınırına gelip Osmanlı hududuna girince; gizlice gönderilmiş olan ferman gereğince idam edilerek, kesik başı İstanbul'a gönderildi.

Yine bu meyanda, İbrail Muhafızı Şahin Paşa rüşvet almaya başlayarak İbrail'deki zehirleri sattığı anlaşıldığından Kapıcıbaşı tarafından idam edilmiştir. Eşkıya reislerinden olup Alemdar Paşa'dan sonra Silistre âyânı nasbolunan Yılıkoğlu idam edildi. Divriğili Yusuf Paşa, kötü hareketlerinden dolayı fermanla Sivas Valisi Baba Paşa tarafından idam olundu.

Sapanca gölünün denize akıtılması hususunda birkaç defa teşebbüse geçilmişse de gerçekleşememiştir. Bu defa yeniden mühendisler gönderilmiş ise de yine netice alınamamıştır.

Avrupa Olayları

Napolyon, kayıplarını telafi etmek için yeniden asker toplayarak Rusya'ya saldırmak tasavvurundaydı. Oysa ordusunun büyük kısmı perişan olmuş, subayları birkaç bin perakende askerle Könisgberg şehrine sığınmışlardı. Ruslar, Prusyalıları kendi taraflarına çekmeyi başarmışlar, Prusya ordusu 1813 senesi Ocak ayında Rusya tarafına geçmişti.

Almanlar bu habere çok sevindiler. Bunun üzerine Fransızlar Könisgberg'ten çıkarak Pozen şehrine geldiler. Bir kısım Fransız askeri de İngilizlere teslim oldu.

Napolyon, Brezina bozgunundan sonra Napoli Kralı Mora'yı ordunun başına bırakmış, kendisi Paris'e gelmişti. Bu gelişmelerden sonra, Napoli kralı Mora ne yapacağını şaşırdı ve yerine Prens Ojen'i bırakarak o da Napoli yolunu tuttu.

Napolyon'un 200.000 askerinden 30.000 kişi kalmıştı. Bu sırada Prusya ileri gelenleri Almanya'nın bağımsızlığı uğruna halkın silahlanmasını ve bütün varlıklarının hürriyet ve istiklal uğruna kullanılmasını ilan etmişlerdi. Almanya'da kurulmuş olan gizli cemiyetler de Almanya'yı Fransa aleyhine harekete geçirmek için binlerce broşür dağıtıyorlardı.

Prusya kralı ise şaşkınlık içindeydi. Bir taraftan kamu efkârının etkisini düşünüyor, bir taraftan da Fransızların intikamından çekiniyordu. Onun için ortalama bir yol tuttu. Muvakkaten Silizya'ya çekilecek ve orasının tarafsız tutulması için Napolyon nezdinde teşebbüse geçecekti.

Meşhur Maternik, Avusturya siyasetini yönlendiren kişiydi. Bu zat aslında Fransa'ya meyilli idi. Avusturya'yı, Fransız ittifakına sokmak için imparatorunu, kızını Napolyon'a vermeye razı etmişti. Fakat Maternik; politikada sabit bir fikre hizmet etmenin büyük hata olduğunu biliyordu. Vatanının menfaati uğruna durumdan faydalanmak için, hemen büyük bir askerî kuvvet toplayarak genel barışı tekrar kurmaya yöneldi. Gizlice Almanya'yla müzakereye girişti. Napolyon'a da imparatorun ağzından bir mektup yazdırdı.

Napolyon, kayınbabası olan Avusturya İmparatoru'na yazdığı cevapta Rusya'da muzaffer olamamasının sebebini kışa bağlıyor ve hiçbir harpte

Fransızların yenilmediğini ve ilkbaharda büyük kuvvetlerle saldıracağını bildiriyor ve barış şartı olarak hâlen elinde bulunan bütün memleketlerin elinde kalmasını ileri sürüyordu.

Bu sırada Napolyon, Prens Öjen'e 60.000 kişilik bir takviye gönderdi ve Öder ve Elbe ırmakları kıyısındaki kalelerin tahkimi için emirler verdi. Napolyon, askerî kuvvetini artırma çabasında idi. Hâlbuki birçok tertipler askere alınmış olduğundan ahali bitkin ve kırgındı.

Kamuoyunun ve dindar halkın güvenini tekrar kazanmak isteyen Napolyon, Papalık meselesini ele aldı. Av bahanesiyle birkaç defa giderek Papa'yla görüştü ve onunla bir anlaşma yaptı. Ona göre Papa Roma'yı terk ederek Avion şehrinde oturacak, orada elçiler kabul edebilecek, kendisine yılda iki milyon Frank ödenecek, Piskoposlar Papa'nın tasdikiyle tayin olunacaktı.

Papa sonradan yakınlarıyla görüştüğünde böyle bir antlaşma yaptığına pişman oldu. İmzasını geri almaya cesaret edemedi ise de hükümlerini tatbike de yanaşmadı. Napolyon da kamu efkârını kazanmak için yaptığı jestle yetinerek yeniden zorluk çıkarmadı.

Bu sırada Prens Ojen Berlin'i de boşaltmıştı. Almanlar, gönüllü olarak askere yazılıyor ve kendi keselerinden silah ve levazım tedarik ediyorlardı. Alman milliyetçilerinin ısrarıyla Şubat'ın 28'inde Prusya ile Rusya arasında bir ittifak yapıldı. Prusyalılar 17 Mart'ta Fransa'ya harp ilan ettiler. Rus ordusu da ilerleyip Hamburg'a kadar geldi. Prusya'nın Fransa'ya harp açtığı haberi Viyana'ya gelince ortalığı heyecan kapladı.

Maternik, Fransa'nın barış yolunu tercih etmesini istedi. Barış için tavassut etmeleri hususunda İngiltere ve Rusya'ya müracaat etti. Napolyon işi silah kuvvetiyle çözmek kararında olduğundan, ihtarlara kulak asmayarak topladığı askerle 15 Nisan'da Paris'ten yola çıktı.

Fransızlar 2 Mayıs'ta Laypzig'i aldıktan sonra Sudsen şehri yakınlarında düşmanlarıyla karşılaşarak büyük bir harbe tutuştu. Bu harpte Rus ve Prusya orduları 20.000 ve Fransızlar 18.000 asker kaybettiler. Ruslar geri çekilmeye mecbur oldular. Napolyon, Mayıs'ın 18'inde Dresden'den hareketle Bozden mevkiinde düşmanlarına yine galip geldi.

Bu sırada Maternik, vakit kazanmak için bir müddet tarafsız kalmıştı. Avusturya'nın aracılığı ile 5 Haziran'da bir ateşkes yapıldı. Napolyon,

Avusturya’nın da düşmanları arasına katılacağını bilerek harp hazırlığını tamamlamaya çalışıyordu.

1813 yılında İngiltere, Rusya ve Prusya arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre İngiltere, Rusya ve Prusya’ya derhal iki milyon İngiliz lirası verecek, buna mukabil Ruslar Napolyon’la harbe devam etmek üzere 160.000 ve Prusyalılar 80.000 asker bulunduracaklar ve İngilizlerin muvafakati alınmadıkça barış yapamayacaklardı.

Kendi aleyhine yapılan müzakerelerden şüphelenen Napolyon, Meternik’i yanına çağırdı. Bu görüşmede Meternik, ateşkesin 20 Ağustos’a kadar uzatılmasını kabul etti. Fakat müddet dolmadan Napolyon harekete geçince Avusturyalılar da Fransa’ya harp ilan ettiler. Avusturya generali Şvartzenberg kumandasında 120.000 Avusturya, 75.000 Rus, 65.000 Prusya askeri Saksonya dağlarının eteğinde mevzilendi.

Meşhur Prusya generali; 71 yaşına varmış, süvarilikten yetişmiş, çevik, yiğit bir kumandan olan Blüher, kumandasındaki 100.000 kişilik Prusya ve Rusya ordusu ile Bodsen üzerine yürüdü. Fransız Mareşali iken, Napolyon’la bozuşarak İsveç veliahtlığına seçilen Bernadot kumandasında 150.000 kişilik bir kuvvet de Napolyon’un sol kanadına yüklendi. Bu üç orduda 500.000’e yakın asker ve 1.500 top vardı.

1814 SENESİ OLAYLARI

İttifak Eden Avrupa’nın Napolyon’u Mağlup Etmesi

Napolyon'a karşı Avrupa ittifak etmişti. Napolyon, her bir orduya karşı mukabil kuvvetler sürdü. Fakat işgal altındaki memleketlerin halkı da Fransızların can düşmanı idi ve Napolyon'un askerî hazırlıklarını derhal müttefiklere bildiriyorlardı.

Napolyon bu büyük kuvvetlere kesin olarak galip gelemeyeceğini anladı ve Leipzig'deki çarpışmada Moskova'da olduğu kadar büyük kayıplar vererek Ren hattına çekildi. Orada da tutunamadı. Blüher orduları Fransa içine girdiler. Müttefikler, Napolyon'u kâh sağından, kâh solundan bastırarak Paris üzerine yürüyorlardı. Napolyon, iki müttefik ordusuna birer birer saldırarak mevzii zaferler kazandı. Fakat müttefikler ilerlemeye devam ettiler. Ancak Paris halkı harpten usanmıştı. Müttefik orduları Mart'ın 19'unda Paris çevresine ulaştılar.

31 Mart 1814 tarihinde, Rus imparatoru Aleksandr ve Prusya Kralı Vilhelm, büyük debdebeyle Paris'e girdiler. Parisli Kral taraftarları: *"Yaşasın Aleksandr, yaşasın Vilhelm!"* diye karşıladılar. Hükümdarlar, Paris'te kalmış olan Taleyran'ı çağırarak, artık Napolyon'la görüşmeyeceklerini, Fransa'nın eski sınırlarına dokunmayacaklarını ve Fransız Senatosu'nun seçeceği hükûmet şekline itiraz etmeyeceklerini bildirdiler. Meclis toplandı. Taleyran'ın başkanlığında dört kişilik bir geçici hükûmet kuruldu ve Napolyon'un düşürüldüğü ilan edildi.

Bu sırada Napolyon, Fontenblo'da hâlâ ordusunu tanzimle uğraşıyordu. Fakat generalleri artık mukavemete imkân olmadığını bildirdiler. Bir kolordu müttefikler tarafına geçti. Bunun üzerine Napolyon Gulenkur vasıtasıyla müttefiklere Fransa hükümdarlığından istifa edeceğini bildirdi.

Müttefikler için halledilecek iki mesele kalmıştı: Birisi, Napolyon'un karısı Mari Luiz ve oğlu Roma kralının oturacağı yer ve maaşlarının tespiti, ikincisi de Fransa'da daimi bir hükûmet kurmaktı.

Birinci mesele, Napolyon'a da saygısı olan Aleksandr'ın teklifiyle çözüldü: Napolyon'un imparator unvanı uhdesinde kalacak, yedi-sekiz yüz Fransız askeri alarak Elbe adasına hükümdar olacak, bu adanın varidatından başka, Fransız hazinesinden kendisine iki milyon, kız kardeşlerine iki milyon, boşandığı Jozefin'e bir milyon Frank tahsis edilecek; Mari Luiz'le oğluna Parma dukalığı, Prens Öjen'e bir prenslik verilecekti.

İkinci mesele: Fransa'nın iç işlerine karışmamak, Napol-yon'un istifasıyla yetinmek, hükûmet şeklini senatoya bırakmak sureti ile

çözülmüştü. Taleyran'ın telkiniyle, Fransa'da Burbon sülâlesi mutlakiyet rejiminden feragat etmek üzere Fransız hükümdarı olacaklardı.

Bu barış şartları Fontenblo'de olan Napolyon'a getirilince, kendisinin bir küçük adaya kapatılması pek acı geldiğinden ölümü tercih ederek gece bir miktar afyon içmiştir. Napolyon'un hademesi, durumu hemen Golenkur'a bildirmiş, o da koşup gelmişti. Bu sırada Napolyon şiddetli bir kusma ile ölümden kurtulmuş, kendisine gelince antlaşmayı imzalamıştır.

Bunca yıllar kan dökerek âlemin huzurunu kaçırdıktan sonra, Fransa'yı böyle bozgun hâlinde bırakması Fransızların hiddet ve öfkesine sebep olmuştu. 20 Nisan 1814 senesinde Elbe'ye gitmek üzere Fontenblo Sarayı'ndan ayrılırken Napolyon'a, ahali birkaç kere parçalamak üzere saldırmışlardı. Müttefik askerlerinin gayretiyle canını kurtaran Napolyon, en büyük düşmanı İngilizlerin gemisine binerek Elbe adasına gitmiştir.

Bu sırada toplanan Fransız senatosunda; ihtilalde öldürülmüş olan XVI. Lui'nin kardeşi Lui Stanizlas, XVIII. Lui unvanıyla Fransız kralı seçildi. Bunun üzerine umûmî ateşkes ilan edilmiş ve Fransa'nın 1790 senesindeki sınırlarına çekilmek ve Viyana'da toplanacak kongrede teferruat görüşülmek üzere 31 Mayıs günü Paris'te bir antlaşma imzalanmıştır.

İspanya Kralı'nın oğlu Ferdinand bu sırada İspanya tahtına çıkmıştır. Fransa'nın ise bütün döktüğü kanlar ve çektiği emekler boşa gitmiş ve kraliyet geri gelmişti. Sadece, cumhuriyetten önce Fransa krallığı mutlakıyet şeklindeyken, şimdi meşrutî bir krallık olmuştu, Bu da Fransızlara teselli veriyordu. Napolyon'un "Kod Napolyon" adıyla tanzim ettirdiği medenî kanun, Fransa'da adını ebedîleştirmişti.

Fransa'dan kaçan asilzâdeler Fransa'ya dönüp, kralın etrafını sarmışlar ve kralı mutlakıyete teşvike başlamışlardı. 18'inci Lui şartnameye rağmen ahalinin hak ve hürriyetlerini kısıtlayan bu fırsatları kaçırmadı. Bu hâller Fransız halkının nefretini uyandırdı. Napolyon'u aramaya ve onun şanlı icraatını anmaya başladılar. Fransızların Napolyon'a düşmanlıkları bir kaç ay içinde sevgiye dönüvermişti.

Napolyon'un Elbe adasına sürülmesinden sonra Avrupa'da en mühim iş Viyana Kongresi görüşmeleri idi. Avrupa'da ilişkiler bu kongrede konuşulacak kurallara göre gelişecekti. Herkes Viyana görüşmelerini bekliyordu.

Napolyon'un Devlet-i Aliye hakkındaki muamelesi ve muzır niyetleri dolayısıyla Osmanlılar müttefiklerin zaferine seviniyorlardı. Fakat Osmanlılar iç işleriyle uğraştıklarından Avrupa meselelerine ilgisizdiler. Eğer Viyana Kongresi'nde Devlet-i Aliye'nin bir murahhası bulunsaydı Raguza bizde kalacaktı. Devlet-i Aliye o zaman müttefiklerle dostluk kursaydı, Avrupa devletleri ailesine girecekti. Bazı politika adamları o vakit iş başındaki vükelayı ilgisizlikle suçlarlar. Sultan Abdülmecid'in tuttuğu politika daha o zaman tutulmuş olacaktı. Lakin Devlet-i Aliye'nin iç işleri o kadar karışıktı ki göz açacak hâli yoktu.

İç Olaylar

Rusya ile sulh yapan Osmanlı Devleti, Napolyon'a karşı yapılan savaşta tarafsız kaldığı için, müttefik orduları Paris'e girerken Sadrazam Hurşit Paşa ordu ile İstanbul'a dönüyordu.

Savaş sebebi ile açılan yaraların sarılması çok önemli idi. Bunun için asayişin sağlanması gerektiğinden öncelikle asilerin cezalandırılması icap ediyordu. Yeniçeri ağası Mehmet Ağa, birçok müfsitleri idam ettirdi. Buna mâni olmak isteyen kul kethüdası da Limni'ye sürüldü. *Kamûs Tercümesi* sahibi, vak'anüvis Asım Efendi, Selanik Kadılığı'na tayin olundu.

İstanbul hocalarından Deli Emin Efendi ile Musannif diye anılan Divriğili Osman Efendi'nin terfilerine irade çıktı. Bunların ikisi de o zamanın meşhur âlimlerinden olmakla beraber hükûmet işlerinden haberleri yoktu. Kudüs'e tayin edilen Musannif Efendi, kilise tamiri meselesinde yakışıksız hareketi olduğundan azledildi. Halep'e kadı olan Deli Emin Efendi ise hırçın bir adam olduğundan ulemayı ve eşrafı hakir gördüğü gibi, Valiye de kötü muamele ediyordu. İlmine hürmeten bunlara bir müddet göz yumuldu. Hoca Efendi, bir gün mahkemede Halep Müftüsü'nü dövünce azledilerek Tosya'ya sürüldü.

Baba Paşa'yla birlikte Rusya'da esir olup İstanbul'a dönen, Açıkbaş adlı şahıs, Ayasofya Camii'nde yatıp kalkar ve her günkü vaazlarında, vezirlere hakaret eder, durumun kötülüğünden bahseder ve: *"Bu hâlleri görmektense, hicret etmek evladır."* derdi. Daima Beytullah civarına taşınmak arzusunu dile getirdi. Nihayet Hicaz'a sürüldü, arzusu yerine gelmiş oldu.

Reisülküttap Galip Efendi ve ikinci Tezkereci Hamit Bey sürgüne gönderildiler. Şânîzâde'ye göre, bunu sebebi, bu adamların mizaçlarının padişah mizacına uymaması idi. Benim kanaatime göre ise sürülmelerinin asıl sebebi, saltanat müsteşarı olan Hâlet Efendi'nin mizacına uymamaları ve Galip Efendi'nin ona rakip olabilmesidir.

Tersanede yapılmasına, bir sene önce başlanmış olan üç ambarlı Mahmudiye kalyonu inşası, şabanın 22'nci günü tamamlandı. Gemi ertesi günü selametle denize indirildi.

Ferman gereğince Teke Müsellimi Hacı Mehmet Ağa, Kadı Paşa'yı öldürmüş, külliyetli malına sahip çıkmıştı. Bu mallar defalarca kendisinden istendiği hâlde askerine güvenerek işi savsaklıyordu. Üstüne asker gönderilecekken öldü. Mallar oğlu İbrahim Ağa'dan istendi. O da babası gibi malları teslimden kaçındı. Bunun üzerine, Konya Valisi Çarhacı Ali Paşa, İbrahim Ağa'nın üzerine gönderildi. Fakat Ali Paşa idaresizliği yüzünden, maiyetindeki asker, ahalinin ırz ve malına taarruza yeltenince halk kıyam etti. Ali Paşa, kuvvetleri bozuldu. Bu hâl padişahı öfkelendirdiğinden vezirliği kaldırılarak Limni adasına sürüldü.

Kaptan Paşa, Donanma-yı Hümayun'la Antalya'ya varıp karaya çıktı. İbrahim Ağa, karşı koymaya teşebbüs ettiyse de Kaptan Paşa onu yakalayarak idam etti. Sakladığı bütün mallara el koyarak eski tersane emini Vahit Efendi vasıtasıyla mallar İstanbul'a gönderildi. Teke Sancağı öteden beri bu Tekeli oğullarının ellerindeydi. Bunlar mütegallibe idi. Bu ailenin Antalya'da bırakılması uygun olmadığından bütün kabilesinin Selanik'e nakline Vahit Efendi memur edildi. Vahit Efendi'ye vezaret mertebesi verildi. Teke ve Hamit sancakları tevcih edildi.

Mehmet Ali Paşa'nın haremi Emine Hanım hacca niyet etmiş olduğundan, İbrahim Paşa onu uğurlamak üzere Sayda'dan Mısır'a gelmişti. Emine Hanım, İbrahim ve Tosun Paşaların anneleri olan büyük hanımefendidir ki Kavala'da iken onları doğurmuş ve Mehmet Ali Paşa'ya beş evlat yetiştirmişti. Onun için uğurlamaya oğulları İbrahim ve İsmail

Paşalarla damatları Cizre hâkimi Muharrem Bey ve Defterdar Mehmet Bey de gelmişlerdi.

Hac yolları hayli zamandır kapalı idi. Asayişin sağlanması üzerine bu yıl Rumeli'den ve Anadolu'dan birçok hacı Mısır'da toplanmışlardı. Fakat Hicaz'a gitmek için kâfi gemi yoktu. Bulunan bazı gemiler çok para istiyordu. Geri dönmeleri kendileri için zor olacaktı. Gelecek seneyi bekleseler paraları yoktu. Emine Hanım, bu şikâyetleri işitince yeteri kadar gemi temin ederek hacıların Hicaz'a gitmesini temin etti ve pek çok dua aldı.

1815 SENESİ OLAYLARI

Mısır'daki Gelişmeler

Mehmet Ali Paşa, Vehhabîlere karşı galip gelerek Hicaz'ı geri almıştı. Mehmet Ali Paşa, Beylerbeyi Hasan Paşa'yı Mekke'de vazifelendirmişti. Lüzumlu yerlere asker yığmıştı. Vehhabîler taraf taraf bozguna uğramışlarsa da merkezleri olan Deriyye'de toplu hâlde bulunuyorlardı. Padişah, Mehmet Ali Paşa'ya, Tosun Paşa'ya samur kürk, murassa kılıç, mücevher çelenk yolladı. Gönderdiği fermanda Deriyye'nin de temizlenmesini tavsiye ediyordu.

Mehmet Ali Paşa maiyetindeki askerler cesur idiler, her tarafta galip geliyorlardı. Fakat askerler başıbozuk ve disipline alınması güçtü. Mehmet Ali Paşa, Avrupa usulü üzere talimli ve muntazam asker tertibi emelindeydi.

Hicaz’dan Mısır’a döndüğünde askerine atış talimi yaptırmaya teşebbüs ettiyse de asker homurdanıyordu. Hatta Mehmet Ali Paşa’yı öldürmek üzere aralarında tertip peşindeydiler.

Abidin Bey, Abdullah Ağa, Hasan Ağa birleşerek Mehmet Ali Paşa’yı Özbekiye’deki konağında basıp öldürmek üzere karar vermişler. Ancak Abidin Bey işi gizlice paşaya haber vermiş. Mehmet Ali Paşa, askerle kaleye çıkmış; sabahleyin askerin bir kısmının onunla birlikte olduğu görülünce, asiler ne yapacaklarını şaşırıp Paşa’nın konağını yağma etmeye teşebbüs etmişlerse de muhafızlar buna mâni olmuşlar ve: *“Ne duruyorsunuz. Çarşıları yağma ediniz!”* diye yayılan sesler üzerine asiler dükkânları ve hanları yağma etmişler, yağma sırası Halil hanına gelince muhafız Türkler ve Arnavutlar silahla karşılamışlar.

Ertesi günü Mehmet Ali Paşa, halktan Seyit Mehmet Mahruki’yi kaleye çağırarak, ahalinin ziyanını ödeyeceğini söylemiş, gasp edilen eşyanın miktarını tespit için bir komisyon kurulmasını emretmişti. Mahruki bunu halka ilan edince halkın Paşa’ya güveni artmış, asayiş sağlanmıştı. Asilerin temsilcileri Mehmet Ali Paşa’ya vararak af dilemişlerdi. Paşa, çalınan eşyanın geri verilmesini şart koşmuştu.

Mahruki, çalınan eşyanın listesini Paşa’ya vermiş, 3.500 kese tutan bu paranın üçte ikisini Paşa vermiş; bu para halka dağıtılmış. Mısır halkı Mehmet Ali Paşa’nın bu davranışına ne kadar müteşekkir olmuşlarsa, askerden de o kadar soğumuşlardı. Böylece Paşa Nizamiye askeri kurmak teşebbüsünde haklı görülmeye başlanmıştır. Paşa’nın kethüdası Mısır sokaklarını dolaşıp dükkânları açtırmıştır.

Paşa’nın Hicaz’a gönderdiği askerin bir kısmı, delil askerî idi. Bunlar, başlarına uzun ve siyah kalpak giyen süvarilerdi. Kendilerini Hazret-i Ömer’e mensup sayarlardı. Halkın bir kısmı bu tarikata mensup olduğu için bu gruplara ayrılış Paşa’nın meramına uygundu.

Şevval’in 23’ünde bir kapıcı başı Mehmet Ali Paşa’nın vazifesinde ipka edildiğine dair ferman getirdiğinde top şenliği yapıldı.

Dış Olaylar

Viyana'da toplanacak kongreyi bütün dünya bekliyordu. Bu kongrenin neticeleri, nice yıllar Avrupa devletlerince düstur sayılmış, birisi bundan ayrılacak olsa, öteki devletler onu uymaya zorlamışlardır. Bundan böyle başka ülkeyi gasp etmeye kıyam edecek devletin aleyhine ittifak kurmaya bu mecliste karar vermişlerdir. Böylece Napolyon'un gasp ettiği memleketler sahiplerine verilmiş ve Avrupa haritası yeniden çizilmiştir. Alman birliğinin temelleri bu kongrede yapılmış, zenci ve köle alıp satmanın ilgası burada kararlaşmıştır.

Avusturya İmparatoru'nun sarayında sekiz hükümdar ve nice hükümdar oğulları misafirdiler. Bu Avusturya için gurur verecek bir şey idiyse de masraf pek çoktu. Avrupa'nın en ünlü diplomatları olan Lord Kasternag, Kont Nesilrod, Baron Humbold, Prens Taleyrand ve Meternich bu kongreye katılmışlardı. Başlangıçta, kongreye yalnız muharip devletlerin murahhasları çağırılmışsa da sonradan Devlet-i Aliye hariç, bütün Avrupa devletleri davet edilmiştir.

Bu müzakereler her devleti ilgilendiriyordu. Devlet-i Aliye de murahhas göndermeye yetkili idi. Fakat iç buhranlar yüzünden dış işlerle gereği gibi ilgilenemiyordu. III. Selim vak'asında telef olan zatların yerleri boş kalmış ve devlet adamı yetişmemişti. Bu kongreye müzakereleri dinlemek üzere pek çok politikacılar katıldığı gibi, sırf seyretmek ve eğlenmek için de pek çok kimse Viyana'da toplanmış ve şehir bir düğün evine dönmüştü.

Müttefik devlet delegeleri müzakerelere 16 Eylül 1814'te başladılar. Meseleler ikiye ayrılmıştı: Biri; devletlerarasındaki münasebetler, Avrupa'nın önemli işleri ve Napolyon'un gasp ettiği yerlerin bölüşülmesi idi. İkincisi, Alman birliğini tanzimi idi. Bu iki konu ayrı ayrı komisyona havale edildi.

Avusturya, Rusya, Prusya murahhasının itirazı üzerine müzakerelere Fransa ve İspanya'nın da katılmasını istemişti. Nihayet kongreye 1814'te yapılan Paris Antlaşması'na katılan devletlerin iştirak etmesine karar verildi. Bu devletlerarasında Fransa, İspanya, Portekiz ve İsveç de vardı. Böylece devletler sekize çıkıyordu.

8 Ekim'de kaleme alınan ve sekiz devletin delegelerinin imzaladığı beyannamede, müzakere olunacak hususların devletler hukukuna göre ele alınması öngörüldü. Kongrede teşrifat meseleleri için de ayrı bir komisyon seçildi. Avrupa'nın Fransız Ihtilali'nden önceki şekline getirilmesi konuşuldu ise de yirmi sene geçtiğinden buna imkân olmadığından vazgeçildi.

Fransızlar, eski krallık usulüne döndüklerinden mesuliyetten sıyrılmışlar ve suçu Bonapart'a yüklemişlerdi. Ondan da tazminat almak mümkün değildi. Kongreden maksat Fransız Ihtilali'nin tekerrürünü önlemekti. Onun için toprak paylaşılmasında mutedil davranmak gerekiyordu. Taleyran'ın işe karışması konuşmaları uzatıyordu. Her devlet daha fazla toprağa sahip olmak istiyordu.

Fransızlar menfaatten ziyade şan ve şöhrete düşkün bir millet olduklarından, eski hudutlarına dönmeyi kabul etmekle beraber, yine büyük bir devlet hüviyetini korumak istiyorlardı. Taleyran'ın entrikaları bazı hükümdarları müşkül duruma düşürmüş ve pişman duruma getirmişti. Görüşmeler uzadıkça, ümitsizlikten dağılma tehlikesi baş gösterdi. Her tarafta harp hazırlığı başladı. Fransızlar bile hazırlanıyordu.

İngiltere, Belçika'daki askerini bir yere yığıyordu. Avusturya, Ruslara karşı Moravya'da asker topluyordu. Bir ara, Prusya; Avusturya, İngiltere delegeleriyle birlik olarak Paris antlaşmasının tatbikini sağlamak üzere yüz ellişer bin askerle bir ordu kurmaya karar verdiler. Bu antlaşma o kadar gizli tutulmuştu ki Aleksandr aylarca haber alamamıştı. Nihayet Fransızlar ifşaatta bulunmuşlardı.

O kongreye katılan hükümdarlar, 21 Ocak'ta XVI. Lui'nin ölüm yıldönümünde, âyin için siyah elbiseler giyerek Viyana Katolik Kilisesi'nde toplandılar. Murahhaslar, kongrede böyle çıkmaz müzakerelerle meşgulken Napolyon Elbe adasından kaçıp Fransa'ya gelmek üzere hazırlanmaktaydı.

İktidardakiler, Bonapart'ın silah arkadaşlığını yapmış olan askerlerden çekiniyorlar, Bonapart'ın Elbe'de kalmasını tehlikeli görüyorlardı. Fransız murahhasları Viyana Kongresi'nde Napolyon'un Sent Elen adasına

sürülmesini istemişlerdi. Buna Napolyon'a en çok sahip çıkan Rus İmparatoru'nun da muvafakat ettiği Napolyon'un kulağına gitmişti.

Napolyon'un yanında bin kadar hassa askeri, iki general ve altı gemiden mürekkep bir kuvveti vardı. Fransız kamuoyunun eğilimlerini takip ediyor ve halkın memnun olmadığını görerek Fransa'ya geçerse iyi karşılanacağını ve tekrar Fransa tahtına çıkabileceğine kanaat getirerek, 26 Şubat'ta askerine hareket emrini verdi. Asker: *"Ya Paris ya ölüm!"* diye bağırıyordu. Bonapart, mevcut askerini ve yüz at ile mühimmatını altı gemiye yükleyerek denize açıldı.

Gemide, Fransız halkına hitaben kaleme aldığı beyannameler çoğaltıldı. Fırtınalı bir havada, zahmetli bir yolculuktan sonra 1 Mart günü; on beş sene önce Mısır'dan dönüşünde ayak bastığı, Juan körfezinde karaya çıktı. Beyannameleri dağıtarak Gat şehrine vardı. Halktan çok saygı görüyordu.

Safrot'a geçerken karşısına General Marşan'ın bir taburu çıktı. Napolyon bu taburun karşısına çıkıp göğsünü açarak: *"İçinizde imparatoruna silah atacak kimse varsa işte buradayım."* dedi. Tabur kumandanı ateş emrini verdiği hâlde asker bir ağızdan: *"Yaşasın İmparator!"* diye bağırınca halk da onlara iştirak etti. Bonapart bu taburu da maiyetine alarak Grönobl'a yürüdü. Oradaki yedinci alay da kendi tarafına geçti.

Kral XVIII. Lui, durumu haber alınca, kurtarılması için meclise başvurdu, askeri kazanmak için bizzat kışlalara gittiyse de birşey elde edemedi. Bonapart bir engelle karşılaşmadan 20 Mart'ta Paris yakınındaki Fontenblo'ye vardı. Fontenblo halkı candan bir karşılama yaptı. Napolyon aynı gün akşam debdebeyle Paris'e girdi. O gün Lui kaçtı. Bir damla kan dökmeksizin hükûmeti eline aldı.

Bonapart'in cesaretine ve Fransızların da derhal ona itaatine bütün dünya şaştı. Yalnız Bonapart, müttefikler artık harp külfetine katlanamazlar ve kendisiyle teker teker barış yaparlar diye tahmin ediyordu. Oysa Viyana Kongresi henüz dağılmamıştı ve onlar, Bonapart ile anlaşamazlardı. Bu sebepten hemen Belçika'da büyük bir ordu toplamaya başladılar.

Napolyon da harp hazırlığına başladı. Fransızları gayrete getirmek için tam özgürlük vaat etti. Bu vaat kral taraftarları için cazip değildi. Cumhuriyet taraftarları da ona güvenemiyorlardı. Güven denen şey kazanılıp kaybedilirse geri gelmesi güç olur. Bonapart vaktiyle halkı çok

ağlattı. Güvenini yitirdi, şimdi sıkıştığı ve dara düştüğü için yaptığı vaatlere halk güvenemiyor ve eski fedakârlığı gösteremiyordu.

Napolyon'un kumandanları hep yaşlı ve harpten usanmış adamlardı. Kendisinin sıhhati de iyi değildi. Buna rağmen Napolyon, bütün Avrupa'ya karşı koymak üzere 120.000 kişilik ordusuyla; İngiliz generali Velington, Prusya generali Bluher kumandasındaki 230.000 kişilik bir kuvvetin bulunduğu Belçika'ya yürüdü.

İki ordu Vaterlo'da karşılaştı. Fransız ordusundan kral taraftarı General Burmon ile bir takım subaylar müttefikler tarafına geçti. Çarpışma Haziran'ın 15'inde başladı. Napolyon, İngiliz ve Prusya ordularını birbirinden ayırmak için ikisinin arasına girdi ve hemen Bluher üzerine saldırarak, onun ordusunu bozguna uğrattı. Fakat 18 Haziran'da yapılan büyük harpte Napolyon'un ordusu perişan oldu. Napolyon hemen Paris'e döndü.

Napolyon imparatorluktan istifaya mecbur olarak hiç olmazsa oğlunu Fransız tahtına çıkarma ümidiyle, İngilizlere sığındı. Müttefikler ise onu silmek kararında idiler. İngilizler de onun Avrupa'da bulunmasını istemediklerinden Saint Helen adasına sürdüler. Bonapart ömrünü orada tamamladı.

Bu ikinci imparatorluğu yüz gün sürdü. Vaterlo zaferinden dolayı Vellington'a İngilizler Mareşallik rütbesi verdiler. Viyana Kongresi fesh olunmamıştı. Fakat Napolyon'un Fransa'ya çıktığı haberi yıldırım gibi erişmiş, müzakereleri duraklatmıştı.

Viyana Kongresi'nde uzun süredir söz konusu olan devletler-arası protokol de bir kararname altına alındı. Buna göre elçiler üç sınıfa bölündü: Birinci sınıf: Büyük elçiler, devlet adına söz söyleme yetkisine sahiptiler. İkinci sınıf: Orta elçiler, bir devlet nezdinde ikamete görevli idiler. Üçüncü sınıf ise hariciye nazırı nezdinde ikametle görevli olanlardı.

Viyana Kongresi'nde, devletler alfabetik sıra ile yazılı yerlerinde bulunup, imza kuralı geçerli idi. Avrupa haritası yeniden yapıldı. Prusya,

yine birinci sınıf devletlerin arasına girdi. Hollanda devleti yeniden ortaya çıktı. İngiltere'nin nüfuzu arttı, dünyanın her yerinde su gibi akar oldu.

İç Olaylar

Devlet-i Aliye, bu sıralarda iç karışıklıkları gidermeye çalışıyor, merkezin nüfuzunu tesis etmeye; bütün gücünü kullanarak mütegallibenin nüfuzlarını kırmaya gayret ediyordu. Taşralarda halkı onların zulmünden korumak için valilere tam yetki verilmişti. Bir türlü vazife görmeyen vezirlere ve beylerbeyine tehdit fermanı gönderildi. İstanbul'da da yeniçeri ağası asi yeniçerileri birer bahane bularak idam ediyordu.

Bu uygulamalar sistemli yapılmadığından pek çok suiistimaller ve keyfilikler oluyor, bazı kimseler suçsuz, bazıları bir küçücük suç için gadre uğruyordu. Hâlbuki cezalar kanunlara göre icra olunsa herkese ibret olur, halka tesir ederdi. Cezalar keyfi olunca, namuslu adamları da çileden çıkarıyor ve isyanlarına sebep oluyordu. Onun için güven bozulduğundan kimi adamlar sırf canını korumak için isyan ediyordu.

Bu sırada, yeniçeri ağası, bazı yeniçeri ustalarını idam etmiş, bir kısmını da boğdurmak niyetiyle zindana atmıştı. Öteki usta ve karakullukçu takımı yoldaşları zindana atıldıktan sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünerek yeniçeri Ağası Seyit Mehmet Efendi aleyhine birleşmişlerdir. Cuma günü isyana hazırlanmışlardı.

Yeniçeri ağası, sandalla yemiş iskelesi tarafına geçtiğinde karakullukçular ağanın yanına varıp, yoldaşlarının zindandan çıkarılmasını talep etiler. Ağa cesur bir adamdı. Onları: *"Bire yolsuzlar, kulların selameti için ben o gibilerini ferman ile katlederim. Siz ne demek istersiniz? Yine zorbalık mı edeceksiniz?"* diye azarlaması üzerine zorbaların bir kısmı yeniçeri ağasını yakasından tutarak, Ağakapısı'na doğru götürmüşler, diğerleri de zindandaki mahpusları çıkarmışlardı.

Sadrazam bunu duyunca bu hareketten vazgeçmeleri için zorbalara haber gönderdi. Onlar da yeniçeri ağasının azlini istediler. Bunun üzerine sadrazam, Tophane ocağına haber yollayarak zorbaların tedibi için Ağakapısı'na basmaya teşvik ettiyse de ricalden bazıları bunu geciktirmişlerdir. Durum padişaha aks edince: "Böyle bir takım rezillerin zoruyla, Ağa'nın azli caiz olmaz. Böyleleri belalarını bulur" diye Ağakapısı'na haber göndermişti. Bu esnada eşkıya yeniçeri ağasını öldürmüştür.

Sadrazam Hurşit Paşa, bu olayda eşkıyanın tedibine gayret etmişse de Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi de bir hareket görülmediğinden azledilerek Manisa'ya sürüldü. Nevruz günü olduğu hâlde kar yağıp şiddetli fırtına olduğundan, Abdullah Efendi Üsküdar'a geçememiş, ertesi günü geçebilmiştir. Hurşit Paşa'nın gösterdiği gayretler etkili olmadığından ve sözünü geçiremediğinden, sadaret makamının haysiyeti zedelendiğinden azledilmiş ve yerine, Mehmet Emin Rauf Bey vezir ve sadrazam yapılmıştır.

Sadrazamın ve şeyhülislâmın değiştirilmesinin sebebi, Sultan Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını 1812 tarihinde Hâlet Efendi'ye teklif etmiş, o da sözde kabul etmişse de kalben buna muhalif olduğundan vakit geçirmek için türlü vesilelerle padişahı avutmuştu.

Hâlet Efendi, gayet hilekâr ve hasis bir adam olup nüfuzu sayesinde temin ettiği paraları, söz sahibi yeniçerilere dağıtıyor ve onlar vasıtasıyla her istediğini yaptırıyordu. İkbali böyle şeytanca bir tezgâhın işlemesine bağlı olduğundan bu tezgâhın bozulmasını kendisi istemediği gibi, bu mevzua başkalarının aşina olmasını da istemiyordu.

Padişah ise bu işe çok meraklı olduğundan güvendiği adamlarla bu konuyu görüşürdü. Bu suretle Hurşit Paşa'ya açılmış, onun da muvafakatini almıştı. Bu sayede Topçu ve kumbaracı askerleriyle, Ağakapısı'nı basmaya karar vermişti. Bu işler Hâlet Efendi'nin dolaplarına elverişli olmadığından, sadrazamı azlettirdiği gibi, ona uyar gibi görünen Dürrîzâdeyi de şeyhülislâmlıktan etmiştir. İşte Hâlet Efendi, çeşitli entrikalarla devleti eline alarak istediği gibi kullanıyordu, zaman da ona müsait idi.

Bu sırada mütegallibe güruhundan Kütahya Mütesellimi Hacı Molla idam edildi. Kastamonu Mutassarıfı Ahmet Paşa, Eskişehir Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Bolu Mutasarrıfı Lûtfullah Paşa hakkında, halka zulmettikleri

hususunda defalarca şikâyetler geldiğinden üçünün de vezirlikleri kaldırıldı, eşyaları zaptedildi ve sürgüne gönderildiler.

O zamanlarda İstanbul'da arabaya binmek, şeyhülislâm ve kazaskerlere mahsus idi. Vezirler, devlet adamları ve gayrımüslimler ancak izin almak suretiyle ata binebilirler, öteki memurlar yaya gezerlerdi. Bu kurallara uyulmamaya başlandı. Hatta bazı gayrımüslimler izinli olmadıkları hâlde süslü atlarla mesire yerlerinde görülür oldular. Bunlar halk nazarında çirkin görüldüğünden, izinli olanlar ile yaşlı ve sakatların dışındaki şahısların ata binmeleri yasak edildi.

Şevvalin beşinde, Hâlet Efendi'ye nişancılık rütbesi verildi. Aslında Hâlet Efendi, saltanatın müsteşarı idi, bütün önemli işler onun gizli teklif ve tavsiyeleri üzerine icra olunurdu. Onun fikrine uyamayan fikirler yürümezdi. Bütün işlerin ipi onun elinde olduğu hâlde, âdet yerini bulsun diye böyle bir memuriyet verildi. O devirde hafif suçlara ağır cezalar ve idamlar verilmesi hep bu Hâlet Efendi'nin teklifi ileydi.

Hâlet Efendi, Fransa İhtilâli'nde her gün binlerce masumun idam edildiği ve Paris sokaklarının kana boyandığı sırada, vazifeli olarak Paris'te bulunmuştu. Esasen gaddar ve kan dökmeye hevesli bir adam olduğundan, bir de orada bulunmakla, sudan bahanelerle adam öldürmeyi huy edinmişti ve saltanatı bu yola teşvik eder olmuştu.

Rus harbinde ve iç savaşlarda pek çok adam ölmüştü. Bir taraftan da böyle bahanelerle adam öldürülmesi yüzünden İslâm unsuruna zaaf gelmişti. Gerçi, âlemin nizamı için adam öldürülür, Devlet-i Aliye de memleketini şirretlerden temizlemekle meşguldü. Lakin haklı sebeplerle hükümleri icra etmek, her şeyden önce hukuk yolundan ayırmamak icap eder. Ne kadar da meşgul olsa yine gözünü açıp ecnebî memleketlere ibretle bakmak, âlemin ne yol aldığını gözetmek lazımdı. Zaman artık bunu gerektiriyordu.

1816 SENESİ OLAYLARI

Ülke İçinde Gelişen Olaylar

Hükûmet bir işi güzelce düşünüp karar verince süratle icra etmelidir. Yani düşünmede yavaş, icrada aceleci olmalıdır. Siyasî işlerde geri çekilme, taviz verme pek zararlıdır. Devlet, bu yıl Adakale muhafızı ile başa çıkamadığından onlarla bir mukavele akdine mecbur oldu. Bu da öteki mütegallibelere kötü örnek oldu.

Bu karışıklıklar içinde muhacirlerin iskânı işiyle meşgul olunamamıştı. Tuna'nın karşı kıyısından bu yakaya göçenler, yersiz, yurtsuz ve sefalet içinde idiler. Savaş gailesi bittiğinden onların eski yerlerine iskânı için ferman çıkarıldı. Akgerman'dan göçen muhacirlerin büyük kısmı Eskişehir'de iskân edilmişti. Bunlardan elli kadar hane henüz İstanbul'da idi. Babadağ'a geri dönmek istiyorlardı. Bunlara dahi müsaade edildi.

Bonapart zamanında bazı önemli hizmetlerde kullanılmış, Perat adlı Flemenk piskoposunun yazmış olduğu risaleyi, Kalimakizâde İskerlet Bey özetleyip tercüme ederek Bâb-ı Âli'ye sundu.

Napolyon'un generallerinden Alman Vesavarı, Fransız Kralı Lui'ye muhalif olduğundan ve Fransa'da duramadığından İzmir'e gelmişti. Bu gibi fesatçıların, Osmanlı ülkesinde bulunmaları uygun olmayacağı bazı elçiler tarafından ihtar edildiğinde İzmir'den kovulmuştu.

İranlılar Van sınırına hücum etmişti. Kendilerine sorulunca: *"Haberimiz yok, bölge sorumluları hıyanet etmişler. Bizim rızamız yok."* diye cevap vermişlerdi. Durum Paşa Baba tarafından İstanbul'a bildirildi. Anadolu karışıklıklar içinde iken bir de İran savaşı çıkmasını elverişli görmeyen devlet; bu saldırganların ki, bu durumda eşkıya olmuş oluyor, sınır dışı edilmesini yazdı.

Bu yıl yapılan ilmiye tayinlerinde Enderun ricalinden olan eski Hekimbaşı Behçet Efendi ve meşhur Hattat Rakım Efendi'ye, Mekke payesi verildi. Rakım Efendi hattat olmakla, celî yazıda asrının bir tanesiydi. Padişah tuğrası onun eseridir.

Zeynelâbidin Efendi, iltimasla şeyhülislâmlık makamına gelmiş olduğundan yerini dolduramadı. Büyük ulema tarafından küçük görülüyordu. Hatta şeyhülislâm olmazdan evvel, Kazasker Mustafa İzzet

Efendi’nin evinde laubali sohbetler ederdi. İzzet Efendi ona hiç itibar etmezdi. Zeynelâbidin şeyhülislâm olunca padişahı tahrik ederek İzzet Efendi’yi, Tire’ye sürdürdü. Daha sonra evlat ve ayali padişaha çok içli yalvardıklarından sürgün yeri Gelibolu’ya çevrildi. İzzet Efendi’nin yerine Sadık Efendi kazasker oldu.

Bu yıl Defter Emini Mehmet Bey öldü. Bu zat *Kaside-i Bürde*’yi şerh etmişti. Ölünce yazdığı şerhi ile beraber gömülmesini vasiyet etmiştir. Vasiyeti yerine getirilmiştir.

Topkapı Sarayı daireleri dar geldiğinden genişletilmesi için irade çıktı. Masrafların darphaneden mi, yoksa beytülmalden mi alınacağı yeniçeri kışlalarında dedikodu mevzuu olduğundan masrafın ödenmesi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’ya havale edildi. Gariptir ki sarayın inşası tamamlanıp da boyanma vakti gelince, boyacı esnafının mensup oldukları yeniçeriler 48 ve 78 cemaatleri arasında, bu işi yapma konusunda kavga çıktı. İşin büyümemesi için her iki ortanın beraberce yapması kararlaştırıldı.

Beşiktaş Sarayı’nın Haseki Sultan dairesinde, çocuk sultan Emine’nin yattığı odada, dolapta bırakılmış bir mumdan yangın çıktı. Sultanla bir küçük cariye yanarak öldüler.

Manisa’nın bütün mukataaları ve birçok zeamet ve tımarları elinde olan Kara Osmanoğlu Hüseyin Ağa öldü. Kara Osmanoğulları mütegallibe ve nüfuzlu olduklarından o bölgenin kurtarılıp Bâb-ı Âli’ye bağlanması ve terekesini zaptetmek için, bir büyük devlet adamının memur olması icap ettiğinden sadaret kethüdası Moralı Osman Efendi gönderildi. Bu zat gerçekten değerli bir adamdı. Ancak vakarlı olduğundan Hâlet Efendi’ye boyun eğmezdi. Hâlet Efendi de onu İstanbul’da tutmamak için, böyle eli sıkı işlerle taşralarda dolaştırırdı.

Hâlet Efendi’nin nedimlerinden meşhur Keçecizâde İzzet Molla, bir gün Hâlet Efendi’nin yanındayken bu Osman Efendi’nin geldiğini uşaklar haber verir. Hâlet Efendi, hemen koşup karşılar ve giderken de merdivene kadar uğurlar. Bu hâli gören İzzet Molla şaşırarak:

“Efendim bu adama etmediğiniz fenalık kalmadı, şimdi bu mertebe iltifatınıza sebep ne?” diye sorunca Hâlet Efendi:

“Ben bu adama çok kötülük ettim. Memuriyetini elinden aldım, canını da alabilirim. Lakin üzerinde bir Osman efendilik var ki onu alamıyorum, onun için hürmete mecbur oluyorum.” demiştir.

Garp Ocaklarının Durumu

(Garp Ocakları; Osmanlı Devleti’nin kuzey Afrika’daki üç muhtar eyaleti olan; Trablusgarp, Cezayir, Tunus için kullanılan bir tabirdir) Malta şövalyeleri Akdeniz’de rastladıkları İslâm gemilerini zaptederler, tayfalarını esir ederlerdi. Garp Ocakları da Hristiyan gemileri hakkında aynı muameleyi yaparlardı.

Sonraları, şövalye ocağı kaldırılmış ve Avrupa devletleri deniz ticaretinin serbest olmasını temin etmişlerdi. Bizim Garp Ocakları da artık gasptan vazgeçip normal ticarete başlamaları gerekirken eski usulde devam ederlerdi. Avrupalılarla kendi başlarına anlaşmalar yaparlar, onlardan para sızdırırlardı.

Garp Ocakları, iyice şımarmış, Devlet-i Aliye gemilerine de taarruza başlamışlardı. Bâb-ı Âli’nin emirlerini dinlemiyorlardı. İngilizlerin zenci ticaretini yasakladıkları bir devirde, bu ocaklar Avrupa gemilerini gasp edip Hristiyan tayfalarını Avrupa’nın gözü önünde köle diye kullanıyorlardı. Buna müsamaha edilmeyeceği belli idi.

Garp Ocakları Avrupa devletlerinin kudretlerini bilmiyorlardı. Devlet-i Aliye, asker ve donanma göndererek onları terbiye etmeli ve bu üç büyük eyaleti inzibata almalıydı. Hâlbuki Devlet-i Aliye ricali de dünyanın gidişine vâkıf değildi. Makamlarını koruma ve İstanbul’un günlük işleri dışında bir işe bakmazlardı. Avrupa’ya sırt çevirip, dış işlere bir göz bile atmadıklarından bu Garp Ocakları işlerine önem vermezlerdi.

Devlet ricalinin çoğu, Avrupa devletleri Garp Ocakları’nın hakkından gelemez sanıyordu. İngilizler, Bâb-ı Âli’ye nota vermiş, Devlet-i Aliye bu işi düzeltmezse, denizci devletlerin bu gaileyi bertaraf edeceklerini bildirmişti. Devlet-i Aliye ise: “*Bizim devletimiz Ocakların harp kaidelerine katiyen müdahale etmez.*” cevabı vermişti. Bu cevapla, Garp Ocakları’nın Devlet-i Aliye’ye olan bağı çözülmüş sayılarak Cezayir’e taarruzun mukaddimesi olmuştur.

Bu konuda İngiltere, Avusturya ve Prusya devletleri arasında 1815 senesinde bir ittifak mukavelesi yapıldı. Bunun üzerine İngiliz Akdeniz kumandanı Amiral İkomnt, filosuyla 1816 senesinde Cezayir önünde

görüldü. Cezayir Beylerbeyi Ömer Paşa, İngilizlerle görüşmekten çekindi. Amiral, Ömer Paşa’ya: *“İki saate kadar görüşme kabul olunmazsa harp ederim ve şehri döverim.”* diye bir nota gönderdi.

Ömer Paşa çaresiz görüşmeyi kabul etti. İngilizler şunları istiyordu: “Cezayir’deki İngiliz konsolosu Sardunya’nın da konsolosu olarak kabul edilecek. Esirler serbest bırakılacak, her esir için Cezayirlilere elli kuruş verilecek. Cezayirliler Hristiyanlardan köle kullanmayacak.” Ömer Paşa bu tekliflerin çoğunu kabul etmekle beraber esirler meselesini padişahtan sorması gerektiğini bildirdi.

Bunun üzerine, Ömer Paşa’nın bir memuru İngiliz gemisi ile İstanbul’a gönderildi. Fakat bu sırada iki bin kadar ayak takımı sahile yürüyerek mercan çıkarmakla uğraşan İtalyanları öldürdüler, İngiliz bandıralarını ayakları altına aldılar. İngiliz konsolosunu ve karısını hapsettiler.

Bu haber İngiltere’ye ulaşınca hemen İngiliz donanması Flemenk donanması ile birleşerek Cezayir önlerine geldi. Üç saatlik bir ültimatom süresinin geçmesinden sonra harp başladı. Cezayirlilerin bütün donanması, tersanesi, mahzenleri ve yalıları yanıp mahvoldu. Ertesi gün Cezayirliler İngilizlerle barış yapmaya mecbur oldu. Bu defaki anlaşmada esirler bedelsiz olarak serbest bırakıldı.

Avrupa donanması kuvvetlenmiş olduğu için ocak dayıları Frenk gemilerini eskisi gibi vuramıyorlardı. Bu yüzden servetleri azalmıştı. Bunun sebebinin beylerbeyi olduğunu zannettiklerinden, halkı Tunus Beylerbeyi Mahmut Paşa aleyhine kışkırtarak isyan başlatıp saldırıya geçirdiler. Paşa namuslu insanlarla birleşerek asileri bastırdı. asiler, bunun üzerine beylik gemilerine binip korsanlık yapacaklarını bildirdiler. *“Padişah, haber verilmeden olmaz.”* emri çıktı.

Cezayir dayıları, Avrupa gemilerine taarruz edemeyince Osmanlı gemilerine saldırmaya kalkıştılar. Oysa Cezayir dayıları tayfalarını İzmir ve civarından alırlardı. Bundan böyle dayılara tayfa verilmemesi emrolundu. Bunun üzerine Cezayirliler af dilediler. Yine eskisi gibi İzmir’den asker yazma iznini aldılar. Bu yasak kaldırılacağına Donanma-yı Hümayun Cezayir’i inzibat altına alsaydı orası hâlâ elimizde kalırdı. Dış işlerine vukufsuzluk bunlara sebebiyet vermiştir.

Daha garibi şudur ki İngilizlerin Cezayirlilerle yaptığı anlaşmalardan Bâb-ı Âli haber almamış, vak’anüvis Şânîzâde bu olayı yabancı dillerden tercüme ederek kendi tarihine yazmıştır.

Mısır Olayları

Mehmet Ali Paşa, Mısır’da çıkan isyanı iyi bir surette bastırmış ise de kendisine hıyanet etmiş olanları birer birer tuzağa düşürerek öç almak işiyle oğulları; İbrahim, Tosun ve İsmail Paşalara vazife verdi. Bunlar da ele geçirdikleri sergerdeleri birer birer tutup öldürdüler.

Bu sene taun hastalığından Mehmet Ali Paşa’nın oğlu Tosun Paşa vefat etti. Annesi çok üzüldü. Babası, çocuklarının içinde en çok onu severdi. Yüzünün güzelliği ve davranışlarından halk da onu sever, babasından sonra onun vali olmasını isterdi.

Bu sene Mehmet Ali Paşa, hükûmet memurlarının ahaliden parasız yiyecek ve yem almalarını yasakladı. Matematik ilimleri okutulmak üzere bir hendesehane ve bir tophane yaptırdı. Ziraat ve sanayi faaliyetlerine başlandı. İrili ufaklı birçok gemiler yaptırdı. Nil’in ürünlerini İskenderiye’ye indirerek Avrupa’ya satmak suretiyle büyük paralar kazandı. Süveyş’te gemilerini çoğaltarak, Hindistan’la ticarete başladı.

İskenderiye Kalesi’ni tamir etti, İskenderiye bitişiğindeki büyük set inşasına muvaffak oldu. Bu set yıkıldığında birçok araziyi tuzlu sular basmıştı. Bunun yeniden yapılması Mehmet Ali Paşa’nın büyük eserlerinden birisidir. İşte Mehmet Ali Paşa Mısır’ı bu suretle imar edip gelirini artırarak Arabistan’da büyük işler başardıktan başka nakden de Devlet-i Aliye’ye hizmet etti ve böylece devletçe ve milletçe ün kazandı.

1817 SENESİNDEKİ BAZI OLAYLAR

İçerideki Olaylar

Devlet para sıkıntısı içinde idi. Eski defterdar ve Darphane Emini İbrahim Efendi ölünce malları ve geliri hazinenin imdadına yetişti. İbrahim Efendi'nin değerli eşyası ve büyük gelirinden başka yalnız taş oda içinde gömülü 63 okka sikke ve külçe altını çıktı. Bunlar hemen hazineye teslim edildi.

Altın alışverişte, mübadele işlerinde topraktan çıkarıldığı hâlde bu gibi kimselerin onu tekrar yeraltına gömmesi yanlış bir davranıştır. Fakat güven ortamı sağlanamayınca insanlar böyle ters işler yapıyorlar.

O günlerde ilim mesleğinde terfilerde kıdem esastı. Fakat "Onun bunun oğlu olduğundan o mevkiye geldi" diyenler de vardı. Lakin yüksek yerlere dayanarak mevki işgal eden boş kimseler de vardı. İlim ve fazilette ilerlemek her zaman zordur. Bazen gerçek ilim adamları bile kıskançlık ve rekabetten dolayı sarsılırdı. Şânîzâde de bunlardandı. Hekimbaşı olacağı yerde, vak'anüvis olmuştu.

II. Mahmut, Topkapı sarayında sıkılıp kış mevsiminde Beşiktaş kıyı sarayında kalmayı ve güzel havalarda ava çıkmayı düşünerek Beşiktaş Sarayı'na gitti. Sarayda yeni âdetler çıkarmaktan ürken yakınları, yeniçeri ağası ağzıyla kaygılarını belirtince padişah bir-iki gün kaldığı Beşiktaş sarayını bırakıp yine Topkapı'ya döndü.

Bu arada Şehzâde Süleyman doğmuştu. Padişahı eğlendirmek için bunu fırsat bilenler, birçok yerde hayal perdeleri kurarak, Karagöz oynatarak, sazlar çaldırarak çeşitli eğlenceler tertiplemişlerdir.

Bu günlerde, meşhur Tuzcuoğlu'nun kesik başı İstanbul'a gelmişti. Rize âyânından Tuzcuoğlu Memiş Ağa, nüfuzlu kimselerden idi. O günlerin işi, böyle nüfuzlu kişileri ortadan kaldırmaktı. Trabzon Valisi Hazinedaroğlu

Süleyman Paşa, Memiş Ağa kanunsuz işlerde bulunuyor diye İstanbul'a bildirilince, onun ortadan kaldırılma işi kendisine verilmişti. Kastamonu Valisi de emrine verildi. Her bölgeden asker toplandı. Tersaneden iki beylik gemi gönderildi. Süleyman Paşa büyük sayıda askerle Rize'ye vardı. Bu arada Livane ve Acara askeri de yardıma gelmişti.

Memiş Ağa ise savaştan anlamaz, asker beslemez bir derebeyi idi. Durumu görünce Of'a kaçtı. Bölge halkı kendisini severdi. Of kazasının her tarafı askerle kuşatıldı. Oflular Memiş Ağa'yı teslim etmek istemediler. Durum İstanbul'a yazıldı. İş bitinceye kadar ordunun dağılmaması emri geldi. Uzun uğraşılardan sonra Memiş Ağa yakalandı ve idam edildi.

Memiş Ağa, ahalinin vergilerini devlete peşin öder, mahsül zamanı gelince kendilerinden zahire alırdı. Bu işten kendisi de kazanırdı. Halk da tahsildar baskısından kurtulur, müteşekkir kalırdı. Böylece o bölge halkını kendine bağlamıştı. Trabzon Valisi Süleyman Paşa kendisinden borç para istemişti. Memiş Ağa bu isteklerini geri çevirmişti. Süleyman Paşa bundan gücenmiş, onu öldürmek istemiş fakat halk sevdiğinden punduna getirememişti. Böylece eline geçirdiği ferman ile Memiş Ağa'yı idam etmiş oldu.

Memiş Ağa ticaret ile büyük servet kazanmış bir zattı. İşini bilen devletler böyle adamların topraklarında çoğalmasına çalışır. Zira devletin zenginliği, halkının zenginliği ile başa baş gider. Zulüm ve baskının sonucu fakirliktir.

Bu kurala göre Memiş Ağa'nın devlet tarafından taltif edilmesi gerekirken, üzerine karadan ve denizden yürünmüş, sonunda idam edilmiştir. Böylece büyük bir aile yıkıldı, ev kapandı. Ayrıca askerî harekâtla birçok köyler ve kazalar tahrip oldu. Hâlbuki Memiş Ağa yüz yaşını aşmıştı. Yakında tabiî olarak vefat edecekti. O zamanın geleneği bitip tükenmek bilmeyen malı hazineye kalacaktı. Böyle olunca yağmacılar elinde telef oldu. Kısacası devlet ve millete zarar ve hasardan başka bir şey kalmadı.

Bir yanda bu olaylar cereyan ederken, diğer yanda, yeni tayinler ve idamlar için fermanlar çıkıyor ama asayiş sağlanamıyordu. Osmanlı ülkesinin hemen her yerinde, başkaldırma değilse bile tedirginlikler arttıkça artıyordu. Mesela Halep'te bir yandan çöldeki Arap aşiretlerinin bir yandan dağlardaki Türkmen kabilelerinin saldırıları yüzünden can güvenliği

kalmamıştı. Halep halkı da bunun üzerine güçsüz valilerine kafa tutmaktan geri kalmıyorlardı.

Halep valisinin kâhyası, şehir yakınlarına inen eşkıyayı tepeledi ve kesik başlarını İstanbul'a gönderdi. Büyük bir zafer kazanmış gibi, yeni bir rütbeyle ve bol takdirle karşılandı. O sırada her valinin en önemli işi, sınırları içinde itaatsiz ve hoyrat davranan herhangi bir kimsenin ya da adamlarının başlarını kesip İstanbul'a göndererek güven sağladığını ileri sürüp böylelikle yerini sağlamlaştırmaktı.

Geçen sene Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa ölünce, Cidde eyaleti Mehmet Ali Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa'ya verildi. İbrahim Paşa Medine bölgesinde ordu kurmuş, tahkimat yapmıştı. Vehhabîlerin reisi Suud'un oğlu gelip taarruz etti. Karşı konulunca bozguna uğradı. En büyük şeyhlerini, üç yüz kadar ölü ve bütün mühimmatlarını bırakarak kaçtılar.

1818 SENESİ OLAYLARI

Bu Yıl Gelen Elçiler ve Gönderilen Hediyeler

Bu yıl, İran'dan ve sonra da Mısır'dan İstanbul'a filler gönderildi. O zamanlar bir takım aşiretler topluluğu hâlinde olan ve Abbas Mirza eliyle idare edilen İran, sınırda Osmanlı Devleti'ne başkaldıran kimselerle el altından işbirliği yapmasa bile, onları zaman zaman korumaktan geri durmuyordu.

Bu durumdan haberdar olan ve gücendiğini belli eden Osmanlı Devleti'nin gönlünü almak istercesine İranlılar, İstanbul'a yeni bir sefirle

beraberinde bir kocaman fil gönderdi. Bu fil Et Meydanı'ndaki fil damına götürüldü.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, İstanbul'a İran'dan bir fil gönderildiğini, bu hediyenin sarayı pek memnun ettiğini haber alır almaz bir büyük Sudan fili ile iki küçük Bengal fili gönderiverdi. Bu filler, Üsküdar yakınında Öküz Limanı adındaki iskelede büyük mavnalar birbirine bağlanarak üzerlerine keresteler döşenerek bin bir zahmetle İstanbul'a Vezir İskelesi'ne geçirildi. Oradan da Et Meydanı'nda dikili taş karşısında İran filinin bulunduğu yere götürüldü.

İstanbul halkına, yeni bir eğlence oldu. Her gün kadın-erkek bir sürü kalabalık çeşitli semtlerden fil seyrine gelirlerdi. O günlerde İstanbul'da birbirini kovalayan yangınlar çıktı. Bu yangınların, fillerin uğursuzluğu yüzünden olduğu rivayetleri dolaşmaya başladı. Haklı haksız birçok kimselerin şuraya buraya sürülüp durduğu bu devirde, filler de Edirne'ye sürüldüler de dedikoduları kapandı.

Geçen sene Buhara Hanı Haydar Şah tarafından hususî mektup ile gelen Mirza Mehmet Yusuf, elçilik hizmetini ifa ettikten sonra, kendisi ve çoluk çocuğu ile hademesi bir bir taun hastalığından dolayı vefat etmişlerdi. Bütün varlığı satıldı. Toplam parası ile beraber padişahın hediyesi otuz ciltlik dinî kitap ile beraber Bağdat'a oradan da Basra Defterdarı Hüsnü Efendi ile Buhara'ya gönderildi.

Talebe Hareketi

Padişaha ve Hâlet Efendi'ye sırtını dayayıp da halkın diline düşmekten sakınmayanlarından biri de şeyhülislâmlığa kadar çıkarılmış olan Zeynelabidin Efendi idi. Kendisinin bu makamda küçük görüldüğünü hesaba katmadan, ilmiye sınıfını bir hâle yola koymak bahanesi ile

ulemadan birçoklarını işlerinden etmiş, şuraya buraya sürdürmüştü. Akrabalarını da haklı haksız yüksek yerlere tayin etmekten çekinmemişti.

Talebe geçinen, fakat halk arasında “yobaz” denilen serserilerle, namazla ve niyazla alâkası olmayanların şuraya buraya dağıtılıp sürülmesi herkesi memnun etmişken, yerlerine tekrar daha beterlerinin sırf hatır için, rüşvet ve iltimas yolu ile alınmış olması asıl çalışkan ve devamlı talebeyi gücendirmişti.

Bir gün, Fatih Camii dolaylarındaki talebelerden bir çömez Karaman Çarşısı bakkalından iki mum almak istemiş, bakkal: *“Mum kıtlığında herkese birden fazla mum verilmemesi emredildi.”* karşılığını verince talebe bakkalı dövmeye başlamış. Kolluk kuvvetleri toplanıp bakkalı kurtarmak isterken, birkaç talebe daha peyda olup mum isteyen ve bakkalı pataklayan çömezin tarafını tutarak neferlere saldırmaya kalkışınca kavga büyümüş.

Bu talebeleri kıskıvrak yakalayan yeniçeriler onları dayak ata ata karakola götürüp kapatmışlar. Ertesi gün bunlar bilinmeyen bir yere sürülmüş. Sürüldükleri bilinemeyince onların öldürüldükleri rivayetinin çıkmasına sebep olmuş. Bu haberle coşup kışkırtılan talebeler medreselerde toplanıp: *“Bu ne demek? Bir bakkala iki tokat vurdu diye bir talebeyi dayaktan geçirmek de ne oluyor? Döven hocası bile olsa talebe bu kadarına katlanamaz.”* gibi sözleri ağızdan ağza yaymaya başladılar.

“Bir olaydan dolayı birkaç öğrenciyi öldürtmek, şeyhülislâmın gerçek ilme, gerçek ilim öğrencilerine düşmanlığını gösterir. Bunun hesabını sormak için yarın şeyhülislâmlık dairesinde Bâb-ı Fetva’da toplanmak boynumuza borç olsun.” gibi sözler gün boyu talebelerin ağzında tekrarlandı durdu.

Ertesi gün ders okutmaya gelen hocaların rahlelerini ve minderlerini dışarılara savurdular; “Öğrencilerin haysiyeti ve namusu ile oynandı, bu tamir edilmedikçe bize ders okumak düşmez.” diye işi büyütüp azdırdılar. Şeyhülislâmlık avlusu mahşere döndü. Şeyhülislâm odasında sinip kaldı. Kâhyası yiğitlik gösterip kalabalığı azarlayacak olduysa da az kalsın tokat altında ezilip gidecekti. İlgililerin hepsi bir köşeye sinmiş, meydan da yobazlara kalmıştı.

Meydanda söz çok, dinleyen hiç yok; her kafadan bir ses çıkmakta. Kimi: “*Biz dövülüp öldürülen arkadaşlarımızın hakkını talep ederiz.”*, kimi: “*Madem öldürülmedilerse geri getirilsinler, biz yıkılıp gideriz.”*, kimi de: *“Şeyhülislâmla Fatih Camii’nde muhakeme olmak isteriz.”* der, kimisi de şunun bunun azledilmesini dağılmaları için şart koşar. Bu sırada asıl namuslu ve çalışkan öğrencilerse yobazların çemberinden kurtulup ya evlerine gitmeye ya dersine devam etmeye çabalar.

Bu kargaşalık öğleye kadar sürdü. Yatıştırılabilmek ve toplananlar adına konuşup anlaşmaya varmak için, Molla Münif Efendi ile ulemadan Deli Emin Efendi’yi seçip evlerinden alarak şeyhülislâmın karşısına diktiler. Bu ikisi, bir ağızdan yaşlı Zeynelabidin Efendi’yi azarladıkça azarladılar. Sonunda sürülenleri hemen serbest bırakıp İstanbul’a getirtmek kararını aldılar. Bu kararın bildirilmesi ve o iki temsilcinin işaret etmesi üzerine bütün yobazlar ve çömezler dağılıp gittiler.

Artık Zeynelâbidin Efendi’nin şeyhülislâmlıkta kalması uygun görülemezdi. Zaten bu karışıklık sırasında ne sadrazamın ne başka vezirin gelip lafla da olsa yardım etmemesi onun feda edileceğini gösteriyordu. Hâlet Efendi, şeyhülislâmlığa adamı Mekkizâde Âsım Efendi’yi çoktan hazırlamıştı. Daha gençmiş, sakalına kır bile düşmemiş, ne çıkar? Hâlet Efendi bu töreyi de bozdu. Mekkizâde’ye, ne yapsın yapsın, sakalından birkaç tel ağartsın diye haber gönderdi. O da sakalını saatlerce öd ağacı tütsüsüne tuttu ve bir gece içinde birkaç kılını ağartıp şeyhülislâmlığın yolunu tuttu.

Şeyhülislâmlar azledildiğinde, şeyhülislâm paşa kapısının feneri söndürülürdü. Bu töredendi. Zeynelâbidin Efendi, kapısı önündeki yaman kargaşalıktan sağ-salim ucuz kurtulduktan sonra, kapısının feneri söndürülünce: *“Softaların mumu bizim feneri söndürdü.”* diye gülümsemekle yetindi.

Hâlet Efendi’nin Gizli Yazışmaları

Hâlet Efendi'nin padişahın baş berberi Ali Ağa ile yaptığı bazı gizli yazışmalar:

Berberbaşı Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye, sene: 1227.

Sadaret Kaymakamı Mehmet Rüştü Paşa bir iş için dün padişah huzuruna girip Bahçekapı'da Çankırı köylerinden gelme hamalların bekâr olduklarından o civarda bir han edinerek içlerine bir takım fahişeleri aldıklarını bildirdi ve böyle fuhuşları padişahın civarından yıkıp kaldırarak bir cami yapılmasına ve adına Hidayet denmesine izin rica etti.

Bu zat sizin gibi padişahın mizacını iyi bilemediğinden bu hamal tayfasıyla işin nereye varacağını idrak edemez. Yeniçeri ağasına bir talimat veriniz. Bu hususu bilgi olarak arz ediyorum.

Hâlet Efendi'den Ali Ağa'ya

Dün gece Sadrazam Hurşit Paşa değişik kıyafetle saat sekizde bizim eve geldi. Sohbet esnasında yeniçeri tayfasının bir an önce ortadan kaldırılmasını söyledi. Paşa işin ilerisini gerisini düşünmeyip aklına geleni yapmak fikrindedir.

Huzuru hümayundan bu hususu öğrenmenizi rica ederim.

Başka Bir Mektup:

Hurşit Paşa'yla gizlice bir toplantı yapılıp padişahımızın yeniçeri tayfasını bir an önce ortadan kaldırmak fikrinde olduğu söylendi.

Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Bundan bir ay önce altı nefer ustanın kalebent edilmeleri hakkında irade çıkarılmış; bu hâl ocak sergerdelerinin unutacağı bir keyfiyet olmadığından bu cuma Yeniçeri Ağası Mehmet Efendi selamlıktan dönüşünde, sandalla Çardak iskelesine varıp on beş ustanın başında Hasan usta olduğu hâlde yeniçeri ağasını sürüye sürüye Ağakapısı'na götürerek, altı ustanın kalebent olmasına sen sebep oldun, diye sıkıştırmışlar. Durum Bâb-ı Âli'ye bildirilmiş, sadrazam padişahtan ağanın azline izin istemiş. Bu hareket ocağı sadrazam aleyhine tahrik edecektir. Her ne hâl ise çarçabuk önü alınmalı ve büyük fesat önlenmelidir.

Hâlet Efendi'den Ali Ağa'ya

Yeniçeri ustaları, Ömer Efendi'yi öldürüp Süleymaniye camii avlusuna gömmüşlerdir.

Efendim, bu Hüseyin Usta dedikleri habisin gizlice padişah silahtar Ali Bey'e intisap ettiği anlaşılıyor. Aman efendim, bu adam fırsat bulursa

nimeti ile geçindiği ocağı temeline incir diker.

Birçok ulema bu adamı okşuyor. Bir yeniçeri ağasını öldürmeye cür'et ediyor. Bu silahtarın kötü hareketlerinden dolayı ocağa gelip gitmeleri yeni bir usule konmalıdır.

Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Bu bir-iki gün içinde padişahımız sadrazamla şeyhülislâmı değiştirme fikrindedir. Sadarete Defterdar Mehmet Rauf Efendi, Meşihata Âsım Molla getirileceğini tahmin ediyorum.

Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Topkapı Sarayı inşaatı tamamlanmış, boya işi kalmıştır. Boyacılar yeniçeri güruhundan olduklarından sarayın boyanması için kırk sekiz cemaati ile yetmiş sekiz cemaati arasında kavga çıktığından padişahımız boya işine iki cemaatin de katılmasını irade etmişlerdir.

Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Beşiktaş önünde bir ecnebî gemisi demirlemiş. Tayfalar bağırıp çağırarak âyin yaptıklarından padişahımız rahatsız olmuştur. Bu geminin bir an evvel yola çıkarılmasını tensibinize arz ederim.

Ali Ağa'dan Hâlet Efendi'ye

Moskof Kralı İstinye'de bir liman yapılmasını Devlet-i Aliye'den istemiş. Padişahımız bu işi derin derin düşünmekte ise de bir cevap hazırlanmasının sizden istenmesini irade buyurmuşlardır. Durumun incelenerek etrafıyla bendelerine bildirilmesi rica olunur.

ON BİRİNCİ KISIM

1818 SENESI OLAYLARININ DEVAMI

Yangın veya Diğer Felaketlere Karşı Çareler

Bu sene İstanbul'da küçüklü büyüklü yetmiş üç yangın çıktı. Yangınların çok olması huzursuzluğa sebep oluyordu. Bunun sonunda ayaklanma çıkabileceği düşüncesi yayılmıştı. Halk korkuya kapılmış, sabahlara kadar uyumayıp evlerinde nöbet bekliyordu.

Bu zamanlarda yangınlara karşı tertibat çareleri düşünülmüş, ara sıra kâgir binalar veya yüksek duvarlar yapılması yangınların büyüyüp yayılmasını önleyeceği düşünülmüştür. Avrupa şehirlerinde böyle büyük yangınlara karşı önlemler alınmış, mesela Londra'da evler takım takım on

ikişerli küçük ve büyük evlerden yapılmış, aralarında mahalle bahçesi gibi gezinti yerleri inşa edilmiştir. Bu sebeple o ülkede yangın nadir olur, olsa da yanan ev birkaç adedin üstüne çıkmaz.

Bundan başka bir kimsenin yangından gördüğü zarar yangından kurtulanlardan toplanarak ödenir. Bunun benzeri İstanbul fırıncıları arasında da vardır.

Londra'da sigortacı denilen ve bu işle geçinen kimseler vardır. Eşyasının kurtulmasını isteyen kimse işyerine veya evine sigortacıyı getirir. Mevcut bütün eşyasını kaydettirir. Sonra ev ve eşyasına karşılık her sene tayin edilen miktar kadar sigortacıya para öder. Eğer bir kaza ve yangın olursa sigortacı zarar gören malların karşılığını öder.

Katolik Ermenilerin İstanbul'dan Sürülmeleri

İstanbul'da Katolik rahipler öteden beri dolaşarak Ermenileri Katolik yapmak için uğraşıyorlardı. Ermeni Patriği ise bunlara karşı aldığı ferman ile şiddet uygulamaktaydı. Katolik Ermenilerin İstanbul'da gömülecek mezarları ve kiliseleri yoktu. İlk ortaya çıktıklarında Ermeniler kendi mezarlarına bunları kabul etmedikleri için cenazeleri meydanlarda kalır ve kokardı. Bundan dolayı Katolik Ermeniler çoğu zaman cenazelerini bahçelere gömmek zorunda kalırdı.

Katolik Ermenilere bu derece eziyet edilmekteydi. *"Kişi engel olunan şeye karşı hırs duyar."* kuralı gereği, Katolik mezhebi Ermeniler arasında yayıldı. Bunlara yasak kondukça sayıları arttı.

Bu sırada en itibarlı sarraflardan Tıgıroğlu Agop ve Davidoğlu Andon da Katolik mezhebine girdi. Katoliklik mezhebine girecekleri diğer Ermenilerden ayırdılar. Bunun üzerine bunlardan biri Limni, diğeri de Rodos adasına sürüldü.

O zaman vükeladan bazıları “Hristiyan tebaa hangi mezhepte bulunursa bulunsun bizim nemize lazım.” deyip üzerinde durmazken; diğer bir kısım vükela, “Katolikler Papa’yı İsa Peygamber’in vekili bilirler, Papa da dışarıda olduğu için Osmanlı ülkesinde bozgunculuk çıkarırlar.” deyip, Papa yüzünden daha önceleri ne kadar çok kan döküldüğünü anlatıyorlardı.

İstanbul’daki Ermeni Patriği’ne Rum Patriği kadar yetki verilmişti. Onun vasıtası ile Ermenilerin işleri idare olunur idi. Katolikler ise Papa’ya bağlı idiler.

Katolik Ermenilerden biri yarı sarhoş hâlde bir Müslüman dostu ile sohbet ederken: *“Behey sultanım, vakit gelecektir ki bir sabah uyandığınızda kapılarınızın önlerinde ikişer asker nöbet bekliyor bulacaksınız. Ama bunlardan size mal ve namus yönünden bir zarar gelmeyecektir. Fakat biz sizlerin üstünlüğünden kurtulmuş olacağız.”* demiştir. İşte bu anlatılanlar, ikinci kısım vükelanın düşüncelerinde haklı olduğunu gösterir.

1819 SENESI OLAYLARI

Vehhabîlerin Elebaşlarının Cezalandırılması

Geçen sene Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa, Vahhabîlerin reisi Suud’un oğlunu bozguna uğratmıştı. En büyük şeyhlerini ve üç yüz kadar ölü ve bütün mühimmatlarını bırakarak kaçmışlar, Deriyye Kalesi’ne sığınmışlardı. İbrahim Paşa, Deriyye Kalesi’ni kuşatmış uzun uğraşlardan sonra kaleyi ele geçirmiş, Abdullah bin Suud, dört oğlu, Vehhabî

mezhebinin kurucusu olan Abdülvehhab'ın oğlu ve diğer yakınları tamamen ele geçirilmişti.

Bu haberler, muharrem ayını yirmisinde İstanbul'a ulaştı. İstanbul'da üç gün şenlik yapıldı. Kalelerden günde üçer defa top atıldı. Vehhabîlerin perişan edilmesi Mekke ve Medine'nin kurtarılması devlet ve milleti çok memnun etmişti.

Abdullah bin Suud, muharrem ayında Mısır'a getirildi. Oradan birkaç yüksek rütbeli adamı ile deniz yoluyla İstanbul'a gönderildi. Eyüp yakınındaki Defterdar İskelesi'ne çıkarıldılar. Abdullah bin Suud ve adamlarının boyunlarına çifte zincir vurularak Divanyolu'ndan Bab-ı Âli'ye getirildiler. Abdullah bin Suud ve arkadaşları bostancıbaşı hapishanesine gönderildiler. Mekke ve Medine'den almış oldukları eşyayı tespit etmek için üç gün boyunca sorguya çekildiler. Yalı köşküne gönderilerek idam edildiler.

Abdullah bin Suud ile gönderilen sandığın içindeki kıymetli eşyalar pek az idi. Babasını daha önce Hazret-i Peygamber'in türbesinden aldığı kıymetli eşyalar ve mücevherler hepsine ayrı ayrı soruldu. Durum bir yazı ile İbrahim Paşa'ya bildirildi.

Vehhabîlerin, Hazret-i Peygamber'in türbesinden almış oldukları eşyalardan ele geçirilmiş olanlar, Mehmed Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmişti. Buna dair tutulan defter ile beraber bütün eşya, türbedeki yerine konması için receb ayında Surre Emini'ne teslim edildi.

Osmanlı parası karışık olması dolayısı ile Avrupa'da taklitleri yapılıp ülkeye sokulmaktaydı. Ayrıca birçok kalp paralar da kullanılır olmuştu. Bu iş dikkati çekmiş, bu hususta birçok yazışmalar olmuştu. Bu arada Galata rıhtımındaki bir ecnebî gemide çok miktarda sahte para bulunduğu ihbarı gelmiş, gemi hemen basılarak kalp paralar ele geçirilmiş ve kalpazanlar idam edilmişlerdir.

Hâlet Efendi Hakkında

Sultan III. Selim, İkinci Şehzâde iken onunla birlikte uzun uzun konuşurdu. II. Mahmut konuşma fırsatı bu bulduğu günlerde ondan aldığı dersleri çok iyi bellemişti. Osmanlı tahtına oturduğu zaman, bu dersler ve telkinler gereğince, memleketin kurtuluşunun; bozulan yeniçerilerle, eşkıyalaşan ağaları ortadan kaldırmaya bağlı olduğunu bilerek, amcasının düşünüp de yapamadıklarını gerçekleştirmeyi aklına koymuştu.

1812 yılında bu sırrı Hâlet Efendi'ye açmış ve onun tecrübesi ve bilgisi ile kendisine yardımcı olacağını ummuştu. Hâlet Efendi; nüfuzunu ve mevkiini kötüye kullanan, taşradaki ağalarla idarecilerin cezalandırılmasını pek ister görünen ama yeniçerilerin dağıtılması ya da yola getirilmesi işinde karıştırıcı ve oyalayıcı bir yol tutar ve her gün yeni bir özür, yeni bir düzenle padişahı aldatır ve avuturdu. Zaman, askerlik işlerinin bir hâle yola konmasını, yeni bir ordu kurulup geliştirilmesini gerektiriyordu.

Padişahın yakınlarından bazıları da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasını padişah gibi gerekli buluyorlardı ama çuhadar ve berberbaşı gibi saray içinde söz sahibi olmuş bazıları ise sarayda ve saltanatta, süregelen âdet ve usulleri değiştirmeye hiç yanaşmıyorlardı. Bir kere yenilik başladı mı ucunun kendilerine kadar gelip dokunacağını kestirerek bu değişiklik ve yenilikleri daha başındayken durdurmak, unutturmak istiyorlardı. Hele Çuhadar Ömer Ağa, büsbütün eskiye bağlı, kurallara tutkun bir adamdı; ama ağzı laf yaptığı ve Sultan Mahmud'u canla başla korur göründüğü için her dediğini yürütüyordu.

Sultan Mahmut, kendini eski bağların, törelerin baskısı altında, bunaltıcı bir kafeste gibi görür, bundan da kurtulmanın yolunu her fırsatta arar ve kollardı. Ne çare ki Hâlet Efendi her kapıyı kapar ve kendi fikrinde olmayan kimselerin padişah huzurunda ağız açmasına pek imkân ve fırsat vermezdi. Perde arkasındaki oyunlarının farkına varılmaması için, fırsatını bulup bunları padişaha açıklayabilecek kimseleri birer hile ile ya uzak bir yere memurluğa gönderir ya da büsbütün uzaklaşsınlar diye ahirete yollardı.

Hâlet Efendi, önemli yerlere hep güçsüzleri, başarısızları tayin ettirir, kendinden akıllı, tedbirli ve bilgili birinin padişahın gözüne görünmesini önlemek isterdi. Görmeleri gereken önemli işlerin bir türlü hakkını veremeyen o güçsüz ve başarısız kimseler, başları daraldı mı, Hâlet Efendi'ye başvururlar, gönlünü almak ve dertlerini açmaya fırsat bulmuş olmak için de ona bol bol hediye getirirlerdi. Hâlet Efendi hem bu

hediyeleri iç eder, hem de kendisinin bütün zorlukları çözüp sonuçlandıran sihirli ve vazgeçilmez olduğu kanaatini yayıp benimsetmek isterdi.

Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenleri, onun ağzı açık hayranları olduğu için gerektiğinde, onların bir takım gösteriler yapıp genç sultanı korkutmasını ve yersiz gördüğü cür'etli kararlarından korkup vazgeçmesini sağlardı. İtibarının bu dolambaçlı yollardan yürüyüp ilerleyeceğini hesaba katarak hem yeniçeri tarafını tutar hem de padişahın nabzına göre şerbet verir, bir başka ağız kullanırdı.

Hâlet Efendi, eski şeyhülislâmlardan Şerif Efendi'nin hizmetlilerinden idi. Babası, sonradan kadılığa yükselen Kırımlı Hüseyin Efendi'dir. Kendisine benzer kimselerle Şerif Efendi konağında bir yandan hizmet eder, bir yandan da okuma yazma öğrenmeye gayret ederdi. O da babası gibi geçim yolunu efendileri şeyhülislâm sayesinde ilmiye sınıfına girip kadı olmakta bulmuştu.

Hâlet Efendi, Şeyhülislâm Şerif Efendi ölünce, onun oğlunun yanında kaldı ise de biraz sonra bir başkasına mühürdar yamaklığı ile kapılanmanın kolayını buldu. Pek hoş olmayan bazı sebeplerle oradan da ayrıldı. Bir Rumeli Valisi'ne yaranmaya, bu da mümkün olmayınca, bir paşaya kul olmaya çabaladı. En sonunda döndü dolaştı, Galata Mevlevihanesi Şeyhi ünlü Şair Galip Dede'ye yaranmanın yolunu buldu.

Hâlet Efendi, hiçbir yerden ve hiçbir kimseden doğru dürüst ders görmediği hâlde keskin zekâsı ile güzel yazıyı ve hatta şiir söylemeyi bile başarır oldu. Birkaç kapı daha değiştirdikten sonra derya tercümanı Kalimaki Efendi'ye kâtip oldu, Fenerli takımı ile anlaşıp kaynaşarak keyif sürmeye girişti. Böyle meclislerden birinde tanımış olduğu nüfuzlu kimseler sayesinde hocalık rütbesi kazandı, çok geçmeden de Paris elçiliğine bile atandı. Paris'ten dönüşünde Rikâb-ı Hümayun Reisi olmuş ise de Fransız elçisinin şikâyeti üzerine azledilip Kütahya'ya sürüldü.

Hâlet Efendi, neden sonra affedilip İstanbul'a geldikten birkaç ay sonra Bağdat'a gönderildi; orada da dolaplar çevirdi, oraların yetkililerini birbirine düşürdü ve oralardan hazineye epeyce para toplayıp göze girdi. Sarayın gizli mektuplaşmalarını idareye memur olacak kadar padişaha iyice sokulmanın yolunu bulmuş oldu.

Velhasıl Hâlet Efendi'nin talihi ilk yıllarında kendine yaver olmadığı için epey eziyetler ve mahrumiyetler çekmesi yüzünden hangi işe girse daha

emniyetlisini ve devamlısını aramak kaygısından kurtulamıyordu. Fenerliler yüzünden parladığı için onları tutardı. Yeniçeri Ocağı ile iyi geçinmeyi, onların sayesinde nüfuzlu görünmeyi iş edinmişti. Kendisinden başka kimsenin, padişaha yakın olmasını istemezdi. Kendisinin tutulan ve sevilen bir adam kalabilmesi için ne yapılmasını gerekli görürse, onu yapmaktan çekinmezdi.

Padişahın ıslahatla uğraşmasını, yeniçeri ocaklarını ortadan kaldırmasını geciktirmek için her gün yeni bir olay uydurur, padişahı telaşa verir ve asıl maksadı belirsiz bir geleceğe bırakmış olurdu. Bu yüzden nice günahsız adamların padişah gazabına uğramasına, bazısının işinden, bazısının da hayatından olmasına sebep olurdu. Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından önce mütegallibenin temizlenmesi gerektiğine padişahı inandırır ve onun bu konuda ilgisini devam ettirip gazabını bu yolda dindirebilmesini sağlamak için çeşitli iftiralarla günahsızların da kanına girmekten geri durmazdı.

Hâlet Efendi, kime gücü yeterse, kim padişahın aklını askerlik işlerinden daha çok çelebilecekse onu ortaya atardı. Dişli olanlar biraz dayanır; ötekiler hemen hokkanın altına giderdi. Onun yüzünden devlet o kadar teferruata dalmış olurdu ki asıl meseleler bir kenara bırakılırdı. O zamanlar vekiller içinde değerli kimseler vardı ama onlar da Hâlet Efendi'nin şerrinden korkarak ona yaranmak için yapmadıklar dalkavukluk bırakmazlardı.

Hâlet Efendi'nin sevmediği adamlar kâh gerçek sebepler icat edilerek, kâh sudan bahaneler bulunarak birer birer işlerinden ve yerlerinden uzaklaştırılıyorlardı. Bu arada Ataullah Efendi isminde biri de Osmanlı Devleti aleyhine kötü sözler söylemiş diye Bozcaada'ya sürüldü. Hâlbuki adamcağız sadece Hâlet Efendi'nin yersiz ve haksız işlerinden şöyle bir sızlanacak olmuştu.

Hâlet Efendi'nin kötülüklerinden birazcık söz açmak, devlete dil uzatmak sayılır, ona eğri bakanlara devlet haini gibi davranılırdı. Taşrada da İstanbul'da da insanın kadri yoktu. Adam öldürmekle piliç kesmek bir gibi idi. Hatta bir aralık İstanbul'da gittikçe artan serserilerin önünü almak için

Vekiller Meclisinde bir çare arandığı sırada Hâlet Efendi: “*Okçular başındaki berberin başı kesilsin, başkalarına da korku gelsin, devletten çekinir olsunlar; işler düzelsin, asayiş düzelsin.*” deyip çıkmıştı. Hazır olanlardan birisi: “*Aman ona kıymayın, o benim berberim.*” diyince Hâlet Efendi: “*Ha o, ha bir başkası, maksat eli bıçak tutan kerli felli birinin başkalarını korkutmak için kurban edilmesidir.*” deyip çıkmıştı.

Sözün kısası, gerek İstanbul’da gerek dışarılarda kalbi kara, yüreği katı adamlar çoktu. Her tarafta idare akla sığmayacak kadar bozuktu. Yeni bir zihniyetle, yeni bir azimle devlet idaresinin düzeltilmesi, yeni tedbirlerle işlerin düzenlenmesi şarttı.

1820 SENESİ OLAYLARI

İstanbul’daki Ermeniler ve Hırvatların Meseleleri

Bu sıralarda bilhassa Ermeniler arasında Katolik mezhebi iyice yayılmaya başladı. Ermenilerden bazıları iki mezhep arasında kalmışlardı. Her ikisinin de âyinlerine katılırlardı. Ermeni patriği de bu iki sınıf arasındaki farklılıkları kaldırmak ve Ermeniler ile Katolikleri birleştirme sevdasına düştü. Onu bu hayale düşürenler ise Katolik rahiplerin gizlice Katolik yaptıkları Ermeni rahiplerdi.

Patrik bu konuları Ermenilere sohbet bâbında teklif edince: “*Sen bizi sonunda Katolik mi edeceksin daha ne olmalıdır.*” diyerek patriğin üzerine

hücum etmişler, Patrik güç bela ellerinden kurtulup kaçmıştır.

Bu sene içinde İstanbul Boğazında sayıları çoğalmış olan Hırvatlar, su bentlerinde boğaz kaleleri yamakları ile kavga etmişler ve birçok yamak öldürmüşlerdir. Bunun üzerine yamaklar yetişip Hırvatları öldürmüşler, hatta daha ileri gidip rast geldikleri suçsuz Hırvatları katletmişlerdir. Bu olay huzursuzluğa sebep olmuştu. Çözüm olarak bütün Hırvatların memleketlerine gönderilmesine karar verildi. Hırvatların bir kısmı Karadağlı, bir kısmı Avusturya tebaası idi. Hepsi Avusturya konsolosuna verildi. Karadağlılar Osmanlı tebaası olduklarını beyan edip dilekçe verince bu işlemden muaf tutuldular. Bu sene *Kamus* mütercimi vak'anüvis Âsım Efendi vefat etti.

Mısır Olayları

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da bir hanedan kurmuş gibi idi. Geçen seneyi yeni fetihlerle, Nil'in kaynağındaki çağlayanlara kadar ilerlemekle geçirmişti. Bu yılbaşında Mısır'a dönmüş ve İskenderiye'de inşası tamamlanan iskeleyi Mahmudiye adıyla işletmeye açmıştı. Mehmet Ali Paşa işte böyle yararlı çalışmalarla halkın gözüne giriyor ve memleketin geçimini ve bayındırlığını bir kat daha artırıyordu.

Mehmet Ali Paşa, oğlu İsmail Paşa'yı bu ordunun başbuğu seçmiş, yanına da tecrübeli kâhyası Laz oğlu Mehmet Bey'i yardımcı vermişti. Kendisi de Afrika içlerine doğru yeni topraklar kazanmak için Sudan seferine hazırlanıyordu. Sudan'a sığınmış olan Mısır ileri gelenleri yeni bir sefer için Mehmet Ali Paşa'nın hazırlıklarını tamamlamış olduğunu haber alınca aman dilemek zorunda kaldılar, ricacı gönderdiler, Osmanlı Devleti'ne kafa tutanlar Mehmet Ali Paşa'ya sığınıp af dilediler.

O zamanlar, bayram gelince önemli yerlere yeni tayinler yapılır, yerlerinde kalacaklara da yeniden fermanlar gönderilirdi. Mısır'ın yine

Mehmet Ali Paşa idaresinde kalacağını belirten ferman, bir kapıcıbaşı ile Mısır'a gönderildi. Bu, bir formaliteden başka bir şey değildi; çünkü o sırada Mehmet Ali Paşa'yı azletmek, yerine bir başka adam tayin etmek artık büsbütün imkânsız hâle girmişti. Tepedelenli Ali Paşa'dan sonra sıranın kendisine geleceğini bilen Mehmet Ali Paşa, kendisine sadrazamlık bile verilse Mısır'dan çıkmazdı.

1821 SENESİ OLAYLARI

Tepedelenli Ali Paşa Olayı

Tepedelenli Ali Paşa, Yanya valisi idi. Civarındaki Arnavut beylerinin ocaklarını çeşitli hilelerle söndürüp Toskalık topraklarını ele geçirmiş, Kigalık taraflarına el atmış, oraları da keyfince yıkıp yakmaya girişmişti. O da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa gibi askerlikten yetişme idi. Her davranışında Mehmet Ali Paşa'yı taklit ediyordu. Ama aralarında çok fark vardı. Mehmet Ali Paşa, askerlikte olduğu kadar, idarede ve siyasette de tecrübeli ve ihtiyatlı idi. Tepedelenli Ali Paşa'nın işleri ise başıbozuk bir asker bozuntusunun yaptıklarına benziyordu.

Mehmet Ali Paşa gibi ziraatı, ticareti teşvik edip de köylerin ve kasabaların bayındırlığına çalışacağına; birçok köyleri kendi çiftliği hâline getirerek çiftçilikle uğraşan köylülerin dağılmasına, başka yerlere göçmesine, toprakların işlenmeden kalmasına sebep oluyordu. Kendi adamları sayılan Toska beyleri bile ondan şikâyetçi duruma düşmüşlerdi.

Bir tek faydası, Mora ve yakınlarında başkaldırmak için fırsat kollayan Rumların üzerinde büyük baskı olması idi. Hâlet Efendi onun ortadan kaldırılmasını istediği hâlde, başta reisülküttap olmak üzere birçok nazırlar, bu yüzden onu kolluyorlardı.

Tepedelenli Ali Paşa, uzun zamandan beri İstanbul'dan gelen emirleri ve ihtarları hiçe sayıyordu. Sözünü dinlemeyen, kendi başına buyruk, haraç vermeyen, kalesini veya varlığını kendisine teslimden kaçınan beylerin, ağaların, hatta devlet adamlarının üstüne yürüyordu. Mora ve yakınlarında astığı astık, kestiği kestik bir eşkıya hâline gelmişti.

Bu sırada Rumeli'de sanki bir büyük lağım kazılmış, içine barut ve fitili konmuş, vakti gelince ateşlenmek üzere hazırlanmıştı. Hâlet Efendi'nin Israrı ile meydana gelen Tepedelenli olayı bu lâğıma ateş verdi ve devletin başına büyük felaketler getirdi. Tepedelenli, bir müddet daha kendi hâline bırakılabilir, isyana hazır Rumlara nefes aldırmamasından faydalanılarak oyalandıktan sonra Nizam-ı Cedid kurulup yeni ve talimli asker yetişince icabına bakılmak daha doğru olurdu.

Hâlet Efendi, Sultan Mahmud'u Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırıp, Nizam-ı Cedid'i diriltmekten alıkoymak istediği için dikkatini başka tarafa çekmek ve yeni bir kaygı ile bu sabit fikrini unutturmak istiyordu. Tepedelenli işini, bir an önce halledilmesi gereken bir mesele diye gösteriyor, *"Sen mi padişahsın, o mu?"* dercesine Sultan Mahmud'u bu konuda tahrik etmeye gayret ediyordu.

Hâlet Efendi, daha önce belirtildiği gibi, Fenerliler mektebinden yetişmişti; Fenerli Rumlarla arası iyi idi, onları velinimeti sayıyordu. Moralı Rumlar, Tepedelenli Ali Paşa'dan bir kurtulsalar hemen başkaldırıp bağımsızlık isteyeceklerdi. Hâlet Efendi, Tepedelenli işi için nazırları toplayıp bu meseleyi açınca Reisülküttap, Tepedelenli'nin Yanya'dan uzaklaştırılmasının, devletin başına büyük belalar açabileceğini, onu isyana sürüklemekle kalmayıp Mora Rumlarına istedikleri gibi at oynatmaları için meydan açılmış olacağını belirtmiş, öteki nazırlar da bu görüşe katılmış, Hâlet Efendi etkisiz kalmıştı.

Hâlet Efendi bu işin arkasını bırakmadı. Sadrazam Rauf Paşa'yı, kendi adamı olduğu hâlde bu meselede devlet yararına rey veren Şeyhülislâm Mekkizâde'yi azlettirmenin yolunu buldu; yerlerine gelen daha hafif, daha kararsız adamlar sayesinde Hâlet Efendi'ye meydan daha geniş kaldı.

Reisülküttap Canip Efendi, Tepedelenli'nin pek yaşlı olduğunu, yakında ölüverince bu kördüğümün kendiliğinden çözülüvereceğini söylüyor ve Rum tehlikesi üzerinde duruyordu. Hâlet Efendi'nin inadı ve ısrarı, Tepedelenli'nin başıbozukluğu ve kafa tutuşu, iki tarafın adamlarının birbirinden ihtiyatsız ve kışkırtıcı oluşu, nihayet olayın patlamasına sebep oldu.

Tepedelenli'den kaçıp İstanbul'a sığınan bir iki bey, Hâlet Efendi'den ilgi görmüştü, Tepedelenli'nin İstanbul'daki adamlarının bu beyleri kurşun yağmuruna tutması işi çığırından çıkardı. Tepedelenli artık devlete iyice asi olmuştu. Kendisine sert ihtarlar, tehdit dolu tembihler yapıldıktan sonra rütbeleri elinden alındı. Üzerine yürünmesi ve daha açık başkaldırırsa tepelenmesi için fermanlar yağdırdı. Tepedelenli Yanya Kalesi'ne sığındı, Preveze limanının ağzını gemilerle kapattı ve öteden beri baskısı altında susturup durduğu Rumları artık ezmek ve korkutmak şöyle dursun, onları da Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmak için teşvik etmeye başladı.

Tepedelenli'yi tepelemeye memur edilen Hurşit Paşa, asıl tehlikenin Mora Rumlarından geleceğini, çoğunluğu Rum olan ahalinin bir ayaklanmayla aralarındaki İslâmları kılıçtan geçirebileceğini hesaplamıyor; düşmanını ya hiç tanımıyor ya pek hafife alıyordu. Toparlanan ve teşkilatlanan Mora Rumlarını Tepedelenli'nin güçlü ve zalim pençesi altında baş eğip susan eski reaya sanmak gafletinde bulunuyordu. Rumlar, ustalarından "destur" alıp büyük bir isyana karar verdiklerinden hazırlıklarını el altından tamamlayabilmek için devletin bu görgüsüz adamlarını kandırmaya çalışıyorlar ve bunu da başarıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin işi gücü, Tepedelenli belasını ortadan kaldırmaktı. Ondan sonra Mora ne olacak, Rumlar nasıl başkaldıracak, nereler nasıl elden gidecek, artık hesaplayan, hesaplasa bile sözünü saraya dinletebilen adam kalmamıştı. Rumlar artık gizli davranmaktan ve oyalamaktan vazgeçmişler, eski kuzu görünenler kurt gibi azı dişlerini gösterir olmuşlardı.

Rum İsyanını Hazırlayan Olaylar

Fatih İstanbul’u aldığı gün tekrar bağımsızlıklarını kazanmak hırsı Rumların kalplerinde uyanmış ve yerleşmiş bulunuyordu. Bunda kendilerini haklı görüyorlardı. Çünkü onlara göre bu topraklarda tek haklı hükûmet Doğu Roma İmparatorluğu ve onun devamı olabilirdi. Başka bir milletin kendilerine hükmetmesine bir çeşit gasp gözü ile bakıyorlardı. Ancak Fatih’ten gördükleri iyi muamele, geniş hoşgörü onları hem avuttu, hem sindirdi.

Frenklerin Grek, bizim Yunan dediğimiz Helenler, bir zamanlar ünleri dünyayı tutmuşken Romalıların tarih sahnesine çıkışı ve ilerleyişi ile bütün ülkelerini ve asıllarını kaybettiler ve Romalılara karışıp Rum adını aldılar. Konstantin İstanbul’u bayındırlaştırdı, payitaht yaptı. Hristiyanlığı resmî din ilan etti. Çok geçmeden Roma devleti Doğu ve Batı diye iki parçaya bölündü. Halkı da Katolik ve Ortodoks olmak üzere iki mezhebe ayrıldı. Batı kilisesine Roma, Doğu kilisesine İstanbul merkez oldu. Katolikler Papa’yı, Ortodokslar da İstanbul Patriğini genel başkan tanıdılar.

Konstantin’in zamanından Jüstinyanus’un zamanına kadar, iki yüz sene, İstanbul’da resmî dil Latince idi. Ama halk Yunanca konuşurdu. Sonraları devlet dili de Yunanca oldu. Bu dil bozula bozula bugünkü Rumcaya döndü. Böylece günümüzde Rum denilince Ortodoks mezhebinden olan, Yunanca konuşan, Elen aslından geldiğini iddia eden kimse anlaşılır.

Haçlı seferleri sırasında Latinler İstanbul’u ele geçirip Ortodokslara epeyi eziyet ettiler, kiliselerini yakıp yıktılar. Rumları kendi mezheplerine, Katolikliğe sokmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaktan geri kalmaz oldular. Bu yüzden Rumlar İslâmlardan çok bu Katoliklerden çekinir ve hatta nefret ederdi. İşte bu durumda II. Mehmed’in İstanbul’u fethedip de Patriği yeniden icat edercesine hayata kavuşturması, Rumları Osmanlı Sultanlığı’na az çok bağlamış, ısındırmıştı. Ne kiliseye, ne manastıra karışan Fatih, ruhanî işlere ayrıca imtiyazlar da vermişti. Rumlar yalnız mezheplerinde değil, âdetlerinde, mahallî idarelerinde de serbest kalmışlardı.

Fatih’in bu insanca, hoşgörülü davranışlarını hatırlayan Rumlar, elbette memnun ve hatta minnettar kalmış olmalı idi. Fatih de bu davranışı ile halkı Ortodoks olan Katoliklerden baskı görüp duran nice şehirleri daha kolaylıkla fethetmek imkânını bulmuştu. Nitekim Şehit Ali Paşa, Mora’yı fethettiği zaman, Katolik Venediklerin baskılarından kurtuldukları için Mora halkı epeyce memnun olmuşlardı. Fatih’in bu davranışı kendisi ve devleti için birçok kale kapılarının kolay açılmasına belki sebep oldu ama her yeni fethedilen Hristiyan ülkesinde İstanbul Patrikhanesi’nin yönetiminin ve yetkisinin artması, böylece eski papalık gibi büyük bir güç ve etki kazanmasına da yol açmış oldu.

Osmanlılar her iyilik ettiklerini ve başıboş bıraktıklarını kendilerine saygı duyuyor, minnet besliyor sanıyorlardı ama daha Şehit Ali Paşa, Mora fethinden önce bir kuşku üzerine Rumeli Kavağı’ndaki bir kiliseyi basınca, birçok silah ve cephane ele geçirdi. Rumlar, daha o zamandan geniş görüşlü, dost davranışlı Osmanlı efendilerinin arkalarından kuyularını kazmaya koyulmuşlardı.

Eflak ve Boğdan voyvodaları ilk fetih yıllarında yerli boyarlardan seçilir veya tayin edilirdi. Daha sonraları buraların idarecilerinin, İstanbul Rumlarından yetiştirilerek gönderilmesi kuralı getirildi. Türkçe’yi iyice öğrenen, Avrupa dillerinden bir ikisini de belleyen bu Rum gençleri, yabancılarla teması gerektiren dairelerde tercüman olarak görevlendirildilerdi. Bunlardan sadık ve kabiliyetli görülenler Eflak veya Boğdan’a Voyvoda gönderildi. İşte bunlara da “Fenerli” denilirdi. Devletin en önemli, en nazik işi olan dış münasebetlere, sadece bu Fenerliler önayak olurdu.

Ermeniler, Osmanlıların bütün akçalı işlerini elinde tutardı. Köylerde ve bucaklarda yaşayan Hristiyanların meseleleri hemen Patrikler kanalı ile Bâb-ı Âli’ye duyurulur ve İslâm ahalinin dertlerinden ve meselelerinden daha önce ve daha kesin çözüm yoluna kavuşurlardı.

Eflak ve Boğdan halkı, Ulahlar'ın ırk bakımından Rumlarla hiçbir yakınlığı yoktu. Mezhepleri Ortodoks olduğu için İstanbul Patrikliği'ne bağlı idiler. Hatta bunlar zamanla Rumlarla kaynaşmış oldular. Slav asıllı olan ve Rumlarla hiçbir kan ve âdet bağı olmayan Sırplarla Karadağlılar da Ortodoks'tur diye İstanbul Patriği'nin hükmü altına girmiş oldular. Ohri kasabalarındaki patriklik lağvedildi. İstanbul Patrikliğinin nüfuzu Bulgarlar arasında da yayılıp tutunmaya başladı.

Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanıp da bu güveni kötüye kullanan Fenerliler, Osmanlı ülkelerinin, hemen hepsini bir çeşit ruhanî imparatorluk kurarcasına İstanbul Patrikliğine bağlayarak fırsat gelince Osmanlılardan kopmak ve büyük bir Yunanistan meydana getirmek gibi gizli, cür'etli, haksız ve haince bir amaç gütmeye böylece başlamış oldular. Osmanlı Devleti, bu Fenerlileri sadık adamları sanıp da onların hiçbir ricasını kırmaz ve Avrupa devletleri ile münasebetlerini bunların ellerine ve dillerine bırakırken bunlar, daha o zamanlardan Avrupa devletlerine Osmanlıların zulmünden(!) sızlanmaya ve başladılar.

Fenerlilerin, Osmanlıların bu safça olduğu kadar mertçe ve insanca güven ve sevgilerini bu kadar ısrarla kötüye kullanmaları, artık bir zekâ eseri, bir milliyet kaygısı olmaktan ziyade insanlığa hiç yaraşmayan hainlik ve nankörlük olduğu açıktır. Şimdiye kadar bir devletten, bir Fatih'ten bu kadar iyilik gören bir azınlığın bu kadar azgın, bu kadar nankör olduğu tarih boyunca görülmemiştir. Bunlar buldukça bunayan ve belasını arayan çeşittendir.

Rumlar, öteki azınlıklara nispetle çok hür, çok serbest, çok rahattılar. Kendi âlemlerinde, kendi âdetlerine ve mezheplerine göre ferah ferah yaşayıp duruyorlardı. Osmanlı Devleti'nin tebaası olmuş nice başka topluluklar Türkçeyi öğrenmiş, Türk gibi konuşmaya alışmış olduğu hâlde bunlar Türkçe'yi öğrenmeye heves edip lüzum görmezler; Türkçe'yi konuşanlar da kelimelerin kaşını gözünü yararak konuşurlardı. Osmanlı Devleti'nin hoş görüsünü çoktan aşan bu gafleti, bu vurdumduymazlığı örtbas edilmeyecek bir suçtur!

Sonraları, Osmanlı Devleti askerlikte ve idarede gittikçe hafif, güçsüz, beceriksiz olmuştu. İkide bir değişen ve cebini doldurup savuşmaya bakan memurların halkı bir çeşit soyması, ilmiye sınıfının gittikçe cahillerle dolup

taşarak asıl dindarların toleransı yerine, dar kafalı taassubun egemen olması ile Rumların zihinlerinde, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak, aciz ve kararsız bir devletin tebaası olmaktan çıkmak manasına gelmiş, ayrılık eğilimlerini beslemiş ve artırmıştı.

Rusya Çarı Büyük Petro mezhep birliğini bahane ederek Ortodoks mezhebinde bulunan Osmanlı tebaalarının aklını çelmeye çok çalışmış ama Prut'ta yenilmesi üzerine bu teşebbüsü yarım kalmıştır. Ama onun da körüklemesi, Rumların öteden beri beslediği bağımsızlık ülküsüne bir kat daha hız ve cesaret vermişti.

Osmanlı Devleti'nin gücü gün geçtikçe azalıyordu. Süvari bölüklerinin de yeniçeri ocaklarının da paraları zamanında verilemiyordu. Asker, ismi var cismi yok bir hâle geliyordu. Sefere asker; biraz zorla, yarı gönüllü, sokaktan toplanan adamlar, yağma var teşviki ile götürülüyordu. Asker, silah kullanmaya ehil, tertipli, düzenli bir topluluk değildi. Bu perişanlık meydanda iken, değil fırsat kollayan komşu devletler, ülke içindeki serseriler bile Osmanlı Devleti'nin ordusu ile kolayca başa çıkacaklarını umuyorlar ve yeni fırsatlar için hazırlanıyorlardı.

Rusya'ya ile Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldığımız savaşa giderken büyük, şanlı ve tarihî ad taşıyan yeniçeri rezilleri, İstanbul'dan yola çıkarken sokaklarda rastladıkları Hristiyanları, *"Bunlar da gâvur, bre ilkin bunları vur!"* diyerek dövmeye giriştiler. Bunları yapanlar bir ceza görmeyince sınıra yakın yerlere varan bu reziller, artık önlerine gelen Hristiyan köylüyü soyup soğana çevirmekten, ırzına geçmekten geri kalmadılar. Müslüman halk bile onlardan çekinir, tiksinir ve Osmanlı olmaktan soğur hâle geldiler.

Müslümanlar, başka gidecek yer bulamadıkları için devletin ıslah olması ve düşmanları yenmesi için dua eder dururlardı. Dışarıda dindaşı bulunan Hristiyanlar Osmanlılıktan çıkmak için her çareye başvururlardı. Öyle zaman oldu ki Baltık Denizi'nden Akdeniz'e geçen Rus donanması kumandanının bir işareti ile Mora'nın ve Adaların Hristiyan halkı hemen Ruslara yardım etmeye hazır olduklarını belli ettiler. Hatta silahlanıp Rus bayrağı çekerek Osmanlılara saldıranlar bile oldu.

Rumlar daha Katerina zamanında isyana heves ettilerse de daha tam hazır olmadıkları için genel bir isyana kalkışamadılar. Aralarında bilinçli insanların yetişmesini, halkın uyandırılmasını, bağımsızlık ülküsünün her

gönülde yer etmesini sağlamaya çalıştılar. Osmanlı Devleti bütün bu olan bitenlerden, bu yeraltı hazırlıklarından habersiz, gafil, kendi başının derdine düşmüş durumda idi. Rusya, Kaynarca Antlaşması ile Eflak, Boğdan ve Hristiyan halkının haklarını korumak imtiyazını resmen almıştı. Buralar, Rus Devleti'nin nüfuz bölgesine girmiş gibiydi.

Rusya Karadeniz'deki donanmasına denizci Rumlarından tayfalar almaya başladı. Bir yandan da Osmanlı Devleti'nin kaptan-ı deryası Gazi Hasan Paşa da gemilerine Ada Rumlarından tayfa yetiştirmeye girişti. Artık iki devlet de Rumların ilerdeki isyanları için tam ehil, tam hazırlıklı adam yetiştirmek için yarışa girmiş oldular. Böylelikle Yunanlıların sonradan denizcilikte hem hazırlıklı hem maharetli olmaları, Akdeniz ticaretinde birinci plana çıkmalarına yol açılmış oldu. Adaların Rum halkı yeni gemilerle uzak diyarlara gidip büyük kazançlar elde ettiler. Avrupa'ya gidip gelenler, oradaki bütün ileri fikirleri, yeni icatları öğrenip dönüyorlar ve hemşerilerine bunları öğretmekle kalmayıp, oralardan aldıkları hürriyet ve istiklal fikirlerini de yayıp benimsetiyorlardı.

İzmir'de, Sakız'da, Yanya'da birbirinden kaliteli okullar açarak çocuklarını modern metotlarla yetiştirmeye koyuldular. Gizli bir cemiyet kurup bütün isyan hazırlıklarını birleştirme sırası geldiğine inanan birkaç Fenerli Rum, Rusya'ya kaçıp dernek kurdu. Derneği, asıl amacını gizleyip, aralarındaki yoksullara, kimsesizlere yardım için kurulmuş bir hayır cemiyeti gibi gösterdiler. Eski Yunanlıların Avrupa medeniyetinin temelini atan kimseler sayılması yüzünden onlara ağzı açık hayran olan nice ilim ve sanat adamları da bu cemiyete yardım etmeyi iş ve zevk edindiler.

Bu sözde hayır cemiyetinin açmış olduğu okullarda verdiği dersler, verdirdiği konferanslar, yayımladığı kitaplar bağımsızlık aşkı, eski ve büyük Yunanistan hülyası ile doluydu. Osmanlı Devleti, kendi koynunda beslediği nankörlerin ne gibi amaçlar peşinde olduğunu, akıllıca bir dikkatle hemen öğrenebilir ve gereğini yapmak için fazla baskıya lüzum kalmadan efendice tedbirlerle önünü alabilirdi. Ama bunu hangi devlet memuru, hangi dille, hangi bilgi ile hangi cesaretle yapabilecekti? O taassup devrinde Avrupa dillerinden birini öğrenene densiz gözü ile bakılır, cemiyette rahat yaşama imkânı dahi verilmezdi.

O devirde, bu okulları, bu dernekleri, devletin en mahrem işlerini ve münasebetlerini idare eden zaten Fenerli Rumlardı. Tilkiye bağ mı

bekletilecek; Rumlar, Rumları mı teftiş edeceklerdi? Rum okullarında çocukların bir araya toplanıp bağıra bağıra söyledikleri şarkıların anlamları üzerinde duran bile yoktu. Tarihçi Şânîzâde'nin anlattığına göre bu şarkılarda: *"Karada da denizde de bağımsızlık ateşleri yanacak / Yeditepe ele geçip eski devri anacak"* gibi İstanbul'un tekrar Rumların olacağını iddia eden sözler vardı.

Rum İsyanı ve Patriğin Asılmasına Kadar Giden Olaylar

Rumlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya karar vermiş idiler. Bu işi başaracak gücü elde etmeye ve kendilerin de bunu yapabileceklerine dair bir güven duygusunun iyice doğup benimsenmesini bekliyorlardı. Deniz yönünden güçleri besbelli idi. Gemicilik sanatını Rusya ve Türkiye devletlerinin hizmetinde bir çeşit staj görerek iyice öğrenmiş bulunuyorlardı. Deniz ticaretinde de epeyce ilerlemişlerdi. Akdeniz'de Osmanlı sancağını taşıyan gemilerin hepsi onlarındı.

Karada da el altından hazırlıkları, gerektiğinde şöyle böyle bir birliğe karşı koyabilecek güce erişmişti. Yunanistan palikaryalarının hepsi, yarı avcı ve yarı eşkıya, silah kullanmakta idmanlı idi. Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluk taraflarında sefere çıktığı zamanlarda bu Rum eşkıyasından faydalanayım derken, onların daha iyi teşkilatlanmasına sebep olmuştu. Mora'da Hristiyan köylerin çoğu Rum isyan emrine hazır askerlerin yatağı idi.

Tepedelenli Ali Paşa oralarda başkaldırmaya hazır, zaten hiçbir devlete boyun eğmeye alışmamış dağlı halkı zorla yola getirmiş, hatta oralarda yeniden dağ başı kaleleri yapıp oraya Müslüman askerler yerleştirmiş, yerli Hristiyan halkı yola getirmenin kolayını bulmuştu. Onun şerrinden kaçıp adalara sığınanlar, Tepedelenli'nin idamından sonra tekrar yerlerine dönmüşlerdi. Bonapart zamanında bu Rum kaçaklarından bin kadarı Fransa

emrinde asker kaydolunmuşlar, adalar İngiltere’ye geçince yeniden serseriliğe başlamışlardı. Bunlardan Rusya’ya gitmek isteyenlere ise oralarda kalıp Osmanlıları rahatsız etsin diye çar izin vermemişti. Rum milliyetçiliği fikri, Osmanlı Devleti’nin kâh zayıflığı, kâh gafleti yüzünden iyice yayılmıştı.

Rumlar bu hazırlıklar sonunda, bu fırsatlar içinde, güçlerine iyice güveniyorlar fakat Tepedelenli’den çekiniyorlardı. Tam ondan kurtulduk derken Tepedelenli oğlu Veli Paşa 1812 yılında Mora Valiliği’ne atandı ve Mora’ya gitmek üzere yola çıktı. Veli Paşa’nın gelmekte olduğunu haber alan Rumlar, Bâb-ı Âli’deki Fenerliler aracılığı ile: *“Bir yeni zulüm istemiyoruz.”* feryadı ile sızlanmaya başladılar. Veli Paşa daha Mora yolunda iken Tırhala Valiliği’ne nakledildi. Rumların ekmeğine böylece yağ sürülmüş oldu.

Gizli Rum derneğini idare eden Kapodistirya, Rus vatandaşı idi, Rusya’nın isteklerine uygun davranmak zorunda idi. O hâlde daha güçlü, daha gizli fakat daha yaygın bir cemiyete ihtiyaç vardı. Rumların, dışarıdan, Hristiyan devletlerden yardım görme umutları günden güne artıyordu. Hocabey’de oturan Rum tüccarından birinin yazıcılığını yapan Manoel adında birisi İstanbul’a geldi. Yanya tüccarından bir ikisi ile şirket kurmak ve yağ satın almak üzere gidip gelirken Ayamavra adasına uğradı. Oradaki Farmasonlarla konuşup dertleşerek bir gizli cemiyetin nasıl kurulabileceğini, nasıl işletileceğini iyice öğrendi.

Hocabey’e döndüğünde, oraların varlıklı ve silahlı kimselerinden “Etniki Eterya” adını verdiği gizli cemiyeti, Kasım 1813’de kurdu. Eski hayır(!) cemiyetinin üyelerinden ve sağladığı iyi şöhretten faydalanarak bu gizli cemiyeti faaliyete soktu. Kendisi ile birlikte bu işe kendini hırsla veren arkadaşları da o zamana kadar adı sanı duyulmamış kimselerdi. Herkesin dikkatini çekmek ve güvenini sağlayabilmek için şu basit hileye başvururlar.

“Bizler reisimizin emrinde canlı aletleriz. Adını adresini size verirsek herhangi bir duyulma ihtimali hepimizi mahvetmese bile çalışmalarımızı durdurur ve o değerli kişinin belki hayatına mal olur.” yalanı ile önlerine gelen Rum’u kandırmaya, cemiyete üye yapmaya ve tehlikeleri göz kırpmadan kabul etmesini sağlamaya giriştiler.

Doğu Roma İmparatorluğu'nu diriltmek, İstanbul'daki Rum Patriği'ne bağlı bütün Rumları ve ülkelerini içine alan bir devlet kurmak ülküleriydi. "Eski Atina ve Isparta devletlerini sözü edilmeye bile değmez." diye düşünüyorlardı. Bu kadara geniş hayal ancak serseri Rumlarda olur. Başka toplumlar böyle hayallerle zihinlerini pek yormazlar.

Eterya kurucuları, Osmanlı ülkesinin her tarafında olduğu gibi, Moskova, Viyana, Paris gibi büyük şehirler arasında da mekik dokuyarak hem üyelerinin sayılarını, hem de varlıklarını arttırmışlardı. İlk zamanlarda pek ihtiyatlı, pek çekingen idiler. Sonraları baktılar ki; Osmanlı Devleti'nde böyle gizli işleri kovalayacak, kollayacak ne teşkilat var ne adam; büsbütün pervasız, gözü pek davranmaya başladılar. Önlerine gelen Rum'a açılmaktan ve Osmanlı'dan memnun olmayan her Rum'dan bir yardım değilse bile bir vaat koparmaktan çekinmez oldular.

Etniki Eterya; Tepedelenli Ali Paşa'nın sarayı içine sokulmasının yolunu bile buldu. Mora'daki, Tırhala'daki, Arnavutluk'taki bütün paşaların konaklarında hizmet gören Rumların hemen hepsi Eterya'nın ateşli üyeleri hâline geldiler. Anadolu'daki Rum tüccarı, İstanbul'daki en gözde Rum aileleri hep Etnik Eterya'nın üyeleri idiler. Cemiyet hâlâ gizli idi ama dinleyeni coşturan şarkıları meydanlarda bile söyleniyordu. O kadar azimli ve cür'etli idiler ki; Moskova'da büyük reisleri olduğunu sanarak örgüte girip, sonra da böyle bir reisin olmadığını öğrenerek hayal kırıklığına uğradılar ve bu bilgiyi yayma ihtimali olan bir iki emektar üyelerini öldürtmekten de çekinmediler.

Büyük reisin hayali bir adam olduğu anlaşılırsa bütün emeklerinin boşa gidebileceği kanısı artık yerleşmeye başlamıştı. Eterya'ya gerçekten bir "Büyük Reis" bulmak şarttı. Bunun için ilk kurucu Manuel, Rusya'ya gitti; Kapodisterya'ya teklifte bulundu. O, Rus Çarı'nın adamı olduğu için kabul edemedi. General rütbesiyle çar yaverliğini yapan İspilanti oğlu Aleksandr'a teklif etti, o kendisinden hararetli kabul edince, hemen başkanını karşısına alıp bir öğrenciye öğretir gibi cemiyetin bütün sırlarını öğretti.

Yine bir kurnazca düşünce ile çarın yaverini cemiyetin başkan vekili: *"Asıl başkan çar."* diyerek bu yeni müjde ve yeni ihtimali, üstü kapalı sözlerle bütün cemiyet şubelerine ve önemli üyelerine bildirildi. İstanbul'daki Eterya cemiyetine böyle bir bildiri gelince, evden eve, elden

ele dolaştırıldı. İşin genişlediğini ve önemli kimseler tarafından benimsendiğini öğrenen ve o vakte kadar kuşkulu ve çekingen davranan Rumlar da cemiyete girmeye ve birbirleriyle yarış edercesine el altından yararlı olmaya koyuldular.

İstanbul Rum Patriği Grigoriyos artık bir din adamı olmaktan çıkıp gizli siyasî cemiyetin baş elemanlarından biri oldu. Bu arada işin başını kendi elinde bulundurmak için İstanbul şubesini usulen lağvedip yeniden kurarak kendi başkâtibinin idaresine verdi. Bu gizli çalışmaları gizleyebilmek için de birçok büyük şehirlerde Rum ticaret şirketleri kuruldu. Eterya böyle gelişerek Osmanlı Devleti’nin iliklerine işliyordu.

Yetişip şöhret bulmasında Fenerlilerin çok yardımı olan ve onlara borçlu olduğu kadar onlar vasıtasıyla kendine rant sağlamayı da iş edinen Hâlet Efendi’nin davranışları da Eterya’nın düşüncelerine ve teşebbüslerini kolaylaştırıyordu. Hâlet Efendi’nin, Fenerlilerin sözlerine aldanmış görünmesi, onlara eski minnetini ödemek için değil, voyvodalarda dilediğini mevkie geçirip sağmal koyun gibi bu kimselerden sızdırdığı paralardan bir kısmını yeniçeri başlarına dağıtarak kendi mevkiini sağlamlaştırmayı iş edindiği içindi.

Rumların bütün düşüncesi, isyan ateşini ilk olarak sarp dağlar, dar boğazlar ülkesi, Mora yarımadasında tutuşturmaktı. İlk karışıklığı çıkartmayı akıllarına koymuşlardı. Oralarda, büyük orduların harekete geçmesine ve çetelerle uğraşmasına imkân yoktu. Osmanlıların at oynatabilecekleri yerler değildi. Bir tek çekindikleri, Tepedelenli’nin korkunç azmi ve hıncı idi.

Hâlet Efendi, sanki bunu biliyor ve dolayısıyla yolu açmayı istiyormuş gibi, Tepedelenli ile uğraşıp duruyor, onu gözden düşürmek, zorla kışkırtıp asi yapmak için elinden geleni geri bırakmıyordu. Aradan çok geçmedi, Tepedelenli asi oldu, idamına ferman çıktı. Yanya Kalesi’ne kapanıp kendi başının kaygısına düştü. Eteryacılara da meydan boş kaldı. Bir yandan Tepedelenli, bir yandan da Eteryacılar, Rusya’yı el altından imdada çağırmak için, birbirinden habersiz, aynı adamı aracı yapıp gizlice Rusya’ya gönderdiler.

Mora yarımadasının böyle için için kaynadığını, oralardan geçenler bile fark edip Bâb-ı Âli’ye bildirdikleri hâlde, Reisülküttap Canip Efendi’den başka kimse harekete geçmedi. Onun çabalarını da Hâlet Efendi ustalıkla

sindirmesini ve bastırmasını bildi. Bu arada İngilizler, Mora'daki isyan hazırlıklarını geriden fark edip Osmanlı Devleti'ni birkaç kere uyardılar ama Mısır işinde olduğu gibi her kargaşalıktan faydalanmayı iş edinen İngiliz politikasından yılmış ve ürkmüş olan Osmanlı devlet adamlarına bu haber verişleri sonuç sağlamadı.

İleri görüşlü ve hamiyetli Reisülküttap Canip Efendi'yi de azlettirmeyi başaran Hâlet Efendi, devletin büsbütün gaflet içinde kalmasına sebep oldu. Bâb-ı Âli'nin ve sarayın bu gafletini fark eden Eteryacılar, cür'etlerini artırdılar ve çok gizli tuttukları amaçlarını fırsat buldukça açığa vurup esaslı sonuçlar almanın yolunu tuttular. Bu gizli cemiyetin cür'etli fedaîleri; Eflak ve Boğdan'da Osmanlı Devleti'ne sadık kalan Hristiyanları, zehirlemekten hatta açıkça öldürmekten çekinmez oldular. Eflak Beyi Aleko'yu da zehirleyip öldürdüler.

Bunun üzerine Eflak da idare Eteryacıların eline geçti. Sabırsız ve haris nice Rum sergerdeleri gizli cemiyetten direktif almayı beklemeden, ya ün salıp külah kapma ya da etrafa dehşet salıp yağmalar yaparak yanlarına gözü dönmüş yağmacı adamlar toplamak için arada bir ayaklanıyorlardı. Bu arada Rusya'nın bu davranışlarını koruyacağını, kendilerini Osmanlı pençesine bırakmayacağını, bastırılıp ele geçseler bile Rusya'nın kendilerini kurtaracağını umuyorlar ve bu yüzden hangi haydut ortaya çıksa etrafına hemen birkaç bin adam toplayabiliyordu.

İstanbul, Eflak'taki bu kıpırdanmaları görüyor ve Buğdan'a da sıçramasın diye Boğdan voyvodası Mihal Bey'e uyanık ve tedbirli olması için haber gönderiyordu. Hâlbuki Boğdan'da yaklaşan isyanın asıl elebaşısı bu Mihal Bey olduğundan gafildi. Bu adam, Tuna yakasındaki İbrail gibi önemli kaleleri ilk başkaldırıda ele geçirmek için Sırp ve Rumlardan seçkin süvari birlikleri bile kurmuş bulunuyordu. Eterya'nın başlarından biri, Yaş kasabasına *"Tam fırsat vaktidir."* düşüncesiyle biraz da acele olarak girdiği gün Boğdan'nın her yanında isyan ateşi parlayıverdi.

Rusya ve Polonya içlerindeki Rumlar başlarına üç renkli cumhuriyet alâmeti kokartlar takarak, kırmızı haçlı bayraklar çekerek sokaklara düşüp hürriyet marşları söylemeye başladılar. Hâlet Efendi, Mihal Bey'e inanmakta devam ediyor, ondan aldığı aldatıcı raporlarla avunuyor ve sarayı da avutuyordu. Eterya cemiyetinin başkanı olarak Eflak ve Boğdan'da isyan çıkarmak için dolaşan Aleksandr İspilanti'yi, Rus generali olarak

gösteriyor: *“Kıyafet değiştirerek sınırdan asilerle temasa geçmiş, ne yapalım?”* diyordu.

İstanbul’daki Fenerliler, Boğdan’da isyanın patlamak üzere olduğunu günü gününe haber alıp İstanbul’dan sıvışmanın yolunu bulurlarken Bâb-ı Âli’nin ve sarayın bunların kaçtığından ancak üç gün sonra haberi oluyordu. Eteryanın teşkilatı saat gibi işliyor, her yandan paralar yağıyor, silah ve cephane yığınları çoğalıyor. Tuna kıyılarındaki Osmanlı gemileri yer yer ele geçiriliyordu. Rumlar, İslâm köylerini yaka yıka, malları ve hayvanları yağma ede ede etrafa dehşet saçmaya başlamışlardı. Bu haberler, Bâb-ı Âli’ye yıldırım gibi çarpmış, bütün İstanbul halkını telaşa düşürmüş, Hâlet Efendi’yi de şaşkına döndürmüştü.

Hâlet Efendi, Fenerlilere güvenmekle ve Şeyhülislâm Halil Efendi’nin yüzüne de söylediği gibi Mihal’e güvenmek ve onu genç yaşta voyvoda yapmakla büyük yanlışlıklar yapmış, devleti de ister istemez aldatmak durumuna düşmüş olduğunu anladı. *“Battı balık yan gider”* misali, bu suçlarını örtmek için daha ağır suçlar işlemeye, hileler ve dümenler kurmaya kalkıştı.

Sultan II. Mahmut, Boğdan’daki isyanı haber alınca bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini emrediverecek kadar kızdı. Bu hiddetin şu faydası oldu: Rusya, padişahın bu emrine karşı, Rumları koruyacak hiçbir harekette, hatta müracaatta bile bulunmadığı gibi; aksine, Rus generali görünen Aleksandr İspilanti’yi bile Rus vatandaşlığından kovduğu, Mihal Bey’in Rusya’dan yardım isteyişine kesin ret cevabı verdiği elçi tarafından Osmanlı Devleti’ne bildirdi. Böylece, bu isyanı Rusya’nın el altından teşvik ettiğini, ilk fırsatta asileri korumak için harekete geçeceğini uman Rumlar da bundan korkan Bab-ı Âli de Rusların bu işte parmağının olmadığını gördü.

Bunun üzerine Rumlar, korkuya düştüler, isyanı vakitsiz başlattıklarına hükmettiler. Bu arada İstanbul’daki Rum Patriği, bu asileri aforoz eden; dinle hiçbir bağlılıkları kalmadığını, yaptıklarının din hükümlerine uygun düşmediğini belirten bildiriler yayımlayarak belki tâ ilk kuruluşunda beri Eterya’ya yaptıkları hizmetleri unutturmak, kendini temize çıkarmak gayretine düştü.

Bu arada Hâlet Efendi, içten pazarlıklı oluşunun, devlete ve millete ne ziyan gelirse gelsin kendi başını kurtarmak ve itibarını devam ettirmek

hırsının bir belirtisini daha gösterdi: Sadrazamla şeyhülislâmı azlettirmeyi başardı. Devlet böyle şahıslarla uğraşırken, bu sefer İstanbul Rumları içinde sabırsız ve azgın olanlar da vukuat çıkarmaya başladılar. Bu sefer herkes kendi malının ve canının derdine düştü. Herkes devletin kendilerini korumayı başaramayacağından korkarak, kendi tedbirini aldı. İstanbul'da çoluklu çocuklu, silah patlatanlar, nişan talimi yapar gibi kurşun sıkanlar arttıkça arttı.

Hâlet Efendi bütün yaptıklarının ne kadar yanlış olduğunu, kendi çıkarını sağlamayı düşünürken bütün halkın ve kendisinin de gürültüye gitmekte bulunduğunu neden sonra anladı ama artık iş işten geçmişti. Bu sefer: *“Bari Müslümanlar kendini korusun.”* düşüncesiyle herkesin silahlanması için padişahtan izin çıkarttı. Böylelikle İstanbul'da bir seferberlik havası esmeye başladı. Bu kargaşalıktan faydalanarak soygunlar, yağmalar, şehir mahallelerine, çarşı içlerine kadar yayıldı.

Kendi derdine düşen İstanbul neden sonra Osmanlı sınır ülkesi, Boğdan'daki isyanı hatırladı. Bu isyanı bastırmak ve elebaşlarını yok etmek için bir seferberlik şarttı. Fakat neyle kiminle. Yeniçeriler artık büsbütün düzensiz, dağınık, asker denmelerine bin şahit isterdi. Hâlet Efendi, güvenip dayandığı yeniçerileri büsbütün gözden düşürmemek için toplattığı gönüllüleri yeniçeri gibi gösterip sınıra yollamaya kalkıştı.

Yeniçeriler, İstanbul'daki Rum hıyanetini bahane ederek İslâm-Hristiyan demeyip varlıklı kimselerden haraç almaya, para kokusunu aldıkları yeri basmaya başlamışlardı bile. Bunlardan biri, artık kolay kolay örtbas edilemeyecek olanı, şiddetle ele alındı. Sebep olan yeniçeriler hem ocaktan kovuldu hem ceza gördü de İstanbul'a birazcık olsun dirlik ve güvenlik gelir gibi oldu.

Hâlet Efendi baktı ki başı satıra doğru gidiyor, yaptığı yanlışlıklar, kayırmalar meydana çıkacak, bu sefer kendisine yeni bir önem verdirebilmek için Osmanlı ülkesinde devlet aleyhine, Müslüman halk aleyhine Hristiyanların kutsal bir anlaşmaya varmalarını karşılık, Müslüman olan Osmanlı tebaasının da birleşmeleri, anlaşmaları, kenetlenmeleri gerektiğini ileri sürdü. Kötü bir Eterya taklidi olarak yeminlerle üye kaydedilen cemiyetler kurmaya kalkıştı.

Rumlarda bir ideal, bir azim, bir fedakârlık vardı. Bunlarda ise sade cihat kaygısı ve Hâlet Efendi korkusu! Değil cemiyet kurmak, turşu kurmak bile

bir marifet, bir sabır, bir hulûs işidir. Turşu kurulduğu gün bir şeye benzemez ama küpü dayanıklı, sirkesi iyi ise içine doğrananlar dövdüğü gibi cins demir, sıcak demir olursa! Heyhat ki Hâlet Efendi soğuk demiri gösteriş olsun diye dövüyordu.

Hâlet Efendi'nin, yeniçeri diye topladığı beş bin kadar serseri ise daha Büyükdere'den gemiye bindirilmeden, Ortaköy'deki Hâlet Efendi Konağı'nı geçer geçmez rast geldikleri yol boyu Hristiyan yalılarını delik deşik etmek suretiyle cephanelerini tüketmiş bulunuyorlardı. Artık onun da eski efendileri Fenerlileri koruyacak hâl ve cesareti kalmamıştı. Zaten onlar da ileride Büyük Yunanistan'da(!) layık oldukları yerleri alabilmek için, tedbiri elden bırakmışlar, yersiz bir cür'etle kendilerini açığa vurmuşlardı. Tahkikat üzerine yakalanıp birer birer haklarından geliniyordu. Velhasıl Fenerlilerin mumu sönmüştü artık.

İstanbul'da Fenerlilerin mumları sönerken Mora Rumlarının isyan ateşi parlayıvermişti. Mora Rumlarının reisleri, Paskalya gecesi birden bire coşup İslâm ahaliyi kılıçtan geçirmeyi ve Osmanlı Devleti ağır basacak olursa bunu Tepedelenli Ali Paşa'nın yaptırdığını söyleyip suçu ona yüklemeyi kararlaştırmışlardı.

Patlak veren Arhos olayı, kararlaştırılan vakitten evvel kötü niyetlerinin açığa vurulmasına şöyle sebep oldu: Arhos kasabasının pazarında sarhoş dolaşan Yenişehirli İbiş ile Hayta Hasan birden sokak ortasında silah boşaltmaya girişince Rumlar paskalya günü yapacağımız iş meydana çıktı da Müslüman halk galeyana geldi sanarak kasabaya telaşla haber salınca silahlı Rumlar gafil avlanmamak için toparlandılar.

Bunun üzerine Arhos'ta azınlık olan Müslümanlar Anapoli Kalesi'ne sığındılar ve kendilerini kurtarıp koruyabildiler. Bir kere böylece ok yaydan çıkınca Rum isyanı vakitsiz de olsa her tarafta birden başladı. Adalardaki ve devlet takibinden kaçan sabıkalı Rumlar da gelip Mora'daki ateşi hızlandırdılar. Kapıcıbaşı Mustafa Bey, Yanya Seraskeri Hurşit Paşa'nın verdiği emri kahramanca yerine getirip eşkıya yataklarını cesaretle basarak birçoklarını kılıçtan geçirdi.

Mustafa Bey, çekildikten sonra Rumlar, daha yaygın daha hınçlı daha bilinçli olarak bir daha başkaldırdı. Hurşit Paşa, isyanı zamanında bastırılabilmesi için kuvvet istedi ise de İstanbul'da vükela denen adamlarda ne isabetli bir görüş, ne uzaktakilere inanış vardı; aldırmadılar.

Mora’nın nasıl bir patlama yeri olduğunu ilkin Hurşit Paşa anlayamamıştı; o neden sonra anladı ama bu sefer de vükelaya anlatamadı.

Yangın saçağı sarmıştı artık, değil o günlerde elde edilen az çok bir şeye yarar ordu; bütün evlad-ı fatihân gelse Mora’yı elde tutamaz, daha doğrusu ele geçirmeyi başaramazdı. Anadolu’dan Kayseri mutasarrıfı Hasan Paşa’ya askeri ile Antalya’dan gemiyle Mora’ya gitmesi emredildi ama orada yeter sayıda gemi yoktu. Rodos’a yazıldı. Bunlar birbiriyle yazışırken dursun Mora isyanı kızışıyordu. Mora asileri, Akdeniz’e çıkıp deniz yolunu da kesti. Hasan Paşa askeri ile birlikte İzmir’deki fesat ve fitneyi bastırma işine memur edildi.

Halkının çoğu Hristiyan olan Mora kasabaları birer birer eşkıyanın eline geçiyordu. Kimsenin kimseden haberi yoktu. Bir bozukluktur, bir çöküntüdür, bir çekinmedir gidiyordu. Bölgedeki ordu, bir kasbadaki isyanı şöyle böyle bastırdıktan sonra ötekinin imdadına koşuyordu, fakat ayrılır ayrılmaz o kasaba yeniden başkaldırıyordu. Asıl isyancılar dışarıdan gelen eşkıya değil, kasaba halkından Hristiyan olanların çoğunluğu olduğu anlaşılıyordu.

Bunlardan yalnız halkının çoğu Müslüman olan Lala kasabası, hatta başlarında bir genç kız olmak üzere Rum eşkıyasına karşı başarılı bir harbe girişmiş ve onları püskürtüp yok etmişti. Bu genç kızın kahramanlığı Yusuf Paşa’nın o kadar hoşuna gitmişti ki âdeta kıza âşık oldu, onunla evlendi. Yer yer böyle yiğitlik gösteren, azgın Rumları sindiren, dağıtan hatta kılıçtan geçiren asker başları ve halk adamları çıkıyordu ama eşkıya dediğimiz asiler her tarafta karınca gibi kaynıyordu.

Bu sırada devlet, Tepedelenli Ali Paşa’yı baş belası ettiğine pişman olmuş ve belki Hâlet Efendi’nin inadı da yenilmişti ama iş işten geçmişti. Mora ayaklanması kısa zamanda yayılıp bulaşarak bir ucu Selanik’e kadar uzanmıştı.

Yer yer sindirilen ve bastırılan isyanlar, ordu gücü oradan başka yere yardım için uzaklaşır uzaklaşmaz, kül altından kor gibi kıvılcım saçarak

parlayıveriyordu. Sarp kalelere sığınan Müslüman halk, umdukları yardım gelmeyip yiyecekleri de tükenince göz göre göre ölmemek, mümkün olduğu kadar canlarını kurtarmak için eşkıyaya teslim olmak mecburiyetinde kalıyorlardı.

Ne yazık ki Mora'nın şurasında burasında aylarca asi Rumlar tarafından kuşatılmış kalelerde didinip çabaladıktan sonra teslim bayrağı çeken Müslüman halktan pek hayatta kalan olmadı. Ancak Menekşe Kalesi'ndekiler gibi çoktan beri Rumlarla kaynaşmış, kız alıp vermiş olanlar bu akrabalık ve yakınlık sayesinde canlarını kurtarabildiler.

Mora'daki isyanların doğru dürüst bastırılamadığı, asilerin ceza görmediği anlaşıldıkça yakın Adalar'da da kargaşa, başkaldırı başladı ve yayıldıkça yayıldı. Dağdakiler, Müslüman halkın bulunduğu yerlere inip soymaya, kıyılardakiler korsan olup deniz yollarını kapatmaya başladılar. Bütün yakın adalar ateş çemberi içinde kaldılar.

Bu arada Kıbrıs Beyi, devletten barut istedi. Bu isteğinin İstanbul'a ulaşması ve barutla değil, yazıyla cevap verilmesi bile haftalar, aylar sürdü. Elinde koca donanma bulunan Osmanlı Devleti'nin kaptanı, bir adaya barut sevk edemiyor fakat tüccar yazıcılığından yetişme komiteci bozuntusu bir Rum kopili, yardım paralarıyla toplanmış top ve tüfeği karadan, denizden asilerin ellerine ulaştırmayı başarıyordu. Biri, bir davaya inanmış, baş koymuş; öteki, göbek beslemekle vakit geçirmiş.

Eğriboz Kalesi'nin durumu da devletteki düzensizliğe, tedbirsizliğe, adam kıtlığına bir örnektir. Kalenin durumunun perişan ve umutsuz hâlde olduğunu; hâlbuki şöyle böyle küçük bir yardımla kurtulabileceğini, kaleden güç bela, kaça saklana gelen bir adam, durumu İstanbul'a bildirmişti. Kafasına dank etmiş ama ne tedbir alınmış tahmin edebilir misiniz? Bunu yazmaktan kalemim bile ter döküp hicap duyuyor ama ne çare tarihçinin görevi bildiğini, belgeye dayananı olduğu gibi yazmak! Öyleyse işte doğrusu:

O zaman en büyük maharet havalecilik (yani işi başkasına aktarıp kendini kurtarmış ve işi yapmış sayıp rahatlamak) olduğundan bu dehşetli habere mahir(!) bir kalem efendisi: *"Acaba İzmir'den Eğriboz'a bir şey gönderildi*

mi, gönderilmedi mi, bu bir kere İzmir'den sorulmak gerekir." notunu koyarak bir çengele asıverdi. Sarayın ve Bâb-ı Âli'nin yaptığı da bundan farklı değildi. Oraya, buraya olur olmaz emirler, fermanlar yağdırılıyor; takdirler, tevbihler, ezberden kararlar alınıp gönderiliyor, belki muhatapların ellerine bile geçemiyordu.

Bu sırada ya İstanbul'a gelen kötü haberleri unutturup geçiştirmek ya da suçu yükleyecek birini bulup güya devletin itibarını korumuş olmak için üst üste, yerli yersiz, haklı haksız adam feda etmek, kumandan, kaptan nazır ve sadrazam değiştirmek âdet hâlini almıştı. Daha yeni sadrazam olmuş Benderli Ali Paşa'nın hiçbir şeyden, hiçbir siyasî ve idarî tedbirden haberi de yoktu, bilgisi de.

O sırada, İstanbul Rum Patriği Grigoryus'un Mora asileri ile mektuplaştığı, gizli cemiyetlerinin İstanbul'daki elebaşısı olduğu tesbit edildi. Rumların paskalya günü patrikhaneye patrik seçmek üzere, siyon meclisi toplanmışken, Osmanlı Devleti, devlete sadık birinin patrik seçilmesinin şart olduğu bildirdi. Metropolitler bu emri ister istemez yerine getirdiler. İçlerinden birini Patrik seçtiler. Bu seçim sırasında tesir etmesin, ötekilerin aklını çelmesin diye yeni sadrazam Grigorios'u Bâb-ı Âli'ye getirtti, sorguya çekti ve yaptığı hainlikleri bir bir yüzüne vurdu.

Sadrazamın: "*Mora Rumlarının nasıl hazırlandıklarını hiç mi bilmiyordun ki devlete haber vermedin?"* sorusuna inkârla karşılık vermeye kalkınca sadrazam gürledi: "İçinizden bir orospunun kocasına ihanetini hemen haber alıp gereğini yapıyorsun da bu koca isyan hazırlığından haberin olmaz olur mu hiç?"

Patrik, bu sefer yaşını ileri sürdü: *"Doksanını geçmiş, aklını yitirmiş bir ihtiyarım; bunları bilse bilse on ikiler bilir."* diye kendisini seçmekte ve desteklemekte ısrar etmeyip cesaretsizlik göstereceklerini bildiği metropolitleri itham edercesine ifade verdi. Sadrazam, isyanının uzun zamandan beri sürdüğünü ve İstanbul'dan idare edildiğinin artık devlet tarafından tespit edildiğini belgeleri ile patriğin yüzüne söyleyerek Kadıköy'e sürülmesini emrettiği sırada, yeni patriğin seçildiği ve artık bunun patriklikten düşmüş olduğu haberi geldi.

Bunun üzerine hemen Fener'e gönderilmesini ve yaftası göğsüne takılarak patrikhanenin orta kapısı önünde asılmasını emretti. Padişah daha önceden bu kararı almış ve tatbikinin yeni patrik seçiminden sonraya

bırakılmasını uygun görmüştü. Bu arada isyancıları uzaktan teşvik eden, besleyen Kayseri, Edremit, Trabya metropolitleri de Balıkpazarı'nda, Kaşıkçılar Hanı önünde ve Parmakkapı'da asıldılar. Ayrıca İstanbul Rumlarından asilere yardımcı olanlar, asilerle yakın ilgisi meydana çıkanlar da halkın çok geçtiği ve biriktiği yerlerde asılıverdiler.

Patriğin ölüsü üç gün asılı kaldıktan sonra Yahudiler eliyle denize atılması padişah tarafından emredildi. Yahudiler, deniz yüzünde kalıp da Rumlar alıp bir yere gömmesinler diye karnına taş bağlayarak denize attılar. Patriği astıkları gün Yahudilerin İsa'yı çarmıha gerdikleri güne rastladı diye duyan Rumların gözleri büsbütün döndü, içleri kabardı, korkuları gitti, büsbütün azdılar.

Hâlet Efendi Rumlara, Fenerlilere önceleri söz vermiş olduğunu duyup bilen halkın gözünde eski kabahatini unutturmak için böyle fena bir iş yapılmasına sebep olmasa idi, padişaha bu emirleri verdirmese idi, Mora isyanı bu kadar alevlenmez, bu kadar yayılıp büyümez ve o zamana kadar Mora Rumlarını tutmuyor görünen Rusya açıktan isyancıları okşayan tavırlar takınmazdı.

Rusya kendi devlet mezhebinin papası demek olan İstanbul patriğine yapılan bu muameleyi, hele asıldıktan sonra, üstelik Yahudilere teslim edilmesini elbette hoş göremez, elbette ayıplar, çirkin bulurdu. Ama o zamanki nazırlar içinde Rusya imparatorunun aynı zamanda İstanbul patriğinden aldığı vekaletle onun bir nevi halifesi sayıldığını bilip hesaba katacak ve buna göre vaziyet almasını hatırlatacak bilgide, görgüde ve cesarette insan yoktu.

İşin bu siyaset tarafı bir yana, İsa'nın vekili demek olan ve Fatih gibi bir ulu padişahın lütfu ve müsamahası ile korunmuş bir dinî makamda oturan bir din adamının bu kadar masum insanın yok olmasına sebep olan bir kanlı işe teşvikçi ve hatta ortak olması her türlü cezayı hak ettirecek bir kötülüktür. Bunu da bu şekilde belirtmek hakkımız ve vazifemizdir.

Diğer Gelişmeler

Arabistan’da, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa, Vehhabîleri iyice sindirmiş, en önemli kaleleri Deriyye’yi de ele geçirmişti. Mehmet Ali Paşa da Sudan’a sefer açmış ve oğlu İsmail Paşa’yı da o tarafa göndermişti. Böylelikle babalı oğullu, Osmanlı Devleti namına görünse de kendi hesaplarına idareleri altındaki toprakları genişletmeye koyulmuşlardı.

İbrahim Paşa Vehhabîleri yıldırıp sindirdim diye Mısır’a döner dönmez Vehhabîlerin reisleri yine şehirlerine dönmüşler ve tekrar başkaldırmışlardı. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, adamlarından Hüseyin Bey’i düzgün birliklerini emrine vererek bu başkaldıranlar üzerine göndermişti. Hüseyin Bey bu asileri Riyad Kalesi’nde sıkıştırmış, biri kaçmış, ötekiler teslim olmuşlardı. Bu suretle Vehhabî meselesi kapanmış, Mekke ve Medine tarafı emniyete alınmıştı. Mehmet Ali Paşa, bundan sonra Sudan savaşına önem verdi. Kölemenlerin son kalıntılarını da oralarda bozguna uğrattı.

Mehmet Ali Paşa, bir yandan da İskenderiye’de hazırladığı otuz parça gemiyi Mora’da ve Adalar’da pek güç durumda olan Osmanlı donanmasına yardıma göndermeyi ihmal etmedi. Padişahın gazabına uğramamak, Hâlet Efendi’nin isteyeceği borcu, istemeden vermek ve pek sıkışık hatta tam müflis durumda olan devlet hazinesine, sık sık para yardımında bulunmuş olmak için önceden davrandı.

Ne çare ki ne bu yardımlar hazine açığını kapatmaya yetti, ne de Mehmet Ali Paşa’nın 30 gemilik yardımı, Osmanlı donanmasını Rum korsanlarını yenebilecek bir üstünlüğe ulaştırabildi. Osmanlı donanması, Rum korsanlarına emrindeki gemilerinden sekizini kaptırmış bulunuyordu.

Akdeniz’in eski hâkimi Osmanlı donanması, şimdi Rum korsanlarının şerrinden kaçacak delik arıyordu. Bereket ki Eflak ve Boğdan taraflarından kara ordusunun az çok zafer kazandığını bildiren haberlerle İstanbul’daki telaşlı ve endişeli devlet adamlarının yüreğine azıcık su serpildi.

Rumlar, Eflak ve Boğdan halkının da kendileri gibi Osmanlı Devleti’ne başkaldırmasını istiyorlardı. Eflak ve Boğdan halkı ise memleketlerinde hür ve rahat yaşıyorlardı. Daha iyi ve daha rahat bir hayat vaat ederek toplanan eşkıyanın kendilerini beslemekten başka bir dokunur tarafı olmadığını gören bu halk ancak korku belası onlarla birlik görünüyordu. Rumlar da bunun farkına varmışlardı.

Bükreş metropolitleri, Rumların eziyetlerinden kurtulmak için Osmanlı Devleti’nin biraz daha güçlü ve etkili davranmasını, ikide bir, el altından

yetkililere haber göndererek rica etmekten geri kalmıyorlardı. Ruslar ise buraların kurtulup bağımsızlığa kavuşacağım derken kendi ellerine düşmesini bekliyorlardı.

Rusların, Osmanlı Devleti'nin bu Rum sergerdelerini temizlemek azmini hoş görür davranması, Osmanlı Devleti'ni Mora'da olduğundan daha hızlı ve güçlü davranmaya yöneltti. Asiler üzerine üç koldan hücuma geçildi. Sınır boylarında talim görmüş askerler savaş ehli ve vicdan sahibi çıktılar, başarılar gösterdiler. Asileri kurdu ininden çıkarırcasına, sığındıkları yerlerden de söküp almasını başardılar.

Bu sırada, İstanbul'dan bin bir sıkıntı ve meşakkatle sınırlara doğru yola çıkarılmış olan beş bin yeniçeri, Babadağı'na geldi. Düşmandan temizlenmiş yerlere koşup zahmetsiz, tehlikesiz yağmaya hazırlandılar. Ne başlarındaki Osman Ağa, ne onları emri altında savaşa sürmeye hazırlanan Salih Paşa bunlara söz geçiremedi. Bu durum İstanbul'a bildirildi ama yeniçerilere söz geçirilemeyeceği hesaba katılarak sanki yaptıkları hareket isabetli imiş gibi o taraflarda harekete devamları uygun görüldü. Onlar hizaya getirilmedi de başlarına öylece emir verilmiş oldu.

Yunus Ağa, Tuna Nehri'nde iki direkli bir düşman gemisini sandallara atlayıp canını dişine takarak ele geçirmeye muvaffak oldu. Altı elebaşını da tutsak etti. Bu yiğit Yunus Ağa, iflâs hâlindeki hazineden güç halle verdiği para mükâfatıyla İstanbul'da ağırlandı, onun tutsak gönderdiği altı elebaşı şehrin kalabalık yerlerine Rumlara ibret olsun diye asıldı. Devlet ancak böyle gücünü gösterebildi.

Böyle Yunus Ağa gibi yiğitlerin emirlerindeki sadık ve talimli askerler en zor şartlar içinde başarı göstermelerine karşılık, hazır düşmandan temizlenmiş yerlerde yağmacılıkla vakit geçirip kese dolduramayacağını anlayan yeniçeriler, işi azıtmaya, âmirlerine kafa tutmaya; dağılmak için bahane aramaya başladılar. Bir ara Serasker Yusuf Paşa'ya bile çıkıp olur olmaz tekliflerde bulunanlar oldu.

Âyânlıktan yetişen Yusuf Paşa yürekli ve cesur bir kimse idi. Huzurunda böyle edepsizce konuşan bir iki yeniçeri elebaşının kulaklarını kesip Yeniçeri Ocağı'nın kapısına bıraktı. Bunu gören yeniçerilerin ne zorbalıkları kaldı, ne de yüzsüzlükleri. Baktılar buralar serserilik heveslerine uygun değil; o yana bu yana dağıldılar, yollarda fakir ve masum halka eziyet ede ede İstanbul'a kapağı attılar.

Devlet-i Aliye’de piyasa ve ticarî hayat da bozulmuştu. Gerçek sikkeler ve ayarı tam gümüş paralar ortadan kalkmıştı. Ya ayarı bozuk ya da büsbütün sahte paralar ortada dolaşıyor ve bunlar yabancı tüccarlara sürülüp duruyordu. Bütün düzensizlik ve kargaşanın baş müsebbibi Hâlet Efendi, bunları unutturmak, kendisinin davranışları ve telkinlerinin kötü sonuçlarının dillerde dolaşıp durmasını önlemek için, yeni yeni gösteriler icat ediyor, acayip modalar çıkarıyordu.

Hâlet Efendi bu meyanda, gerektiğinde sınırlarda savaşa katılmaya hazır görünsünler diye ulemadan birçoklarına, meydanlarda ata bindirtip kılıç talimleri yaptırtıyor, bir başka gün yeni kıyafetlerle törenler tertip ettiriyordu. Bir yandan da kendisini halkın ve sarayın gözünden düşürmeye çalıştığını gördüklerini, bir bahanesini bularak sürdürmekten, öldürtmekten geri durmuyordu. Bu kini, bazı nüfuzlu kimselerin kadınlarına kadar ulaşmıştı. Hatta böyle nüfuzlu birinin evine, adamlarını gönderip: *“Bursa’dan sürgündeki kocanız istiyor, biz de sizi götüreceğiz.”* diyerek kadını evinden aldırtıp yolda boğularak çalılar dibine çırçıplak atılmasına bile sebep olmuştu.

Osmanlı Devleti bu hallerde kendi sıkıntıları ile boğuşurken Napolyon Bonapart’ın ölüm haberi Avrupa gazetelerinde yazıldı. Böylece, sürgünde iken bile nice Avrupa kralının korkulu rüya görmesine sebep olan Bonapart’ın ölümüyle onlar da büyük bir kaygıdan kurtulmuş oldular.

Avrupa’da Yeni Düzen ve Rusların Osmanlı’yı Tehdidi

Avrupa’ya yeni bir düzen vermek, kıtada bozulan güveni ve barışı iyice, adaletli ve insaflı olarak sağlayabilmek için, Viyana Kongresi’nde tedbirler düşünülmüşü. Bu çerçevede, Rusya ve Avusturya bütün Avrupa devletleri hesabına bu düzeni sağlamak için gereken yerlere asker göndermeye memur edilmişlerdi.

Eflak, Boğdan ve Mora'da Rumların kanlı isyanlara girişmeleri; bu hava içindeki bütün Avrupa devletlerince barışa aykırı, Devletler denklemine karşı çirkin ve yersiz bir hareket diye tescil edilmişti. Rusya bu genel eğilime uyarak İpsilantioğlu'nun elebaşlığını resmen ayıplamış fakat el altından asilere yardım etmekten, para olmazsa cephane, cephane olmazsa yiyecek göndermekten geri durmamıştı. Eflak ve Boğdan'da yenilgiye uğrayıp Rusya'ya kaçan elebaşları isteyen Osmanlı Devleti'ne bu tabiî isteğini yerine getirmeyeceğini açıkça söylemişti.

Osmanlı Devleti'nin başındaki iç ve dış gailelerle uğraşmaktan bitkin düşmesinden memnun olan Rusya, bir yandan da kendi iç tedirginliklerini gidermek için dışarıda bir hedef göstermeyi çıkar yol bulduğundan. her gün Osmanlı Devleti'nin işlerine burnunu bir kat daha sokmaya çalışıyordu. Bunun için her fırsattan bir bahane bulmaya başlamıştı.

Bu sırada, boğazlardan geçen yabancı gemilerin "Mora asilerine cephane ve erzak gönderip göndermediğinin anlaşılması için" Osmanlılarca yoklanmasını, devletler münasebetine aykırı düştüğünü iddiaya başlamıştı. Nihayet gün oldu ki Rus elçisi: *"Eflak ve Boğdan'da Müslüman askerin bulunması oradaki Hristiyanlar üzerinde bir amansız baskıdır, bunun kalkması gerektir."* demeye, *"Patriğin suçu ne idi ki asıldı?"* diye Bâb-ı Âli'ye, açıktan, suçlayıcı sorular yöneltmeye kadar iç işlerimize burnunu sokmayı âdet hâline getirmeye başladı. Osmanlı Devleti'nden güçlü bir ret gelmedikçe de bu soruları ve istekleri haddi aştı.

Rusya, Eflak ve Boğdan'da isyan ve savaştan dolayı yıkılan ve yapılmayan kiliselerin hemen onarılmasını da isteyecek oldu. Bereket versin, o günlerde Reisülküttap Hamit Efendi cesur olduğu kadar tedbirli çıktı da: *"Hele Rusya komşu ve dost bir devlette düpedüz asi olan İpsilantioğlu'nu bize teslim etsin, hele asilere güler yüz gösterip yardım etmekten vazgeçsin, ondan sonra yıkılan kiliseler hakkında bir karara varmayı düşünelim. Onlar sizin dindaşınız ise bizim de tebaamızdır."* diye cevaplar verdi ve din adamı olacak patriğin dünya işlerinde körükleyici ve fesatçı olduğu için asılmayı hak ettiğini bir daha belirtti.

Rus elçisi, bu arada, kraldan çok kralcı görünerek, Mora, Eflak ve Boğdan Rumlarını korumak için İstanbul'da bulunuyormuşçasına bir takım olur olmaz kesin istekler ileri sürerek bunlar yirmi dört saat içinde gerçekleşme yoluna girmezse, *"Artık buralarda duramam, kalkar*

memleketime giderim.” diye yazılı bir tehdit savurdu. Küstah ve şımarıkça, bir Fransız gemisine binip Karadeniz’e açıldı. Artık anlaşılmıştı ki Rusya, Osmanlılarla arasını açıp yeni bir şeyler koparmak için bahane arıyordu. İngiltere ve İsveç elçileri bile, bu durumu müşahede edip devletlerine bildirmişti.

Rusya’nın, Prut Irmağı boyunca, gün geçtikçe göze batan bir askerî yığınak yapmasından daha önce kuşkuya düşmüş olan sınır boyu komutanların zaman zaman İstanbul’u telaşa veren bildirileri yetmiyormuş gibi Rus elçisinin birden bire münasebetleri kesmişçesine savuşup gitmesi üzerine durumu konuşmak için bir meclis toplandı. İkinci ve üçüncü toplantılara esnaf kâhyaları ve ocaklı ustaları bile çağırıldı. Askerin azlığını, hazinenin eksikliğini ileri süren bir takım karamsar konuşmalardan sonra Nakibüleşraf Efendi ocaklı tayfasına şöyle seslendi:

“Bakın ağalar! Bu din kavgasıdır. Ulûfe koparma vakti değildir. Bizim Arpalıklarımızda sizin bahşişleriniz de devlet sayesindedir. Bunca Osmanlı ülkeleri harap oldu. Bu kadar tebaa elden çıktı. Hristiyan tebaadan alınan vergiler azaldıkça azaldı. Böyle giderse devlet nereden vergi alsın da size yeni paralar ve bahşişler dağıtabilsin. İşte ben koynuma bir kuru peksimet sokup gazaya giderim. Bundan sonra bize düşen gazadır, gaza da ya zafere ulaşmak ya şehit olmaktır.”

İhtiyar şeyhülislâm da bu sözler üzerine gayrete geldi: *“İşte ben de titreyen elime tüfeği alır, başıma sarık diye şal sarar, savaş yollarına düşerim.”* diye haykırdı. Bu coşkun toplantının sonunda halkı durmadan açık bir haber vermiş olmak için şu bildiri yayınlandı:

“Rum halkının meydana çıkan fesatlıkları, eşkıyalıkları, karada ve denizde, her fırsat buldukları yerde başkaldırmaları, her rastladıklarını isyana sürüklemeleri nasıl gelişti, nasıl yangın bacayı sardı, artık herkesin bildiği bir şeydir. Bu kâfirlerin böyle, açıkça, korkusuz ve kararlı başkaldırışları Ruslardan teşvik gördüklerindendir. Bu kışkırtma devletimizin araştırmaları ve incelemeleri ile gün ışığına çıkmıştır. Padişahlarına karşı başkaldıranların cezalarını görmelerini, şeytana ve eşkıyaya uymayıp da sadık kalanların ise devletin kanadı altında rahat yaşamaları ilk şarttır, devlet de böyle davranmaktadır.

Rusya’nın bunları böyle kışkırtması, yüreklendirmesi, fırsat bulup bahane uydurup Osmanlı topraklarından bir parçasını daha yutmaktır. Uzun bir

süreden beri İslâm halkının kendi dertlerine düştüğünü, devleti ve milleti düşünmediğini fark eden Ruslar elbette bu cür'eti kendilerinde bulacaklar, tuttukları kötü yolu çıkar göreceklerdir. Arada bir bizleri oyalamak için, 'âsileri ayıpladıklarını, devletimizin davranışlarını haklı gördüklerini' söyleyip durmuşlarsa da bizde kesin bir birlik havası görmedikçe asıl iç isteklerini açığa vurmaktan da geri kalmamışlardı. Şimdi, yüce İslâm devleti olan devletimiz, Allahın lütfu ve inayeti ile, Rumların fesat kopardığı yerlerde hep birden ve uyanık olmayı bildiği, her başkaldırışa yoluyla karşı konulabildiği için, yer yer başkaldırmalar sindirilmekte, ele başılar cezalarını bulmakta ve bir zaman çok yaygın hâle gelmiş olan isyan ateşini söndürmektedir.

El altından kışkırtma, koruma ve yardım ile bu isyanın, Rumeli'deki bütün Osmanlı ülkesini sarmadığını ve devletimizin başına tam bir bela olmadığını gören Ruslar, umduklarını elde edemeyeceklerini kestirince bu sefer açıktan vaziyet almaya, 'Oralardaki Rumlardan el çekin, oralardaki askerlerinizi çekin, onları kendi hâline bırakın' demeye başlamışlardır. Bu isteklerini yerine getirmek şöyle dursun, az çok haklı görüp dinlemek bile yersizdir.

Bunu kendileri bildikleri için şimdiden savaş hazırlıklarına başlamışlar; sınır boylarımızda, asker yığmaya koyulmuşlardır. Bu arada Prut Irmağı boylarında Rus askerlerinin yığınak yaptıkları Silistre, Vidin ve İbrail yetkililerimizce İstanbul'a kesinlikle bildirilmiş bulunmaktadır. Böylece Rus askerinin sınırı aşıp karadan yürüyüşe geçtiği sırada uğursuz donanmasının da Karadeniz'den gelip İstanbul'u sıkıştırması hesaba katılmalıdır. Gerçi yardımcımız ve koruyucumuz olan Allah'ın inayeti, yüce dinine girip şefaatini dilediğimiz Peygamberimizin himmeti ve onun halifesi olan padişahımızın gayreti ile bu sefer de bu düşmanın hakkından geleceğimiz şüphesizdir.

Ancak, İstanbul halkının bu tehlikeli durumdan hiç habersiz kalıp uykusuzluk içinde şuradan buradan gelecek uydurma haberlerle Rusya'nın bizimle dost olduğuna inanarak gevşemesi bu gevşekliği yayıp duranlara inanıp avunmayı günlük keyfine uygun bulması artık son bulmalıdır. Böyle uyuşup avunup dururken günün birinde Rusya'nın karadan ve denizden saldırıya geçtiği meydana çıkar çıkmaz akılları başlarına gelip şöyle böyle demeye başlayacakları besbellidir.

Şimdiden, herkesin gerçek durumu bilmesi, Rusya'nın, arada bir gizlenen fakat hiç değişmeyen kötü niyetini kavraması ve bunu gerçekleştirmek için neleri nasıl gözetleyip ne zaman harekete geçeceğini anlayıp öğrenmesi ve canını dişine takıp vatanı müdafaaya bir uçtan katılmaya hazır ve azimli olması lazımdır. Böylece vaziyet kamuoyuna bildirilmiştir."

ON İKİNCİ KISIM

1822 YILININ OLAYLARI

İran ile Münasebetler ve Diğer Gelişmeler

Doğuda İran, Devlet-i Aliye'nin meşguliyetinden faydalanmak üzere fırsat gözetmekte olduklarından, Rum fitnesinden dolayı Devlet-i Aliye'nin sıkıntısı artıkça, İranlıların hırs ve tamahları artmakta ve tutumları değişmekteydi. Bu yüzden Devlet-i Aliye, Yunan asileriyle karada ve denizde uğraşırken, İran sınırda da harp hazırlığından geri kalmıyordu.

Sınır üzerindeki aşiretlerin bazıları bir tarafta kışlar, öte tarafta yazlardı. Bazen Devlet-i Aliye'nin ve bazen da İran'ın tabiiyetine geçerlerdi. Bu gibi aşiretler iki devlet arasında sürtüşmelere sebep oluyordu. Bir müddetten

beri Muş, Malazgirt ve Erciş sancaklarında bazen da İran'da kışlağa çıkan Hayderanlı aşireti ağası Mahmut Ağa, 500 hanesiyle Muş'ta oturduğu hâlde kardeşi Kasım Ağa da gelip Muş ve Malazgirt'e yerleşmişti. Bunların İran'a dönmedikleri takdirde zorla götürülmeleri için Hoy Hanı ve Revan serdarı hazırlıkta bulunuyorlardı.

Hayderanlı aşireti aslen Diyarbakır'ın Mufakirin Sancağı'nda ikamet ediyorlar ve haremeyne sadık Şakaki aşiretine bağlı bulunuyorlardı. Yezidi aşireti de Van Vilayeti Mahmudî Sancağı'nda oturuyor; bazen da İran'a misafir gidiyordu. İranlıların bunlar hakkında bir muamele yapmaya yetkileri yoktu.

İran Şahı, bu gibi mevzuların konuşulup çözülmesi için İran'a gönderilmiş olan Süleyman Hadi Efendi'ye Osmanlı hududuna saldırmayı asla arzu etmediğini bildirmişti. Yalnız sınır boyu memurları şahın bu tutumuna uymuyorlardı. İran Devleti'nin hâli pek garipti. Şah ve elçileri barış isteğinde bulunur ve bol bol vaat verirlerdi. Ne çare ki İran kumandaları ve valileri buna uymazdı. Bu yüzden Devlet-i Aliye'nin İran'a güveni kalmamıştı. Erzurum Valisi Hüsrev Paşa, Doğu Başbuğluğu'na tayin edildi.

Bu sıralarda devlet, Yanya gailesiyle meşgul olduğundan bir de İran harbi açmamak için hududa tecavüz edilmemesi, ancak beri tarafa kaçan eşkıyanın tenkil edilmesi, civar vilayetlerden yardım gönderilmesi emredildi. Ancak bu emirlerin işlemesi için, Hâlet Efendi'nin ortaya koyduğu usulün değiştirilmesi lazımdı. Çünkü taşralarda ne kadar sözü geçen ve muktedir adamlar varsa, haklı haksız, birer bahaneyle idam olunuyor veya sürgüne gönderiliyordu. Bu da aşiret beylerini ürkütüyor ve İran'a meyillerini arttırıyordu.

İran ahvali de karışık idi; ama aşiret beylerine iyi davranılıyordu. İranlılar, bu beylere değerli hediyeler verirler ve bunun birkaç katını aşiretlerden alırlardı. Aşiret beyleri devlet namına diye her şeyi tahsil edebilirlerdi. Bu sebeple beyler İran'dan ve İran da beylerden memnundu. Aşiretler beylerine bağlı idi. İranlılar sınır boylarındaki aşiretleri kendilerine çeker ve onların vasıtasıyla Osmanlı topraklarına saldırırlardı. Şikâyet olunduğunda: *"Bizim haberimiz yok, eşkıyayı tedip edin."* derlerdi.

Bu yıl Hayderanlı aşireti Diyarbakır taraflarına savuşmuş, onların arkasından giren İran askeri birçok hayvan ele geçirip ve birçok Osmanlı tebaasını esir almışlardı.

Rum isyanı dolayısıyla Müslümanlar aleyhine ülkeyi karıştırmak için ajanlar tutulmakta olduğundan, “geçiş tezkeresi” nizamı kondu. Şöyle ki: İstanbul’dan kara veya deniz yoluyla taşraya gidecekler kadı iseler, kazaskerlerden, esnaftan iseler kethüdalardan veya mahalle imamlarından, Hristiyanlar patrikhanelerinden isim ve şöhretlerini ve eşkâllerini bildiren ve kefalet ifade eden mühürlü bir belge alıp İstanbul mahkemelerinden; taşradan İstanbul’a gelecekler da mahallî kadılardan “geçiş tezkeresi” alacaklardı. Gelip gidenleri kontrol etmek üzere Küçükçekmece’de bostancıbaşı köprüsüne memurlar kondu. Denizden gelip gidenleri yoklamak üzere Kurşunlu mahzende bir daire açıldı.

Bu yıl vak’anüvis Samizâde Ataullah Efendi’ye Mekke payesi, meşhur şair Keçecizâde İzzet Molla’ya Galata Kadılığı verildi. Sonradan altı defa sadrazam olan meşhur Reşit Paşa, o zaman Mustafa Reşit Bey olarak, Mora’ya gönderilen ordunun kitabet hizmetini görüyordu.

Darphane Nazırı Ataullah Efendi’de büyük kabiliyet ve istikbal göründüğünden Hâlet Efendi mesleği iktizası böyle adamların yolunu vurmak prensibi ile Ataullah Efendi’yi padişahın yakınından uzaklaştırmak ve çok şikâyete imkân veren bir işle uğraştırıp gözden düşürmek üzere Defterdarlığa tayin ettirdi.

Eski Divan-ı Hümayun tercümanı Kalimakizâde Yanko ile yazıcısı İstefenaki ve baş çuhadarı Yorgi, Kayseri’ye sürülmüşlerdi. Bunların Rum isyanında parmağı olduğu anlaşılınca üçü de Kayseri’de idam edildi.

Müderris Gürcü Ahmet Efendi, Fatih Camii’nde verdiği derslerde devlet işlerine karıştığından ve zihinleri bulandırdığından Birgi’ye sürüldü. O gün birçok talebe Yeni Cami’de toplanıp hocanın iadesi için Şeyhülislâm Efendi’ye arzuhal vermeye teşebbüs etmişlerdi. Yalnız öyle nazik bir zamanda, öyle bir kalabalığın toplanması, düşmanlara fırsat vereceği gerekçesi ile ders vekili Ekmekçizâde Ahmet Efendi ve diğer bazı hocalar gönderilerek nasihat ettirildi ve toplantı dağıtıldı.

Esat Efendi der ki:

Ehl-i İslâma ve özellikle ulemanın yapması gereken şey, haset, büyüklük kuruntusu, riyakârlık, bencillik gibi rezilliklerden tamamıyla uzaklaşmaktır. Karanlığa taş atar gibi, bilmediği şeylere ve konulara sadece vehim yüzünden karışması, itiraz etmesi ve şahısları tenkit etmesi doğru değildir. Hatta bir kimsenin gizli ayıplarına yakından vâkıf olsa bile, mümkün olduğu kadar iyiye yorması esastır.

İlâhî ahlâk ile ahlâklanan ve Peygamber'in sünnetlerine uyan ulema, derslerinde ve vaazlarında, Allah'ın emir ve yasaklarını anlatırken şahıs tayin etmeden, şu suçun cezası budur, demeli; filan şöyle etmiş veya falan böyle yapmış dememelidir. Kur'ân-ı Kerîm'in ruhu ve Peygamberimizin usulü budur. Ortalığı karıştırmak isteyen bir takım cahiller, sadece şöhret veya menfaat temini için isim söyleyerek halkı tahrike yeltenirler. Allah'a, Peygamber'e ve büyüklere itaatte şüpheye düşürürler.

İslâm müfessirlerine göre, emir mevkiinde bulunanların din ve memleket işlerinde, giriştikleri teşebbüsün faydalı olup olmadığı bilinmese dahi itaat vaciptir. Çünkü itaat hususunda kesin emir vardır. Teşebbüs faydalı mıdır, değil midir diye düşünülüp tereddüde düşülerek itaatsizlik edilemez. Büyük âlim, şeyh Abdurrahman Şarani'nin yazdığı gibi, talebelerin iş başında bulunanların işlerine anlar anlamaz dil uzatmaları ve anladıkları şey hakkında isyana yeltendiklerinden dolayı pişman olup tövbe etmeleri gerekir. İslâm padişahı'na ve vükelasına başları için dua etmek herkes için vaciptir."

Anadolu Kazaskeri Behçet Efendi, Hâlet Efendi sayesinde hekimbaşı olmuştu. Kendisi ve kardeşi Abdülhak Efendi, hoş sohbet olup, meclisi süsleyen ve meclislerde aranan zatlar idiler. Her nasılsa bir sohbet esnasında dayanamayıp Hâlet Efendi hakkında ağızlarından bir söz kaçırmış olduklarından her ikisi de Keşan'a sürüldüler. Anadolu Kazaskerliği Tatarcık Abdullah Efendi'nin oğlu Ahmet Reşit Efendiye, Hekimbaşılık Müderris Doktor Bendereklizâde Mehmet Sait Efendi'ye verildi.

Yine bu günlerde nişancılık Hâlet Efendiye verildi. Hâlet Efendi, Canip Efendi'nin can düşmanı iken, onu bir tarafa sürdürmemesine hayret edilir. Yalnız ara sıra onu azlettirir, sonra da bir işe aldırırdı. O vakte kadar yetişmiş olan bazı zevattan işitildiğine göre padişah bazı önemli hususlarda Canip Efendi'nin de reyini alırmış. Onun da mabeyin ile gizli muhaberesi varmış.

Rüştü Paşa, kaymakam olunca, esnafın ahvaline itina etmiş. Bahçekapı'da ayak takımının toplantı yeri olan odaları yıktırarak yerine bir cami yaptırdığından, halkın gözüne girmişti. Bu zat bilgili vezirlerden idi. Yalnız irtikâpta bulunduğu sözleri dolaşırdı. Nitekim Ankara Valisi idam etmeye memur oldu. Muhtar Paşa'nın işini suhûletle bitirmesi mümkün iken böyle yapmamıştı. Adamın altın ve mücevherlerini aşırdı. Çarpışmada kayıp oldu diye bildirdi. Sofya valisi iken, bu gizli eşyayı geri vermesi için gelen fermanı okurken inme inip ölmüş ve bu eşya terekesinde çıkmıştır.

Yunan eşkıyası, bugünlerde Müslümanlar aleyhine vahşîce muameleler yapmaya başlamışlardı. Bunlarla yetinmeyip İslâm mezarlarını açarak ölüleri çıkarır ve ateşte yakarlardı. Bir eyâlet merkezi olan Trapolice halkının çoğu bu zulümler yüzünden mahvolup gitmişlerdi. Bu yöre halkı son derece eğlence ve işrete, fısk u fücre düşkün, bütün yasakları mubah sayan bir grup olduklarından, heva ve heveslerine uyarak, kimi kafası işlemez derecede sarhoş kimi bozguncu olduğundan zamanında zahire tedarik etmemişler, asker ve ahali arasında sürtüşmelerin artmasına sebep olmuşlar, Allah'ın cezasına uğramışlardır.

Tepedelenli Ali Paşa'nın Akıbeti ve hâl Tercümesi

Tepedelenli Ali Paşa da bugünlerde mukadder akıbeti ile karşılaşmıştır. Tepedelenli, Letriç Kalesi yanında, nispeten küçük bir kaleye kapanmıştı. Hurşit Paşa, kaleyi kuşatmış, su gibi para harcayarak, kale içine casuslar gönderip ve türlü vaatlerle içerdekileri birer ikişer kendi tarafına çekiyor, bunlara rütbe ve hil'at dağıtıyordu. Tepedelenli'nin yanındaki bazı ileri gelenler de Hurşit Paşa'ya sığındılar. Bunlara da aman verildi. Tepedelenli'nin yanında kırk elli kişi kaldı.

Kaleye hücum edilince, Tepedelenli'nin kaledeki cephaneyi ateş vereceği bilindiğinden üzerine hücum edilemiyor, kendisine aman verildiğine dair

mektuplar gönderiliyordu. Nihayet İstanbul'a gidip devletçe tayin edilecek bir yerde oturmak, verilecek maaşla yetinmek şartıyla kendisine aman verildi.

Bunun üzerine Tepedelenli beş on adamıyla kaleden çıkıp Yanya Gölü içindeki adaya yerleştirilmiş ve durum devlete bildirilmişti. Oysa Ali Paşa'nın İstanbul'a gelmesi, Hâlet Efendi'nin işine gelmezdi. Çünkü İstanbul'a gelirse, Hâlet Efendi hakkında söyleyeceği çok sözü vardı. Hurşit Paşa'nın Ali Paşa'ya aman vermesi devletin usullerine uygun olduğu hâlde, İstanbul'ca makbul görülmedi.

Hurşit Paşa'ya 1822 yılında uydurma bir ferman çıkarıldı. Paşa bu sahte fermanı kendi adamı olan Köse Mehmet Paşa'ya vererek Tepedelenli'nin idamını ona havale etti. Mehmet Paşa bu fermanı aldı, birbiri üstüne iki gocuk kürk giyip on beş adamıyla adaya geçti. Tepedelenli Ali Paşa sadık adamı Topal Arnavut'la oturuyordu. Köse Mehmet Paşa: *"Ferman geldi."* der demez Tepedelenli: *"Vay kahpeler akıbet yapacağınızı yaptınız mı?"* diyerek Topal Arnavut'la birlikte Mehmet Paşa'ya tabancayla birer el sıktılar. Mehmet Paşa da onlara ateş etti.

Bu sırada Tepedelenli'nin alt tarafındaki odalardan da atılan kurşunlar tahtaları delip yukarıya çıkmıştı. Mehmet Paşa'ya sıkılan kurşundan birisi fermana yapışıp kalmış ikincisi, iki kürkü delerek hafif bir yara açmıştı. Ali Paşa ise isabet aldığından yere devrilmişti. Mehmet Paşa'nın adamları bu durumdan yararlanarak, yaşı sekseni aşkın olan Tepedelenli'nin işini bitirdiler. Bir kısmı da Topal Arnavut'u idam ettiler.

Tarihimizde vezirlerin verdikleri fermanın böyle sahte bir vesikayla nakz olunduğunun örneği yoktur. Hurşit Paşa, devlet namusunu lekeleyen bu çirkin hareketi Hâlet Efendi'nin hatırı için yapmıştır. Şu da var ki Tepedelenli evvelce, bir köy ahalisine "besa" tabiriyle aman vermişken o köyün halkını günahsız olarak öldürmüştü. Onun için Hurşit Paşa'nın bu davranışı: *"El-Ceza min cinsi'l-amel"* kaidesine uygun düşmüştür.

Hurşit Paşa, Tepedelenli'nin kesik başını Silahtar Ahmet Ağa'yla İstanbul'a göndermiştir. Tatar ağası bu müjdeyle İstanbul'a geldiğinde kendisine bir samur kürk giydirilip 5.000 kuruş faizli sehim verilmişti Tepedelenli'nin kesik başı, orta kapıdaki ibret taşına kondu, sonra Silivrikapısı mezarlığına gömüldü.

Hurşit Paşa’ya bir kabza kılıç, maiyetinde bulunan kumandanlara kürkler yollandı. Tepedelenli’nin ve çocuk ve torunlarının mal ve mülkleri devletçe zaptedildi. Kaledeki mahzenleri açıldığında dört seneye yetecek ekmek ve su ve pek çok mühimmat çıktı. Çıkan paradan 4.000 kesesi Hurşit Paşa’ya, 500 kesesi onun maiyetindeki vezirlere, 600 kesesi Mora başbuğu Seyit Ali Paşa’ya verildi. Geriye kalan 30.000 kese altın İstanbul’a getirildi. Mücevherleri her nasılsa zayi olmuştu.

Kendisinin Korfu’da birçok emanet parası olduğu rivayete edilirse de kimin nezdinde olduğu bilinemedi. Birçok gömülü parası olduğu da söylenmesine rağmen yerleri meçhul kalmıştır. Tevkif ve idamı sırasında bazı kıymetli eşyasının zayi olmuş olması ihtimali vardır.

Ali Paşa, Tepedelen âyânı Veli Bey’in oğludur. Babası ölünce kardeşi âyân olduğundan kendisi açıkta kalmıştı. Serkeşlik yolunda dolaşır, köy halkına kendisini besletirdi. O zaman Yanya ve Tırhala sancakları beyi Kurt Paşa, onu hizmetine aldı. Avlonya Sancağı’nda bulunan Hristiyan kaptanlar hükûmete itaat etmezler ve halka zulmederlerdi. Tepedelenli bunları punduna getirerek yakalayıp Kurt Paşa’ya teslim etmişti. Bundan memnun olan Kurt Paşa ona beylerbeylik vermiş ve Yanya Mutasarrıflığı’na getirmişti.

Tepedelenli, Yanya’ya vardığında âyân Âsım Bey: *“Ferman olmadıkça kabul edemeyiz.”* diye şehre sokmadı. Aralarında vuku bulan harpte Ali Paşa mağlûp oldu. Tepedelenli bir müddet sonra fermanla Yanya mutasarrıfı oldu. Kurt Paşa’nın ölümünde oğlu İbrahim Paşa yerine geçmişti. Tepedelenli birçok hilelerle İbrahim Paşa’yı yakalayıp Yanya Kalesi’ne kapattı. Adamcağız bu kalede öldü.

Tepedelenli, uzun süren beyliğinde, Yanya, Yenişehir ve Manastır sancaklarında iki yüzden fazla çiftlik edinmiş ve pek çok servet kazanmış ve o çevrede hüküm sürmeye başlamıştı. Rus ve Avusturya seferlerinde hizmeti görülmüştür. Tepedelenli, 8.000 kadar talimli topçu askeri tertip etmiş ise de İstanbul’da yeniçerilerin hırslanması üzerine bu askeri kalelere taksim etmişti. Hâlet Efendi, onun takdim ettiği mutat para ve hediyelerle yetinmeyip, yılda bin kese akçe istedi. Paşa da böyle vergi gibi maktu bir şey ödemeye yanaşmadığından Hâlet Efendi onu ortadan kaldırmaya karar verdi.

Bu maksatla bir Yanya gailesi çıkardı ki bunun sonunda bir Yunan meselesi doğmuştur. Bazıları, Tepedelenli zalim ve kan döken bir adamsa da harplerde devlete hizmet ettiğini kabul ederler. Bu adamın elindeki kuvveti düşmana karşı kullandırmak lazımdı. Fakat Hâlet Efendi, istediği kadar para alamayınca onun aleyhine döndü.

Hurşit Paşa'yı başbuğ olarak onun üzerine yollandı. Hurşit Paşa, su gibi para kullanan bir adamdı. Rumeli'yi, soyduktan başka devlet hazinesinden de çok paralar istenmişti. İstanbul'dan da nasıl olsa Ali Paşa hazinesi ele geçirilir diye bol para gönderilirdi. Rum isyanı zuhur edince, Ali Paşa'yı affedip Rumlara karşı kullanmak lazım gelmişti. Tepedelenli de bunu rica etmişti.

İstanbul'da Hâlet Efendi: "Rum isyanı Tepedelenli'nin fesat eseridir: o bertaraf olursa Rum fesadı da ortadan kalkar" diyordu. Böylece Tepedelenli idam edildi. Fakat Rum fesadı gevşemediği gibi gittikçe şiddetlendi. Hâlet Efendi'nin yalanı meydana çıktı. Yeniçeri şakavetlerinin artması da Hâlet Efendi'nin kışkırtmasına hamlolundu. Bu sırada kendisinin Berberbaşı Ali Ağa ile de arası açıldı ve ikbali sönmeye başladı.

Sakız İsyanı ve Bastırılması

Sakız adasında eli ayağı tutar seksen bin Hristiyan ve bin kadar Müslüman vardı. Bunun için adaya dışarıdan asker gönderilmesi istenmişti. Saruhan taraflarından 750 kadar asker gönderildiyse de bunların çoğu savuşup gitmişti. Sonradan Vahit Paşa, Sakız Muhafızlığına tayin olundu. Emrine topçu ve kumbaracı birlikleri verildi. Sufla Sancağı Mutasarrıfı Hacı İlyas Ağa da 800 maiyetiyle adaya gönderildi.

Sakız Hristiyanları, bu askerin masraflarını ve Vahit Paşa'nın mutfak masraflarını ödemeyi kabul ettiler. İstanbul'da bulunan Sakızlı tüccarlar Bâb-ı Âli'ye teminat verdiler. Oysa bu civardaki gemilerin çoğunda Sakızlılar hissedardı. Mal ve canlarıyla eşkıyaya yardım ediyorlar ve isyan için fırsat gözetiyorlardı. Vahit Paşa, bir iki bin Rumeli askeri istediyse de Bâb-ı Âli Sakız tüccarının teminatına güvenerek bu askeri göndermedi.

Paşa, bazı metropolitlerle muteber tüccarları rehin olarak kale içine aldırdı. Bu sırada Çamlıca ve Sisam adalarında, Sakız'a hücum edileceğine dair haberler gelmesi ve İngilizlerin de bu haberi teyit etmeleri üzerine Saruhan ve Aydın'dan iki bin kadar asker yola çıkarıldı. Bunların henüz beş yüzü Sakız'a varmıştı ki üç Mart Cuma günü Sisam adası tarafından 17 büyük ve 60 küçük eşkıya teknesinin hareket ettiği görüldü.

Vahit Paşa hemen kale kapılarını kapattı. Varoş'ta bulunan Müslümanları kale içine aldı. Ertesi gün gemiler sahile yanaşarak 6.000 asker çıkardılar. Sakız köylerinin Hristiyanları da asilere katıldı. Latin mezhebinde bulunan bir iki bin kişi müstesna bütün Hristiyanlar, evlerine bayraklar çekerek eşkıya ile birleştiklerini ilan ettiler.

Osmanlı askeri bir miktar şehit vererek kaleye doğru çekildi. Eşkıya, Torloti tepelerine yerleşerek, kaleye nazır olan evlerin pencerelerinden ve minarelerden kale burçlarına tüfek atmaya başladılar. Kuşatmanın dördüncü günü Dizdar kapısından çıkartılan dört yüz Müslüman askeri ansızın hücumla kale meydanındaki ev ve dükkânları yakıp birçok eşkıyayı da öldürdükten sonra kaleye döndüler. Ertesi günlerde yine kaleden asker çıkarılıp büyük çarpışmalar oldu.

Sakız'daki Fransız konsolosu, recebin 17. günü Muhafız Paşa'yla görüştü ve Sakız eşkıyasına yardım için civar adalardan kuvvetler gelmekte olduğunu Mora'dan birçok mühimmat getirttiklerini ve hendekler içinden kaleye ateş edeceklerini bildirdi. Fransa'yla Osmanlılar arasındaki dostluğa binaen kumandanı ve maiyetindekileri kıyıda bulunan Fransız gemileriyle Anadolu yakasına geçirmeyi ve şimdilik kalede mühimmat lazım olursa vermeyi teklif etti.

Vahit Paşa: *"Elhamdülillah, zahire ve mühimmat ve askerimiz yeterlidir. Eşkıya hücum ederse pişman olur. Şayet bizim başımız sıkılırsa cephanelere ateş verir ve memleketi alt üst ettiğimizi görürsünüz."* diyerek konsolosu geri çevirdi. Ancak barut azaldığından ve kumbaraları idareli kullanmak

lazım geldiğinden, artık varoşlar üzerine top atılmaması, yalnız eşkıya tabyalarının dövülmesi kararlaştı. Eşkıya ise durmadan kaleye ateş ediyordu.

Önce Sakız'a, sonra Mora'ya gitmek üzere hazırlanmakta olan Donanma-yı Hümayun'un teçhizatı tamamlanmış, yalı köşkünde Kaptan Paşa'ya hil'at giydirme âdeti yerine getirilmiş, Kaptan-ı Derya Ali Paşa, sadrazama veda ederek recebin 21'inci günü yola çıkmıştı. Donanma, Sakız'a mühimmat ve Muhafız Paşa'ya yüz bin kuruş harçlık götürüyordu. Adada mahsur olanların durumu pek sıkışmış olduğu bir gün sabah vakti Donanma-yı Hümayun Koyun adaları semtinde göründü.

Donanma kuşluk vakti kale önüne demir attı. Eşkıya gemileri adanın arka tarafına kaçtılar. Donanmanın gelmesi üzerine kale içersindeki asker de kale kapılarını açıp hendek metrislerine çıktı. Donanmadan da karaya 800 asker çıkarıldı. 3.5 saat çarpışmadan sonra İslâm askeri üç kısma ayrıldı. Bir kısmı tabakhane değirmeni tarafından dolaşarak Torloti manastırı tepesine, bir kısmı Azban Kapısı Mahallesi'ne bir kısmı da Okmeydanı'na hücum ettirildi. Çarpışma akşama kadar sürdü.

Ertesi günü İslâm askeri şiddetli bir saldırışla eşkıyaya pek çok telefat verdirerek bütün varoşlar, pek çok mühimmat ile ele geçirildi. O gün mutasarrıf paşa konsoloshanelere sığınmış olan Latin Hristiyanlarını korumak için kavaslar tayin etti. Recebin 25'inci günü bu sevinçli haber İstanbul'a ulaştı. Rus konsolosundan başka bütün konsoloslar, muhafız paşayı tebrik ettiler ve harp esnasında âsûde kaldıkları için paşaya teşekkür ettiler. Aman dileyen Hristiyanlara aman verildi; onlar da gelip silahlarını teslim ettiler.

Eşkıyanın bir kısmı sarp dağlara çekilmiş olduğundan Alâiyeli Abdi Paşa bunların üzerine sevk olundu. Abdi Paşa, eşkıyayı perişan etti ve birçok ganimet ele geçirdi. Böylece Sakız'da İslâm askerinin eline pek çok mal geçti. Bir parası olmayan zeybekler zengin oldu. Sakız'da 50'şer kuruşa köle ve cariye satıldı. Bu ganimet askere tatlı geldi. Yedi sekiz bin asker ganimet almak üzere İpsara adasını vurmak için Vahit Paşa'ya müracaat ettiler.

Vahit Paşa, izin vermek istediyse de Kaptan Paşa: *"Bu adalarda eşkıyanın istihkâmları olduğunu casuslar vasıtasıyla tahkik ettim. Bu hareket asıl memuriyetim olan Mora seferine mâni olur. Donanmadan gemi*

ayıramam.” dedi. Bu yüzden iki Paşa birbiri aleyhine şikâyetler yağdırmaya başladı. Neticede Vahit Paşa istifaya mecbur oldu. Vahit Paşa Sakız’dan ayrılmadan Kaptan Paşa şöyle garip bir kazaya uğradı:

Donanma-yı Hümayun Sakız limanıyla Çeşme arasında demir atmışken ramazanın 28. günü bir Nemçe gemisi o civarlarda demir atmış ve Kaptan Paşa’yı ziyaret ederek yarın kalkıp gideceğini söylemiş. Paşa’nın gemisinde bulunan mühendislerden biri dürbünle gemiye bakıp şeklinden şüphe etmekle geminin yoklanmasını kaptan paşaya teklif etmişti. Kaptan Paşa ise rakı sofrasını kurmuş âlem yapıyordu. Onun için bu ihtara kulak asmadı.

Nemçe kaptanı ertesi günü kalkacağını söylemişken hemen yola çıkmıştı. Paşa’nın tecrübeli kaptanları bundan şüphelenmişler ve paşaya bu gece demir almasını ve yelken üzerinde beklenmesini ihtar etmişlerdi. Paşa: *“Siz ne muhanet adamlarsınız. Kâfir ateş olsa cirmi kadar yer yakar. Ne haddine bir harekete cesaret etsin.”* diye kaptanları azarlamıştı.

Kaptanlar kuşkulu yatmışlar, Kaptan Paşa’yla zabitler ise sarhoş olup sızmışlardı. Gece saat altı sularında eşkıyanın saldırdığı görülmüş, ateş kayığı Kaptan Paşa’nın gemisine yamanıp gemiye ateş vermiş, öteki gemiler hemen yelken açarak selamete çıkmışlar, Kaptan Paşa uyanınca rakı keyfi başına sıçramış. Sarhoş zabitler, başka bir çare kalmadığından denize atılıp kimi boğulmuş, kimi yüzerek karaya çıkmış.

Kaptan Paşa’nın kayığı karaya doğru açılırken, kaptan gemisinin cephanesi ateş almış ve Paşa’nın üzerine düşen bir seren direği Paşa’yı öldürüp sandalı batırmıştır. Bu acı vak’a üzerine donanma halkı büyük şaşkınlık yaşamıştı. Vahit Paşa yeni Kaptan-ı Derya gelinceye kadar vekaleten tayin edilmiş. Vahit Paşa ilk iş olarak Kaptan Paşa’nın naaşını buldurup Sakız’da gömdürmüştür.

Çeşitli Olaylar

Osmanlı Devleti'nin artık Rum tercümanlarına güveni kalmadığından İstavraki Bey'den sonra Rumlardan tercüman kullanılmaması kararlaştırılmıştır. İstavraki Bey de büyük oğluyla beraber Bolu'ya sürülmüştür. Yerine Mühendishane hocalarından yabancı dil bilen Yahya Efendi, Divan-ı Hümayun tercümanı tayin olundu.

İstavraki Bey, birkaç gün sonra sürgün bulunduğu Bolu'da meçhul şahıslar tarafından öldürüldü. Bu işin Hâlet Efendi'nin bir tertibi olduğu anlaşıldı. İstavraki'nin büyük oğlu Nikolaki uzun ömürlü olmuş ve Lagofet Bey unvanını almıştır. Âcizleri (Ahmet Cevdet Paşa) onun dilinden işitmişimdir ki: Babamla Bolu'ya vardığımızda, muhafazamıza memur olan bölükbaşı, oturduğumuz konakta yer içerdi. Ramazan geldiğinde onun için iftar ve sahur yemeği çıkardı. Sonra yerine başka bir bölükbaşı tayin olundu.

Bölükbaşı bir gün kederli bir çehreyle gelerek babama: *"Ben karışık rüyalar gördüm; korkarım devlet ricali sana kıyar. Ben seninle oğlun için birer beygir hazırlayayım sizi gece vakti alıp sahile indireyim. Oradan bir gemiye bindirip Rusya'ya kaçırayım."* demişti. Babam: *"Ben devlete hıyanet etmedim ki korkayım."* cevabını vermiştir. Bunun üzerine adam benim yanıma gelerek: "Ben sizin nimetinizi yedim. Babanı ikna et de size bir iyilik yapayım" dedi. Ben de babama anlattım ve aynı cevabı aldım.

Bunun üzerine bölükbaşı çok kederli olarak gitti. Meğer Hâlet Efendi, babamın idamını kurmuş, fakat hakkında ferman olmadığından idamı alenen yapamayacağını düşünerek Bolu Mütesellimi'ne gizli talimat göndermiş. O da işi bölükbaşıya havale etmiş. Bunun üzerine eski Bölükbaşı vazifesinden alınarak Hâlet Efendi'nin emri icra edilmeden olmaz düşüncesiyle, başka bir bölükbaşı tayin olmuş. Babam buna rağmen kaçmaya cesaret edemedi ve bir kazaya uğratıldı. Lagofet Bey durumu anlamışsa da kendisini de kazaya uğratırlar diye sesini çıkaramamıştı.

Eflak ve Boğdan voyvodalıkları Fenerli beylere verilirken, Rum isyanı üzerine bu yol kapandı. Voyvodalık yerli boyarlara verilir oldu. Bu sırada Rus elçisi Straganof İstanbul'u terk etmiş olduğundan iki devlet arasına soğukluk girmişti. Bu hususta Ruslarla dostça muhabere olunarak, verilen karar üzerine İstanbul'da misafir edilmekte olan Kigori Bey Eflak'e ve

Burgan Bey Buğdan’a voyvoda tayin oldular. İstanbul’da hil’at giydirme âdeti terk olunarak yalnız sadrazam huzurunda kahve ikramıyla yetinildi.

Giyim ve kuşamla alakalı düzenleme yapıldı. Bu sıralarda zengin fakir giyim kuşamda sefahate düşmüş olduğundan vezirler ve ulema müstesna olmak üzere kimsenin kakım kürkü ve Hintkâri şal kuşanmaması ve mineli çubuk kullanmamaları; ancak Boğdan ve Selanik pûşideleri ve Trablus kuşağı ve Mağrip şalı kullanmaları kuralı kondu. Ayrıca silah, kitap ve kadın elbisesi müstesna olmak üzere sair şeyler de altın ve gümüş kullanılmaması ve altın ve gümüşten yapılmış ne kadar eşya varsa darphaneye getirilerek gümüşün dirhemi otuz iki paradan ve altının dirhemi 16 kuruştan satılması emrolundu.

Halep, Kilis ve Antakya’da, zilhiccenin altıncı gecesi şiddetli bir deprem olmuş pek çok insan ölmüş, binalar yıkılmıştır.

1823 SENESİ OLAYLARI

Yeniçeri Ocağı’nda ve Para Ayarlarında Düzenlemeler

Yeniçeri Ağası İsmail Ağa, rezilleri zapt ve rapta alamadığından azl olunarak yerine kul kethüdası Hasan ağa getirildi. Yeniçeriler Bektaşî tarikatına mensup olduklarından aralarına Bektaşî kılığında nice dinsizler girip söze karışırlardı.

Acem zındıklarından Haydar Baba adlı bir sahtekâr yeniçeriler arasına karışmış, Sultan Selim ve Alemdar vak’alarında bulunduktan sonra İran’a savuşmuştu. Bu esnada İstanbul’a dönerek 99 kışlasında melânet postunu

sermişti. Buradan defedilmesi düşünülmüş ise de kışladan daima yanında birkaç kişiyle çıktığından açıkta yakalanması zordu. Mesele Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya havale olunduğundan Hasan Ağa, bazı mahremlerde danıştıktan sonra kışladan çıkarmış ve Bolu yoluna yollamıştı. Haydar Baba Bolu'ya vardığında aniden ölmüştür.

İstanbul'dan tardolunduğu gün birkaç arkadaşı yeniçeri ağasına gelip onun iadesini istemişler bu hususta yapılan teklife sadrazam, "Emirü'l-Müminîn emrine yeniçeri kullarının müdahalesi kulluğa yakışmaz." cevabını vermişti. Yeniçeriler bu cevaba kani olmadıklarından, durum fetvahaneye havale edildi. Verilen fetva şuydu:

"Müslümanların imamı bir kimseyi hayırlı bir düşünceyle nefyederse onu getirmeye zorlanamaz."

Bu fetva bir hatt-ı hümayunla yeniçeri ağasına gönderilmiş ve Ağakapısı'nda alenen okunmuş ise de yeniçeri azgınlarına bu fetva da yeterli gelmeyip yer yer yalan haberler yaymaya ve başkaldırmalara başladılar.

Bu yıl piyasada kullanılan çeşitli altın paraların fiyatlarında ayarlamalar yapıldı. Bu yapılan düzenleme ile adlî altını 12 kuruş, yarımı 6 kuruş, çeyreği yüz para, İstanbul altını sekiz, Mısır altını yedi, fındık altını 11, Cezayir, Tunus, Trablusgarp altınları 12, Rumî yani 25'lik altın 25, yarımı 12,5 çeyreği altı,10 paraya, fındık çeyreği üç, İstanbul çeyreği 2,5. Yaldız altını on beş kuruş on para, Macar altını 15, Cihadiye beş, Atik ve Cedid yüzlük 2,5. Riyal 6,5 kuruş olarak narha bağlandı. Bu narhtan fazlaya alıp satanlar ceza tehdidi altına alındı.

Adlî altın yeni kesilen yukarıdaki fiyatlar üzerinden diğer paralarla mübadele olunduğundan darphaneye hayli kâr kaldı. Amma, böyle fiyat işlerinin emir ve cebirle yürümeyeceği çeşitli örnekleri ile görülmüştü.

Hâlet Efendi'nin Sonu

Hâlet Efendi; zeki, güzel konuşan, muhatabını ikna etmeye muktedir bir adamsa da nüfuz ve ikbalini korumak için her türlü fenalığı yapardı. Yeniçeri sefihlerini kendi tarafına çekmek için pek çok para harcar ve onların ıslahı ve bir düzene sokulması kararlaştığı zaman türlü bahanelerle bu kararı geciktirirdi.

Hâlet Efendi, sürekli entrikalar çevirir, fesat dolabını döndürürdü. Hatta bir keresinde, Derviş Paşa'nın sadaretinde toplanan bir danışma meclisinde Rusya'yla olan problemler konuşulmuş, harp ilanına karar verileceği sırada Derviş Paşa, Hâlet Efendi'yi alıkoyup: *"Efendim, siz harp açmaya karar veriyorsunuz, hangi askerle harp edeceksiniz? Önce askeri tanzim ediniz."* dediğinde, Hâlet Efendi: *"Bugün yeniçeriyi kaldırıp muntazam asker kurmak mümkündür. Ama aslanımı kim zaptedecek."* dediği meşhurdur.

Sultan II. Mahmut ise yeniçerileri tedip ile talimli asker hazırlamak emelinde olduğundan yavaş yavaş Hâlet Efendi'nin bu tutumlarından canı sıkılmaya ve Hâlet Efendi'den kurtulmak için çareler ve vasıtalar aramaya başlamıştı.

Hâlet Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın idamını isterken Canip Efendi gibi ileri görüşlüler: *"Şimdi bir Tepedelenli gailesi çıkarmanın zamanı değildir."* diye karşı koymuşlarsa da Hâlet Efendi dinlemeyip ortaya bir Yanya gailesi çıkarmış, bunun altından da bir Yunan meselesi çıkmıştı. *"Bu Yunan işi Tepedelenli'nin bir fesat işidir. Onun vücudu ortadan kaldırılırsa Yunan fesadı da bertaraf olur."* diyen Hâlet Efendi buraya ehemmiyet verilmemesine yol açtı.

Hâlet Efendi yeniçeri eşkıyasını kendisine bağlamak için çok paraya muhtaçtı. Bu parayı Eflak ve Boğdan'dan alırdı. Bu kaynak kapandı. Öteki vilayetlerden aldığı rüşvetler, onun sonsuz masraflarına yetmez oldu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı da istediği gibi haklayamadığından onunla da bozuşmuştu.

Sultan II. Mahmut ise Mora gailesini Mısır Valisinin başına dolamak üzere Valinin oğlu İbrahim Paşa'yı Mora başbuğu yapmaya karar vermişti. Hüsnü Bey'i, İbrahim Paşa'ya yollayıp, Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı işinde onun reyini almaya niyet etmişti. Bu tutumlar. Hâlet Efendi'yle Berberbaşı Ali Ağa arasındaki muhaberelerden açıkça anlaşılmaktadır.

Hâlet Efendi'yle Berberbaşı Ali Ağa Arasında Gizli Yazışmalar:

Ali Ağa’dan Hâlet Efendiye

Yeniçeri güruhunun bir nizam altına alınması hususunda padişahın ne derece meşgul olduğu sizce malûmdur. Ancak bugün yarın diye geciktirilmesinde bazı mahzurlar olduğu sizce bilinmektedir. Yeniçeri ağasının derhal değiştirilmesi mahzurludur. Böyle âni hareketler, Mora’nın fethine engel olup devlete zaaf getirir.

Bir müddet daha böyle vakit geçirilmesi hazımdır.

Ali Ağa’dan Hâlet Efendi’ye

Padişah, Sultan Ahmed’in türbesinde bulunan Genç Osman’a ait kanlı gömleği getirtip: “Atalarımdan böyle genç bir padişahı yeniçeriler Yedikule’de öldürülmüşler diyerek ah u enîn üzeredir. Bunların kılıçla terbiyeleri lazımdır” demektedir. Yeniçerilerin geçmişte pek çok uygunsuzlukları tarihlerde yazılı ise de şu zamanda defedilmeleri mahzurludur.

Moskof ve Fransız devletleri Galata’daki sarayları civarında bazı Osmanlı akarlarını yüksek pahayla alacaklarmış, Moskof Kralı, Devlet-i Aliye’ye bir yazı göndererek, bu akarların verilmesini istermiş. Bu hususu padişah bu acizlerine bırakmış olduğundan, Sadrazam Hazretleriyle yazıştık, bu yazı yeniçeri zabitlerine bildirilsin ve elçilere de kesin cevap verilsin. Ancak şu sırada yeniçerilerin tecziyesi caiz değildir.

Ali Ağa’dan Hâlet Efendi’ye

Şevketlü efendimiz buyururlar ki Mora adasının denizden korunması için, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’yı donanmayla memur etsek acaba Hâlet Efendi kulumuz münasip görür mü?

Hâlet Efendi’den Ali Ağa’ya

İltifatı şahanenin teşekküründen âcizim. Ancak rey ve tedbir zat-ı şahanenindir.

Velhasıl, Hâlet Efendi yeniçerileri tutup onların sayesinde ikbalini korumaktaydı. Yeniçeri sefihleri ise yüz buldukça şımarıp ikide bir Ağakapısı’nda toplanarak yersiz teklif ileri sürüyorlardı.

Sultan II. Mahmut, bu esnada bir gün kıyafet değiştirerek Beyazıt türbesine vardı. Yeniçeri ağası da geldi. Ağa Bayazıt kulluğuna gelince, yeniçeri ustaları ağanın yanına toplanıp: “*Var Efendimize söyle, biz Hâlet Efendi’yi istemiyoruz.*” diye bağırıştılar. Padişah bu bağrışmaları duydu.

Bunun üzerine Sultan Mahmut, yeniçeri ağasını yanına çağırıp: “*Git söyle meramları hâsıl olacaktır, dağılsınlar.*” buyurdu.

Hâlet Efendi, her şeyden haberdar olduğu gibi bu durumu da duydu. Şimdiye kadar olduğu gibi yine bir tedbir düşünerek, değiştirmek üzere sadrazamın azli lüzumunu ileri sürdü. Safer ayının 25. günü Sadrazam Salih Paşa azledilerek balıkhaneye kaldırıldı. Şeyhülislâm Abdülvehap Efendi de azledildi, bostancıbaşılığından beri zapt ve rapt kuvveti görülmüş olan ve Deli Abdullah diye anılan Boğaz Muhafızı Abdullah Paşa sadrazamlığa getirildi.

Balıkhaneye kaldırılmak padişahın gazabına delâlet ettiği hâlde Salih Paşa birkaç saat orada tutulduktan sonra malı kendisine bağışlanarak Gelibolu’ya gönderildi. Padişah gizlice kendisine: *“Asla infial-i şahanem olmayıp ancak şu heriflerin yatışması için bir değişme oldu ama bununla matlup hâsıl olur mu ve kesin çare nedir?”* diye sordurdu. Salih Paşa da bu suale cevap olarak:

“Bu işin kesin çaresi Hâlet Efendi’nin bir müddet seyahat ettirilmesidir.” demiş olduğundan Hâlet Efendi’nin bir müddet Bursa’da istirahat eylemesi için irade çıktı. Bu iradenin yerine getirilmesi yeni Sadrazam Abdullah Paşa’ya emredildi.

Bunun üzerine Reisülküttap Efendi bir ferman yazıp sadrazama vermiş, sadrazamın silahtarı fermanı alıp Hâlet Efendi’yi Üsküdar’a geçirmişti. Fakat, Hâlet Efendi’nin ricası üzerine sürgün yeri Konya olarak değiştirilmiştir. İşte Hâlet Efendi işinin başlangıcı hafifçe bir sürülmeden ibaretti. Hâl böyle iken, Hâlet Efendi işkencelerine maruz kalanlar, özellikle Hüsnü Bey bunu fırsat bilerek, onun kötülüklerini arz ile padişahın gazabını tahrik ettiler. Bunun üzerine idam fermanı çıktı. İcrasına hassa hasekilerinden Mehmet Ârif Ağa memur edildi.

Mehmet Ârif Ağa, kıyafet değiştirip Hâlet Efendi’den önce Konya’ya vararak bir yere gizlendi. Hâlet Efendi Konya’ya vardığında sikke giyerek Çelebi Efendi dairesinde istirahat ederken Ârif Ağa gelip fermanı göstererek kılıç kaytanı ile Hâlet Efendi’yi boğdu. Başını keserek İstanbul’a getirdi. Baş ibret taşında teşhir edildi. Cesedi Konya’da ve kesik başı Galata Mevlevi hanesinde gömülüdür. “*Zalim, Allah’ın intikam kılıcıdır. Fakat sonra bu kılıçtan intikam alınır.*” sözünün anlamı meydana gelmiş oldu.

Hâlet Efendi'nin bütün malları müsadere olundu. Yakın adamlarından Sait Efendi, hazinedarı Ahmet Ağa, mühürdarı Ziver Efendi, eski hazinedarı Ömer Ağa, kapı çuhadarı İzzet Ağa, sarrafı Bağdatlı Yahudi Haskil de yakalanarak Bostancıbaşı hapishanesine kondu ve sonradan çeşitli yerlere sürüldüler. Hayalî Sait Efendi de Hâlet Efendi'ye yakınlığı dolaysıyla Adana'ya sürüldü.

Galata Mollası meşhur Şair Keçecizâde İzzet Molla, Hâlet Efendi'nin has nedimlerindendi. Hâlet Efendi'nin bütün yakın adamları sürülmüşken o yakasını kurtarmıştı. O açıkça Hâlet Efendi'yi övmeye devam ediyordu. Hatta o sırada:

Hâlet'in canını Hak, malını mîri oldı
Kaldı ehl-i hasede hayeleri ile giyri

beyitini düzenlemişti. Duyulunca Keşan'a sürgün edildi.

Yeniçerilerin Tedibi

Yeniçeri ocakları çok fazla şımarmış, serkeşlikleri günden güne artmıştı. Rüşvet alarak şunu bunu voyvoda tayin ettiriyorlar, yüksek memurlara zorla hukuka uymayan işler yaptırıyorlardı. Taşralardaki yeniçerilerin hiçbir işine müdahale edilmemesi için sadrazamdan emir çıkartıyorlardı.

Bunların cür'etlerini kırmak üzere, cesur ve sadık bir zatın yeniçeri ağası olması padişahın arzusu idi. Bu sebeple Rusçuklu Hüseyin Ağa, evvelâ kol kethüdalığına, sonra da yeniçeri ağalığına getirildi. Hâlet Efendi, kendisinden başka kimsenin yeniçeri ocaklarıyla ülfet etmesini istemezdi. Bunun için Hüseyin Ağa'nın da bu mevkie gelmesini arzu etmezdi. Fakat kadere hiçbir şey engel olamazdı.

Yeniçeri Ocağı'nda işler tersine dönmüştü. Hayli müddetten beri nüfuz, ustalar elinde olup zabitlerin sözü geçmiyordu. Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa, ustalıktan gelme olduğundan önce ustaların nüfuzunu kırmaya

teşebbüs etti. Güvendiği oda başılarını gizlice birer birer çağırtarak şöyle dedi:

“Yeniçeri kanununda ustalar, neferlerin işine karışmayıp, sizin maiyetinizde memur iken, kadim nizam bozulmuş, onlar sizi nefer yerine koyup kullanmaya başlamışlar ve halka öyle zulüm etmişler ki bütün âlem bizden usanmış. Cümlesi zevalimize dua ediyor. Devletimiz bunca din düşmanlarıyla uğraşırken ve bizim adımız padişah kulu iken, onun bir derdine derman olmuyoruz. Kabahat beş on serseride iken sükûtumuz sebebiyle biz de kötü oluyoruz. Sultan Süleyman kanununu can ve gönülden uygulamalıyız. Siz de eskisi gibi zabitliğinizi takınmalısınız. Ben ustalığımda cahillik yüzünden bu kötü işlere karıştım ama bunun çıkar yol olmadığını anladım. Ettiğim hayâsızlığa pişman oldum. Benim muradım ocağa hizmet ve sizi bu hakaretten kurtarmaktır.”

Sonra tayın ustalarını çağırarak: *“Sizin adınız ustayken neden seyirdim ustalarına mağlûp oluyorsunuz.”* diyerek bu iki sınıf usta arasına ihtilaf soktu. Sonra, fitnelerin sebebi olan şakirt halifesi Muhsin Ağa’yı hocalık rüûsu ile Selanik’e yolladı. Daha bazılarını da taşra hizmetlerine gönderdi. Seyirdim takımından bazılarını da memleketlerine göndererek İstanbul’u temizledi. Bunlar yoldayken infazları yapıldı, ahiret diyarına gönderildiler. İstanbul’da kalanların bir haylisi de zindanda. Ahırkapı’da idam edildi.

Böylece Hasan Ağa, üç ay içinde İstanbul’u eşkıyadan temizledi. Hatta padişah bir Cuma selamlığında Hüseyin Ağa’ya: *“Eşkıyadan bakiye var mıdır?”* diye sorunca Ağa: *“Efendim, onların birisi kalmadı, hep amellerinin cezasını buldular. Yalnız köleniz kaldım.”* demesi padişahı neşelendirdi. Bunun üzerine ağaya vezaret rütbesi verildi ve Ağa Paşa diye şöhret buldu.

Asmaaltı’ndaki bekâr odaları Yeniçeri Ocağı’na mensup hamal ve ırgatların toplantı yeri idi. Buradan geçen kadınları zorla çevirip ırzlarına tecavüz, ederlerdi. Ağa Paşa bu odaların yıkılması için sadrazamdan izin istedi. Sadrazam: *“Bugün kamer akrep burcundadır.”* diye tereddüt edince Ağa Paşa: *“Ben kamerin akrepte olduğunu görmedim; lakin akrep bu*

odalardadır. Hemen varıp ezeceğim.” dedi ve bu odaları, kahveleri yerle bir elti.

Devlet-i Aliye’yle İran Arasında Aktolunan Antlaşma

Osmanlı Devleti ve İran barış istiyordu. Bu konu üzerine bazı haberleşmeler olmuştu. Osmanlı Devleti Rauf Paşa’yı murahhas tayin etti. Mehmet Ali Mirza da İran murahhası olarak vazifelendirildi. İki heyet arasında görüşmeler Erzurum’da başladı.

Barış anlaşmasının esası; seksen sene önce Nadir Şah ile yapılan anlaşma idi. Yapılan anlaşma İstanbul’a gönderildi. Gelir gelmez padişah tarafından onaylandı. Böylece İran gailesi ortadan kalkmış oldu.

Antlaşmanın metni:

İki yüce devlet arasına soğukluk sokacak işlemlerin meydana gelmesi caiz görülmeye. Osmanlı hududu içinde bulunup harp esnasında İran eline geçmiş olan bütün kaleler, ilçeler ve köyler 60 gün zarfında Devlet-i Aliye’ye teslim oluna. Zarara uğrayanların zararları tazmin oluna. Tutuklular serbest bırakıla.

1. *Madde — Hiçbir devletin iç işlerine karışmak caiz olmadığından, Bağdat ve Kerkük taraflarında Devlet-i Aliye’nin yapacağı tayinlere İran karışmayacak. Kışlak ve yaylak ihtilafları Bağdat Valisiyle muhabere edilerek bertaraf edilecektir.*
2. *Madde — İranlılardan Kâbe’ye ve öteki İslâm ülkelerine gideceklerle iyi muamele olunacak, kendilerinden şeriata aykırı, bir ücret istenmeyecek tüccar malı ancak gümrük vergisi ödeyecektir.*
3. *Madde — Haydaranlı ve Sebüklü aşiretlerinin İran’a tecavüz etmeleri önlenecek, kendi rızalarıyla İran’a geçenlere mâni olunmayacak.*
4. *Madde — Kaçaklar iki tarafça kabul olunmayacak.*

5. Madde — İran tüccarının muhafaza için tutulan malları İran elçisi vasıtasıyla sahiplerine iade edilecek.

6. Madde — Devlet-i Aliye'de çocuksuz ölen İranlıların malları bir sene saklanacak bir varis veya vâsi zuhur ederse ona teslim edilecek. Zuhur etmezse bu mallar beytülmalca satılacak. Devlet-i Aliye'nin İran'daki tebaası için de aynı usul uygulanacak.

7. Madde — İki devletin dostluğunu perçinlemek için üç senede bir elçiler teati edilecek. Harp esnasında iki tarafa sığınmış olanlar hakkında bu barışa hürmeten bir ceza tertip edilmeyecek.

1824 SENESİ OLAYLARI

Ülke İçindeki Bazı Olaylar

Sadrazam Deli Abdullah Paşa uslu ve saf bir zat olmakla beraber, ocaklının dizginini toplayacak bir kuvvete sahip olmadığından padişah Kuruçeşme'de emekli olarak oturmakta olan eski silahtar Ali Bey'i sadarete getirmeyi istiyordu.

O tarihlerde yangınlar sadrazamların uğursuzluğuna atfedilir, yangın çıktıkça sadrazam değiştirilirdi. Bu sırada iki büyük yangın zuhur etmişti. Tophane'de Firuzağa Camii yakınında bir fakir kadının evinden çıkan yangın on yedi saat sürdü. Bir kolu Fındıklı hamamına ve Gümüşsüyü sırtındaki kabristana, bir kolu da Sormagir ve Alçakdam'dan Beyoğlu Ermeni kilisesine doğru yayılmıştı. Pek çok ev topçu ve arabacı kışlaları,

dökümhane ve Kanuni'nin oğlu Cihangir adına inşa edilmiş olan cami ve birçok mescit yandı.

Anlatılanlara göre bir kadın, yangın olacağı gece rüyasında tenceresine et koyup pişirirken tencere parlayıp evi yanar. Ertesi gün, et pişirirken komşusuna "Ben bu gece dehşetli bir rüya gördüm, tencereyi gözetleyin." diyerek, ekmek almak üzere fırına gider. Arkasından da bu büyük yangın çıkar. Yanan Cihangir camiinin inşasına derhal başlanmıştır. Sadrazam Abdullah Paşa azledildi ve İzmit'e sürüldü. Ali Bey sadarete getirildi.

Delil tayfası devletin bir sınıf süvarisi olup vezirlerin maiyetinde hizmet görürler ve harplerde işe yararlardı. Fakat bir müddetten beri, nizamları bozulmuş, içlerine bir takım serseriler karışarak halka zulüm etmeye başlamışlardı. Bu serserilerin dolaşmaları yasaklanarak, mutat aylıklarıyla kullanılmak üzere Rumeli'de olanların Mora ordusuna, Anadolu'dakilerin Bağdat ve Erzurum'a gönderilmeleri kararlaştı.

Bahar mevsimi geldiğinden padişah, Beşiktaş sahil sarayına taşındı. O gün bir şehzâde doğdu. Adına Abdülmecit dediler. Şeyhülislâm Sıtkızâde Ahmet Reşit Efendi'nin çocukları ve torunları kadılardan rüşvet aldıklarından azledilerek yerine Mekkizâde Âsım Efendi getirildi.

Devletin eskiden beri devam eden usulü üzere, yedi senede bir rüûs imtihanı açılırdı. Mülâzemet müddeti yedi seneyi bulan talebe, imtihan vererek başarılı olanlara öğretim kariyerinin ilk merhalesi olan "hariç rüusu" verilirdi. Teşrifatça isimleri istihkak derecelerine göre yazılırdı. Yalnız bu listelerdeki mevkilere itirazlar olurdu. Kimisi de: *"İktidarım olduğu hâlde imtihan meclisinin heybetinden dolayı cevap veremedim."* derdi.

Çok defa bu rüus imtihanlarından sonra şeyhülislâm değişirdi. Halk da bunu imtihanı kazanamayanların kalplerinin kırılmasına bağlardı. Bu sebeple şeyhülislâmlar da imtihanları geciktirmek isterlerdi. Oysa şeyhülislâm efendiler, böyle vehme düşeceklerine hatır ve gönüle bakmaksızın herkese liyakatine göre değerlendirseler vehme yer kalmazdı.

Geçen sene yeniden inşasına başlanan Cihangir Camii rebiülevvel ayında tamamlandı. Binanın döşemesine harcanan para 607 kese ve 419 kuruştu. Altın ve gümüş paraların kesilen fiyatından ziyade alınıp satılması şiddetle yasak edilmişse de tatbiki kabil olmamıştır. Taşralarda bir kuruş, altmış

paraya alınıp verilmekte, olduğundan bu esnada on ayarında olan gümüş para, 61 ayarına iblâğ olunarak yeniden 60 paralık sikke kesildi.

Sadrazam Silahtar Ali Paşa, padişahın güvenine sahipse de Mora işi günden güne nezaket kesbetmeye başladığından, feleğin çemberinden geçmiş bir zatın sadrazam yapılması gerekmişti. Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları mutasarrıfı Galip Paşa saferin yirminci günü Bâb-ı Âli'ye çağırılarak, seraser kaplı samur kürk giydirilip kendisi için boğazda hazırlanan Gümrükçü Osman Paşa yalısına yerleştirildi. Sadaret mevkiine oturtuldu. Silahtar Ali Paşa malları müsadere edilmeden sadece Gelibolu'da oturmaya memur edildi.

Galip Paşa'nın Sadaretine Dair Ferman:

"Sen ki sadrazam, vekil-i mutlakım Galip Paşa'sın. Selamın-dan sonra bilesin ki selefin Ali Paşa mizacında durgunluk ve gevşeklik olduğundan bir iş göremediği cihetle azl ve defi lazım gelmiştir. Sense önemli işlerimde bulunmuş, sadakat ve dürüstlüğünle tanınmış olduğundan seni istiklal ile sadrazam tayin ettim ve mutlak vekaletimi uhdene verdim. Bütün işlerinde şeriata ve kanuna uygun olarak karar veresin.

Mora meselesinin şimdiye kadar iyi bir neticeye varamaması memurların gayretsizliğinden ileri geldiğinden bundan böyle denizde ve karada gereken tedbirleri alasın. Rum eşkıyaların saldırısından kaleleri ve şehirleri kurtarasın.

Payitaht halkının muhtaç olduğu erzakı zamanı ile getirterek darlığa meydan vermeyesin. Rabb-i Teâlâ ulu Peygamber'i hürmetine seni hayra âlet eyliye."

Ağa Hüseyin Paşa yeniçeri azgınlarının kimini idam ederek, kimini sürerek ocağı iyice temizlemişse de ocaklılar endişeye düşerek bir suikast hazırlayacakları öğrenildiğinden yeniçeri ağalığında tutulması doğru görülmedi. Fakat icabında padişahın yakınında kalması da arzu edildiğinden Boğaz muhafızlığına getirtilerek Hüdevendigâr ve Kocaeli sancakları tevcih edildi.

Adlî altının bir tarafında "tuğra", öte tarafında "İstanbul'da basıldı" ibaresi yazılı idiyse de taklidi kolay olduğundan, Akdeniz adalarında kalpazanlar kalp para basmaya başladılar. Bunun üzerine paranın üzerindeki yazı arttırıldı ve sultanlar sultanı Mahmut Han ibaresi yazıldı.

Evvelce görülen hafiflikleri dolayısıyla Keşan'a sürülmüş olan Keçecizâde İzzet Molla affedildi. Bu yıl Sardunya Devleti'yle bir ticaret muahedesi imzalandı.

Yeni Fransız elçisi Kelmins'ye sadrazam huzurunda seraser kaplı samur kürk, oğluna ve maiyet memurlarına Kontaş samur kürk, adamlarına çuha kaplı kakım kürk giydirildi.

Rum patriği, milletinin işlerini devletin arzusuna uygun şekilde idare edemediğinden sürgüne gönderildi. Yerine 12 metropolitten Hrisantos getirildi.

Devlet ricalinden mutfak emini Yusuf Agâh Efendi bu yıl öldü. Bu zat Moralı Süleyman Efendi'nin oğlu olup 1744-1745 tarihinde Mora'da doğmuş, 1774-1775'de Sadaret dairesi kâtipliğine, sonra hacegânlık rütbesine getirilmiş. 1793-179'de İngiltere'ye sefir olarak gönderilmişti. Orada beş sene kalmıştır. İstanbul'a dönüşünde yeniçeri kâtipliği, tersane ve mutfak âmire emanetinde, sonra mehterhane nezaretinde Hîbetullah Sultan kethüdalığında ve sadaret kethüdalığında bulunmuştur. 1823-1824'de ölmüş, Şehzâde Mahmut türbesine gömülmüştür. Sadık ve iyi niyetli devlet adamı olup ancak sert karakterli ve gönül kırıcı imiş.

Eski şeyhülislâm Mehmet Zeynelabidin Efendi öldü. Zamanının âlimlerinden hoş sohbet bir zat idi. Şu hikâyesi meşhurdur. Zamanının kadılarından Keşşafzâde derler, birisi varmış. Karısına gayet düşkün ve onun kumandası altında yaşarmış. Bütün kararları karısı dikte edermiş. Galata mahkemesine bu hatunun karışması yüzünden şikâyetler olmuş, bunun üzerine şeyhülislâm, kadıyı çağırtmış ve ona şunu demiş: "*Bu âcizi şevketlü efendimiz şeyhülislâmlık makamına, kadılıkları ehline tevdi etsin diye getirdi. Ama ehilden murat zecve değildir.*"

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa bu sırada 196 parça gemi ve Mısır'da yetiştirdiği 30.000 talimli askeri Mora'ya sevk etmişti. Padişah bundan çok memnun olmuş: "Mısır Valisinin gayret ve sadakatine hiçbir diyecek yok demiştir."

Düzenli ordu kurmak, Mehmet Ali Paşa'nın öteden beri arzusu idi. Daha evvel de bu işe girişmiş, fakat asker ihtilal yapmıştı. Onun için Paşa münasip fırsat beklemekteydi. Maiyetindeki askeri bir müddet Arap yarımadasında kullandı; sonra, bir Sudan seferi açarak, oğlu İsmail Paşa'yı oraya gönderdi. Sudan beyleri arasında harp olduğundan İsmail Paşa burasını kolayca ele geçirdi.

Mehmet Ali Paşa'nın öteki oğlu İsmail Paşa da bir fırkayla Sudan'a gelmişti. Fakat İsmail Paşa halktan vergi almaya kalkınca halk bir gece evini ateşe verdi. Paşa maiyetiyle beraber yandı. Ertesi günü Mısır askeri Sudanlılardan gereği gibi öç aldı.

Mehmet Ali Paşa, oğlunun yakıldığı haberini alınca gözyaşı dökerek: *"Bu bozuk askerle bir iş görülmez. İşte, oğlumun da yanmasına sebep oldular."* dedi. Eyalet erkânı da talimli asker yapmaya karar verdiler. Hemen "Asker-i Cihadiye" namiyle talimli asker hazırlanmasına başlanarak kısa zamanda pek çok asker yetiştirildi. İşte Mora'ya gönderilen talimli asker bu gruptandı. Bu asker, Galip Paşa kumandasındaydı. Bu zat çok bilgili dürüst ve mahir bir devlet adamı idi. Fakat bazı hatırlılarla ve özellikle Darphane Nazırı Hüsnü Bey'le uyuşamadı.

Aslında bunların ikisi de Hâlet Efendi'nin hasımlarındandı. Hâlet Efendi'nin idamından sonra birbirlerine sarılmaları lazımdı. Fakat Galip Paşa sadrazam olunca araları açıldı. Bu sırada Paşa aleyhine dedikodular artıyordu. Bazı memurların Paşa'nın halvethanesine gidip devlet erkânına sövdükleri padişaha ihbar edildi. Sonunda Galip Paşa azledildi.

Rivayet edildiğine göre Galip Papa yeniçerilerin ilgasını mümkün görüyordu. Ama padişaha şöyle demişti: *"Buna teşebbüsten önce yeniçeri ileri gelenleri birer vesileyle taşraya gönderilmelidir ve ilga işi Benderli Selim Paşa gibi cesur bir zatın sadrazam olmasına bağlıdır. Bu iş kulunuz gibi kâtiplikten gelme bir adamın işi değildir."*

1825 SENESİ OLAYLARI

Bu Senenin Bazı Olayları

Padişah, Selim Paşa'yı sadrazam yapmak üzere hassa hasekilerinden Ahmet Ağa'yı Silistre'ye yolladı. Haseki gizlice Selim Paşa'nın yanına girerek fermanı verdi. Paşa, kimseye haber vermeksizin Tatar kıyafetine girerek, Ahmet Ağa'yla birlikte muharremin 20. salı günü Davutpaşa Sarayı'na indi. Ahmet Ağa, hemen padişaha sadrazamın geldiğini haber verdi. Selim Paşa Çinili köşke getirilerek mühür-i hümayun kendisine tevdi olundu. Galip Paşa da Gelibolu'ya gönderildi.

Cehalet her türlü kötülüğün başı olduğundan padişahlar bunca mektep ve medrese açmış oldukları hâlde bir müddetten beri Müslümanlar arasında çocukların okutulmasına önem verilmediğinden halkı cehalet ve nadanlık kaplamıştı. Bu sebeple çocukların okutulması hakkında İstanbul kadılarına hitaben şöyle bir ferman çıkartılmıştır.

Çocukların Okutulması Hakkında Ferman:

Cümleye malûmdur ki Muhammet ümmetindenim diyen evvelâ dinî akidesini öğrenecek, sonra da geçimini kazanmak için bir meslekte yetişecektir. dinî icapları öğrenmek, dünya işlerinin hepsinden mühim olduğu hâlde, bir zamandanberi halkın çoğu, analarının babalarının günahı olarak cahil kaldıkları gibi, evlatlarınıda cahil bırakmakta ve âleme rızık dağıtan Allah'a güvenmeyerek hemen para kazanma hırsına düşüp çocukları beş altı yaşında mekteplerden alıp çıraklığa vermektedirler.

Bu çocuklar cehaletle büyüyüp sonra da okumaya heves etmediklerinden günahları ana babalarının boynunda olup kıyamette cezalarını çekeceklerdir. Zaferlere erişmeyişimizin başlıca sebebi halkı cehaletin kaplamasıdır. Allah göstermesin böyle giderse Allah tarafından şiddetli bir terbiyeye uğrayacağız. Bu sebeple şimdiye kadar cahil kalmış olan genç

ihtiyar bütün ümmet-i Muhammet cahilliğin iki dünyadaki kötülüğünü düşünüp ve bu konuda birbirinden utanmayarak, Cenab-ı Hak'tan utanarak bilmedikleri dinî meseleleri öğrenmeye gayret etmeleri farzdır.

Bundan böyle herkesin evladını olgunluk çağına varmadıkça ve İslâm akidesi öğrenmedikçe mekteplerden alıp çırak vermeleri, olgunluk çağına vardığında çocukları kadı efendilere götürüp şeriatça izin kâğıdı almadan esnaf yanına vermemeleri emrolunur. Şayet esnaftan biri tezkeresiz kabul ederse, çocuğu alan ve veren tedip için Bâb-ı Âli'ye bildirile.

Yetim çocuklar zarurî olarak bir usta yanına verilmişse, sanat öğrenmekle yetinmeyip günde iki defa mektebe göndermelidir. Mektep hocaları da çocukları güzelce okutup öğretmeli, her bir çocuğun istidadına göre tecvit ve ilmihâl gibi kitapları okutarak dinlerini öğretmelidir. Bu husus bilcümle mahalle imamlarına mektep hocalarına ve esnaf kethüdalarına tebliğ edesin. Bu yüce fermanımın birer sureti onlara verilsin.

Sultan II. Mahmud

Mahmut Paşa Çarşısı civarında tahta handa Halepli bir sahte şeyhin telkinlerine kapılan cizye muhasebecisi Ahmet Efendi sultan kethüdası Laz Mahmut Efendi gibi fesat erbabı, bazı aşçı ustalarını kandırarak bir fitne çıkarmaya karar vermişlerdi. Her nedense ustalardan biri durumu yeniçeri ağasına, o da padişaha bildirince bu şeyh taslağı ve maiyeti birer tarafa sürülmüş ve sürgünde idam edilmişlerdir.

Bu şeyhin evrakı içinde eski sadrazam Galip Paşa'nın bir tezkeresi çıkmıştır. Galip Paşa'nın böyle fesat ehline uymayacağı bilinmekle beraber, yine de bu olay üzerine sürgün yeri Gelibolu'dan Manisa'ya değiştirildi.

Anadolu Valisi eski sadrazam Derviş Paşa karısına ve çocuklana mağlûp olduğundan, onlar hükûmet işlerine karışarak türlü suiistimallere sebep oluyorlardı. Hele damadı Seyit Ali Paşa'nın oğlu müderris Hamdi Bey ahaliye zulmeder ve Derviş Paşa da buna müsamaha ederdi. Kütahya Valisi'nin feryadı üzerine, Derviş Paşa'nın vezareti kaldırıldı, malına el kondu ve Karahisar'a sürüldü. Damadının da rütbesi alındı.

Bu yıl gerçek yiğitlerden Gazi Mehmet Efendi, Dağıstan'da Ruslara karşı cenk ederken şehit oldu. Yerine geçen Hamza Bey de cihada devam ettiyse de Rus taraftarları tarafından idam edildiğinden, vazifeyi üzerine alan Şeyh Şâmil Efendi Dağıstan'ı zaptederek uzun müddet Ruslarla vuruştu.

En büyük devlet adamlarından Canip Efendi şöhretiyle anılan Mehmet Salih Efendi bu yıl öldü. Bu zat Arapçada üstat olduğu gibi Fransızca da bilirdi. Birçok önemli meselelerde Hâlet Efendi'ye zıt fikir söylerdi. Kendisini padişah tuttuğu için Hâlet Efendi onu bir tarafa attırmamıştı. Hâlet Efendi bunca müddet devleti avucunun içine alıp istediği gibi idare etti. Nice büyük adamları birer tarafa attı. Bunca işe yarar adamları belaya uğrattı. Böyle tehlikeli bir devirde Canip Efendi doğru yolda sebat etti. Bu yıl çiçek hastalığından Şehzâde Abdülmecit Efendi, Fatma Sultan ve Münire Sultan öldüler.

1826 SENESİ OLAYLARI

Muhtelif Olaylar

Bu yıl Mora'da Yunan asilerine karşı önemli bir zafer kazanıldı. Bu vesileyle İngiliz ve Fransız tercümanları Bâb-ı Âli'ye gelerek Rumlardan intikam alınmamasını talep etmişler ve Yunanlılara sahip çıkmaya kalkışmışlardır. Bu sırada Ruslar da bazı talepler ileri sürerek Devlet-i Aliye 'yi taciz etmeye devam ediyorlardı.

Sadaret mektupçusu Ârif Bey ile Beylikçi Hadi Efendi'nin geceleri toplanıp sefahat yaptıkları ve dedikoduyla vakit geçirdikleri padişahın kulağına gittiğinden ikisi de azlolundu. vak'anüvis Şânîzâde Ataullah Efendi azledilerek bu memuriyet ulemadan Esat Efendi'ye verildi. Şânîzâde, tarihini 36 yılı sonuna kadar yazmış beş senelik vukuatın zabıt

ceridelerini halefine devretmiştir. Bu azle sebep Hekimbaşı Behçet Efendi’dir.

Prusya Devleti’nin İstanbul’daki maslahatgüzarına orta elçilik payesi verilmiş olduğundan, elçiye Divan-ı Hümayun’da hil’at giydirildi ve padişaha hediye olarak bir adet pırlantalı kutu, iki adet mücevher kabzalı kılıç, altın kakma bir çift tüfek, Flemenk kumaşı 12 top çuha ve 12 top patiska takdim etti.

İngiltere’nin İstanbul’a büyükelçi tayin ettiği Kaning, huzur-ı hümayuna namesini ve hediyelerini takdim etti. Kendisine seraser samur kürk giydirildi ve donanmış bir ata bindirilmek suretiyle müstesna bir saygı gösterildi. Bu zat uzun ömürlü olmuş ve uzun müddet büyükelçi olarak İstanbul’da kalmıştır.

İran’ın İstanbul maslahatgüzarlığına, bu yıl tayin edilen Mirza Rıza’ya hususî bir misafirseverlik gösterilerek bir ev kiralandı ve döşendi. İlk günden yiyeceği verildi. Fakat Mirza Rıza devamlı olarak yemek istediğinden Bâb-ı Âli’ye baş ağrısı oluyordu. Bir de Frenklerin bazı Rumlara patent vererek himaye ettiklerine bakarak, o da Ermenilere patent vermeye kalkıştı. İran’dan maaş almadığı cihetle, İstanbul’daki İran tüccarının sırtından geçinmeye başladı. Ayrıca Bağdat taraflarından bazılarını himaye etmeye ve oradan para almaya başladı. Nihayet kendisinin İstanbul’dan ayrılmasına devletçe izin verildi.

Kudüs Meselesi, Yavuz Sultan Selim’in Kudüs Kalesi’ne yerleştirdiği adamların sülâlesi üreyerek yerli nefer ismiyle bir grup meydana geldi. Bunlara yeniçeri ağasının gönderdiği zabitler kumanda ederdi. Bu zabitten başkasına itaat etmezler, gelip giden ziyaretçilerden yalnız onlar faydalanırlardı.

Kudüs’te ziyaretgâh olan Kamame Kilisesi 1807 senesinde yandığından Rumların ricası üzerine kilisenin tamiri için bir ferman çıkarıldı. Tamir işine Divan-ı Hümayun hocalarından Abdürrahim Bey memur edildi. Ancak kilisenin tamiri işinde Ermenilerin ve Frenklerin de alâkası olduğundan tamir işine başlanamıyordu. Bunun üzerine kilisede Ermenilerle Frenklere muayyen yerlerin tamiri tahsis edilmek istendiyse de söz Frenklere kalırsa Napolyon’un tamir bahanesiyle bir fesat çıkarması mümkün olduğundan tamire hemen başlanması emredildi. Ermeniler bu tamir işine karşı koyarak ihtilal çıkardılar. Bunların bir kısmı idam edildikten sonra tamir edilebildi.

Asker-i Tanzimat için ulemadan bir zatın meşiyhat makamında bulunması icap ettiğinden Şeyhülislâm Âsım Efendi azledilerek yerine Anadolu Kazaskeri ve bilgin Tahir Efendi getirildi.

İslâm devletinin en büyük vazifesi cihat olup bunun temeli de emirlere itaat olduğu hâlde halkı cehalet istila etmiş olduğundan haddini bilmezler çoğalmıştı. Yeniçeriler kanun diye aralarında cari olan bozuk düzen âdetlerinden vazgeçemedikleri için, askerî nizamlara nefretle bakıyorlardı.

Padişah, askeri nizam altına almaya niyet ettiğinden, her şeyden evvel halkın cehaletini gidermek gerekiyordu. Bu maksatla İmam-ı Azam'ın ünlü talebesi İmam Muhammed'in *yazdığı Siyer-i Kebir* ve *Mesâil-i Cihad* isimli kitapları hoca Münip Efendi tarafından tercüme edilerek matbaada basıldı. Birer nüshası kütüphanelere, ocaklara ve Şeriye mahkemelerine gönderildi. Ocaklılar kamu efkârının uyanmasını istemediklerinden taşralardaki yeniçerilere mektuplar yazarak: *"Sakın bu kitaplara kulak asmayın; ocağın kanunundan şaşmayın."* dediler.

Müverrih Esat Efendi der ki: *"Halkın bir şeyi beğenmeyip kabul etmemekte inatları cahillikten, yani o şeyin faydasını ve mahiyetini bilmediklerinden ileri gelir. İnsan tabiatı, bilmediği hususlara yüz çevirir ve meçhule düşmanlık besler."*

Devlet-i Aliye'de eskiden ilmî mansıplar, akli ve nakli ilimleri bilenlere verilirdi. Askerî sınıfın muvazzaf hocaları cihadın faziletlerini öğretirlerdi. Avrupa devletleri bizim bu usulümüzü alarak, aklî ve riyazî ilimleri mekteplerde öğrenmeyenleri katiyyen iş başına getiremezler. Bunlar buldukları yenilikleri harf be harf bastırıp memleketlerine yayarlar. O kadar ki müellif sağlığında ve ölünce de varisleri kitaptan irat alır.

Bu günlerde kalem kâtiplerine Arabî ve Farisî okutmak üzere iki hoca tayin olundu. Bundan böyle sarf ve nahiv okumayan ve imtihanda ehliyet göstermeyenlerin kâtip adaylıklarının kaldırılması kararlaştırıldı.

Bu yıl Üsküdar'da eski Valide Camii civarındaki evinin bahçesini kazdıran Kara Süleyman, bahçede bir kavanoz dolusu altın buldu. Altının değeri yüz elli bin kuruştu. Altınlar darphaneye gönderildi. Bu evin ilk sahibi Sultan Selim devrinde haseki olan ve sonradan saraydan tart edilen Arnavut oğlu namında birisidir. Bu parayı çalıp çarparak toplamış ve bahçeye gömmüştü.

Bu yıl Müneccimbaşı Mehmet Rakım Efendi öldü. İlm-i nücumda ve diğer ilimlerde mahir idi. Yine bu yıl Anadolu Kazaskeri Mustafa Rakım Efendi öldü. Vasiyeti üzerine Karagümrük tarafında gömüldü. Sonradan yanına medrese yapıldı. Bu zat Ünyeli olup İstanbul'da yetişmiştir. Kardeşi İsmail Efendi gibi bu da büyük hattatı. Yazının her türünde mahirdi. Aynı zamanda ressamdı. Büyüklerin çocuklarına yazı öğretirdi. Sultan Selim'in cülûsunda tasvir-i hümayunlarını yapmış ve takdim etmişti. Buna mükâfat olarak kendisine müderrislik verildi. Sultan Mahmut'un şehzâdeliğinde ona da hocalık ettiği için cülûsunda sikke-i hümayun resmine memur edildi. Birçok kadılıklarda bulunduktan sonra Anadolu Kazaskerliği'ne getirildi.

Bu yıl Şeyhülislâm Arapzâde Ârif Efendi de öldü. Bu zat Şeyhülislâm Ahmet Ataullah Efendi'nin oğludur. İlmi mertebeleri birer birer aşarak şeyhülislâm olmuştu. Ancak bu makamda yirmi beş gün kalabilmişti. O zamandan beri yalısında muazzez ve muhterem olarak vakit geçirmekteydi. Bilgili, merhametli, vakur, hafızası çok kuvvetli bir zattı. İhtiyar hâlinde çok ağır yemekler yer, buzlu suları kâse kâse içer, hiçbir tedbir almadığı hâlde sıhhati ve şuuru yerinde idi. Kendisine mahsus talik bir yazıyla on kadar Mushaf yazmıştır. Ailesinden öğrenildiğine göre geçkin ihtiyar hâlinde ay geçmez meşru gusl usulünü icra edermiş.

Padişah, mülkî ve askerî ıslahat yapmak arzusundaydı. Halk özellikle yeniçeriler, askerî ıslahata düşmandılar. Bu sırada bilginlere iltifat gösterilmekle beraber dürüst ve âlim adamların iş başında bulunmaları gerektiği için, Tahir Efendi şeyhülislâmlık makamına bu düşünceyle getirilmişti. Yeniçerilere karşı, kullanılmak üzere topçulara önem verilmekteydi.

Halk yeniçerilerin zulmünden bezgindi. Bu eşkıyanın terbiyesi için şartlar olgunlaşıyordu. Padişah bazı sadık adamlarıyla görüşerek, ıslahata hazırlık olmak üzere, fesat çıkaranlardan bir kısmını şuraya buraya sürmekte idi.

Islahata aleyhtar olanlar arasında ocak muhafızı ile divan kâtibi Mehmet Efendi vardı. İkisi de sürüldüler. Gittikleri yerlerde idam edildiler. Evvelce Kütahya'ya sürülmüş olan Kapıcıbaşı Dede Mustafa Ağa, düşünülen ıslahatta faydalı olacağı umulduğundan, kumbaracıbaşlığa getirildi. Bu adam "Vaka-ı Hayriye"de işe yaramış, sonraları vezir olarak uzun süreler yaşamış olan Dede Paşa'dır.

Timar sipahileri de piyadeler gibi, çığırından çıkmış olduğundan, Arnavutluk’ta bulunan sipahilerden bazıları, kumbaracı ve lağımcı ocaklarına katılmış ve bu faydalı olmuştu. Bunun üzerine öteki vilayetlerdeki sipahiler de bu ocaklara bağlanmıştır.

Şaban ayının 21. günü sadrazam tersaneye gitti. İnşası biten bir korveti denize indirdi. Mühendis ve işçilerine hilaflar giydirdi. Tersanede büyük havuz da tamamlanmış olduğundan, yapanlara hil’atlar giydirildi. Bu havuzun yapımına yirmi bin keseden fazla para harcanmıştır. Öteden beri tersanede pasbanlık eden tayfa, ocağa dayanarak şakavetler yaparlardı. Bunun üzerine memleketlerine sürülerek yerlerine kefilli Türk pasbanlar kondu.

1823 yılında Tophane’de yapımına başlanan Nusretiye Camii’nin inşaatı, bu 1826 yılında tamamlanarak padişah tarafından açıldı. Padişah camie gelirken, sağ tarafta yer almış olan topçu askerine selam vermiş, sol taraftaki yeniçerilere iltifat etmemişti. Cami hademelerine âtiyeler verildiği gibi selamlıktaki neferlere 5.000, topçu askerine 20.000. arabacı askerine 15.000 kuruş hediye verildi.

Yeniçeriliğin Kaldırılması İçin Alınan Tedbirler

Ramazanın 15. günü ocaklılar kadim âdet üzere saray mutfağından verilen baklavayı alıp aralarında yağma ettiler. O gün bir ihtiyar adam, yedi yaşındaki torunuyla bu baklava alayını seyrederken, oruç yemekle iftihar eden bu yeniçeri güruhundan birkaçı o masum ihtiyara saldırarak dövmüşlerdi. İhtiyar da: *“Ilahî dergâh-ı kibriyandan dilerim ki bu kavmi takımıyla rû-yı arzdan kaldır. Gelecek ramazan-ı şerife yetiştirme.”* diye inledi. İşte bu beddua kabul olundu.

Hayli zamandan beri muntazam asker hazırlamak üzere Sultan Mahmut teşebbüslere girişiyordu. Buna bir mukaddime olmak üzere: “*Usulü el-*

Hükmi fî Nizami'l-Emin" isimli kitabın tabını ve İtalyancadan harp fennine dair bazı eserlerin tercümesini emretmişti.

Düzenli ve eğitimli ordu kurulmadıkça hudutların korunması şöyle dursun, iç asayişi sağlamak bile mümkün değildi. Artık bu konuda kimsenin bir diyeceği kalmamıştı. Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından beri zorbaların burnu kırılmıştı. Ulema ve devlet erkânı gizlice müzakerelerde bulunuyorlar ve Mısır'da olduğu gibi talimli asker tertibine karar veriyorlardı. İşin icra şekli evvelâ Ağa Hüseyin Paşa'dan soruldu. Paşa dedi ki:

"Yeniçerilerin hâli malûm, büyüklerini ikna etmek küçüklerini ram etmek mümkünse de bu iki sınıfın ortasında bulunan ve esame akçesinden yararlanmaya alışmış olan, mütevellî, aşçı, haseki oturağı gibi adamların ayak takımını isyana teşvik etmeleri muhtemeldir. Bu müfsitleri derhal idam etmekten başka çare yoktur."

Hüseyin Paşa'nın bu teklifi kestirme bir yol idiyse de bir ihtimal üzerine birçok kimseyi idam etmek doğru görünmediğinden, münasip üslûp ile kendilerine doğru yolun gösterilmesi, kabul etmeyenler hakkında tedbir alınması tercih edildi. Evvelâ yeniçeri ağası vasıtasıyla Kul kethüdası Hasan Ağa ve ocağın elebaşlarından Kurt Yusuf birer birer çağrılarak kendilerine âtiyeler vaat edildi. Askerî nizamların, şer'î icabı telkin olundu ve bu konuda kendilerinden söz alındı.

Sonra şeyhülislâm konağında bir Meclis toplanarak asker talimi bahsinin şer'î tarafı soruldu. Hepsi bu talimin vacip olduğuna şu fetvayı verdiler.

Eşkinci Kıtalarının Teşkili Hakkında dinî gerekçeler:

Allah'ın buyurduğunu yüceltmek ve şeriatı diri tutmak için, müşrikleri öldürmek Müslümanlar üzerine farz olduğundan bu da harp âletlerinin kullanılmasına bağlı bulunduğundan âdetleri öğrenmek üzere talimler yapmak ve kâfirleri öldürmenin gereklerindendir. Nitekim, Peygamberimiz ok atma talimini övmüşlerdir.

At ve deve yarışlarını da aynı maksatla caiz görmüşlerdir. Velhasıl düşmana karşı 'İktidarınız ölçüsünde kuvvet hazırlayınız" âyet-i kerîmesi gereğince düşmanları yenmek için mutlaka lüzumlu her çeşit harp âletlerini hazırlamak vaciptir. Yine âyet-i kerîmelere göre harp fenlerini bilmek ve düşmanlara mukabele etmek farzdır. Hatta müşrikler ilk Müslümanları yenmek için türlü harp hileleri icat etmişlerdir. Hatta Hicret'in 40 inci

yılında müşrikler barut icat ettiklerinde Müslümanların da barut kullanmaları hakkında ecma-ı ümmet (bilginlerin oybirliği) vardır. Velhasıl her vakit kuvvet kazanmak için harp âletlerini tedarik etmek, öğrenmek ve öğretmek iman ehline lüzumlu olup hele şu sırada düşmanlar, ehl-i İslâm üzerine saldırırken, Müslümanların da mukabele etmeleri vaciptir.

Bu sebeple yeniçeri ortalarının her birinden aslı, nesli belli, güçlü kuvvetli yüz ellişer kişi ayrılıp eşkinci neferi yazılması ve harp âletlerini öğrenerek daima hazır bulunmaları hususunda şeyhülislâmlık makamı ve ulema tarafından caiz ve lüzumlu görülmüştür.

Padişahımızın bu hususa dair emir vermeleri meşrudur diye, fetva, ferman çıktığı için, bütün ocak ağaları elbirliğiyle bu miktar neferleri ayırıp talime başlamayı taahhüt etmeleri şart olmuştur.

Hazır bulunan Yeniçeri Ağası Celâlettin Ağa da ocaklının bu nizama uyacaklarını taahhüt etti.

Bunun üzerine Yeniçeri Ocağı'nın 51 ortasından şimdilik 150'şer kişi toplam olarak 7650 kişi eşkinci adıyla talimli asker yazıldı. Eşkinciler hakkında bir kanunname lâyihası kaleme alındı. Üç gün sonra yine şeyhülislâm konağında meclis toplandı. Bu mecliste evvelkilerden başka Karadeniz Muhafızı Ağa Hüseyin Paşa, Anadolu Yakası Muhafızı Mehmet İzzet Paşa, kazasker mazulü Pirizâde Yahya Efendi, Mollazâde Reşit Efendi, Rahmi Efendi, Çarşambalı Hoca Mehmet Efendi ve daha birçok hocalar hazır bulundular.

Toplantıda ilk önce sadrazam söz alarak devletin durumunu, yeniçerilerin eski ve yeni tutumlarını, içlerine karışan ne idiğü belirsiz adamların sebep olduğu ihtilalleri, asker taliminin lüzumunu, işin maddî taraflarını anlattı ve devamla *"Düşmanlarımızın kullandıkları cenk usulüne mukabele için harp aletleri kullanılması, kışlalarda icra olunamaz mı? Eğer yeniçerilerin maaşları yetmiyor da durgunluklarına sebep bu ise söylensin icabına bakarız. Rum eşkıyasının hakkından gelemedik, Yunan işi halledilemedi, bıçak kemiğe dayandı. Müslümanlığa layık olan tutum neyse bu mecliste söylensin. Başımız şeriata bağlıdır."* dedi.

Hekimbaşı Behçet Efendi: *"Sadrazamın ifadelerini tasdik ile bu derdin çaresine bakalım, Fakat iptida reis efendi düşmanlarımızın durumunu anlatsın, illet nedir, gereği gibi teşhis olsun da ona göre devasını düşünelim."* dedi.

Reis Efendi, ecnebî devletlerin havsalaya sığmayan taleplerini ve Rum meselesinde ne derece haksız iddiada bulunduklarını anlattı. Bunun üzerine ulema efendiler: *“Hâl böyle olunca bütün ehl-i İslâma askerlik fennini öğretmek vaciptir.”* dediler. Bunu aklî ve şer’î delillerle ispat ettiler. Kol kethüdası söz alarak: *“Filvaki ocağımızın kanununa riayet olunmadığından, içimize uygunsuz adamlar karıştı. Böyle talimsiz askerle cenge gidilmez, inzibatî olmayan asker, ne kadar kahraman olsa içlerinden birisi kaçınca ötekiler perişan olur. Hemen asker ıslahı için ne lazımsa yapılsın.”* dedi. Hazır bulunan ocaklılar da onu tasdik etti.

Sadrazam bu konuşmaları takdir ederek: *“Yeniçerilerin ıslah padişahımızın matlubudur.”* deyip eşkinciler hakkında hazırlanan lâyihanın okunmasını mektupçu efendiye emretti. Sonra, şeyhülislâm talimin vacip olduğuna dair alınmış olan fetvayı okudu: *“İşte, kitap, sünnet ve ulema ittifakı budur. Düşmana karşı koyabilmek için asker talimi ehl-i İslâma vaciptir. Bu talimi taahhüt ediyor musunuz?”* dedi. Ocaklılar hep birden: *“Evet.”* dediler. Sadrazam tekrar söz aldı: *“Bu şeriat emrine bazı mayası bozuklar itiraz ederse tecziyesi lazım olur mu?”* diyince, şeyhülislâm: *“Şiddetli ceza lazımdır.”* diye cevap verdi ve fetvanın yazılmasına fetva eminine emretti.

Hazırlanmış olan şer’î sohbeti vak’anüvis Esat Efendi okudu. Hazır bulunanlar vesikayı mühürlediler, bundan sonra, İstanbul Kadısı, Müderrisler ve Şeyhler Bâb-ı Âli’den çıkarak alay hâlinde Ağakapısı’na vardılar. Ocaklılar ayakta bekliyorlardı. Fetva ve hüccet-i şeriye layihalarını okutuldu. Bazı müderrisler talimin şer’î olduğuna dair sözler söylediler.

Yeniçeri Ağası Celâlettin Ağa: *“İşte fetva, ulema ittifakıyla harp talimi üzerimize vacip oldu. Padişahımızın fermanı da bu merkezdedir. Ne dersiniz? Taahhüdünüzü Bâb-ı Âli’ye arz edeceğim.”* deyince önde duran bölük ağaları ve ocak ihtiyarları: *“Duyduk, itaat edeceğiz.”* dediler. Ve hüccet-i şeriyenin altına onlar da mühür bastılar. Tornacıbaşı, ocak imamı, bölükbaşı, odabaşı ve Mütevellîler: *“Kanımızla mühürleriz.”* dediler. Öteki ocaklılar da birbirinin omzuna çıkarak mühürlediler. Yeniçeri ağası bir takrir yazdı. Heyet bu vesikayı alıp şeyhülislâm konağına geldi ve buradan dağıldı.

Ertesi günü eşkinci asker yazılmasına başlandı. Bunlara hemen süngülü tüfek verilse dedikoduyu uyandırır mülâhazasıyla birer tokmak kundaklı tüfek ve birer kılıç verildi. Ayaklarına sıkı potur, başlarına yeşil renkli laz kalpağı giydirildi. Zilkadenin 26'ncı günü talimlere başlanmak üzere, mecliste hazır bulunan zevatın bir kısmı Et Meydanı'na geldiler. Sabah namazını kıldıktan sonra eşkinci yazılmak üzere 51 ortanın her birinden üçer, beşer nefer meydana çıkarıldı. Dua ile elbiseleri giydirildi ve silahları dağıtıldı.

Mısır'da bu işleri öğrenmiş olan Davut Ağa ve iki yardımcısı öğretmen tayin edildi. Sonra ulema talimin meşru olduğuna dair sözler söylediler. Fetva emini besmele çekerek eline bir tüfek alıp yeniçeri ağasına verdi. O da tüfeği öpüp sekbanbaşıya ve sırayla katar ağalarına uzatıldı. Eşkinci neferleri bu manzarayı seyrettikten sonra talime başlamak üzere Gürcü Ahmet Efendi gür sesle bir dua okudu.

Talimli asker hazırlanmasına böylece başlanırken bedava ulûfe ile yaşayanların, yalan haberler yaymalarını önlemek üzere İstanbul Kadısı'na bir ferman gönderildi.

Eşkinci yazılmasına en çok sadakat gösterir görünen kethüda Mustafa, Kurt Yusuf ve diğer bazılarının bu hareketleri meğer bir münafıklık imiş. Sonradan anlaşıldığına göre o gün isyan etmeyi gizlice aralarında görüşmüşler. Et Meydanı'nda isyan etmeye niyet etmişler fakat içlerinden bazıları: *"Kazan çıkmadan isyana başlamak, Bektaşîlik kanununa uymaz."* dediklerinden isyan tehir edilmiş.

Bazıları da*: "Eşkinciler çoğalıp, top ve tüfekle teçhiz edildikten sonra isyan edelim."* demişler. Velhasıl isyana karar vermekle beraber zaman konusunda ihtilafa düşmüşler. O gün Büyükçarşı'da Kerpiç Hanı'nda gizli bir toplantı yaparak meşhur Habip Odabaşı'yı da çağırmışlar ve hemen isyana karar vermişler.

Bu Habib Odabaşı 31 cemaatinin odabaşısı olup, zorbalar üzerinde çok nüfuzlu ve sadakat hâlinde göründüğü için hassa silahşorluğuna kayırılmıştı. Eşkinci yazılma zamanında kendisine taşrada bir yerin mültezimliği verilmişken, Bâb-ı Âli'ye gelip*: "O yerin mahsulü kıttır. Benim haysiyetime uymaz. Bana Selanik mültezimliğini verin."* diyerek

ayak diremiştir; bu da verilmiştir. *“Memuriyetinizin zamanı geldi, niçin gitmiyorsunuz.”* diyenlere: *“Şer’î mazeretim var, veya düğünüm var.”* diyerek atlatmaktaydı. Bir fırsat gözettiği belliydi. Celâleddin Ağa, bu tutuma bakarak ocaklıların kötü niyetini anlamış ve Eşkinci Nazırı Saip Efendi’ye durumu bildirmişti.

Saip Efendi katar ağalarını ve Kurt Yusuf’u huzuruna çağırarak, Eşkinci lâyihasını ve ulemanın fetvalarını anlatmıştı. Ağalar: *“Neferlerimiz kalın kafalıdır. Bu talimler hâşâ gâvur usulüdür. Biz etmeyiz. Keçeye kılıç çalar, Şişhane’de nişan atarız.”* demesinler mi! Yeniçeriler talim için üç defa Et Meydanı’na çağrıldıkları hâlde gelmediklerinden kötü niyetleri belli olmuştu. Sadrazamın huzuru kaçmış, geceleyin Yeniçeri Ağası Ağa Hüseyin Paşa’yı yalısına çağırmıştı. Hüseyin Paşa: *“Mademki şer-i şerif üzere oybirliğiyle karar verilmiştir; bundan dönmek caiz değildir. Sebat gerektir.”* demiştir. Artık geri dönmek, mümkün değildi. Yeniçeri zorbalarını yola getirmekten başka çare yoktu.

Yeniçerilere karşı emniyet tedbiri olmak üzere topçu, kumbaracı, lâğamcı ve tersane ocakları zabitleri durumdan haberdar edildikten başka Boğaz muhafızları olan Ağa Hüseyin Paşa’yla Mehmet İzzet Paşa maiyetindeki 3.000 kadar sekban askerinin İstanbul’a nakli için tertibat alındı.

Yeniçeriler medrese talebelerini aşağıladıklarından dolayı aralarına husumet girmişti. Bunun için medrese talebelerinin de yeniçeriler aleyhine kullanılması düşünüldü. Böylece, kamu efkârı tamamen yeniçerilerin aleyhine dönmüş olmakla beraber, onlar da isyana hazırlanıyorlardı.

Olayların Başlaması

2 Haziran gününün gecesinde, perşembe gecesi güneş battıktan sonra, yeniçeri zorbaları, birer ikişer Et Meydanı'nda toplanarak, adamlarını oraya çağırmışlardı. Kol Kethüdası Hasan Ağa'ya da haber yollamışlardı. Hasan Ağa: *"Bölük ağaları gelsin de beraber varırız."* diye onları başından savmıştı.

Bu sırada Habip Odabaşı ortaya çıkarak: *"Arkadaşlar, bıkkınlık getirmeyin. Ocağın adı kıyamete kadar kalkmaz. Göreyim sizi. Hacı Bektaş ocağını uyandırın."* dedi. Gece saat altıda bir takım zorbalar Celâlettin Ağa'yı öldürmek üzere Ağakapısı'na gittiler. Ağa kol gezerek yatağına girmezden önce helâya girmiş olduğundan, zorbalar selamlığı ve haremi arayıp dönmüşlerdi. Ağa da çıkıp Süleymaniye'de bir evde gizlenmiştir. Ertesi perşembe günü ki haziranın üçü idi, asiler kazanları alarak Et Meydanı'na toplandılar. Cebeciler de asilere katıldı, Tornacıbaşı Şakir Ağa vak'ayı haber alınca ödü patlamış ve hemen ölmüştür.

Asiler, Tahtakale, Asmaaltı, Unkapanı gibi ayak takımının toplandığı yerlere adamlar göndererek isyana teşvik ettiler. Kalabalıkları artınca Bâb-ı Âli'yi basmak üzere Nakilci Mustafa isimli eşkıya ile bir fırka gönderdiler. Mısır Kapısı Kethüdası Necip Efendi Alemdar Paşa zamanında talimli askerin kâtipliğinde bulunduğundan, onun da konağını basmak üzere bir kıta gönderdiler.

Sadrazam o gece Beylerbeyi'nde, Necip Efendi Kanlıca'da bulunduğundan eşkıyanın tecavüzüne uğramadılar. Bâb-ı Âli'deki müstahdemler harem bahçesinin ortasındaki mahzene girip kurtuldular. Zorbalar sadrazamın ve Necip Efendi'nin nakit para ve mücevherlerini yağma ettiler.

Eşkıya taraf taraf yayıldı. Nakilci Mustafa tellâllar çağırtıp: *"Fetva ve hüccet yayanları ve bütün başı kavukluları öldüreceğiz. Evlatlarını esir edeceğiz. Bekârlarını on kuruşa, dullarını beş kuruşa satacağız. Herkes dükkânını açsın."* diye bağırtarak ırz ehline dehşet verdiler. Müderris Şeyda Efendi isyandan habersiz sabahleyin evine giderken eşkiyaya rast gelmiş. Şakiler işte askerî talim yapmaya fetva verenlerden birisi budur diye bıçakla üstüne hücum etmişler ve öldü diye bırakıp gitmişler. Şeyda Efendi yavaşça kalkıp evine kadar gitmiş.

Bektaşî babalarının bir takımı ellerinde teberlerde Et Meydanı'nda eşkıyayı teşvik ediyor, bir takımı da Boğaziçi'ne giderek asileri çoğaltmaya çalışıyordu.

Sadrazam, durumu haber alınca Ağa Hüseyin Paşa ve Mehmet İzzet Paşa'ya derhal yalı köşküne gelmeleri için haber saldı. Hazine Kethüdası Mehmet Emin Ağa'yı, Beşiktaş Sarayı'na göndererek durumu padişaha arz etti. Padişahın Topkapı Sarayı'na gelerek sancak-ı şerifi çıkarmasını rica etti. Şeyhülislâm ve diğer devlet büyüklerine de haber yolladı. Şeyhülislâm ve kazaskerler de hoca efendilere ve danişmendlere haber saldılar. Kısa zamanda Kazaskerler, dersiam Kurt Abdürrahman Efendi, Defterdar, Reisülküttap, Tersane Emini ve Necip Efendi geldiler.

Kul Kethüdası Hasan Ağa, Yazıcı Raşit Efendi'yi Et Meydanı'na yolladı. Meramlarını sordu. asiler: *"Biz talim etmeyiz. Bizim usulümüz testiye tüfek atmak ve keçeye kılıç çalmaktır."* dediler. Devlet ricalinden bazılarının kellesini istediler. Yazıcı bu haberi Ağakapısı'na iletince, Hasan Ağa durumu sadrazama bildirdi. Sadrazam: *"Kılıncı kuşandık, artık dönmeyiz. Git bu haberi ver."* dedi. Yanındakilerle yalı köşkünden çıkıp Topkapı Sarayı'nın arz odasına vardı. Bu sırada ulema kadılar ve müderrisler takım takım Bâb-ı Hümayun'a geldiler.

Topçular, arabacılar ve süvari topçu yüzbaşısı Karacehennem İbrahim Ağa birkaç topla, tersane başçavuşu Yemenicioğlu Ahmet ağa, kalyoncu askeri ile ve kumbaracı ve lâğımcı ocakları ağalarıyla birlikte saraya gelerek saf saf dizildiler. Bu ocaklıların asilere katılmayıp saraya gelmeleri herkese kuvvet verdi.

Kumbaracıbaşı Dede Ağa'dan bizzat işittiğimize göre bir isyan hâlinde ne suretle hareket olunacağına dair topçu ve kumbaracı ocakları zabitlerinden evvelce teminat alınmış ise de tam güven hâsıl olmamıştı. vak'anın zuhurunda Hasköy'deki kumbaracı kışlasında bulunan zabitler ve neferler kışla kapısında hazır beklemekte idiler.

Bunlar gelen adamlara: *"Sultan Selim, ocağımızın tanzimine büyük himmet ettiği hâlde her nasılsa o zaman yeniçerilere uyduk ve lekelendik. Bu lekeyi gidermek için fırsat arıyorduk, şimdi devlet uğruna can feda etmeye hazırız."* dediler. Dede Ağa: *"Öyleyse buyurun gidelim."* dedi. Kumbaracılar kayıklara binerek yalı köşküne geldiler ve bu büyük savaşta

canlarını dişlerine takarak çalıştılar. Ocakların bu fedakârlığı ve ulemanın yeniçeriler aleyhine birleşmesi saltanata kuvvet vermişti.

Sancak-ı Şerifin Çıkması

Sultan Mahmut kılıcını kuşanıp tebdil kayığına binerek Beşiktaş Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na gelerek sünnet odasına girdi. Sadrazam, şeyhülislâm ve ulemayı huzuruna kabul ederek dedi ki:

"Cülûsumdan beri üzerime borç olduğu şekilde şeriata uymak ve Allahın emaneti olan tebaayı korumak için ne kadar gayret eylediğim cümlenin malûmudur. Yeniçeriler defalarla isyan etti. asi hareketleri, dayanılmaz bir hâl aldı. Ancak kan dökülmesin diye müsamaha ettim, kendilerine bu kadar ihsan ettim. Bu defa kendi rızalarıyla başlanan meşru bir işten dönerek başkaldırdılar. Bu isyan padişaha karşı ayaklanış değil midir? Bu hainlerin tedibi için teklifiniz nedir? Öldürülmelerine şeriat hükmü var mıdır?"

Ulema oybirliğiyle: *"Bunların katlleri meşrudur. Bu yolda ölmek var, dönmek yoktur."* dediler.

İstişare sona ermişti. Harbe başlangıç olarak sancak-ı şerifin çıkması lazımdı. Ancak bu tehlikeli bir işti. Çünkü sancak-ı şerif çıkınca payitahtta büyük bir kıtal başlayacaktı. Vuruşmanın sonucu ise meçhuldü. *"Şayet zorbalar galip gelir ve bunca devlet adamlarını mahvederlerse, bu zorbaları kim idare eder?"* yollu tereddütler vardı. Padişah da tereddüt ve teenni gösteriyordu.

Bunun üzerine Kurt Abdurrahman Efendi söze başladı. Hiddet ve şiddetten ağzı köpürüyordu: *"Bu din ve devletin devam ve bekası murad-ı ilahî ise o habisleri vurur mahvederiz. Değilse biz de bu din ile beraber batıp gideriz. Daha ne olmak ihtimali kaldı."* diyerek elindeki tesbihi hiddetle yere vurdu. Tesbih koptu. Taneleri mermerler üzerinde yuvarlanırken, herkese rikkat gelip gözyaşları tane tane yere dökülüyordu.

Sultan Mahmut da rikkatle ağlayarak Hırka-i Şerif Odası'na girdi. Sancak-ı şerifi çıkardı. Sadrazamla şeyhülislâma verdi ve bizzat askerle Et Meydanı'na kadar gitmek istedi. Devlet erkânı: *"Öyle köpeklerin toplandığı yere padişahımızın bizzat gitmesine hacet yoktur."* diyerek, Hırka-i Şerif Odası önünde durmasını ve ehl-i imânın zaferine dua etmesini rica ettiler. Buna razı oldu.

Şeyhülislâm mazullerinden Dürrizâde Abdullah, Yasincizâde Abdülvehap Efendilerin de gelmesini padişah arzu ettiğinden, onlara da davetçi gönderildi ve İslâmları kutsal sancak altına davet için her semte tellâllar çıkarıldı. Mahalle imamlarına İstanbul Kadısı haber yolladı. Zorbalar ise: *"Yeniçeri olan kazanların yanına gelsin."* diye çağrışıyorlardı. Bu iki davet arasında şehrin içinde bir acayip ve tesirli bir gulgule peyda oldu. Zorbaları da korku ve telaş aldı.

Din ve devlete bağlı olanlar, sancak-ı şerifin altına koştular ve hepsinden önce 3.500 kadar medrese talebesi kendilerine davet gelince hemen silahlanıp hocalarıyle beraber dalga dalga Bâb-ı Hümayun'a yöneldiler. Yolda yeniçeri eşkıyasıyla çarpışırken bir şehit verdiler. Bu sırada İstanbul mahalleleri halkı imamlarıyla, Üsküdar ve Beyoğlu halkı hâkimleriyle, Seyitler yeşil sarıklarıyla, grup grup geldiler. Saray meydanı dini bütün Müslümanlarla doldu. Sadrazam ve şeyhülislâm sancak-ı şerifi, ihtiramla omuzlarına alarak meydanda hazır bulunan gayretli devlet adamlarına teslim ettiler.

Ahıskalı Ahmet Efendi o kadar tesirli ve dokunaklı bir dua etti ki meydanda ağlamadık kalmadı. İslâm Halifesi Hırka-i Şerif Odası önünde Allah-ü Teâlâ'ya yönelip sancağı teslim ettiklerinin zaferine dua ettikten sonra, Sultanahmet Meydanı'na yakın bulunmak için, Bâb-ı Hümayun'un üstündeki daireye teşrif etti.

Bu sırada iç Cebehane açıldı. Silahı olmayanlara silah dağıtıldı. Sonra, sancak-ı şerifi alıp gülbank ve tekbirlerle doğru Sultanahmet Camii'ne gittiler. Sancağı minberin üstüne diktiler. Davet edilmiş olan azledilmiş şeyhülislâmlar da gelip toplantıya katıldılar. Mazul şeyhülislâmların fiilî hizmette bulunan şeyhülislâmla görüşmesi âdetlere aykırı iken şimdi bu âdet bozuldu. Eski ve yeni şeyhülislâmlar beraberce görüşmeye başladılar.

Bu sırada Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmet İzzet Paşa, seçme askerlerle Sultanahmet Meydanı'na geldiler. Bu da kalplere kuvvet verdi.

O zaman zorbalar içinde bulunup da kaçan ve Abdülmecid'in cülûsunda İstanbul'a dönen bir ihtiyarla görüştüm. Bana dedi ki: *"Ben o zaman yeniçeriler içindeydim. Niyetimiz yatağanlarımızı çekip saldırarak sancak-ı şerifi ele geçirmekti. Hüseyin ve İzzet Paşalar, henüz gelmemiş olduklarından bunu yapabilirdik. Lakin binlerce başı kavuklunun Bâb-ı Hümayun'dan Sancak-ı şerifi getirmeleri cümlemize dehşet verdi. Dizlerimizin bağı çözüldü; ne yapacağımızı şaşırdık. Ben de bu aralık savuştum."*

Savaşa giden ordularda olduğu gibi, Peygamber sancağı Sultanahmet camiinin minberine asılınca, muhafazası kumandanlara verildi. İki tarafında da birer kumandan sıra ile nöbet bekliyordu. Vezirler ve ulema mihrap önünde ayakta duruyorlardı. Camiin dışı ve içi dopdoluydu ve mahşerde ümmet-i Muhammed'in İslâm sancağı altında toplanmalarını hatırlatıyordu. Bu da Müslümanları dehşete düşürdü.

Devlet ricalinden birisi söze başladı: *"Ey din âlimleri! Sadrazamın ve diğer devlet memurlarının haremlerine kadar girip yağma yapan, şeriat perdesini yırtan ve Halifeye itaatten cayan şakilerin öldürülmesi meşru değil midir?"* diye sordu. Ulema: *"Vuruşma farzdır. Fakat daha önce onların toplantı yerlerine bir nasihatçi gönderip şüpheleri varsa giderelim."* dedi. Ve bu göreve Ahıskalı Ahmet Efendi memur edildi. Ahmet Efendi: *"Baş üstüne."* dedi: *"Ben ifadede kusur etmem, lakin onlar söz dinlemez, Hatta kabul etmez. Ben de ellerine düşmüş olurum."* dedi.

Mehmet İzzet Paşa: *"Vakit geçirmede tehlike vardır. Onların şüphesini ancak kılıç giderir."* deyince, Ağa Hüseyin Paşa da bu fikre katıldı. Sadrazam, bizzat gitmek üzere kılıcını kuşanmışken, vükela mâni oldular. Ve onun harekât üssünde kalmasını rica ettiler. Bunun üzerine sadrazam, bu tehlikeli işe, Ağa Hüseyin ve Mehmet Paşa'yı memur etti ve onları uğurladı. Böylece paşalar kendi sekbanları topçu, kumbaracı ve kalyoncu askerleriyle yola çıktılar. Talebe-i ulûm ve ırz ehli de onlara katıldı.

Yeniçerilerin Yok Edilmesi

Bu sırada zorbalar halkın sancak-ı şerif altına gitmesini önlemek için, Divanyolu, Beyazıt ve Çarşıkapı güzergâhlarını tutmuşlardı. Fakat karşılarında Karacehennem'in iki topu ile beraber ve tekbir velvelesiyle gelmekte olduğunu görünce geri çekilerek Et Meydanı'nda toplandılar. Ağa Hüseyin Paşa topçu askeriyle Divanyolu'ndan, İzzet Paşa, Kumbaracı ve Kalyoncu askeriyle Saraçhane tarafından hareket ettiler.

Sadrazam halktan da bir fırka tertip etmek üzere camiin merdiven başına çıktığı esnada, Kethüda Vekili Mustafa Ağa ve birkaç çorbacı geldi: *"Efendim, bizler Ağakapısı'ndaydık eşkıyalar cahil oldukları için talim edemeyiz derler imiş"* yollu münafıkça sözlerle işi görüşmeye düşürmek istedikleri anlaşılınca Sadrazam: *"Bakın ağalar, harp talimlerinin lüzumuna dört mezhebin müftüleri Mısır'da ve Mekke'de fetva vermişlerdir. Buradaki ulema da böyle fetva vermiştir. Şeriatın emrine karşı koymak İslâm'a yakışır mı?"* dedi.

Yanında bulunan padişah imamı Zeynelabidin Efendi: *"Yeniçeriler, bu hususa dair olan hüccet-i şer'iyeyi mühürlemişlerken, şimdi caymaları isyan ve fesat alâmetidir. Bu hainlerin bu din ve devlete etmedikleri hıyanet kalmadı. Üzerlerine kılıçla varmak dinin icabıdır. Ey Muhammet ümmeti ne durursunuz? Allah rızası için eşkıya ile cenk edin."* diyince orada bulunan Müslümanlar bir ağızdan tekbir alarak harekete hazır oldular.

Ancak bir başbuğ istediler. Baruthaneler Nazırı Necip Efendi hemen kavuğunu çıkardı, sarığını başına sardı. Asker kıyafetine girdi ve meydana atılarak: *"Eşkıya üzerine gidenlere yardım farzdır."* diye kendisinin başbuğ tayin edilmesini rica etti. Sadrazam, onu başbuğ tayin etti ve maiyetine kapıbaşı Mısırlı Ali Bey, Mısırlı Emin Bey, Ferecik âyânı Emin ve Şerif Ağaları verdi. Bunlar yürüyüşe geçtiler. Halk da deniz gibi dalgalanarak onlara uydu.

Ağa Hüseyin Paşa kolu Horhor Çeşmesi civarına vardığında eşkıyanın bir fırkası toplar üzerine hücum ve iki topçu neferini şehit ettilerse de askerin metanetini görüp geri çekildiler, Et Meydanı'na dönüp kapıyı kapattılar ve

arkasına büyük taşlar dayadılar. Daha sonra Saraçhane tarafından hareket eden kol da geldi. Et Meydanı kışlası çepçevre kuşatıldı.

O sırada Karacehennem meydan kapısına varıp dışarıdan asilere nasihatle itaate davet eylediyse de cevap yerine köpek ulumasıyla mukabele ettiler. Maksatları iyice anlaşıldı. Bu sırada Necip Efendi fırkası da tekbir sesleri ile yetişti. Hüseyin ve İzzet Paşaların emriyle top ateşi başladı. Meydan kapısının bir kanadı kırıldı. Arkasında yığılmış olan eşkıyanın birçoğu telef oldu. İzzet Paşa ileri atıldı. 2.500 kuruş vererek Mustafa adlı bir topçu yiğidi buldu. Mustafa sıçrayıp meydana girdi ve kapının öteki kanadını da açıverdi. Hemen Karacehennem ile Tophane İmamı içeri daldılar.

Bu sırada Karacehennem bir kurşunla topuğundan yaralandı ise de aldırmayıp yavaş yavaş geri çekildi. asiler askerî hücuma dayanamayıp kimi tekellerine, kimi kışlalarına sığındılar. Topçu Mustafa meşale gibi ortada dolaşarak Yeniçeri Ocağı'nı, tomruk dedikleri kasap dükânından tutuşturdu. Toplar ateş ediyor, salkım ve yağlı paçavra atılıyordu. Eşkıyanın bir miktarı daha telef oldu. Kışlaları yanıp perişan oldu. Bu çatışmada padişah askerinden ancak 25 kişi yaralanmıştır.

Eşkıyanın bozgun haberini sadrazama Veli Paşazâde İsmail Bey getirdi. Vükela birbirini tebrik etti. Yeniçerilerin bunca vak'alar görüp geçirmiş ve hep galip gelmişlerken böyle kolaylıkla perişan olmalarına herkes şaştı. Dost devletler elçileri de Bâb-ı Âli'ye tebriknameler yazdılar.

Bu olay kamu efkârının ne tesirli bir kuvvet olduğunu gösterir. Beşyüz yıldır temelleşmiş ve bunca vak'aların hakkından gelmiş olan Yeniçeri Ocağı'nın böyle dört saat içinde batıp gitmesi yeniçerilerin umûmî nefrete uğramalarının bir neticesidir ki bu da kanunlarının çöküntüye uğramasından doğmuştur.

Esat Efendi, *Üss-i Zafer* isimli kitabında der ki: Yeniçeri kanunlarında çöküntü öyle bir dereceye varmıştı ki odabaşı, ustabaşı, beş on karakullukçu ve birkaç geçkin ihtiyardan başka yeniçeri adını taşıyanlar, sokaklarda ve pazarlarda zarardan başka bir iş görmeyen müfsitlerdi. Et ve ekmek tayınları şunun bunun arpalığı idi. Asker esamesi şuna buna satılırdı. Bazen 500 esameyi bir adam cebine atardı. Sultanahmet'te öldürülen eşkıyanın ceplerinden üçer, beşer bin akçe ve birçok esame çıkmıştı.

Hüseyin ve İzzet Paşalar zaferi kazandıktan sonra eski odalar denen kışlaya gelip kaçanlardan burada bulduklarını Et Meydanı'na gönderdiler.

Sadrazam, camiin sol tarafında avluya nazır olan yeri karargâh yapmıştı. Getirilen eşkıyanın her birini istintak eder ve mahfel-i hümayun altında bulunan kârgir odaya gönderirdi.

Şakiler burada boğulurlar, laşeleri sürünerek At Meyda-nı'ndaki meşhur çınarın önüne atılırdı.

Ağakapısı'nda padişahın iradesini bekleyen Kol Kethüdası Hasan Ağa, Tatar ağaları, Sekbanbaşı İbrahim Ağa ile, Yeniçeri Ağası Celâlettin Ağa Sultanahmet Meydanı'na getirildi. Ocaklılar için orada bir çadır kuruldu. Sonra İstanbul kapılarına birer tapucu başıyla bir miktar kumbaracı ve kulluklara topçu askeri yerleştirildi. Tersanelerin korunması kalyonculara verildi.

Gece kol gezmek üzere memurlar tayin edildi. Mahalle halkının gece nöbet beklemesi imamlara tembih edildi. İzzet Paşa Üsküdar'a geçirildi. Ağa Hüseyin Paşa o gece Süleymaniye civarında kaldı. Ve her tarafa tebdiller gönderildi. Sadrazam ve ulema geceyi camide geçirdiler. Elhâsıl İstanbul yeni fethedilmiş bir memlekete döndü. Sultanahmet Camii ordu merkezi hâlindeydi. Ertesi cuma günü sadrazam yine camiin sol tarafında oturup yakalanan eşkıyayı boğdurur ve leşlerini çınar altına koydururdu. O gece idam edilen eşkıyanın sayısı 320'yi bulmuştu.

Bu tedip hareketine ertesi cumartesi günü de devam edildi. Bu çınar ağacı öyle uğursuz bir ağaçtır ki 1655-1656 senesinde zorbalar idam ettikleri devlet erkânını onun dallarına asmışlardı. O zamandan beri bu ağaç "Vak Vak Ağacı" adını almıştı. Şimdi ise zorbaların leşleri onun altına atılmıştı. Âdeta "Vak Vak Ağacı" meyve vermişti. İzzet Molla, bunun üzerine şu mısraları söylemişti:

Bir zaman ehl-i fitne Cami-i Han-ı Ahmed'de
Bi-günah asmıştı kullarını Hallâk'ın
Şimdi erbab-ı şekkanın dökülüp kelleleri
Meyve vaktine yetiştik Şecere-i Vakvak'ın

Cuma selamlığı Zeynep Sultan Camii'nde oldu. Yeniçeri zabitlerinden kimse bulundurulmadı. Bu da Yeniçeri Ocağı'nın tamamıyla itibardan düştüğüne bir delil idi. Önemli mesele şuydu ki Yeniçeri Ocağı'nın ıslaha mı, yoksa bütün bütün ilgasına mı karar verilecekti?

Akşamdan sonra mahfel-i hümayunda meşihat mazulleri hazır oldukları hâlde vükela meclisi toplandı. Alınıp satılan yeniçeri esamelerinden,

sahipleri hayatta oldukça, mahrum bırakılmamak, ocak kâtiplerinden ve çorbacılardan sadakat gösterenlere münasip dirliker vermek ve Asâkir-i Muhammediye adıyla talimli asker yazılma hususları görüşüldü. O gece sadrazam ve vükela, çadırlarda ulema ve kadılar cami içinde kaldılar. Ertesi cumartesi günü yine mahfel-i hümayunda toplanıldı. Yeniçeri Ocağı pek kadim bir ocak olduğundan reyler onun ıslah edilerek tutulması tarafına mail göründü. Hemen Reisülküttap Şeyda Efendi söz alarak:

"Bu rezil zümre şimdiye kadar Devlet-i Aliye'nin işlerine müdahale etmemek üzere verdikleri sözü ne vakit yerine getirdiler? Defterler dolusu sohbetlerin gereğini ne zaman yaptılar? Hele son sohbetin mürekkebi bile kurumadan yine isyan etmediler mi? Şimdi içlerinden bu kadarı idam olundu, onlar bunu unutur mu? Devlete düşmanlıkları artmaz mı? Bunların nam ve nişanları sahife-i rüzgârdan silinmedikçe fesat ve fitneleri ortadan kalkmaz. Böyle fırsat her zaman ele geçmez. Sonra nedamet fayda vermez. Yeniçeri Ocağı'nı tamamen kaldırmadan başka çare yoktur." dedi. Ötekiler de onu tasdik ettiler ve ocağın hemen kaldırılmasına karar verildi.

Öğleden evvel mahfelde toplanan meclise vezirler, kazaskerler, devlet ricali, şeyhler, davet olunup Beylikçi Pertev Efendi'nin kaleme aldığı ferman reis efendi tarafından okundu. Bütün hazır olanlar beğendiler, kimi mübarek olsun, dedi. Kimi de gözyaşlarıyla alkışladı. Hemen birinci ve ikinci imam Ârif ve Abidin Efendiler birer aşr-ı şerif okudular. Ayasofya vaizi Mustafa Efendi ve Ahıskalı Ahmet Efendi çok tesirli birer dua okudular.

Durum padişaha arz edildi. Meclis kararının hemen icrası için hatt-ı hümayun çıktı ve bu, memlekete ilan edildi. Öğle namazından sonra cami cemaat ile doldu. vak'anüvis Esat Efendi minbere çıktı. Peygamber sancağını öptükten sonra fermanı okudu.

Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Ferman:

Bütün Muhammet ümmetine malûmdur ki bu yüce dinin ve bu İslâm devletinin zuhuru ve doğu ve batıya yayılması sadece şeriat, kılıç ve cihat sayesinde olup her zaman din düşmanlarına karşı koyacak asker ve gazilerin bulunması şarttır.

Velinimetimiz olan bu ebedî ömürlü Devlet-i Aliye'de evvelce Yeniçeri Ocağı kurulup bu askerler giriştikleri harplerde, düşmana göğüs germişler ve gösterdikleri metanet ve kumandanlara itaat sayesinde bunca füthuat

olmuşsa da zamanla içlerine uygunsuz adamlar ve türlü fesat karışıp itaatsizlik başlamış ve yüzyıldır gittikleri harplerde itaatsizlik yüzünden düşmandan kaçmak ayıbını işlemeleri bunca kalelerin ve memleketlerin düşman eline geçmesine sebep olmuştur.

Düşmanlarımız bu hâlimizi gördükçe, İslâm milletinin acze düştüğünü sanıp Allah korusun İslâm aydınlığını söndürmek iddiasıyla günden güne taleplerini attırmış ve dört yanımızı düşman kuşatmıştır. Bu durumda bizim de İslâm gayretini ele alıp düşmanlarımızın hakkından gelecek surette çareler bulmamız farz olmuştur.

Harplerde düşmanın kolayca galip gelmesi sırf talimli askerimiz olmayışından ileri gelmiştir. Bu sebeple yeni bir askerlik usulü konmasına teşebbüs olunmuş iken, yeniçeriler bunu istemeyerek teşebbüsleri akim bırakmışlardı. Hatta cür'et ettikleri şer'î vak'alar dolayısıyla âlemin ruhu mesabesinde olan birkaç padişahın telefine sebep olmuşlardır. Hâl böyleyken bunlara bir şey denilmemiş ve tahammül gösterilmişse de düşmanlarımız tek durmayıp bu hâlimizi fırsat bilerek, Allah korusun bizi yere sermeye çalışmakta olduklarından bâb-ı fetvada toplanmış olan, bütün vezirler, âlimler, devlet adamları ve ocak zabitleri huzurunda şeriatın emrini ihtiva eden fetva imzalanmış İslâm askerinin evvelâ diyanet ve itaat ve sonra talim ile maharet kazanmasından başka çare olmadığı tespit edilmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın kadim kanunlarına dokunulmamak üzere her ortadan 150'şer nefer eşkinci yazılmasına karar verilmişti ve talim ve terbiyeye başlanmıştı. Lakin, bu şer'î tavsiyelere riayet olunmayarak geçen perşembe gecesi ayaklanarak Ağakapısı ve Bâb-ı Âli basılıp yağma edilmiş, Mushaf-ı şerifler bıçakla paralanmış: 'Talim istemeyiz.' diye isyan olunmuş, şeriata ve fetvaya karşı gelinmiş, düşmana karşı kullanılmak üzere verilmiş olan silahlar, devlet aleyhine kullanılmıştır. Bu hareketler, din ve mezhebe aykırı olduğundan bütün ulema, devlet ricali toplanmış sancak-ı şerif Sultanahmet Camii'ne çıkarılmış, Muhammet ümmeti sancak altına çağırılmıştır.

Bunca iman ehlini ayaklar altına alan böyle bir şenaate cür'et edenlerin kanlarının helâl olduğu, şeriatça bildirildiğinden kışlaları yakılmış ve şeriat kılıcıyla cezaları verilmiştir. Birçok şakinin işi görülmüş, bunları teşvik eden kişilerin de cezaları verilmiştir. Ancak vukuatın sonucu olarak şu anlaşılmıştır ki Yeniçeri Ocağı bir şakavet yuvası hâline gelmiş, yeniçerilik

adı eşkıyalığa sığınmak olmuştur. Hatta bu defa yakalanıp idam edilenler arasında bazılarının cebinde gâvur haçı bulunmuştur.

Artık bunların namlarının bekasının faydalı olmayacağı anlaşıldığından sancak-ı şerif altında toplanan ulemanın oybirliğiyle ocağın ismi ve resmi kaldırılmış, yeniçerilik adı külliyen silinmiş, onun yerine 'Asâkir-i Mansure-i Muhammediye' ismiyle talimli asker yazılmasına başlanmıştır.

Dinleyenler: *"İşittik ve itaat ettik."* dediler.

Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına zamanın şairi, Keçecizâde İzzet Molla:

Tecemmü eyledi meydan-ı lahme
Edip küfran-ı nimet nice bâği
Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ocağı

kıtasını tarih düşürmüştür.

Yeniçeri Ocağı'nın İlgasından Sonra Yapılan Bazı Düzenlemeler

Yeniçeri ağalığının ilgası üzerine bu makama bir vezirin getirilmesi lüzumlu görüldüğünden sadrazam bu mevkii Celâlettin Ağa'ya teklif ettiyse de ağa kabul etmedi. Bunun üzerine bu makama Ağa Hüseyin Paşa getirildi. İsmi, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri oldu. Sadrazam çadırında kendisine saraser samur kürk giydirildi. Bu askerlerin nazareti 7.500 kuruş maaş ve tayınatla Saip Efendi'ye verildi. Hüseyin Paşa derhal Süleymaniye'deki çadırına varıp talimli asker yazmaya başladı. Eşkinci yüzbaşısı Davut Ağa ve İbrahim Ağa binbaşı oldular.

Yeniçerilerin yönetim merkezi Ağakapısı idi. Ondan başka İstanbul'da iki kışlaları daha vardı. Biri Yeni Odalar, dedikleri kışladır ki burada yeniçeriler seyirterek et almaya gittiklerinden Et Meydanı denilirdi. Bu

kışla vak’ada yakılmış olduğu için Et Meydanı’nın adı Ahmediye Meydanı oldu. İkinci kışla Şehzâde Camii karşısında “Eski Odalar” denilen kışladır ki vak’adan sonra o da yıkılmış, yerine ev ve dükkânlar yapılarak Sultanahmet vakfına eklenmiştir.

Ağakapısı, şeyhülislâmlığa tahsis olundu. Kazaskerler ve İstanbul kadısı da oraya taşındı. Eski saray Seraskere tahsis edilmiştir. O vakte kadar şeyhülislâmlar kendi konaklarında vazifelerini ifa ederlerdi. İlk defa devlet tarafından kendilerine yer tahsis edilmiş oldu.

Kol Kethüdası Hasan Ağa, beylerbeyi rütbesiyle Boğaz Muhafızlığı’na getirildi.

Son yeniçeri ağası Celâlettin Ağa’ya kendi niyazı üzerine Mirahorluk payesi ve Kapıcıbaşılık ihsan buyruldu. Bu Celâlettin Ağa çok uzun yaşamıştır. Hatta Sadettin Efendi şeyhülislâm iken bir yüzleştirme meselesi için şeyhülislâm huzuruna çıkarılınca: *“Efendim biz vaktiyle bu odada icrayı hükûmet ettik. Fakat biz batıl ile hükmederdik. Siz hak ve adalet üzere hükmedersiniz, farkımız budur.”* demiş. Mevzu derinleşince bu zatın son yeniçeri ağası Celâlettin Ağa olduğu anlaşılmış. Meclis dağılınca Şeyhülislâm Sadettin Efendi onu yanına çağırmış izzet ve ikramdan sonra, 1.000 kuruş olan emekli aylığı, 7.500 kuruşa çıkarılmıştır. O da vefatına kadar bu maaşla geçinmiştir.

Sekbanbaşı İbrahim, Zağarcıbaşı Hüseyin, Saksuncubaşı İbiş Ağalara da hediyeler verildi. Habip Odabaşı sürgüne gönderildi ve arkasından mübaşir gönderilerek idam edildi.

O cumartesi günü İstanbul bir hâlden bambaşka bir hâle döndü. Daha dün her tarafa tahakküm eden zorbalar ele geçtikçe idam olunmakta bir taraftan da talimli asker yazılmaktaydı. Sokaklarda tellâllar yeniçerilik adının kalktığını herkesin dükkânlarını açıp ticaretiyle meşgul olmasını ve şevketlü padişaha dua etmesini nida ediyorlardı. İkindi vaktinden önce sadrazam, ulema ve devlet ricali sancak-ı şerifi camiden alıp tekbirlerle saray-ı hümayuna götürdüler.

Orta kapıdan girip içeriye doğru ilerlerken Halife Babüs-saade'den çıkıp yürüyerek sancak-ı şerifi yolun ortasında karşıladı ve sadrazamın elinden sancağı alıp bâbüssaade tavanı altında taht kurulan yere gitti. Sancak etrafında saray erkânı nöbete girdiler.

Sancak eski yerine götürülünceye kadar odada anber yakılır, Kur'ân okunur ve cemaatle namaz kılınırdı. Padişah kubbe-i hümayun altına geldi. Saltanat erkânını huzuruna çağırdı. Hepsi gelip etek öptüler.

Sağ tarafına sadrazam, arkasına Dürrizâde Abdullah Efendi, sol tarafına şeyhülislâm, arkasına Yasincizâde ve Sıtkızâde Efendiler yer aldılar. Devlet ricali padişahın karşısına dizildi. Padişah oturmalarını işaret ettikten sonra şu nutku söyledi:

"Cenab-ı Hakk'a şükürler olsun ki bu kulunu büyük ecdadımın nail olamdıkları feth-i mübine mazhar kıldı. Sizleri de bu büyük hizmette bulundurdu. Allah cümlenizden razı olsun. Şimdiye kadar asilerin sebep olduğu, nice çirkin işlere zarurî olarak göz yumulmuştu. Hamdolsun cümlesi perişan oldu. Bundan sonra elbirliğiyle milletin işlerini ve kulların ahvalini ıslah edelim.

Devletin önemli işlerini sizler inceleyip inha ediniz. Ben de icra edeyim. Her hususa himmetin tam zamanıdır. Mülkî idarenin işleri, intaç edilinceye kadar hepiniz daire-i hümayunda kalınız. Dışta ve içte birlikte olalım, gönül birliği edelim. Ben de sizinle beraberim."

O zamana kadar azledilen şeyhülislâmların birbirleri ile görüşmemeleri gelenek idi. Padişah bundan sonra güler yüzle, azledilmiş şeyhülislamlara hitapla: *"Şimdiye kadar dilediğiniz yere gidemiyor, birbirinizle konuşamıyordunuz. Artık birbirinize gidiniz ve gönül rahatıyla sohbet ediniz."* dedi.

Cümlesi padişaha dua ettiler.

Bundan sonra padişah dairesine çekildi. Devlet erkânı ve ulema sarayda misafir kaldılar. Ancak pek yaşlı olanların evlerine gitmelerine izin verildi. Rumeli Kazaskeri'ne de gündüz halkın işini görmek ve gece saraya gelmek üzere müsaade edildi.

Padişah da birkaç odadan ibaret olan dairesinde kalıyor, Beşiktaş Sarayı'na gitseler bile dönüp burada kalıyorlardı. Sadrazam ve devlet ricali için, ortakapı ile bâb-ı hümayun arasındaki kapıda çadırlar kuruldu.

O gün Nakilci Mustafa sığındığı bir kadının evinde bir sepet sandık içinde yakalandı, huzur-ı hümayuna getirildi. Birkaç gün önce İstanbul'a sığmayan Nakilci'nin bir küçük sandığa sığmış olduğu görüldü. Diğer bazı eşkıya ile birlikte idam edildi. İdam edilenler arasında Tornacı Ömer ile Kafesçi de vardı ki bunlar Alemdar Paşa'yı pala ile şehit edenler arasındaydı.

O günlerde İstanbul'da kötü şöhretli olan şahıslardan 20.000 kişi yakalanarak memleketlerine sürülmüştür. Bazı yeniçeriler kıyafet değiştirerek han ve hamamlara saklanmış olduklarından bunları saklayanlara ağır ceza verileceği ilan edildi.

Karadeniz Boğazı muhafızlığında bulunan yamaklar son isyan vak'asına karışmamış oldukları için, bir kısmı talimli askere yazıldı, bir kısmı da memleketleri olan Rize'ye gönderildi. Devlet büyüklerine âtiyeler verildiği sırada sadrazama bir mücevher hançer, şeyhülislâma bir elmas yüzük ihsan olundu.

Bu sırada eskiden kalma birçok merasim, gelenekler, unvanlar kaldırıldı veya değiştirildi. Yeni askere yazılanlar arasında bir kısmının on beş yaşından küçük olduğu görüldü. Bunların askere yazılması kanuna aykırı ise de meyus olmamaları için velilerinin rızasıyla acemi oğlanları kışlası onlara tahsis edildi.

Edirne'de ağa vekiline, kapıcıbaşılık verildi. Sözü geçen birkaç kişiye silahşorluk unvanı verildi. Şehirdeki bütün yeniçeri nişanları kaldırıldı. Ağakapısı, Dar-ı Şeriat oldu. Edirne'de karşı geleceği tahmin edilen beş sabıkalı yeniçeriden başka kimsenin burnu bile kanamadan bu mühim mesele kapanmış oldu. Bu olan biteni Bâb-ı Âli'ye arz eden Esat Paşa da bu vak'a-i Hayriye'ye "gaza-yı ekber" tabirini kullanarak şöyle bir tarih düşürmüştür:

Tiğ-ı ser tiz şeriatla şehnişah-ı cihan
Başların kesti hep ehl-i fitnenin sertaser
Şüphe kalmadı şimden gerü ol daver-i din
Oldu her kârda teyid-i hüdaya mazhar
Padişahım, dedi muhlis kuluna Hatıf-ı gayb

Tam tarihi anın oldu gaza-yı ekber

Padişah bâb-ı seraskeriye gelerek yeni askerin talimini seyretti. Sadrazama Hüseyin ve İzzet Paşalara birer murassa hançer, asker nazırı Saip Efendi'ye bir murassa kutu vermiş subaylara ve askerlere bol para dağıtmıştı. Sonradan Nusretiye Camii selamlığında Topçubaşı Numan Ağa'ya da murassa bir hançer hediye etti.

Bu sırada esnaf da zincirleme kefalete bağlandı. Esnaf birbirine ve kethüdaları tümüne kefil oldu. Asâkir-i Mansure-i Muhammediye artık çoğaldığından nöbet yerlerinde beklemekte olan ahalinin artık yatsı namazlarını mahalle camilerinde kıldıktan sonra evlerine çekilip istirahat etmeleri tembih edildi.

Taşralarda vezir dairelerinde eli gümüş değnekli kavas kullanılırdı. Bâb-ı Âli'de ve serasker maiyetinde de kavas kullanmaya karar verildi. Muhzır ağalığı unvanı Tomruk ağası unvanına çevrildi.

Vaka-i Hayriye'de ocak bezirgânı olan Yahudi soruşturma için darphaneye getirilmişti. Bu adamın akrabası olan Bahoraçi isimli Yahudi ocaklılarla temas kurup mukataalardan ve iltizamlardan çok para kazanmıştı. Şimdi de bezirgânı kurtarmak için kefalet vermek istiyordu. Derken ikisi birden idam edilerek mallarına el kondu.

Eskiden beri bayrama dört gün kala sadrazam ve vezirler şeyhülislâm konağına giderler, ertesi günü Şeyhülislâm Efendi ve vezirler Bâb-ı Âli'ye giderlerdi. Daha ertesi günü öteki devlet büyükleri şeyhülislâm konağına varırlardı. Arifeden bir gün önce müderrisler, kapıcıbaşılar, rikâp ve şikâr ağaları, sultan kethüdaları, kalem kâtipleri tebrikte bulunurlardı. Bu defa erkân hep sarayda bulunduklarından, bu kurban bayramında bu merasimler terk edildi.

Babüssaade önünde taht-ı hümayunda kurulan yerde sancak-ı şerif dikilmiş olduğundan, kurban bayramı günü seher vakti Kubbealtı'na taht-ı hümayun kuruldu.

Şeyhülislâm ve ulema yerlerinde sabah namazını kıldılar, sonra eski divanhanede beklemeye başladılar. Sadrazam ve Hüseyin ve İzzet Paşalar orta kapının sağ ve solundaki peykelerde sabah namazını kıldılar. Bayramlaşmaya iştirak edecek diğer zevat matbah-ı âmire tarafında olan peykelerde yer aldılar. Padişah Bâbüssaade'den çıkıp sancağı öptükten sonra Kubbealtı'na gelip taht-ı hümayuna oturdu. Bayramlaşma töreni

yapıldıktan sonra, Asâkir-i Mansure arkasına almak suretiyle tertip olunan muhteşem alayla Sultanahmet Camii'ne gidilerek bayram namazı kılındı. Yine alayla saray-ı hümayuna dönüldü. Padişah sünnet odasında oturdu. Şeyhülislâm mazulleri burada tebrikte bulundular. Bayramların birinci günü yalı köşkünde icrası mutat olan biniş töreni kaldırıldı.

Birkaç gün önce şeyhlere padişahın esvaplarından birer kat elbise ve kazaskerlere birer bohça verilmişti. Bu defa hepsine âtiyeler verildi. Vak'anüvis efendiye 10.000 kuruş âtiyeye verildi, rütbesi sahn-ı semandan hareket altmışlısına yükseltildi. Sadrazam ve vezirlere murassa bıçaklar, elmaslı ve mineli altın kutular verildi. Yeniçerilere ait ne kadar törenler varsa kaldırıldı. Kahvehanelerin de yıkılmasına başlandı.

Vakanüvis Esat Efendi der ki: *"Ayak takımının toplandıkları yerlerde başıboş bir takım adamlar bütün gün devlet erkânını çekiştirmekle meşgul olurlardı. Bunların toplandıkları yer kahvehanelerdi. Kahveler Sultan Süleyman zamanında Arap serserilerinden bir herifin Tahtakale'de bir odada kahve satmak üzere halkı başına topladığı yerle başlamıştı. Buraların yalan ve dedikodu yeri olduğu anlaşılınca o zamanın padişahı bunu duyunca dükkânı adamın başına yıktırmıştı.*

Fakat sonra müsamahalar devrinde kahvehaneler yine çoğalmış fitne zuhurunda yine yıkılmış, fakat sonradan öylesine çoğalmıştı ki; halkın toplandığı iskeleler, mesireler ve hele Yenikapı dışında şehvet uyandıran ve meddah ve hanendeleriyle bir meyhane hâline alan ve gedikleri 25.000 kuruşa alınıp satılan karlı irat yerleri olmuşlardı."

Bunların yıkılması gerektiğinden mahkemelerden kâtipler tayin edilmiş ve bütün kahveler, teker teker tespit edilmiş ve büyük bir kısmı yıkılarak yerine dükkânlar yapılmıştı. Lakin usta ve tulumbacı kahvehaneleri beşer onar gün kapandıktan sonra mahallenin "ehl-i ırzdır" diyerek kefil olması üzerine yeniden açılmıştır. Bu yüzden memurlar rüşvete alışmıştır. Bazen da tahkik edilmeksizin masumlar cezalandırılmış ve birçok insan telef olmuştur.

Askerî masraflara karşılık olmak üzere bazı yeni gelir kaynakları tertip edildi. Gerçi yeni vergiler hiçbir zaman halka hoş görünmez ise de yeniçeriler zamanında halktan sızdırılan paralara karşı bu yeni vergiler hafif kalırdı.

Zira yeniçeriler, İstanbul'a gelen zahirelerin yasak yerlere taşınmamasına nezaret etmek üzere Yemiş İskelesi'nde çardak dedikleri yerde oturan elli altı adındaki çete ile zahire sahiplerine iftira ederler, para sızdırırlardı. Bazen da zahireleri ecnebî gemilere yüklerlerdi. Hariçten gelen kayıklara bazen bir yeniçeri ortasının nişanı vurulur ve gelirinden pay alınırdı.

Kahve çekilen yerlerde, kahveye üçte bir nohut ve benzeri şeyler katılır ve kâr aralarında paylaşılırdı. Kollarında yeniçeri nişanı taşıyan hamallar da ayrı ücret isterlerdi ve daha bunlar gibi nice kötülükler icra etmekten erlerdi.

Asi Yeniçerilerin veya İtham Edilenlerin Akıbetleri

III. Selim vak'asında ve Alemdar olayında ve bu son vak'ada asiler safında olanların idam edilmelerine çok itina olunarak bu kabilden haşerat yakalandıkça saray meydanında, Serasker Kapısı önünde veya Üsküdar'da Çeşme başında, bazen da bostancıbaşı hapishanesinde idam edildi. Şuraya buraya sürülmüş olanların bazıları da yerlerinde idam edildi. Bu suretle idam olunanların sayısı 6.000'i buldu.

Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldığı gibi bunların mensup oldukları Bektaşîlik tarikatı da yasak edildi. Esat Efendi'nin yazdığına göre Sultan Orhan zamanında yeniçeri yazılmasına başlandığında yeni subaylardan bazıları, Hacı Bektaş-ı Velî Hazretlerine gönderilmiş yeni asker hakkında duası istenmişti. Hacı Bektaş-ı Velî bu zabitleri iyi karşılamış, kendi cübbesinden onlara birer aba parçası vermiş, onlar da bu parçaları tılsım gibi başlarına takmışlardı. Yeniçerilerin başlarındaki keçelerin bundan kalmış olduğu söylenir.

Onun için yeniçeriler Bektaş-ı Velî'ye intisap olmuş ve onun duasını almış iddiasında bulunurlardı ve Bektaşî tarikatı erkânını taklit ettiklerinden

onlara “Bektaşî” denildi. Katip Çelebi’nin *“Cihannüma”* tarihinde yazıldığı üzere Sultan Orhan zamanında haktan “yaya” adıyla asker yazılmıştı.

Hüdavendigâr zamanında Hayrettin Paşa’nın teklifiyle ganimet mallarından alınan beşte birler sırasında beş esirden biri veya her esirden 25’er akçe alınırdı. Bu suretle alınan esirler Türklerin yanına verilir, Türkçe öğretilir ve terbiye edilirdi. Böylece esirler Müslümanlarla kaynaşıp Türkçe öğrenirler ve Müslüman olurlardı.

Sonra bunlar devlet kapısına getirilir yaya askeri gibi ak börk giydirilir ve yeniçeri adı verilirdi. Böylece yeniçeri ismi Hüdavendigâr zamanında doğmuştur. Hacı Bektaşî Veli ise Gazi Orhan zamanının şeyhlerinden Seyit Mehmet Efendi namında bir zat olup daima istiğrak hâlinde bulunurmuş. Nice darbederler, kâfirler ona mensup gibi görünürlerdi. Bunlar Osmanlı askeriyle aynı şeyhe mensup olmak iddiasıyla, habis ruhlar gibi yeniçerilerin içine girmişlerdi. Bektaşî babalarından biri daima Hacı Bektaş-ı Velî’nin vekili namı ile 94 kışlasında otururdu.

Hacı Bektaş türbesinde bir şeyh ölünce, halefi İstanbul’a gelir, ocaklılar onu merasimle Ağakapısı’na götürürlerdi. Burada şeyhe yeniçeri ağası taç takılır, sonra Şeyhe Bâb-ı Âli’de ferace giydirirlerdi.

Bunların arasına sızan bazı dinsiz, derbeder melûnların ara sıra yeniçerileri ifsat ettikleri muhakkaktır. *Üss-i Zafer*’de bildirildiğine göre Bektaşîler, ashabın çoğuna hatta Hazret-i Ebubekir’e alenen küfre cesaret ederlerdi.

Rafizliğe meyyal idiler. Sultan Süleyman devrinde Hacı Bektaş Tekkesi’nde postta oturan Kalender adlı derbeder, “Hacı Bektaş’ın evladıyım” diye ortaya çıkmış ve başına 30.000 kişi toplamıştı. Bu fitnenin defi lazım geldiğinde Serdar-ı Ekrem İbrahim Paşa bir orduyla üstüne varmış; birkaç yerde büyük vuruşmalar olmuş, neticede bu derbeder idam edilmişti.

Fakat bu arada hayli sünnî de öldürülmüştü. Esat Efendi der ki: Bu Bektaşî kavmi arasına, bir takım bâtıl inançlı adamlar sızmış olup, fesada meyilli olan avamı fıskı fücura teşvik etmişler ve yeniçerilere nüfuz ederek mayalarında olan fesadı onlara da aşılamışlardır. Onun için bu tarikatın kaldırılması şeran ve aklen lazım idi. Türk devletinin sadıkları öteden beri kaldırmayı düşünürlerdi. Bunun icrası zamanı, Allahın inayetiyle gelmişti.

Zilhicce’nin ikinci günü sarayı hümayundaki camide sadrazam, eski ve yeni şeyhülislâmlar, Kazaskerler, Nakışbendi Şeyhi Yahya Efendi, Mevlevi Şeyhi Kudretullah Dede, Beşiktaş ve Kasımpaşa Şeyhleri, Havleti Şeyhi Ahmet Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Ahmet Efendi ve şurâ ricali toplandı. Zât-ı şahane kafes arkasından müzakereleri dinliyordu.

En başta Şeyhülislâm Efendi söz aldı:

“Hacı Bektaş-i Veli, öteki büyük pirler gibi ehlullah olup, kendisine katiyen diyeceğimiz yoktur. Lakin Osmanlı topraklarında bu yüce tarikatlara intisap edenler, kadim usul ve erkân üzere gidip her şeyden önce mukaddes şeriata uymalıdır. Hatta şeriatımızda mekruh olan şey, tarikatta haram sayılır. Bazı caniler ise Bektaşîlik namıyla nefislerine uyarak farzları edâ edeceklerine, haramları helâl kılmaya ve âdetlerle alay etmeye kalkıştıklarından kâfir oldukları genel olarak bilinir. Sizler ki yüce tarikatlar şeyhisiniz; bu husustaki duyduklarınız, bildikleriniz ve reyiniz nasıldır, bu gibiler hakkında ne dersiniz?”

Bazıları “O tayfayla ülfetimiz olmadığından hâllerini bilmeyiz” dediler. “Bazıları da böyle kötülüklerin vuku bulduğunu herkes söylemektedir.” diyerek Bektaşîlerin kötülüklerini ikrar ettiler.

Bazı ulema, bunların tümü hakkında kutsal şeriata aykırı hareket ettikleri duyulmuş olmakla beraber “Her birisinin şahsen şeriata aykırı, fiilleri ve sözleri sabit olmadığı takdirde şeriat hükmü nedir?” diye soruldu.

Bazı ulema, Bektaşî reislerinden Kancı Baba, İstanbul Ağasızâde Ahmet ve Agâh Efendi’nin mühürdarı Salih’in namaz ve orucu terk ettikten başka, Ebubekir’le Ömer’e sövdükleri için “Katl edilmeleri lazım gelir.” dediler. Yasincizâde Efendi: *“Bu gibilerin siyaseten cezalandırılmaları caizdir.”* dedi.

Neticede, Üsküdar, Eyüp ve Hisar taraflarında bulunan Bektaşî tekkelerinin altmış sene önce mevcut olanları kadim sayılarak içlerine sünnet ehlinden türbedar konması, bu kıdeme sahip olmayanların yıkılmasına karar verildi. Rumelihisarı, Şehitlik, Öküz Limanı, Karaağaç, Yedikule, Sütlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköyü, Çamlıca’daki sonradan kurulan Bektaşî tekkeleri yıkıldı. İçinde bulunanlar darphane hapishanesine kondu. Şeyhülislâm dinî inançlarının nasıl olduğunu sordu. Kimi Rafızî olup dinden çıkmadıklarını, kimi sünnî olduklarını söyledi. Cahil olanlar ise inançla alâkalı sorulara cevap verecek bilgiden yoksun idi.

Yıkılan tekkelerde bulunan baba ve mürit gibi kimselerin imanlarını tazelemek üzere Hadim, Birgi, Kayseri gibi uleması çok olan şehirlere sürülmesine karar verildi. Bu karar üzerine, Kancı ve Salih Babalar idam edildi. Anadolu ve Rumeli'ndeki Bektaşî tekkelerinin yıkılması için memurlar gönderildi.

Bu olay üzerine İzzet Molla şu tarihi düşürmüştür:

Ağalar eyledi cehime sefer

Çaldı Bektaşîler de göç borusun

Bahir Efendi der ki: *"Önceleri dinî vecibeleri terk edenler ve hak yoldan ayrılanlar çoktu. Şimdi ise dinsizlik çıktı. Allah korusun."*

O günlerde Anadolu Pâyelisi Abdülkadir Bey Mekke-i Mükerreme Pâyelisi Şânîzâde Ataullah Efendi, Defterdar İsmail Ferruh Efendi de Bektaşîlikle ittiham olunarak birer tarafa sürüldüler. Yalnız Ferruh Efendi o zaman *Mevâkib* isimli eseri tefsirle uğraştığından kitabını tamamlaması için sürgün yeri Kadıköy'e çevrildi.

Hakikatte bu adamların Bektaşîlikle hiç ilgileri yoktu. Hatta sarayda yapılan toplantıda Abdülkadir Bey, Bektaşîler aleyhinde o derece atıp tutmuştu ki evliyanın kerametini bile inkâr etmişti. Bu meyanda Karaca Ahmed'in kerametlerini de inkâr ettiğinde Kazasker Ruhi Bey ona: *"Abdülkadir Bey neylersin? Ehlullaha söz söylenir mi?"* diye öfkeyle çıkışmıştı.

Bu Abdülkadir Bey bilgili bir adam olmamakla beraber, Rahmi Bey kadar da cahil değildi. Fakat mezhebi meşrebinden geniş ve laubali bir adamdı; her hâlde Bektaşîlikten uzaktı. Ferruh Efendi ile Şânîzâde Efendi, birlikte düşer kalkarlardı. O zaman Beşiktaş'ta bir ilim cemiyeti mevcuttu ki bilgi heveslilerinden kim gelse ona ders verirlerdi.

Bu derslerden fen ile alâkalı dersleri Şânîzâde, edebiyatla ilgili olanları Ferruh Efendi verirdi, bu dersler Ferruh Efendi'nin Ortaköy'deki yalısında verilirdi.

Bizim Farisî hocamız Fehim Efendi ve meşhur şair Saffet Efendi burada ders görenlerdendir. Bu toplantılara zamanın fikir ve sanat adamları gelirdi. Haftada bir defa toplantı yapılır, edebî konuşmalar ve şiir yarışmaları

olurdu. Bir toplantıda (Mısra-ı berceste: müstesna güzellikte bir mısra) yarışması yapılmış, neticede şu mısra beğenilmişti: *“Bugün şadım ki yar ağlar benimçün”*. Bu toplantılarda okunan şiirler *Nevâdirü’l-Âsâr* isimli kitapta toplanmıştır.

Ferruh Efendi, Londra’da elçilik etmiş ecnebîler nazarında çok makbul ve müstesna bir adamdı. Böyle güzide bir adamı Bektaşîlikle suçlamak ne kadar insafsızlıktır. Şânîzâde ise matematik ve tabiat ilimlerinde mahir ve tıpta eşi bulunmaz ve övünülecek bir adam olup Bektaşîlikten çok uzaktı. Lakin Hekimbaşı Behçet Efendi onu kıskanırdı. Arada laf taşıyanlar da bu iki adamın arasını açarlardı.

Güya Şânizâde dermiş ki: *“Behçet Efendi hekimbaşı ise ben de başhekimim.”* Behçet Efendi, Bonapart’ın Mısır’ı alması hakkında Cesettin’in yazdığı tarihi Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğinden, kendisinde tarihçilik alakası vardı.

Behçet Efendi Hekimbaşı ve Şânîzâde vak’anüvis olduklarında İzzet Molla bu garip hâle bakarak şöyle demişti: *“Erkân-ı devletin hâline bak, bir tarihçiyi hekimbaşı ve bir başhekimi vak’anüvis ettiler.”* Fakat bu sözü güya Şânîzâde söylemiş diye Behçet Efendi’nin kulağına götürdüler. Bunun üzerine Behçet Efendi, Şânîzâde’nin tamamen aleyhine dönmüş ve onu vak’anüvislikten azlettirmişti.

İzzet Molla buna sebep olduğuna üzülerek: *“Bu sözü ben söyledim.”* demişse de fayda etmemiş ve Behçet Efendi, Şânîzâde’nin azliyle yetinmeyerek sürülmesini iltizam etmiştir. Benim o zamana yetişmiş adamlardan duyduğuma göre Behçet Efendi Beşiktaş toplantılarına Bektaşîlik rengi vererek Şânîzâdeyle Kadri ve Ferruh Beyleri sürdürmüştür.

Bugünlerde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye için aşağıdaki kanunname yayımlanmıştır.

Asâkir-i Mansure Kanunnamesi

“Ahvali meçhul, dönme veya mayası bozuk olmamak şartıyla on beş yaşından kırk yaşına kadar olan kişilerden; dinç, uzuvları mütenasip, kış yaz harekete kabiliyetli olanlarından on beşer kuruş aylıkla asker yazılacaktır.

İlk olarak İstanbul’da 12.000 kişilik bir ordu kurulacak, bu ordu sekiz tabura ayrılacak, her tabur 1.526 neferden terekküp edecektir. Her 100 nefer bir sınıf teşkil edecek, her sınıfta 60 kuruş aylıklı birer top ustası ve 30 kuruş aylıklı usta yardımcısı, on beşer kuruş aylıklı sekiz topçu, dört arabacı, iki cephaneci bulunacak, 180 kuruş aylıklı birer yüzbaşı, 120 kuruş aylıklı ikişer mülazım, 60 kuruş aylıklı birer zurnacı başı, birer hekim ve cerrah bulunacak, her tertip sağ ve sol olmak üzere ikiye ayrılıp dörder yüz kuruş maaşlı birer sağ ve sol ağası bulunacaktır.

Her saf için birer mektep yapılacak ve günde birer nöbet Kur’ân ve ilmihâl okutulacak. Cemaatle namaz kılınmasına ve din konularının öğrenilmesine bütün zabitler özen verecektir.

Sekiz taburun binbaşılarına âmir olmak üzere kapıcıbaşılık rütbesinde bir binbaşı tayin olunacaktır. Sekiz Binbaşıdan ikisi bâb-ı seraskerideki kışlada oturacak, İstanbul’daki kulluklara birer yüzbaşı gönderilecektir. Bunlar mahalle ve sokakların muhafazasına ihtimam edeceklerdir.

Diğer altı Binbaşı askerleriyle beraber Davutpaşa ve Üsküdar’da yapılmasına başlanmış olan kışlalara yerleşecektir.”

Bir taraftan da Sultan Mahmut, Enderun ağalarından piyade ve süvari askeri tertip etmiş, onların talimiyle bizzat meşgul oluyordu. Kapıkulu denilen devlet askerinin piyade kısmı yeniçeri idi. Süvarisi ise sipahi, silahtar, sağ ve sol ulûfeciler, sağ ve sol askeriydi. Bunlar harplerde Sancak-ı Şerif hizmetine memur idiler. Sipahi ocağı, önde gider, metris kazar ve mevkib-i hümayunun geçeceği tepeleri hazırlardı.

Silahtarlar, yolları düzeltir, köprüleri onarır, yol güvenliğini sağlardı. Ulûfeciler mevkib-i hümayunun sağında ve solunda giderlerdi. Gureba sınıfı ise Arap ve Acemlerden ayrılmış, sancağa sığınmış iyi at binenlerden olanlardı. Bunların vazifesi orduya odun taşımaktı. Geçmiş devirlerde bunlar devlete çok hizmet etmişlerdir. Sonraları nizamları bozulmuş ve içlerine fesat girmişti.

Padişaha karşı ilk isyan edenler bunlardır. Devlet içinde itibarları sarsıldı. Yeniçerilerle birlik olup isyanlardan geri kalmazlardı. Bir aralık IV.

Murad'ın keskin kılıcıyla iyice terbiye olunmuşlarken sonra yine isyan ettiler.

Nihayet Köprülü Mehmet Paşa'nın isabetli tedbirde, çoğu öldürülmüştür. Fakat ulûfeleri şuna buna arpalık verdiklerinden devlet hazinesine ağır bir yük idiler. Onun için Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bunları bırakmakta bir mâna yoktu.

İstanbul'da bulunup da ulûfe alanlar, sadrazam tarafından affedildiler. Kâtip ağaları ve süvari mukbeleciliği ilga edildi; bunların Anadolu ve Rumeli'ndeki karargâhları da kaldırıldı. Nihayet Cebeci Ocağı da kaldırıldı. Ancak yeniçeri ihtilaline karışmayanlara sehimler verildi.

Asâkir-i Mansure sağ ve sol olmak üzere iki kısma ayrılıp bunlara birer bölükbaşı tayin edildi. Bölükbaşılar emrine yüzbaşılar ve onar kişiye bir onbaşı tayin edildi. Cebeci kâtipliği kaldırılarak devlet erkânından birisi cebehane nazırı tayin olundu.

Çadırların anbarı olan mehterhane de tanzime muhtaçtı. Neferlerinden sakat olanlarına emekli maaşı bağlandı ve mehterhaneye devlet ricalinden bir çadır nazırı tayin edildi. Bundan sonra devletin diğer dairelerinin de yeniden tanzimine başlandı.

Yeniçerilerden bir kısmı, Asâkir-i Mansure'ye yazılıp bu suretle yeni asker arasına müfsitler karıştı. Bunların hariçten hamal ve ırgat makuleleriyle yeniçeriliği yeniden kurma lakırdıları ettiği anlaşıldı. Aralarında şifreyle konuşan bu adamlardan sekizi harp divanı usulü ile kurşuna dizildi. Dokuzu da pazar yerlerinde idam edildi. Bu sırada zuhur eden bir yeniçeri kargaşalığı bastırılarak elebaşları idam edildi.

Yeniçeri hâdisesi beklenmedik bir zamanda patlak verdiğinden, Avrupa devletleri şaşkınlığa düşmüşlerdi, bazı devletler, Devlet-i Aliye'nin yeniden kuvvet bulacağını ümit ederlerken, bazıları da millî geleneği olan ocakların mahvedilmesiyle devletin bütün bütün zaafa düşeceği zannına düşmüşlerdi.

Aslına bakılırsa talimli asker sayısının artması sayesinde devletin kuvvet bulacağı aşikâr idiyse de bu askerin çoğalmasına kadar bir süre gerekiyordu. Bu zaman zarfında devlet kuvvetsiz olacaktı.

Osmanlı devlet büyükleri, tecrübesizliklerinden dolayı yeniçerilere galebe ettiklerine göre her devleti yenebileceklerinin vehmine düşmüşlerdi. Ruslar ise Devlet-i Aliye'nin kuvvetlenmesine vakit bırakmadan bu zayıf durumundan yaralanmak için harp açmaya bahane arıyorlardı.

Akkirman Görüşmelerinin Başlaması

Bükreş'te Ruslarla yapılan antlaşma gereği, Anadolu sınırları harpten evvelki hâline getirilmesi kabul edilmiş idi. Ruslar, sözlerini tutmayıp Sohun, Faş, Anakara kalelerini teslimden vazgeçmişler ve Bükreş Antlaşması'nın aceleye getirildiğini ileri sürerek yeniden görüşme istemişlerdir.

İstanbul'daki Rus elçisi Starganof ile konuşmalar başlamıştı. Fakat arada Rum isyanı zuhur ettiğinden konuşmalar kesilmişti. Stragonof bundan şikâyet etmekteydi. Starganof, Rum isyanında Rusya'nın hiçbir desteği olmadığını söyleyerek kendi ülkesini temize çıkarmaya çalışıyordu. Bir yandan da "Rumlara zulmediliyor." diye şikâyete başlamıştı. Nihayet 1821 yılında devletimizle siyasî münasebetleri kesip memleketine gitmişti.

Sadrazam bu konuda Rus başvekiline müracaat ettiyse de Osmanlıların isteğine uygun bir cevap alınmamıştır. Bununla beraber, 1822 yılında, Rusların arzusuna uygun olarak Eflak ve Boğdan'a yerli boyarlardan voyvodalar tayin edilerek kadim imtiyazlar ipka olundu.

İki devlet arasında çekişme konularından birisi Sırbistan meselesi idi. Bükreş Antlaşması'na göre, Sırplara verilerek imtiyazları müzakere etmek üzere, Sırp ileri gelenlerinden beş altı kişi İstanbul'a gönderilmişti. Bu esnada Rum isyanı zuhur ettiğinden bu adamlar rehin olarak tutuklanmıştı.

Ruslar bunu da şikâyet konusu yapmışlardı. İki devletin arası pek gerginken Devlet-i Aliye'ye hürmetkâr olan imparator Aleksandr'ın 1825'de ölmesiyle yerine geçen kardeşi Nikola, Devlet-i Aliye'ye baskı yapmak yolunu tuttu. Ruslar taleplerini yenilediler. Devlet-i Aliye bu sırada askerî ıslahatla meşgul olduğundan Ruslarla bir gaile çıkarmayı istemiyordu. Onun için Rus teklifleri kabul olunarak Bükreş Antlaşması'nın esasından ayrılmamak şartıyla görüşmeler yapmak üzere delegeler tayin edildi.

Delegelerimiz Akkerman'a giderek konuşmaya başladılar. Bu konuşmalarda ikinci tercüman olarak bulunan Namık Efendi, asrımızın büyük müşirlerinden Namık Paşa'dır.

Namık Paşa

Namık Efendi 1804 yılında doğmuştur. 1817 senesinde Divan-ı Hümayun kalemine devama başlamış ve kısa zamanda Fransızca öğrendiğinden Akkerman konuşmalarına memur edilmiştir.

Oradan döndüğünde askerî talimler hakkında Fransızca eserleri Türkçeye tercüme etmek üzere Hüsrev Paşa’nın talebiyle Daire-i Askeriye’ye memur edildi. 1828’de alay emini yapıldı. Daha sonra Halil Paşa elçilikle Petersburg’a giderken Rus Devleti’nin askerî nizamlarını öğrenmek üzere ateşemiliterlikle görevlendi. 1830’da hassa ordusu üçüncü alay kumandanlığına getirildi.

Bu vazifede askerlerine kunduracılık ve terzilik öğretti. Bir de cerrahhane açtı. Alayın sandığında 1.500 kese akçe biriktirerek Beykoz tabakhanesini genişletti. 1833 yılında Mısır meselesi dolaysıyla elçilik vazifesi ile İngiltere’ye yollandı. Mısırlıların Kütahya’ya kadar ilerlemesi ve Rusların yardım için İstanbul’a asker göndermesi üzerine Namık Paşa Londra’dan Petersburg’a nakledildi.

1835’de donanma hizmetine getirilerek tümgeneral rütbesiyle kaptan-ı derya kaymakamlığına tayin oldu. 1837’de Kaptan-ı derya Tahir Paşa’yla beraber Trablus’a gitti. Avdetinde, Asâkir-i Mansure tümgeneralliğine getirildi. 1839’te karantina meclisine daha sonra Edirne’de kurulan Üçüncü Ordu’ya kurmay başkanı oldu. O yıl kendisine müşirlik ve vezirlik verilerek Beşinci Ordu Kumandanlığı’na gönderildi. 1850 senesinde Hicaz Ordusu müşirliğine, 1854’te Tophane müşirliğine daha sonra, Ticaret Nazırlığı’na getirildi.

O sırada Kırım vak’ası çıkması üzerine borç para bulup anlaşma yapmak üzere özel görevle Paris’e ve Londra’ya gönderilmiştir. Daha sonra birçok valiliklerde, seraskerliklerde, bulunmuştur. Bahriye Nazırlığı’nda, âyân azalığında, Tophane müşirliğinde hizmet görmüştür.

Namusluluğu ve dürüstlüğü herkes tarafından bilinen ve onaylanan kimselerden olup eli sıkı olduğu için bol aylıklarının çoğunu biriktirmiş ve en zengin adamlardan birisi olmuştu.

Bilgili ve kültürlü bir adamsa da kanaatinde ısrarlı ve müstebitti. Kimsenin dediğini dinlemezdi. İstanbul’da alafranga hayata ilk

meyledenlerdendir. Frenkçe tavırları ve kıyafetiyle taassup erbabının tenkitlerine maruz kalmıştı. Alafranga giyenler çoğaldığı zaman ise onlara karşı dar pantolon yerine bol pantolon giyip dine bağlanmış, Halvetî tarikatına intisap etmiş, kendi ifadesine göre 82 yaşında beş vakit namazını, zinde vücudu ile kaçırmazmış.

Sonuç

Devlet-i Aliye Rusya'yla harp ederken, Avrupa'yı alt üst eden Napolyon, Rusya üzerine yürümeye hazırlanıyor, Devlet-i Aliye 'yi harbe devama teşvik ediyordu. Devlet-i Aliye buna kapılmayarak Bükreş'te Ruslarla barış yapmasından dolayı, Rus İmparatoru Aleksandr Osmanlı Devleti'ne minnettar ve müteşekkirdi.

Napolyon'un mağlûp olmasından sonra, Napolyon yanlısı davranmayan ülkeleri, öteki Avrupa devletleri de takdir etmişlerdi. Elbette devletin bu tedbiri isabetli idi. Lakin Napolyon Elbe adasına sürülerek kurulan Viyana Kongresi'ne her devlet delege göndermişken Devlet-i Aliye'nin katılmaması büyük hataydı. Çünkü bu kongrede Rusya'ya karşı Devlet-i Aliye'yi tutacak devletler vardı. Acaba bu tutum devletin Avrupa ahvaline vukufsuzluğundan mı ileri gelmişti?

Bu kongreye delege gönderme hususu Avusturyalılar tarafından özel olarak talep edilmişti. Bu davete icabet edemeyişimizin Viyana Kongresi'ne katılmayışımızın sebebini izah etmek, tarihimizin önemli görevlerinden birisidir.

Ayrıca, Rum isyanında Rusların takındığı çelişkili tutumdan dolayı Devlet-i Aliye, bu fesadın Ruslar tarafından yapıldığına inandırılmıştı. Rus İmparatoru Aleksandr ise bu suçu reddetmiştir. Bu meselenin açıklığa kavuşması ve izahı da tarihimizin önemli meselelerindendir. Kitabımızı, bu iki meselenin çözümüne ve Yunanistan'ın geleceğine dair bazı izahat vererek bitireceğiz.

Viyana Kongresine Katılmayışımızın Sebepleri

Önceleri Devlet-i Aliye, Avrupa işlerine ilgisiz dururken Napolyon devrinde yalnız başına düşmana karşı koyamayacağını hissederek, bazı devletlerle münasebetlerini sıklaştırmış ve ittifaklar yapmıştı. O devirde Avrupa politikası kaypak idi. Harp eden devletler birden bire ittifak ediyor ve müttefikler ansızın harbe tutuşuyorlardı. Bu cihetle Devlet-i Aliye'de ittifak için pek heves kalmamıştı.

Sultan III. Selim'in Napolyon'a olan teveccühü öteden beri Devlet-i Aliye'nin dostu olan İngilizlerin husumetine sebep oldu. Bu yüzden Ruslar ani olarak sınırlarımıza saldırdılar. Devlet-i Aliye büyük iç problemlerle uğraşırken, dış düşmanlara karşı o kadar büyük bir metanet ve cesaret göstermişti ki bunun tarihte eşi yoktur.

Devlet-i Aliye'yi türlü vaatlerle kandıran Napolyon ise sözünde durmayıp Devlet-i Aliye'yi Rusya'ya karşı yalnız bıraktı. Devlet-i Aliye başıbozuk askeriyle Rusya'nın büyük ve muntazam ordularına karşı çıkıp bazen da büyük zaferler elde ettiyse de Rusçuk ve Yergöğü mevzilerinde uğranılan hezimetlerden dolayı Ruslarla yenik olarak barış yapmaya mecbur olmuştu.

Bu sırada Napolyon, büyük bir orduyla Rusya üzerine yürümeye hazırlandığından Devlet-i Aliye ile ittifak yapmak istiyordu. Devlet-i Aliye ise onun vefasızlığından ürküyor ve yalnız Fransa'yla değil, hiçbir devletle ittifak etmeye yanaşmıyordu. Ruslar ise Anapa'dan Lazistan'a kadar olan Karadeniz kıyılarını ve Besarabya Eflak ve Boğdan eyaletlerini ele geçirmek, Sırbistan'da bağımsız bir hükûmet kurmak fikrindeyken, Napolyon ile harbe tutuşmak üzere bulunduğu cihetle yalnız Besarabya kıtasını almış ve Sırbistan'a bazı imtiyazlar verdirmekle yetinmişti.

Bükreş görüşmelerinde imparator Aleksandr birçok isteklerden vazgeçmiş, hatta Kafkasya'da ele geçirdiği bazı kaleleri geri vermişti. Fakat Ruslar, Napolyon yenildikten sonra, sözlerinden dönmüşler ve Kafkasya'daki kalelerin iadesinden vazgeçmişlerdi. Aleksandr Avrupa'yı Napolyon'un şerrinden kurtarmış olarak büyük itibar kazanmış olduğundan Devlet-i Aliye'nin bu kongreye katılmasını ve mülkî bütünlüğünü kongreye kabul ettirmesini iyi niyetle ihtar etmiştir.

Devlet-i Aliye'nin Avrupa'da daimî elçileri olmadığından, Avrupa haberlerini Bâb-ı Âli'ye bildirmek vazifesi Eflak ve Boğdan voyvodalarınındı. Bu sırada devletin Viyana'da elçisi bulunmadığından Eflak voyvodası olan Karacabey Bâb-ı Âli'ye haber iletme hususunda akçe kuvvetiyle şövalye dö Kineç'i muhbir olarak kullanmıştı. Prens Meternih'in sırlarını bilen şövalye dö Kineç'ın son zamanlarda yayımlanan mektuplarında bu konuda bilgi vardır.

Bu muhabereler çok önem kazanmıştı. dö Kineç'in yazdığı mektupların bir kısmı:

Şövalye Dö Kineç Tarafından Karacabey'e Gönderilen Mektup

Viyana, 5 Şubat 1814

Prens Meternih bazı önemli işleri bildirmeye beni memur etti. Avrupa politikasında büyük değişmeler olmuştur ve daha olacaktır. Fakat Avrupa'da bir devletler dengesi kurulması bizim politikamızın temelidir.

Maksat Fransa'nın tahakkümünü yıkıp yerine Rus tahakkümünü kurmak değildir. Meternih Bâb-ı Âli'ye Avrupa dengesinin önemli bir cüzü olarak bakmakta olduğundan bütün tedbirleri bu yönde olacak ve Devlet-i Aliye'nin menfaatlerini kendi devletinin menfaati buna rağmen Devlet-i Aliye aleyhine bir harekete kalkışırlarsa Avusturya Rusya'yla bozuşmaktan da çekinilmeyecektir.

Gidişata göre şimdilik Rus Devleti, böyle bir fikirden uzaktır. Bununla beraber Rusya'ya Devlet-i Aliye'nin bütünlüğünü ve saadetini istediğimiz ve hiçbir menfaat beklemediğimiz hakkında malûmat verilecektir. Bunların İstanbul'a bildirilmesi ve bu durumun İstanbul'da iyi takdir edilmesinin teminini Prens sizden beklemektedir.

Başka Bir Mektup

Viyana, 28 Eylül 1814

Burada cereyan edecek müzakerelerde Bâb-ı Âli'nin menfaatlerine dair sizden bir talimat almamış olduğumdan İstanbul'ca Osmanlı ülkesinin teminata bağlanması hususunda bir teşebbüse girişilmeyeceği zannındayım. Hâlbuki Viyana Kongresi'nin asıl maksadı bütün önemli meseleleri çözmek, umûmî huzuru sağlamaktır.

Bu meyanda Osmanlı ülkesinin temini hususundadır. Belki Bâb-ı Âli böyle bir talep yaparsa, geleceğinden emin olmadığı manası verilmesinden çekinmektedir. Prens Meternih de bu fikirdedir.

Başka Bir Mektup

Viyana, 6 Kasım 1814

Bâb-ı Âli, hakkındaki tasavvurlarımı tekrarlamayı vazife sayıyorum. Bir garanti senedi tanzimi için Bâb-ı Âli'nin resmi olmasa bile ciddî bir teşebbüste bulunması lüzumuna kaniim.

Bâb-ı Âli'nin en tehlikeli düşmanı olan Rusya'nın kongrede pek önemli menfaatler sağlayacağı muhakkaktır. Onun için Bâb-ı Âli'nin mevkii daha ziyade endişe verecek bir durum alacaktır. Gerçi kâğıt üstündeki taahhütleri önemli saymam, Fakat bu taahhütleri hiçe saymak da hatadır.

Viyana'da bütün hükümdarlar haklarını temin etmek için uğraşırken Devlet-i Aliye gibi büyük bir devletin sesini çıkarmayıp kendisini unutturma yolunu tutması şanına layık olmayacak bir tutumdur.

Başka Bir Mektup

Viyana, 7 Kasım 1814

Kongreye murahhas gönderilmemek hususunda Bâb-ı Âli'yi "karara iten sebepleri Avusturya kabinesi anlayışla karşılar. Devlet-i Aliye'nin gösterdiği tedbir ve itidali takdir ile görür. Esasen, Bâb-ı Âli delegesinin müdahalesine lüzum kalmadan kongrede Devlet-i Aliye menfaatlerinin korunacağı şüphesizdir. Devlet-i Aliye'nin menfaatleri Avusturya'nın menfaatleridir. Avusturya, Devlet-i Aliye'ye yalnız sadık bir müttefik nazariyle bakmayıp kendi selametini onun bekasında görmektedir. Onun için bir resmî davete hacet bırakmaksızın Bâb-ı Âli'yi memnun edecek neticeler almak üzere teşebbüste kusur olunmayacaktır.

Bunda muvaffak olamazsa Avusturya'nın samimiyetsizliğine veya bir Osmanlı murahhasının gönderilmemesine verilmemelidir. Osmanlı ülkelerinin bütünlüğü hakkında muahedeye bir madde koydurtmak için Meternih gayret sarf edecektir.

Başka Bir Mektup

Viyana, 25 Şubat 1815

Viyana'yla Londra kabineleri arasında verilen karara göre kongrede hazırlanacak antlaşmaya Osmanlı ülkesinin tamamiyetine ait bir madde konması hakkında İngiliz delegesi Lord Kasternak'ın Rus imparatoruna sorduğu suale cevaben imparator bundan vazgeçilemeyeceğini bildirmiştir.

Şu kadarı var ki bunlar dö Kineç'in Karacabey'e yazdıklarıdır. Karacabey'in yazdığı evrakı ele geçirilememiştir. Çünkü Karacabey ve

yanında kâtip olarak kullandığı Aleksandr Mavro Kordato kaçmışlardı. Bu sonuncusu Yunan ihtilalcilerinin başına geçmişti.

Rusların Avrupa tarafına saldırmayarak Osmanlı ülkesinden pek çok yerleri ele geçirme arzusu devletler dengesini bozacağı için bilhassa Avusturya bundan çekiniyordu. Bu sebeple Prens Meternih, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü, ortak kefalet altına aldırmak istiyordu. Bâb-ı Âli ise bu ihtarı gereği gibi benimsemeyerek delege göndermekten çekinmişti.

Devlet-i Aliye, Avrupa politikasının oynaklığını, hükümdarların vefasızlığını görmüş olduğundan ittifaklardan kaçınıyor, tarafsızlığa yöneliyordu. Bir de Devlet-i Aliye'nin kongrede bir müşterek kefalet istemesi geleceğinden emin olmadığı hissini doğuracaktı. Kongrede Devlet-i Aliye taleplerini kabul ettiremezse birkısım toprakları üzerinde talep hakkı düşecekti. Devlet-i Aliye lehinde bir teminat elde etmek hususunu Meternih, İngiliz delegesi Lord Kasternak'a havale etti. Lord, bu teşebbüsünden elde edeceği faydalardan kendi devletini paylandırmak arzusunda olduğundan Osmanlı ülkesinin bütünlüğü hakkında Aleksandr'dan aldığı vaadi kendi mütalâasıyla birlikte Bâb-ı Âli'ye bildirdi.

Neticede Bükreş Antlaşması'nın icrasından doğan ihtilaflar halledildi. Şöyle ki: Ruslar, Kafkas kalelerini geri vermekten vazgeçmekle beraber, Sırbistan, Eflak ve Boğdan hakkında taleplerinde ileri gitmiyorlardı. Zannıma göre Devlet-i Aliye'nin kongreye katılmamasının bir sebebi de Sırbistan imtiyazlarının genişletilmesi korkusu idi. Çünkü Sırplar, müstakil bir devlet kurmak istiyorlardı.

Bazı Avrupa devletleri, Sırbistan'ın Rusya, Avusturya ve Devlet-i Aliye'nin ortak himayesi altında müstakil olmasını istiyorlar ve böylece Rumeli ile Rusya arasına bir set çekmeyi düşünüyorlardı.

Devletlerarası ittifaklar ortak çıkarlar üzerine kurulur. Hiçbir devlet kendi çıkarı olmaksızın başka devletle ittifak yapmaz. Dünya kurulduğundan beri bu böyledir. İttifaklardan her iki ülke de istifade eder. Ama bir devlete küsüp gücenip kırılarak bütün devletlere karşı çekingen durmak diplomasi kurallarına uymaz. Tarafsız kalmak bazen iyi ise de bazen müttefiksiz kalmak aksi sonuçlara da sebep olur.

Osmanlı Devleti delege gönderip Viyana Kongresi'nden istifade edememişse de Avrupa'da kurulan devletlerarası dengenin sağladığı güvenlikten tabiî olarak yaralanmıştı.

O sırada Reisülküttap olan Pertev Efendi (meşhur Pertev Paşa) taassup ve riya erbabının müracaat makamı olduğundan devlet işlerine kâh kendi hülyasıyla ve kâh şeyhlerin rüyasıyla hallederdi. Reis efendinin bu şeyhçe tutumu ecnebî elçilerde hayretle karşılanıyordu. İşte bu duruma Yunan meselesi de eklenince Edirne Antlaşması'na yol açan Rus harbi çıkmıştır.

Yunan İsyanı Meselesi

Aleksandr İpsilanti Rusya'da hazırladığı askerle meydana geçip isyan ettiğinde Rus Devleti onun hareketini resmen kınamış ve bastırılması için Devlet-i Aliye'ye zorluk çıkarmamıştır. Fakat çok geçmeden Rus elçisi Stragonof ağız değiştirerek Rumları korumaya başlamıştı. Rusya'ya kaçan Yunan eşkıyası orada yardım ve ikram görüyorlardı.

Rusların bu konudaki tutumlarını anlayabilmek için Avrupa'ya karşı ne durumda olduklarını anlatmak lazım geliyor. Viyana Kongresi'ne kadar, Ruslar kendilerini, Avrupa'nın kargaşalığından uzak tutuyorlar, ancak bir menfaatleri olduğu zaman Avrupa işlerine karışıyorlardı. Avrupa'yı Napolyon'un pençesinden kurtarma hususunda Aleksandr'ın büyük rolü olması dolayısıyla Avrupa'nın kurtarıcısı unvanını alan Rusya, Avusturya ve İngiltere'yle beraber, Avrupa asayişini koruma vazifesini yüklenmiş ve tutumunu Avrupa'nın durumuna göre değiştirmek lüzumunu hissetmişti. Viyana Kongresi'nde imzalanan kutsal ittifak onun bu tutumunu perçinlemiştir.

Avrupa'da çeşitli mezhepler bulunurken, Fransa'da bir de dinsizlik mezhebi zuhur etmekle, Viyana Kongresi'nde mutaassıp Hristiyanlar, özellikle kadınlar Aleksandr'ın etrafını alıp, Hristiyan dininin korunması için bir muahede yapılmasını talep ettiler. O da "Kutsal İttifak" adıyla

hükümdarlar arasında bir muahede imzalanmasını temin etti. Fakat bu ittifaktan en ziyade diplomatik maharet sayesinde Meternih faydalanmıştır.

Rusya Hariciye Nazırı Kapodistirya, Aleksandr’ı Avusturya ittifakından ayırmak ve doğuda menfaatler sağlamak arzusuna tahrik etmiş ve hemşerileri olan Yunanlıları faydalandırmak üzere bu ittifakı lüzumsuz hâle getirmeye uğramıştı. Avrupa devletleri harpten o derece bezmişlerdi ki içlerinden birisi, asayişi bozacak olsa hepsi ona hücum edeceklerdi. Prusya, kendi yaralarını sarmakla meşguldü. İngiltere kendi ticaretini genişletmeye uğraşıyordu. Bunun için iş Rusya ve Avusturya elinde kalmıştı.

Meternih bu suretle Avrupa delegesinde önemli bir rol oynuyordu. Avrupa’da zuhur eden ihtilal fikirlerine karşı alınan tedbirler hep Meternih’in eseridir. İstanbul’da bile Rus nüfuzu zayıflamış, onun yerine Avusturya nüfuzu artmıştı. Vükela, her konuda Meternih’in reyine başvururdu.

O sırada Rusların dış politikası Kont Neselrut, Koço ve Kapodistriya’nın elindeydi. Kont Neselrut, İmparator’un teveccühünü kazanmak için rey beyanından çekinirdi. Koço Korsikalı olup Fransa ahvaline o derece vâkıftı ki birkaç defa Fransa dahiliye nezaretine davet olunmuşken Aleksandr bırakmamıştı. Ortada genel politikayı yürütecek Kapodistriyo’dan başka kimse yoktu.

Rusya’yı Avusturya politikasından ayırmaya çalışanlar Kapodistriya’nm etrafında toplanıyorlardı. Kapodistriya Rusya’nın dikkatini doğuya çekmek ve Yunanlıları faydalandırmak politikasını güdüyordu. Bu sebeple Meternih bu adamla temastan çekiniyordu. Onu müfsit hilekâr bir Korfo serserisi ve Katbonari’lerin reisi diye yeriyordu.

Aleksandr kâh Kapodistirya’nın kâh Meternih’in politikasını tercih ediyordu. Laybah kongresinde imparator Meternih tarafını tutmuştu. Bunun üzerine Kapodistirya Rusya’yı terk ile İsviçre’ye geçmiştir. İşte Rusların Yunan İhtilâli ve Etnikieterya üyeleri hakkında zaman zaman değişmiş tutumlar takınması bu yüzdendir.

Kapodistirya doğuya ait planlarını gerçekleştirmek için kafadarı Stragonof’u İstanbul’a elçi tayin ettirmişti. Elçi, Kapodistirya’ya danışır, ona hizmet etmeyi kendine vazife bilirdi. Çelişik tutumu bundan ileri geliyordu. Kapodistirya bir Rus Osmanlı harbinin yakın olacağını tahmin

ediyor, bu sırada Rum eteryası Akdeniz kıyılarındaki Yunanlıları bu fırsattan faydalanmaya teşvik ediyordu.

Kapodistirya, Etniki Eterya teşkilatına dahil değil ise de onun hazırlıklarına vâkıftı. Aleksandr İspilanti, Eterya'nın başkanlığını kabul ettiğinde, Kapudistirya'dan yardım istemişti. Bu yardımlaşma sayesinde ve Rusların askeri ve idarî teşkilatında çok Rum bulunması sayesinde Etniki Eterya az vakitte bol mühimmat tedarikine muvaffak olmuştu.

Kapudistirya Osmanlı tebaası olan Eteryaları teşvik ederek elinde bir âlet olarak kullanmak istiyordu. Kapudistirya Rus yardımı olmaksızın Etniki Eterya'nın muvaffak olamayacağını bildiğinden ve Eterya'nın kendi başına Devlet-i Aliye karşısında harekete cesaret edeceğini ummadığından, Rusya ile Osmanlı arasında bir harp çıkmasını bekliyor ve ihtilalin o zaman muvaffak olacağını biliyordu. Ancak Avrupa'nın birçok yerlerinde patlak veren ihtilaller bu hesabı karıştırmıştı.

Eterya ile Avrupa ihtilal cemiyetleri arasında bağlantı yoktu. Başlıca iki ihtilal heyeti vardı ki garip bir şekilde birbirlerinden habersizdi. Bununla beraber, İspanya ve İtalya olayları İspilanti'nin isyanını tecil etmişti. Olaylar isyan liderliğini Kapodistirya elinden İspilanti'nin eline geçirmiştir. Bu devirde Avusturya ihtilal hareketlerinin karşısında bulunuyor, Aleksandr ise kararsız bir tutum alarak, kâh ihtilalcileri destekliyor kâh onlara karşı çıkıyordu.

Etniki Eterya ortodoks mezhebini esas almıştı. Fakat İspilanti bu cemiyetin başkanlığını eline alınca komite esasını ortaya koydu. İhtilâl beyannamesinde Yunan milliyetçiliği esasını ele alarak eski Yunanlıların hikmet, dirayet ve cesaretinden bahsediyordu.

Aleksandr'ın yerine kardeşi Nikola geçince, Yunan asileri ümide düşerek ondan imdat istemişler ve Meternih'den şikâyet etmişlerdir.

Nikola İstanbul'da nüfuzunu artırarak Bükreş Antlaş-ması'ndaki ihtilaflı noktaları çözmeye uğraşıyordu. Yunanlıları sevmediği için, Yunan asilerini benimsememişti. Hatta Meternih kitabında: "*Yunanlıların istiklal politikalarını Rusya'ya kabul ettirmek katiyyen imkânsızdır.*" diyor.

Nikola, Avusturya sefiri Kont Ziçini'ye şöyle demişti: "*Rumlar, benim dindaşlarımsa da bana nefret ve ikrah veren bir kavimdir. Davranışları yalnız çirkin değil, aynı zamanda cinayettir. Onlara meşru hükümdarlarına*

isyan etmiş tebaa gözüyle bakarım. Müstakil olmalarını asla istemem, müstakil olmaya layık değillerdir.”

Velhasıl Prens Meternih Yunanistan konusunda Devlet-i Aliye’ye pek güzel avukatlık etti ve Rus politikasına galebe çaldı. Devlet-i Aliye Avrupa’da Meternih gibi usta bir avukata sahip olduğundan memnundu.

Ne fayda ki işin sonunda bu dava kaybolacak ve Devlet-i Aliye mahkeme masrafı olarak Yunanistan’ı terk edecekti. Devlet-i Aliye ricalinin bu meselede pek büyük hataları ve kötü tutumları olmuş, Yunanistan işleri bu yüzden yıllarca sürüncemede kalmıştır.

Lakin Mısırlı İbrahim Paşa’nın Mora’da zaferi ve Serasker Reşit Paşa’nın kahramanlığıyla Yunanlılar mağlûp olmuş ve iş bitme raddelerine gelmişken, Avrupa’nın tutumu değişmiş ve iş tersine dönmüştür. Neticede Meternih bu kadar iltizam ettiği Devlet-i Aliye hakkında en zararlı bir hâl şeklini kabule mecbur olmuştur.

Laybah Kongresi’nde Yunan asilerine İtalyan Karbinarileri gözüyle bakılmış ve Yunan meselesinin hâli üzere bırakılmasına karar verilmişti. Ancak İtalya’ya, Avusturya ve Fransa askeri gönderilerek asi Karbinarilerin tedibine teşebbüs edilmişken, Devlet-i Aliye kongrelere murahhas göndermeyip bigâne durduğu cihetle Yunan asilerine karşı Devlet-i Aliye’ye yardım sağlanamamıştır.

Hatta Laybah’ta hükümdarlar huzurunda yapılan kongrede *“Hiçbir vakit asayiş düşmanlarına yardım edilmeyecektir ve Yunan asilerine yüz verilmeyecektir. Fakat Bab-ı Âli Avrupa işlerine alâka göstermediğinden bizim de onun işlerine müdahale ve yardıma mecburiyetimiz yoktur.”* diye karar verilmiştir.

Bundan sonra ve Roma Kongresi’nde: *“Mora işi Devlet-i Aliye’nin iç işidir, başka devletlerin müdahaleye yetkileri yoktur.”* diye karar verildi. Ve bu karar İngiltere tarafından Bâb-ı Âli’ye bildirildi. Lakin Avrupa’da hürriyet taraftarları, özellikle Yunan taraftarı olan İngilizler Yunanlıları benimsiyorlardı.

Gerçi Napolyon’dan sonra hürriyetseverlik sözü bırakılmış ve resmî evraktan çıkarılmıştı. Fakat İngiltere’de hürriyet ve terakkî taraftarlarının başkanı olan Katin 1822’de İngiliz Hariciye Nazırı olunca hürriyet severlik sözü resmen revaç buldu. Yunan meselesinde Avrupa efkârı Devlet-i Aliye aleyhine döndü.

Avrupa’dan ve özellikle İngiltere’den Yunanistan’a gelen yardımdan başka birçok gönüllü de gelmeye başladı. Bu hâl Yunan eşkıyasına cesaret verdi. Gerçi Meternih, Bukatin için deli kaçık dediyse de tesiri olmadı. İngiltere kamu efkârına uyarak Devlet-i Aliye ile Yunanlılar arasında aracılık etmeyi ve Yunanistan’a bazı imtiyazlar vererek bu gaileyi kaldırmayı teklif ettiyse de Devlet-i Aliye kendisiyle tebaası arasında öyle bir aracılığı asla kabul etmedi.

O zaman Reisülküttap bulunan Pertev Paşa: *“Yunanistan’a imtiyaz verilirse, kötü bir örnek olur, başka yerlere de sirayet eder.”* dedi. Hâlbuki Bükreş Antlaşması’nda Sırbistan’a imtiyaz verilerek bir örnek gösterilmişti.

İngiltere’de kamu efkârı değişip bu devlette daima kamu efkârı hâkim olduğundan, 1827’de Fransa’da da bu konuda galeyan bulunduğundan İngiliz, Fransız, Rus delegeleri Londra’da toplandılar, yedi senedenberi süren Yunan meselesinden dolayı Avrupa ticaretinin zarar gördüğünü bahane ederek Yunanistan’ın bir mümtaz eyalet hâline konması için bir mütareke yapılmasını, bu kabul edilmezse bu kararın zorla icra ettirilmesini ve nihayet Yunanistan hükûmetinin tanınmasını öngören bir kararname imzaladılar. Ve bu kararı Bâb-ı Âli’ye tebliğ ettiler.

Bâb-ı Âli müzakereyi reddetti ve ecnebî devletlerin müdahaleye hakları olmadığını bildirdi. Bu sırada Akkirman konuşmalarında Rusya, Rum konusunu Devlet-i Aliye’nin bir iç meselesi saydığını ve müdahale etmeyeceğini bildirdi ise de birkaç ay sonra Rusların Londra’da imzalanan kararnameyi benimsedikleri anlaşıldı. Böylece Yunan işinden dolayı Devlet-i Aliye’nin müttefikleriyle olan dostluk bağları çözüldü. Hele Rusya’yla olan bağ kopma derecesine geldi.

İş olmuş bitmiş hâle geldiğinden Londra kararnamesinin hiç olmazsa müzakereyle tadiline çalışmak gerekliydi. Mora ve havalisinde mevcut az sayıda Müslümanların çoğu eşkıya elinde telef olmuş ve buraları Hristiyan memleketi şekline girmiş, her taraftan Yunanlılara yardım başlamışken buraları eski hâliyle tutmak imkânsızdı.

Gerçi 1827’de Kanik ölmüşse de Yunanistan’a ektiği fesat tohumları yeşermekteydi. Lakin devlet işlerinin cahili olan Pertev Paşa takımı zamanın ne kadar nazik olduğunu bilmediklerinden, elçilerle fikir müdavelesine tenezzül etmiyor, Yunanlıların tedibi için Mora başbuğuna

kesin emirler veriyordu. Bu sırada Navarin olayı zuhur etti. Donanma-yı Hümayun Navarin limanında bulunuyordu ve Çamlıca adası üzerine hareket etmek üzereydi. İngiliz ve Fransız amiralleri Donanma-yı Hümayun'un Yunanlılar üzerine hareketine karşı koyacaklarını ilan etmiş ve limanı abluka etmişlerdi.

1828 yılı rebiülevvelinde İngiliz ve Fransız gemileri limana girmiş, sudan bahanelerle, Osmanlı donanmasını topa tutmuş ve birçok gemiyi batırmışlardı. Sonra da bu faciaya Donanma-yı Hümayun sebep oldu diye suçu bize yüklenmişlerdi. Bu feci haber Bâb-ı Âli'ye gelince müttefik devlet elçilerine protestolar gönderildi.

Cemaziyelevvelinin beşinci günü üç devlet elçileri ile görüşmeler başladıysa da bir netice alınamadı. O esnada Mora'ya Fransız askeri çıkarılmış ve Mısır askeri oradan tardedilmişti.

Bunun üzerine padişah muharebeyi muhakkak bilerek büyük bir öfkeyle seferberlik hazırlığı için vilayetlere emirler gönderdi. Bu emirde Akkirman Muahedesi'ni sırf vakit kazanmak için imzalandığına dair bir fıkra vardı. “Ruslar, Devlet-i Aliye muahedeyi ifa etmemek niyetiyle imzaladı.” diyerek, bunu harbe bir vesile saydılar.

Ruslar hemen harbe girişerek Eflak ve Boğdan eyaletlerini zaptettiler. Devlet-i Aliye de Ruslara harp ilan etti. O sırada harp için kuvvet lazım olduğundan gafil olan Pertev Paşa takımı bazı şeyhleri gördükleri rüyaları yorumlayarak yakında Kırım'ın fetholunacağını müjdelerdi. Oysa devletin deniz kuvveti Navarin de harap olmuş, talimli asker hazırlığına henüz başlanmıştı.

İslâm askeri her ne kadar yiğitçe çabalamışsa da karşı koymak mümkün olmamış, Ruslar Edirne'ye kadar gelerek, bütün taleplerini kabul ettirdikten başka Londra kararnamesinin kabulünü de Edirne antlaşmasına koydurmuşlardır.

Şimdiye kadar devletler Yunan istiklali hükmünü benimsemiyorlar, ancak Devlet-i Aliye'ye bağlı bir mümtaz eyalet hâline konmasını istiyorlardı. Artık şimdi müttefikler, Yunanistan'ın bağımsızlığına karar verdiler. Şöyle ki: Edirne Antlaşması'nın imzalandığı haberi Londra'ya ulaşınca, Hariciye

Nazırı Lord Aberdin, Devlet-i Aliye'nin yaşamasından ümidini keserek Yunanistan'ın bağımsız bir hükûmet şekline konmasını, Başvekil Velington'a söylemiş, o, ve müttefikler bu teklifi kabul edince, Yunanistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir.

Hatırda yokken böyle ani olarak bir Yunan devletinin doğuvermesi herkesi hayrete düşürmüştür. Devlet-i Aliye ise Edirne antlaşması gibi bir ağır yükün altına girmiş olduğundan susmaya mecbur olmuştur. Lord Aberdin'in 1854 yılı 14 Haziranında bu konuda parlamentoda yaptığı konuşmanın bir kısmı bu olayı gözler önüne sermektedir.

1854'te Lord Aberdin'in Parlamento nutku:

Edirne antlaşması Devlet-i Aliye'nin yaşaması için o kadar zararlı görülmüştü ki şimdiye kadar İngiltere tarafından alınmış olan tutum birden bire değişmiştir.

Yunan İhtilâli'nin başında Yunanistan'ı bağımsız bir devlet hâline getirmek hususu hatıra bile gelmemişken Velington tarafından ve benim tarafımdan sadece Yunanistan'ın Eflak ve Boğdan gibi mahallî bir idareye nail olması fikri ileriye sürülmüştür. Ancak Edirne Antlaşması haberi gelince Devlet-i Aliye'nin bakası o derece şüpheli görünmeye başladı ki artık Yunanistan'ı kendi başından emin olmayan bir hükûmete bağlamak akla aykırı gelmiştir.

Velington da bu görüşe katıldığından vakit geçirmeksizin Yunanistan'ı bağımsız bir devlet seviyesine çıkarmayı müttefik devletlere teklif ettik. Onlar kabul ettikleri gibi Bâb-ı Âli de rıza göstermiş olduğundan Yunanistan bağımsız ve hür bir devlet olmuştur. Bu bağımsızlık Edirne Antlaşması'ndan dolayı bizi kaplamış olan korkudan doğmuştur.

Ruslar öteden beri dindaşları olan Ortodoksları koruma iddiasındaydı.

Gizli maksatları ise Hırvat, Sırp ve Bulgarları milliyet esası üzerine kurduğu Slav birliğine sokmak ve nüfuzunu Venedik körfezine kadar yürütmekti. Rumeli'ye geçmek için bir yol bulmak üzere Eflak ve Boğdan işlerine önem verirdi.

Rumları da icabında Devlet-i Aliye aleyhine kullanmak için bir alet olmak üzere elinde tutardı. Rusların bu gizli niyeti, o zaman Rumların malûmu olmadığından, mutluluklarını Rusya'dan beklerlerdi. Ruslar bir müddet daha Slav birliğini bir sır olarak tutup mezhep birliği sözüyle Rumları kandırdı.

Bu sebeple Ruslar, ihtilalin başında Yunanlılara müsait davranmamış olmakla beraber İngiltere'nin onları benimsemesine karşı da çıkmamıştır.

Vaka-i Hayriye, ulemanın oybirliğiyle vücuda geldiğinden bu tarihten sonra Bâb-ı Âli sıkı bir taassup yolunu tuttu, din sağlamlığı yerine riyakâr taassup kaim oldu. Bundan pek çok zarar görüldü.

Bu meraktan vazgeçildi. Fakat bu konuda pek ileri gidildiğinden din duyguları zayıfladı. Bunun da zararı çekildi. Velhasıl Devlet-i Aliye kendisini ifrat ve tefritten kurtaramadı ve orta yolu bulamadı. Nihayet Sultan Abdülmecit devrinde itidal yolu bulundu.

Tıbbiyenin Açılış Fermanı

Sultan II. Mahmut'un en mühim eserlerinden birisi modern Türk tıbbiyesini kurmuş olmasıdır (14 Mart 1827).

Tıbbiyenin açılış fermanı:

"Çocuklar, bu yüce binaları tıp okulu olmak üzere hazırlatarak adına 'Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye'i Şahane' dedim.

Burada, insan sağlığına hizmet gibi aziz bir iş görüleceğinden bu okulu bütün öteki okullardan üstün tuttum. Burada tıp ilmini Fransızca olarak tahsil edeceksiniz. Şimdi içinizde haklı bir sual doğduğunu hissediyorum. Bizim dilimizde ve bizim kitaplarımızda tıp ilmi yok mudur ki yabancı bir dilde tıp öğrenelim? Ben de bunu tasdik etmekle beraber, cevap olarak derim ki: Şimdilik zorluklar ve mahzurlar vardır. Amma bunların yakında giderilmesini ümit ve temenni ederim. Gerçi tıp ilmine dair bizde pek çok kitap vardır. Hatta Avrupalılar bile tababeti bu kitapları tercüme ederek öğrenmişlerdir. Amma, bu kitaplar Arapça yazılmıştır. Bir zamandan beri İslâm bilginleri bunları okumaya ve okutmaya itina etmemişler ve fennî terimleri bilen adamlar azalmış olduğu için bunların mütalaasıyla uğraşıp tıp ilmini asıl lisanımız olan Türkçeye nakletmek, birçok tekellüfler ihtiyarına hem de uzun zamanlara muhtaçtır. Avrupalılar ise bu fenni Arap

kitaplarından kendilerine nakledip 100 seneden ziyadedir bu ilimde ilerlemiş olduklarından tıp tahsilini kolaylaştırmışlar ve kendileri de bir şey1er bularak kitaplarına ilave eylemişlerdir. Şimdi onlara nispetle Arapça tıp kitapları bazı mertebe eksik görünür. Bu noksanın ikmalini göze alsak bile ilk anda Türkçeye çevrilmesi kabul olmayıp en az on sene Arapça öğrenmeye ve sonra en az beş altı sene tıp tahsili ile uğraşmaya bağlıdır.

Bizim ise gerek askerlerimiz, gerek yurdumuz için hazık doktorlar yetiştirmeye ihtiyacımız vardır. Öte yandan tıp kitaplarını kâmilen dilimize çevirip Türkçe öğretmeye gayret etmeliyiz. Sizlere Fransızca okutmaktan muradım, Fransız dili tahsil ettirmek değildir. Ancak tıp ilmini öğretip bu ilmi yavaş yavaş dilimize almaktır. Ve yurdumun her tarafında Türkçe olarak yaymaktır. (Yanında duran Profesör Bernard'a işaret ederek) Bu adamı sizin için bilhassa getirttim. Çok kabiliyetli bir adamdır. Avrupa'nın birinci derece hekimlerindendir. İşte bu adamdan ve öteki hocalardan tıp ilmini tahsile çalışın ve tedricen tıbbın dilimizde yerleşmesine gayret edin. Çünkü yabancı memleketlerden ne idüğü belirsiz adamların hekim diye gelip şuraya buraya sokulmasından hoşnut değilim. İnşallah siz tahsilinizi tamamlayıp diplomanızı aldıktan sonra büyük rütbelere nail olacaksınız. Mektepte bulunduğunuz müddetçe de bütün ihtiyaçlarınız sağlanacaktır."

Sultan II. Abdülhamid'e İthaf

Allah'a şükür ve Peygamber'e ve onun evlatlarına selamdan sonra; edipler encümenine naçiz kalemimin arzı şudur ki hicretin 1774-1775 yılından 1825-1826 yılına kadar olan Devlet-i Aliye hadiselerini yazmak üzere bu tarihin hazırlanması ve üslûp ve terkibinin Encümen-i Dâniş tarafından tertip edilen şekle uygun olması ferman buyrulmuş olduğundan, acizleri bu tarihi yazmaya ve cilt cilt yayınlamaya başlamış idi. Birçok mânilerin araya girmesiyle tamamlanması şu ana kadar nasip

olmamıştı. Meğer bu tamamlanma işi de Osmanlı tahtının şerefi, hilafet koltuğunun ziyneti, hakikatlere agâh olan padişahımız II. Abdülhamid'in güzellik ve bilgiyle dolu zamanına kalmış imiş. Kısa zamanda kitabın iki cildi Halifemizin huzuruna takdim edildiği gibi, şimdi de bu cilt, padişahımızın kolaylaştırıcı himmetleriyle bitirilmiş ve eser tamamlanmıştır.

...son...